

See discussions, stats, and author profiles for this publication at: <https://www.researchgate.net/publication/332273978>

КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО УКРАЇНИ, підручник, том 2

Book · July 2018

CITATIONS

0

READS

1,358

14 authors, including:

Yevgen Barash

Institute of Criminal-Executive Service

25 PUBLICATIONS 10 CITATIONS

[SEE PROFILE](#)

Зялялова І.М

National Academy of Sciences of Ukraine

4 PUBLICATIONS 6 CITATIONS

[SEE PROFILE](#)

Hana Noui

Université de Biskra

58 PUBLICATIONS 0 CITATIONS

[SEE PROFILE](#)

Some of the authors of this publication are also working on these related projects:

مقولات إسلامية شهيرة [View project](#)

Food safety in law [View project](#)

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ
ІНСТИТУТ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ СЛУЖБИ

КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО УКРАЇНИ

Підручник

ТОМ II

(у двох томах)

*За загальною редакцією доктора юридичних наук,
професора Бараша Є. Ю.*

**Київ
2018**

УДК 343.2.01(075.8)
К82

*Рекомендовано Вченою радою Національної
академії внутрішніх справ
10.07.2018 р. (протокол № 13)*

Рецензенти:

Житний О. О. – завідувач кафедри кримінально-правових дисциплін, юридичного факультету Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, д-р юрид. наук, проф;
Степанюк А. Х. – декан факультету підготовки кадрів для Державної пенітенціарної служби України Національного юридичного університету ім. Я. Мудрого, д-р юрид. наук, проф.

Авторський колектив:

Музика А. А. – д-р юрид. наук, проф. (Р. 1, 34);
Конопельський В. Я. – д-р юрид. наук, доц. (Р. 5);
Письменський Є. О. – д-р юрид. наук, проф. (Р. 2);
Сокальська О. В. – канд. юрид. наук, доц. (Р. 3);
Стеблинська О. С. – канд. юрид. наук, доц. (Р. 14, 19);
Кирилюк В. А. – канд. юрид. наук (Р. 7, 8, 12, 13, 14, 18, 32);
Ісаков П. М. – канд. істор. наук (Р. 3, 16, 27, 28);
Микитась І. М. – канд. юрид. наук (Р. 17, 24, 25, 26);
Залялова І. М. – канд. юрид. наук (Р. 14, 15);
Рудницьких М. І. – канд. юрид. наук (Р. 4, 10, 11, 30, 31);
Кіслов О. І. – (Р. 9, 21, 23, 33);
Безорчук О. Л. – (Р. 6, 20, 22, 29, 35).

ISBN 978-617-7523-22-1

ISBN 978-617-7523-25-2 (т. 2)

Кримінально-виконавче право України : підручник : ТОМ
К82 II (у 2-х т.) / [Музика А. А., Конопельський В. Я., Письменський Є. О. та ін.]; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. Є. Ю. Бараша. – Київ : Нац. акад. внутр. справ, ФОП Кандиба Т. П. – 2018. – 622 с.

Підручник підготовлено відповідно до програми навчальної дисципліни «Кримінально-виконавче право» з урахуванням змін і доповнень до чинного кримінально-виконавчого законодавства. Досліджуються питання кримінально-виконавчої політики України, правовий інструментарій, теорія та методологія кримінально-виконавчого права, система кримінально-виконавчого законодавства, його співвідношення з внутрішнім законодавством України й міжнародними нормативно-правовими актами, кримінально-виконавчі правовідносини та правове становище всіх суб'єктів та інших учасників кримінально-виконавчого процесу, система органів та установ виконання покарань, компетенція й функції цих органів щодо застосування засобів кримінально-виконавчого впливу, форми контролю та нагляду за діяльністю органів та установ виконання покарань, порядок та умови виконання й відбування всіх видів кримінальних покарань, види, підстави та порядок звільнення засуджених від відбування покарань.

Для студентів, аспірантів, викладачів вищих навчальних закладів юридичного профілю, науковців, практичних працівників кримінально-виконавчої системи й правоохоронних органів та всіх, хто цікавиться проблемами кримінально-виконавчого права.

ISBN 978-617-7523-22-1

ISBN 978-617-7523-25-2 (т. 2)

УДК 343.2.01(075.8)

© Музика А. А., Конопельський В. Я., Письменський Є. О., Сокальська О. В.,
Стеблінська О. С., Кирилюк В. А., Ісаков П. М., Микитась І. М., Залялова І. М.,
Рудницьких М. І., Кіслов О. І., Безорчук О. Л., 2018
© Інститут кримінально-виконавчої служби, 2018

ЗМІСТ

ТОМ II

«Кримінально-виконавче право України. Особлива частина»

Розділ 13. Особливості національної моделі пробації. Виконання покарань, не пов'язаних із позбавленням волі уповноваженим органом з питань пробації	5
Розділ 14. Виконання покарань у виді штрафу та конфіскації майна.....	72
Розділ 15. Виконання покарань щодо військовослужбовців та у виді позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу	87
Розділ 16. Виконання покарання у виді арешту.	115
Розділ 17. Виконання покарання у виді обмеження волі....	148
Розділ 18. Правове регулювання та порядок виконання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою.....	172
Розділ 19. Позбавлення волі як особливий інститут державного примусу.....	197
Розділ 20. Класифікація засуджених до позбавлення волі та їх розподіл по установам виконання покарань	209
Розділ 21. Направлення, прийняття, розміщення та переведення засуджених до позбавлення волі.....	230
Розділ 22. Облік засуджених у місцях позбавлення волі	263
Розділ 23. Режим у виправних і виховних колоніях.....	286
Розділ 24. Умови відбування покарання в колоніях.....	314
Розділ 25. Матеріально-побутове та медико-санітарне забезпечення засуджених.....	351
Розділ 26. Праця засуджених до позбавлення волі як засіб виправлення та ресоціалізації	379
Розділ 27. Соціально-виховна робота, загальноосвітнє та професійно-технічне навчання й участь громадськості	

як засоби виправлення та ресоціалізації засуджених до позбавлення волі.....	399
Розділ 28. Правове регулювання заходів заохочення та стягнення в місцях позбавлення волі.....	430
Розділ 29. Особливості відбування покарання у виді позбавлення волі в колоніях різних рівнів безпеки та зміна умов тримання засуджених до позбавлення волі	449
Розділ 30. Особливості відбування покарання у виді позбавлення волі засудженими жінками	468
Розділ 31. Особливості відбування покарання у виді позбавлення волі засудженими неповнолітніми.....	483
Розділ 32. Особливості відбування покарання у виді позбавлення волі засудженими, залишеними для роботи згосподарського обслуговування слідчого ізолятора та виправної колонії максимального рівня безпеки	503
Розділ 33. Виконання покарання у виді довічного позбавлення волі.....	531
Розділ 34. Звільнення засуджених від відбування покарання.....	551
Розділ 35. Соціально-правова допомога, контроль та адміністративний нагляд за особами, звільненими від відбування покарання.....	606

ТОМ II

«Кримінально-виконавче право України. Особлива частина»

Розділ 13

Особливості національної моделі пробації. Виконання покарань, не пов'язаних з позбавленням волі уповноваженим органом з питань пробації

- 1. Особливості національної моделі пробації. Правові організаційні засади діяльності уповноваженого органу з питань пробації.*
- 2. Порядок здійснення нагляду та проведення соціально-виховної роботи із засудженими до покарань, не пов'язаних з позбавленням волі.*
- 3. Правове регулювання та порядок виконання покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю.*
- 4. Правове регулювання та порядок виконання покарання у виді громадських робіт.*
- 5. Правове регулювання та порядок виконання покарання у виді виправних робіт.*
- 6. Порядок здійснення контролю за поведінкою осіб, звільнених від відбування покарання з випробуванням, і звільнених від відбування покарання вагітних жінок та жінок, які мають дітей віком до трьох років.*

Пробація, досудова пробація, наглядова пробація, пенітенціарна пробація, нагляд, соціально-виховна робота, позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю, громадські роботи, виправні роботи, звільнення від відбування призначеного покарання з випробуванням, іспитовий строк, першочергові заходи з виявлення засуджених.

1. Особливості національної моделі пробації. Правові організаційні засади діяльності уповноваженого органу з питань пробації

На сьогодні кримінальну політику держави спрямовано на економію репресії та широке застосування там, де це можливо й доцільно, покарань, не пов'язаних із позбавленням волі, враховуючи те, що наслідки ув'язнення є негативними як для особистості засудженого, так і для самого суспільства. Саме таким шляхом іде більшість закордонних країн, у яких виконання альтернативних позбавленню волі видів покарань покладено на спеціалізовану державну службу, яка перебуває поза поліцією та в'язницею – службою пробації.

Тривалий час це питання є актуальним і для України. Ухвалення Закону «Про пробацію» поставило перед вітчизняною кримінально-виконавчою теорією та практикою численні завдання, від вирішення яких залежатиме подальше функціонування інституту пробації. Тому є потреба з'ясувати соціально-правові характеристики пробації, знати історію її виникнення та розвитку, зарубіжний досвід та основні міжнародні стандарти у сфері пробаційної діяльності й уміти реалізовувати функції та завдання пробації із застосуванням відповідних інструментів.

Пробація має майже двохсотрічну історію розвитку й виникла як кримінально-правовий інститут англосаксонського права, який являє собою різновид умовного засудження або умовного звільнення¹. У різних країнах процес розвитку пробації відбувався по-різному, але спільними рисами пробації в усіх країнах є такі:

- незастосування до порушника покарання у виді ув'язнення або взагалі звільнення від покарання (на підставі спеціального соціального дослідження особистості правопорушника);

¹Богатирьова О.І. Теоретико-прикладні засади впровадження пробації в Україні : [монографія] / О.І.Богатирьова. К. : Дакор, 2013. – 368 с.

- застосування пробації до правопорушника залежно від обставин (учинений злочин, особистість, соціальна ситуація правопорушника);

- здійснення нагляду, який відрізняється від поліцейського нагляду та поєднується із соціальною Д

о У процесі міжнародного співробітництва у сфері виконання покарань і поводження із засудженими, починаючи з 1981 р., ООН і Рада Європи ухвалювали документи, спрямовані на розширення заходів, альтернативних тюремному ув'язненню. Основні з них – Резолюція Генеральної Асамблеї ООН № 45/110 про бстандартні мінімальні правила ООН щодо заходів, не юв'язаних з тюремним ув'язненням (Токійські правила, 1990 р.), Європейська Конвенція про нагляд за умовно засудженими або умовно звільненими правопорушниками (ETS № 51, 1964 р.), Рекомендація № CM/(2010)1 Комітету Міністрів Ради Європи про Правила Ради Європи про вробацію. У цілому ухвалено близько 20 резолюцій, які опрямовано на розвиток у країнах учасницях ООН або Ради ввропи заходів, альтернативних тюремному ув'язненню.

о У разі застосування пробації безпека суспільства забезпечується за рахунок соціального супроводу особи, яка перебуває у конфлікті зі законом, починаючи від притягнення до кримінальної відповідальності, в процесі відбування покарання та після звільнення.

и Належне функціонування системи пробації – оптимальний варіант для держави та суспільства, оскільки дозволяє зменшити витрати на утримання установ виконання покарань; негативні наслідки для особи засудженого пов'язуються з впливом кримінального середовища в установах виконання покарань, втратою суспільно-корисних зв'язків і роботи, проблемами соціальної р

ц ²Янчук О.Б. Прийняття Закону України «Про пробацію» - як перший результат на шляху до впровадження європейської моделі роботи з правопорушниками : [Доповідь начальника департаменту КВІ] / О.Б.Янчук // Довідкова інформація офіційного сайту Державної пенітенціарної служби України від 18.02.2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://kvs.gov.ua/zmi/KVI_Yanchuk_dopovid_18022015.pdf

р

е

с

о

ц

і

адаптації після звільнення. Суб'єкт пробації залишається у суспільстві, а тому можна задіяти всі наявні ресурси для досягнення його ресоціалізації.

Пробація сприятиме більш ефективній роботі правоохоронних органів і судової системи, координації взаємодії державних органів та установ, органів місцевого самоврядування та громадськості у процесі застосування санкцій, альтернативних позбавленню волі.

Правовою основою для реалізації міжнародних стандартів і впровадження у державі принципово нової системи заходів кримінально-правового характеру є Закон України «Про пробацію» від 05.02.2015 р., розроблений з урахуванням міжнародного та європейського досвіду пробації й набув чинності 27.08.2015 р., Кримінальний кодекс України, Кримінальний процесуальний кодекс України, Кримінально-виконавчий кодекс України й інші закони України, міжнародні договори, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України, та підзаконні нормативно-правові акти, як-то: Порядок здійснення нагляду та проведення соціально-виховної роботи із засудженими, Порядок розроблення та реалізації пробаційних програм, Порядок взаємодії органу пробації та державних органів під час здійснення заходів пенітенціарної пробації, Положення про організацію діяльності волонтерів пробації та ін.

Стаття 13 КВК України³ та ст. 6 Закону України «Про пробацію»⁴ визначають, що уповноважений орган з питань пробації у межах своїх повноважень забезпечує:

- здійснення нагляду за засудженими, звільненими від відбування покарання з випробуванням, звільненими від відбування покарання вагітними жінками й жінками, які мають дітей до трьох років;

³Кримінально-виконавчий кодекс України: закон України: від 11.06.2003 № 1129-IV [Електронний ресурс] // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15> (дата звернення: 10.12.2017)

⁴Про пробацію: закон України: від 05.02.2015 № 160-VIII [Електронний ресурс] // БД «Законодавство України» / ВР України. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/go/160-19>(дата звернення: 10.12.2017)

- виконання покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, громадських і виправних робіт;
- реалізацію пробаційних програм стосовно осіб, звільнених від відбування покарання з випробуванням;
- проведення соціально-виховної роботи із засудженими, до яких застосовано пробацію;
- здійснення заходів з підготовки осіб, які відбувають покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк, до звільнення;
- направлення засуджених до обмеження волі для відбування покарання до виправних центрів у порядку, визначеному ст. 57 цього Кодексу;
- здійснення інших визначених законодавством заходів, спрямованих на виправлення засуджених і запобігання вчиненню ними повторних кримінальних правопорушень.

Із дванадцяти функцій служб пробації, визначених Правилами Ради Європи про пробацію, на орган пробації України покладено вісім (за винятком програм відновного правосуддя, роботи з потерпілими від злочинів, засудженими-іноземцями й умовно-достроково звільненими з місць позбавлення волі). Відсутність цих функцій обумовлюється в першу чергу невизначеністю таких відносин у правовій системі України.

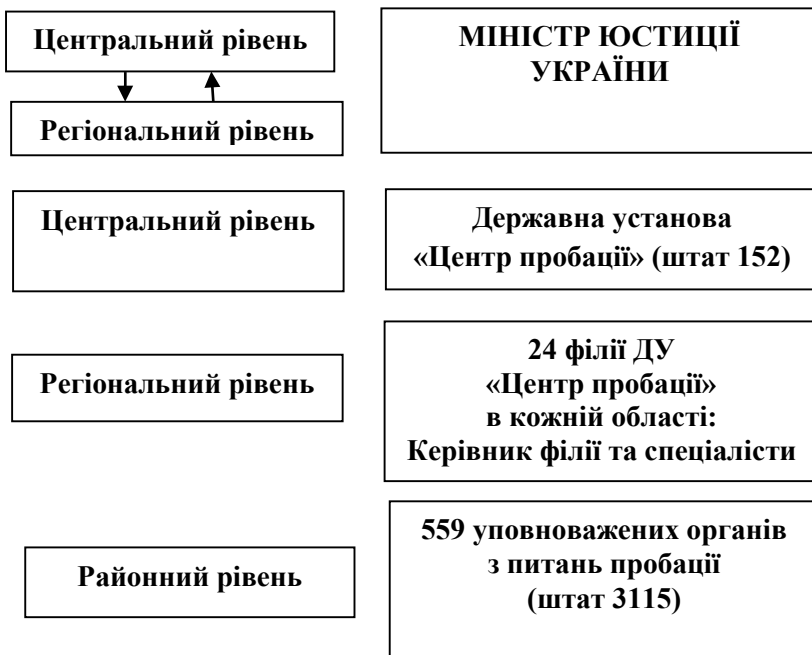
Уповноважений орган з питань пробації є правонаступником кримінально-виконавчої інспекції. Підрозділи кримінально-виконавчої інспекції як органи виконання покарань були створені наказом Голови Державного департаменту України з питань виконання покарань № 212 21.11.2001 р. на базі інспекції виправних робіт МВС України, а з 2010 р. входили до структури Державної пенітенціарної служби України. Постановою Кабінету Міністрів України від 18.05.2016 № 343 Державну пенітенціарну службу України було ліквідовано, а завдання й функції з реалізації державної політики у сфері виконання кримінальних покарань і пробації покладено на Міністерство юстиції України.

Європейські стандарти пробації допускають існування служби пробації як автономної державної структури, так і у

складі інших державних служб (наприклад, у Швеції, Данії, Норвегії, Канаді та Грузії служба пробації входить до складу служби виконання покарань, маючи певну автономність).

Вітчизняна служба пробації перебуває у віданні Міністерства юстиції України (принаймні на етапі створення пробації в Україні такий варіант виявився найбільш доцільним з економічної та організаційної точки зору). Відповідно до розпорядження Кабінету Міністрів України від 13.09.2017 № 655-р з 01.01.2018 р. утворена державна установа «Центр пробації».

Організаційна вертикаль пробації

Уповноважений орган з питань пробації є органом виконання покарань, який забезпечує реалізацію державної політики у сфері виконання певних видів кримінальних покарань, не пов'язаних із позбавленням волі, та пробації. Він безпосередньо підпорядковується міжрегіональному

управлінню з питань виконання кримінальних покарань та пробації Міністерства юстиції України, є відокремленим підрозділом без права юридичної особи й діє згідно з Наказом Міністерства юстиції України від 18.08.2017 № 2649/5 «Про затвердження Типового положення про уповноважений орган з питань пробації та Типового положення про сектор ювенальної пробації»⁵.

До штату районного (міськрайонного) сектору (відділу) з питань пробації входять начальник (заступник), старші інспектори, інспектори, психологи та соціальні працівники.

Для виконання завдань пробації збільшується обсяг повноважень працівників пробації: вони набувають статусу учасника кримінального процесу з відповідними правами, обов'язками та відповідальністю; мають право отримувати безкоштовно від будь-якого органу інформацію, необхідну для виконання завдань пробації; відвідувати у будь-якому місці та на будь-якій території осіб, до яких застосовано пробацію, або викликати їх та отримувати від них пояснення.

Закон України «Про пробацію» визначає **пробацію** як систему наглядових і соціально-виховних заходів, що застосовуються за рішенням суду й відповідно до закону до засуджених, виконання певних видів кримінальних покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, та забезпечення суду інформацією, що характеризує обвинуваченого⁶.

Невід'ємною складовою цих заходів є соціальне дослідження клієнтів пробації, впровадження системи реабілітаційних і корекційних програм для осіб, до яких застосовано покарання, альтернативні позбавленню волі, а також волонтерських програм, заходів постпенітенціарної

⁵ Про затвердження Типового положення про уповноважений орган з питань пробації та Типового положення про сектор ювенальної пробації : наказ Міністерства юстиції України : від 18.08.2017 [Електронний ресурс] // БД «Законодавство України» / ВР України. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1030-17>(дата звернення: 10.12.2017)

⁶ Про пробацію: закон України: від 05.02.2015 № 160-VIII[Електронний ресурс] // БД «Законодавство України» / ВР України. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/go/160-19>(дата звернення: 10.12.2017)

опіки й соціального патронажу осіб, звільнених із місць позбавлення волі.

Метою пробації є забезпечення безпеки суспільства шляхом виправлення засуджених, запобігання вчиненню ними повторних кримінальних правопорушень і забезпечення суду інформацією, що характеризує обвинувачених, з метою ухвалення судом рішення про міру їх відповідальності⁷.

Система пробації передбачає три умовних напрямки діяльності: досудову пробацію, наглядову пробацію та пенітенціарну пробацію.

Досудова пробація передбачає забезпечення суду формалізованою інформацією, що характеризує обвинуваченого, з метою ухвалення судом рішення про міру його відповідальності. Порядок складання досудової доповіді визначено Наказом Міністерства юстиції України від 27.01.2017 № 200/5⁸.

Досудова доповідь повинна містити соціально-психологічну характеристику обвинуваченого, оцінювання ризиків учинення ним повторного кримінального правопорушення та висновок про можливість виправлення без обмеження волі або позбавлення волі на певний строк. Це дослідження не має на меті довести його винуватість або невинуватість, а містить висновок про ризик учинення обвинуваченим повторного злочину та можливість його виправлення без позбавлення або обмеження волі.

Досудова доповідь надає суду можливість отримати додаткову інформацію про злочинця, яка не завжди може бути отримана в процесі слідства й судового засідання. Ця інформація потрібна також працівникам служби пробації для розробки програми ресоціалізації злочинця, якщо йому судом буде призначено покарання, альтернативне

⁷ Про пробацію: закон України: від 05.02.2015 № 160-VIII [Електронний ресурс] // БД «Законодавство України» / ВР України. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/go/160-19> (дата звернення: 10.12.2017)

⁸ Про затвердження Порядку складання досудової доповіді: наказ Міністерства юстиції України: від 27.01.2017 № 200/5 [Електронний ресурс] // БД «Законодавство України» / ВР України. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0121-17> (дата звернення: 10.12.2017)

позбавленню волі. У випадку ж призначення обвинуваченому покарання у виді обмеження або позбавлення волі, дані про нього стануть основою програми виховного впливу в установах виконання покарань.

Досудова доповідь складається зі вступної, описової та заключної частин.

Вступна частина досудової доповіді містить інформацію щодо виконавця доповіді, часу й місця складання доповіді, статті КК України, за якими обвинувачується особа, загальні відомості про особу обвинуваченого й інформацію про відмову обвинуваченого від участі у складенні доповіді (за наявності).

Описова частина досудової доповіді містить інформацію щодо опису кримінального правопорушення, дані про соціально-побутові умови, стан здоров'я, соціально-психологічну характеристику й оцінку ризиків учинення повторного кримінального правопорушення.

Заключна частина досудової доповіді містить інформацію про наявність в обвинуваченого потреб у наданні соціальних послуг, ступінь його готовності до позитивних змін, ставлення до вчиненого ним діяння та потерпілих осіб, висновок щодо можливості виправлення без позбавлення волі й доцільність застосування пробації (пропозиції щодо застосування пробаційної програми).

Уповноважений орган з питань пробації, крім виконання покарань, альтернативних позбавленню волі, здійснює *пробаційний нагляд*, що передбачає як контроль за поведінкою, так і заходи соціальної реабілітації, які ґрунтуються на оцінюванні ризику вчинення повторного злочину та потреб правопорушника. Виховну та профілактичну роботу також здійснює працівник пробації.

Отже, ***наглядова пробація*** – це здійснення наглядових і соціально-виховних заходів щодо засуджених до покарань у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, громадських робіт або виправних робіт, осіб, яким покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк замінено покаранням у виді громадських або виправних робіт, осіб, звільнених від відбування покарання з випробуванням, звільнених від відбування покарання вагітних жінок і жінок, які мають дітей

віком до трьох років, а також направлення засуджених до обмеження волі для відбування покарання до виправних центрів⁹.

Саме здійснення нагляду за клієнтом пробації й корекція соціальної поведінки забезпечує його інтеграцію у суспільство. Новою формою роботи є складання індивідуального плану роботи з клієнтом пробації, який охоплює заходи нагляду та соціально-виховної роботи.

Нагляд у законі визначено як заходи, які здійснюються органами пробації за місцем проживання, роботи та навчання засуджених з метою дотримання обов'язків, визначених законом і покладених на них судом¹⁰.

Соціально-виховна робота – це цілеспрямована діяльність персоналу органу пробації для досягнення мети виправлення засуджених. Вона проводиться за індивідуальним планом роботи із суб'єктом пробації з урахуванням оцінки ризиків повторного вчинення кримінальних правопорушень і передбачає диференційований підхід під час надання консультативної, психологічної та інших видів допомоги, сприяння працевлаштуванню, залучення до навчання, участь у виховних заходах і соціально корисній діяльності та проведення індивідуально-профілактичної роботи. Таким чином, соціально-виховна робота забезпечує формування й закріплення у суб'єктів пробації прагнення до заняття суспільно-корисною діяльністю, дотримання вимог законів, інших узвичаєних у суспільстві правил поведінки, підвищення їх загальноосвітнього та культурного рівня. Заходи соціально-виховного характеру повинні обов'язково враховувати психологічні особливості особи, її кримінально-правову та демографічну характеристики¹¹.

Під час здійснення наглядової пробації стосовно зазначеної категорії осіб орган пробації реалізує пробаційні

⁹ Про пробацію: закон України: від 05.02.2015 № 160-VIII[Електронний ресурс] // БД «Законодавство України» / ВР України. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/go/160-19>(дата звернення: 10.12.2017)

¹⁰ Там же.

¹¹ Там же.

програми, які призначаються за рішенням суду й передбачають комплекс заходів, спрямованих на корекцію соціальної поведінки або її окремих проявів, формування соціально сприятливих змін особистості, які можна об'єктивно перевірити¹² (наприклад, подолання агресивної поведінки, шкідливих звичок і психологічних проблем, набуття позитивних соціальних навичок, соціального статусу, усунення або мінімізація негативних соціальних факторів тощо). Порядок розроблення та реалізації пробаційних програм визначено Постановою Кабінету Міністрів України від 18.01.2017 № 24.

До реалізації пробаційних програм можуть залучатися підприємства, установи й організації незалежно від форми власності.

Працівники пробації взаємодіють з установами виконання покарань у процесі підготовки засуджених до звільнення, координуючи відповідні заходи за місцем проживання засудженого після звільнення або місцем розташування установ соціальної адаптації для звільнених. Тобто, створюється більш ефективна система соціального супроводу звільнених.

Пенітенціарна пробація – це підготовка осіб, які відбувають покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк, до звільнення з метою їх трудового й побутового влаштування після звільнення за обраним ними місцем¹³.

Органи пробації у взаємодії з установами виконання покарань, місцевими органами виконавчої влади й органами місцевого самоврядування сприяють засудженим, які готуються до звільнення, у визначенні місця проживання після звільнення, влаштуванні до спеціалізованих установ для звільнених, госпіталізації до закладів охорони здоров'я осіб, які потребують стаціонарної медичної допомоги, та працевлаштуванні працездатних осіб.

¹²Про пробацію: закон України: від 05.02.2015 № 160-VIII[Електронний ресурс] // БД «Законодавство України» / ВР України. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/go/160-19>(дата звернення: 10.12.2017)

¹³ Там же.

Для пенітенціарної пробації особливої актуальності набуває соціальний супровід осіб для підготовки до адаптації та життя на волі. Ця функція на сьогодні існує в установах виконання покарань, а правовідносини у цій сфері врегульовано Законом України «Про соціальну адаптацію осіб, які відбувають чи відбули покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк». Поряд із цим, як показує практика, реалізація завдань зазначеного закону значно ускладнюється відсутністю спеціальної служби, яка б відповідала за координацію заходів суб'єктів соціальної адаптації від початку цієї роботи в період відбування покарання аж до вирішення проблем соціальної адаптації. Тим більше за існуючої системи неможливо говорити про цілісність і безперервність процесу соціальної адаптації, а також його необхідну корекцію у процесі реалізації заходів. Передання таких функцій органам пробації здатна вирішити зазначену проблему.

Взаємодія органу пробації з адміністрацією установ виконання покарань починається на етапі визначення намірів щодо місця проживання та працевлаштування після звільнення й надання необхідної допомоги у вирішенні цих питань засудженим, яким до закінчення призначеного строку покарання або до розгляду питання про застосування статей 81, 82 КК України залишилося не більше трьох місяців.

З'ясувавши наміри засудженого та прийнявши від нього відповідну заяву, адміністрація установи виконання покарань направляє до органу пробації відповідні повідомлення-запити, перевірку, відпрацювання та реалізацію яких організовує орган пробації в безпосередній взаємодії із суб'єктами соціальної адаптації за обраним засудженим місцем проживання.

Закон передбачає особливості застосування пробації щодо неповнолітніх. Так, у спрямуванні пробаційних заходів акцент робиться на забезпечення їх нормального фізичного й психічного розвитку, профілактику агресивної поведінки, мотивацію позитивних змін особистості, поліпшення соціальних стосунків. Досудова доповідь стосовно неповнолітніх додатково повинна містити інформацію про вплив криміногенних факторів на поведінку та рекомендації щодо заходів, спрямованих на мінімізацію ризику вчинення

повторних кримінальних правопорушень. Пробація щодо неповнолітніх здійснюється органом пробації спільно з органами та службами у справах дітей, спеціальними установами й закладами, що здійснюють їх соціальний захист і профілактику правопорушень¹⁴. При цьому важливе значення надається залученню засуджених неповнолітніх до навчання та здобуття повної загальної середньої освіти. Соціально-виховна робота з неповнолітніми може проводитися із залученням батьків або їх законних представників. При цьому особам, у яких немає батьків або опікунів, заходи щодо вирішення їх соціальних проблем здійснюються службою соціальної допомоги й іншими залученими інституціями.

Дослідження, проведені в багатьох країнах світу, дозволили фахівцям покращити розуміння основних причин і факторів, які обумовлюють протиправну поведінку неповнолітніх. Аналіз цих факторів пов'язано з визначенням криміногенних потреб, які відіграють значну роль у профілактиці нових правопорушень і плануванні реабілітаційної роботи. З цією метою ще Державною пенітенціарною службою України спільно з проектом «Реформування системи кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні» було розроблено спеціальні методики-інструменти щодо порядку оцінювання ризиків вчинення повторних злочинів неповнолітніми та планування роботи з їх ресоціалізації¹⁵. Стандартизована оцінка дозволяє фахівцям аналізувати вчинки особи у минулому шляхом визначення індивідуальних факторів ризику й потреб і врахування чинників, які позитивно впливають на особу, з метою визначення ступеня інтенсивності проведення реабілітаційної роботи з нею, а також її форм і методів.

Форма оцінювання й супроводу неповнолітньої особи – це структурований інструмент, що застосовується для збору

¹⁴ Про пробацію: закон України: від 05.02.2015 № 160-VIII[Електронний ресурс] // БД «Законодавство України» / ВР України. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/go/160-19>(дата звернення: 10.12.2017)

¹⁵ Стідз Г. Оцінка ризиків і потреб дітей в конфлікті з законом. Методичні рекомендації / Г. Стідз, Л. Солопова, О. Кочура, 2014. – 28 с.

й аналізу повної інформації про неповнолітню особу з метою виявлення конкретних криміногенних факторів ризику та потреб, які сприяють протиправній поведінці. Вона надає можливість виявити фактори, що сприяють протиправній поведінці неповнолітньої особи, визначити рівень та інтенсивність необхідного втручання, підготувати інформацію для суду стосовно найдоцільніших заходів щодо неповнолітнього обвинуваченого з метою його перевиховання, здійснювати ефективне планування індивідуальної роботи з неповнолітньою особою, проведення моніторингу змін у потребах неповнолітньої особи й рівня ризику вчинення нового злочину в майбутньому.

Основою форми оцінювання та супроводу неповнолітньої особи є виявлення криміногенних факторів у різних сферах життя, які зазвичай указують на існування ризиків вчинення повторного злочину або повернення до протиправної поведінки. Зокрема, це проблеми у стосунках в сім'ї, навчанні та роботі, проведенні дозвілля й відпочинку, стосунках з друзями та однолітками, вживання психотропних речовин, особисті якості та поведінка, ставлення до правопорушень. Аналіз та оцінювання криміногенних факторів дозволяють виокремити ті сфери, які потребують першочергового втручання, та спланувати подальшу індивідуальну роботу з неповнолітньою особою. При цьому слід враховувати й фактори сприйняття, тобто ті характеристики, потреби й здібності неповнолітньої особи та її оточення, які можуть впливати на рівень її реагування на втручання, а також захисні фактори – позитивні якості неповнолітньої особи й оточення, які можуть сприяти успішній ресоціалізації. Підсумком вивчення кожного конкретного випадку має стати складання плану індивідуальної роботи з неповнолітньою особою, який має містити опис заходів, які визначаються шляхом установлення цілей у тих категоріях, які мають найвищий рівень ризику, й обрання засобів їх досягнення (що саме повинна зробити неповнолітня особа для того, щоб досягти поставленої мети). Важливо, щоб план складався разом із неповнолітньою особою, оскільки залучення її до цього процесу дасть відчуття участі у вирішенні «своїх» проблем.

План індивідуальної роботи з неповнолітньою особою потребує регулярного перегляду з метою моніторингу можливих змін щодо рівня потреб у кожній із категорій і прогресу неповнолітньої особи в досягненні визначених у плані цілей. У підсумку проведена з неповнолітньою особою індивідуальна робота забезпечить зниження ризику вчинення повторних злочинів, набуття соціально-корисних навиків і привчить неповнолітніх до самостійного загальноприйнятого соціально-нормативного життя в суспільстві.

Отже, застосування методики оцінювання ризиків і потреб неповнолітніх у конфлікті із законом надає можливість зробити роботу з неповнолітніми засудженими більш ефективною й такою, що відповідає міжнародній практиці, притаманній службі пробації в усьому світі.

Позитивний досвід застосування оцінювання ризиків і потреб неповнолітніх під час підготовки досудової доповіді, визначення заходів наглядової пробації та складання плану індивідуальної роботи з клієнтом пробації дозволив проектувати цю діяльність і щодо дорослих суб'єктів пробації.

До пробаційної роботи обов'язково мають бути залучені системи соціального захисту населення, освіти, охорони здоров'я, соціальних служб, спеціалізованих закладів та установ, громадських і релігійних організацій. У здійсненні нагляду за засудженими та проведенні з ними соціально-виховної роботи беруть участь і волонтери пробації, які здійснюють свої повноваження під керівництвом персоналу органу пробації на основі Наказу Міністерства юстиції України від 17.01.2017 № 98/5 «Про затвердження Положення про організацію діяльності волонтерів пробації».

Отже, попри те, що інститут пробації в Україні є досить молодим, існує реальна можливість розбудови повноцінної європейської системи пробації за умов розуміння та сприйняття суспільством, а також відповідного нормативно-правового, кадрового, матеріально-технічного та науково-методичного забезпечення.

2. Порядок здійснення нагляду та проведення соціально-виховної роботи із засудженими до покарань, не пов'язаних з позбавленням волі

Метою наглядових і соціально-виховних заходів є забезпечення безпеки суспільства шляхом виправлення засуджених, а також запобігання вчиненню ними повторних кримінальних правопорушень. З огляду на це порядок організації здійснення уповноваженим органом з питань пробації наглядових і соціально-виховних заходів до засуджених до покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, громадських робіт чи виправних робіт, засуджених, яким покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк замінено більш м'яким покаранням у виді громадських робіт або виправних робіт, засуджених осіб, звільнених від відбування покарання з випробуванням, і звільнених від відбування покарання вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до трьох років має бути детально регламентованим.

Під час здійснення нагляду під час виконання судових рішень, що набрали законної чинності, законів про амністію й актів про помилування уповноважений орган з питань пробації здійснює такі функції¹⁶:

- веде облік засуджених осіб;
- викликає засуджених осіб до уповноваженого органу з питань пробації;
- роз'яснює засудженим особам порядок та умови відбування покарання;

¹⁶Про затвердження Типового положення про уповноважений орган з питань пробації та Типового положення про сектор ювенальної пробації: наказ Міністерства юстиції України: від 18.08.2017 [Електронний ресурс] // БД «Законодавство України» / ВР України. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1030-17>(дата звернення: 10.12.2017); Про затвердження Інструкції про порядок виконання покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, та здійснення контролю щодо осіб, засуджених до таких покарань : наказ Державного департаменту України з питань виконання покарань : наказ Міністерства внутрішніх справ України від 19.12.2003 № 270/1560[Електронний ресурс] // БД «Законодавство України» / ВР України. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/en/z-17>(дата звернення: 10.12.2017)

- здійснює контроль за виконанням засудженою особою обов'язків, установлених законом і покладених на неї судом;
- здійснює профілактичні та виховні бесіди із засудженою особою;
- відвідує засуджену особу за місцем проживання у разі необхідності з метою забезпечення контролю за її поведінкою та способом життя;
- здійснює збір інформації, необхідної для оцінювання ризиків учинення кримінальних правопорушень;
- здійснює оцінювання ризиків учинення кримінальних правопорушень;
- проводить ознайомлювальні та профілактичні бесіди з батьками неповнолітніх, їх законними представниками й членами сім'ї з метою усунення причин та умов, які спонукали до вчинення кримінального правопорушення;
- уживає заходів щодо недопущення, а в разі настання – до негайного припинення порушень вимог судових рішень;
- організовує першочергові заходи з виявлення засуджених осіб, місцезнаходження яких невідоме;
- звертається до відповідних правоохоронних органів щодо розшуку засуджених осіб, місцезнаходження яких невідоме;
- щокварталу надсилає до підрозділів інформаційної підтримки та координації поліції територіальних органів поліції запити з метою з'ясування випадків учинення засудженими особами нових кримінальних правопорушень, а також з'ясування випадків учинення засудженими особами адміністративних правопорушень;
- у разі отримання інформації про вчинення засудженими особами нових кримінальних правопорушень надсилає запити до компетентних органів, які здійснюють досудове розслідування відповідно до статті 216 Кримінального процесуального кодексу України з метою отримання інформації про внесення відповідних відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань і копії ухвали слідчого судді про

застосування запобіжного заходу стосовно засудженої особи або повідомлення слідчого, що такий захід не застосовувався;

- за зверненням слідчого, який здійснює досудове розслідування стосовно засудженої особи, що перебуває на обліку в уповноваженому органі з питань пробації, надає інформаційну довідку на таку особу, а також відомості щодо невідбутої частини як основного, так і додаткового покарання на час вчинення злочину;

- погоджує засудженій особі виїзд за межі України, у разі необхідності надсилає запит до Головного центру обробки спеціальної інформації Державної прикордонної служби України із зазначенням номера особової справи для встановлення факту перетину засудженою особою державного кордону; Головний центр обробки спеціальної інформації Державної прикордонної служби України у місячний строк після отримання такого запиту за наявності відомостей для однозначної ідентифікації особи надає інформацію про перетинання засудженою особою державного кордону на виїзд з України та її повернення до України без її згоди.

Під час проведення соціально-виховної роботи уповноважений орган з питань пробації забезпечує:

- складання індивідуального плану роботи із засудженими особами з урахуванням оцінки ризиків учинення кримінальних правопорушень;

- аналіз виконання індивідуального плану роботи із засудженими особами;

- аналіз виконання засудженою особою обов'язків, покладених на неї судом і відповідно до закону;

- застосування диференційованого підходу під час надання консультативної, психологічної та інших видів допомоги засудженим особам;

- сприяння працевлаштуванню, залученню до навчання, участі у виховних заходах і соціально корисній діяльності засуджених осіб;

- сприяння у вирішенні соціальних проблем неповнолітнього, у тому числі конфліктних ситуацій у сім'ї, зокрема інформування соціальних служб, служби у справах дітей і правоохоронних органів щодо батьків або законних

представників, які не займаються вихованням дітей чи вчиняють стосовно них насильство в сім'ї;

- сприяння у залученні неповнолітніх засуджених осіб до навчання та здобутті ними повної загальної середньої освіти;

- ініціює перед службами у справах дітей і структурними підрозділами з питань охорони здоров'я місцевих державних адміністрацій питання щодо направлення неповнолітнього до відповідного закладу для надання необхідної медичної або психологічної допомоги.

Усі заходи соціально-виховної роботи разом із заходами нагляду включаються до індивідуального плану роботи із засудженим.

Під час здійснення нагляду за засудженими до покарань, не пов'язаних із позбавленням волі, уповноважений орган з питань пробації тісно взаємодіє з органами Національної поліції, на які покладаються такі функції¹⁷:

) виконання: ухвал суду та клопотань (подань) уповноваженого органу з питань пробації про передачу матеріалів для проведення подальших розшукових заходів щодо осіб, місцезнаходження яких невідоме; ухвал суду про привід засуджених осіб, які ухиляються від явки до суду, у зв'язку з розглядом внесеного уповноваженим органом із питань пробації клопотання (подання);

) підрозділи інформаційної підтримки та координації поліції територіальних органів поліції за запитами персоналу уповноваженого органу пробації надають інформацію щодо розшуку та притягнення до кримінальної або адміністративної відповідальності засуджених осіб, які перебувають на обліку в органі пробації;

¹⁷ Про затвердження Інструкції про порядок виконання покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, та здійснення контролю щодо осіб, засуджених до таких покарань : наказ Державного департаменту України з питань виконання покарань, Міністерства внутрішніх справ України від 19.12.2003 № 270/1560[Електронний ресурс] // БД «Законодавство України» / ВР України. - Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/en/z-17>(дата звернення: 10.12.2017)

) після отримання повідомлення у вигляді сповіщення про засуджену особу забезпечують внесення відомостей про неї за допомогою технічних і програмних засобів до відповідних баз даних Єдиної інформаційної системи МВС.

Виконання уповноваженим органом з питань пробації судового рішення про той чи інший захід державного примусу передбачає вжиття заходів з постановки засудженої особи на облік¹⁸. Підставою для постановки засуджених осіб на облік є відповідне судове рішення, що набрало законної чинності, підписане відповідним працівником суду та суддею, а також скріплене відбитком гербової печатки суду, яке приводиться до виконання не пізніше десятиденного строку з дня його надходження до уповноваженого органу з питань пробації.

У день надходження копії судового рішення уповноважений орган з питань пробації реєструє її в пронумерованому, прошнурованому та скріпленому печаткою журналі реєстрації вхідних документів. Згодом копія судового рішення реєструється в журналі обліку осіб, засуджених до покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, громадських робіт або виправних робіт, осіб, звільнених від відбування покарання з випробуванням, і звільнених від відбування покарання вагітних жінок та жінок, які мають дітей віком до трьох років, відповідно.

Засуджена особа вважається поставленою на облік в уповноваженому органі з питань пробації, а судове рішення – прийнятим до виконання з дня реєстрації копії судового рішення, винесеного стосовно неї, у відповідному журналі обліку.

У десятиденний строк після постановки засудженої особи на облік уповноважений орган з питань пробації

¹⁸ Про затвердження Інструкції про порядок виконання покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, та здійснення контролю щодо осіб, засуджених до таких покарань : наказ Державного департаменту України з питань виконання покарань, Міністерства внутрішніх справ України від 19.12.2003 № 270/1560[Електронний ресурс] // БД «Законодавство України» / ВР України. - Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/en/z-17>(дата звернення: 10.12.2017)

надсилає повідомлення про це до зацікавлених державних органів:

- до суду, який ухвалив судові рішення стосовно засудженої особи, а у разі заміни невідбутої частини покарання більш м'яким покаранням – до установи виконання покарань, з якої надійшли судові рішення та матеріали до нього;

- до військкомату стосовно осіб, які перебувають на військовому обліку та підлягають призову на строкову службу;

- до підрозділів інформаційної підтримки та координації поліції територіальних органів поліції – сповіщення про засуджену особу, та вимогу.

У день постановлення на облік на кожну засуджену особу заводиться особова справа за встановленою формою. У разі призначення засудженим особам додаткового покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю стосовно них заводяться дві особові справи – на основний і додатковий види покарань.

На засуджених до громадських і виправних робіт заповнюються облікові картки встановленого зразка, які зберігаються в особових справах засуджених осіб у конверті, який наклеюється на зворотній бік особової справи.

В особовій справі зосереджуються всі матеріали, на підставі яких засуджену особу взято на облік, матеріали, що свідчать про здійснення контролю за виконанням покарання, поведінкою цієї особи й виконанням нею покладених судом обов'язків, про допущені правопорушення, застосовані до неї заходи впливу та інші матеріали з питань відбування покарання.

Після постановки засудженої особи на облік їй за адресою, зазначеною у судовому рішенні або з'ясованою з інших офіційних джерел, надсилається виклик до уповноваженого органу з питань пробації за встановленою формою для роз'яснення порядку й умов відбування покарання, в якому міститься інформація про час і дату явки до уповноваженого органу з питань пробації та зазначаються документи, які необхідно при собі мати. Виклик засудженим особам вручається особисто або надсилається через національного оператора поштового зв'язку України;

засуджена особа також може бути викликана телефонним зв'язком (про що складається довідка із зазначенням дати та часу телефонної розмови, номеру телефону, з якого здійснено дзвінок, номеру телефону, на який було здійснено дзвінок, а також стислого змісту бесіди, дати та часу, на який викликано засуджену особу). У разі тимчасової відсутності засудженої особи за місцем проживання виклик для передання вручається повнолітньому члену сім'ї засудженої особи чи іншій особі, яка з нею проживає, житлово-експлуатаційній організації за місцем проживання засудженої особи або адміністрації за місцем її роботи чи навчання, у такому разі заповнюється корінець виклику, який долучається до особової справи.

Неповнолітні засуджені особи до уповноваженого органу з питань пробації викликаються разом з їхніми батьками, а в разі їх відсутності – опікунами, піклувальниками, іншими повнолітніми близькими родичами чи членами сім'ї або представниками органів опіки й піклування, установ та організацій, під опікою чи піклуванням яких перебувають ці неповнолітні.

Дата явки визначається з урахуванням об'єктивних обставин (відстані, наявності транспортних можливостей, вихідних або святкових днів).

Якщо засуджена особа після двох викликів поспіль без поважних причин не з'явилась до уповноваженого органу з питань пробації (для проведення першої бесіди або протягом перебування на обліку), уповноважений орган з питань пробації проводить першочергові заходи з виявлення такої особи та за наявності підстав уживає заходів, передбачених у разі ухилення особи від відбування покарання чи виконання обов'язків, покладених на неї, або направляє матеріали до Національної поліції для оголошення такої засудженої особи у розшук.

Поважними причинами неявки засудженої особи за викликом уповноваженого органу з питань пробації у призначений строк відповідно до КВК України визнаються несвоєчасне одержання виклику, хвороба й інші обставини,

які фактично позбавляють її можливості своєчасно прибути за викликом і документально підтверджуються¹⁹.

У день першого візиту засудженої особи до уповноваженого органу з питань пробації персонал цього органу проводить бесіду з нею, під час якої перевіряються документи, що посвідчують особу засудженого (копія долучається до особової справи), засуджена особа заповнює анкету; з'ясовуються відомості, що мають значення для виконання судового рішення (наприклад, наявність документів, питання проживання, навчання, працевлаштування, наявність соціальних зв'язків, застосування амністії, стан здоров'я та інше); роз'яснюються порядок та умови відбування покарання й здійснення нагляду, відповідальність за їх невиконання, права й обов'язки засудженої особи.

За результатами першої бесіди засуджені до того чи іншого виду покарань та звільнені від відбування покарання з випробуванням заповнюють підписку за встановленою формою. З метою документальної фіксації фактів, що мають значення для порядку й умов відбування покарання та здійснення нагляду, засуджені особи надають пояснення. Бесіда з неповнолітніми засудженими особами проводиться в присутності їхніх представників, які під підпис ознайомлюються з підпискою та поясненням.

За результатами бесіди визначаються першочергова частота зустрічей або бесід із засудженою особою, місце їх проведення (за місцем роботи чи проживання засудженої особи, в приміщенні уповноваженого органу з питань пробації) з метою оцінювання ризиків.

До засуджених до громадських робіт за порушення порядку й умов відбування покарання, а також за правопорушення, за яке їх було притягнуто до адміністративної відповідальності, а засудженим до виправних робіт – за порушення порядку й умов відбування

¹⁹ Кримінально-виконавчий кодекс України : закон України : від 11.06.2003 № 1129-IV [Електронний ресурс] // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15> (дата звернення: 10.12.2017).

покарання уповноваженим органом з питань пробації може бути застосовано застереження у вигляді письмового попередження про притягнення до кримінальної відповідальності.

У разі невиконання засудженим, звільненим від відбування покарання з випробуванням, обов'язків, визначених законом і покладених на нього судом, або систематичного вчинення правопорушень, що тягнуть за собою адміністративні стягнення та свідчать про його небажання стати на шлях виправлення, уповноважений орган з питань пробації застосовує до нього письмове попередження про скасування звільнення від відбування покарання з випробуванням і направлення для відбування призначеного покарання.

Якщо декілька порушень виявлено одночасно, до засудженої особи застосовується одне попередження. Перед винесенням такого попередження особою надаються пояснення, а про його застосування здійснюється ознайомлення під підпис.

Після постановлення на облік засуджені й особи, звільнені з випробуванням, на яких судом покладено обов'язок не виїжджати за межі України без погодження з уповноваженим органом з питань пробації, уповноважений орган з питань пробації надсилає до Головного центру обробки спеціальної інформації Державної прикордонної служби України доручення щодо заборони виїзду з України на підставі абзацу 3 п. 5 Порядку надання Державній прикордонній службі й виконання нею доручень уповноважених державних органів щодо осіб, які перетинають державний кордон, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 17.04.2013№ 280.

Особи, засуджені до заборони обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю, громадських робіт або виправних робіт і звільнені від відбування покарання з випробуванням, на яких судом покладено обов'язок не виїжджати за межі України без погодження з уповноваженим органом з питань пробації, можуть виїжджати за межі України у випадках направлення їх у відрядження з місця роботи, навчання за кордоном, потреби проходження курсу лікування або обстеження, у разі смерті або хвороби

близьких родичів чи членів сім'ї, що загрожує життю хворих, за погодженням з уповноваженим органом з питань пробації. Підставою для відмови у погодженні на виїзд за межі України є ненадання підтверджуючих документів.

Для отримання такого погодження необхідно подати до уповноваженого органу з питань пробації заяву про погодження на виїзд і додати підтверджуючі документи про необхідність виїзду за межі України (відповідний наказ Міністерства охорони здоров'я України про направлення на лікування за кордон або лист підтвердження закордонного лікувального закладу про згоду прийняти особу на лікування або обстеження, копію довідки про смерть або копію висновку лікаря про хворобу близьких родичів, довідку з місця роботи про необхідність виїзду за кордон, копію довідки про вступ до навчального закладу, розташованого за кордоном, тощо). Якщо підтверджуючі документи викладено іноземною мовою, то засуджена особа повинна надати офіційний переклад цих документів. Заява про погодження на виїзд за межі України розглядається уповноваженим органом з питань пробації не більше 5 днів. У заяві засуджена особа зазначає термін, на який вона планує виїхати за кордон. За результатами розгляду заяви про погодження на виїзд уповноваженим органом з питань пробації виноситься постанова про погодження на виїзд за межі України засудженої особи (відмову у погодженні) за встановленою формою, про що заявник інформується в день винесення постанови.

У день винесення постанови про погодження на виїзд за межі України уповноважений орган з питань пробації інформує територіальний орган Національної поліції України за місцем розташування уповноваженого органу з питань пробації про надання дозволу на виїзд за межі України й надсилає до Головного центру обробки спеціальної інформації Державної прикордонної служби України повідомлення про відкликання доручення щодо заборони засудженій особі виїзду з України разом із постановою про погодження на виїзд за межі України засудженої особи. Усі матеріали, що стосуються погодження на виїзд за межі України, долучаються до особової справи.

На кожну особу, яка перебуває на обліку уповноваженого органу з питань пробації (за винятком засуджених до обмеження волі), складається індивідуальний план роботи з нею з урахуванням оцінки ризиків учинення повторного кримінального правопорушення за встановленою формою²⁰. Метою складання плану є систематизація заходів для досягнення поставлених цілей, що мають бути виконані для задоволення криміногенних потреб, виявлених за результатами оцінювання ризиків, попередження протиправної поведінки особи та вчинення нею повторного правопорушення.

Оцінювання ризиків здійснюється уповноваженим органом з питань пробації за окремою спеціальною методикою протягом 20–25 днів з моменту постановки на облік засудженої особи.

Збір інформації, необхідної для проведення такого оцінювання, здійснюється під час особистої бесіди із засудженою особою, а також шляхом направлення запитів до установ та організацій (місця роботи або навчання, медичних закладів, правоохоронних органів, центрів соціальних служб, громадських організацій тощо), у полі зору яких перебуває засуджена особа, а також за потреби відвідування місця її проживання, навчання чи роботи.

Сукупний термін оцінювання ризиків і складання плану не може перевищувати 30 діб, окрім випадків відсутності засудженої особи. Період проведення оцінювання ризиків і складання плану не може перевищувати термін перебування на обліку засудженої особи.

²⁰ Про затвердження Методичних рекомендацій оцінки ризиків вчинення повторного кримінального правопорушення повнолітніми особами, які вчинили кримінальні правопорушення (обвинувачуються у вчиненні кримінальних правопорушень) : наказ Міністерства юстиції України від 26.06.2018 № 2020/5[Електронний ресурс] – Режим доступу: www.probatijn.gov.ua/...Наказ-МЮ-№2020_5 – від-26.06.2018 (дата звернення: 10.07.2018)

²¹[Електронний ресурс] – Режим доступу: kvs.gov.ua/...MetodRekomendOcinkaRyzykiv24072014.pd (дата звернення: 10.07.2018)

План може складатися за участі особи (для урахування її можливості брати участь у заходах плану). Під час складання плану обговорюються цілі заходів, а також узгоджуються ті заходи, які засуджена особа може виконати самостійно (що засвідчується її підписом), форми контролю їх виконання й необхідні для досягнення мети консультації та послуги.

Якщо засуджена особа відмовляється від участі у складанні плану, ознайомленні з ним під підпис та виконанні певних заходів, це не є підставою для його невиконання.

Невиконання пунктів плану не можна розцінювати як порушення встановлених обов'язків, окрім випадків, визначених законом. Уповноважений орган з питань пробації вживає заходів щодо мотивування засудженої особи до виконання заходів, зазначених у плані, за необхідності залучає фахівців уповноваженого органу з питань пробації із соціальної або психологічної роботи.

Залежно від потреб засудженої особи план може містити інформацію про наглядові заходи, соціально-виховні заходи, консультативну та психологічну допомогу, заходи сприяння у вирішенні соціальних питань, працевлаштуванні й залученні до навчання, заходи індивідуально-профілактичної роботи та ін.

Під час складання плану із засудженою особою обговорюються цілі запланованих заходів, а також узгоджуються ті заходи, які вона може виконати самостійно, форми контролю їх виконання, необхідні консультації та послуги для досягнення мети виконання плану, а також надавачі послуг і волонтери, які можуть бути залучені до роботи із цією особою. У разі необхідності до плану вносяться зміни, про що засуджена особа має бути поінформована.

Графік реалізації пробаційної програми, яка реалізовується за рішенням суду під час наглядової пробації стосовно осіб, звільнених з випробуванням, долучається до плану додатково.

Із цілями та заходами роботи з неповнолітніми засудженими особами, внесеними до плану, за потреби можуть бути ознайомлені батьки або особи, що їх замінюють.

Усі особи, засуджені до покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, та звільнені від відбування покарання з

випробуванням, перебувають на обліку в уповноваженому органі з питань пробації за місцем фактичного проживання²². У разі потреби в зміні місця проживання до уповноваженого органу з питань пробації за новим місцем проживання у триденний строк надсилається запит про перевірку факту прибуття та проживання засудженої особи за новою адресою. Уповноважений орган з питань пробації за новим місцем проживання у десятиденний строк здійснює таку перевірку й у разі позитивного результату робить запит на особову справу, після отримання якої у триденний строк надсилає підтвердження про її отримання. У такому разі особова справа пересилається цінним листом з описом вкладення.

У разі залишення засудженою особою місця проживання або неприбуття з місць обмеження чи позбавлення волі до місця проживання засудженої особи, якій покарання було замінено більш м'яким відповідно до статті 82 КК України, уповноважений орган з питань пробації невідкладно (у термін не більше 45 днів) здійснює **першочергові заходи з виявлення**²³ такої особи:

- опитує родичів, сусідів і знайомих засудженої особи, встановлює її можливе місцеперебування та зв'язки за межами місця проживання, про що складає довідку;
- установлює осіб за місцем роботи або навчання, які можуть знати місцезнаходження засудженої особи, про що складає довідку;
- надсилає вимогу до підрозділів інформаційної підтримки та координації поліції територіальних органів

²² Про затвердження Інструкції про порядок виконання покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, та здійснення контролю щодо осіб, засуджених до таких покарань : наказ Державного департаменту України з питань виконання покарань, Міністерства внутрішніх справ України від 19.12.2003 № 270/1560[Електронний ресурс] // БД «Законодавство України» / ВР України. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/en/z-17>(дата звернення: 10.12.2017)

²³Кримінально-виконавчий кодекс України : закон України : від 11.06.2003 № 1129-IV [Електронний ресурс] // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15> (дата звернення: 10.12.2017).

поліції з метою встановлення факту притягнення засудженої особи до адміністративної чи кримінальної відповідальності;

- телефонує родичам та знайомим засудженої особи, які проживають в іншому місці, про що складає довідку;

- здійснює запити до відповідних адресно-довідкового бюро, органу житлово-комунального господарства, селищної, сільської чи міської ради, закладів охорони здоров'я за місцем проживання засудженої особи, моргів і територіальних органів Національної поліції України.

Якщо за результатами вжитих заходів місцезнаходження засуджених осіб не встановлюється, уповноважений орган з питань пробації готує подання про передачу матеріалів для проведення подальших розшукових заходів, долучає до нього копію судового рішення, матеріали початкового розшуку й інші матеріали особової справи та із супровідним листом надсилає їх до територіального органу Національної поліції України відповідно до вимог КВК України. Копії подання та матеріалів заходів із виявлення долучаються до особової справи.

Про затримання оголошених у розшук засуджених осіб територіальний орган Національної поліції України повідомляє уповноважений орган з питань пробації, який є ініціатором розшуку. Після цього уповноважений орган у територіальному органі Національної поліції України, в якому тримається засуджена особа, з'ясовує всі обставини та причини залишення засудженою особою місця проживання або неприбуття до місця проживання й бере у неї пояснення.

Якщо затримана засуджена особа перебуває в територіальному органі Національної поліції України, який розташований за межами територіальної належності уповноваженого органу з питань пробації, працівник цього органу по телефону доручає уповноваженому органу з питань пробації за місцем розташування територіального органу Національної поліції України з'ясувати обставини та причини залишення засудженою особою місця проживання або неприбуття до місця проживання.

У разі встановлення, що засуджена особа проживає в іншому регіоні, уповноважений орган з питань пробації негайно надсилає запит до уповноваженого органу з питань

пробації за його новим місцем проживання з вимогою негайно перевірити місце проживання цієї особи й за потреби здійснити запит для направлення її особової справи. Після отримання такого запиту уповноважений орган з питань пробації проводить перевірку і в разі позитивного результату робить запит про направлення на її адресу особової справи засудженої особи.

В особовій справі особи, яка перебуває в розшуку, повинні міститись копія постанови про оголошення особи у розшук, довідки про стан розшуку засудженої особи через кожні три місяці й інші матеріали.

3. Правове регулювання та порядок виконання покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю

Кримінальне покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю (далі ПЗПД) згідно зі статтею 55 КК України може бути призначено судом на строк від 2 до 5 років як основне або на строк від 1 до 3 років як додаткове покарання, а також як додаткове покарання у справах, передбачених Законом України «Про очищення влади», що призначається на строк 5 років. Воно призначається також у випадках, коли за характером учинених винним злочинів суд визнає неможливим збереження за ним права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю.

Позбавлення права обіймати певні посади полягає у звільненні засудженого на вказаний у вироку суду строк з посади, яку він обіймав під час учинення злочину, і позбавленні його права обіймати аналогічні посади на інших підприємствах, в установах та організаціях.

Позбавлення права займатися певною діяльністю – це заборона засудженому займатися тією діяльністю, у зв'язку з якою він скоїв злочин.

Під час призначення покарання суд має право позбавити права обіймати необмежене законом коло посад (здійснювані на платній або безоплатній основі; виборні або ті, що обіймаються за призначенням; тимчасові або постійні; керівні або рядові) або займатися необмеженими законом

видами діяльності (службовою, професійною, підприємницькою, іншою), але не має права позбавити засудженого права працювати в тій чи іншій галузі господарства, системі культури, освіти чи охорони здоров'я без точного визначення у вирокі кола й характеру тих посад або без вказівки конкретного виду тієї діяльності, права обіймати які або займатися якими позбавляється засуджений²⁴.

Призначення цього виду покарання не залежить від форм власності того підприємства, установи або організації, в яких особа обіймає відповідну посаду або займається певною діяльністю.

Рішення суду повинно бути чітко та зрозуміло сформульовано резолютивній частині вироку з тим, щоб не виникало жодних сумнівів під час виконання покарання, тобто суд зобов'язаний конкретизувати правову заборону й точно зазначити (описати, окреслити) характер або коло тих посад чи вид тієї діяльності, права обіймати які або займатися якими він позбавляє засудженого.

Уповноважений орган з питань пробації під час виконання покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю здійснює контроль за виконанням вимог судового рішення власниками підприємств, установ та організацій або уповноваженими ними органами за місцем роботи засуджених та органами, які мають право анулювати дозвіл на заняття певними видами діяльності, а також функції щодо здійснення нагляду та проведення соціально-виховної роботи із засудженими.

Одержавши розпорядження й копію судового рішення стосовно засудженого, уповноважений орган з питань пробації ставить таку особу на облік відповідно до встановленого порядку²⁵.

²⁴ Кримінально-виконавчий кодекс України : Науково-практичний коментар / за заг. ред. д.ю.н., проф. В.В.Коваленка, д.ю.н., проф. А.Х.Степанюка. – К. : Атіка, 2012. – 492 с. С.101-117.

²⁵ Про затвердження Інструкції про порядок виконання покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, та здійснення контролю щодо осіб, засуджених до таких покарань : наказ Державного департаменту України з

Строк відбування покарання, призначеного як основне, обчислюється з дня набрання судовим рішенням законної чинності. Строк відбування покарання як додаткового покарання до арешту, обмеження волі, тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців або позбавлення волі на певний строк поширюється на весь час відбування основного покарання і, крім цього, на строк, установлений вироком суду, що набрав законної чинності. При цьому строк додаткового покарання обчислюється з моменту відбуття основного покарання, а у разі призначення покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю як додаткового до інших основних покарань, а також у разі застосування статті 77 КК України – з дня набрання законної чинності судовим рішенням²⁶.

Адміністрація установи виконання покарань, у якій відбуває основний вид покарання особа, засуджена і до додаткового покарання у виді ПЗПД, за двадцять днів до закінчення строку основного покарання, а в разі її умовно-дострокового звільнення або заміни їй невідбутої частини покарання більш м'яким – у день звільнення від основного покарання або його заміни надсилає до уповноваженого органу з питань пробації копію судового рішення, у тому числі про заміну покарання більш м'яким, завірену печаткою, копію довідки про стан здоров'я, копії листів з питань погодження місця проживання та роботи після звільнення засудженого, підписку про явку засудженого до уповноваженого органу з питань пробації (у триденний строк після звільнення) та довідку про особу, в якій зазначаються анкетні дані засудженого, дата його звільнення, імена, по батькові та прізвища родичів і їхні місця проживання.

питань виконання покарань, Міністерства внутрішніх справ України від 19.12.2003 № 270/1560[Електронний ресурс] // БД «Законодавство України» / ВР України. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/en/z-17>(дата звернення: 10.12.2017)

²⁶Кримінально-виконавчий кодекс України : від 11.06.2003 № 1129-IV [Електронний ресурс] // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15> (дата звернення: 10.12.2017).

У десятиденний строк після взяття засудженого на облік залежно від забороненого виду діяльності уповноважений орган з питань пробації надсилає повідомлення за встановленою формою до органів, які мають право анулювати дозвіл на зайняття певними видами діяльності, та копію судового рішення.

Під час першого відвідування уповноваженого органу з питань пробації засуджений, який працює, подає довідку з місця роботи про те, яку посаду він обіймає або який вид робіт виконує, або копію трудового договору (особи, які працюють у фізичних осіб-підприємців), виписку з Єдиного державного реєстру юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців. У разі відсутності таких документів засудженому надається строк для їх надання, про що зазначається у поясненні.

Якщо особа, засуджена до ПЗПД, не працює, вона пред'являє до уповноваженого органу з питань пробації трудову книжку (яка після перевірки одразу повертається) та її копію, яка долучається до матеріалів особової справи. Надалі непрацююча особа, засуджена до ПЗПД, пред'являє трудову книжку та її копію один раз на шість місяців.

У триденний строк після прибуття до уповноваженого органу з питань пробації засудженого (якщо засуджений працював) уповноважений орган з питань пробації надсилає власнику підприємства, на якому працює засуджений, копію судового рішення та повідомлення за встановленою формою. Якщо засуджений на час постановки його на облік не працював, але згодом працював або звільнився з одного місця роботи та працював в іншому місці роботи, таке повідомлення надсилається після отримання відповідної інформації.²⁷

²⁷ Про затвердження Інструкції про порядок виконання покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, та здійснення контролю щодо осіб, засуджених до таких покарань : наказ Державного департаменту України з питань виконання покарань, Міністерства внутрішніх справ України від 19.12.2003 № 270/1560[Електронний ресурс] // БД «Законодавство України» / ВР України. - Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/en/z-17>(дата звернення: 10.12.2017)

З метою здійснення контролю за додержанням засудженим вимог судового рішення уповноважений орган з питань пробації один раз на квартал:

- надсилає до підрозділів інформаційної підтримки та координації поліції територіальних органів поліції запити про наявність фактів (інформації) накладення адміністративних стягнень за порушення правил дорожнього руху під час керування транспортними засобами особами, засудженими до позбавлення права керувати транспортними засобами;

- надсилає до Державної фіскальної служби України запити про проведення реєстрацію платником податків стосовно засуджених до ПЗПД;

- проводить з відповідними підрозділами, які відповідають за безпеку дорожнього руху, звірки обліку та вилучення посвідчень водія в осіб, засуджених до позбавлення права керувати транспортними засобами.

У разі якщо власник підприємства не виконує судового рішення, уповноважений орган з питань пробації повідомляє про можливі наслідки невиконання судового рішення, а в разі подальшого його невиконання надсилає матеріали до територіального органу Національної поліції України за місцем розташування уповноваженого органу з питань пробації для вжиття заходів у встановленому порядку.

З метою здійснення контролю уповноважений орган з питань пробації не менше двох разів протягом строку покарання перевіряє за місцем роботи засудженого до ПЗПД виконання судового рішення власником підприємства, перевіряє трудовий договір і посадову інструкцію засудженого. Про результати перевірки складається акт перевірки виконання судового рішення щодо засудженого за встановленою формою у двох примірниках, один з яких залишається на підприємстві, в установі чи організації або уповноваженому органі, а інший з відміткою про ознайомлення власника підприємства зберігається в особовій справі засудженого та використовується для контролю за усуненням недоліків у разі їх виявлення.

Якщо засуджений до ПЗПД під час відбування покарання згідно з медичним висновком захворів на психічну або іншу тяжку хворобу, що перешкоджає

відбуванню призначеного судом покарання, уповноважений орган з питань пробації відповідно до статті 84 КК України протягом трьох діб з моменту отримання медичного висновку направляє до місцевого суду, в межах територіальної юрисдикції якого особа відбуває покарання, клопотання для вирішення питання про звільнення такої особи від покарання за хворобою. Разом із клопотанням надсилається особова справа засудженого.

Відповідно до статті 34 КВК України засуджений до ПЗПД зобов'язаний «виконувати судові рішення; надавати на вимогу уповноваженого органу з питань пробації документи, пов'язані з виконанням цього покарання; повідомляти уповноважений орган з питань пробації про місце роботи і проживання чи їх зміну; з'являтися за викликом до уповноваженого органу з питань пробації». Засудженому забороняється без погодження уповноваженого органу з питань пробації виїжджати за межі України.

Невиконання цих обов'язків свідчить про ухилення засудженого від відбування покарання. У такому разі уповноважений орган з питань пробації надсилає до територіального органу Національної поліції України подання про притягнення до кримінальної відповідальності за встановленою формою, копію судового рішення, вжиті уповноваженим органом з питань пробації заходи впливу, пояснення засудженого й інші матеріали, що свідчать про ухилення або порушення умов і порядку відбування покарання. Копії перелічених матеріалів долучаються до особової справи. У період здійснення досудового розслідування уповноважений орган з питань пробації продовжує виконувати судові рішення.

Відповідно до статті 32 КВК України власник підприємства за місцем роботи засудженого до ПЗПД зобов'язаний:

- не пізніше трьох днів після одержання копії судового рішення звільнити засудженого з посади, яку він обіймає, або від того виду професійної діяльності, права на який його позбавлено, внести до трудової книжки засудженого запис про те, на якій підставі, на який строк і які посади він позбавлений права обіймати або яким видом професійної діяльності він позбавлений права займатися;

- повідомити уповноважений орган з питань пробації про виконання судового рішення;
- за вимогою уповноваженого органу з питань пробації надавати йому документи, пов'язані з виконанням покарання.

У разі невиконання власником підприємства судового рішення щодо засудженого до ПЗПД уповноважений орган з питань пробації надсилає повідомлення про наслідки невиконання судового рішення, а у разі подальшого його невиконання надсилає до територіального органу Національної поліції України за місцем розташування уповноваженого органу з питань пробації подання про притягнення до кримінальної відповідальності службової особи за встановленою формою та долучає до нього акт перевірки виконання судового рішення щодо засудженого до ПЗПД і довідку про допущені порушення та вжиті у зв'язку з цим заходи. Копії цих матеріалів долучаються до особової справи.

Відповідно до статті 33 КВК України органи, які мають право анулювати дозвіл на заняття певними видами діяльності, зобов'язані:

- не пізніше трьох днів після одержання копії судового рішення анулювати дозвіл на заняття тим видом діяльності, який заборонено засудженому;
- вилучити відповідний документ, який дає такій особі право займатися певним видом діяльності (наприклад, керувати транспортними засобами – державна автомобільна інспекція);
- повідомити про виконання вимог судового рішення уповноважений орган з питань пробації.

У разі невиконання органом, який має право анулювати дозвіл на заняття певними видами діяльності, вимог судового рішення уповноважений орган з питань пробації надсилає матеріали до територіального органу Національної поліції України за місцем розташування уповноваженого органу з питань пробації для відповідного реагування.

Виконання покарання припиняється, і засуджений знімається з обліку у разі:

- відбуття встановленого строку покарання – на підставі рапорту (довідки) уповноваженого органу з питань

пробації, затверджених керівником уповноваженого органу з питань пробації або особою, що його замінює;

- скасування судового рішення – за наявності копії відповідного судового рішення, що набрало законної чинності, підписаного відповідним працівником суду й суддею та скріпленого відбитком гербової печатки суду;

- видання указу Президента України про помилування засудженого – за наявності копії указу про помилування та наказу про його виконання, скріпленого підписом заступника Міністра юстиції України;

- застосування амністії – за наявності копії відповідного судового рішення, що набрало законної чинності, підписаного відповідним працівником суду й суддею та скріпленого відбитком гербової печатки суду;

- учинення нового кримінального правопорушення – за наявності судового рішення, яке набрало законної чинності, якщо судові рішення було винесене відповідно до статті 71 КК України з урахуванням судового рішення, за яким засуджений перебуває на обліку;

- смерті – за наявності документа про оголошення засудженого померлим або свідцтва про його смерть;

- визнання безвісно відсутнім – за наявності документа про визнання засудженого безвісно відсутнім;

- пересилки особової справи – за наявності підтвердження про одержання особової справи й постановку засудженого на облік в уповноваженому органі з питань пробації за новим місцем проживання.

Відбування покарання припиняється в останній день строку покарання. Якщо кінець строку покарання припадає на вихідний або святковий день, засуджена особа знімається з обліку у передвихідний або передсвятковий день.

У триденний строк після зняття з обліку засудженого уповноважений орган з питань пробації надсилає про це повідомлення:

- до підрозділів інформаційної підтримки та координації поліції територіальних органів поліції – сповіщення про засуджену особу;

- до військового комісаріату;

- до суду;

- до Головного центру обробки спеціальної інформації Державної прикордонної служби України – повідомлення про відкликання доручення.

Дата та підстави для зняття з обліку уповноваженого органу з питань пробації зазначаються у журналі обліку засуджених до ЗЗПД.

Відповідно до статті 89 КК України особа, яка відбула покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, вважається такою, що не має судимості.

4. Правове регулювання та порядок виконання покарання у виді громадських робіт

Громадські роботи (далі ГР) є основним покаранням, яке призначається особам за вчинення ними злочинів невеликої або середньої тяжкості. Відповідно до статті 56 КК України громадські роботи полягають у виконанні засудженим у вільний від роботи чи навчання час безоплатних суспільно корисних робіт, вид, місце та час виконання яких визначають органи місцевого самоврядування й установлюються на строк від 60 до 240 годин. Відповідно до статті 100 КК України громадські роботи можуть бути призначені неповнолітньому у віці від 16 до 18 років на строк від тридцяти до ста двадцяти годин і полягають у виконанні неповнолітнім робіт у вільний від навчання чи основної роботи час. Не призначаються вони інвалідам I і II групи, вагітним жінкам, особам, які досягли пенсійного віку, та військовослужбовцям строкової служби.

Громадські роботи також можуть бути призначені у разі:

- заміни штрафу за неможливості його сплати (ч. 4 ст. 53 КК України);
- призначення більш м'якого покарання, ніж те, що передбачається у санкції статті КК України (ч. 1 ст. 69 КК України);
- заміни невідбутої частини покарання у виді обмеження або позбавлення волі більш м'яким покаранням (ст. 82 КК України);
- заміни більш м'яким покаранням обмеження або позбавлення волі звільненням від відбування покарання

вагітним жінкам і жінкам, які мають дітей віком до трьох років, після досягнення дитиною трирічного віку або в разі її с

м Уповноважений орган з питань пробації під час виконання покарання у виді громадських робіт виконує функції зі здійснення нагляду та проведення соціально-виховної роботи із засудженими; погоджує з органами місцевого самоврядування перелік об'єктів, на яких засуджені відбувають громадські роботи, та види робіт, що можуть ними виконуватись; веде сумарний облік відпрацьованого засудженими часу; здійснює контроль за додержанням умов відбування покарання власником підприємства за місцем відбування громадських робіт; взаємодіє з власником підприємства за місцем відбування громадських робіт з метою своєчасного отримання інформації про ухилення засуджених від відбування покарання, переведення на інше місце роботи, появу на роботі в стані сп'яніння та порушення громадського порядку²⁹.

Виконання покарання у виді громадських робіт викладається на уповноважений орган з питань пробації за місцем проживання засудженого. Засуджені залучаються до відпрацювання громадських робіт на об'єктах, розташованих у межах населеного пункту, де проживає засуджений, чи в місцевості, звідкіля він має можливість щодня повертатися до місця постійного проживання (з урахуванням виконання ним не лише громадських робіт, а й основної роботи чи навчання). Засуджені не відбувають покарання у вихідні та

²⁸Кримінально-виконавчий кодекс України : Науково-практичний коментар / за заг.ред.д.ю.н., проф. В.В.Коваленка, д.ю.н., проф. А. Х. Степанюка. – К. : Атіка, 2012. – 492 с. С.1117-122.

²⁹Про затвердження Інструкції про порядок виконання покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, та здійснення контролю щодо осіб, засуджених до таких покарань : наказ Державного департаменту України з питань виконання покарань, Міністерства внутрішніх справ України від 19.12.2003 № 270/1560[Електронний ресурс] // БД «Законодавство України» / ВР України. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/en/z-17>(дата звернення: 10.12.2017)

святкові дні в разі відсутності можливості здійснення контролю за виконаним ними обсягом робіт.

Після отримання копії судового рішення уповноважений орган з питань пробації здійснює постановку засудженого на облік. Під час першої бесіди в уповноваженому органі з питань пробації з'ясовується вид діяльності особи. Засуджений надає до уповноваженого органу з питань пробації інформацію з місця роботи або навчання про графік роботи (навчання).

Після ознайомлення з порядком та умовами відбування покарання засудженому видається направлення за встановленою формою на одне з підприємств, визначених органом місцевого самоврядування, де він відбуватиме покарання.

Відповідно до частини 1 ст. 38 КВК України строк громадських робіт обчислюється в годинах, протягом яких засуджена особа працювала за визначеним місцем роботи. Громадські роботи виконуються не більш, ніж 4 години на день, а неповнолітніми – дві години на день, але не менше двадцяти п'яти годин на місяць.³⁰

Залежно від часу роботи (навчання) засуджених на основній роботі та режиму роботи підприємства за місцем відбування покарання, власником підприємства щомісяця складається графік виходу засуджених на роботу за встановленою формою, а також заповнюється таблиць виходу засуджених на роботу.

До відпрацьованого часу зараховується тільки час, який засуджена особа відпрацювала згідно з таблицею. Кількість відпрацьованих засудженим годин щомісяця заноситься до облікової картки.

Стосовно засудженого до громадських робіт, який згідно з висновком медико-соціальної експертної та спеціальної лікарської комісії під час відбування покарання був визнаний інвалідом I або II групи, який після винесення

³⁰Кримінально-виконавчий кодекс України : закон України : від 11.06.2003 № 1129-IV [Електронний ресурс] // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15> (дата звернення: 10.12.2017).

судового рішення досяг пенсійного віку, або засудженої до громадських робіт жінки, яка завагітніла, а також у випадку настання психічного розладу або іншої тяжкої хвороби, що перешкоджають відбуванню покарання, уповноважений орган з питань пробації протягом трьох діб з моменту отримання медичного висновку або копії пенсійного посвідчення надсилає до місцевого суду, в межах територіальної юрисдикції якого засуджений відбуває покарання, клопотання й особову справу для вирішення питання про звільнення такої особи від відбування покарання відповідно до частини 3 ст. 56 та ст. 84 КК України й ч. 3 ст. 37 КВК України, при цьому до вирішення судом зазначеного питання відбування покарання припиняється.

Не менше одного разу протягом строку покарання уповноважений орган з питань пробації здійснює контрольні перевірки за місцем відбування покарання засудженими. За результатами перевірки складається акт перевірки виконання судового рішення щодо особи, засудженої до покарання у виді громадських робіт, за встановленою формою у двох примірниках, один з яких залишається на підприємстві, а інший з відміткою про ознайомлення власника підприємства долучається до особової справи та використовується для контролю за усуненням виявлених недоліків.

Відповідно до частини 2 ст. 37 КВК України надання засудженому щорічної відпустки за основним місцем роботи не зупиняє виконання покарання у виді громадських робіт.

На підставі наданих підприємством табелів уповноважений орган з питань пробації веде сумарний облік відбутого часу покарання у годинах.

Відповідно до статті 37 КВК України засуджені до громадських робіт зобов'язані додержуватися встановлених законодавством порядку та умов відбування покарання; сумлінно ставитися до праці; працювати на визначених об'єктах і відпрацьовувати установлений судом строк громадських робіт; з'являтися за викликом до уповноваженого органу з питань пробації та повідомляти уповноважений орган з питань пробації про зміну місця проживання. Забороняється без погодження з

уповноваженим органом з питань пробації виїжджати за межі України.

Відповідно до статті 40 КВК України за порушення порядку й умов відбування покарання у виді громадських робіт або систематичне порушення громадського порядку, за яке засудженого було притягнуто до адміністративної відповідальності (що підтверджується документально), до такої особи застосовується застереження у виді письмового попередження про притягнення до кримінальної відповідальності. За кожним фактом допущеного порушення засуджений надає письмове пояснення, яке долучається до його особової справи.

У разі ухилення від відбування покарання засудженого та порушення ним порядку й умов відбування покарання уповноважений орган з питань пробації надсилає до правоохоронного органу подання про притягнення до кримінальної відповідальності, копію судового рішення, копію облікової картки, довідку про відбутий засудженим час покарання (у годинах), довідку про вчинені ним порушення та вжиті уповноваженим органом з питань пробації заходи впливу, пояснення засудженого (за наявності) й інші документи, що свідчать про ухилення від відбування покарання у виді громадських робіт, для відповідного реагування. Копії цих матеріалів долучаються до особової справи засудженої особи.

У поданні про притягнення до кримінальної відповідальності зазначаються:

- кількість випадків невиходу на роботу, порушення трудової дисципліни, появи на роботі в нетверезому стані, у стані наркотичного або токсичного сп'яніння;
- кількість неявок без поважних причин до уповноваженого органу з питань пробації за викликом та на реєстрацію;
- невиконані обов'язки засудженим і допущені порушення порядку й умов відбування покарання;
- вчинені засудженим правопорушення, за які його притягли до адміністративної відповідальності.

При цьому у період здійснення досудового розслідування уповноважений орган з питань пробації

продовжує здійснювати контроль за виконанням судового рішення.

До обов'язків власника підприємства, установи чи організації або уповноваженого ним органу за місцем відбування засудженими покарання у виді громадських робіт належать:

- погодження з уповноваженим органом з питань пробації переліку об'єктів, на яких засуджені відбувають громадські роботи, та видів цих робіт;
- контроль за виконанням засудженими визначених для них робіт і дотриманням правил техніки безпеки;
- своєчасне повідомлення уповноваженого органу з питань пробації про ухилення засудженого від відбування покарання та переведення його на інше місце роботи, появу на роботі в нетверезому стані, у стані наркотичного або токсичного сп'яніння або порушення громадського порядку;
- ведення обліку та щомісячне інформування уповноваженого органу з питань пробації про кількість відпрацьованих засудженим годин і його ставлення до праці.

У разі систематичного несвоєчасного подання інформації про виконання громадських робіт або нездійснення контролю відповідальною особою за роботою та поведінкою засудженого, а також невиконання інших вимог статті 39 КВК України уповноважений орган з питань пробації надсилає подання про притягнення до кримінальної відповідальності винних осіб та матеріали, які свідчать про невиконання таких обов'язків, до територіального органу Національної поліції України для вирішення питання щодо притягнення таких осіб до відповідальності.

Разом із поданням надсилаються такі матеріали: довідка уповноваженого органу з питань пробації про допущені порушення власником підприємства за місцем відбування покарання засудженого, пояснення особи, яка здійснювала контроль за роботою засудженого, або власника підприємства про причини допущення порушень і копії повідомлень про вихід засудженого на роботу в установлені дні. Копії цих матеріалів долучаються до особових справ.³¹

³¹Про затвердження Інструкції про порядок виконання покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, та здійснення контролю щодо осіб,

Виконання покарання припиняється, а засуджені до громадських робіт знімаються з обліку у разі:

- відбуття установленого строку громадських робіт – на підставі рапорту (довідки) уповноваженого органу з питань пробації за наявності даних про відпрацьований установлений судовим рішенням час;
- видання указу Президента України про помилування засудженого – за наявності копії указу про помилування та наказу про його виконання, скріпленого підписом заступника Міністра юстиції України;
- скасування судового рішення – за наявності копії відповідного судового рішення, засвідченої підписом судді та печаткою суду;
- застосування амністії – за наявності копії відповідного судового рішення, засвідченої підписом судді та печаткою суду;
- учинення нового кримінального правопорушення – за наявності копії судового рішення, яке набрало законної чинності, якщо судові рішення винесено відповідно до статті 71 КК України з урахуванням судового рішення, за яким засуджений перебуває на обліку;
- звільнення від відбування покарання за хворобою – за наявності відповідної ухвали суду, засвідченої підписом судді та печаткою суду;
- смерті – за наявності документа про оголошення засудженого померлим або свідоцтва про смерть;
- визнання безвісно відсутнім – за наявності документа про визнання засудженого безвісно відсутнім;
- пересилки особової справи – за наявності підтвердження про одержання особової справи й постановку засудженого на облік в уповноваженому органі з питань пробації за новим місцем проживання (роботи).

засуджених до таких покарань : наказ Державного департаменту України з питань виконання покарань, Міністерства внутрішніх справ України від 19.12.2003 № 270/1560[Електронний ресурс] // БД «Законодавство України» / ВР України. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/en/z-17>(дата звернення: 10.12.2017)

Зняття з обліку здійснюється у день надходження відповідних документів до уповноваженого органу з питань пробації.

У день закінчення строку покарання у виді громадських робіт, а в разі звільнення за іншими підставами – не пізніше наступного робочого дня після одержання відповідних документів уповноважений орган з питань пробації надсилає повідомлення за встановленою формою власнику підприємства, де засуджений відбував покарання, про припинення виконання судового рішення щодо відбування покарання у виді громадських робіт засудженим.

У день зняття з обліку засудженого уповноважений орган з питань пробації надсилає про це повідомлення до суду. У триденний строк після зняття з обліку засудженого надсилаються такі повідомлення: до підрозділів інформаційної підтримки та координації поліції територіальних органів поліції – сповіщення про засуджену особу; до військового комісаріату; до Головного центру обробки спеціальної інформації Державної прикордонної служби України – повідомлення про відкликання доручення.

Дата й підстави для зняття засудженого з обліку зазначаються у журналі обліку засуджених до громадських робіт, особових справах та облікових картках. Засудженому на його вимогу видається довідка про відбуття покарання або про звільнення від нього.

Відповідно до статті 89 КК України особа, яка відбула покарання у виді громадських робіт, вважається такою, що не має судимості, якщо протягом року після відбуття покарання не вчинить нового злочину.

5. Правове регулювання та порядок виконання покарання у виді виправних робіт

Відповідно до статті 57 КК України покарання у виді виправних робіт для дорослих встановлюється на строк від 6 місяців до 2 років і відбувається за місцем роботи засудженого. Із суми заробітку здійснюється відрахування в доход держави в розмірі, встановленому вироком суду, в межах від 10 до 20 %.

Відповідно до статті 100 КК України виправні роботи можуть бути призначені неповнолітньому в віці від 16 до 18 років за місцем роботи на строк від двох місяців до одного року. Із заробітку неповнолітнього, засудженого до виправних робіт, здійснюється відрахування в доход держави в розмірі, встановленому вироком суду, в межах від 5 до 10 %.

Виправні роботи не застосовуються до вагітних жінок і жінок, які перебувають у відпустці по догляду за дитиною, до непрацездатних, до осіб, що не досягли 16 років, і тих, що досягли пенсійного віку, а також до військовослужбовців, осіб рядового й начальницького складу Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України, працівників правоохоронних органів, нотаріусів, приватних виконавців, суддів, прокурорів, адвокатів, державних службовців і посадових осіб органів місцевого самоврядування.

Особам, які стали непрацездатними після постановлення вироку суду, виправні роботи суд може замінити штрафом.

Покарання у виді виправних робіт відбувається засудженим на підприємстві, в установі чи організації незалежно від форми власності за місцем роботи засудженого. Засуджені перебувають на обліку в уповноваженому органі з питань пробації за місцем проживання.

Під час виконання покарання у виді виправних робіт уповноважений орган з питань пробації здійснює функції з нагляду та проведення соціально-виховної роботи із засудженими, застосовує до засуджених заходи заохочення, погоджує зміну місця роботи засуджених протягом строку відбування ними покарання, направляє засуджених до органів державної служби зайнятості для реєстрації як безробітних, якщо на час виконання вироку вони не працюють або звільнені з роботи відповідно до законодавства про працю та здійснює контроль за додержанням вимог судового рішення власниками підприємств за місцем роботи засуджених.

Одержавши розпорядження суду з копією судового рішення, уповноважений орган з питань пробації здійснює постановку засудженого на облік.

Не пізніше триденного строку з дня явки засудженого до уповноваженого органу з питань пробації власнику підприємства, установи чи організації незалежно від форми власності надсилається копія судового рішення та повідомлення за встановленою формою про щомісячне відрахування визначеної судом частини заробітної плати й перерахування утриманої суми в дохід держави.

Засуджені до виправних робіт зобов'язані: додержуватися встановлених відповідно до законодавства порядку й умов відбування покарання; сумлінно ставитися до праці; працевлаштуватися або за направленням уповноваженого органу з питань пробації звернутися для постановки на облік до органу державної служби зайнятості для реєстрації як безробітних, якщо на час виконання вироку вони не працюють або звільнені з роботи відповідно до законодавства про працю, та працевлаштуватися, якщо їм буде запропоновано відповідну посаду (роботу); повідомляти уповноважений орган з питань пробації про зміну місця проживання; погоджувати з уповноваженим органом з питань пробації зміну місця роботи; з'являтися за викликом до уповноваженого органу з питань пробації. Забороняється без погодження уповноваженого органу з питань пробації виїжджати за межі України³².

Якщо на час звернення судового рішення до виконання або під час його виконання з'ясовується, що засуджений до виправних робіт не працює, він надає про це письмове пояснення, і йому видається направлення за встановленою формою до відповідного центру зайнятості населення для отримання допомоги у працевлаштуванні. Уповноважений орган з питань пробації зобов'язує засудженого протягом 10 днів звернутись до центру зайнятості населення та стати на облік або самостійно працевлаштуватись і повідомити про це

³²Кримінально-виконавчий кодекс України: закон України: від 11.06.2003 № 1129-IV [Електронний ресурс] // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. - Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15> (дата звернення: 10.12.2017)

уповноважений орган з питань пробації. Якщо засуджений без поважної причини не став на облік у центрі зайнятості населення або самостійно не працевлаштувався, він надає письмове пояснення про причини ухилення від відбування покарання, і йому виноситься застереження у виді письмового попередження про притягнення до відповідальності. У такому випадку засудженому повторно видається направлення до центру зайнятості населення, й він попереджається, що якщо протягом 10 днів без поважної причини не стане на облік у центрі зайнятості населення або самостійно не працевлаштується, уповноважений орган з питань пробації, отримавши довідку з відповідного центру зайнятості, зобов'язаний надіслати подання, копію судового рішення та матеріали, які свідчать про ухилення від відбування покарання, до правоохоронних органів для відповідного реагування.³³

З метою здійснення контролю за правильністю та своєчасністю відрахувань із заробітку осіб, засуджених до виправних робіт, коштів у дохід держави уповноважений орган з питань пробації не менше, ніж два рази протягом строку покарання, а якщо строк покарання становить менше шести місяців – не менше одного разу протягом строку покарання перевіряє виконання вимог судового рішення адміністрацією підприємства за місцем роботи засудженого.

Один раз на квартал до особової справи засудженого долучається характеристика з місця роботи.

Уповноважений орган з питань пробації перевіряє на підприємстві своєчасність початку утримання із заробітної плати засудженого коштів у дохід держави; правильність і своєчасність перерахування утриманих сум у дохід держави; відповідність даних у розрахункових відомостях, наданих підприємством до уповноваженого органу з питань пробації,

³³Про затвердження Інструкції про порядок виконання покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, та здійснення контролю щодо осіб, засуджених до таких покарань : наказ Державного департаменту України з питань виконання покарань, Міністерства внутрішніх справ України від 19.12.2003 № 270/1560[Електронний ресурс] // БД «Законодавство України» / ВР України. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/en/z-17>(дата звернення: 10.12.2017)

фактичним даним відповідно до розрахунково-платіжних відомостей, наказів підприємства; тривалість наданої засудженому щорічної оплачуваної відпустки; інформацію про причини невиходу засудженої особи на роботу; інформацію про порушення, допущені засудженим, застосовані до нього адміністрацією підприємства заходи стягнення й заохочення, своєчасність повідомлення про це уповноваженого органу з питань пробації й інформацію про своєчасне повідомлення про переведення засудженого на іншу посаду або його звільнення з роботи. Про результати перевірки уповноважений орган з питань пробації складає акт перевірки виконання покарання у виді виправних робіт за встановленою формою у двох примірниках, один з яких залишається в організації, а інший з візами керівника та головного бухгалтера підприємства чи установи долучається до особової справи для контролю за усуненням недоліків. В акті зазначаються строки усунення недоліків із подальшим інформуванням уповноваженого органу з питань пробації, про що в облікових картках робляться відмітки.

У період відбування покарання засудженим до виправних робіт забороняється звільнитися з роботи за власним бажанням (за угодою сторін) без письмового погодження уповноваженого органу з питань пробації.

Якщо засуджений звернувся до уповноваженого органу з питань пробації із заявою про звільнення за власним бажанням або угодою сторін, уповноважений орган з питань пробації перевіряє обґрунтованість такої заяви (до заяви додається довідка з нового місця роботи про можливість працевлаштування) та погоджує або не погоджує таке звільнення шляхом винесення постанови про розгляд заяви про звільнення за власним бажанням або за угодою сторін за встановленою формою.

Якщо засуджений до виправних робіт перебуває на обліку в одному уповноваженому органі з питань пробації, а бухгалтерія й адміністрація підприємства за місцем його роботи розташовані на території обслуговування іншого уповноваженого органу з питань пробації, уповноважений орган з питань пробації надсилає доручення за встановленою формою до уповноваженого органу з питань пробації за місцем розташування бухгалтерії або

адміністрації підприємства, у якому зазначає всі необхідні відомості з проханням здійснити перевірку виконання судового рішення та скласти акт. Таке доручення виконується уповноваженим органом з питань пробації протягом 15 днів з дня його отримання.

Відповідно до частини 5 ст. 42 КВК України щодо засудженого до виправних робіт, який згідно з висновком спеціальної лікарської комісії під час відбування покарання став непрацездатним, уповноважений орган з питань пробації протягом трьох діб з моменту отримання медичного висновку надсилає до місцевого суду, в межах територіальної юрисдикції якого засуджений відбуває покарання, клопотання, особову справу та висновок спеціальної лікарської комісії для вирішення питання заміни покарання у виді виправних робіт штрафом.

Стосовно засудженого, який після винесення судового рішення досяг пенсійного віку, а також засудженої до виправних робіт жінки, яка завагітніла, уповноважений орган з питань пробації протягом трьох діб з моменту отримання копії пенсійного посвідчення або медичного висновку надсилає до місцевого суду, в межах територіальної юрисдикції якого засуджений відбуває покарання, клопотання, особову справу та завірену копію пенсійного посвідчення або завірену копію медичного висновку про звільнення такого засудженого від відбування покарання відповідно до частини 2 ст. 57 КК України, при цьому до вирішення зазначеного питання судом відбування покарання призупиняється.

До вирішення судом питання заміни покарання у виді виправних робіт штрафом або звільнення засудженого у порядку частини 2 ст. 57 КК України відрахування із заробітку засудженого призупиняються, про що направляється повідомлення на підприємство.

Днем, з якого призупиняється проведення відрахувань, вважається день направлення до суду клопотання.

Строк покарання у виді виправних робіт обчислюється роками, місяцями й днями в календарному значенні, протягом яких засуджений до виправних робіт працював, і з його заробітку здійснювалося відрахування. Початком строку виправних робіт є день, з якого фактично розпочато

відрахування із заробітку засудженого. Якщо засуджений на час надходження на підприємство копії судового рішення перебував у черговій відпустці, початком строку відбування виправних робіт вважатиметься перший робочий день після його виходу з відпустки. Якщо засуджений на час надходження на підприємство копії судового рішення не працював з поважних причин, початком строку буде вважатися день одержання підприємством копії судового рішення, але відрахування з його заробітку повинні проводитися з того моменту, коли він фактично став до роботи.

Кількість днів, відпрацьованих засудженим, має бути не меншою за кількість робочих днів, які припадають на кожний місяць встановленого судом строку покарання. Якщо засуджений не відпрацював необхідної кількості днів і відсутні підстави для зарахування невідпрацьованих днів у строк покарання, відбування виправних робіт триває до повного відпрацювання засудженим призначеної кількості робочих днів.

Обчислення строку відбування покарання здійснюється на підставі розрахункових даних, визначених у повідомленні, які щомісяця надсилаються власником підприємства. У розрахункових даних зазначаються кількість робочих днів за графіком на підприємстві, кількість фактично відпрацьованих засудженим робочих днів, кількість і причини не відпрацьованих ним днів згідно з графіком, кількість днів тимчасової непрацездатності за листком непрацездатності (копія надається до уповноваженого органу з питань пробації), заробіток та утримання з нього відповідно до судового рішення. Такі відомості підписуються керівником підприємства та бухгалтером і скріплюються печаткою (у разі наявності). Наявність або відсутність відбитка печатки суб'єкта приватного права на документі не створює юридичних наслідків.

У разі, коли засуджений до виправних робіт працює у приватного підприємця, в якого за штатом відсутній бухгалтер, а також нема печатки, такі відомості можуть бути надані тільки за підписом цього приватного підприємця. У такому випадку після взяття на облік засуджений подає до

уповноваженого органу з питань пробації копію трудового договору, укладеного відповідно до вимог статті 24 Кодексу законів про працю України.

Якщо кількість днів, які зараховуються у строк відбування покарання в цьому місяці, перевищує кількість робочих днів за графіком, у строк відбування покарання зараховується один календарний місяць. У строк відбування покарання зараховується один календарний місяць також у випадку, якщо засудженому відповідно до вимог Кодексу законів про працю України встановлено скорочену тривалість робочого часу чи неповний робочий день та у випадку роботи змінами, що підтверджується копією наказу (довідкою) з підприємства або трудовим договором.

У строк відбування покарання у виді виправних робіт також зараховується час:

- протягом якого засуджений не працював з поважних причин, і за ним відповідно до закону зберігалася заробітна плата;

- коли засудженому не надавалася робота на підприємстві, що підтверджується наказом (або витягом з нього) підприємства за підписами керівника та бухгалтера, скріпленим печаткою (за наявності);

- протягом якого засуджений перебував на обліку в державній службі зайнятості населення, і йому було надано статус безробітного; цей статус, наданий засудженому, підтверджується щокварталу державною службою зайнятості населення за запитом уповноваженого органу з питань пробації.

У строк відбування покарання у виді виправних робіт не зараховується час:

- хвороби, викликані алкогольним, наркотичним або токсичним сп'янінням або діями, пов'язаними з ними, грубим порушенням правил техніки безпеки, умисним заподіянням собі тілесних ушкоджень;

- відбування адміністративного стягнення у виді адміністративного арешту або виправних робіт;

- тримання під вартою як запобіжний захід в іншому кримінальному провадженні у період відбування покарання у виді виправних робіт у випадках, коли вину в учиненні злочину доведено в установленому законом порядку.

Час щорічної відпустки не зараховується до строку відбування покарання, за винятком зарахування часу щорічної основної відпустки у строк відбування покарання у порядку заохочення (у такому випадку до строку відбування покарання зараховується один календарний місяць, якщо тривалість щорічної основної відпустки становить 24 календарні дні, але не більше 30 календарних днів). У разі зарахування основної щорічної відпустки до строку відбування покарання як заохочення із суми відпускних проводяться відрахування в розмірах, визначених рішенням суду.

Відрахування проводяться з усієї суми заробітку без вирахування з цієї суми податків та інших платежів і незалежно від наявності претензій до засудженого за виконавчими документами за кожний відпрацьований місяць під час виплати заробітної плати. Відрахування починаються з наступного дня після надходження копії судового рішення та повідомлення на підприємство, але не раніше набрання судовим рішенням законної чинності.

Якщо засуджений працює на роботах з періодичним нарахуванням заробітної плати (сезонні роботи в сільському господарстві, на риболовецьких та рибопереробних підприємствах тощо), відрахування проводяться у міру її нарахування.

Якщо засуджений працює за сумісництвом на кількох підприємствах, відрахування проводяться із заробітку за кожним місцем роботи в розмірі, встановленому судовим рішенням.

Утримані із заробітку засуджених кошти перераховуються в дохід держави виключно підприємством, на якому працює засуджений.

Відрахування не проводяться з грошових допомог, які одержуються в порядку загальнообов'язкового державного соціального страхування й соціального забезпечення, виплат одноразового характеру, не передбачених системою оплати праці, сум, які виплачуються як компенсація за витрати,

пов'язані з відрядженням, та з інших компенсаційних виплат.³⁴

Якщо засуджений працює у приватного підприємця, у якого за штатом немає бухгалтера, а також відсутній розрахунковий рахунок у банку, утримані кошти пересилаються у дохід держави приватним підприємцем особисто через будь-яку установу банку, а документи, що свідчать про сплату, подаються ним до уповноваженого органу з питань пробації й долучаються до особової справи.

Якщо засуджений є приватним підприємцем, сума щоквартальних утримань визначається, виходячи з копії податкової декларації. Кінцевий розрахунок здійснюється за підсумками кварталу, виходячи з розміру отриманого ним прибутку. Відомості про отриманий прибуток уповноважений орган з питань пробації запитує в органах Державної фіскальної служби України за місцем проживання засудженого й долучає їх до особової справи.

Уповноважений орган з питань пробації щокварталу перевіряє у засудженого до виправних робіт, який сам є підприємцем, такі документи:

- виписку з Єдиного державного реєстру юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців;
- витяг з реєстру платників єдиного податку;
- другий примірник декларації про доходи засудженого з відміткою Державної фіскальної служби України про прийняття, у разі її подання декларації на паперовому носії;
- другий примірник декларації про доходи засудженого та квитанції, отримані від контролюючого органу Державної фіскальної служби України, в електронній формі у разі подання декларації засобами електронного зв'язку з дотриманням вимог законів щодо електронного документообігу й електронного цифрового підпису.

Уповноважений орган з питань пробації щокварталу надсилає запити до територіальних органів Державної казначейської служби України з метою отримання виписок із

³⁴Кримінально-виконавчий кодекс України : закон України : від 11.06.2003 № 1129-IV [Електронний ресурс] // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15> (дата звернення: 10.12.2017).

поточних рахунків, на які перераховано утримані із заробітної плати засуджених кошти, та копій платіжних доручень з відміткою банку платника про перерахування цих коштів.

Отримані дані звіряються з відомостями, що надходять з бухгалтерій підприємств, і заносяться до облікової картки засудженого до виправних робіт. Самі відомості, копії платіжних доручень і виписки з поточних рахунків підшиваються до особової справи засудженої особи.

У разі виявлення неточностей уповноважений орган з питань пробації зобов'язаний надіслати письмове повідомлення до бухгалтерії за місцем роботи засудженого про проведення перерахунку, в якому має запропонувати зарахувати переплату зайво утриманих коштів у рахунок наступних відрахувань або вирахувати суму, якої не вистачає.

З метою виявлення засуджених до виправних робіт, які працюють за сумісництвом, уповноважений орган з питань пробації здійснює запити до Державної фіскальної служби України.

Якщо засуджений відбув призначений строк покарання у виді виправних робіт, але відрахування з його заробітної плати через її затримку не були вчасно перераховані в дохід держави в повному обсязі (що підтверджено розрахунковими відомостями з місця роботи), така особа знімається з обліку, а її облікова картка вноситься до картотеки дебіторської заборгованості в уповноваженому органі з питань пробації, де вона перебуває доти, доки підприємство не перерахує всіх належних коштів, про що уповноважений орган з питань пробації інформує прокурора. У разі банкрутства підприємства, на якому працював засуджений до виправних робіт, уповноважений орган з питань пробації також інформує про це прокурора.

За зразкову поведінку й сумлінне ставлення до праці стосовно засудженого до виправних робіт уповноважений орган з питань пробації може застосовувати такі заходи заохочення: подання до місцевого суду, в межах територіальної юрисдикції якого засуджений відбуває покарання; клопотання про умовно-дострокове звільнення;

зарахування часу щорічної відпустки у строк відбування покарання.³⁵

Клопотання про умовно-дострокове звільнення засудженого від відбування покарання у виді виправних робіт готується уповноваженим органом з питань пробації спільно зі спостережною комісією стосовно засудженої особи, яка відбула установлену статтею 81 КК України частину строку покарання й сумлінною поведінкою та ставленням до праці довела своє виправлення. Клопотання разом з особовою справою засудженої особи надсилається для розгляду до місцевого суду, в межах територіальної юрисдикції якого засуджений відбуває покарання.

До особової справи засудженого додається характеристика на нього від власника підприємства. Викладена в ній думка враховується під час остаточного вирішення питання про направлення до суду клопотання. Крім того, до суду надсилаються такі матеріали:

- копія облікової картки (оригінал облікової картки залишається в уповноваженому органі з питань пробації для контролю за своєчасним перерахуванням утриманих коштів у дохід держави);
- довідка про відбутий засудженим строк покарання на день направлення матеріалів до суду.

Питання щодо можливості представлення засуджених до виправних робіт до умовно-дострокового звільнення обов'язково розглядається уповноваженим органом з питань пробації у місячний строк після відбуття засудженим установленої КК України частини строку покарання, про що складається рапорт.

У разі застосування умовно-дострокового звільнення здійснення відрахувань припиняється з моменту набрання судовим рішенням законної чинності.

Питання зарахування часу щорічної відпустки у строк відбування покарання як заохочення вирішується з

³⁵Кримінально-виконавчий кодекс України : закон України : від 11.06.2003 № 1129-IV [Електронний ресурс] // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15> (дата звернення: 10.12.2017).

урахуванням характеристики на засудженого від власника підприємства. У цьому випадку за 10 днів до надання засудженому щорічної відпустки уповноважений орган з питань пробації виносить постанову про зарахування часу щорічної відпустки до строку відбування покарання за встановленою формою. Ця постанова негайно надсилається на підприємство, а її копія долучається до особової справи.

За порушення порядку й умов відбування покарання у виді виправних робіт засудженому уповноваженим органом з питань пробації виноситься письмове попередження про притягнення до кримінальної відповідальності.³⁶ Перед винесенням попередження засуджений дає письмове пояснення про причини допущеного порушення, яке потім долучається до його особової справи.

Стосовно засудженого, який ухиляється від відбування покарання у виді виправних робіт, уповноважений орган з питань пробації протягом 10 днів (без урахування вихідних та святкових днів) з моменту зібрання матеріалів, що свідчать про ухилення, надсилає до територіального органу Національної поліції України за місцем розташування уповноваженого органу з питань пробації клопотання та матеріали, що свідчать про ухилення, для вирішення питання про притягнення засудженого до кримінальної відповідальності. Копії цих матеріалів долучаються до особової справи засудженого.

У поданні зазначаються кількість прогулів, час, протягом якого засуджений не розпочав роботу або не з'являвся без поважної причини до уповноваженого органу з питань пробації, заходи впливу, які застосовувалися до нього, наявність адміністративних стягнень, а також інші відомості про ухилення. Разом з клопотанням до територіального органу Національної поліції України за місцем розташування уповноваженого органу з питань пробації надсилаються такі документи: копія судового рішення, копія облікової картки

³⁶Кримінально-виконавчий кодекс України: закон України: від 11.06.2003 № 1129-IV [Електронний ресурс] // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15> (дата звернення: 10.12.2017).

(засвідчена підписом уповноваженої особи уповноваженого органу з питань пробації та скріплена печаткою), довідка про допущені порушення й ужиті заходи впливу, довідка про відбутий строк покарання на день направлення подання й інші матеріали, що свідчать про ухилення засудженого від відбування покарання.

У період перебування матеріалів у територіальному органі Національної поліції України уповноважений орган з питань пробації продовжує здійснювати контроль за виконанням судового рішення.

На власника підприємства за місцем відбування покарання засудженими до виправних робіт покладаються такі обов'язки:

- щомісячне відрахування визначеної судовим рішенням частини заробітної плати та перерахування утриманої суми в дохід держави;

- додержання порядку й умов відбування покарання;

- своєчасне інформування уповноваженого органу з питань пробації про ухилення засудженого від відбування покарання, переведення його на іншу роботу чи посаду, а також його звільнення;

- щомісячне інформування уповноваженого органу з питань пробації про кількість робочих днів за графіком на підприємстві, кількість фактично відпрацьованих засудженим робочих днів, розмір заробітної плати і утримань з неї відповідно до судового рішення, кількість прогулів, кількість днів тимчасової непрацездатності за листком непрацездатності.

У разі систематичного неправильного або несвоєчасного відрахування сум із заробітку засудженого, а також невиконання інших вимог, передбачених статтею 44 КВК України, уповноважений орган з питань пробації надсилає до правоохоронних органів подання про притягнення до кримінальної відповідальності, довідку працівника про вжиті заходи, довідку власника підприємства про причини неперерахування утриманих коштів, ксерокопії розрахункових відомостей та інші матеріали для вирішення питання про притягнення винних осіб до відповідальності згідно із законом. Копії цих матеріалів долучаються до особової справи.

Виконання покарання припиняється, і засуджені до виправних робіт знімаються з обліку у разі:

- відбуття установленого строку виправних робіт – на підставі рапорту (довідки) уповноваженого органу з питань пробації за наявності даних про відпрацьований час, установлений судовим рішенням (в обліковій картці засудженого підбивається загальна сума відрахувань із заробітної плати засудженого);

- скасування судового рішення – за наявності копії відповідного судового рішення, що набрало законної чинності, підписаного відповідним працівником суду й суддею та скріпленого відбитком гербової печатки суду;

- заміни невідбутого строку покарання у виді виправних робіт штрафом – за наявності копії відповідного судового рішення, що набрало законної чинності, підписаного відповідним працівником суду й суддею та скріпленого відбитком гербової печатки суду;

- застосування умовно-дострокового звільнення – за наявності копії відповідного судового рішення, що набрало законної чинності, підписаного відповідним працівником суду й суддею та скріпленого відбитком гербової печатки суду;

- звільнення від відбування покарання за хворобою – за наявності копії відповідного судового рішення, що набрало законної чинності, підписаного відповідним працівником суду й суддею та скріпленого відбитком гербової печатки суду;

- видання указу Президента України про помилування засудженого – за наявності наказу про виконання акту помилування та наказу про його виконання, скріпленого підписом заступника Міністра юстиції України;

- застосування амністії – за наявності копії відповідного судового рішення, що набрало законної чинності, підписаного відповідним працівником суду й суддею та скріпленого відбитком гербової печатки суду;

- учинення нового кримінального правопорушення – за наявності судового рішення, яке набрало законної чинності, якщо судові рішення винесено відповідно до статті

71 КК України з урахуванням судового рішення, за яким засуджений перебуває на обліку;

- звільнення від відбування покарання за хворобою – за наявності відповідної ухвали суду, засвідченої підписом судді та печаткою суду

- смерті – за наявності документа про оголошення засудженого померлим або свідоцтва про смерть;

- визнання безвісно відсутнім – за наявності документа про визнання засудженого безвісно відсутнім;

- пересилки особової справи – за наявності підтвердження про одержання особової справи й постановку засудженого на облік в уповноваженому органі з питань пробації за новим місцем проживання (роботи).

Зняття з обліку засуджених до виправних робіт здійснюється на підставі рапорту (довідки) уповноваженого органу з питань пробації, затвердженого керівником уповноваженого органу з питань пробації або особою, яка виконує його обов'язки, у день надходження відповідних документів до уповноваженого органу з питань пробації.

Несвочасне перерахування у дохід держави утриманих сум із заробітної плати засудженого не є перешкодою для зняття його з обліку.

У день зняття з обліку засудженого до виправних робіт уповноважений орган з питань пробації надсилає про це повідомлення до суду. У триденний строк після зняття з обліку засудженого надсилаються такі повідомлення: до підрозділів інформаційної підтримки та координації поліції територіальних органів поліції – сповіщення про засуджену особу; до військового комісаріату; до Головного центру обробки спеціальної інформації Державної прикордонної служби України – повідомлення про відкликання доручення.

У день закінчення строку покарання у виді виправних робіт, а в разі звільнення з інших підстав – не пізніше наступного робочого дня після одержання відповідних документів уповноважений орган з питань пробації надсилає повідомлення за встановленою формою власнику підприємства, де засуджений до виправних робіт відбував покарання, про припинення відрахувань з його заробітної плати.

Дата та підстави для зняття з обліку засудженого зазначаються у журналі обліку осіб, засуджених до виправних робіт, особових справах та облікових картках. Засудженому на його вимогу видається довідка про відбуття покарання або про звільнення від нього.

Відповідно до статті 89 КК України особа, яка відбула покарання у виді виправних робіт, вважається такою, що не має судимості, якщо протягом року після відбуття покарання не вчинить нового злочину.

6. Порядок здійснення контролю за поведінкою осіб, звільнених від відбування покарання з випробуванням, і звільнених від відбування покарання вагітних жінок та жінок, які мають дітей віком до трьох років

Якщо суд, крім випадків засудження за корупційний злочин, у разі призначення покарання у виді виправних робіт, службового обмеження для військовослужбовців, обмеження волі, а також позбавлення волі на строк не більше 5 років, урахуваючи тяжкість злочину, особу винного й інші обставини справи, дійде висновку про можливість виправлення засудженого без відбування покарання, він може ухвалити рішення про звільнення від відбування покарання з випробуванням.

Суд ухвалює рішення про звільнення від відбування покарання з випробуванням у випадку затвердження угоди про примирення або про визнання вини, якщо сторонами угоди узгоджено покарання у виді виправних робіт, службового обмеження для військовослужбовців, обмеження волі, позбавлення волі на строк не більше 5 років, а також узгоджено звільнення від відбування покарання з випробуванням.

Суд ухвалює рішення звільнити засудженого від відбування призначеного покарання, якщо він протягом визначеного іспитового строку не вчинить нового злочину й виконає покладені на нього обов'язки. Тривалість іспитового строку й обов'язки, які покладаються на особу, звільнену від

в
і
д
б
у
в
а
н

Іспитовий строк встановлюється судом такою тривалістю: для дорослих – від одного до трьох років, для неповнолітніх – від одного до двох років.

Нагляд за поведінкою осіб, звільнених від відбування покарання з випробуванням, протягом іспитового строку здійснюється уповноваженим органом з питань пробації за місцем проживання засудженого, а стосовно військовослужбовців – командирами військових частин.

До соціально-виховної роботи із засудженими, звільненими від відбування покарання з випробуванням, можуть залучатися працівники органів державної влади й органів місцевого самоврядування, а також громадські об'єднання, релігійні та благодійні організації.

Одержавши копію судового рішення, уповноважений орган з питань пробації за місцем проживання звільненого з випробуванням здійснює його постановку на облік у

с **Обов'язки, які покладаються на осіб, звільнених від відбування покарання з випробуванням, визначено у статті 76 КК України.**

н Якщо звільненому з випробуванням судом покладено обов'язок публічно або в іншій формі попросити пробачення у потерпілого, він має надати уповноваженому органу з питань пробації підтвердження того, що він виконав цей обов'язок (наприклад, попросив пробачення через радіо, телебачення, газету, журнал чи лист).

о Якщо звільненому з випробуванням встановлено обов'язок не виїжджати за межі України без погодження у

³⁷Кримінальний кодекс України: закон України: від 5.04.2001 № 2341-III [Електронний ресурс] // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/go/2341-14>(дата звернення: 10.12.2017)

³⁸Про затвердження Інструкції про порядок виконання покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, та здійснення контролю щодо осіб, засуджених до таких покарань : наказ Державного департаменту України з питань виконання покарань, Міністерства внутрішніх справ України від 19.12.2003 № 270/1560[Електронний ресурс] // БД «Законодавство України» / ВР України. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/en/z-17>(дата звернення: 10.12.2017)

уповноваженого органу з питань пробації, виїхати він може тільки після отримання такого погодження у вигляді постанови.

Звільненому від відбування покарання з випробуванням, на якого покладено обов'язок працевлаштуватися або за направленням уповноваженого органу з питань пробації звернутися до органів державної служби зайнятості для реєстрації як безробітного та працевлаштуватися, якщо йому буде запропоновано відповідну посаду, уповноважений орган з питань пробації у день ознайомлення з порядком здійснення нагляду видає направлення до центру зайнятості державної служби зайнятості, якщо до цього часу засуджений самостійно не працевлаштувався (що підтверджується довідкою з місця роботи).

Засудженому надається 10 днів для звернення за направленням уповноваженого органу з питань пробації до центру зайнятості для реєстрації як безробітного. Якщо звільнений від відбування покарання з випробуванням у встановлений строк без поважної причини не з'явився до центру зайнятості та самостійно не працевлаштувався, уповноважений орган з питань пробації бере у засудженого письмове пояснення про причини ухилення від виконання обов'язку, застосовує до нього письмове попередження про скасування звільнення від відбування покарання з випробуванням і направлення для відбування призначеного покарання та надає ще 10 днів для звернення до центру зайнятості.

Протягом перебування звільненого від відбування покарання з випробуванням на обліку центру зайнятості уповноважений орган з питань пробації запитує інформацію про запропоновані посади та причини відмови від неї засудженої особи. У разі відмови засудженого від запропонованої придатної роботи без поважних причин уповноважений орган з питань пробації бере у нього письмове пояснення та застосовує письмове попередження про скасування звільнення від відбування покарання з випробуванням і направлення для відбування призначеного покарання.

Після працевлаштування звільнений від покарання з випробуванням повинен надати до уповноваженого органу з питань пробації довідку з місця роботи.

Звільнений з випробуванням, на якого судом покладено обов'язок пройти курс лікування від розладів психіки та поведінки унаслідок уживання психоактивних речовин або захворювання, що становить небезпеку для здоров'я інших осіб, надає довідку про виконання такого обов'язку із закладу охорони здоров'я.

Якщо на звільненого від відбування покарання з випробуванням покладено обов'язок дотримуватись встановлених судом вимог щодо вчинення дій, обмеження спілкування, пересування та проведення дозвілля, персонал уповноваженого органу з питань пробації протягом випробувального строку отримує інформацію про дотримання обов'язку від державних органів, громадських організацій та інших осіб, які можуть повідомити про ухилення від виконання обов'язку, серед іншого шляхом відвідування звільненого з випробуванням за місцем проживання, роботи чи навчання.

У разі якщо звільнений від відбування покарання з випробуванням з незалежних від нього обставин не може виконати обов'язки, покладені на нього судом, він звертається із заявою до уповноваженого органу з питань пробації про заміну таких обов'язків, за необхідності додає до заяви копії підтверджуючих документів. Уповноважений орган з питань пробації перевіряє отримані відомості й у разі їх підтвердження надсилає до суду обґрунтоване подання про зміну таких обов'язків.

Стосовно звільнених з випробуванням вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до семи років, уповноважений орган з питань пробації здійснює контроль з таких питань: відмова жінки від дитини та передача дитини до дитячого будинку; зникнення з місця проживання; ухилення від виховання дитини та догляду за нею; виконання покладених судом обов'язків; учинення правопорушень, що потягли за собою адміністративні стягнення.

Щокварталу уповноважений орган з питань пробації надсилає запити до служби у справах дітей щодо отримання

інформації про виконання засудженою жінкою батьківських обов'язків.

Стосовно осіб, звільнених від відбування покарання з випробуванням, на яких судом покладено обов'язок періодично з'являтися для реєстрації, у день ознайомлення з порядком здійснення нагляду виноситься постанова про встановлення днів явки на реєстрацію за встановленою формою, з якою вони ознайомлюються під підпис.

Неповнолітнім постанова про встановлення днів явки на реєстрацію виноситься в присутності їхніх представників, які ознайомлюються з нею також під підпис. День реєстрації для неповнолітніх засуджених встановлюється окремо від днів реєстрації інших засуджених.

Після винесення постанови про встановлення днів явки на реєстрацію заводиться листок реєстрації за встановленою формою.

Періодичність явки на реєстрацію встановлюється з урахуванням рекомендованої періодичності встановлення днів явки на реєстрацію, але не більше 12 разів на квартал. Попередня періодичність явки на реєстрацію визначається під час першого візиту з урахуванням історії правопорушень.

У разі якщо день реєстрації припадає на день запланованого відвідування звільненого з випробуванням за місцем проживання, роботи або навчання, і з ним проведено профілактичну бесіду, звільнений з випробуванням вважається таким, що з'явився на реєстрацію.

У день реєстрації звільнені з випробуванням власноруч ставлять підпис у листку реєстрації у графі «Підпис». Якщо звільнений з випробуванням не з'явився на реєстрацію до уповноваженого органу з питань пробації, у зазначеній графі зазначається «не з'явився» та робиться посилання на аркуш особової справи, де є інформація або пояснення про причину неявки. Якщо день реєстрації припадає на вихідний або святковий день, реєстрація переноситься на перший наступний робочий день, про що зазначається у листку реєстрації.

Звільнені з випробуванням зобов'язані виконувати обов'язки, покладені на них судом, повідомляти уповноважений орган з питань пробації про зміну місця

проживання та з'являтися за викликом до уповноваженого органу з питань пробації.

У разі вчинення звільненим з випробуванням адміністративного правопорушення, що тягне за собою накладення адміністративного стягнення, з ним проводиться індивідуальна профілактична бесіда. У разі ухилення звільненого з випробуванням від виконання обов'язків, установлених КВК України, Законом України «Про пробацію», а також покладених на нього судом, або систематичного вчинення правопорушень, що тягнуть за собою адміністративні стягнення та свідчать про його небажання стати на шлях виправлення, уповноважений орган з питань пробації застосовує до нього письмове попередження про скасування звільнення від відбування покарання з випробуванням і направлення звільненого з випробуванням для відбування призначеного покарання за встановленою формою.

Перед винесенням попередження звільнений з випробуванням викликається до уповноваженого органу з питань пробації, надає пояснення, в якому зазначає обставини, які спричинили ухилення від виконання обов'язків, або правопорушення, за яке його було притягнуто до адміністративної відповідальності.

Невиконанням обов'язків вважається те, коли звільнений з випробуванням не виконав хоча б один із обов'язків за відсутності об'єктивних обставин, що фактично позбавляють його можливості їх виконувати й документально підтверджуються.

Систематичним учиненням правопорушень, що тягнуть за собою адміністративні стягнення та свідчать про його небажання стати на шлях виправлення, є вчинення звільненим з випробуванням протягом іспитового строку трьох і більше таких правопорушень.

У разі якщо звільнений з випробуванням продовжує не виконувати обов'язки або вчиняє адміністративні правопорушення після застосування до нього письмового попередження, уповноважений орган з питань пробації вносить до суду подання про скасування звільнення від

відбування покарання й направлення звільненого з випробуванням для відбування призначеного покарання.³⁹

Щодо неповнолітніх, звільнених з випробуванням, подання для вирішення питання скасування звільнення від відбування покарання та направлення таких неповнолітніх для відбування призначеного покарання до суду надсилається за погодженням зі службою у справах дітей.

До суду разом з поданням надсилаються особова справа, до якої долучаються матеріали, що свідчать про невиконання звільненим з випробуванням покладених на нього судом обов'язків, притягнення до адміністративної відповідальності або ухилення від контролю за його поведінкою. У поданні зазначаються дата та зміст порушень, які допустив звільнений з випробуванням, і заходи впливу щодо нього.

До вирішення судом питання про скасування звільнення від відбування покарання та направлення звільненого з випробуванням для відбування призначеного покарання виконання судового рішення стосовно такої особи не припиняється, а документи, які надходять до уповноваженого органу з питань пробації стосовно неї, долучаються до копії подання.

Стосовно звільненого з випробуванням, який виконав покладені на нього судом обов'язки та не вчинив нового кримінального правопорушення (що підтверджується вимогою), після закінчення іспитового строку до місцевого суду, в межах територіальної юрисдикції якого проживає такий звільнений, надсилаються подання та його особова справа для вирішення питання про звільнення його від призначеного покарання.⁴⁰ У поданні зазначається інформація, що характеризує звільненого з випробуванням під час перебування на обліку, виконання ним обов'язків та індивідуального плану роботи.

³⁹Кримінально-виконавчий кодекс України: закон України: від 11.06.2003 №1129-IV [Електронний ресурс] // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15> (дата звернення: 10.12.2017).

⁴⁰ Там же.

Якщо останній день іспитового строку припадає на вихідний чи святковий день, подання надсилається до суду в перший наступний робочий день.

Відповідно до частини 3 ст. 83 КК України контроль за поведінкою засуджених жінок здійснюється уповноваженим органом з питань пробації за місцем проживання.

Уповноважений орган з питань пробації, одержавши копію судового рішення, здійснює постановлення засуджених жінок на облік у встановленому порядку. Стосовно звільнених з випробуванням вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до трьох років, цей орган здійснює контроль з таких питань: відмова жінки від дитини та передача дитини до дитячого будинку, зникнення з місця проживання, ухилення від виховання дитини та догляду за нею та вчинення правопорушень, що потягли за собою адміністративні стягнення.

Уповноважений орган з питань пробації щокварталу надсилає запити до служби у справах дітей з метою отримання інформації про виконання батьківських обов'язків. У разі отримання інформації, що засуджена, звільнена від відбування покарання, відмовилася від дитини, передала її у дитячий будинок, зникла з місця проживання або ухиляється від виховання дитини чи догляду за нею, або систематично вчинює правопорушення, що потягли за собою адміністративні стягнення, така особа викликається до уповноваженого органу з питань пробації та надає письмове пояснення.

Не пізніше наступного дня після отримання всіх матеріалів, які свідчать про небажання засудженої жінки стати на шлях виправлення, уповноважений орган з питань пробації направляє до суду подання щодо вирішення питання про направлення її для відбування покарання, призначеного судом.

Після досягнення дитиною трирічного віку або в разі її смерті уповноважений орган з питань пробації надсилає до місцевого суду, в межах територіальної юрисдикції якого проживає засуджена жінка, подання разом з особовою справою для вирішення питання про звільнення її від покарання, заміну його більш м'яким покаранням чи

направлення для відбування покарання, призначеного судовим рішенням.

Контроль за поведінкою звільнених з випробуванням і засуджених жінок припиняється, і вони знімаються з обліку у разі:

- закінчення іспитового строку звільнених з випробуванням – за наявності копії відповідного судового рішення, що набрало законної чинності, підписаного відповідним працівником суду й суддею та скріпленого відбитком гербової печатки суду;

- у разі звільнення засудженої жінки від покарання або заміни його більш м'яким покаранням – за наявності копії відповідного судового рішення, що набрало законної чинності, підписаного відповідним працівником суду й суддею та скріпленого відбитком гербової печатки суду;

- скасування судового рішення – за наявності копії відповідного судового рішення, що набрало законної чинності, підписаного відповідним працівником суду й суддею та скріпленого відбитком гербової печатки суду;

- скасування звільнення від відбування покарання з випробуванням та направлення звільненого з випробуванням для відбування призначеного покарання – за наявності копії відповідного судового рішення, що набрало законної чинності, підписаного відповідним працівником суду й суддею та скріпленого відбитком гербової печатки суду;

- направлення засудженої жінки для відбування покарання, призначеного судовим рішенням, – за наявності копії відповідного судового рішення, що набрало законної чинності, підписаного відповідним працівником суду й суддею та скріпленого відбитком гербової печатки суду;

- видання указу Президента України про помилування звільненого з випробуванням або засудженої жінки – за наявності наказу про виконання акту помилування;

- застосування амністії – за наявності копії відповідного судового рішення, що набрало законної чинності, підписаного відповідним працівником суду й суддею та скріпленого відбитком гербової печатки суду;

- учинення нового кримінального правопорушення – за наявності судового рішення, яке набрало законної чинності, якщо судове рішення винесено відповідно до статті 71 КК України з урахуванням судового рішення, за яким звільнений з випробуванням або засуджена жінка перебувають на обліку;
- визнання безвісно відсутнім – за наявності документа про визнання звільненого з випробуванням або засудженої жінки безвісно відсутніми;
- смерті – за наявності документа про оголошення звільненого з випробуванням або засудженої жінки померлими або свідoctва про смерть;
- пересилки особової справи – за наявності підтвердження про одержання особової справи й постановлення звільненого з випробуванням або засудженої жінки на облік в уповноваженому органі з питань пробації за новим місцем проживання (роботи).

Зняття звільнених з випробуванням та засуджених жінок з обліку здійснюється у день надходження відповідних документів до уповноваженого органу з питань пробації.

У триденний строк після звільнення від відбування покарання звільнених з випробуванням або засуджених жінок уповноважений орган з питань пробації надсилає про це такі повідомлення: до підрозділів інформаційної підтримки та координації поліції територіальних органів поліції – сповіщення про засуджену особу; до військового комісаріату; до суду; до Головного центру обробки спеціальної інформації Державної прикордонної служби України – повідомлення про відкликання доручення⁴¹.

Дата та підстави для зняття звільненого з випробуванням або засудженої жінки з обліку зазначаються у журналі обліку осіб, звільнених від відбування покарання з

⁴¹Про затвердження Інструкції про порядок виконання покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, та здійснення контролю щодо осіб, засуджених до таких покарань : наказ Державного департаменту України з питань виконання покарань, Міністерства внутрішніх справ України від 19.12.2003 № 270/1560[Електронний ресурс] // БД «Законодавство України» / ВР України. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/en/z-17>(дата звернення: 10.12.2017)

випробуванням, звільнених від відбування покарання вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до трьох років, та в особових справах.

Питання для самоконтролю

1. Поняття, мета та завдання пробації.
2. Зміст і порядок реалізації досудової пробації.
3. Зміст і порядок реалізації наглядової пробації.
4. Зміст і порядок реалізації пенітенціарної пробації.
5. Порядок здійснення нагляду та проведення соціально-виховної роботи із суб'єктами пробації.
6. Зміст і порядок виконання покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю.
7. Зміст і порядок виконання покарання у виді громадських робіт.
8. Зміст і порядок виконання покарання у виді вправних робіт.
9. Порядок здійснення контролю за поведінкою осіб, звільнених від відбування покарання з випробуванням, і звільнених від відбування покарання вагітних жінок та жінок, які мають дітей віком до трьох років.

Перелік рекомендованої літератури

1. Кримінально-виконавчий кодекс України :закон України : від 11.06.2003 № 1129-IV [Електронний ресурс] // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15> (дата звернення: 10.12.2017).
2. Про пробацію :закон України : від 05.02.2015 № 160-VIII[Електронний ресурс] // БД «Законодавство України» / ВР України. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/go/160-19>(дата звернення: 10.12.2017).
3. Про затвердження Порядку складання досудової доповіді :наказ Міністерства юстиції України : від 27.01.2017 № 200/5 [Електронний ресурс] // БД «Законодавство

України» / ВР України. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0121-17>(дата звернення: 10.12.2017).

4. Положення про організацію діяльності волонтерів пробації :наказ Міністерства юстиції України : від 17.01.2017 № 95/5 [Електронний ресурс] // БД «Законодавство України» / ВР України. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0065-17>(дата звернення: 10.12.2017).

5. Про затвердження Порядку розроблення та реалізації пробаційних програм :постанова Кабінету Міністрів України : від 18.01.2017 № 24 [Електронний ресурс] // БД «Законодавство України» / ВР України. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/24-2017-п>(дата звернення: 10.12.2017).

6. Про затвердження Типового положення про уповноважений орган з питань пробації та Типового положення про сектор ювенальної пробації :наказ Міністерства юстиції України : від 18.08.2017 [Електронний ресурс] // БД «Законодавство України» / ВР України. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1030-17>(дата звернення: 10.12.2017).

7. Про утворення державної установи «Центр пробації» :розпорядження Кабінету Міністрів України : від 13.09.2017 № 655-р [Електронний ресурс] // БД «Законодавство України» / ВР України. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/655-2017-р>(дата звернення: 10.12.2017).

8. Стідз Г. Оцінка ризиків і потреб дітей в конфлікті з законом. Методичні рекомендації / Г. Стідз, Л. Солопова, О. Кочура, 2014. – 28 с.

9. Шкадюк В.Д. Організація виконання покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, та здійснення контролю за поведінкою осіб, звільнених від відбування покарання з випробуванням, а також звільнених від відбування покарання вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до трьох років :метод. посіб. / В. Д. Шкадюк. – Київ, 2007 – 242 с.

Розділ 14

Виконання покарань у виді штрафу та конфіскації майна

- 1. Виконання покарання у виді штрафу.*
- 2. Виконання покарання у виді конфіскації майна.*

Юридична відповідальність, кримінальна відповідальність, штраф, конфіскація майна, покарання.

1. Виконання покарання у виді штрафу

Сучасну політику держави спрямовано на економію кримінальної репресії та застосування, там де це можливо й доцільно, покарань, не пов'язаних із позбавленням волі. До таких покарань ми відносимо покарання у виді штрафу, призначення якого надає можливість засудженому не втратити свій попередній статус, зберегти роботу, сімейні стосунки та соціальні зв'язки.

Штраф – досить розповсюджене покарання в багатьох країнах світу. До переваг штрафу як кримінального покарання відносять зменшення в'язничного населення, виключення контактів засуджених за злочини невеликої тяжкості із «закоренілими» злочинцями, невеликі видатки, пов'язані з виконанням цього покарання, отримання доходів до державного бюджету, можливість індивідуального призначення покарання залежно від майнового стану засудженого й можливість застосування засобів, які стимулюють правослухняну поведінку (розстрочка штрафу).

Досвід зарубіжних країн свідчить про застосування штрафу і як самостійного покарання, і в сукупності з іншими, при цьому перелік діянь, які можуть каратися самим штрафом без застосування інших заходів, є дуже широким. Так, у Франції це, наприклад, необережне спричинення смерті; умисні насильницькі дії, які потягли за собою понівечення або хронічні хвороби потерпілого; сексуальні

агресії, які не належать до згвалтування; незаконний обіг наркотиків; залишення людини у небезпеці тощо.

Крім цього, штраф може призначатися в порядку заміни покарання менш суворим або одночасно з іншими видами покарання. Так, у США штраф у більшості випадків поєднується з покаранням у виді позбавлення волі або пробацією.

Застосування майнових покарань, до яких відносять і конфіскацію майна, дозволяє відшкодувати збитки, завдані злочинцем.

Штраф – у перекладі з німецької мови (*Strafe*) буквально означає певне покарання (кару, пеню), яке є юридичним примусовим засобом грошового характеру, що встановлюється законом. Тобто, штраф являє собою міру кримінального покарання, що полягає у **стягненні із засудженого в доход держави певної суми грошей**.

Підставою виконання покарання у виді штрафу є вирок суду, що набрав законної чинності. Загальні засади призначення кримінального покарання у виді штрафу визначаються статтею 53 КК України.

Штраф може застосовуватися як основне або додаткове покарання. Як основне покарання штраф призначається у таких випадках:

- коли ця міра покарання передбачається санкцією відповідної статті КК України;
- у порядку заміни виправних робіт особам, визнаним непрацездатними, та особам, які стали непрацездатними після винесення вироку;
- у порядку заміни покарання більш м'яким, якщо в останньому випадку санкція статті, за якою засуджено винного, серед основних мір покарання передбачає ще й штраф.

Якщо санкція статті Кримінального кодексу не передбачає стягнення штрафу, він може бути призначений як основне покарання лише в порядку переходу до більш м'якого виду покарання за наявності підстав, передбачених статтею 69 КК.

Штраф як додаткове покарання може бути призначений лише тоді, коли його спеціально передбачено в санкції статті (санкції частини статті) Особливої частини КК

України, а також у разі застосування додаткових покарань у разі звільнення від відбування основного покарання з випробуванням (ст.77 КК).

Кількість осіб, до яких це покарання було застосовано місцевими та апеляційними судами України як основне, у 2014 р. становила 20 095 осіб, у 2015 р. – 18 652, у 2016 р. – 16 637; як додаткове: у 2014 р. – 222 особи, у 2015 – 141, у 2016 – 75.

Розмір штрафу визначається судом залежно від тяжкості вчиненого злочину та з урахуванням майнового стану винного в межах від 30 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (далі – н. м. д. г.) до 50 тис.н. м. д. г., якщо статтями Особливої частини кримінального кодексу не передбачено вищого розміру штрафу.

За вчинення злочину, за який передбачається основне покарання у виді штрафу понад три тисячі неоподаткованих мінімумів доходів громадян, розмір штрафу, що призначається судом, не може бути меншим за розмір майнової шкоди, завданої злочином, або отриманого внаслідок вчинення злочину доходу незалежно від граничного розміру штрафу, передбаченого санкцією статті (санкцією частини статті) Особливої частини КК України.

Суд, установивши, що такий злочин вчинено у співучасті, і роль виконавця (співвиконавця), підбурювача або пособника у його вчиненні є незначною, може призначити таким особам покарання у виді штрафу у розмірі, передбаченому санкцією статті (санкцією частини статті) Особливої частини КК України без урахування розміру майнової шкоди, завданої злочином, або отриманого внаслідок вчинення злочину доходу.

З урахуванням майнового стану особи суд може призначити штраф із *розстрочкою* виплати певними частинами строком до одного року.

У разі несплати штрафу в розмірі не більше трьох тисяч н. м. д. г. за відсутності підстав для розстрочки його виплати суд замінює несплачену суму штрафу покаранням у виді громадських робіт із розрахунку одна година громадських робіт за один установлений законодавством н. м. д. г. або виправними роботами із розрахунку один місяць виправних робіт за 20 н. м. д. г., але на строк не більше двох років.

У разі несплати штрафу в розмірі понад 3000 н. м. д. г., призначеного як основне покарання, та відсутності підстав для розстрочки його виплати суд замінює несплачену суму штрафу покаранням у виді позбавлення волі із розрахунку один день позбавлення волі за 8 н. м. д. г. у таких межах:

а) від одного до п'яти років позбавлення волі – у випадку призначення штрафу за вчинення злочину середньої тяжкості;

б) від п'яти до десяти років позбавлення волі – у випадку призначення штрафу за вчинення тяжкого злочину;

в) від десяти до дванадцяти років позбавлення волі – у випадку призначення штрафу за вчинення особливо тяжкого злочину.

Якщо під час розрахунку строку позбавлення волі цей строк становить більше вказаних вище меж, суд замінює покарання у виді штрафу покаранням у виді позбавлення волі на максимальний строк, передбачений для злочину відповідної тяжкості (ч.5 ст. 53 КК).

Порядок та умови виконання покарання у виді штрафу визначаються главою 5 КВК України (ст. 26).

Відповідно до статті 26 КВК України засуджений зобов'язаний сплатити штраф **у місячний строк** після набрання вироком законної чинності повідомити про це кримінально-виконавчій інспекції шляхом *пред'явлення документа* про сплату штрафу. Таким чином, закон насамперед надає засудженому можливість сплатити штраф в добровільному порядку.

У разі призначення штрафу з розстрочкою виплати певними частинами засуджений зобов'язаний сплачувати штраф у розмірі та строки, встановлені вироком суду. Про сплату відповідної частини штрафу він повідомляє кримінально-виконавчу інспекцію шляхом *пред'явлення документа* про оплату відповідної частини штрафу.

У разі несплати засудженим штрафу у місячний термін суд за поданням кримінально-виконавчої інспекції розглядає питання про розстрочку виплати штрафу або заміну несплаченої суми штрафу покаранням у виді громадських чи виправних робіт або позбавлення волі відповідно до закону.

У разі несплати засудженим чергового платежу у разі призначення штрафу з розстрочкою виплати суд замінює

несплатену суму штрафу покаранням у виді громадських чи виправних робіт або позбавлення волі відповідно до закону.

Під час розгляду цього питання слід ураховувати, що до 2016 р. ст. 26 КВК України передбачала, що особа, засуджена до основного покарання у виді штрафу, повідомляла про його сплату відповідний суд, і той самостійно вирішував питання у разі несплати засудженим суми штрафу про його заміну. Виконання додаткового покарання у виді штрафу відповідно до частини 5 ст. 26 КВК України покладалося на Державну виконавчу службу.

Закон України «Про виконавче провадження» від 02.06.2016 р. у п. «г») Розділу XIII «Прикінцеві та перехідні положення» виніс зміни до ст. 13 і 26 КВК України, відповідно до яких виконання покарання у виді штрафу покладалося на кримінально-виконавчу інспекцію.

Згодом, 07.09.2016 р., було ухвалено Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення виконання кримінальних покарань та реалізації прав засуджених», відповідно до якого ст. 13 КВК України вже не передбачала виконання покарання у виді штрафу кримінально-виконавчою інспекцією й не покладала його виконання на уповноважений орган з питань пробації. Разом із тим зі статті 26 КВК України не вилучено положення щодо виконання покарання у виді штрафу кримінально-виконавчою інспекцією, якої фактично вже не існує, а ч. 5 ст. 26 КВК України щодо виконання додаткового покарання у виді штрафу Державною виконавчою службою була виключена.

Отже, сьогодні в законодавстві фактично не визначено орган, який би здійснював контроль за виконанням цього покарання.

За своєю правовою природою й наслідками штраф як міра кримінального покарання відрізняється від штрафу як міри адміністративного стягнення та громадського впливу. Призначений вироком суду за вчинений злочин, штраф тягне судимість.

Судимість вважається погашеною, якщо засуджена до штрафу особа протягом року з дня відбуття покарання не вчинить нового злочину.

2. Виконання покарання у виді конфіскації майна

Конфіскація майна – в перекладі з латинської мови (*Confiscatio*) буквально означає вилучення майна у державну скарбницю. Отже, можна зазначити, що конфіскація майна є примусовим безоплатним вилученням усього майна засудженого або його частини у власність держави⁴².

Покарання у виді конфіскації майна передбачено ст. 59 КК України. Цей вид покарання застосовується виключно як додаткове покарання. Конфіскація майна встановлюється за тяжкі або особливо тяжкі корисливі злочини й може бути призначена судом лише у випадках, прямо передбачених в Особливій частині КК України. Тобто, конфіскація майна завжди поєднується з реальним відбуванням засудженим таких покарань, як позбавлення волі на певний строк або довічне позбавлення волі. Чинне законодавство не передбачає заміну покарання у виді конфіскації майна іншим покаранням унаслідок неможливості його виконання.

Водночас навіть і в тих випадках, коли конфіскація майна передбачається у санкціях норм Особливої частини КК як обов'язкове додаткове покарання, суд, виходячи з конкретних обставин кримінальної справи, може ухвалити рішення і про її незастосування.

Засуджений може бути також звільнений від конфіскації майна й у зв'язку з амністією або помилуванням, якщо до дня видання акта амністії чи помилування вирок у частині конфіскації не був виконаний.

Також слід зазначити, що відповідно до частини 1 ст. 59 КК України сутність покарання у виді конфіскації майна полягає у примусовому безоплатному вилученні у власність держави всього майна, яке є власністю засудженого, або його частини. Отже, кримінальний закон прямо передбачає два види конфіскації – **повну** та **часткову**. У разі конфіскації частини майна суд повинен зазначити, яка саме частина майна конфіскується, або назвати предмети, що конфіскуються.

⁴² Кримінально-виконавче право України : підручник / О. М. Джужа, І. Г. Богатирьов, О. Г. Колб, В. В. Василевич та ін. ; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. О. М. Джужа. Київ : Атіка, 2010. С. 404.

Не підлягає конфіскації майно, необхідне для самого засудженого й осіб, які перебувають на його утриманні. Спори про належність майна, що підлягає конфіскації за вироком суду, вирішуються в порядку, встановленому статтями Цивільного процесуального кодексу України.

Кількість осіб, до яких був застосований цей вид покарання місцевими та апеляційними судами України, у 2014 р. становила 2828 осіб, у 2015 р. – 2206, у 2016 р. – 1424.

Виконання покарання у виді конфіскації майна регламентується нормами глави 11 КВК України. Зокрема, порядок виконання покарання у виді конфіскації майна закріплено у частині 1 ст. 48 КВК: суд, який постановив вирок, що передбачає як додаткове покарання конфіскацію майна, після набрання ним законної чинності надсилає виконавчий лист, копію опису майна й копію вироку для виконання органу державної виконавчої служби, про що сповіщає відповідну фінансову установу. У разі відсутності у справі опису майна засудженого надсилається довідка про те, що опису майна не проводилося.⁴³

Згідно з частиною 2 ст. 48 КВК України виконання цього виду покарання здійснюється органами Державної виконавчої служби за місцем знаходження майна відповідно до положень Закону «Про виконавче провадження».

Так, у частині 1 ст. 49 КВК України зазначається, що конфіскації підлягає майно, яке є особистою власністю засудженого, в тому числі його частка в спільній власності, статутному фонді суб'єктів господарської діяльності, гроші, цінні папери та інші цінності, включно з тими, що містяться на рахунках і на вкладах чи на зберіганні у фінансових установах, а також майно, передане засудженим у довірче управління.

Разом із тим у частині 2 ст. 49 КВК міститься застереження про те що, не підлягає конфіскації майно, що належить засудженому на правах приватної власності чи є його часткою у спільній власності, необхідне для

⁴³ Кримінально-виконавче право України : підручник / О. М. Джужа, І. Г. Богатирьов, О. Г. Колб, В. В. Василевич та ін. ; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. О. М. Джужи. Київ : Атіка, 2010. С. 404-409.

засудженого та осіб, які перебувають на його утриманні. Перелік такого майна передбачено у законі України «Про виконавче провадження», який має назву «Перелік майна, що не підлягає конфіскації за судовим вироком».

Майно, на яке накладено арешт, описується й може бути передане на зберігання представникам підприємств, установ чи організацій або членам родини обвинуваченого чи іншим особам. Особи, яким передано майно, попереджаються під розписку про кримінальну відповідальність за його незбереження. Арешт майна й передання його на зберігання оформляються протоколом, який підписують особа, що проводила опис, поняті й особа, яка прийняла майно на зберігання. До протоколу додається підписаний цими особами опис переданого на зберігання майна. Для встановлення вартості описаного майна в необхідних випадках запрошується спеціаліст, який також підписує протокол та опис майна з його оцінкою. Накладення арешту на майно скасовується постановою слідчого, коли в застосуванні цього заходу відпаде потреба.

На практиці суди часто стикаються із ситуаціями, коли майно, що підлягає конфіскації, до моменту виконання вироку перебуває в різних місцях, у декількох осіб. У таких випадках на всі необхідні для виконання вироку документи повинні видаватися дублікати, які потім мають направлятися у відповідні відділи Державної виконавчої служби України.

На етапі виконання вироку суду стосовно конфіскації майна повинні бути вчасно вжиті заходи для забезпечення прав і законних інтересів стягувача, яким тут виступає держава. Тому одночасно з направленням документів державному виконавцю суд, що ухвалив вирок, письмово сповіщає про майбутню конфіскацію відповідну фінансову установу, на території якої перебуває майно засудженого.

Більш детально розглянемо порядок виконання покарання у виді конфіскації майна. Як уже було зазначено, виконання покарання у виді конфіскації майна *покладається на орган Державної виконавчої служби за місцем знаходження майна засудженого*, який при цьому керується вимогами Закону України «Про виконавче провадження» й Інструкцією з організації примусового виконання рішень.

Правове регулювання виконання покарання у виді конфіскації майна здійснюється такими нормативно-правовими актами:

- Закон України «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів» від 02.06.2016 № 1403-VIII;
- Закон України «Про виконавче провадження» від

- Наказ Міністерства юстиції від 02.04.2012 № 512/5 виконання рішень»;

- Постанова Кабінету Міністрів України від конфіскованим за рішенням суду і переданим органам державної виконавчої служби».

Порядок дій державного виконавця залежить від того, які саме документи під час виконання покарання у виді конфіскації майна він отримує від суду. Як передбачає частина 1 ст.48 КВК України, державний виконавець отримує від суду, який постановив вирок, такі документи:

1) якщо опис майна проводився – виконавчий лист, копію вироку та копію опису майна;

2) якщо опис майна не проводився – виконавчий лист, копію вироку та довідку про те, що опис майна не проводився.

Державний виконавець зобов'язаний прийняти до виконання виконавчий документ і відкрити виконавче провадження, якщо не закінчився строк пред'явлення такого документа до виконання; він відповідає вимогам, передбаченим статті 18 Закону «Про виконавче провадження» і пред'являється до виконання до відповідного органу державної виконавчої служби.

Державний виконавець протягом 3 робочих днів з дня надходження виконавчого документа:

вносить постанову про відкриття виконавчого провадження;

) перевіряє наявність майна зазначеного в описі, виявляє інше майно;

) складає акт опису та арешту майна;

) уживає заходів по визначенню вартості майна;

Ускладає звіт про оцінку майна;
Уживає заходів щодо вилучення майна;
Уживає заходів по реалізації конфіскованого майна / передає конфісковане майно фінансовим органам;
Узакриває виконавче провадження й повертає виконавчий лист з відміткою про виконання вироку.

Протягом трьох робочих днів з дня надходження до державного виконавця виконавчого документа він *вносить постанову про відкриття виконавчого провадження*.

Статтею 30 Закону України «Про виконавче провадження» визначено, що державний виконавець зобов'язаний *провести виконавчі дії з виконання рішення протягом 6 місяців з дня винесення постанови* про відкриття виконавчого провадження. Строк здійснення виконавчого провадження не охоплює час зупинення виконавчого провадження на період проведення експертизи чи оцінювання майна, виготовлення технічної документації на майно та реалізації майна боржника.

У постанові про відкриття виконавчого провадження строк для самостійного виконання рішення боржнику не надається.

Виконавчий збір з цього не стягується.

Після одержання виконавчого листа державний виконавець негайно *перевіряє наявність майна засудженого, зазначеного в опису, виявляє інше майно, що підлягає конфіскації та складає акт опису й арешту цього майна*. За наявності довідки про те, що опису майна не проводилося, державний виконавець вживає заходів до виявлення майна засудженого, що підлягає конфіскації, шляхом направлення запитів до органів Державної фіскальної служби України, реєстраційної служби тощо й перевіряє майновий стан за останнім місцем його реєстрації, проживання чи місцезнаходження майна.

У разі виявлення майна державний виконавець складає опис цього майна. У разі застосування конфіскації всього майна необхідно говорити про його розшук у різних місцях знаходження, і в цьому випадку загальний акт опису може складатися з актів опису в окремих приміщеннях, де мешкала особа, а також містити акти опису в окремих приміщеннях.

Визначення вартості майна боржника проводиться державним виконавцем за ринковими цінами, що діють на день визначення вартості майна. Для оцінювання за регульованими цінами, оцінювання нерухомого майна, транспортних засобів, повітряних, морських та річкових суден державний виконавець залучає суб'єкта оціночної діяльності – суб'єкта господарювання, який провадить свою діяльність відповідно до Закону України «Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні» від 12.07.2001 р.

Після *виготовлення звіту про оцінку майна* державний виконавець ознайомлює з ним сторони виконавчого провадження. Якщо вони згодні з оцінкою, або нема письмових заперечень, *майно передається на реалізацію*. Для цього орган державної виконавчої служби укладає з організатором аукціону договір, яким доручає реалізацію майна організатору.

У разі якщо майно вилучено іншим уповноваженим органом, воно вилучається державним виконавцем у цього органу в тому випадку, якщо таке майно може бути реалізовано згідно з вимогами Закону.

Вилучена іншим уповноваженим органом готівка за дорученням державного виконавця перераховується цим органом до державного бюджету на вказані державним виконавцем рахунки. У дорученні зазначаються найменування органу ДВС, реквізити судового рішення про конфіскацію цієї готівки, прізвище, ім'я та по батькові державного виконавця, строк виконання доручення, обов'язок цього органу щодо надання державному виконавцю підтвердження про перерахування коштів. Повідомлення про перерахування коштів є підставою для закінчення виконавчого провадження.

Реалізація конфіскованого майна здійснюється в порядку, визначеному Законом України «Про виконавче провадження».

Порядок розпорядження конфіскованим майном встановлюється Порядком розпорядження майном, конфіскованим за рішенням суду і переданим органам державної виконавчої служби, затвердженим Постановою Кабінету Міністрів України від 11.07.2002 № 985.

Реалізація конфіскованого майна здійснюється шляхом його продажу.

Після передачі конфіскованого майна фінансовим органам державний виконавець закриває виконавче провадження й повертає виконавчий лист з відміткою про виконання вироку стосовно конфіскації майна тому суду, який його постановив. У подальшому, після реалізації конфіскованого майна фінансові органи також направляють до суду інформацію, яка підтверджує виконання вироку стосовно конфіскації майна і, зокрема, про суму, виручену від його реалізації.

Як правило, конфіскації підлягає лише те майно засудженого, яке було набуто до винесення вироку й набрання ним чинності. Однак у разі призначення судом додаткового покарання у виді конфіскації майна можуть траплятись випадки, коли засуджений з метою уникнути конфіскації за допомогою різних способів намагається приховати своє майно. Зокрема, бувають випадки, коли майно засудженого, що підлягає конфіскації, може бути виявлено і після виконання вироку стосовно конфіскації майна.

Як було роз'яснено судам у пункті 6 постанови Пленуму Верховного Суду України від 21.12.1990 № 11 (зі змінами від 03.12.1997) «Про практику застосування судами України процесуального законодавства під час вирішення питань, пов'язаних з виконанням вироків», у порядку, передбаченому кримінальним процесуальним законодавством, вони можуть за поданням державного виконавця або прокурора вирішити питання про звернення конфіскації на додатково виявлене майно засудженого, набуто ним до винесення вироку, яке підлягає за законом конфіскації, а також на майно, придбане хоча б і після винесення вироку, але на гроші чи за рахунок майна, що підлягають конфіскації за вироком, у випадках, коли не закінчився строк давності його виконання.

Однією з гарантій виконання покарання у виді конфіскації майна є кримінальна відповідальність за приховування майна, що підлягає конфіскації, або на яке накладено арешт чи яке описано (ст. 388 Кримінального кодексу України). Така норма розрахована насамперед на попереджувальний ефект, що сприяло б безперешкодній

реалізації вироку суду стосовно конфіскації майна. Суб'єктом цього злочину може бути будь-яка особа, якій майно, що підлягає конфіскації, передано на відповідальне зберігання за актом опису або під розписку. Із суб'єктивної сторони винний усвідомлює, що в нього перебуває майно засудженого, яке підлягає конфіскації, й не бажає його передавати державному виконавцю.

Отже, *конфіскація майна* – додатковий вид покарання, який застосовується за тяжкої особливо тяжкі злочини, вона поділяється на повну та часткову. Виконання покарання покладено на Департамент виконавчої служби за місцем знаходження майна. Конфіскація майна є достатньо ефективним видом додаткового покарання, проте його потенціал у чинному кримінальному та кримінально-виконавчому законодавстві розкрито далеко не повною мірою. Складність полягає також у виявленні й вилученні майна з огляду на суспільно-економічні відносини, що існують в державі.

Питання для самоконтролю

1. Що є підставою виконання покарання у виді штрафу?
2. У яких випадках штраф призначається як основне покарання?
3. У який строк засуджений зобов'язаний сплатити штраф після набрання вироком законної чинності повідомити про це відповідний суд шляхом пред'явлення документа про сплату штрафу?
4. У якому нормативному документі міститься застереження про те, що не підлягає конфіскації майно, яке належить засудженому на правах приватної власності чи є його часткою у спільній власності, необхідне для засудженого та осіб, які перебувають на його утриманні?
5. Скільки видів конфіскації прямо передбачає кримінальний закон?
6. Хто закриває виконавче провадження після передання конфіскованого майна фінансовим органам.
7. Хто, куди та яку інформацію направляє після реалізації конфіскованого майна?

8. Які настають наслідки за ухилення засудженого від покарання у виді штрафу?

9. У чому полягає ефективність призначення покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, у виді штрафу або конфіскації майна?

10. У чому полягає відмінність між покараннями у виді штрафу та конфіскації майна й однойменними заходами кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб?

Перелік рекомендованої літератури

1. Кримінально-виконавче право України. Загальна та Особлива частини: підручник / О.М. Литвинов, А.Х. Степанюк, І.С. Яковець, К.А. Автухов, А.П. Гель, С.В. Лосич, Є.С. Назимко; за заг.ред.д-ра юрид.наук, проф. О.М. Литвинова та доктора юрид. наук, проф. А.Х. Степанюка. – Київ :Дакор, 2015. – 632 с.

2. Кримінальний кодекс України: закон України від 05.04.2001 № 2341-III [Електронний ресурс] // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. – Режим доступу:<http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 10.12.2017).

3. Кримінально-виконавчий кодекс України: закон України: від 11.06.2003 № 1129-IV [Електронний ресурс] // БД «Законодавство України» / ВР України. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15> (дата звернення: 10.12.2017).

4. Кримінальний процесуальний кодекс України: закон України від 13.04.2012 р. [Електронний ресурс] // БД «Законодавство України» / ВР України. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 10.12.2017).

5. Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів: закон України від 2.06.2016 [Електронний ресурс] // БД «Законодавство України» / ВР України. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1403-19> (дата звернення: 10.12.2017).

6. Про виконавче провадження: закон України від 02.06.2016 [Електронний ресурс] // БД «Законодавство

України» / ВР України. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/go/1404-19> (дата звернення: 10.12.2017).

7. Про затвердження Інструкції з організації примусового виконання рішень: наказ Міністерства юстиції від 02.04.2012 № 512/5 [Електронний ресурс] // БД «Законодавство України» / ВР України. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/en/z0489-12> (дата звернення: 10.12.2017).

8. Про затвердження Порядку розпорядження майном, конфіскованим за рішенням суду і переданим органам державної виконавчої служби : постанова Кабінету Міністрів України від 11.07.2002 № 985. [Електронний ресурс] // БД «Законодавство України» / ВР України. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/985-2002-п> (дата звернення: 10.12.2017).

9. Кирилюк В. А. Особливості правовідносин у сфері виконання покарання у виді штрафу / В. А. Кирилюк // Науковий вісник Інституту кримінально-виконавчої служби. – 2014. – № 2(6). – С. 10–17.

Розділ 15

Виконання покарань щодо військовослужбовців та у виді позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу

- 1. Виконання покарання у виді позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу.*
- 2. Виконання покарання у виді службових обмежень для військовослужбовців.*
- 3. Виконання покарання у виді тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців.*

Військовослужбовець, військове звання, спеціальне звання, ранг, чин, кваліфікаційний клас, службові обмеження, дисциплінарний батальйон.

1. Виконання покарання у виді позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу

Стаття 54 КК України «Позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу» передбачає покарання у виді позбавлення особи, засудженої за тяжкий чи особливо тяжкий злочин, за вироком суду, військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу.

Як вид покарання позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу не вказується у санкціях норм Особливої частини КК. Його застосування залежить від рішення суду, в якому, зокрема, враховуються такі обставини, як використання винним свого звання, рангу, чину чи кваліфікаційного класу для вчинення злочину або для одержання не передбачених законом пільг або переваг для себе чи для інших осіб, його ставлення до

виконання службових обов'язків, наявність дисциплінарних стягнень і поведінка винного в колективі й у побуті.

Кількість осіб, до яких було застосовано це покарання місцевими та апеляційними судами України, становила у 2014 р. 208 осіб, у 2015 р. – 180, у 2016 р. – 80.

Позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу належить до безстрокових видів покарань, оскільки час його застосування не обмежено у законі будь-якими межами, й навіть після погашення або зняття судимості засуджений не має права претендувати на автоматичне відновлення його в тому званні, ранзі, чині або кваліфікаційному класі, яких він був позбавлений за вироком суду.

Кримінальний закон не передбачає право суду позбавляти засудженого наукових ступенів і звань, а також почесних звань і державних нагород.

Військове, спеціальне звання, ранг, чин, кваліфікаційний клас визначають положення одних осіб (їх права та обов'язки) по відношенню до інших відповідно до їхньої посади, кваліфікації, фахової підготовки та терміну служби.

Перелік відповідних військових і спеціальних звань, рангів, чинів та кваліфікаційних класів, а також підстави й порядок їх присвоєння визначаються спеціальними нормативними актами.

Кожен військовослужбовець має військові звання відповідно до Закону України «Про загальний військовий обов'язок і військову службу» від 25.03.1992 № 2232-ХІІ.

Військові звання присвоюються військовослужбовцям, які проходять службу у Збройних Силах України (Сухопутні війська, Повітряні Сили, Військово-Морські сили, Тил Збройних сил, Високомобільні десантні війська ЗСУ), СБУ, Державній прикордонній службі України, Службі зовнішньої розвідки України, Національній гвардії України та інших військових формуваннях.

Військовослужбовці, резервісти та військово-зобов'язані поділяються на рядовий склад, сержантський і старшинський склад та офіцерський склад.

Військові звання поділяються на армійські й корабельні. До рядового складу належать солдат/матрос, старший

солдат/старший матрос. Сержантський і старшинський склад складають молодший сержант/старшина 2 статті, сержант/старшина 1 статті, старший сержант/головний старшина, старшина/головний корабельний старшина, прапорщик/мічман, старший прапорщик/старший мічман. Молодший офіцерський склад: молодший лейтенант/молодший лейтенант, лейтенант/лейтенант, старший лейтенант/старший лейтенант, капітан/капітан-лейтенант. Старший офіцерський склад: майор/капітан 3 рангу, підполковник/капітан 2 рангу, полковник/капітан 1 рангу. Вищий офіцерський склад: генерал-майор/контрадмірал, генерал-лейтенант/віце-адмірал, генерал-полковник/адмірал, генерал армії України.

Спеціальні звання присвоюються працівникам поліції, державної кримінально-виконавчої служби, посадовим особам органів доходів і зборів та ін. Наприклад, стаття 80 Закону України «Про національну поліцію» встановлює такі спеціальні звання:

1) спеціальні звання молодшого складу: рядовий поліції, капрал поліції, сержант поліції, старший сержант поліції;

2) спеціальні звання середнього складу: молодший лейтенант поліції, лейтенант поліції, старший лейтенант поліції, капітан поліції, майор поліції, підполковник поліції, полковник поліції;

3) спеціальні звання вищого складу поліції: генерал поліції третього рангу, генерал поліції другого рангу, генерал поліції першого рангу.

Ранги встановлюються для працівників дипломатичного корпусу, державних службовців, посадових осіб місцевого самоврядування. Згідно Закону України «Про державну службу» (ст. 39) державним службовцям встановлюються ранги, які є видом спеціальних звань (9 рангів):

- державним службовцям, які обіймають посади державної служби категорії «А», – 1, 2, 3 ранг;
- державним службовцям, які обіймають посади державної служби категорії «Б», – 3, 4, 5, 6 ранг;
- державним службовцям, які обіймають посади державної служби категорії «В», – 6, 7, 8, 9 ранг.

Класні чини передбачено для працівників прокуратури. Відповідно до Постанови Верховної Ради України «Про затвердження Положення про класні чини працівників органів прокуратури України» 06.11.1991 № 1795-12 встановлюються 10 класних чинів працівників органів прокуратури: державний радник юстиції України, державний радник юстиції 1 класу, державний радник юстиції 2 класу, державний радник юстиції 3 класу, старший радник юстиції, радник юстиції, молодший радник юстиції, юрист 1 класу, юрист 2 класу та юрист 3 класу.

Кваліфікаційні класи судових експертів присвоюються працівникам установ залежно від посади, стажу, досвіду роботи, наукового ступеня та рівня професійних знань за наявності кваліфікації судового експерта. Відповідно до Закону України «Про судову експертизу» від 25.02.1994 № 4038-XII та Наказу Міністерства юстиції України «Про затвердження порядку присвоєння кваліфікаційних класів судових експертів працівникам науково-дослідних установ судових експертиз Міністерства юстиції України» від 30.12.2011 № 3630/5 присвоюються вищий, перший, другий, третій, четвертий і п'ятий кваліфікаційні класи.

Загальні умови й порядок виконання покарання у виді позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу визначає стаття 29 КВК України.

Суд, який постановив вирок про позбавлення засудженого військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу, направляє копію вироку після набрання ним законної чинності органу чи посадовій особі, які присвоїли це звання, ранг, чин або кваліфікаційний клас. Після одержання копії вироку орган, що присвоїв це звання, ранг, чин або кваліфікаційний клас, вносить у встановленому порядку до відповідних документів запис про позбавлення засудженого звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу й уживає заходів до позбавлення його всіх прав і пільг, пов'язаних із цим званням, рангом, чином або кваліфікаційним класом.

Процедуру позбавлення спеціальних звань поліції встановлено Наказом МВС № 177 від 12.03.2016 р. «Про затвердження Порядку присвоєння спеціальних звань поліції та позбавлення спеціальних звань».

Позбавлення спеціального звання здійснюється за наказом керівника органу поліції, який присвоїв відповідне спеціальне звання.

Кадрові підрозділи органів та підрозділів поліції протягом 10 діб з моменту отримання належним чином завіреної копії вироку суду про позбавлення спеціального звання осіб молодшого складу, що набрав законної чинності, готують відповідний наказ по особовому складу.

Для підготовки проекту наказу про позбавлення спеціального звання осіб середнього складу кадрові підрозділи органів чи підрозділів поліції в десятиденний строк надсилають до Департаменту кадрового забезпечення Національної поліції України подання про позбавлення спеціального звання та завірених належним чином копію вироку суду, що набрав законної чинності.

Про виконання рішення суду в частині позбавлення спеціального звання осіб молодшого та середнього складу керівники органів і підрозділів поліції у місячний термін повідомляють про це відповідний суд.

2. Виконання покарання у виді службових обмежень для військовослужбовців

Службове обмеження для військовослужбовців є видом основного покарання, яке застосовується до засуджених військовослужбовців, крім військовослужбовців строкової служби, на строк від 6 місяців до 2 років у випадках, передбачених КК України, а також у випадках, коли суд, ураховуючи обставини справи й особу засудженого, вважатиме за можливе замість обмеження волі чи позбавлення волі на строк не більше двох років призначити службове обмеження на той самий строк.

Із суми грошового забезпечення засудженого здійснюється відрахування в доход держави у розмірі, встановленому вироком суду, від 10 до 20 %. Засуджений не може бути підвищений за посадою чи у військовому званні, а строк покарання не зараховується в строк вислуги років для присвоєння чергового військового звання(ст. 58 КК України).

Кількість осіб, до яких було застосовано це покарання місцевими та апеляційними судами України, становила у 2014 р. 94 особи, у 2015 р. – 247, у 2016 р. – 103.

Службові обмеження для військовослужбовців можуть призначатися судом як у випадках, коли таке вказано в санкції норми Особливої частини КК, яка передбачає відповідальність за вчинений злочин, так і у випадках, коли суд, враховуючи обставини справи й особу засудженого дійде висновку про можливість застосування до нього цього покарання замість обмеження волі чи позбавлення волі на строк не більше двох років. Це покарання може застосуватися також у разі призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом (ст. 69 КК), а також у разі звільнення від покарання на підставі закону України про амністію або акту про помилування (ст. 85 КК) та заміні невідбутої частини покарання більш м'яким (ст. 82 КК).

Службові обмеження є своєрідним видом виправних робіт для військовослужбовців. Разом із тим необхідно звернути увагу на те, що їх слід розглядати як самостійний спеціальний вид покарання, який застосовується лише до військовослужбовців (крім тих, хто проходить строкову службу) й відбувається засудженими за місцем його військової служби⁴⁴.

Загальні положення порядку й умов виконання покарання у виді службових обмежень для військовослужбовців визначено у статті 47 КВК України. Більш детальний порядок виконання цього покарання регламентується спеціальними нормативними актами, які визначають права й обов'язки для військовослужбовців Збройних Сил та інших військових формувань України, з обмеженнями, передбаченими КВК України.

До основних нормативних актів, що регулюють це питання, можна віднести такі:

- Положення «Про проходження військової служби відповідними категоріями військовослужбовців»,

⁴⁴ Кримінально-виконавче право України : підручник / О. М. Джужа, І. Г. Богатирьов, О. Г. Колб, В. В. Василевич та ін.; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. О. М. Джужі. Київ: Атіка, 2010. С. 429.

затверджене Указом Президента України від

- Положення про проходження військової служби особами офіцерського складу, прапорщиками (мічманами) Збройних Сил України;

- Положення про проходження військової служби солдатами (матросами), сержантами та старшинами Збройних Сил України;

- Положення про проходження військової служби (навчання) за контрактом у Збройних Силах України курсантами (слухачами) вищих військових навчальних закладів, військових навчальних підрозділів вищих навчальних закладів.

Відповідно до цих нормативних актів, військовослужбовці, які проходять військову службу за контрактом і до яких судом призначено кримінальне покарання у виді службового обмеження для військовослужбовців, продовжують проходити військову службу за встановленим порядком. Призначення цього покарання не є підставою для звільнення військовослужбовців зі служби або пониження їх у посаді.

З метою виконання цього покарання відповідно до статті 47 КВК України суд, який виніс вирок про службове обмеження для військовослужбовця, після набуття ним законної чинності надсилає копію цього вироку командирі військової частини або начальнику того органу, де проходить службу засуджений військовослужбовець.

Після одержання копії вироку командир військової частини видає відповідний наказ, у якому зазначаються:

- розмір відрахувань у доход держави з грошового утримання засудженого військовослужбовця,

- строк, протягом якого він не може бути підвищений за посадою, у військовому званні, а також який строк не зараховується йому в строк вислуги років для присвоєння чергового військового звання.

Наказ оголошується по військовій частині й доводиться до відома засудженого військовослужбовця. Про ухвалення вироку до виконання командир військової частини протягом трьох днів сповіщає суд, який постановив вирок.

Як і кожне інше кримінальне покарання, службове обмеження для військовослужбовців встановлюють певні правообмеження для засуджених. Характер цих правообмежень чітко визначено частиною 2 ст.47 КВК України. Виходячи зі змісту цієї статті, однією з важливих функцій командира військової частини чи його заступника є контроль за своєчасним відрахуванням із грошового утримання відсотку в дохід держави, встановленого вироком суду. Важливим моментом при цьому є те, що відрахування здійснюється з усієї суми грошового забезпечення засудженого, включно з усіма видами грошових премій і виплат, крім тих, що мають характер винагороди, без відрахування з цієї суми податків та інших відрахувань.

Законом не передбачено порядку обчислення строку відбування покарання у виді службових обмежень для військовослужбовців, тому строк починає обчислюватись із дня, коли військова частина отримала копію вироку із суду. На практиці може скластися ситуація, коли на момент отримання рішення суду засуджений перебуває у черговій відпустці, тоді початком відбування покарання є перший день його виходу на службу після повернення з відпустки.

Строк відбування покарання для засуджених військовослужбовців обчислюється місяцями й днями, під час яких вони перебували на службі та з їх грошового забезпечення проводилися відрахування.

Суттєвими право обмеженнями службових обмежень для військовослужбовців також є визначення командиром військової частини строку, протягом якого він не може бути підвищений за посадою у військовому званні, та строку, який не буде зарахований йому у вислугу років для присвоєння чергового військового звання.

Разом із тим слід мати на увазі, що статті 58 КК та 47 КВК України встановлюють обмеження впродовж відбування покарання не набудь-яке переміщення по службі, а тільки на переміщення на вищу посаду. Посада вважається вищою, якщо за цією посадою штатним розписом передбачено вище військове звання, а за умови рівних військових звань – більший посадовий оклад. У разі, коли штатом передбачено два військових звання або диференційовано посадові оклади, до уваги береться вище

військове звання або вищий посадовий оклад. На рівну або нижчу посаду засуджений військовослужбовець під час відбування покарання у виді службових обмежень може переводитись на загальних засадах.

Відповідно до Положення про проходження військової служби особами офіцерського складу та прапорщиками (мічманами) Збройних Сил України чергові військові звання молодшого та старшого офіцерського складу присвоюються послідовно за наявності позитивної характеристики й відповідності чергових звань військовим званням, передбаченим штатними посадами, які вони обіймають, після закінчення встановленого строку вислуги у попередніх військових званнях.

Відповідно до цього положення встановлюються такі строки вислуги у військовому званні: молодшого лейтенанта, лейтенанта – 2 роки; старшого лейтенанта, капітана – 3 роки; майора (капітана 3 рангу) – 4 роки; підполковника (капітана 2 рангу) – 5 років. Строк вислуги у військових званнях полковника (капітану 1 рангу) й вище не встановлюється.

У разі засудження військовослужбовця до покарання у виді службових обмежень навіть за умов наявності зазначеної вище вислуги років чергове військове звання в межах строку відбування покарання йому не надається.

Засуджені військовослужбовці, які довели своє виправлення, усвідомили провину за вчинений злочин та брали активну участь у загальних планових заходах, що здійснюються у військових підрозділах, можуть бути звільнені від відбування покарання достроково в таких випадках:

1) відповідно до частини 3 ст.154 КВК України командир військової частини або інший начальник, який видав наказ про виконання вироку, зобов'язаний після відбуття засудженим частини строку покарання, визначеної в ст. 81 КК України, в місячний термін розглянути клопотання щодо можливості подання матеріалів до суду про застосування до нього умовно-дострокового звільнення;

2) у порядку звільнення із застосуванням амністії чи помилування (ст. ст. 85–87 КК України);

3) засуджені, які відбувають покарання у виді службових обмежень для військовослужбовців і були визнані

військово-лікарською комісією непридатними за станом здоров'я до військової служби зі зняттям з військового обліку або непридатними до військової служби в мирний час, звільняються судом від покарання за поданням командира військової частини або іншого начальника й висновком військово-лікарської комісії.

За три дні до закінчення встановленого вироком суду строку службового обмеження для військовослужбовця командир військової частини або інший начальник видає наказ про припинення його виконання з визначенням дати припинення, з якої всі передбачені законом обмеження скасовуються.

Час відбування покарання зараховується у загальну вислугу років, що дає право на пенсійне забезпечення й інші соціальні пільги та надбавки.

Особи, які відбули покарання у виді службового обмеження для військовослужбовців, визнаються такими, що не мають судимості (п. 4 ст. 89 КК).

3. Виконання покарання у виді тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців

Сьогодні на Збройні Сили України й інші військові формування покладаються важливі функції по забезпеченню безпеки нашої країни. Разом із тим з часу проведення антитерористичної операції значно збільшився рівень злочинності проти встановленого порядку несення військової служби (військові злочини). Кількість осіб, до яких місцевими та апеляційними судами України було застосовано покарання у виді тримання в дисциплінарному батальйоні, у 2014 р. становила 9 осіб, у 2015 р. – 93, у 2016 р. – 93. У 2015 р. відбулося різке зростання рівня та розширення структури злочинності військовослужбовців. Як наслідок законом України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за окремі військові злочини» розширено межі кримінальної відповідальності за військові злочини з метою зміцнення дисципліни військовослужбовців, що є вкрай актуальним у зв'язку з проведенням антитерористичної операції. У

переважній більшості зазначені зміни стосуються розділу XIX «Злочини проти встановленого порядку несення військової служби (військові злочини)», що підвищує розмір санкцій, у тому числі й тримання в дисциплінарному батальйоні.

Згідно зі статтею 62 КК України покарання у виді тримання в дисциплінарному батальйоні призначається військовослужбовцям строкової служби, військовослужбовцям, які проходять військову службу за контрактом, особам офіцерського складу, які проходять кадрову військову службу, особам офіцерського складу, які проходять військову службу за призовом, військовослужбовцям, призваним на військову службу під час мобілізації, на особливий період (крім військовослужбовців-жінок), на строк від шести місяців до двох років у випадках, передбачених КК України, а також якщо суд, урахувавши обставини справи та особу засудженого, вважатиме за можливе замінити позбавлення волі на строк не більше двох років триманням у дисциплінарному батальйоні на той самий строк.

Тримання у дисциплінарному батальйоні є одним із видів основних покарань, тобто таким, що застосовується тільки самостійно й не може приєднуватись до іншого або з ним поєднуватись (ст. 52 КК України). Разом із тим особам, яким призначено покарання у виді тримання в дисциплінарному батальйоні, можуть призначатись додаткові види покарання.

Слід зазначити, що, крім військовослужбовців строкової служби, у дисциплінарний батальйон можуть бути також направлені курсанти військово-навчальних закладів, шкіл прапорщиків, мічманів та інших схожих навчальних закладів. До зазначених осіб тримання в дисциплінарному батальйоні може бути застосовано лише за злочини, які вони вчинили після зарахування на навчання, та за умови, що до цього вони не проходили строкову військову службу.

Пункт 4 Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про внесення змін і доповнень до постанови Пленуму Верховного Суду України від 28 грудня 1996 № 15 “Про практику направлення військовослужбовців, які вчинили злочини, в дисциплінарний батальйон”» від 26.12.2003 № 17 роз’яснює, що «покарання у виді тримання в

дисциплінарному батальйоні застосовується, як правило, у випадках вчинення злочинів невеликої тяжкості, коли засуджених можна залишити на військовій службі й виправити в умовах дисциплінарної частини. Цей вид покарання може бути застосований і до військовослужбовців, які вчинили злочини середньої тяжкості, тяжкі та особливо тяжкі, за умови, що суд, враховуючи особу винного й обставини, що пом'якшують покарання та істотно знижують ступінь тяжкості вчиненого злочину, дійде висновку про можливість призначення такого покарання».

Сутність кримінального покарання у виді тримання в дисциплінарному батальйоні полягає в тому, що особи, які відбувають в ньому покарання, у примусовому порядку ізолюються від суспільства (в цьому випадку – від іншої маси військовослужбовців). Ізоляція військовослужбовців, обумовлена утримуванням в дисциплінарному батальйоні, деякою мірою є пов'язаною з обмеженням їхніх духовних зв'язків із суспільством, цивільних прав і свободи пересування. Відбування військовослужбовцем покарання у дисциплінарному батальйоні має свої правові наслідки – час перебування в ньому не зараховується в строк служби, за винятком випадків, передбачених у законі⁴⁵.

Порядок виконання й умови відбування покарання у виді тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців визначає глава 14 КВК України «Виконання покарання у виді тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців» (ст. ст. 71–85).

У статті 17 КВК України зазначено, що місцем виконання покарання у виді тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців є дисциплінарний батальйон.

Організаційну структуру та чисельність дисциплінарного батальйону визначає Міністерство оборони України, а загальне керівництво ним здійснює Міністр оборони України (ст. 71 КВК).

⁴⁵ Кримінально-виконавче право України : підручник / О. М. Джужа, І. Г. Богатирьов, О. Г. Колб, В. В. Василевич та ін. ; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. О. М. Джужі. Київ: Атіка, 2010. С. 444.

Основними нормативно-правовими актами, що регулюють як порядок створення та комплектування дисциплінарних батальйонів, так і режим відбування у них покарання, є «Положення про дисциплінарний батальйон у Збройних силах України», затверджене Указом Президента України від 05.04.1994 № 139/94 (далі – Положення), та Наказ Міністерства оборони України «Про затвердження Інструкції про порядок відбування покарання засуджених військовослужбовців у виді тримання в дисциплінарному батальйоні» від 18.05.2015 № 215. У цих нормативно-правових актах деталізовано процедурні питання, урегульовано порядок направлення, прийняття й розміщення засуджених, режим тримання та умови відбування ними покарання, основні напрями діяльності дисциплінарних батальйонів, механізм застосування заходів впливу на засуджених, форми їх трудової занятості, бойової підготовки та інші спеціальні аспекти.

Крім того, на засуджених розповсюджується дія загальновійськових уставів Збройних Сил та інших нормативних правових актів військового законодавства з обмеженнями, що впливають з режиму виконання цього покарання.

Дисциплінарний батальйон безпосередньо підпорядковується начальнику Центрального управління Військової служби правопорядку (по м. Києву і Київській обл.) – військовому коменданту (м. Київ), який забезпечує добір і розстановку кадрів офіцерського складу, контролює режим та умови тримання засуджених військовослужбовців, організацію праці, військове навчання й виховну роботу із засудженими військовослужбовцями.

Нагляд за додержанням законів під час виконання судових рішень у кримінальних провадженнях у дисциплінарному батальйоні здійснює Генеральний прокурор України та підпорядковані йому військові прокуратури відповідно до Закону України «Про прокуратуру».

Контроль за діяльністю дисциплінарного батальйону, додержанням у ньому вимог законів України та інших нормативно-правових актів України здійснює начальник Центрального управління.

Військовослужбовців, засуджених до покарання у виді тримання в дисциплінарному батальйоні, до набрання вироком законної чинності тримають на гауптвахтах Військової служби правопорядку у Збройних Силах України або у військовій частині.

Відповідно до частини 4 ст. 71 КВК України строк відбування покарання у виді тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців обчислюється з дня, визначеного вироком суду, з урахуванням відповідно до ст. 72 Кримінального кодексу України часу тримання засудженого в місцях попереднього ув'язнення.

Суд направляє копію вироку та розпорядження про його виконання тому органу Служби правопорядку, на який покладено обов'язок виконати вирок. З моменту отримання розпорядження суду начальник органу управління Служби правопорядку, у зоні діяльності якого розташована гауптвахта (військова частина), на якій утримувався (перебував) засуджений військовослужбовець до набрання вироком законної чинності, у триденний строк під конвоєм відправляє його у дисциплінарний батальйон.

Не менш ніж за добу до вибуття конвою начальник органу управління Служби правопорядку зобов'язаний повідомити телеграмою (телефонограмою) начальника Головного управління Служби правопорядку та начальника Центрального управління про склад конвою, чисельність засуджених військовослужбовців, військові звання, прізвища й ініціали начальника конвою, конвойних і засуджених військовослужбовців, озброєння конвою, маршрут руху, дату, час відправлення та дату й час прибуття транспорту із зазначенням номерів поїзда, вагона, рейсу авіатранспорту та водного транспорту.

Начальник органу управління Служби правопорядку надсилає до дисциплінарного батальйону через начальника конвою належним чином оформлені документи та речі на засудженого військовослужбовця, а саме: супровідний лист, копію обвинувального вироку суду та розпорядження про його виконання, а у разі зміни вироку – копію апеляційної/касаційної ухвали (постанови) суду, завірену в установленому порядку, обліково-послужну картку та медичну книжку, особову справу, службову характеристику,

медичну характеристику, документ, що посвідчує особу військовослужбовця, атестат на продовольство, речовий і грошовий атестати, особисті речі та їх опис.

Усі організаційні заходи з підготовки відправлення засудженого до дисциплінарного батальйону здійснює командир військової частини, де проходить військову службу засуджений військовослужбовець.

Прийом засуджених військовослужбовців, які прибули до дисциплінарного батальйону, здійснюється командиром дисциплінарного батальйону або його заступником разом з командиром дисциплінарної роти (командиром групи утримання офіцерів), начальником адміністративної групи (стройової частини) та начальником медичної служби частини (фельдшером) у визначеному наказом командира дисциплінарного батальйону приміщенні.

Усі засуджені військовослужбовці, які прибули до дисциплінарного батальйону, підлягають обов'язковому обшуку та медичному огляду, а їх обмундирування й натільна білизна – спеціальній обробці (пранню).

Про прийом засудженого військовослужбовця до дисциплінарного батальйону командир дисциплінарного батальйону протягом трьох діб письмово повідомляє суд, яким його засуджено, та направляє повідомлення одному із членів сім'ї або близьких родичів за вибором засудженого, в якому вказується місцезнаходження дисциплінарного батальйону та роз'яснюються права засудженого.

Розміщення засуджених військовослужбовців

Місця розташування постійного складу визначають поза територією, де тримають засуджених військовослужбовців (у разі розміщення дисциплінарного батальйону в одній будівлі – у відокремлених суцільними дверми та ґратами приміщеннях).

Територія та приміщення, призначені для розміщення й обслуговування засуджених військовослужбовців, надійно відокремлюються парканом (ґратами) від адміністративної території дисциплінарного батальйону.

Двері (вхідні ворота) в розташування (на територію) змінного складу обладнуються звуковою сигналізацією та відчиняються тільки з дозволу чергового дисциплінарного батальйону. Вікна й двері приміщень обладнують

металевими ґратами, а двері також механічними та, за можливості, додатково електромеханічними замками.

Режим тримання засуджених військово-службовців

Засуджені військовослужбовці дотримуються вимог режиму, встановлених КВК України.

Незалежно від їх військового звання та характеру попередньої служби вони перебувають на посадах рядового складу й носять форму одягу та знаки розрізнення, встановлені для зазначеної категорії військовослужбовців.

Під час відбування покарання засуджений військовослужбовець не може бути представлений до присвоєння чергового військового звання, призначений на вищу посаду чи переведений на нове місце служби, за винятком здійснення організаційних заходів, а також звільнений з військової служби, крім випадку визнання його непридатним до військової служби за станом здоров'я.

Військовослужбовці з осіб офіцерського складу утримуються окремо від інших категорій військовослужбовців.

Для засуджених військовослужбовців встановлюється *п'ятиденний робочий тиждень з одним вихідним днем та одним днем для виконання господарчих робіт*. Розпорядок дня у дисциплінарному батальйоні встановлюється командиром дисциплінарного батальйону. У ньому має бути передбачено виконання робіт на виробництві тривалістю не менше 8 годин, нічний сон – 8 годин на добу, приймання їжі – три рази на день, проведення навчальних занять – не менше ніж один день на тиждень.

Засуджені військовослужбовці *залучаються до праці* на підприємствах, в установах та організаціях, які належать до сфери управління Міністерства оборони України, у майстернях дисциплінарного батальйону, а також до робіт з інженерного обладнання позицій (районів), будівництва інженерних споруд з метою зміцнення обороноздатності держави, відновлення інфраструктури населених пунктів в умовах особливого періоду, в тому числі воєнного стану чи в бойовій обстановці, а також після їх завершення до закінчення відбудовного періоду, який закінчується в момент офіційного оголошення про це.

Праця засуджених військовослужбовців оплачується відповідно до чинного законодавства України. Нараховані суми заробітку засудженим військовослужбовцям зараховуються дисциплінарним батальйоном в установленому порядку на їх особисті рахунки.

На роботи й заняття за межі розташування дисциплінарного батальйону засуджених військовослужбовців виводять у складі відділення, взводу або групи під охороною озброєного конвою та на підставі письмового наказу командира дисциплінарного батальйону.

Права військовослужбовців, що відбувають покарання в дисциплінарному батальйоні

Під час відбуття покарання в дисциплінарному батальйоні засуджені військовослужбовці можуть мати побачення: *короткострокові* – до чотирьох годин один раз на місяць (з родичами чи іншими особами) у спеціально обладнаному приміщенні під контролем представника дисциплінарного батальйону у вільний від роботи та занять час у дні й години, встановлені командиром дисциплінарного батальйону, та *тривалі* (тільки з близькими родичами – матір'ю, батьком, дружиною, дітьми, рідними братами й сестрами, дідом, бабою, особами, на вихованні яких перебував засуджений) один раз на три місяці тривалістю до трьох діб із правом спільного проживання в спеціально обладнаних приміщеннях дисциплінарного батальйону. На час тривалого побачення засуджені військовослужбовці звільняються від роботи та занять (ч. 1, 2, 3 ст. 73 КВК).

Побачення з адвокатом або іншим фахівцем у галузі права, який за законом має право на надання правової допомоги особисто або за дорученням юридичної особи надаються наодинці без обмеження в часі.

Крім того, у порядку, встановленому командиром дисциплінарного батальйону, засуджені військовослужбовці можуть вести *телефонні розмови* без обмеження їх кількості, утому числі під час перебування в стаціонарному закладі охорони здоров'я (ч. 4 ст. 73 КВК).

Військовослужбовці-засуджені мають право на *отримання посилок, передач, бандеролей, листів без обмеження*.

Гроші, що надходять на їх ім'я, зараховуються на персональні особисті рахунки. Засудженим військово-службовцям за заявою та розпискою дозволяється закуповувати за рахунок коштів, що перебувають на їх особистих рахунках, харчові продукти й предмети першої потреби в межах сум і в порядку, встановлених кримінально-виконавчим законодавством України.

Особи, що утримуються в дисциплінарному батальйоні, як і інші військовослужбовці строкової служби, мають право на безкоштовну пересилку листів, що відправляються військовою частиною. Безкоштовно пересилаються й листи, адресовані засудженим військовослужбовцям, за місцем дислокації їхньої частини. При цьому забороняється розкривати та читати листи як ті, що отримуються, так і ті, що відправляються засудженими, однак у разі отримання листа, військовослужбовець зобов'язаний його розкрити у присутності старшини. Виявлені при цьому заборонені вкладення вилучаються (ст. 74 КВК).

Придбання засудженими продуктів харчування та предметів першої необхідності за безготівковим розрахунком є невід'ємним правом засудженого, яке не залежить від його поведінки під час відбування покарання. Перелік дозволених до придбання продуктів і предметів устанавлюється статтею 35 Положення з урахуванням норм речового, продовольчого та фінансового забезпечення військовослужбовців.

Стаття 75 КВК передбачає, що у зв'язку з *винятковими обставинами* (смерть або тяжка хвороба близького родича, яка загрожує життю хворого; стихійне лихо, яке завдало значної матеріальної шкоди майну засудженого військовослужбовця та його сім'ї) засудженому військовослужбовцю може бути дозволено *короткочасний виїзд за межі дисциплінарного батальйону на строк до семи діб*, не враховуючи часу, необхідного для проїзду в обидва кінці. Дозвіл на короткочасний виїзд дає командир дисциплінарного батальйону з урахуванням особи й поведінки засудженого військовослужбовця. Час його перебування за межами дисциплінарного батальйону зараховується до строку відбування покарання. Оплату

проїзду засудженому військовослужбовцю забезпечує дисциплінарний батальйон.

У перелічених обмеженнях правового статусу засуджених військовослужбовців знаходить прояв елемент кари як мети та змісту покарання⁴⁶.

З іншого боку, особи, які відбувають покарання в дисциплінарному батальйоні, виконують обов'язки та користуються правами, встановленими законодавством для військовослужбовців строкової служби Збройних Сил України, з обмеженнями, передбаченими кримінально-виконавчим законодавством (ч. 6 ст. 71 КВК, ст. 6 Положення). Це знаходить вираз в обов'язковому проведенні занять із бойової підготовки з навчальною зброєю (без багнета й затвора), військовому навчанню за спеціальною, тільки для них передбаченою програмою, розробленою Міністерством оборони України (ст. 78 КВК, ст. 42 Положення).

Засоби виправного впливу на засуджених військовослужбовців

Військове навчання засуджених військовослужбовців організовується та проводиться за спеціальною програмою, яка розробляється посадовими особами Центрального управління й затверджується наказом начальника Головного управління Служби правопорядку. Для занять створюється необхідна навчально-матеріальна база. Керівниками проведення занять можуть призначатися найбільш підготовлені офіцери із засуджених.

Заняття передбачають вивчення загальновійськових уставів, загального та військового законодавства, наказів, настанов, директив та інших підзаконних актів органів військового управління, суспільно-державну (гуманітарну), стройову, бойову, тактичну підготовку, інформування особового складу, вивчення бойової техніки й озброєння, участь засуджених у культурно-масових і фізкультурно-спортивних заходах. Дисциплінарний батальйон, як і будь-

⁴⁶ Кримінально-виконавче право України : підручник / О. М. Джужа, І. Г. Богатирьов, О. Г. Колб, В. В. Василевич та ін. ; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. О. М. Джужі. Київ: Атіка, 2010. С. 451.

яка військова частина, для проведення занять має відповідну навчально-матеріальну базу. Так, на території частини є спортмістечка, стройові плаци, класи для занять з бойової й тактичної підготовки, використовується навчальна зброя тощо.

Соціально-виховна робота здійснюється відповідно до вимог КВК України.

Загальне керівництво соціально-виховною роботою здійснює начальник Центрального управління через заступника по роботі з особовим складом Центрального управління. За безпосередню організацію, планування, методичне забезпечення, якість та ефективність її проведення відповідає заступник командира дисциплінарного батальйону по роботі з особовим складом.

Соціально-виховну роботу із засудженими проводять з урахуванням їх психологічних особливостей, рівня освіти та віросповідання. Її спрямовано на формування у засуджених вірності Вітчизні та військового обов'язку, зміцнення військової дисципліни та запобігання вчиненню правопорушень.

Органи місцевого самоврядування та громадські організації за погодженням (рішенням) начальника Центрального управління можуть надавати допомогу командуванню дисциплінарного батальйону в здійсненні соціально-виховної роботи.

Командири (начальники) військових частин (установ), з яких прибули засуджені військовослужбовці, підтримують постійний зв'язок із командиром дисциплінарного батальйону, цікавляться поведінкою колишніх підлеглих і сприяють їх ресоціалізації.

З метою розвитку навичок самоорганізації осіб, які відбувають покарання в дисциплінарному батальйоні, заохочення їх корисної ініціативи та використання громадського впливу на виправлення й перевиховання засуджених у дисциплінарних ротах (групах утримання офіцерів) створюються ради громадськості, що працюють під керівництвом командирів цих підрозділів.

Раду громадськості обирають на зборах роти (групи). До її складу можуть бути обрані засуджені, які мають зразкову поведінку, сумлінно ставляться до праці та

військової служби. Склад ради затверджує командир дисциплінарного батальйону. Рада періодично звітує про свою роботу на зборах особового складу роти (групи).

Рада громадськості підрозділу бере участь у соціально-виховній роботі з особовим складом підрозділів, формуванні у військовослужбовців почуття відповідальності за виконання військового обов'язку після відбуття покарання та додержання військової присяги, організації художньої самодіяльності, спортивно-масової роботи, випуску стінної газети, проведенні індивідуально-виховної роботи із засудженими військовослужбовцями, обговоренні кандидатур, яких висувають для зарахування до тих, що виправляються, й тих, які підлягають умовно-достроковому звільненню від покарання, вирішенні скарг і заяв засуджених.

Засуджені військовослужбовці мають право *на здійснення свободи сповідувати будь-яку релігію або виражати переконання, пов'язані зі ставленням до релігії*, лише з обмеженнями, передбаченими КВК України.

Вони відправляють релігійні обряди індивідуально або в обладнаному для цих цілей приміщенні (куточку). Командир батальйону на прохання засуджених або за зверненням релігійної організації сприяє запрошенню осіб, які мають право проводити богослужіння, відправляти релігійні таїнства й обряди, визначає місце, час та умови їх здійснення. Відправлення релігійних таїнств та обрядів не повинно порушувати розпорядок дня, а також утискати права інших осіб, які відбувають покарання у дисциплінарному батальйоні.

За сумлінну поведінку та ставлення до праці та військової служби статті 81 КВК та 44 Положення встановлюють такий перелік заходів заохочення, що можуть бути застосовані до засуджених військовослужбовців: подяка, зняття раніше накладеного дисциплінарного стягнення, надання одного додаткового короткострокового побачення, нагородження цінним подарунком або премією в розмірі місячного грошового забезпечення, зарахування до переліку тих, хто виправляється.

Засуджені військовослужбовці, які мають зразкову поведінку й чесно ставляться до праці та військової служби, беруть активну участь у громадській роботі, після відбуття

ними не менше однієї третини строку покарання й обговорення їх кандидатур радою громадськості підрозділу дисциплінарного батальйону наказом командира дисциплінарного батальйону можуть бути зараховані до таких, що виправляються.

Після фактичного відбуття засудженим військовослужбовцем не менше половини строку покарання за умови, що він сумлінною поведінкою та ставленням до праці й військової служби під час відбування покарання довів своє виправлення, командир дисциплінарного батальйону за погодженням з начальниками Центрального управління та Головного управління Служби правопорядку може внести до відповідного суду подання про його умовно-дострокове звільнення від відбування покарання або заміну невідбутої частини покарання більш м'яким покаранням.

Якщо суд відмовить засудженому військовослужбовцю в умовно-достроковому звільненні від покарання або заміні невідбутої частини покарання більш м'яким, повторне подання з цього питання командир дисциплінарного батальйону може внести не раніше як через шість місяців з дня постанови судом ухвали про відмову.

За порушення вимог режиму відбування покарання до засуджених може бути застосовано такі дисциплінарні стягнення: зауваження, догана, сувора догана, призначення в наряд на роботу (до 5 днів у вільний від роботи і навчання час), арешт з триманням на гауптвахті (до 10 діб), виключення з тих, які виправляються.

Засуджені військовослужбовці, заарештовані в дисциплінарному порядку, відбувають арешт на гауптвахті в одиночних камерах дисциплінарного батальйону згідно з вимогами Статуту гарнізонної та вартової служб Збройних Сил України (ст. 82 КВК, статті 48 Положення). При цьому всі заарештовані тримають в одиночних камерах. Під час перебування на гауптвахті засуджені не мають права на побачення, одержувати посилки, передачі, бандеролі та листи.

Матеріально-побутове та медичне забезпечення засуджених військовослужбовців здійснюються відповідно до вимог Статуту внутрішньої служби Збройних Сил України (статті 84 КВК, 54–58 Положення).

Засуджені військовослужбовці забезпечуються речовим майном і продовольством за нормами, встановленими для військовослужбовців строкової служби. Засудженим дозволяється мати мило, зубну щітку, зубний порошок або пасту, гребінець, носову хустинку, тютюнові вироби, сірники, приладдя для гоління, чищення одягу та взуття, особисті листи та папір для письма, книги, конверти, ручку та олівці. Указані предмети, крім установлених за нормами постачання, закупаються організовано за рахунок особистих коштів засуджених у порядку, встановленому командиром дисциплінарного батальйону.

Щомісячне грошове забезпечення засуджених військовослужбовців у розмірі окладу, встановленого за першим тарифним розрядом для солдатів і матросів першого року строкової служби, зараховують на їхні особисті рахунки.

Безкоштовне медичне забезпечення засуджених здійснюється у відповідності до вимог Статуту внутрішньої служби та інших норм військового законодавства. Хворих засуджених військовослужбовців у разі потреби направляють на лікування до госпіталю під вартою. Охорона засуджених військовослужбовців у межах госпіталю здійснюється начальником гарнізону за місцем дислокації госпіталю. Час перебування на лікуванні в госпіталі зараховується до строку відбування покарання.

Засуджені військовослужбовці, які відбувають покарання у виді тримання в дисциплінарному батальйоні й були визнані військово-лікарською комісією непридатними за станом здоров'я до військової служби зі зняттям з військового обліку або непридатними до військової служби у мирний час, звільняються судом від покарання за поданням командира дисциплінарного батальйону і висновком військово-лікарської комісії (ст. 85 KBK).

Засуджених звільняють з дисциплінарного батальйону за таких підстав: після відбуття покарання за вироком суду, у зв'язку із застосуванням амністії чи у зв'язку з помилуванням, у зв'язку з винесенням судом ухвали або постанови про звільнення від відбування покарання через хворобу, умовно-достроково й за іншими підставами, встановленими законом.

Осіб, звільнених з дисциплінарного батальйону, направляють для дальшого проходження служби, як правило, в ті ж самі військові частини, в яких вони проходили службу до засудження.

Командир дисциплінарного батальйону повідомляє командира військової частини про відправлення військовослужбовця й надсилає на його адресу службову характеристику цього військовослужбовця.

З особами, умовно-достроково звільненими від відбування покарання, протягом невідбутої частини покарання проводять виховну роботу за участю громадськості військових колективів.

Час перебування засуджених у дисциплінарному батальйоні до строку військової служби не зараховується. Проте як виняток командуючий військами військового округу (оперативного командування) та командуючий Військово-Морськими Силами України мають право зараховувати час перебування в дисциплінарному батальйоні до строку військової служби:

- особам, які оволоділи військовою спеціальністю, добре знають і чітко виконують вимоги військових статутів та бездоганно несуть службу після звільнення з дисциплінарного батальйону;

- особам, звільненим з дисциплінарного батальйону, якщо вони, відбуваючи покарання, твердо стали на шлях виправлення, виявили високу дисциплінованість і чесне ставлення до праці та військової служби.

Клопотання про зарахування часу перебування в дисциплінарному батальйоні до строку військової служби може бути подано командиром частини (корабля), до якої прибув звільнений з дисциплінарного батальйону, не раніше як через 4 місяці після прибуття його до частини (на корабель); командиром дисциплінарного батальйону щодо осіб, ровесників яких звільнено в запас, – за один-два місяці до закінчення строку покарання.

Клопотання про зарахування часу перебування в дисциплінарному батальйоні до строку строкової військової служби засудженим особам, звільненим умовно-достроково, доповідають відповідному командуючому не пізніше, ніж через три дні після винесення судом ухвали.

Осіб, що відбули покарання або були звільнені умовно-дostroково, яким згідно з пунктом 62 Положення час перебування у дисциплінарному батальйоні зараховано до строку строкової військової служби, й осіб, які підлягають звільненню у зв'язку з амністією або помилуванням, звільняють з військової служби в запас безпосередньо з дисциплінарного батальйону, якщо вони вже відслужили встановлені Законом України «Про загальний військовий обов'язок і військову службу» строки військової служби.

Осіб, щодо яких командиром дисциплінарного батальйону порушено клопотання про зарахування часу відбування покарання до строку строкової військової служби, після звільнення з дисциплінарного батальйону до ухвалення рішення виводять із зони тримання засуджених і розміщують у підрозділах забезпечення.

На засуджених, визнаних військово-лікарською комісією непридатними за станом здоров'я до військової служби зі зняттям з військового обліку або непридатними до військової служби у мирний час, командир дисциплінарного батальйону вносить до суду подання про дострокове звільнення від покарання. Разом із поданням до суду надсилають висновок військово-лікарської комісії та особову справу засудженого.

Осіб, щодо яких судом винесено ухвалу про дострокове звільнення від покарання командир дисциплінарного батальйону достроково звільняє з військової служби й направляє до військового комісаріату або військової частини, звідки вони прибули.

Звільнені з дисциплінарного батальйону одержують такі документи: довідку про звільнення, обліково-послужну картку, військовий квиток, медичну книжку, продовольчий, речовий та грошовий атестати. Службову картку та характеристику надсилають до військової частини поштою.

Ордени, медалі, нагрудні значки й документи на них, гроші та цінності, а також інші особисті речі видають звільненому під розписку на описі особистих речей та роздавальної відомості.

Опис особистих речей залишають на зберігання в штабі дисциплінарного батальйону, а роздавальну відомість – у фінансовій службі.

Предмети обмундирування та взуття, що стали непридатними до вжитку, замінюють на придатні до носіння.

Звільнених з дисциплінарного батальйону забезпечують проїзними документами, грішми для продовольчо-дорожніх потреб або армійським сухим пайком і милом за встановленими нормами. До військових частин або до місця проживання вони прямують самостійно. Про прибуття звільненого до військової частини її командир повинен негайно повідомити командира дисциплінарного батальйону. Осіб, які відбули покарання у дисциплінарному батальйоні або були достроково звільнені з нього, визнають такими, що не мають судимості. Особи, звільнені умовно-достроково, вважаються таким, що не мають судимості, після закінчення невідбутої частини строку покарання⁴⁷.

Питання для самоконтролю

1. Кому присвоюються військові звання, ранги, чини та кваліфікаційні класи?

2. Яким є порядок виконання покарання у виді позбавлення військового звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу?

3. Яким є порядок виконання покарання у виді службового обмеження для військовослужбовців та звільнення від його відбування?

4. Охарактеризуйте правовий статус засуджених військовослужбовців.

5. Назвіть засоби виправного впливу на засуджених військовослужбовців.

6. Назвіть види й порядок застосування засобів заохочення та стягнення.

7. У чому полягають особливості матеріально-побутового та медичного забезпечення засуджених військовослужбовців?

⁴⁷ Кримінально-виконавче право України : підручник / О. М. Джужа, І. Г. Богатирьов, О. Г. Колб, В. В. Василевич та ін. ; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. О. М. Джужі. Київ: Атіка, 2010. С. 458.

8. Назвіть підстави й порядок звільнення з дисциплінарного батальйону.

9. Якими бувають підстави зарахування часу перебування в дисциплінарному батальйоні в строк військової служби?

Перелік рекомендованої літератури

1. Про загальний військовий обов'язок і військову службу: закон України: від 25.03.1992 № 2232-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 27. – Ст. 385.

2. Про службу безпеки України: закон України: від 25.03.1992 № 2229-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 27. – Ст. 382.

3. Про державну прикордонну службу України: закон України: від 03.04.2003 № 661-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 27. – Ст. 208.

4. Про Національну гвардію України: закон України: від 13.03.2014 № 876-VII // Відомості Верховної Ради України. 2014. – № 17. – Ст. 594.

5. Про Національну поліцію України: закон України: від 02.07.2015 № 580-VIII // Відомості Верховної Ради України. – 2015. – № 40–41. – Ст. 379.

6. Про прокуратуру: закон України: від 14.10.2014 № 1697-VII // Відомості Верховної Ради України. – 2015. – № 2–3. – Ст. 12.

7. Про дипломатичну службу: закон України: від 20.09.2001 № 2728-III // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 5. – Ст. 29.

8. Про державну службу: закон України: від 10.12.2015 № 889-VIII // Відомості Верховної Ради. – 2016. – № 4. – Ст. 43.

9. Про судову експертизу: закон України: від 25.02.1994 № 4038-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 28. – Ст. 232.

10. Про положення про дисциплінарний батальйон у Збройних Силах України: указ Президента України: від 05.04.1994 № 139/94 [Електронний ресурс] // БД «Законодавство України» / ВР України. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/139/94> (дата звернення 10.12.2017).

11. Про положення про проходження військової служби відповідними категоріями військовослужбовців: указ Президента України : від 07.11.2001 № 1053/2001 [Електронний ресурс] // БД «Законодавство України» / ВР України. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1153/2008> (дата звернення 10.12.2017).

12. Положення про проходження військової служби військовослужбовцями СБУ: указ Президента України : від 27.12.2007 № 1262/2007 [Електронний ресурс] // БД «Законодавство України» / ВР України. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1262/2007> (дата звернення: 10.12.2017).

13. Про затвердження Порядку присвоєння спеціальних звань поліції та позбавлення спеціальних звань: наказ МВС : від 12.03.2016 № 177 [Електронний ресурс] // БД «Законодавство України» / ВР України. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0498-16> (дата звернення: 10.12.2017).

14. Про затвердження Положення про класні чини працівників органів прокуратури України: постанова Верховної ради України: від 16.11.1991 № 1795-XII [Електронний ресурс] // БД «Законодавство України» / ВР України. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1795-12> (дата звернення: 10.12.2017).

15. Про практику направлення військовослужбовців, які вчинили злочини, в дисциплінарний батальйон: постанова Пленуму Верховного Суду України : від 28.12.1996 № 15 : (зі змінами і доп.) [Електронний ресурс] // БД «Законодавство України» / ВР України. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va017700-03> (дата звернення: 10.12.2017).

16. Про затвердження порядку присвоєння кваліфікаційних класів судових експертів працівникам науково-дослідних установ судових експертиз Міністерства юстиції України: наказ Міністерства юстиції України : від 30.12.2011 № 3630/5 [Електронний ресурс] // БД «Законодавство України» / ВР України. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0002-12> (дата звернення: 10.12.2017).

17. Про спеціальні звання посадових осіб органів доходів і зборів: постанова Кабінету Міністрів України : від 23.10.2013 № 839 [Електронний ресурс] // БД «Законодавство України» / ВР України. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/839-2013-п> (дата звернення: 10.12.2017).

18. Про затвердження Порядку присвоєння спеціальних звань особам рядового і начальницького складу Державної кримінально-виконавчої служби України та позбавлення спеціальних звань: наказ Міністерства юстиції України від 22.11.2016 № 3301/5 [Електронний ресурс] // БД «Законодавство України» / ВР України. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z1511-16> (дата звернення: 10.12.2017).

Розділ 16

Виконання покарання у виді арешту

1. *Загальна характеристика покарання у виді арешту.*
2. *Порядок та умови виконання покарання у виді арешту.*
3. *Виконання покарання у виді арешту щодо засуджених військовослужбовців.*

Арешт, арештні дома, адміністративні правопорушення, правовий статус, матеріально-побутове забезпечення та медичне обслуговування.

1. Загальна характеристика покарання у виді арешту

Арешт як кримінальне покарання треба відрізнити від арешту як стягнення за вчинення адміністративного правопорушення (ст. 32 Кодексу України про адміністративні правопорушення) й арешту з триманням на гауптвахті, який застосовується як стягнення за порушення військової дисципліни для рядових (матросів) і сержантів (старшин) військової служби й тих, які проходять службу за контрактом.

Свого часу у кримінальному законодавстві України дореволюційного періоду («Уложення про покарання кримінальні і виправні» 1845 р.) арешт вважався одним з різновидів позбавлення волі. Залежно від строків він поділявся на чотири види: а) від трьох тижнів до трьох місяців; б) від семи днів до трьох тижнів; в) від трьох до семи днів; г) від одного до трьох днів. Застосовувався арешт за незначні злочини. Засуджені до арешту трималися в арештних домах на умовах загального ув'язнення. Засуджені на строк до семи діб за рішенням суду відбували покарання за місцем проживання. Офіцери відбували покарання на гауптвахті. Арештні дома облаштовувалися з обов'язковим розподілом за статтю, окремо для малолітніх і привілейованих осіб. В арештних домах окремо від засуджених могли триматися й підслідні. Закон дозволяв ув'язненим відлучки до трьох днів у випадку тяжкої хвороби

близьких родичів. Арештанти носили власний одяг, а засуджені на строк до семи діб працювали тільки за бажанням. Інші категорії засуджених до арешту повинні були працювати, обираючи дозволений в установі вид роботи, або робота їм призначалася адміністрацією.

«Кримінальне уложення» 1903 р. передбачало покарання у виді арешту на строк від одного дня до шести місяців, а в деяких випадках – до одного року. Виконувався він також у спеціальних арештних домах.

Кримінальне законодавство радянського періоду арешт як самостійний вид покарання не передбачало. Тому характерно, що, дотримуючись традицій дореволюційного кримінального права, законодавець у Кримінальному кодексі України (далі – КК) 2001 р. виділив у системі покарань арешт як самостійний вид покарання. Включення арешту до системи чинного законодавства як виду кримінального покарання зумовлюється історичними процесами розвитку українського суспільства й відповідає тенденціям розвитку міжнародного законодавства про покарання.

Як вид кримінального покарання арешт передбачено статтею 60 КК України. Він полягає в триманні засудженого в умовах ізоляції від суспільства на строк від одного до шести місяців⁴⁸. Покарання у виді арешту вирізняється досить суворими умовами тримання засуджених, але у зв'язку з цим засуджений не відривається на тривалий строк від нормального життя й не піддається значному впливу криміногенних факторів, тому такій особі в подальшому легше адаптуватися до життя на свободі.

Попри те, що арешт містить у собі елементи ізоляції від суспільства, розділ II Кримінально-виконавчого кодексу (далі – КВК) України відносить його до покарань, не пов'язаних з позбавленням волі. Арешт є різновидом позбавлення волі на короткий строк, проте нетривалість строку цього покарання компенсується концентрованим

⁴⁸Кримінальний кодекс України: закон України: від 05.04.2001 № 2341-III: станом на 01.01.2017 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>(дата звернення: 05.12.2017).

жорстким виправним впливом, пов'язаним із перебуванням в умовах суворої ізоляції. Така ізоляція засудженого поєднується із застосуванням до нього обмежень, спеціально передбачених режимом відбування цього покарання. Це покликано досягти таких цілей покарання, як виправлення засудженого та запобігання вчиненню ним нових злочинів.

Арешт належить до основних видів покарання й не може застосовуватися як додаткове покарання. Він призначається судом лише у випадках, коли це безпосередньо передбачено санкціями статей Особливої частини КК України. У санкціях арешт, як правило, вказується альтернативно з іншими основними покараннями – штрафом, позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, громадськими роботами, виправними роботами, обмеженням волі, триманням в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців або позбавленням волі на певний строк. Лише в одному випадку, а саме в разі вчинення злочину, передбаченого статтею 395 КК України «Порушення правил адміністративного нагляду», арешт є єдиною мірою покарання.⁴⁹

Арешт як вид покарання передбачено лише за злочини невеликої та середньої тяжкості. Може він застосовуватись і в разі заміни невідбутої частини покарання у виді обмеження або позбавлення волі (ч.1 ст.82 КК України). У двох статтях КК України (ч.1 ст.406, ч.1 ст.413) арешт передбачено за вчинення військових злочинів.

Арешт як вид кримінального покарання не застосовується до осіб, які не досягли шістнадцятирічного віку, а також до вагітних жінок і жінок, що мають дітей віком до семи років. Стосовно інших категорій осіб, які вчинили злочини, КК України обмежень не містить. Отже, арешт може застосовуватись до непрацездатних, осіб похилого віку та ін.

Арешт до неповнолітніх може застосовуватись лише після досягнення 16-річного віку на строк від 15-ти до 45-ти днів (ст. 101 КК України). Незастосування арешту до осіб, які

⁴⁹ Кримінально-виконавче право України: Підручник / О.М. Джужа, І.Г. Богатирьов, О.Г. Колб, В.В. Василевич та ін.; За заг. ред. докт. юрид. наук, проф. О.М. Джужа.- К.: Атіка, 2010. 752 с.

не досягли шістнадцяти років, обумовлюється тим, що формування неповнолітнього як особи ще не закінчилося, він не має належного життєвого досвіду, і його система соціальних орієнтирів ще не сформувалася, тобто емоційно-вольова сфера психіки ще не досягла стійкості. Тому застосування до таких осіб арешту як міри покарання може негативно вплинути на формування їх особистості.

Перебування жінки у стані вагітності супроводжується низкою психологічних і фізіологічних факторів, які певною мірою впливають на її здатність контролювати свою поведінку. Умови ізоляції можуть значною мірою негативно вплинути на психічний стан вищезазначених категорій осіб. Крім того, стан вагітності вимагає для жінки особливих побутових умов, режиму харчування тощо, їх відсутність може негативно вплинути на майбутню дитину. Тобто, у разі застосування до вагітних арешту мета покарання, визначена у частині 2 ст. 50 КК України, не може бути досягнута. До того ж у разі арешту певною мірою були б порушені положення частини 3 ст. 50 КК України, у відповідності до яких покарання не має на меті завдати фізичних страждань засудженому.

Забороняючи застосовувати арешт щодо жінок, які мають дітей до семи років, законодавець виходив з того, що, по-перше, перебування таких категорій жінок в умовах ізоляції з відривом від малолітньої дитини може завдати матері тяжкі страждання щодо долі дитини, по-друге, позбавлення дитини спілкування з матір'ю може негативно вплинути на її виховання. Якщо жінка, яка має дітей до семи років, позбавлена у встановленому законом порядку батьківських прав, питання про можливість застосування до неї арешту як заходу кримінального покарання розглядається на загальних підставах.

До осіб, які відбувають арешт, не може застосовуватися звільнення від відбування покарання з випробуванням, умовно-дострокове звільнення від відбування покарання, а також заміна невідбутої частини покарання більш м'яким покаранням.

Під час складання покарань за сукупністю злочинів і сукупністю вироків, коли менш суворий вид покарання переводиться в більш суворий, застосовуються положення

статті 72 КК України: одному дню позбавлення волі на певний строк відповідає один день арешту (п.1 ч.1); одному дню арешту відповідають 2 дні обмеження волі, 3 дні службового обмеження для військовослужбовців, 3 дні виправних робіт (п.2 ч.1) або 8 годин громадських робіт (п. 4 ч.1).

Порядок та умови виконання покарання у виді арешту регламентуються главою 12 КВК України (статті 50–55) та Правилами внутрішнього розпорядку установ виконання покарань (далі – ПВР УВП)⁵⁰, а особливості виконання (відбування) покарання у виді арешту засудженими військовослужбовцями визначено в Наказі Міністерства оборони України від 26.09.2013 № 656 «Про затвердження Інструкції про порядок та умови утримання засуджених, узятих під варту та затриманих військовослужбовців»⁵¹.

Місця відбування покарання у виді арешту визначено у статті 50 КВК України. У частині 1 цієї статті зазначається, що особи, засуджені до арешту, відбувають покарання, як правило, за місцем засудження в арештних домах, а військовослужбовці – на гауптвахтах. У частині 1 р. XXVIII ПВР УВП говориться, що особи, засуджені до арешту, до створення арештних домів відбувають покарання у виправних колоніях (крім виправних колоній мінімального рівня безпеки з полегшеними умовами тримання) та слідчих ізоляторах.

Відповідно до частини 2 ст. 50 КВК України *засуджений відбуває весь строк покарання в одному арештному домі*. Проте частина 3 ст. 50 КВК України встановлює й певні винятки з цього загального правила. Зокрема, допускається переведення засудженого до арешту з одного арештного дому до іншого у разі його хвороби, для забезпечення його особистої безпеки та з інших поважних причин, що

⁵⁰ Про затвердження Правил внутрішнього розпорядку установ виконання покарань : наказ Міністерства юстиції України : від 29.12.2014 № 2186/5 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1656-14>(дата звернення: 05.12.2017).

⁵¹ Про затвердженні Інструкції про порядок та затриманих військовослужбовців : Наказ Міністерства оборони України : від 26.09.2013 № 656 : в редакції від 03.10.2014 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1775-13>(дата звернення: 05.12.2017).

перешкоджають подальшому перебуванню засудженого в цьому арештному домі.

Підставою для тримання осіб, засуджених до арешту, є тільки вирок суду, який набрав законної чинності. У разі якщо особа, засуджена до арешту, не перебуває під вартою, до органів поліції за місцем проживання засудженого суд надсилає копію вироку суду, копії апеляційних чи касаційних ухвал і розпорядження про набрання вироком законної чинності, після чого особа доставляється до місця відбування покарання.

2. Порядок та умови виконання покарання у виді арешту

Засуджені забезпечуються жилою площею за нормами, встановленими кримінально-виконавчим законодавством України (ст. 115 КВК *України* – 4 м²) й тримаються в загальних камерах по 3–10 осіб в одній камері.

У разі необхідності та з метою захисту засудженого від можливих посягань на його життя з боку іншого засудженого чи запобігання вчиненню ним нового злочину або за наявності медичного висновку за вмотивованою постановою начальника установи їх можуть тримати в одиночних камерах.

Засуджені до покарання у виді арешту тримаються в умовах ізоляції з роздільним триманням чоловіків, жінок, неповнолітніх, засуджених, які раніше притягалися до кримінальної відповідальності, засуджених, які раніше відбували покарання в місцях позбавлення волі, та засуджених, які раніше працювали в суді, органах прокуратури, юстиції та правоохоронних органах. Іноземні громадяни й особи без громадянства, як правило, також тримаються окремо від інших засуджених.

Під час розміщення засуджених у камерах обов'язково враховуються рекомендації соціально-психологічної служби установи.

Засуджені до арешту несуть обов'язки й користуються правами, встановленими законодавством України, з обмеженнями, передбаченими для цієї категорії засуджених,

а також впливають з вироку суду та встановлюються КВК України для відбування покарання цього виду.

Засуджені до покарання у виді арешту тримаються в умовах ізоляції з роздільним триманням. Ізоляція виключає їх вільне спілкування з особами, що перебувають поза арештним домом. Йдеться як про особисте безпосереднє спілкування, так і про спілкування за допомогою засобів зв'язку. Суворі ізоляція виключає також вільне переміщення засудженого всередині арештного дому за винятком тих приміщень, де він перебуває постійно чи де проводяться виховні заходи масового характеру.

На засуджених до арешту поширюються права, обов'язки, заборони й обмеження, встановлені кримінально-виконавчим законодавством для осіб, які відбувають покарання у виді позбавлення волі (ч. 2 ст. 51 КВК України).

Арешт належить до так званих «шокових покарань» з короткочасним терміном позбавлення волі, але досить жорсткими умовами тримання. Умови тримання засуджених до арешту є аналогічними умовам тримання засуджених до позбавлення волі, що відбувають покарання у виправних колоніях максимального рівня безпеки, але фактично є більш суворими за характером своїх обмежень.

Згідно з частиною 3 ст. 51 КВК України, засуджені до арешту *мають право*:

- звертатися з пропозиціями, заявами та скаргами до державних органів, громадських об'єднань і службових осіб; кореспонденція засуджених надсилається відповідно до вимог ПВР УВП за належністю; кореспонденція, яку засуджені адресують Уповноваженому Верховної Ради України з прав людини, Європейському суду з прав людини, суду, а також іншим відповідним органам міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна, уповноваженим особам таких міжнародних організацій, прокурору та захиснику у кримінальному провадженні, який здійснює свої повноваження відповідно до статті 45 Кримінального процесуального кодексу (далі – КПК) України, перегляду не підлягає й надсилається за адресою протягом доби з часу її подання; кореспонденція, яку засуджені одержують від зазначених органів та осіб, перегляду не підлягає;

- витратити гроші із своїх особистих рахунків без обмеження їх обсягу для придбання продуктів харчування, одягу, взуття, літератури, письмового приладдя та предметів першої потреби;

- отримувати грошові перекази;

- одержувати й відправляти листи та телеграми без обмеження їх кількості;

- одержувати один раз на місяць короткострокове побачення, а неповнолітні засуджені – короткострокові побачення без обмеження їх кількості; побачення надаються з родичами або іншими особами у присутності представника колонії.

Засудженим до арешту надається прогулянка тривалістю одна година, а неповнолітнім – дві години.

Згідно з частиною 1 ст. 112 КВК України кількість посилок (передач) і бандеролей, які одержують засуджені до арешту, не обмежується.

За вказівкою частини 2 ст. 51 КВК з приводу поширення прав, обов'язків, заборон та обмежень, встановлених законодавством для осіб, позбавлених волі, на засуджених до арешту, та відповідно до аналізу їх правового статусу, щодо них застосовуються норми ст. 107 КВК та розділу III ПВР УВП (Основні права та обов'язки засуджених в УВП). Зокрема, засуджені **мають право**:

- одержувати інформацію та роз'яснення про свої права й обов'язки, умови відбування і порядок виконання покарання, у тому числі у друкованому вигляді;

- на гуманне ставлення до них та на повагу до їх людської гідності;

- на особисту безпеку;

- на соціальне забезпечення, у тому числі на оформлення пенсій, відповідно до законодавства;

- користуватися послугами, які надаються в місцях позбавлення волі, в тому числі додатковими, оплачуваними;

- брати участь у трудовій діяльності (згідно зі ст. 52 КВК України засуджені до арешту можуть залучатися без оплати праці до робіт з благоустрою арештних домів, а також поліпшення житлово-побутових умов засуджених або до допоміжних робіт із забезпечення арештних домів

продовольством; до цих робіт засуджені залучаються в порядку черговості й не більше, ніж на дві години на день);

- отримувати медичну допомогу й лікування, у тому числі платні медичні послуги за рахунок особистих грошових коштів чи коштів рідних і близьких в закладах охорони здоров'я, які мають ліцензію Міністерства охорони здоров'я України та не віднесені до відання центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері виконання кримінальних покарань;

- розпоряджатися грошовими коштами, придбавати, володіти й розпоряджатися предметами, речами та виробами;

- здійснювати листування з особами, які перебувають за межами колоній, вести з ними телефонні розмови, у тому числі у мережах рухомого (мобільного) зв'язку, користуватися глобальною мережею Інтернет;

- одержувати й відправляти посилки, бандеролі та грошові перекази, одержувати передачі;

- рідною мовою давати пояснення, вести листування, звертатися з пропозиціями, заявами і скаргами в усній чи письмовій формі від свого імені, а також отримувати відповіді мовою звернення;

- носити спортивний одяг і взуття під час проведення спортивних заходів та у вільний час відповідно до розпорядку дня (згідно ч.1р. XXVIII ПВР УВП засуджені до арешту спеціальним одягом не забезпечуються й відбувають увесь строк покарання в цивільному одязі);

- зустрічатися з родичами та іншими особами з урахуванням обмежень, передбачених для різних категорій засуджених;

- подавати пропозиції, заяви та скарги в усній чи письмовій формі від свого імені;

- займатися фізичною культурою та спортом;

- користуватися бібліотекою, настільними іграми;

- придбавати, користуватися й зберігати предмети першої потреби, періодичні видання, літературу та продукти харчування;

- розпоряджатися вільним часом, відведеним розпорядком дня, не порушуючи при цьому правил поведінки;

- одержувати освіту відповідно до законодавства про освіту;

- одержувати правову допомогу від адвокатів або інших фахівців у галузі права, які за законом мають право на надання правової допомоги особисто чи за дорученням юридичної особи;

- на здійснення свободи сповідувати будь-яку релігію або виражати переконання, пов'язані із ставленням до релігії;

- користуватися електричними чайниками потужністю не більше 2 КВт з розрахунку один на камеру;

- придбавати для загального користування за власний рахунок або рахунок родичів телевізори, DVD-програвачі з розрахунку по одному на камеру.

Засудженим можуть надаватися й інші права, реалізація яких не суперечить меті покарання, порядку й умовам виконання та відбування покарання. Під час забезпечення прав засуджених не повинні порушуватися встановлений порядок та умови відбування покарання, а також права й законні інтереси інших осіб.

Засуджені зобов'язані:

- дотримуватися норм, які визначають порядок та умови відбування покарання, розпорядок дня колонії, правомірних взаємовідносин з іншими засудженими, персоналом колонії та іншими особами;

- утримувати в чистоті й порядку приміщення, дбайливо ставитися до майна колонії та предметів, якими вони користуються під час виконання дорученої роботи, здійснювати за ними належний догляд і використовувати їх тільки за призначенням;

- виконувати встановлені законодавством вимоги персоналу колонії;

- виконувати необхідні роботи по самообслуговуванню й благоустрою колонії;

- дотримуватися санітарно-гігієнічних норм;

- дотримуватися вимог пожежної безпеки й безпеки праці.

Засудженим забороняється:

- самовільно залишати колонію, порушувати лінію охорони;

- спілкуватися із засудженими та іншими особами з порушенням встановлених правил ізоляції, звертатися до них з проханням про виконання незаконних дій;

- придбавати, виготовляти, зберігати й використовувати гроші, цінності, предмети, речі, речовини та вироби, заборонені до використання в колонії;

- продавати, дарувати або відчужувати в інший спосіб на користь інших осіб предмети, вироби й речі, що перебувають в особистому користуванні;

- умисно заподіювати собі тілесні ушкодження, у тому числі з допомогою іншої особи, завдавати шкоду своєму здоров'ю з метою ухилення від відбування покарання або виконання встановлених обов'язків;

- умисно завдавати шкоду державному, комунальному майну, майну інших юридичних чи фізичних осіб, у тому числі майну інших засуджених, створювати загрозу заподіяння шкоди такому майну;

- уживати спиртні напої, наркотичні засоби, психотропні речовини або їх аналоги чи інші одурманюючі засоби;

- чинити опір законним діям персоналу колонії, перешкоджати виконанню ним своїх службових обов'язків, підбурювати до цього інших засуджених;

- грати в настільні та інші ігри з метою здобуття матеріальної чи іншої вигоди;

- уживати нецензурні та жаргонні слова, давати та присвоювати прізвиська;

- самовільно залишати призначену для перебування ізольовану територію, приміщення або визначене місце роботи, а також перебувати без дозволу адміністрації колонії у гуртожитках та відділеннях, у яких вони не проживають, або на виробничих об'єктах, на яких вони не працюють;

- завішувати чи міняти без дозволу адміністрації колонії спальні місця, а також обладнувати їх у комунально-

побутових та інших службових або виробничих приміщеннях;

- готувати та вживати їжу в непередбачених для цього місцях, виносити продукти харчування з їдальні без дозволу адміністрації колонії;

- мати при собі предмети й речі в асортименті та кількості, що виходять за межі, встановлені центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізацію державної політики у сфері виконання кримінальних покарань;

- курити у не відведених для цього місцях;

- надсилати й отримувати кореспонденцію всупереч порядку, встановленому центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізацію державної політики у сфері виконання кримінальних покарань;

- наносити собі або іншим особам татування;

- тримати тварин без дозволу адміністрації установи виконання покарань;

- виготовляти, зберігати саморобні електроприлади та користуватися ними;

- самовільно перепланувати, змінювати конструктивні елементи будівель і споруд арештного дому.

Соціально-психологічну роботу із засудженими до арешту спрямовано на формування та збереження соціально-корисних навичок, нейтралізацію негативного впливу умов ізоляції на особистість засуджених, профілактику та запобігання їх агресивної поведінки щодо персоналу, інших засуджених та щодо себе, усвідомлення провини за вчинені злочини та розвиток прагнення до відшкодування заподіяної шкоди.

Основними формами соціально-виховної роботи із засудженими до арешту є індивідуальна робота, просвітницька й культурно-масова робота та правове виховання. Гучність радіопередач не має бути надмірною. За бажанням засуджені можуть відмовитись прослуховувати певні радіопередачі, й на час їх трансляції гучномовців певних приміщеннях, де вони тримаються, можуть вимикатися. Самодіяльні організації серед засуджених не створюються. Організація соціально-виховної роботи із

засудженими безпосередньо покладається на інспектора із соціально-виховної роботи.

Матеріально-побутове забезпечення та медичне обслуговування створюють передумови для підтримки організму людини в нормальному стані. Арешт належить до «шокового» покарання, саме тому законодавець і прирівняв матеріально-побутове забезпечення засуджених до арешту до засуджених, що відбувають покарання у виді позбавлення волі. Отже, медичне обслуговування⁵² та матеріально-побутове забезпечення засуджених до арешту здійснюється відповідно до норм, установлених для осіб, які відбувають покарання у виді позбавлення волі (ч. 1 ст. 53 КВК України).

Зокрема, медичне обслуговування в арештних домах здійснюється органами виконання покарань у порядку, передбаченому законодавством для осіб, позбавлених волі (ст. 116 КВК). Для медичного обслуговування організуються необхідні лікувально-профілактичні заклади, а для лікування засуджених, які хворіють на активну форму туберкульозу, – заклади на правах лікувальних. Засудженим можуть надаватися і додаткові платні лікувально-профілактичні послуги. Засуджений має право на вільний вибір лікаря. У разі звернення засудженого до лікаря закладу охорони здоров'я Державної кримінально-виконавчої служби України (далі – ДКВС України) з проханням про допуск обраного лікаря, медичний працівник закладу охорони здоров'я ДКВС України протягом однієї доби готує медичну довідку про стан здоров'я засудженого та запит до керівництва установи виконання покарань (далі – УВП). Керівництво УВП забезпечує допуск лікаря до засудженого протягом трьох робочих днів після пред'явлення обраним лікарем паспорта громадянина, документа про освіту та сертифіката спеціаліста. Консультування, обстеження й амбулаторне лікування обраним засудженим лікарем

⁵²Про затвердження Порядку організації надання медичної допомоги засудженим до позбавлення волі: наказ Міністерства юстиції України, Міністерства охорони здоров'я України від 15.08.2014 № 1348/5/572 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0990-14> (дата звернення: 05.12.2017).

здійснюються в медичних частинах колоній за місцем відбування покарання під наглядом персоналу медичної частини. У разі необхідності лікування в умовах стаціонару засуджений має право отримувати медичну допомогу й лікування, в тому числі платні медичні послуги за рахунок особистих грошових коштів чи коштів рідних і близьких, у зазначених закладах охорони здоров'я. Підставою для надання такої медичної допомоги є медичний висновок.

Після прибуття в УВП усі засуджені протягом доби проходять первинний медичний огляд з метою виявлення осіб, яким заподіяно тілесні ушкодження, осіб, які становлять епідемічну загрозу для оточення або потребують надання медичної допомоги, та осіб з педикульозом. Медична допомога засудженому надається негайно в умовах медичної частини УВП. У разі неможливості надання такої допомоги в повному обсязі засуджений направляється до лікарняного закладу або до закладу охорони здоров'я з орієнтовного переліку не пізніше строку, визначеного медичним працівником у медичній довідці.

Примусове годування засудженого, який заявив про відмову від прийняття їжі, забороняється. Воно може бути застосовано лише на підставі рішення суду, ухваленого за висновком лікаря, що засудженому загрожує розлад здоров'я стійкого характеру й існує очевидна загроза його життю. Особа, яка відмовилася від прийняття їжі, з моменту встановлення цього факту має перебувати під постійним наглядом лікаря. Під час підготовки висновку лікар, зважаючи на стан здоров'я засудженого, визначає вид примусового годування. Питання про застосування примусового годування вирішується судом у порядку, передбаченому законом.

Усі ВІЛ-інфіковані, які прибувають до УВП, беруться на диспансерний облік відповідальним за перед-та після тестове консультування медичним працівником, який призначається наказом начальника УВП. У профілактичному медичному огляді обов'язково беруть участь терапевт, психіатр, стоматолог чи зубний лікар. У разі відсутності вказаних фахівців у медичній частині вони залучаються з лікарняних закладів чи закладів охорони здоров'я. Профілактичний медичний огляд неповнолітніх

проводиться лікарем-педіатром, отоларингологом, окулістом, невропатологом, хірургом, стоматологом і психіатром. Амбулаторний прийом засуджених здійснюється лікарем у медичній частині щодня у години, визначені наказом начальника УВП. Прийом без попереднього запису в «Журналі попереднього запису» проводиться за рішенням лікаря.

Згідно зі статтею 115 КВК України норма жилої площі на одного засудженого не може становити менше 4 м². Засудженим надаються індивідуальне спальне місце й постільні речі. Засуджені спеціальним одягом не забезпечуються й відбувають увесь строк покарання у цивільному одязі. Згідно з Наказом Міністерства юстиції України «Про затвердження Порядку забезпечення речовим майном та норм належності речового майна для засуджених, які відбувають покарання в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах» від 20.02.2012 № 280/5, норма належності постільних речей на 1 особу становить: 1 ковдра байкова або напіввовняна, 1 матрац ватяний, 1 подушка ватяна, 4 простирадла, 2 наволочки на подушку, 2 рушника, 1 рушник гігієнічний⁵³. Згідно з Наказом Міністерства юстиції України «Про затвердження Положення про організацію лазне-прального обслуговування осіб, які тримаються в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах» від 08.06.2012 № 849/5⁵⁴, у комплект білизни, яка підлягає обов'язковій заміні після кожного миття, входять нижня білизна (майка та труси, натільна сорочка та кальсони), два простирадла, наволочка на подушку верхня та рушник.

⁵³ Про затвердження Порядку забезпечення речовим майном та норм належності речового майна для засуджених, які відбувають покарання в УВП та СІЗО: наказ Міністерства юстиції України від 20.02.2012 № 280/5 [Електронний ресурс] // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0261-12> (дата звернення: 05.12.2017).

⁵⁴ Про затвердження Положення про організацію лазне-прального обслуговування осіб, які тримаються в УВП та СІЗО: наказ Міністерства юстиції України від 08.06.2012 № 849/5 [Електронний ресурс] // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0947-12> (дата звернення: 05.12.2017).

Тривалість миття однієї групи становить не менше 40 хв., ураховуючи роздягання й одягання (2 особи на одну душеву сітку). Приміщення для миття засуджених облаштовуються душевими сітками із розрахунку одна на 15 осіб. У приміщеннях лазні протягом робочого дня повинна підтримуватися належна температура: у приміщенні для роздягання (одягання) +25° С, у мийних відділеннях +30° С, душевих (з відкритими кабінами) +25° С, у перукарні +18° С, кімнаті працівників (робітників) +18° С, у туалеті з умивальником +20° С. Для надання перукарських послуг у лазні облаштовується перукарня. Температура повітря в приміщеннях пральні повинна становити від +15° С до +20° С, відносна вологість у приміщенні для прання білизни – не більше 70 %, а в приміщенні для сушіння та прасування білизни – не більше 60 %.

Згідно з Наказом Міністерства юстиції України «Про норми витрат мила та мийних засобів для осіб, які тримаються в установах виконання покарань, слідчих ізоляторах, курсантів і слухачів навчальних закладів, осіб рядового і молодшого начальницького складу та працівників Державної кримінально-виконавчої служби» від 10.02.2012 № 233/5 норма витрат мила (в грамах на 1 особу в місяць) на туалетні потреби й миття в лазні для осіб, які тримаються в УВП та СІЗО, становлять для чоловіків, відповідно, 100 і 100, жінок – 200 і 100. Витрати мила на одне миття в лазні становлять 25 грамів на одну особу⁵⁵.

Приміщення, де тримаються засуджені, радіофікуються. Час радіотрансляції визначається розпорядком дня установи.

Засуджені до арешту забезпечуються триразовим гарячим харчуванням згідно із затвердженими нормами добового забезпечення продуктами харчування для засуджених, які тримаються в приміщеннях камерного типу

⁵⁵ Про норми витрат мила та мийних засобів для осіб, які тримаються в УВП, СІЗО, курсантів і слухачів навчальних закладів, осіб рядового і молодшого начальницького складу та працівників ДКВС :наказ Міністерства юстиції України від 10.02.2012 № 233 [Електронний ресурс] // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0204-12>(дата звернення: 05.12.2017).

виправних колоній максимального рівня безпеки та арештних домах. Особи, зараховані на продовольче забезпечення, мають право на одержання лише однієї норми харчування одночасно. Засуджені та особи, узяті під варту, які прибули до установи, зараховуються на харчування у день прибуття, але не менше ніж за 4 години до наступного приймання їжі згідно із затвердженим розпорядком дня, якщо інше не передбачено продовольчим атестатом. Засуджені й особи, узяті під варту, які прибули до установи у нічну пору, зараховуються на харчування з обіду, якщо інше не передбачено продовольчим атестатом. Для зручності підрахунку виданих дободач харчування 1 дободачу умовно поділяють на 0,25 дободачі – сніданок, 0,5 дободачі – обід та 0,25 дободачі – вечеря. Їжа засудженим до арешту видається в камері. Проміжок часу між прийманням їжі не повинен перевищувати 7 годин (без урахування часу, відведеного для сну). Норма триразового харчування розподіляється відповідно до енергетичної цінності (калорійності) продуктів таким чином: на сніданок – 30–35 %, на обід – 40–45 % і на вечерю – 20–30 %. Маса перших страв становить 600 г (у спеціальних виховних установах – 500 г). Маса твердої частини першої страви повинна становити 40–45 % від загальної маси. Маса других страв повинна бути не менше 250 г. На дієтичне харчування зараховуються особи, які страждають на хвороби органів травлення. Зарахування на дієтичне харчування здійснюється згідно з наказом начальника установи на підставі рапорту начальника медичної частини. Їжа готується за окремим меню-розкладкою продуктів, яку складають начальник медичної частини та старший інспектор з організації продовольчого забезпечення разом із керуючим (завідуючим) їдальнею.

Харчування засуджених в арештних домах відбувається за нормою № 4, яка передбачає на 1 особу на добу (в г): хліб із суміші борошна житнього обдирного і пшеничного 1 сорту – 600, борошно пшеничне 2 сорту – 10, крупа, всього – 80 (в тому числі: пшоняна – 30, вівсяна – 15, інша (перлова – 320 ккал у 100 г продукту, пшенична – 325, ячмінна – 324, кукурудзяна – 337 ккал у 100 г продукту)) – 25, бобові – 10, макаронні вироби – 20, м'ясо (енергетична цінність м'яса встановлена для яловичини другої категорії) – 40, риба

(дозволяється видавати молоко (2,5 проц. жирності – 52 ккал) замість риби при дієтичному харчуванні не більше двох разів на тиждень згідно з нормами замін продуктів) – 100, жири тваринні топлені, маргарин – 30, олія – 15, цукор – 20, чай – 0,3, сіль – 12, картопля – 600, овочі, всього: 300, в тому числі: капуста – 150, буряк – 30, морква – 40, цибуля ріпчаста – 40, огірки, помідори – 40, лавровий лист – 0,1, томатна паста – 3. Сумарна енергетична цінність, ккал – 2503,71. Вміст білків, жирів, вуглеводів у грамах, відповідно, 87,45 – 67,27 – 402,58.

Засудженим, які палять і забезпечуються продуктами харчування за нормою № 4, видається 6 цигарок VI класу на добу та 3 коробки сірників на місяць (на одну особу). Особам, які мають зріст 190 см і вище, видається додатково до норми половина пайка. На дієтичне харчування заліковується не більше 3 % від облікової чисельності осіб, які тримаються в установі. Для виконання примусового годування засуджених та осіб, що перебувають у слідчих ізоляторах, замість основної норми харчування застосовується такий набір продуктів на одну особу на добу: крупа манна або вівсяна – 50 г, м'ясо для бульйону – 200, масло тваринне – 30, цукор – 100, молоко коров'яче – 800, сіль – 10 г, яйця – 2 шт., аскорбінова кислота – 0,1 г (1638,5 ккал). Вищезазначені норми закріплено в Наказі Міністерства юстиції України «Про затвердження Положення про організацію продовольчого забезпечення у Державній кримінально-виконавчій службі України на мирний час» від 08.06.2012 № 850/5⁵⁶ та Постанові Кабінету Міністрів України від 16.06.1992 № 336 зі змінами станом на 05.01.2016 р. «Про норми харчування осіб, які тримаються в установах виконання покарань, слідчих ізоляторах Державної кримінально-виконавчої служби, ізоляторах тимчасового тримання, приймальниках-

⁵⁶ Про затвердження Положення про організацію продовольчого забезпечення у ДКВС України на мирний час : наказ Мінюсту України : від 08.06.2012 № 850 [Електронний ресурс] // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0982-12> (дата звернення: 05.12.2017).

розподільниках та інших приймальниках Національної поліції»⁵⁷.

Камери для тримання забезпечуються інвентарем та іншими предметами, обладнуються металевими ліжками, столами для вживання їжі, лавками на довжину столу, настінною шафою або закритими полицями з кількістю ніш за чисельністю засуджених, вішалкою для верхнього одягу, тумбочками (по одній на дві особи), гучномовцем, водогінним краном, умивальником, відгородженим санвузлом, урною для сміття, розеткою електромережі. Усі меблі в камерах прикріплюються до підлоги або стін.

Під час відбування покарання у виді арешту КВК передбачає застосування до засуджених заходів **заохочення та стягнення**. Частина 1 ст. 54 КВК України передбачає, що за сумлінну поведінку до осіб, засуджених до арешту, можуть застосовуватися заходи заохочення у виді подяки або дострокового зняття раніше накладеного стягнення. Застосування заходів **заохочення** має на меті здійснення виховного впливу на осіб, до яких ці заходи застосовуються на основі об'єктивної оцінювання додержання ними правил поведінки, встановлених КВК України та правилами внутрішнього розпорядку УВП, а також дотримання правил трудового розпорядку та вимог безпеки праці.

У разі заохочення до засудженого застосовується один захід заохочення. Із засудженого може бути достроково знято, як правило, лише одне раніше накладене стягнення. Заохочення у виді подяки застосовується усно або письмово, дострокового зняття раніше накладеного стягнення – тільки письмово. Порядок застосування заходів заохочення здійснюється начальником арештного дому чи його заступником. Адміністрація арештного дому зобов'язана щоквартально проводити оцінювання поведінки особи, додержання нею правил поведінки, встановлених КВК

⁵⁷ Про норми харчування осіб, які тримаються в УВП, СІЗО ДКВС, ІТТ, приймальниках-розподільниках та інших приймальниках Національної поліції: постановою Кабінету Міністрів України : від 16.06.1992 № 336 : зі змінами [Електронний ресурс] // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/336-92-%D0%BF> (дата звернення: 05.12.2017).

України та правилами внутрішнього розпорядку арештного дому, а також дотримання правил трудового розпорядку та вимог безпеки праці й ухвалювати вмотивоване рішення про доцільність або недоцільність застосування до особи, яка відбуває покарання, заходів заохочення. Ухвалене рішення відображається в індивідуальній програмі соціально-виховної роботи та доводиться до відома особи, яка відбуває покарання, під підпис. Інформація про осіб, до яких застосовано заохочення, з метою виховного впливу на інших засуджених за згодою засудженого може поширюватися через радіо й доводитися до відома родичів.

Дисциплінарним проступком особи, яка відбуває покарання, є протиправне, винне діяння (дія або бездіяльність), що посягає на встановлений порядок у сфері виконання покарань, вчинене цією особою. Персонал УВП зобов'язаний довести наявність у діях чи бездіяльності особи, яка відбуває покарання, усіх ознак дисциплінарного проступку. Відсутність таких ознак виключає застосування до особи, яка відбуває покарання, *заходів стягнення*.

За порушення встановленого порядку відбування покарання до засуджених в арештних домах можуть застосовуватись заходи стягнення у виді догани чи поміщення в карцер строком до 10діб. Стосовно порядку накладення стягнень на засуджених, які тримаються в арештних домах, діють загальні положення статей 134–135 КВК України.

Під час призначення заходів стягнення враховуються причини, обставини й мотиви вчинення порушення, поведінка засудженого до вчинення проступку, кількість і характер раніше накладених стягнень, а також пояснення засудженого щодо суті проступку. Стягнення, що накладаються, мають відповідати тяжкості й характеру проступку засудженого. За кілька проступків, вчинених одночасно, накладається одне стягнення. Стягнення може бути накладене лише на особу, яка вчинила проступок, і не пізніше 10 діб з дня його виявлення, а якщо у зв'язку з проступком проводилась перевірка, то з дня її закінчення, але не пізніше 6 місяців з дня вчинення проступку.

Накладене стягнення звертається до виконання негайно, а у виняткових випадках – у строк не пізніше одного

місяця з дня його накладення. Якщо протягом місяця з дня накладення стягнення воно не було звернено до виконання, то це стягнення не виконується. Особа, яка діяла у стані крайньої необхідності, під дією психологічного або фізичного примусу, виконувала наказ або розпорядження, не підлягає дисциплінарній відповідальності. Стягнення накладається лише письмово.

Злісним порушенням встановленого порядку відбування покарання є вживання спиртних напоїв, наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів чи інших одурманюючих засобів; виготовлення, зберігання, придбання й розповсюдження інших заборонених предметів, участь у настільних азартних та інших іграх з метою здобуття матеріальної чи іншої вигоди; вчинення дрібного хуліганства й систематичне ухилення від лікування захворювань, що становлять небезпеку для здоров'я інших осіб.

Адміністрація арештного дому в разі встановлення факту порушення особою, яка відбуває покарання, вимог режиму зобов'язана невідкладно розпочати перевірку причин, обставин і мотивів учинення порушення, поведінки цієї особи до вчинення проступку, визначити кількість і характер раніше накладених стягнень, а також отримати її пояснення про суть проступку. За наслідками такої перевірки ухвалюється рішення про доцільність або недоцільність застосування до особи, яка відбуває покарання, заходів стягнення та обґрунтовується їх вид. Якщо адміністрація арештного дому ухвалила рішення обмежитися іншими профілактичними заходами, це відображається в індивідуальній програмі соціально-виховної роботи із засудженими та доводиться до відома особи під підпис.

До засуджених, поміщених у карцер, може застосовуватися інший захід стягнення, за винятком повторного поміщення в карцер. Під час тримання в карцері засудженим забороняється придбання продуктів харчування і предметів першої потреби, користування настільними іграми. У карцері засуджені забезпечуються індивідуальним спальним місцем і постільними речами, хоча останні видаються лише на час сну, а верхній одяг – на час виходу з приміщення. Тримання засуджених у карцері є одиночним.

Питання про доцільність застосування стягнення до осіб, які відбувають покарання у виді арешту, вирішується на засіданні дисциплінарної комісії УВП. Дисциплінарна комісія УВП діє на постійній основі. Засідання дисциплінарної комісії є повноважним, якщо на ньому присутні більше половини членів дисциплінарної комісії.

До складу дисциплінарної комісії входять начальник арештного дому, його заступники та начальники служб, які за своїми функціональними обов'язками безпосередньо спілкуються з особами, які відбувають покарання. Якщо арештний дім розташовується на території УВП, СІЗО, то їхні начальники одночасно є начальниками арештного дому. Очолює дисциплінарну комісію начальник арештного дому або особа, яка виконує його обов'язки. На засідання дисциплінарної комісії запрошуються й інші особи, присутність яких є доцільною для встановлення обставин вчинення правопорушення та визначення міри відповідальності. Члени спостережних комісій на відповідній території мають право бути присутніми на засіданні дисциплінарної комісії й мають право дорадчого голосу.

Особа, яка відбуває покарання у виді арешту, має бути повідомлена про місце й час засідання дисциплінарної комісії не пізніше ніж за 1 добу до його проведення. За заявою засудженого цей термін може бути продовжено, але не більш ніж на 2 доби.

Особа, яка відбуває покарання у виді арешту, має *право користуватися послугами адвоката або фахівця в галузі права* за власним вибором під час підготовки до засідання дисциплінарної комісії, який представлятиме її інтереси під час засідання комісії. Якщо засуджений не має доступу до адвоката або фахівця в галузі права, адміністрація УВП зобов'язана надати йому можливість звернутися за отриманням правової допомоги до суб'єктів надання такої допомоги.

Засуджений та/або його представник мають право:

- отримувати інформацію про притягнення до дисциплінарної відповідальності, у тому числі документи, що стосуються справи, не пізніш як за 1 добу до початку засідання дисциплінарної комісії;

- бути присутнім на засіданні дисциплінарної комісії під час розгляду питання про його притягнення до дисциплінарної відповідальності;

- ознайомлюватися з матеріалами дисциплінарного провадження та особової справи, робити виписки, знімати копії з них;

- давати пояснення, заперечення та заявляти клопотання в усному та письмовому вигляді, надавати докази;

- подавати клопотання не пізніше як за 24 год. до визначеного часу засідання про залучення до засідання дисциплінарної комісії осіб, присутність яких є доцільною для встановлення обставин учинення правопорушення та визначення міри відповідальності.

Матеріали про порушення доповідаються на засіданні дисциплінарної комісії начальником відділення соціально-психологічної служби у присутності особи, яка вчинила порушення, та інших запрошених осіб.

Під час засідання дисциплінарної комісії заслуховуються пояснення засудженого та його представника, свідків, інших осіб, адміністрації УВП, особи, яка ініціювала притягнення до дисциплінарної відповідальності, й осіб, які мають право дорадчого голосу.

Рішення про притягнення до відповідальності ухвалюється більшістю голосів членів дисциплінарної комісії.

Начальник арештного дому має право поміщати засудженого в карцер строком до однієї доби до ухвалення рішення про застосування стягнення у разі порушення режиму відбування покарання, що полягало у перебуванні у стані алкогольного або наркотичного сп'яніння, участі в конфліктній ситуації, бійці, масових заворушеннях або інших діях, що створюють серйозну загрозу підтриманню порядку в установі.

Рішення про притягнення до дисциплінарної відповідальності особи, яка відбуває покарання, має бути детально вмотивованим і може бути оскаржене особою, яка відбуває покарання у виді арешту, або її представником до органу виконання покарань вищого рівня, прокурора чи суду. Подання скарги не зупиняє виконання рішення про притягнення до дисциплінарної відповідальності. У разі

накладення стягнення на засудженого адміністрація арештного дому надає йому можливість у встановленому порядку повідомити про це близьких родичів, адвоката або інших фахівців у галузі права, які за законом мають право на надання правової допомоги особисто чи за дорученням юридичної особи.

Засудженому протягом 3 робочих днів видається копія рішення про застосування до нього стягнення із зазначенням можливості та порядку його оскарження.

Засуджені до арешту несуть матеріальну відповідальність за завдані ними збитки відповідно до чинного законодавства України.

До засуджених, якщо вони чинять фізичний опір працівникам установи, проявляють буйство або здійснюють інші насильницькі дії, з метою запобігання заподіянням ними шкоди оточуючим або самим собі допускається застосування спеціальних засобів відповідно до вимог чинного законодавства України.

Відповідно до частини 5 ст. 89 КК України особи, засуджені до арешту, якщо вони протягом одного року з дня відбуття покарання не вчинять нового злочину, визнаються такими, що не мають судимості.

3. Виконання покарання у виді арешту щодо засуджених військовослужбовців

Правове регулювання та порядок виконання покарання у виді арешту засудженими військовослужбовцями

КВК України в статті 55 визначає окремі особливості відбування арешту засудженими військовослужбовцями. Детально це питання регламентується «Інструкцією про порядок і умови утримання засуджених, узятих під варту, та затриманих військовослужбовців», затвердженою Наказом Міністра оборони України від 26.09.2013 № 656⁵⁸.

⁵⁸ Про затвердженні Інструкції про порядок і умови утримання засуджених, узятих під варту та затриманих військовослужбовців :наказ Міністерства оборони України : від 26.09.2013 № 656 : в редакції від

Військовослужбовців Збройних Сил України (далі – ЗСУ) відправляють для відбування арешту на гауптвахту Служби правопорядку (далі – СП) за мотивованим рішенням суду в десятиденний строк після одержання такого рішення. На засудженого військовослужбовця командир військової частини через начальника конвою надсилає начальнику органу управління СП, у підпорядкуванні якого перебуває гауптвахта, де відбуватиме кримінальне покарання засуджений, такі документи: супровідний лист, копію вироку суду, а в разі зміни вироку – копію постанови чи ухвали відповідного суду, особову справу (для військовослужбовців строкової військової служби – обліково-послужну картку), службову картку, медичну книжку, посвідчення офіцера, військовослужбовця військової служби за контрактом, для військовослужбовців строкової військової служби – військовий квиток, атестат на продовольство, речовий та грошовий атестати (розрахункову книжку), опис особистих речей засудженого (у двох примірниках), підписаний командиром військової частини та засудженим.

Військовослужбовці ЗСУ та військовозобов'язані під час проходження ними зборів, а також військовослужбовці інших військових формувань, які за обвинувальним вироком суду засуджені до арешту, відбувають цей вид покарання на гауптвахтах СП строком від одного до шести місяців.

На засуджених до арешту на гауптвахті військовослужбовців поширюються права, обов'язки, заборони й обмеження, встановлені кримінально-виконавчим законодавством для осіб які відбувають покарання у виді позбавлення волі. На гауптвахті СП роздільно тримаються засуджені до арешту: військовослужбовці-жінки окремо від військовослужбовців-чоловіків; військовослужбовці з офіцерського складу окремо від інших категорій військовослужбовців; військовослужбовці, які мають звання прапорщиків, мічманів, сержантів і старшин – окремо від військовослужбовців рядового складу; військовослужбовці, які проходять службу за призовом, окремо від

військовослужбовців, які проходять військову службу за контрактом; обвинувачені або підозрювані в тому ж самому кримінальному правопорушенні військовослужбовці – окремо від інших, за наявності розпорядження особи або органу, що здійснює кримінальне провадження.

Прийняття військовослужбовців на гауптвахту СП здійснюється відповідно до Статуту гарнізонної та вартової служб ЗСУ. Військовослужбовці під час узяття на гауптвахту СП підлягають обов'язковому медичному та особистому огляду. Тримання на гауптвахті СП засуджених військовослужбовців здійснюється відповідно до вимог КВК України та Статуту гарнізонної та вартової служб ЗСУ. Військовослужбовці утримуються на гауптвахтах СП в окремих камерах по 2–5 осіб у кожній за вищезазначеними категоріями.

За сумлінну поведінку та зразкове ставлення до військової служби до засуджених військовослужбовців можуть застосовуватися заходи заохочення у виді подяки, дострокового зняття раніше накладеного стягнення чи зарахування часу відбування арешту до загального строку військової служби повністю або частково.

Право застосування заходу заохочення у виді зарахування часу відбування арешту до загального строку військової служби має начальник органу управління СП, у підпорядкуванні якого перебуває гауптвахта, де відбуває покарання засуджений військовослужбовець. Рішення щодо повного (часткового) зарахування або не зарахування засудженому військовослужбовцю часу відбування арешту в загальний строк військової служби ухвалює начальник органу управління СП за клопотанням начальника гауптвахти. Рішення начальника органу управління СП оформлюється наказом, витяг з якого надається представнику військової частини, який прибув для супроводу військовослужбовця до місця проходження військової служби, та є обов'язковим для виконання командирами (начальниками) військових частин (установ) під час обчислення строку перебування військовослужбовця на військовій службі.

За порушення порядку відбування покарання до засуджених військовослужбовців начальником органу

управління СП можуть застосовуватися **заходи стягнення** у виді догани чи переведення в одиночну камеру на строк до 10 діб.

У разі потреби та з метою захисту засудженого військовослужбовця від можливих посягань на його життя з боку іншого засудженого чи запобігання вчиненню ним нового злочину або за наявності медичного висновку за мотивованим рішенням органу управління СП його можуть тримати в одиночній камері.

Обладнання гауптвахти СП здійснюється у відповідності до вимог Статуту гарнізонної та вартової служб ЗСУ. Норма площі в камері на одного засудженого військовослужбовця не може бути менше 4 м², а для вагітної жінки-військовослужбовця або жінки-військовослужбовця, яка має при собі дитину, – 4,5 м². Температура в камерах повинна бути не нижче 18 градусів, об'єм повітря має становити 9–12 м³ на одну особу. На гауптвахтах СП забезпечуються побутові умови, що відповідають правилам санітарії та гігієни.

Організування медичного огляду та надання медичної допомоги покладається на начальника медичної служби гарнізону. Медичний огляд і надання медичної допомоги здійснюються медичним працівником органу управління СП або медичним працівником військового лікувального закладу ЗСУ за попередньою заявкою начальника органу управління СП. Результати медичного огляду та надання медичної допомоги з висновками медичного працівника органу управління СП або працівника військового медичного закладу ЗСУ зазначаються в книзі медичного огляду військовослужбовців.

Розпорядок дня на гауптвахті СП установлює начальник органу управління СП.

Із засудженими військовослужбовцями у час, відведений розкладом занять, проводиться соціально-психологічна та виховна робота згідно з вимогами Статуту гарнізонної та вартової служб ЗСУ.

Заняття організовуються та проводяться з урахуванням роздільного тримання засуджених військовослужбовців. На час занять засудженим військовослужбовцям видаються ремені. Заняття з фізичних

вправ проводяться у відведений розпорядком дня час у спеціально обладнаному приміщенні (місці). Під час занять враховуються стан здоров'я засуджених військовослужбовців, їх вік, а також стан кліматичних умов.

Засуджених військовослужбовців, яких тримають в одиночних камерах, до роботи та занять не залучають.

З метою впливу на виправлення засуджених військовослужбовців, розвитку корисної ініціативи, соціальної активності, здорових між особистих взаємовідносин, участі у вирішенні питань організації, навчання, відпочинку й побуту із засуджених військовослужбовців створюються самодіяльні організації. Участь у самодіяльних організаціях є добровільною справою кожного засудженого військовослужбовця, його соціально корисна активність заохочується адміністрацією гауптвахти й ураховується під час визначення ступеня його виправлення. Засуджені військовослужбовці, які входять до складу самодіяльних організацій, не користуються додатковими пільгами та не звільняються від виконання службових обов'язків.

Засуджені військовослужбовці, які утримуються на гауптвахті СП, миються у лазні один раз на тиждень (у дні та години, визначені начальником органу управління СП). У цей же день проводяться заміна натільної та постільної білизни, а також їх медичний огляд. Щоденне та загальне (раз на тиждень) прибирання камер, туалетів, а також миття (натирання) підлоги на гауптвахті СП проводяться засудженими військовослужбовцями під наглядом помічника начальника чергової зміни у порядку, визначеному начальником органу управління СП.

Засудженим військовослужбовцям під час відбування арешту виплачується оклад за військове звання. Під час відбування арешту засуджений військовослужбовець не може бути представлений до присвоєння чергового військового звання, призначений на вищу посаду, переведений на нове місце служби, звільнений з військової

служби, крім випадку визнання його непридатним до військової служби за станом здоров'я.⁵⁹

Забезпечення речовим майном засуджених військовослужбовців здійснюється у відповідності до вимог Постанови Кабінету Міністрів України «Про речове забезпечення військовослужбовців Збройних Сил та інших військових формувань у мирний час» від 28.10.2004 № 1444. Засудженим військовослужбовцям, які відбувають покарання на гауптвахті СП, видається польова форма одягу (засудженим військовослужбовцям Військово-Морських Сил ЗСУ – предмети повсякденної форми одягу), при цьому строки носіння предметів повсякденної (крім засуджених військовослужбовців Військово-Морських Сил ЗСУ) та парадної форм одягу зупиняються.

Забезпечення засуджених військовослужбовців речовим майном здійснюється у військовій частині (установі), в якій він проходить військову службу. У його речове забезпечення зараховуються предмети речового майна, терміни носіння яких не закінчилися на день відправлення на гауптвахту СП. У військовій частині видається речовий атестат на всі предмети речового майна, якими забезпечено засудженого військовослужбовця. Засуджені військовослужбовці строкової військової служби направляються на гауптвахту СП для відбування покарання у тій формі одягу, яка перебуває в їх особистому користуванні.

Забезпечення постільною й натільною білизною здійснюється відповідно до норм утримання на одне штатне місце. Своєчасне здійснення прання та заміна білизни, створення запасів згідно з нормами утримання здійснюється на гауптвахті СП. Засуджені військовослужбовці забезпечуються милом згідно з діючими нормами забезпечення.

Забезпечення харчуванням (гарячою їжею) офіцерів, прапорщиків (мічманів), військовослужбовців, які проходять

⁵⁹ Про затвердженні Інструкції про порядок і умови утримання засуджених, узятих під варту та затриманих військовослужбовців: наказ Міністерства оборони України : від 26.09.2013 № 656 : в редакції від 03.10.2014 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1775-13> (дата звернення: 05.12.2017).

військову службу за контрактом, та військовослужбовців строкової військової служби, засуджених до арешту з відбуванням покарання на гауптвахті СП, здійснюється за нормою № 1 (загальновійськова) у відповідності до вимог Постанови Кабінету Міністрів України «Про норми харчування військовослужбовців Збройних Сил та інших військових формувань» від 29.03.2002 № 426 (зі змінами) через військову частину, на продовольчому забезпеченні якої перебуває гауптвахта СП.

Відомість про кількість засуджених військовослужбовців, які утримуються на гауптвахті СП, щодня подається начальником гауптвахти СП у військову частину, до якої гауптвахта СП закріплена на продовольче забезпечення. На котлове забезпечення засуджені військовослужбовці, які тримаються на гауптвахті СП, зараховуються за наказом командира військової частини (на продовольчому забезпеченні якої перебуває гауптвахта СП) про зараховування на харчування.

Продовольчою службою військової частини на відшкодування витрат за харчування засуджених військовослужбовців інших військових формувань, які відбувають покарання на гауптвахті СП, оформлюється рахунок. Він надсилається у військову частину відповідного військового формування, де проходить (проходив) військову службу засуджений військовослужбовець. Ця військова частина у 10-денний термін з дня надходження рахунку перераховує кошти військовій частині Міністерства оборони України, на забезпеченні якої перебуває гауптвахта СП. Отримавши кошти за відшкодування витрат на харчування засуджених військовослужбовців, військова частина зараховує їх до спеціального фонду з подальшим їх перерахуванням у повному обсязі на рахунок забезпечуючого фінансового органу Міністерства оборони України.

Засуджені військовослужбовці приймають їжу у камерах або в їдальні при гауптвахті СП. В їдальні їжа видається у визначений розпорядком дня час за вище визначеними категоріями військовослужбовців. Засуджені військовослужбовці, які утримуються в одиночній камері, отримують та приймають їжу у камері.

Засуджені військовослужбовці несуть матеріальну відповідальність за збитки, завдані під час перебування на гауптвахтах СП відповідно до вимог «Положення про матеріальну відповідальність військовослужбовців за шкоду, заподіяну державі», затвердженого Постановою Верховної Ради України від 23.06.1995 № 243 (в редакції від 11.02.2001).

Засуджені військовослужбовці звільняються з гауптвахт у порядку й за наявності підстав, визначених кримінально-виконавчим законодавством: відбуття строку покарання, призначеного вироком суду, набуття чинності актом амністії або помилування, скасування вироку суду або закриття кримінального провадження, умовно-дострокове звільнення від відбування покарання, інші підстави, передбачені законом.

З метою забезпечення звільнення засудженого військовослужбовця з гауптвахти начальник органу управління СП, у підпорядкуванні якого є гауптвахта, повинен організувати видачу особової справи (для військовослужбовців строкової військової служби – обліково-послужної картки), службової картки, медичної книжки, атестата на продовольство й речового та грошового атестатів (розрахункової книжки), забезпечити військовослужбовця військовими перевізними документами у разі його слідування до військової частини (місця проходження військової служби) залізничним (водним, авіа-) транспортом, а також організувати взаємодію з начальником органу військових сполучень ЗСУ в зоні розміщення гауптвахти щодо забезпечення військовослужбовця строкової військової служби квитком для проїзду на залізничному (водному, авіа-) транспорті на підставі військових перевізних документів, у встановленому порядку забезпечити його загальновійськовим набором сухих продуктів на час слідування до військової частини (у разі слідування до місця призначення строком до 6 годин військовослужбовець загальновійськовим набором сухих продуктів не забезпечується), й повідомити начальника органу управління СП, у зоні діяльності якого дислокується військова частина, до якої повертається військовослужбовець після звільнення з гауптвахти, про його вибуття з місця відбування покарання.

Питання для самоконтролю

1. Загальна характеристика покарання у виді арешту.
2. Правовий статус засуджених до арешту й умови відбування покарання у виді арешту.
3. Порядок залучення до праці осіб, засуджених до арешту.
4. Матеріально-побутове та медичне обслуговування засуджених до арешту.
5. Заходи заохочення та стягнення, що застосовуються до осіб, засуджених до арешту.
6. Виконання покарання у виді арешту щодо засуджених військовослужбовців.

Перелік рекомендованої літератури

1. Кримінальний кодекс України: закон України від 05.04.2001 № 2341-III [Електронний ресурс] // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 10.12.2017).
2. Кримінально-виконавчий кодекс України: закон України: від 11.06.2003 № 1129-IV [Електронний ресурс] // БД «Законодавство України» / ВР України. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15> (дата звернення: 10.12.2017).
3. Кримінально-виконавчий кодекс України: наук.-практ. коментар / А. Х. Степанюк, І. С. Яковець; за заг. ред. А. Х. Степанюка. – Харків: Одиссей, 2006. – 256 с.
4. Про затвердження Правил внутрішнього розпорядку установ виконання покарань: наказ Міністерства юстиції України: від 29.12.2014 № 2186/5 [Електронний ресурс] // БД «Законодавство України» / ВР України. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1656-14> (дата звернення: 10.12.2017).
5. Про затвердженні Інструкції про порядок і умови утримання засуджених, узятих під варту та затриманих військовослужбовців: наказ Міністерства оборони України: від 26.09.2013 № 656 : в редакції від 03.10.2014 [Електронний

ресурс]// БД «Законодавство України» / ВР України.- Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1775-13> (дата звернення: 10.12.2017).

6. Автухов К. А. Виконання покарання у виді арешту: сучасні проблеми організації та правового регулювання : монограф. / К. А. Автухов. – Харків : Право, 2013. – 195 с.

7. Кримінально-виконавче право України: Підручник / О.М. Джужа, І.Г. Богатирьов, О.Г. Колб, В.В. Василевич та ін.; За заг. ред. докт. юрид. наук, проф. О.М. Джужи.- К.: Атіка, 2010.- 752 с.

7. Кримінально-виконавче право України. Загальна та Особлива частини : підручник / О.М. Литвинов, А. Х. Степанюк, І.С. Яковець, К.А. Автухов, А.П. Гель, С. В. Лосич, Є.С. Назимко ; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. О. М. Литвинова та д-ра юрид. наук, проф. А. Х. Степанюка. – Київ : Дакор, 2015. – 632 с.

8. Трубников В. М. Арешт як вид кримінального покарання та особливості його застосування : монограф. / В. М. Трубников, Ю. В. Шинкарьов. – Харків : Харків юридичний, 2007. – 288 с.

Розділ 17

Виконання покарання у виді обмеження волі

1. *Загальна характеристика покарання у виді обмеження волі.*
2. *Направлення засудженого до обмеження волі до виправного центру.*
3. *Порядок та умови виконання покарання у виді обмеження волі.*

Виправний центр, обмеження волі, адміністрація виправного центру, уповноважений орган з питань пробації, нагляд

1. Загальна характеристика покарання у виді обмеження волі

Кримінальне покарання у виді *обмеження волі* є реальним відображенням євроінтеграційного курсу України у сфері гуманізації кримінального законодавства/

Відповідно до частини 1 ст. 52 Кримінального кодексу України ***обмеження волі*** є основним покаранням і полягає у триманні особи в кримінально-виконавчих установах відкритого типу без ізоляції від суспільства в умовах здійснення за нею нагляду з обов'язковим залученням засудженого до праці⁶⁰.

Засуджені в цьому випадку не ізолюються від суспільства, як у разі відбування позбавлення волі, вони лише обмежуються у свободі пересування й виборі місця проживання. Це виражається у тому, що вони не мають права залишати територію виправного центру й визначену місцевість без дозволу адміністрації, а також зобов'язані

⁶⁰ Кримінальний кодекс України : закон України : від 5.04.2001 № 2341-III [Електронний ресурс] // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/go/2341-14>(дата звернення: 10.12.2017)

проживати, як правило, у спеціально призначених для них гуртожитках.

Обмеження волі призначається за злочини невеликої й середньої тяжкості, а рідко – і за тяжкі злочини. У санкціях обмеження волі, як правило, вказується альтернативно з іншими покараннями – штрафом, позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, громадськими роботами, виправними роботами, арештом і позбавленням волі на певний строк. Обмеження волі може бути призначене також як більш м'яке покарання, ніж передбачено законом, а також у разі заміни невідбутої частини покарання більш м'яким.

Заміна невідбутої частини покарання у виді позбавлення волі на більш м'яке (обмеження волі) стає можливою після фактичного відбуття засудженим:

1) не менше третини строку покарання, призначеного судом за злочин невеликої або середньої тяжкості, крім корупційних злочинів, а також за необережний тяжкий злочин;

2) не менше половини строку покарання, призначеного судом за корупційні злочини середньої тяжкості, умисний тяжкий злочин чи необережний особливо тяжкий злочин, а також у разі, коли особа раніше відбувала покарання у виді позбавлення волі за умисний злочин і до погашення або зняття судимості знову вчинила умисний злочин, за який вона була засуджена до позбавлення волі;

3) не менше двох третин строку покарання, призначеного судом за умисний особливо тяжкий злочин, а також покарання, призначеного особі, яка раніше звільнялася умовно-достроково та вчинила новий умисний злочин протягом невідбутої частини покарання.⁶¹

Не виключається призначення цього покарання у разі звільнення від покарання на підставі закону України про амністію або акта про помилування.

⁶¹ Кримінальний кодекс України: закон України: від 5.04.2001 № 2341-III [Електронний ресурс] // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/go/2341-14>(дата звернення: 10.12.2017)

Обмеження волі є строковим покаранням – воно може призначатися судом на строк від одного до п'яти років. Конкретний строк цього покарання визначає суд у межах санкції статті Особливої частини Кримінального кодексу України або нижче цієї межі в разі застосування статті 69 Кримінального кодексу України, але не менше одного року.

Строк покарання у виді обмеження волі обчислюється з дня прибуття й постановки засудженого на облік у виправному центрі. У строк покарання за правилами, передбаченими у статті 72 Кримінального кодексу України, зараховується час попереднього тримання під вартою, а також час слідування під вартою до виправного центру.⁶²

Суд у разі призначення покарання у виді обмеження волі за вказаних у статті 75 Кримінального кодексу України умов може застосувати інститут звільнення від відбування покарання з випробуванням. Особам, які відбувають покарання у виді обмеження волі, невідбута частина покарання може бути замінена судом більш м'яким покаранням, а також до них може бути застосовано умовно-дostroкове звільнення від відбування покарання.

Під час складання покарань за сукупністю злочинів і сукупністю вироків, коли менш суворий вид покарання переводиться в більш суворий вид, застосовуються положення частини 1 ст. 72 Кримінального кодексу України: 1 дню позбавлення волі відповідають 2 дні обмеження волі, 1 дню тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців – 2 дні обмеження волі, 1 дню обмеження волі – 3 дні службового обмеження для військовослужбовців або 3 дні виправних робіт, 1 дню обмеження волі – 8 годин громадських робіт.

Покарання у виді обмеження волі не застосовується внаслідок прямої вказівки закону до неповнолітніх, вагітних жінок і жінок, що мають дітей віком до чотирнадцяти років, до осіб, що досягли пенсійного віку, військовослужбовців строкової служби, а також до інвалідів першої і другої групи. Обґрунтованість таких вимог може бути пояснена

⁶² Кримінально-виконавче право України : підручник / О. М. Джужа, І. Г. Богатирьов, О. Г. Колб, В. В. Василевич та ін. ; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. О. М. Джужі. Київ: Атіка, 2010. С. 475.

обов'язковістю залучення до праці засудженого до обмеження волі як складової частини цього виду кримінального покарання.

Ухилення від відбування покарання у виді обмеження волі є злочином проти правосуддя. Стосовно особи, яка самовільно залишила місце обмеження волі, злісно ухиляється від робіт або систематично порушує громадський порядок чи встановлені правила проживання, адміністрація виправного центру надсилає прокуророві матеріали для вирішення питання про її притягнення до кримінальної відповідальності.

Особи, засуджені до обмеження волі, не вважаються судимими, якщо з дня відбуття покарання (основного й додаткового) вони протягом двох років не вчинять нового злочину.

Відповідно до статті 16 Кримінально-виконавчого кодексу України особи, засуджені до обмеження волі за злочини невеликої та середньої тяжкості, а також засуджені, яким цей вид покарання призначено відповідно до статей 82, 389 Кримінального кодексу України, відбувають покарання у виправних центрах.

Виправні центри належать до кримінальних установ відкритого типу, які організовуються та ліквідуються центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері виконання кримінальних покарань та пробації. Ці установи є самостійними структурними підрозділами системи органів та установ виконання покарань, тобто володіють правом юридичної особи, мають печатку із зображенням Державного герба України та своїм найменуванням.

Виправні центри, на відміну від виправних колоній, не мають приміщень камерного типу, а обладнуються лише дисциплінарними ізоляторами, які відгороджуються від інших споруд парканом. Територія виправного центру з метою недопущення проходу сторонніх осіб і забезпечення збереження матеріальних цінностей, розташованих на ній, обладнуються огорожею суцільного заповнення з полегшених конструкцій і контрольно-пропускного пункту.

Особи, засуджені до обмеження волі, відбувають покарання у виправних центрах, як правило, у межах

адміністративно-територіальної одиниці відповідно до їх останнього місця проживання до засудження.

Управління (відділи) центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері виконання кримінальних покарань в Автономній Республіці Крим, областях, місті Києві та Київській області за погодженням з органами місцевого самоврядування визначають межі виправних центрів. Під час установа меж виправних центрів враховуються особливості їх розташування відносно населених пунктів у радіусі до 5 кілометрів від території установ. Про встановлені межі оголошується засудженим під підпис, що долучається до їх особової справи.

Межі виправних центрів для засуджених, які проходять стаціонарне лікування або медичний огляд у лікувальних закладах охорони здоров'я, встановлюється по межі відповідного лікувального закладу.

Засудженим, які відбувають покарання у виправному центрі, й тим, які проживають зі своїми сім'ями на квартирах, видається посвідчення встановленого зразка.

Особливе значення для виконання покарання у виді обмеження волі є обов'язок органів місцевого самоврядування сприяти адміністрації виправного центру у трудовому й побутовому влаштуванні засуджених.

До завдань виправних центрів належать такі:

1) організація виконання покарань у виді обмеження волі та забезпечення оптимальних умов відбування покарання засудженими з метою їх виправлення та ресоціалізації;

2) запобігання вчиненню засудженими кримінальних правопорушень;

3) забезпечення правопорядку, законності й безпеки засуджених, а також персоналу, посадових осіб і громадян, які перебувають на їх території;

4) залучення засуджених до праці, з урахування їх стану здоров'я, загального та професійного рівнів;

5) забезпечення охорони здоров'я засуджених;

6) здійснення оперативно-розшукової діяльності.

Приймання засуджених до виправного центру здійснюється комісією під керівництвом начальника установи, а у неробочий час – черговим помічником

начальника установи. Після прибуття до виправного центру засуджені в обов'язковому порядку тримаються в окремих приміщеннях, де протягом чотирнадцяти діб проходять медичне обстеження для виявлення інфекційних та інших захворювань, а також первинне психолого-педагогічне й інше вивчення.

Адміністрація виправного центру забезпечує ведення обліку засуджених і роз'яснення їм порядку й умов відбування покарання; організацію трудового та побутового влаштування засуджених; додержання ними умов праці, порядку та умов відбування покарання; застосування встановлених законом заходів заохочення і стягнення; залучення засуджених до праці; здійснення нагляду й заходів попередження порушень порядку відбування покарання; проведення соціально-виховної роботи із засудженими й роботи щодо їх підготовки до звільнення.

Отже, обмеження волі – це вид основного покарання, який застосовується до працездатних осіб, які тримаються кримінально-виконавчих установах відкритого типу без ізоляції від суспільства в умовах здійснення нагляду з обов'язковим залученням засудженого до праці.⁶³

2. Направлення засуджених до обмеження волі у виправний центр

Кримінально-виконавчим кодексом України встановлено порядок направлення засуджених до обмеження волі у виправні центри. Направлення до місця відбування покарання осіб, засуджених до обмеження волі, які на час винесення вироку не перебували під вартою, покладається на уповноважений орган з питань пробації за місцем їх проживання. У цьому випадку особи, засуджені до обмеження волі, прямують за рахунок держави до місця відбування покарання самостійно. **Уповноважений орган з питань пробації** згідно з вироком суду вручає засудженому припис про виїзд до місця відбування покарання, а той не пізніше трьох діб з дня одержання припису зобов'язаний

⁶³ Кримінально-виконавче право України : підручник / О. М. Джужа, І. Г. Богатирьов, О. Г. Колб, В. В. Василевич та ін.; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. О. М. Джужі. Київ: Атіка, 2010. С. 480.

виїхати до місця відбування покарання і прибути туди відповідно до вказаного в приписі строку.⁶⁴

Уповноважений орган з питань пробації надсилає засудженому виклик, за яким він зобов'язаний з'явитися для вручення припису й ознайомлення з порядком та умовами відбування покарання.

Крім цього, з урахуванням особи та інших обставин кримінального провадження суд може направити засудженого до обмеження волі до місця відбування покарання у порядку, встановленому для осіб, засуджених до позбавлення волі. У цьому випадку засуджений звільняється з-під варти по прибутті до місця відбування покарання.

Засудженні, яким обмеження волі призначено у порядку заміни невідбутої частини покарання більш м'яким або за ухилення від покарання, не пов'язаного з позбавленням волі, можуть направлятися адміністрацією виправної колонії чи уповноваженим органом з питань пробації до місця відбування покарання як самостійно, так і в порядку, передбаченому для осіб, засуджених до позбавлення волі.

Підставою для направлення засудженої особи до місця відбування покарання у виді обмеження волі є вирок (ухвала) суду, який набрав законної чинності. У день надходження до уповноваженого органу з питань пробації вироку (ухвали) суду, який набрав законної чинності стосовно особи, засудженої до покарання у виді обмеження волі, дані про таку особу заносяться до журналу обліку осіб, засуджених до покарання у виді обмеження волі, й на неї заводиться особова справа за порядковим номером реєстрації в журналі облік.⁶⁵

Після реєстрації копії вироку (ухвали) суду в журналі обліку засуджена особа негайно викликається до уповноваженого органу з питань пробації для оформлення матеріалів особової справи. Після того як вона прибула, установлюється її особа, вона дає підписку, заповнюється

⁶⁴ Кримінально-виконавче право України : підручник / О. М. Джужа, І. Г. Богатирьов, О. Г. Колб, В. В. Василевич та ін. ; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. О. М. Джужі. Київ: Атіка, 2010. С. 481.

⁶⁵ Там же.

анкета, й на руки їй видається повідомлення для власника підприємства, на якому працює засуджена особа.

Уповноважений орган з питань пробації вручає засудженій особі припис про виїзд до місця відбування покарання, роз'яснює їй порядок виконання вироку суду, відповідальність за ухилення від відбування покарання та за несвоєчасний виїзд до виправного центру.

У приписі вказується місце, куди повинен прибути засуджений, маршрут і час прибуття до місця призначення з урахуванням необхідного для проїзду часу, а також попередження про наслідки ухилення засудженого від виїзду у встановлений строк до виправного центру. Корінець припису з підписом засудженої особи долучаються до її особової справи. Уповноважений орган з питань пробації направляє повідомлення адміністрації виправного центру про вручення засудженій особі припису та до військкомату щодо військовозобов'язаних про дату відправлення й місце відбування покарання засудженою особою.⁶⁶

В особовій справі мають бути такі документи: копія вироку (ухвали) суду, розпорядження суду про набрання вироком законної чинності, анкета засудженої особи з фотокарткою, копії повідомлень до суду, виправного центру та військкомату, підписки про відповідальність за ухилення від одержання припису та несвоєчасний виїзд або неприбуття до місця відбування покарання, корінець припису, довідка про наявність (відсутність) судимостей, постанова суду про взяття під варту (протокол затримання).

Особа, засуджена до обмеження волі, прямує до виправного центру за рахунок коштів, наданих міжрегіональним управлінням з питань виконання кримінальних покарань та пробації, а в разі слідування до місця відбування покарання за власний рахунок після прибуття до місця відбування покарання адміністрацією виправного центру їй компенсуються витрачені на проїзд кошти. Не пізніше трьох діб з дня отримання припису засуджена особа зобов'язана виїхати до місця відбування

⁶⁶ Кримінально-виконавче право України : підручник / О. М. Джужа, І. Г. Богатирьов, О. Г. Колб, В. В. Василевич та ін.; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. О. М. Джужі. Київ: Атіка, 2010. С. 481.

покарання й прибути туди відповідно до вказаного в приписі строку. Вона повинна мати при собі документ, який засвідчує особу (паспорт, військовий квиток тощо). Після прибуття (неприбуття) засудженої особи до місця відбування покарання в установлений строк адміністрація виправного центру протягом трьох днів зобов'язана повідомити відповідний уповноважений орган з питань пробації, який протягом трьох днів з дня отримання повідомлення про прибуття засудженої особи до місця відбування покарання через міжрегіональні управління з питань виконання кримінальних покарань та пробації передає особову справу засудженої особи до виправного центру.

Після отримання повідомлення з виправного центру уповноважений орган з питань пробації робить відмітки в журналі обліку засуджених до покарання у виді обмеження волі про дату прибуття засудженої особи до виправного центру та про дату отримання повідомлення, яка і є датою зняття засудженої особи з обліку. Засуджений, який ухиляється від одержання припису про виїзд або не виїхав у встановлений строк до місця відбування покарання, за поданням уповноваженого органу з питань пробації затримується органом внутрішніх справ для встановлення причин порушення порядку слідування.⁶⁷

У разі невиїзду осіб, засуджених до обмеження волі, без поважних причин або ухилення від одержання припису персонал уповноваженого органу пробації надсилає до суду подання про направлення таких засуджених осіб до місця відбування покарання в порядку, встановленому для осіб, засуджених до позбавлення волі. У разі неприбуття засудженого до обмеження волі до місця відбування покарання й у разі, якщо його місцезнаходження невідоме, уповноважений орган з питань пробації надсилає органам Національної поліції подання про оголошення його в розшук і подання до суду для вирішення питання направлення засудженого до місця відбування покарання в порядку, встановленому для засуджених до позбавлення волі. Після затримання засуджений направляється до місця відбування

⁶⁷Кримінально-виконавче право України : підручник / О. М. Джужа, І. Г. Богатирьов, О. Г. Колб, В. В. Василевич та ін. ; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. О. М. Джужі. Київ: Атіка, 2010. С. 482.

покарання в порядку, встановленому для засуджених до позбавлення волі.

Стосовно осіб, які після постановлення вироку були визнані інвалідами першої або другої груп, досягли пенсійного віку або захворіла на тяжку хворобу, яка перешкоджає відбуванню покарання, а також стосовно жінки, яка завагітніла, уповноважений орган з питань пробації чи адміністрація виправного центру вносить до суду подання про звільнення такої особи від відбування покарання.

Засуджені особи, яким обмеження волі призначено відповідно до статті 389 Кримінального кодексу України (за ухилення від покарання, не пов'язаного з позбавленням волі), і які не були взяті під варту в залі суду, направляються органом пробації до місця відбування покарання у названому вище порядку.

Направлення осіб у виправний центр під вартою відповідно до частини 2 ст. 57 Кримінально-виконавчого кодексу України здійснюється у порядку, визначеному для засуджених до позбавлення волі. Тобто, такі засуджені направляються до місця відбуття покарання під конвоєм.

Строк покарання обчислюється з дня прибуття й постановки засудженого на облік у виправному центрі. У цей строк за правилами, передбаченими у статті 72 Кримінального кодексу України, зараховується час попереднього ув'язнення під вартою, а також час слідування під конвоєм, із розрахунку 1 день перебування під вартою за 2 дні обмеження волі.

Засуджений знімається з обліку за наявності таких підстав: відбуття строку обмеження волі, застосування умовно-дострокового звільнення, заміна обмеження волі позбавленням волі, засудження за здійснення нового злочину до позбавлення волі, застосування амністії чи помилування, захворювання в процесі відбування покарання тяжкою хворобою, що перешкоджає відбуванню покарання, а також утрата працездатності засудженим чи вагітність засудженої, скасування чи зміни вироку й смерть засудженого.

Після прибуття засуджених до місця відбування покарання та їх постановки на облік їм оголошуються під розписку правила внутрішнього розпорядку, що діють у

виправному центрі. При цьому засудженим роз'яснюються їхні права й обов'язки. Одночасно їх попереджають про відповідальність за ухилення від відбування покарання, порушення порядку відбування покарання та самовільний виїзд за межі території виправного центру.

3. Порядок та умови виконання покарання у виді обмеження волі

За засудженими до обмеження волі адміністрацією виправного центру здійснюється нагляд, який є одним з обов'язкових елементів виконання цього покарання.

Нагляд являє собою систему заходів, спрямованих на забезпечення відбування й виконання кримінального покарання у виді обмеження волі шляхом цілодобового та постійного контролю за поведінкою засуджених у місцях їх проживання та праці, попередження й припинення з їх боку протиправних дій, забезпечення вимог режиму відбування покарання у виді обмеження волі та безпеки персоналу установ. Він встановлюється з моменту постановки засудженого на облік у виправному центрі та триває протягом усього часу відбування покарання як за місцем проживання й роботи, так і в інших місцях, де засуджені можуть перебувати у вільний від роботи час.⁶⁸

Нагляд здійснюється з метою дотримання засудженими правил проживання, трудової дисципліни, громадського порядку й умов відбування покарання та охоплює такі напрямки діяльності:

1) спостереження за поведінкою засуджених протягом усього строку відбування покарання з моменту постановки на облік;

2) забезпечення дотримання встановленого розпорядку дня, використання в гуртожитках для засуджених технічних та інших засобів контролю, а також установа пропускної системи при вході й виході;

⁶⁸ Кримінально-виконавче право України : підручник / О. М. Джужа, І. Г. Богатирьов, О. Г. Колб, В. В. Василевич та ін. ; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. О. М. Джужі. Київ: Атіка, 2010. С. 485.

3) здійснення обшуку й огляду приміщень гуртожитку, самих засуджених і речей, що їм належать; вилучення предметів, виробів і речовин, придбання, збереження й використання яких засудженим заборонено;

4) здійснення систематичних перевірок наявності засуджених;

5) здійснення перевірок засуджених на робочих місцях;

6) ведення обліку виходу засуджених на роботу й повернення з роботи, виходячи з графіка роботи та потрібного часу на шлях проходження;

7) контроль за постійним місцезнаходженням засуджених у вільний від роботи час у межах виправного центру, а також видача дозволів на вихід за його межі.

Система нагляду у виправних центрах устанавлюється з урахуванням їх території й місця розташування, а також особливостей порядку відбування покарання у виді обмеження волі та здійснюється черговою зміною й іншими спеціально призначеним персоналом виправного центру.

Несення служби зі здійснення нагляду за засудженими на території виправного центру та прилеглої місцевості ведеться, як правило, шляхом патрулювання. Особлива увага приділяється приміщенням адміністративних будинків, об'єктів виробничо-господарського призначення, житлових і складських будівель та дисциплінарних ізоляторів.

Перевірки наявності засуджених організовуються щоденно зранку та ввечері. Здійснення цих перевірок у межах виправного центру покладається на чергову зміну та відповідальних посадових осіб, а на виробничих об'єктах – на представників адміністрації з виробничого персоналу.

Засуджені після відбуття 6 місяців строку покарання в установі виконання покарань за умови, що вони не допускали порушення встановленого законодавством порядку відбування покарання у виді обмеження волі й мають сім'ї, з дозволу адміністрації виправного центру можуть мешкати зі своїми сім'ями в особистих будинках або приватних квартирах у межах населеного пункту за місцем дислокації установи.

Перевірки наявності засуджених, які проживають із родинами за межами гуртожитку виправного центру, здійснюються шляхом їх прибуття у встановлений час (від

одного до чотирьох разів на тиждень) для реєстрації до чергового помічника начальника установи або до начальника відділення для реєстрації у журналі реєстрації засуджених, яким надано право проживати зі своїми сім'ями за межами установи виконання покарань. У разі необхідності з дозволу черговим помічником начальника установи їх перевірка може здійснюватися за місцем проживання. Огляди й обшуки приміщень, де проживають засуджені із сім'ями, проводяться лише за рішенням суду.

У виправних центрах організовується суворо регламентований розпорядок дня з урахуванням особливостей роботи засуджених, оперативної обстановки, пори року, місцевих умов та інших конкретних обставин. Розпорядок дня затверджується наказом начальника виправного центру й оголошується засудженим і працівникам виправного центру.

Засуджені до обмеження волі, як правило, проживають у спеціально призначених для них гуртожитках і відповідно до встановлених норм належності отримують необхідне матеріально-побутове забезпечення.

У разі виявлення заборонених предметів, виробів і речовин у засудженого вони підлягають вилученню та зберіганню до його звільнення, а вилучені з обігу знищуються. Якщо в засудженого виявлено предмети, вироби та речовини, придбання й використання яких здійснюються за особливими дозволами й вичерпний перелік яких визначено законодавством, а також предмети, вироби та речовини, виготовлення, придбання, зберігання, збут і розповсюдження яких забороняються законодавством, вони передаються адміністрацією виправного центру до органів Національної поліції для ухвалення рішення відповідно до законодавства. Про вилучення предметів, виробів і речовин посадовою особою виправного центру складається протокол.⁶⁹

⁶⁹ Кримінально-виконавчий кодекс України: закон України: від 11.06.2003 № 1129-IV [Електронний ресурс] // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15> (дата звернення: 10.12.2017)

Засуджені мають документ установленого зразка, що посвідчує їх особистість (паспорт та інші особисті документи засуджених зберігаються в їхніх особових справах). Їм видається особисте посвідчення.

Засуджені до обмеження волі обов'язково залучаються до праці й зобов'язані сумлінно працювати у місці, визначеному адміністрацією виправного центру. У свою чергу, до обов'язків адміністрації виправного центру належать організація трудового влаштування засуджених і забезпечення додержання умов праці.

Засуджені до обмеження волі залучаються до суспільно корисної оплачуваної праці за строковим трудовим договором, як правило, на виробництві виправних центрів, а також на договірній основі на підприємствах, в установах чи організаціях усіх форм власності за умови забезпечення належного нагляду за їх поведінкою.⁷⁰

Праця засуджених до обмеження волі регулюється законодавством про працю, за винятком правил прийняття на роботу, звільнення з роботи й переведення на іншу роботу. Переведення засуджених на іншу роботу, в тому числі в іншу місцевість, може здійснюватися власником підприємства, установи та організації або уповноваженим ним органом за погодженням з адміністрацією виправного центру.

Засудженим незалежно від усіх відрахувань слід виплачувати не менш, ніж 75 % від загальної суми заробітку. Вони можуть залучатися без оплати праці лише до робіт з благоустрою виправних центрів і прилеглих до них територій, а також поліпшення житлово-побутових умов засуджених або до допоміжних робіт із забезпечення виправних центрів продовольством. До цих робіт засуджені залучаються в порядку черговості в неробочий час і не більш, ніж на 2 години на день.

Власник підприємства, установи чи організації або уповноважений ним орган за місцем роботи засуджених до обмеження волі зобов'язаний забезпечити їх залучення до суспільно корисної праці з урахуванням стану здоров'я та, за можливістю, спеціальності, організувати первинну

⁷⁰ Там же.

професійну підготовку та створити необхідні побутові умови.⁷¹

Про запізнення засудженого на роботу та його відсутність на роботі з невідомих причин власник підприємства, установи чи організації або уповноважений ним орган зобов'язаний негайно повідомити адміністрацію виправного центру.

Також власнику підприємства, установи чи організації або уповноваженому ним органу, де працюють засуджені, забороняється звільняти їх з роботи, крім таких випадків: звільнення від відбування покарання на підставах, передбачених Кримінальним кодексом України; переведення засудженого на роботу на інше підприємство, в установу чи організацію або для подальшого відбування покарання до іншого виправного центру; набрання законної чинності вироком суду, за яким особу, що відбуває покарання у виді обмеження волі, засуджено до позбавлення волі; неможливість виконання цієї роботи за станом здоров'я.⁷²

Усі вказані вище обставини повинні бути документально підтверджені довідкою адміністрації виправного центру, наявністю копії вироку, медичного або іншого висновку про необхідність виконання цієї роботи тощо.

У разі порушення обов'язків власником підприємства, установи чи організації, де працює засуджений до обмеження волі, адміністрація виправного центру має право звернутися до прокуратури, органів місцевого самоврядування чи вищого органу керівництва цим підприємством для вирішення питання про притягнення відповідних осіб до відповідальності згідно з чинним законодавством.

Засуджені до обмеження волі, залучені до суспільно корисної оплачуваної праці за строковим трудовим

⁷¹ Кримінально-виконавчий кодекс України : закон України : від 11.06.2003 № 1129-IV [Електронний ресурс] // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15> (дата звернення: 10.12.2017)

⁷² Кримінально-виконавчий кодекс України : закон України : від 11.06.2003 № 1129-IV [Електронний ресурс] // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15> (дата звернення: 10.12.2017)

договором, підлягають загальнообов'язковому державному соціальному страхуванню. Вони мають право на загальних підставах на призначення й отримання пенсії за віком, по інвалідності, у зв'язку з втратою годувальника та в інших випадках, передбачених законодавством про пенсійне забезпечення.

Пенсії засудженим за наявності відповідного права призначаються територіальними органами Пенсійного фонду України за місцем відбування покарання. Виплата особам, засудженим до обмеження волі, призначених пенсій здійснюється територіальними органами Пенсійного фонду України на рахунок установи за місцем відбування покарання.

Із пенсій засуджених до обмеження волі відшкодовуються витрати на їх утримання в установах виконання покарань у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України. При цьому не менше 50 % пенсії зараховується установою за місцем відбування покарання на особистий рахунок засудженого.

На осіб, які відбувають покарання у виправних центрах, у повному обсязі поширюються права й обов'язки, визначені Кримінально-виконавчим кодексом України. Крім цього, відповідно до статті 59 КВК України вони мають такі права: носити цивільний одяг, мати при собі портативні персональні комп'ютери й аксесуари до них, гроші, мобільні телефони та аксесуари до них, цінні речі, користуватися грішми без обмежень; відправляти листи, отримувати посылки (передачі) й бандеролі, одержувати короткострокові побачення без обмежень, а тривалі побачення – до трьох діб один раз на місяць; користуватися засобами мобільного зв'язку; одержувати правову допомогу, передбачену КВК України для осіб, засуджених до позбавлення волі.⁷³

Засудженим може бути дозволено короткочасні виїзди за межі виправного центру за обставин, передбачених

⁷³ Кримінально-виконавчий кодекс України : закон України : від 11.06.2003 № 1129-IV [Електронний ресурс] // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15> (дата звернення: 10.12.2017)

законом для осіб, засуджених до позбавлення волі, а також з інших поважних причин у таких випадках: за необхідності звернутися в медичний заклад з приводу захворювання чи лікування за наявності відповідного медичного висновку; для складання іспитів у навчальному закладі; за викликом слідчого, прокурора, слідчого судді чи суду – на період здійснення кримінального провадження; для попереднього вирішення питань трудового й побутового влаштування після звільнення – строком до 7 діб без урахування часу на дорогу; у разі необхідності оформлення документів для призначення та виплати пенсії; у разі виникнення інших життєво необхідних обставин.⁷⁴

Крім того, за сумлінну поведінку та ставлення до праці засудженим до обмеження волі як заохочення може бути надано дозвіл на виїзд до близьких родичів за межі виправного центру на святкові, неробочі та вихідні дні.

Дозвіл на короткочасний виїзд дається начальником установи з урахуванням особистості й поведінки засудженого під час відбування покарання. Рішення ухвалюється не пізніше доби з часу одержання документів (висновку або довідки закладу охорони здоров'я про тяжку хворобу близького родича, яка загрожує життю хворого; довідки місцевого органу виконавчої влади або органу місцевого самоврядування про стихійне лихо, довідки або відповідно оформленої телеграми про смерть близького родича, довідки-виклику навчального закладу, в якому навчається засуджений або до якого він вступає). Про необхідність короткочасного виїзду засуджений подає на ім'я начальника установи письмову заяву, до якої додається документ, що підтверджує наявність особистих обставин (за винятком вирішення питань трудового й побутового влаштування після звільнення). Такі документи зберігаються в особовій справі засудженого.⁷⁵

⁷⁴ Кримінально-виконавчий кодекс України: закон України: від 11.06.2003 № 1129-IV [Електронний ресурс] // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15> (дата звернення: 10.12.2017)

⁷⁵ Про затвердження Інструкції про порядок надання засудженим короткочасних виїздів за межі установ виконання покарань: наказ Міністерства юстиції України: від 22.11.2011 № 3361/5 [Електронний

За результатами розгляду питання про надання засудженому короткочасного виїзду персоналом відділу по контролю за виконанням судових рішень установи складається висновок про короткочасний виїзд засудженого, який підписується начальником установи (особою, яка виконує його обов'язки). У разі позитивного вирішення питання про надання засудженому короткочасного виїзду адміністрацією установи видається відповідний наказ. У разі відмови засудженому у короткочасному виїзді у висновку зазначаються причини відмови. Висновок доводиться до відома засудженого під підпис і долучається до його особової справи.

Згідно з наказом начальника установи засудженому, якому було надано дозвіл на короткочасний виїзд, видається посвідчення встановленого зразка, яке завіряється гербовою печаткою установи. Начальник установи проводить із засудженим бесіду про правила поведінки під час його перебування поза установою та попереджає про відповідальність за неповернення до установи у встановлений строк, про що бере від нього розписку, яка долучається до особової справи засудженого.

На час короткочасного виїзду засуджений з обліку в установі не знімається. Контроль за його своєчасним поверненням до установи здійснює персонал відділу по контролю за виконанням судових рішень установи. Проїзд здійснюється за кошти засуджених або його родичів.⁷⁶

Під час перебування за межами установи засуджені зобов'язані дотримуватися правил громадського порядку, повертатися до установи в строк, встановлений адміністрацією установи; у разі виникнення об'єктивних

ресурс] // База даних «Законодавство України / ВР України. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1372-11> (дата звернення: 15.11.2017).

⁷⁶ Про затвердження Інструкції про порядок надання засудженим короткочасних виїздів за межі установ виконання покарань: наказ Міністерства юстиції України: від 22.11.2011 № 3361/5 [Електронний ресурс] // База даних «Законодавство України / ВР України. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1372-11> (дата звернення: 15.11.2017).

обставин, що не дозволяють повернутися до установи в установлений строк, по можливості самі або через інших осіб повідомити про це адміністрацію установи, зазначивши місце свого перебування. Після прибуття до установи засуджений повинен надати адміністрації документи, що підтверджують причину його несвоєчасного повернення.

Засудженим забороняється залишати межі населеного пункту, до якого дозволено виїзд (за винятком випадків відвідування уповноваженого органу з питань пробації для реєстрації прибуття або вибуття, а також виїзду до лікувального закладу для одержання медичної допомоги), вживати спиртні напої й пиво, наркотичні засоби, психотропні речовини або їх аналоги чи інші одурманюючі засоби.

Не пізніше доби після прибуття до місця призначення засуджений зобов'язаний з'явитися до територіального уповноваженого органу з питань пробації й повідомити про мету свого приїзду, строк перебування та місце свого проживання. Начальник уповноваженого органу з питань пробації робить відмітку у посвідченні засудженого про час його прибуття та реєструє цей факт у журналі обліку засуджених, яким надано короткочасні виїзди за межі установ виконання покарань.⁷⁷

У день закінчення строку перебування в пункті призначення засуджений зобов'язаний прибути до того ж територіального уповноваженого органу з питань пробації для отримання відмітки про свій від'їзд. Якщо від'їзд здійснюється нічної пори, у вихідний чи святковий день, то відмітка про вибуття ставиться у робочий день, що передує дню від'їзду. Відмітки про прибуття та вибуття завіряються печаткою територіального уповноваженого органу з питань пробації за місцем виїзду засудженого.

Якщо засуджений під час короткочасного виїзду захворів, і виникла потреба у його стаціонарному лікуванні,

⁷⁷ Про затвердження Інструкції про порядок надання засудженим короткочасних виїздів за межі установ виконання покарань: наказ Міністерства юстиції України: від 22.11.2011 № 3361/5 [Електронний ресурс] // База даних «Законодавство України / ВР України. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1372-11> (дата звернення: 15.11.2017).

то він самостійно звертається до найближчого закладу охорони здоров'я. Після одужання засуджений повертається до установи.

Якщо за час короткочасного виїзду у засудженого закінчується строк відбування покарання, то з ним перед виїздом проводиться повний розрахунок: видаються його речі й документи, за винятком довідки про звільнення, яка надсилається до територіального уповноваженого органу з питань пробації за місцем його виїзду. У цьому разі персонал установи роз'яснює засудженому, що йому необхідно з'явитися для отримання довідки до зазначеного органу за місцем виїзду.⁷⁸

Прибуття засуджених, які виїхали у короткочасний виїзд, фіксується черговою частиною установи. Прийняті від них документи долучаються до особових справ. У разі неприбуття начальник установи вживає заходів щодо встановлення можливого місця перебування засуджених. Про короткочасний виїзди засуджених, а також про повернення засуджених до установи інформується міжрегіональне управління з питань виконання кримінальних покарань та пробації.

За статтею 59 КВК України *засуджені до обмеження волі зобов'язані* виконувати законні вимоги адміністрації виправного центру, які стосуються порядку відбування призначеного покарання; сумлінно працювати у місці, визначеному адміністрацією виправного центру; постійно перебувати в межах виправного центру під наглядом, залишати його межі лише за спеціальним дозволом адміністрації цього центру, проживати за особистим посвідченням, яке видається взамін паспорта; проживати, як правило, у спеціально призначених гуртожитках; з'являтися за викликом адміністрації виправного центру виконувати в разі залучення роботи із самообслуговування та благоустрою виправного центру.

⁷⁸ Про затвердження Інструкції про порядок надання засудженим короткочасних виїздів за межі установ виконання покарань: наказ Міністерства юстиції України: від 22.11.2011 № 3361/5 [Електронний ресурс] // База даних «Законодавство України / ВР України. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1372-11> (дата звернення: 15.11.2017).

Засудженим до обмеження волі *забороняється* придбавати, використовувати та зберігати при собі на території, де вони проживають, предмети, вироби й речовини, перелік яких визначено Міністерства юстиції України; вживати спиртні напої й пиво, наркотичні засоби, психотропні речовини або їх аналоги чи інші одурманюючі засоби. Засуджені, які відбувають покарання у виді обмеження волі, а також приміщення, в яких вони проживають, можуть піддаватися обшуку, а їхні речі, посилки, передачі і бандеролі, що надійшли, – огляду.

Необхідною умовою, що значною мірою визначає результати виправлення засуджених, є організація їх матеріально-побутового забезпечення та медичного обслуговування. Засудженим до обмеження волі гарантується право на охорону здоров'я. Охорона здоров'я забезпечується системою медико-санітарних та оздоровчо-профілактичних заходів, а також поєднанням безоплатних і платних форм медичної допомоги. Лікувально-профілактична та протиепідемічна робота у виправних центрах організовується й проводиться на загальних підставах відповідно до законодавства про охорону здоров'я закладами охорони здоров'я. Направлення засуджених до лікувальних закладів визначається згідно з порядком обслуговування населення установами охорони здоров'я.

Засудженим до обмеження волі, які перебувають у лікувальних закладах, гарантуються правова допомога та користування мобільним зв'язком відповідно до положень нормативно-правових актів і КВК України.

Особи, засуджені до обмеження волі, які тримаються у виправних центрах, забезпечуються індивідуальним спальним місцем, інвентарем і постільними речами, а продукти харчування, одяг, взуття, білизну та предмети першої потреби придбавають за власні кошти. Норма жилої площі на одного засудженого не може бути меншою за 4 м². Комунально-побутові й інші послуги оплачуються засудженими на загальних підставах.

Засудженим, які не працюють у зв'язку із захворюванням, а також з причин, від них не залежних, і не одержують за цей час заробітної плати або інших доходів, харчування та комунально-побутові послуги надаються за

встановленими нормами за рахунок виправного центру. Засуджені, направлені на лікування до лікувальних закладів охорони здоров'я, забезпечуються цими лікувальними закладами всіма видами забезпечення на загальних підставах.

У необхідних випадках адміністрація виправного центру або підприємства, установи чи організації, де працює засуджений, може видавати йому аванс із подальшим відшкодуванням. Із засуджених, які тримаються в дисциплінарних ізоляторах, стягується повна вартість харчування, наданого їм за встановленими нормами.

У процесі відбування покарання у виді обмеження волі є також необхідні елементи виховного характеру, у зв'язку з чим із засудженими адміністрацією виправного центру, а також власником підприємства, установи чи організації або уповноваженим ним органом, де працюють засуджені, та громадськими організаціями проводиться соціально-виховна робота

Виховний вплив на засуджених здійснюється на основі психолого-педагогічних методів диференційного й індивідуального вивчення особистості засуджених з урахуванням їх строку покарання, персональних якостей і поведінки, обставин вчиненого злочину та закріплення досягнутих результатів. Виховні заходи із засудженими проводяться на підставі програм диференційованого виховного впливу в установленій розпорядком дня час у межах установи виконання покарань і спрямовуються на формування й розвиток у засуджених особистих якостей і навичок, що стимулюють зацікавленість у виправленні, прагнення до заняття суспільно-корисною діяльністю, сумлінного ставлення до праці, дотримання вимог законів і прийнятних у суспільстві правил поведінки, підвищення їх загальноосвітнього та культурного рівнів.

Відповідно до статті 66 КВК України засуджені, які відбувають покарання у виді обмеження волі, можуть створювати самодіяльні організації й брати участь у їх роботі. У виправних центрах забороняється діяльність політичних партій і профспілок.

У процесі відбування покарання у виді обмеження волі до засуджених застосовуються як заходи заохочення, так і заходи стягнення.

Закон установлює такі 6 видів **заохочень**, що застосовуються до осіб, засуджених до обмеження волі: подяка, нагородження похвальною грамотою, грошова премія, нагородження подарунком, дострокове зняття раніше накладеного стягнення, дозвіл на виїзд до близьких родичів за межі виправного центру на святкові, неробочі та вихідні дні.

Засуджені, які стали на шлях виправлення або сумлінною поведінкою й чесним ставленням до праці довели своє виправлення, можуть бути в установленому законом порядку представлені до заміни невідбутої частини покарання більш м'яким або до умовно-дострокового звільнення від відбування покарання.

До засуджених, які порушують трудову дисципліну й установлений порядок відбування покарання, адміністрація виправного центру може застосовувати такі **заходи стягнення**, визначені у статті 68 КВК України: попередження, догана, сувора догана, заборона проживати поза гуртожитком строком до трьох місяців, заборона виходу за межі виправного центру у вільний від роботи час на строк до трьох місяців і поміщення в дисциплінарний ізолятор строком до 10 діб.

Під час призначення заходів стягнення враховуються мотиви й обставини вчинення порушення, кількість і характер раніше накладених стягнень, а також пояснення засудженого по суті проступку, оскільки ці стягнення мають відповідати тяжкості й характеру проступку засудженого.

Заходи заохочення та стягнення накладаються письмово й усно та відображаються в особовій справі засудженого. У разі заохочення до засудженого застосовується один захід заохочення. Дозвіл на виїзд до близьких родичів на святкові, неробочі та вихідні дні може бути наданий засудженому не більше одного разу на місяць.

Стягнення може бути накладене тільки на особу, яка вчинила проступок, не пізніше 10 діб із дня виявлення проступку, а якщо у зв'язку з проступком проводилася перевірка, то з дня її закінчення, але не пізніше 6 місяців з дня

вчинення проступку. Накладене стягнення звертається до виконання, як правило, негайно, але не пізніше одного місяця з дня його накладення.

Якщо протягом 6 місяців з дня відбуття стягнення засуджений не отримає нового стягнення, він визнається таким, що не має стягнення. Накладене в цей період нове стягнення на засудженого перериває перебіг зазначеного строку, і його обчислення продовжується знову з дня відбуття останнього стягнення.

Засудженим, яким заборонено вихід за межі гуртожитку у вільний від роботи час, протягом строку дії заборони вихід із гуртожитку може бути дозволений у виняткових випадках і на встановлений час для одержання медичної допомоги, придбання продуктів харчування та предметів першої потреби, відвідання лазні, пральні або перукарні, одержання поштових відправлень, відвідання установ та організацій і навчальних закладів.

Стягнення у виді поміщення в дисциплінарний ізолятор застосовується в порядку, визначеному статтями 134, 135 КВК України.

Правом застосування заходів заохочення та стягнення користуються у повному обсязі начальник виправного центру, а також його прямі начальники. Заходи заохочення та стягнення можуть застосовувати також заступник начальника виправного центру й начальник відділення соціально-психологічної служби виправного центру.

Заступник начальника виправного центру має право застосовувати заходи заохочення у виді оголошення подяки, дострокового зняття раніше накладеного ним стягнення й дозволу на виїзд до близьких родичів за межі виправного центру на святкові, неробочі та вихідні дні, а також заходи стягнення у виді попередження, догани й суворої догани.

Начальник відділення соціально-психологічної служби виправного центру має право застосовувати в усній формі заходи заохочення у виді оголошення подяки й дострокового зняття раніше накладеного ним стягнення, а також заходи стягнення у виді попередження, догани та суворої догани.

Отже, виконання покарання у виді обмеження волі полягає у триманні особи в кримінально-виконавчих установах відкритого типу (виправних центрах) без ізоляції

від суспільства в умовах здійснення за нею нагляду з обов'язковим залученням засудженого до праці.

Питання для самоконтролю

1. Загальна характеристика покарання у виді обмеження волі.
2. Виправний центр як установа виконання покарань.
3. Порядок направлення засуджених до обмеження волі у виправний центр.
4. Правовий статус засуджених до обмеження волі.
5. Порядок виконання покарання у виді обмеження волі.
6. Умови відбування покарання у виді обмеження волі.
7. Відповідальність за ухилення від відбування покарання у виді обмеження волі.
8. Підстави, порядок та умови проживання засуджених до обмеження волі за межами гуртожитку виправного центру.
9. Підстави й порядок надання короточасних виїздів за межі виправного центру.

Перелік рекомендованої літератури:

1. Кримінально-виконавчий кодекс України: закон України: від 11.06.2003 № 1129-IV [Електронний ресурс] // База даних «Законодавство України / ВР України. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15> (дата звернення: 15.11.2017).
2. Кримінальний кодекс України: закон України від 05.04.2001 № 2341-III [Електронний ресурс] // База даних «Законодавство України / ВР України. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>(дата звернення: 15.11.2017).
3. Про затвердження Правил внутрішнього розпорядку установ виконання покарань: наказ Міністерства юстиції України: від 29.01.2014 № 2186/5 [Електронний ресурс] // База даних «Законодавство України / ВР України. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1656-14>(дата звернення: 15.11.2017).

4. Про затвердження Порядку організації виробничої діяльності та залучення засуджених до суспільно корисної праці на підприємствах виправних центрів, виправних та виховних колоній Державної кримінально-виконавчої служби України : наказ Міністерства юстиції України : від 03.01.2013 № 26/5 [Електронний ресурс] // База даних «Законодавство України / ВР України. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0068-131>(дата звернення: 15.11.2017).

5. Про організацію соціально-виховної та психологічної роботи із засудженими : наказ Міністерства юстиції України : від 04.11.2013 № 2300/5 [Електронний ресурс] // База даних «Законодавство України / ВР України. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1863-13> (дата звернення: 15.11.2017).

6. Про затвердження інструкції про порядок надання засудженим короткочасних виїздів за межі установ виконання покарань : наказ Міністерства юстиції України : від 22.11.2011 № 3361/5 [Електронний ресурс] // База даних «Законодавство України / ВР України. – Режим доступу:<http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1372-11>.(дата звернення: 15.11.2017).

Розділ 18

Правове регулювання та порядок виконання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою

1. *Загальна характеристика запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою.*
2. *Порядок та умови виконання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою.*
3. *Підстави й порядок звільнення осіб, узятих під варту.*

Кримінальне судочинство, запобіжний захід, тримання під вартою, слідчий ізолятор, особа, взята під варту, правовий статус осіб, узятих під варту, адміністрація слідчого ізолятора, режим, ізоляція, нагляд, роздільне тримання.

1. Загальна характеристика запобіжного заходу у виді тримання під вартою

Запобіжному заходу у вигляді тримання під вартою приділяється особлива політично-правова й науково-правова увага, адже воно є місцем перехрещення основних прав людини на свободу, а також основоположного процесуального права на презумпцію невинуватості та вимог суспільства щодо забезпечення ефективного кримінально-правового переслідування злочинців відповідними державними органами. Запобіжний захід у вигляді *тримання під вартою* є компромісом між розумінням того, що покарання може бути обґрунтованим лише за наявності вини й що до моменту її встановлення в межах передбаченої законом процедури карати людину не можна, й потребою та створенням законодавчих можливостей для проведення кримінального розслідування та судового провадження.

Запобіжний захід у вигляді тримання під вартою викликає особливу увагу також у зв'язку з тим, що він годиться для демонстрації суспільству його очікувань від держави щодо забезпечення нею генеральної превенції та рішучої боротьби зі злочинністю. Він покликаний відповідно

до схвалюваних судовою практикою Європейського Союзу з прав людини підстав узяття під варту захищати людей від тяжких злочинів із боку рецидивістів, а в разі вчинення найтяжчих злочинів надає можливість для негайного взяття під варту з метою заспокоєння населення та суспільства загалом.

Правова природа тримання під вартою впливає із загальноновизнаних юридичних характеристик, що ґрунтуються на нормах міжнародного й вітчизняного права, цей інститут діє переважно в усіх країнах світу, має об'єктивну природу й соціальну потребу та є специфічним інструментом протидії злочинності й забезпечення захисту суспільства⁷⁹.

Тримання під вартою є особливим правовим інститутом, близьким до покарання у виді позбавлення волі, та являє собою тимчасову примусову ізоляцію особи у відповідності до кримінального процесуального законодавства у спеціально призначених для цього установах з метою забезпечення виконання завдань кримінального судочинства.

Порядок застосування й виконання тримання під вартою визначається Кримінальним процесуальним кодексом України, Законом України «Про попереднє ув'язнення», Правилами внутрішнього розпорядку слідчих ізоляторів Державної кримінально-виконавчої служби України, затвердженими наказом Міністерства юстиції України від 18.03.2013 № 460/5 та відомчими нормативно-правовими актами.

Відповідно до кримінального процесуального законодавства до *запобіжних заходів* належать особисте зобов'язання, особиста порука, застава, домашній арешт і тримання під вартою. Метою їх застосування є забезпечення виконання підозрюваним чи обвинуваченим покладених на

⁷⁹Кирилюк В. А. Слідчий ізолятор як суб'єкт виконання попереднього ув'язнення та кримінального покарання у виді позбавлення волі : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Кирилюк Валентина Анатоліївна ; Національна академія внутрішніх справ ; наук. кер. Джу́жа О. М. Київ, 2011. 246 с.

нього процесуальних обов'язків, а також запобігання спробам:

1) переховуватися від органів досудового розслідування та/або суду;

2) знищити, сховати або спотворити будь-яку із речей чи документів, які мають істотне значення для встановлення обставин кримінального правопорушення;

3) незаконно впливати на потерпілого, свідка, іншого підозрюваного, обвинуваченого, експерта чи спеціаліста у цьому ж кримінальному провадженні;

4) перешкоджати кримінальному провадженню іншим чином;

5) учинити інше кримінальне правопорушення чи продовжити кримінальне правопорушення, в якому підозрюється чи обвинувачується.

Тримання під вартою є винятковим, найбільш суворим запобіжним заходом, який застосовується виключно у разі, якщо жоден із більш м'яких запобіжних заходів не зможе запобігти вищезазначеним ризикам.

Кримінальне процесуальне законодавство у частині 2 ст. 183 КПК встановлює виключний перелік осіб, до яких може бути застосовано запобіжний захід у вигляді взяття під варту:

1) за вчинення злочину, за який передбачено основне покарання у виді штрафу в розмірі понад 3 тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, якщо не виконано вимоги раніше обраного запобіжного заходу;

2) до раніше судимої особи, якщо передбачається покарання у виді позбавлення волі на строк до 3 років, якщо буде доведено, що, перебуваючи на волі, особа переховувалась чи перешкоджала кримінальному провадженню або їй повідомлено про підозру у вчиненні іншого злочину;

3) до раніше не судимої особи, якщо передбачається покарання у виді позбавлення волі на строк до 5 років, якщо буде доведено, що, перебуваючи на волі, особа переховувалась чи перешкоджала кримінальному провадженню або їй повідомлено про підозру у вчиненні іншого злочину;

4) до раніше не судимої особи, якщо передбачається покарання у виді позбавлення волі на строк понад 5 років;

5) до раніше судимої особи, якщо передбачається покарання у виді позбавлення волі на строк понад 3 роки;

6) до особи, яку розшукують компетентні органи іноземної держави для екстрадиції.

Серед запобіжних заходів, передбачених чинним кримінальним процесуальним законодавством України, тримання під вартою посідає особливе місце та є найбільш суворим видом державного примусу, що застосовується до особи, ще не визнаною в судовому порядку винною у вчиненні злочину й щодо якої повною мірою діє принцип презумпції невинуватості.

За своєю правовою природою запобіжний захід у вигляді тримання під вартою є дуже схожим на позбавлення волі: особа ізолюється від суспільства й до неї застосовується певний обсяг правообмежень; кримінально-каральний аспект проявляється і в зарахуванні строку тримання під вартою у строк позбавлення волі (ст. 72 КК). Але різниця полягає у визначенні мети й завдань, правових підстав і строків тримання, місці тримання та правовому статусі ув'язнених.

Метою попереднього ув'язнення є запобігання можливому ухиленню особи, взятої під варту, від органів досудового розслідування та суду, перешкоджанню кримінальному провадженню або зайняттю злочинною діяльністю, а також забезпечення виконання вироку та видачі особи (екстрадиції) або її транзитного перевезення.

Ухвалення рішення про обрання цього найбільш суворого запобіжного заходу покладено на суди, що відповідає принципу змагальності та відкритості. Чинний порядок узяття особи під варту, закріплений в КПК України, відповідає Конституції України, відповідно до статті 29 якої ніхто не може бути заарештований або триматися під вартою інакше як за вмотивованим рішенням суду і тільки на підставах і в порядку, встановленому законом.

Підставою для попереднього ув'язнення є вмотивоване рішення суду про обрання як запобіжного заходу тримання під вартою або про застосування тимчасового чи екстрадиційного арешту, винесене відповідно до

Кримінального й Кримінального процесуального кодексів України та/або рішення компетентного органу іноземної держави у випадках, передбачених законом.

Тримання осіб, узятих під варту, відповідно до завдань кримінального судочинства здійснюється на принципах неухильного додержання Конституції України, вимог Загальної декларації прав людини й інших міжнародних правових норм і стандартів поводження з ув'язненими і не може поєднуватися з навмисними діями, що завдають фізичних чи моральних страждань або принижують людську гідність.

Відповідно до статті 4 Закону України «Про попереднє ув'язнення» рішення суду про тримання під вартою виконується в таких установах: слідчих ізоляторах ДКВС, ізоляторах тимчасового тримання (в окремих випадках, що визначається потребою в здійсненні слідчих дій), на гауптвахтах Військової служби правопорядку у Збройних Силах України, у дисциплінарних ізоляторах (карцерах), виправних та виховних колоніях.

Крім того, з метою розвантаження слідчих ізоляторів і вирішення проблем із розміщенням ув'язнених Наказом ДДУПВП від 30.12.2003 № 280 передбачено створення дільниці слідчого ізолятора на території виправної колонії та затверджено Положення про цю дільницю. Ця дільниця розташовується на території виправних колоній мінімального із загальними умовами тримання та середнього рівнів безпеки, де тримаються засуджені до покарання у виді позбавлення волі на певний строк, вирoki щодо яких не набрали законної чинності, у яких закінчився встановлений статтею 395 КПК України строк для подання апеляції та яким рішенням комісії з питань розподілу, направлення та переведення осіб, засуджених до позбавлення волі, територіального органу управління визначено відбування покарання в установах відповідного рівня безпеки.

За даними Державної кримінально-виконавчої служби України станом на жовтень 2017 р. функціонує 12 слідчих ізоляторів і 17 установ виконання покарань з функцією слідчих ізоляторів. Крім цього, на територіях виправних колоній створено 26 дільниць слідчих ізоляторів.

Попереднє ув'язнення застосовується щодо таких категорій осіб:

а) підозрюваного, тобто до особи, затриманої за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення;

б) обвинуваченого (підсудного) – особи, обвинувальний акт щодо якої передано до суду;

в) засудженої особи, вирок щодо якої не набрав законної чинності;

г) особи, до яких застосовано тимчасовий чи екстрадиційний арешт.

У СІЗО можуть перебувати й інші особи, залишені там на законних підставах, а саме:

- засуджені, залишені для роботи з господарського обслуговування місця попереднього ув'язнення (відповідно до ст. 89 КВК);

- засуджені, які чекають відправки в колонію;

- засуджені, тимчасово залишені в СІЗО або переведені туди з арештного дому, виправного центру, дисциплінарного батальйону або колонії, за необхідності проведення слідчих дій у справі про злочин, учинений іншою особою або цією ж особою, за який вона не була засуджена, чи у зв'язку з розглядом справи в суді (відповідно до ст. 90 КВК);

- засуджені, яких переводять з однієї колонії в іншу (так звані «транзитно-пересильні»).

При цьому правовий статус та умови тримання цих категорій осіб є відмінними від таких в осіб, узятих під варту, тому що визначаються нормами не лише КПК України, а й КВК України.

Відповідно до статті 197 КПК строк дії ухвали слідчого судді чи суду про тримання під вартою або продовження строку тримання під вартою не може перевищувати 60 днів. Строк тримання під вартою обчислюється з моменту взяття під варту, а якщо йому передувало затримання підозрюваного чи обвинуваченого, – з моменту затримання. У цей строк включається час перебування особи в медичному закладі під час проведення стаціонарної психіатричної експертизи. У разі повторного взяття під варту особи в тому ж самому кримінальному провадженні строк тримання під вартою обчислюється з урахуванням часу тримання під вартою раніше.

Строк тримання під вартою може бути продовжений слідчим суддею в межах строку досудового розслідування в порядку, передбаченому КПК.

Сукупний строк тримання під вартою підозрюваного чи обвинуваченого під час досудового розслідування не повинен перевищувати:

- 6 місяців – у кримінальному провадженні щодо злочинів невеликої або середньої тяжкості;
- 12 місяців – у кримінальному провадженні щодо тяжких або особливо тяжких злочинів.

Отже, запобіжний захід у вигляді тримання під вартою за своїм змістом є однією з форм позбавлення волі, що застосовується з метою забезпечення виконання завдань кримінального судочинства шляхом ізоляції у визначені установи чітко визначених законом категорій осіб. Установою, основне функціональне призначення якої полягає у виконанні запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, є слідчий ізолятор, який належить до установ кримінально-виконавчої системи, але виконує забезпечувальну, обслуговуючу функцію щодо виконання завдань, які стоять перед суб'єктами, що здійснюють кримінальне провадження. Тримання під вартою ґрунтується на нормах міжнародного й вітчизняного права, цей інститут склався історично, діє переважно в усіх країнах світу і є специфічним інструментом протидії злочинності.

2. Порядок та умови виконання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою

Порядок приймання осіб, узятих під варту, й засуджених до СІЗО – це регламентована відомчими нормативно-правовими актами процедура оформлення та закріплення фактичного перебування осіб, доставлених до СІЗО конвоями правоохоронних органів або Національної гвардії України.

Для цього в СІЗО створюються відповідні *комісії*, до складу яких входять чергові помічники начальника СІЗО, начальник відділу контролю за виконанням судових рішень, медичний персонал, працівники відділу нагляду і безпеки, оперуповноважені та інші працівники СІЗО. Очолює комісію

перший заступник начальника СІЗО. Безпосереднє прийняття осіб, узятих під варту, здійснює черговий помічник начальника СІЗО (ЧПНСІ), який діє на підставі нормативно-правових актів і несе персональну відповідальність за правильність і законність узяття вказаних осіб у СІЗО.

Підставою для приймання та тримання у слідчому ізоляторі осіб, узятих під варту, і засуджених можуть бути:

- ухвала слідчого судді (суду) про застосування запобіжного заходу у виді тримання під вартою або про застосування тимчасового чи екстрадиційного арешту та/або рішення компетентного органу іноземної держави у випадках, передбачених законом;

- вирок суду, що набрав законної чинності, про засудження до покарання у виді позбавлення волі стосовно засудженого, який не перебував під вартою;

- ухвала суду про тимчасове залишення засудженого у СІЗО або переведення засудженого з арештного дому, виправного центру, дисциплінарного батальйону або колонії до СІЗО у випадках, передбачених статтями 90 КВК та 537 КПК;

- ухвала суду про скасування звільнення засудженого від відбування покарання з випробуванням та направлення його для призначеного відбування покарання у виді обмеження або позбавлення волі.

З урахуванням особи суд може направити засудженого до обмеження волі до місця відбування покарання у порядку, встановленому для осіб, засуджених до позбавлення волі. У цьому випадку засуджений звільняється з-під варти по прибутті до місця відбування покарання.

Особи, які прямують транзитом, приймаються в СІЗО й направляються до місця призначення на підставі довідок-витягів з особових справ і попутних списків у порядку, визначеному законодавством. У разі розбіжності даних на довідці-витязі з особової справи з опитуванням особи, яка прямує транзитом, черговий помічник розкриває особову справу, про що складається акт.

Жінки, які мають дітей віком до трьох років, можуть бути прийняті в СІЗО з дітьми. Підставою для приймання жінки з дитиною є свідоцтво про народження дитини або

інші документи, які підтверджують походження дитини від указаної особи чи право на опікунство, а за відсутності таких документів – письмове розпорядження слідчого судді (суду), який здійснює кримінальне провадження.

Документи, які є підставою для прийняття до СІЗО, повинні бути завірені підписами посадових осіб і скріплені гербовою печаткою відповідної установи. У тих випадках, коли в СІЗО надходять витяги з вироків (ухвал, постанов) суду про взяття під варту, у них мають бути зазначені повні установчі дані на осіб, щодо яких застосовано запобіжний захід. Витяги завіряються підписом посадової особи, скріплюються гербовою печаткою й підлягають заміні протягом трьох діб копією вироку (ухвали, постанови).

Приймання від конвою осіб, узятих під варту, та засуджених здійснюється черговою зміною СІЗО на чолі з ЧПНСІ. Особи, що приймаються, повинні бути одягнені відповідно до сезону. При цьому ЧПНСІ зобов'язаний перевірити наявність документів, що є підставою для тримання кожної особи в СІЗО, здійснити її опитування та звірити відповіді з даними, зазначеними в особовій справі.

Прийняті від конвою особи на період оформлення на них облікових документів розміщуються з додержанням вимог ізоляції на строк не більше двох годин у «кабінах збірного відділення», де є місце для сидіння, а також освітлення та вентиляція. При цьому хворі розміщуються окремо, у разі потреби їм надається відповідна медична допомога.

Доставлені у слідчий ізолятор особи підлягають обшуку, дактилоскопуються й фотографуються, а їхні речі – оглядаються.

У прийнятих у слідчий ізолятор осіб залишаються тільки ті предмети, речі та продукти харчування, які їм дозволяється мати при собі та зберігати в камерах, у кількості й асортименті, установлених Правилами внутрішнього розпорядку СІЗО ДКВС України.

Виявлені в осіб, узятих під варту, під час доставляння у слідчий ізолятор речі та предмети, заборонені для користування, вилучаються для зберігання або знищуються за згодою ув'язненого. Знищення предметів і зіпсованих продуктів харчування оформляється відповідним актом.

Гроші, коштовності, цінні папери й інші речі та предмети, вилучені в особи, узяті під варту, та відповідно оформлені, можуть бути передані або переслані нею родичам або іншим особам тільки з дозволу особи чи органу, у провадженні якого перебуває кримінальна справа.

Гроші та цінні речі, одержані шляхом обману під час перебування у слідчому ізоляторі або джерело одержання яких службовою перевіркою не встановлено, передаються в дохід держави за мотивованою постановою начальника слідчого ізолятора, санкціонованою прокурором (її копія додається до особової справи ув'язненого), крім випадків, коли на них у встановленому кримінальним процесуальним законодавством порядку накладено арешт або їх визнано речовими доказами в кримінальній справі.

Не дозволяється приймати до слідчих ізоляторів осіб, хворих на алкогольний психоз, та осіб, які страждають на тяжкі соматичні або інфекційні захворювання.

Усі прийняті у слідчий ізолятор особи в день їх прибуття проходять медичний огляд і санітарну обробку. Результати медичного огляду заносяться до медичної карти. Після санітарної обробки дорослі особи розміщуються черговим у камерах за узгодженням з оперативним відділом, неповнолітні – з оперативним відділом і відділом соціально-психологічної роботи, хворі – за вказівкою медичної частини.

Особи, які не пройшли санітарної обробки й медичного огляду, тимчасово розміщуються в камерах збірного відділення з дотриманням вимог ізоляції. Медичний огляд, санобробка й розміщення цих осіб у камерах режимного корпусу проводяться наступного дня.

Розміщення в камерах здійснюється відповідно до вимог ізоляції, встановлених статтями 7 і 8 Закону України «Про попереднє ув'язнення». Для цього начальником слідчого ізолятора затверджується план покамерного розміщення.

Осіб, узятих під варту, розміщують у камерах з додержанням таких вимог ізоляції:

- чоловіків – окремо від жінок;
- неповнолітніх – окремо від дорослих;

- узятих під варту співробітників кадрового складу розвідувальних органів України – окремо від інших осіб, які перебувають під вартою;

- осіб, яких уперше притягнуто до кримінальної відповідальності, – окремо від осіб, які раніше притягалися до кримінальної відповідальності;

- осіб, які раніше відбували покарання в місцях позбавлення волі, – окремо від осіб, які не перебували в місцях позбавлення волі;

- осіб, обвинувачених або підозрюваних у вчиненні тяжких та особливо тяжких злочинів, – окремо від інших осіб, які перебувають під вартою;

- осіб, обвинувачених або підозрюваних у вчиненні злочинів проти основ національної безпеки України, – як правило, окремо від інших осіб, які перебувають під вартою;

- осіб, які раніше працювали в органах внутрішніх справ, Національній поліції, Військової служби правопорядку у Збройних Силах України, Службі безпеки, прокуратурі, юстиції, Державному бюро розслідувань, Національному антикорупційному бюро України, Державній кримінально-виконавчій службі України та в суді, – окремо від інших осіб, які перебувають під вартою;

- засуджених – окремо від осіб, які перебувають під вартою;

- іноземних громадян та осіб без громадянства, – як правило, окремо від інших осіб, які перебувають під вартою;

- осіб, підозрюваних або обвинувачуваних у вчиненні злочинів, відповідальність за які передбачено статтями 173–177, 200–235 КК України, окремо від інших осіб, які перебувають під вартою.

Засуджених до довічного позбавлення волі тримають ізольовано від усіх інших осіб, які перебувають під вартою.

Обвинувачених або підозрюваних в тій самій справі за наявності розпорядження особи або органу, у провадженні яких перебуває ця справа, тримають роздільно.

Засуджені, яких тримають у слідчому ізоляторі у зв'язку з притягненням їх як підозрюваних або обвинувачуваних за іншими справами, тримаються разом з іншими

підозрюваними й обвинувачуваними з дотриманням вимог ізоляції.

Засуджені, які прибули у слідчий ізолятор як свідки, тримаються разом з іншими засудженими відповідно до виду режиму установи виконання покарань.

У стаціонарах медичних частин слідчих ізоляторів особи, узяті під варту, й засуджені, які страждають на інфекційні та психічні захворювання, розміщуються окремо від інших хворих.

Засуджені, залишені для виконання роботи по господарському обслуговуванню чи благоустрою, розміщуються в окремих приміщеннях на території режимної зони або в камерах ізольованих секцій режимних корпусів.

Неповнолітні особи розміщуються в окремих корпусах, секціях або на поверхах з додержанням установлених чинним законодавством норм площі в камері на одну особу, вимог ізоляції та з урахуванням їх віку, фізичного розвитку й педагогічної занедбаності.

Перелічені вимоги ізоляції осіб в СІЗО повинні виконуватись у разі всіх переміщень осіб, узятих під варту, й засуджених (пересування коридорами, територією, під час здійснення прогулянок, виведення на санобробку, проведення соціально-психологічної роботи, виведення на роботу тощо).

Особам, узятим під варту, забезпечуються побутові умови, що відповідають правилам санітарії та гігієни. Норма площі в камері для однієї особи не може бути меншою 2,5 м², а для вагітної жінки або жінки, що має при собі дитину, – 4,5 м².

Особам, узятим під варту, надаються безплатно, за єдиними нормами, встановленими Кабінетом Міністрів України, харчування, індивідуальне спальне місце, постільні речі та інші види матеріально-побутового забезпечення. У необхідних випадках їм видаються одяг і взуття встановленого зразка. Медичне обслуговування, а також лікувально-профілактична та протиепідемічна робота в місцях попереднього ув'язнення організуються й проводяться відповідно до законодавства про охорону здоров'я.

Ураховуючи те, що слідчі ізолятори є специфічними установами закритого типу, обов'язковим є забезпечення й дотримання вимог режиму. **Режим** у місцях попереднього ув'язнення – це встановлені нормами законодавства України порядок і правила відбування особами, взятими під варту, запобіжного заходу та виконання законних приписів адміністрації установ попереднього ув'язнення щодо забезпечення функції державного примусу в інтересах кримінального судочинства та безпеки, законності та правопорядку в місцях попереднього ув'язнення. Він має суттєву подібність до режиму виправних колоній максимального рівня безпеки, виступає як порядок та умови тримання осіб взятих під варту й забезпечує нагляд за ними з метою запобігання злочинам та іншим правопорушенням.

Основними вимогами режиму в місцях попереднього ув'язнення є ізоляція осіб, узятих під варту, постійний нагляд за ними та роздільне їх тримання в порядку, передбаченому статтею 8 Закону України «Про попереднє ув'язнення».

Особи, щодо яких як запобіжний захід обрано взяття під варту, підлягають обшуку, медичному огляду дактилоскопуванню й фотографуванню; їх ознайомлюють з правами, обов'язками та вимогами режиму. Речі, які є при них, а також передачі й посилки, що надходять на їх ім'я, підлягають огляду, а листування – перегляду. Їм забороняється мати при собі гроші та цінні речі, а також предмети, не дозволені для зберігання в місцях попереднього ув'язнення.

Обшук співробітника кадрового складу розвідувального органу України, взятого під варту, й огляд його речей здійснюються тільки в присутності офіційних представників цього органу. Особи, які заходять на територію установи або виходять з неї, підлягають огляду.

Узятих під варту осіб тримають у маломісних або загальних камерах. У виняткових випадках з метою збереження слідчої таємниці, захисту ув'язнених від можливих посягань на їх життя чи запобігання вчинення ними нового злочину або за наявності на те медичних підстав за мотивованою постановою особи чи установи, в провадженні яких перебуває справа, чи начальника установи для попереднього ув'язнення, санкціонованою прокурором,

їх можуть тримати в одиночних камерах. При цьому застосовування цього заходу до неповнолітніх не допускається, а в разі виникнення загрози їх життю вони переводяться до іншої маломісної або загальної камери.

Забезпечення порядку тримання під вартою осіб у місцях попереднього ув'язнення покладається на адміністрацію установ попереднього ув'язнення, яка діє відповідно до вимог Закону України «Про попереднє ув'язнення» й інших актів законодавства та зобов'язана забезпечити належну охорону та режим тримання осіб, узятих під варту; створити особам, узятим під варту, необхідні житлово-побутові умови відповідно до встановлених норм, забезпечити їх харчуванням і медичним обслуговуванням; створити необхідні умови для роботи слідчого, прокурора, слідчого судді та суду, пов'язаної з провадженням у кримінальній справі; повідомити особам під час узяття їх під варту про підстави та мотиви взяття під варту, роз'яснити їх права й обов'язки, встановлені законом, а також забезпечити можливість їх реалізації.

Працівникам місця попереднього ув'язнення не дозволяється вступати в неслужбові стосунки з особами, взятими під варту, а також користуватися їх послугами.

Відповідно до вимог статті 6 Закону України «Про попереднє ув'язнення» особи, які перебувають у місцях попереднього ув'язнення, мають обов'язки та права, встановлені законодавством для громадян України, з обмеженнями, що передбачаються цим законом і впливають з режиму тримання під вартою.

Правове становище іноземних громадян та осіб без громадянства визначається законодавством України, що передбачає права й обов'язки цих осіб під час перебування їх на території України з обмеженнями, встановленими Законом України «Про попереднє ув'язнення» й тими, що впливають з режиму тримання під вартою.

Зокрема, відповідно до статті 9 Закону України «Про попереднє ув'язнення» особи, взяті під варту, мають право:

- на захист своїх прав та інтересів особисто або за допомогою захисника з моменту затримання або взяття під варту, а також на повідомлення під час взяття під варту підстав та мотивів взяття під варту, оскаржувати їх у суді,

отримати в друкованому вигляді роз'яснення положень статей 28, 29, 55, 56, 59, 62 та 63 Конституції України й інших прав затриманих або взятих під варту, встановлених законом, у тому числі права здійснювати захист своїх прав та інтересів особисто або за допомогою захисника з моменту затримання або арешту (взяття під варту) особи, права відмовитися від надання будь-яких пояснень або свідчень до прибуття захисника;

- знайомитися з правилами тримання під вартою;
- на щоденну прогулянку тривалістю 1 год.; вагітним жінкам і жінкам, які мають при собі дітей, неповнолітнім, а також хворим із дозволу лікаря та за їх згодою тривалість щоденної прогулянки встановлюється до двох годин;
- одержувати передачі або посилки та грошові перекази й передачі;
- купувати протягом місяця за безготівковим розрахунком продукти харчування та предмети першої необхідності на суму до одного мінімального розміру заробітної плати та без обмежень письмове приладдя, газети й книги через торговельну мережу на замовлення;
- користуватися власним одягом і взуттям, мати при собі документи й записи, що стосуються кримінального провадження;
- користуватися телевізорами, одержаними від родичів або інших осіб, настільними іграми, газетами й книгами з бібліотеки місця попереднього ув'язнення та придбаними через торговельну мережу;
- на душпастирську опіку, що здійснюється священнослужителями (капеланами);
- відправляти в індивідуальному порядку релігійні обряди й користуватися релігійною літературою та властивими їх віруванню предметами релігійного культу, виготовленими з малоцінних матеріалів, якщо при цьому не порушується встановлений у місцях попереднього ув'язнення порядок, а також не обмежуються права інших осіб;
- на восьмигодинний сон у нічну пору, під час якого не допускається залучення до участі в процесуальних та інших діях, за винятком невідкладних випадків;

- звертатись із скаргами, заявами та листами до Європейського суду з прав людини, а також інших відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна, до уповноважених осіб таких міжнародних організацій, державних органів і службових осіб у порядку, встановленому статтею 13 закону «Про попереднє ув'язнення».

Узяті під варту жінки мають права мати при собі дітей віком до 3 років.

Узяті під варту молоді громадяни (віком від 14 до 35 років) мають право на отримання психолого-педагогічної допомоги від спеціалістів центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді.

Осіб, які відбувають покарання у місцях позбавлення волі, в разі обрання щодо них запобіжного заходу у виді тримання під вартою у зв'язку з іншим кримінальним провадженням або в разі ухвалення рішення про тимчасову видачу іншій державі, тримають відповідно до встановлених правил; одержання цими особами посилок і передач, а так само купівля ними продуктів харчування та предметів першої необхідності здійснюються в порядку, встановленому Кримінально-виконавчим кодексом України для рівня безпеки виправної колонії.

Особи, взяті під варту, *зобов'язані*:

- додержувати порядку, встановленого в місцях попереднього ув'язнення, й виконувати законні вимоги адміністрації;

- дотримувати санітарно-гігієнічних правил, мати охайний зовнішній вигляд, постійно підтримувати чистоту в камері;

- бути ввічливими до працівників місця попереднього ув'язнення, а також поміж собою; не вступати в суперечки з представниками адміністрації, не принижувати їх гідність, не протидіяти виконанню ними своїх обов'язків;

- бережливо ставитися до інвентарю, обладнання й іншого майна місця попереднього ув'язнення.

Особам, взятим під варту, *не дозволяється*:

- порушувати встановлений порядок;

- вступати в суперечки з працівниками СІЗО;

- листуватися, перегукуватися й перестукуватися з особами, які перебувають в інших камерах, а під час прогулянки – з особами, які перебувають у сусідніх дворах;
- викидати будь-які предмети з вікон, перебувати на підвіконні, закривати спостережні щілини (отвори) у дверях і стінах камер;
- робити будь-які написи чи помітки на стінах, на книгах та інших предметах і речах, які видаються для користування в СІЗО, а також наклеювати будь-що на стіни й камерний інвентар;
- виготовляти та зберігати предмети й речі, не дозволені для користування;
- уживати спиртні напої та наркотичні засоби;
- грати в карти та інші азартні ігри;
- продавати, дарувати, обмінювати, віддавати речі та інші предмети, які є в особистому користуванні, а також відбирати речі та предмети в інших осіб;
- порушувати встановлений порядок відправлення листів, скарг і заяв;
- курити під час проходження в коридорах та території СІЗО;
- наносити собі або іншим особам, які перебувають у СІЗО, татування та членушкодження.

Ураховуючи те, що на осіб, узятих під варту, повною мірою поширюється принцип презумпції невинуватості, важливе значення має можливість підтримання ними соціально-корисних зв'язків. Разом із тим побачення з родичами або іншими особами, взятим під варту, може надаватися адміністрацією місця попереднього ув'язнення лише з письмового дозволу слідчого або суду, які здійснюють кримінальне провадження, та тривати від 1 до 4 годин. Таке побачення проводиться під контролем адміністрації, а у разі порушення правил проведення побачення достроково припиняється.

Іноземним громадянам, узятим під варту, побачення з представниками посольств і консульств відповідних держав надається за погодженням з Міністерством закордонних справ України і з письмового дозволу слідчого або суду, які здійснюють кримінальне провадження.

Особам, до яких застосовано тимчасовий чи екстрадиційний арешт, побачення з родичами або іншими особами надається адміністрацією місця попереднього ув'язнення на підставі письмового дозволу органу, що проводить екстрадиційну перевірку.

З моменту допуску захисника до участі у справі, підтвердженого письмовим повідомленням особи або органу, в провадженні яких перебуває справа, особа, взята під варту, має право на побачення із захисником наодинці, без обмеження кількості побачень і їх тривалості у вільний від виконання слідчих дій час. При цьому адміністрація повинна забезпечити умови, які виключають можливість третіх осіб мати доступ до інформації, що надається в процесі такого побачення.

Особи, взяті під варту, мають право на побачення із священнослужителями (капеланами), уповноваженими релігійними організаціями, статути (положення) яких зареєстровано у встановленому законом порядку, для задоволення своїх релігійних потреб без обмеження кількості побачень у вільний від виконання слідчих дій час. Повноваження священнослужителів (капеланів) підтверджуються офіційним зверненням релігійної організації до адміністрації установи. Адміністрація установи сприяє забезпеченню конфіденційності побачень. При цьому дотримується таємниця сповіді, яка є недоторканною й охороняється законом. Забороняється оприлюднювати, фіксувати технічними засобами та відтворювати будь-яку інформацію, отриману зі сповіді. Відомості, отримані зі сповіді, не можуть бути предметом досудового розслідування, досудового слідства чи кримінального провадження та використовуватися як доказ. Ніхто в жодному разі не може допитувати священнослужителя, перекладача чи іншу особу з питань, пов'язаних із конфіденційністю сповіді.

Підтримання зв'язків із зовнішнім світом може здійснюватись і шляхом листування з родичами та іншими громадянами, а також підприємствами, установами й організаціями, яке здійснюється лише з письмового дозволу особи або органу, які здійснюють кримінальне провадження. Після набрання вироком законної чинності листування здійснюється без обмежень. Усі скарги, заяви й листи осіб,

узятих під варту, переглядає адміністрація місця попереднього ув'язнення та направляє відповідно до вимог статті 13 Закону України «Про попереднє ув'язнення».

Не підлягає перегляду кореспонденція, яка адресується Уповноваженому Верховної Ради України з прав людини, Європейському суду з прав людини, а також іншим відповідним органам міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна, уповноваженим особам таких міжнародних організацій, прокуророві, захиснику у кримінальному провадженні. Вона надсилається за адресою протягом доби з часу її подачі. Кореспонденція, яку особи, взяті під варту, одержують від зазначених органів та осіб, також перегляду не підлягає.

З відповідями на заяви, скарги та листи адміністрація ознайомлює осіб, узятих під варту, під розписки, які додаються до їх особових справ.

До осіб, які перебувають під вартою, можуть застосовуватись *заходи дисциплінарного впливу*. У разі їх зразкової поведінки – *заходи заохочення*: оголошення подяки, дострокове зняття раніше накладеного стягнення, збільшення тривалості прогулянки на 1 годину, дозвіл на додаткове придбання продуктів харчування та предметів першої необхідності в межах 25 % на місяць, преміювання за кращі показники в роботі. У разі порушення вимог режиму застосовуються *заходи стягнення*: попередження або догана, позачергове залучення до прибирання приміщення, за злісне порушення вимог режиму – поміщення до карцеру на строк до 10 діб, а неповнолітніх – на строк до 5 діб (вагітні жінки й жінки, які мають при собі дітей, поміщенню до карцеру не підлягають). Застосовувані до взятих під варту заходи стягнення мають відповідати тяжкості й характеру провини. Не допускається застосування заходів, що навмисно завдають особам, яких тримають під вартою, фізичних чи моральних страждань або принижують людську гідність.

Стягнення може бути накладено у строк, що не перевищує 10 діб з дня виявлення проступку, а якщо у зв'язку з проступком проводилась перевірка, то з дня її завершення, але не пізніш, як через 6 місяців з дня вчинення проступку. Накладене стягнення виконується негайно або не пізніше 1 місяця з дня його винесення.

Узяті під варту особи можуть залучатися до оплачуваної праці, але лише в межах території місця попереднього ув'язнення за їх згодою і з дозволу слідчого або суду, які здійснюють кримінальне провадження. Можуть вони залучатись і без оплати праці, але лише до робіт, пов'язаних зі створенням належних санітарно-побутових умов і впорядкуванням місця попереднього ув'язнення. До таких робіт ці особи залучаються почергово у вільний від здійснення слідчих дій час і не більше, ніж на 2 години протягом дня.

Отже, тримання під вартою являє собою найбільш сувору форму запобіжного заходу, пов'язаного з позбавленням волі особи, винуватість якої ще не встановлено й щодо якої повною мірою діє принцип презумпції невинуватості, а тому має бути забезпечено відповідний правовий статус. За правовою природою тримання під вартою не є заходом покарання, хоча має зовнішні ознаки кримінально-правового примусу у виді позбавлення волі, що проявляється у вимогах режиму тримання та розглянутих вище правообмеженнях.

3. Підстави та порядок звільнення осіб, узятих під варту

Відповідно до вимог статті 20 Закону України «Про попереднє ув'язнення» підставами для звільнення особи з під варти є такі:

- скасування запобіжного заходу;
- зміна запобіжного заходу;
- внесення застави, визначеної слідчим суддею чи судом в ухвалі про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою;
- закінчення строку дії ухвали слідчого судді чи суду про тримання під вартою або закінчення передбаченого законом строку тримання під вартою як запобіжного заходу, якщо цей строк не продовжено в установленому законом порядку;
- закінчення максимального строку тимчасового або екстрадиційного арешту, передбаченого Кримінальним процесуальним кодексом України;

- припинення (скасування) тимчасового або екстрадиційного арешту;
- звільнення особи з-під екстрадиційного арешту судом⁸⁰.

Звільнення особи з-під варти в разі скасування або зміни цього запобіжного заходу здійснює начальник установи попереднього ув'язнення на підставі ухвали слідчого судді чи ухвали або вироку суду.

Начальник установи попереднього ув'язнення зобов'язаний негайно звільнити з-під варти підозрюваного чи обвинуваченого, стосовно якого на день закінчення строку дії ухвали слідчого судді чи суду про тримання під вартою або закінчення строку тримання під вартою, встановленого Кримінальним процесуальним кодексом України, не надійшла ухвала слідчого судді чи суду про продовження такого строку. При цьому начальник установи попереднього ув'язнення надсилає повідомлення особі чи органу, які здійснюють кримінальне провадження, та відповідному прокурору, який здійснює нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування.

Начальник установи попереднього ув'язнення зобов'язаний негайно звільнити особу з-під варти у разі закінчення максимального строку тимчасового арешту, передбаченого частиною 1 ст. 583 Кримінального процесуального кодексу України (40 діб), повідомивши про це прокурора та суд, що ухвалив рішення про застосування тимчасового арешту. За 5 днів до закінчення максимального строку тимчасового арешту начальник установи попереднього ув'язнення зобов'язаний надіслати прокурору та суду, що ухвалив рішення про застосування тимчасового арешту, повідомлення про день його закінчення.

Начальник установи попереднього ув'язнення зобов'язаний негайно звільнити особу з-під варти в разі закінчення максимального строку екстрадиційного арешту,

⁸⁰Про попереднє ув'язнення : закон України : від 30.06.1993 [Електронний ресурс] // БД «Законодавство України» / ВР України. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3352-12> (дата звернення: 10.12.2017).

передбаченого Кримінальним процесуальним кодексом України, повідомивши про це прокурора Автономної Республіки Крим, області, міст Києва та Севастополя чи його заступника, а також суд, що ухвалив рішення про застосування екстрадиційного арешту. За 10 днів до закінчення максимального строку екстрадиційного арешту начальник установи попереднього ув'язнення зобов'язаний надіслати прокурору Автономної Республіки Крим, області, міст Києва та Севастополя чи його заступнику, а також суду, який ухвалив рішення про застосування екстрадиційного арешту, повідомлення про день його закінчення.

Звільнення особи з-під варти в разі припинення тимчасового чи екстрадиційного арешту здійснює начальник установи попереднього ув'язнення на підставі постанови прокурора Автономної Республіки Крим, області, міст Києва та Севастополя чи його заступника відповідно до статті 586 Кримінального процесуального кодексу України.

Вирок або ухвала про звільнення особи, взятої під варту, підлягає виконанню негайно після їх надходження до місця попереднього ув'язнення.

Особи, яких звільняють з-під варти, забезпечуються адміністрацією місця попереднього ув'язнення безоплатним проїздом до місця проживання. У необхідних випадках їм видаються грошова допомога й одяг⁸¹.

Відповідно до статті 202 КПК («Порядок звільнення особи з-під варти») підозрюваний чи обвинувачений, який був затриманий, звільняються з-під варти негайно у разі застосування:

1)запобіжного заходу у вигляді особистого зобов'язання;

2)особистої поруки (після надання його поручителями визначеного зобов'язання);

⁸¹Про попереднє ув'язнення : закон України : від 30.06.1993 [Електронний ресурс] // БД «Законодавство України» / ВР України. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3352-12> (дата звернення: 10.12.2017).

3)запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту; у цьому разі підозрюваний чи обвинувачений, який був затриманий:

- негайно доставляється до місця проживання та звільняється з-під варти, якщо згідно з умовами обраного запобіжного заходу йому заборонено залишати житло цілодобово;

- негайно звільняється з-під варти та зобов'язується невідкладно прибути до місця свого проживання, якщо згідно з умовами обраного запобіжного заходу йому заборонено залишати житло в певний період доби⁸².

Підозрюваний чи обвинувачений звільняється з-під варти після внесення застави, визначеної слідчим суддею або судом в ухвалі про застосування запобіжного заходу у виді тримання під вартою, якщо в уповноваженій службовій особі місця ув'язнення, під вартою в якому він перебуває, відсутнє інше судове рішення, що набрало законної чинності та прямо передбачає тримання цього підозрюваного чи обвинуваченого під вартою.

Після отримання та перевірки документа, що підтверджує внесення застави, уповноважена службова особа місця ув'язнення, під вартою в якому перебуває підозрюваний чи обвинувачений, негайно здійснює розпорядження про його звільнення з-під варти та повідомляє про це усно й письмово слідчого, прокурора та слідчого суддю, а якщо заставу внесено під час судового провадження, – прокурора та суд. Перевірка документа, що підтверджує внесення застави, не може тривати більше 1 робочого дня.

Таким чином, законодавство визначає виключний перелік підстав для звільнення осіб, узятих під варту з місць попереднього ув'язнення, порядок звільнення та дії адміністрації у разі звільнення за різних підстав.

Отже, запобіжний захід у виді тримання під вартою є найбільш суворим видом державного примусу, що застосовується до підозрюваного чи обвинуваченого (підсудного),

⁸²Кримінальний процесуальний кодекс України : закон України від 13.04.2012 р. [Електронний ресурс] // БД «Законодавство України» / ВР України. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 10.12.2017).

засудженого з метою запобігання можливого ухиленню від органів досудового розслідування та суду, перешкоджанню кримінальному провадженню або заняттю злочинною діяльністю, а також забезпечення виконання вироку та видачі особи (екстрадиції) або її транзитного перевезення.

Підставою для тримання під вартою є вмотивоване рішення суду. Місцем виконання можуть бути СІЗО ДКВС, ІТТ ОВС, гауптвахта служби правопорядку ЗСУ, ДІЗО, карцер УВП або дільниця СІЗО УВП.

Порядок та умови призначення цього запобіжного заходу й тримання осіб, узятих під варту, чітко регламентуються КПК, Законом України «Про попереднє ув'язнення» й відомчими нормативно-правовими актами, у відповідності до яких забезпечуються всі режимні вимоги та правовий статус осіб, які тримаються в місцях попереднього ув'язнення.

Говорячи про правовий статус, необхідно пам'ятати, що особи, щодо яких обрано цей запобіжний захід, мають *права та обов'язки* як суб'єкти кримінального провадження, а також пов'язані з порядком тримання під вартою в СІЗО. У зв'язку з цим на адміністрацію СІЗО покладається обов'язок забезпечення виконання завдань кримінального судочинства та умов для виконання запобіжного заходу у суворій відповідності до норм законодавства.

У сучасних умовах реформування кримінально-виконавчої системи одним із пріоритетних завдань є приведення законодавства про попереднє ув'язнення та практики його виконання у відповідність до міжнародних стандартів. З ухваленням нового КПК та введенням нової системи запобіжних заходів вдалося зняти проблему перевантаження слідчих ізоляторів. Проводиться робота з модернізації СІЗО та створення належних умов тримання осіб, узятих під варту.

Питання для самоконтролю

1. Зміст запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою.
2. Місця тримання під вартою.
3. Категорії осіб, що тримаються під вартою.
4. Підстави та строки тримання під вартою.

5. Порядок прийняття та розміщення осіб, узятих під варту в СІЗО.
6. Вимоги роздільного тримання осіб, узятих під варту в СІЗО.
7. Правовий статус осіб, узятих під варту.
8. Механізм реалізації прав осіб, узятих під варту.
9. Поняття й основні вимоги режиму в СІЗО.
10. Підстави й порядок звільнення осіб, узятих під варту, з СІЗО.

Перелік рекомендованої літератури

1. Про попереднє ув'язнення: закон України : від 30.06.1993 [Електронний ресурс] // БД «Законодавство України» / ВР України. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3352-12> (дата звернення: 10.12.2017).

2. Кримінальний процесуальний кодекс України : закон України від 13.04.2012 р. [Електронний ресурс] // БД «Законодавство України» / ВР України. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 10.12.2017).

3. Про заходи стосовно дотримання вимог законодавства при затриманні без ухвали слідчого судді, суду осіб, підозрюваних у вчиненні злочину, та при обранні стосовно підозрюваних запобіжного заходу – тримання під вартою під час кримінального провадження: наказ Міністерства внутрішніх справ України Міністерства юстиції України : від 26.03.2013 № 289/540/5 [Електронний ресурс] // БД «Законодавство України» / ВР України. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/go/z0602-13> (дата звернення: 10.12.2017).

4. Про затвердження Правил внутрішнього розпорядку слідчих ізоляторів Державної кримінально-виконавчої служби України: наказ Міністерства юстиції України від 18.03.2013 № 460/5. [Електронний ресурс] // БД «Законодавство України» / ВР України. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0445-13> (дата звернення: 10.12.2017).

5. Про затвердження Положення про майстерню установи виконання покарань, слідчого ізолятора: наказ

Міністерства юстиції України: від 22.03.2012 № 442/5. [Електронний ресурс] // БД «Законодавство України» / ВР України. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/go/z0437-12> (дата звернення: 10.12.2017).

6. Про затвердження Положення про дільницю слідчого ізолятора на території виправної колонії: наказ Державного департаменту України з питань виконання покарань: від 30.12.2003 № 280. [Електронний ресурс] // БД «Законодавство України» / ВР України. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0065-04> (дата звернення: 10.12.2017).

7. Особливості діяльності окремих підрозділів кримінально-виконавчої системи: навч. посіб. // за ред. А. Х. Степанюка. Харків: Право, 2012. 152 с.

Розділ 19

Позбавлення волі як особливий інститут державного примусу

1. *Державний примус як різновид соціальної відповідальності.*
2. *Загальна характеристика позбавлення волі як особливого інституту державного примусу.*
3. *Особливість примусу у кримінально-виконавчому праві.*

Юридична відповідальність, кримінальна відповідальність, державний примус, покарання, позбавлення волі.

1. Державний примус як різновид соціальної відповідальності

Політика держави у боротьбі зі злочинністю передбачає комплекс заходів, де головну роль виконують заходи соціального, економічного, політичного, правового й іншого характеру. У системі цих заходів певне місце посідає і покарання за вчинені злочини. Воно є необхідним засобом охорони суспільства від злочинних посягань. Заходи примусу спрямовано саме на забезпечення кримінального провадження, і водночас вони виступають процесуальними засобами захисту прав потерпілого для подальшого їх поновлення⁸³.

Мета покарання, ідеальний кінцевий результат, якого прагне держава, – це попередження злочинів загалом. У цьому сенсі держава намагається попередити будь-який злочин, у тому числі вчинений з необережності, а також дослідити, чи має покарання загальний попереджувальний

⁸³ Справедливе покарання за вчинений злочин як один із засобів боротьби зі злочинністю URL: <http://ua.textreferat.com/referat-6391.html> (дата звернення: 24.11.2017).

вплив на особу, яка вчинила злочин, і взагалі, навіщо застосовувати заходи державного примусу до осіб⁸⁴.

Права й свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави, яка повинна відповідати перед людиною за результати своєї діяльності. Реалізуючи функції, що їй належать, держава визначає межі дозволеної поведінки або встановлює заборони й вимагає від усіх суб'єктів утримання від дій чи бездіяльності, які порушують встановлені нею загальнообов'язкові правила. Велику роль у вирішенні цього питання відіграє право, яке реалізується добровільно або примусово. Щодо природи інституту державного примусу необхідно зазначити, що вона досліджувалась у працях Д. Локка, Г. Гроція, М. І. Коркунова, І. Канта, А. Шопенгауера та ін. Досліджуючи державний примус, варто згадати договірну теорію створення держави, за якою всі люди об'єдналися й передали частину своїх повноважень державі, яка повинна забезпечувати охорону їх прав і здійснювати регулювання відносин у суспільстві, у тому числі за допомогою примусу стосовно тих осіб, які ухиляються від виконання узгоджених співтовариством правил поведінки. Право на його існування у громадянському суспільстві й у правовій державі завжди цікавили філософів, юристів і науковців⁸⁵.

Державний примус розглядається у двох аспектах – широкому та вузькому. У *широкому* значенні це багатогранна та складна діяльність компетентних державних органів з охорони прав від порушень. Вона полягає у спостереженні за правомірністю поведінки учасників суспільних відносин і в дослідженні обставин діянь, у яких виявлено протиправність. Деякі автори пропонують розглядати державний примус крізь призму понять правових обмежень і правових позбавлень та обтяжень. Повноцінне визначення державного примусу можна дати лише після аналізу наукових праць.

⁸⁴ Механізм правового регулювання URL: <http://ua.textreferat.com/referat-5778-3.html> (дата звернення: 24.11.2017)

⁸⁵ Конституція України : закон України : від 28.06.1996 № 254к/96-ВР: станом на 01.09.2017 р. : відповідає офіц. тексту. Харків : Право, 2016. 82 с.

Деякі думки науковців-правознавців як минулого, так і сучасності виводять такі висновки, щодо державного примусу. Наприклад, Т. О. Коломієць визначає державно-правовий примус як метод реалізації державної влади⁸⁶. На думку А. І. Каплунова, примус – це процес зняття індивідуальної волі за допомогою зовнішнього впливу, спрямованого на те, щоб змусити індивіда зробити щонебудь або утриматися від яких-небудь дій⁸⁷. Як вважає О. М. Шевчук, державний примус є персоніфікованим, являє собою зовнішній вплив на суб'єкта з метою примусити його виконувати правові приписи, не допустити нових порушень, виховати винну особу й оточуючих. Цілі примусової діяльності досягаються шляхом впливу на моральну, майнову, організаційну та фізичну сферу конкретного суб'єкта права. На думку М. М. Остафійчука, правовий примус – це формуючий вплив на правосвідомість суб'єкта, для якого зовнішні збудники, що виражаються в передбачуваному чи реальному обмеженні (погіршенні) соціального становища особи, тягнуть для примушеного загрозу чи справжнє настання невігідних наслідків матеріального, морального чи організаційного характеру, змінюючи чи вдосконалюючи його правосвідомість⁸⁸.

2. Загальна характеристика позбавлення волі як особливого інституту державного примусу

Серед різних видів кримінального покарання, передбачених Кримінальним кодексом України, позбавлення волі має через свою значущість особливе положення. Позбавлення волі за вчинення злочину має за мету підвищену репресивність, оскільки пов'язується з покладанням на винну особу, визнану винною у вчиненні злочину, певних і досить

⁸⁶ Коломієць Т. О. До питання співвідношення державно-правового примусу і суміжних понять. *Право України*. 2005. № 1. С. 91–93.

⁸⁷ Каплунов А. И. Об основных счетах и понятии государственного принуждения. *Государство и право*. 2004. № 12. С. 10–17.

⁸⁸ Остафійчук М. М. Заходи правового примусу в трудових правовідносинах. *Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності*. 2002. № 4. С. 168–175.

серйозних правообмежень щодо вільного пересування, можливості вибору виду трудової діяльності, часу відпочинку, спілкування з близькими та рідними тощо.

Намагань сформулювати дефініцію позбавлення волі було багато, але найчастіше дослідники розуміли це як тюремне ув'язнення, яке було найпоширенішою формою позбавлення волі у Російській імперії. Щодо визначення поняття позбавлення волі думки різних науковців розходяться. Серед них можна виділити такі:

1) позбавлення волі як вид кримінального покарання полягає у примусовій ізоляції засудженого від суспільства на певний строк у спеціальних установах;

2) позбавлення волі є найбільш суворим видом покарання, яке являє собою ізоляцію засудженого від суспільства;

3) позбавлення волі передбачає виправний вплив як державний захід, який полягає у тому, що особа на підставі вироку, який набрав чинності, ізолюється від суспільства шляхом поміщення до спеціальної установи.

На думку В.В. Сташиса та В.І. Тютюгіна, позбавлення волі це основний вид покарання, відповідно до якого засуджений ізолюється від суспільства шляхом поміщення його на строк, установлений вироком, у спеціальну кримінально-виконавчу установу.

Чинний Кримінальний кодекс України роз'яснює у частині 1 ст. 63 КК, що являє собою **позбавлення волі**: «покарання у виді позбавлення волі полягає в ізоляції засудженого та поміщення його на певний строк до кримінально-виконавчої установи закритого типу». Слід зазначити, що таке формулювання уникає вказівки на те, від чого ізолюється винна особа, питання є дотепер дискусійним.

Слід також зауважити, що позбавлення волі є найтяжчою відповідальністю за чинним Кримінальним Кодексом України. Відповідно до Рішення Конституційного Суду України «Про смертну кару» від 29.12.1999 № 11 ніхто не може бути свавільно позбавлений життя, а право на життя є невід'ємним правом кожної особи. Позбавлення людини життя державою внаслідок застосування смертної кари як виду покарань навіть у межах положень, визначених законом, є скасуванням невід'ємного права людини на життя,

що не відповідає Конституції. Тому позбавлення волі на певний строк замінило смертну кару та стало найтяжчим покаранням на сьогодні. Узагалі сучасний стан інституту позбавлення волі є показником прогресу відповідно до принципів сучасної кримінальної політики й тенденцій соціального розвитку.

Як і всі види покарань, *позбавлення волі на певний строк* характеризується тим, що є заходом державного примусу, також є логічним наслідком вчинення злочину, передбачається тільки законом про кримінальну відповідальність і в межах відповідних санкцій, застосовується лише за рішенням суду та є обов'язковим для виконання.

Н.В. Тимовська наголошує, що у законодавстві позбавлення волі визначається по-різному: як затримання, тримання під вартою, позбавлення волі та ін. При цьому поняття позбавлення волі є загальним стосовно всіх названих форм державного примусу. Проте, попри різноманітність форм позбавлення волі, кожна з них має власні об'єктивні властивості, а саме:

1) це винятковий захід, реакція держави на антисоціальну поведінку людини, який застосовується тільки від імені держави у зв'язку з неправомірними, небезпечними для суспільства діями громадянина у виді затримання, запобіжного заходу або покарання;

2) зазначене покарання передбачає поміщення особи в призначені для цієї мети установи (приміщення) зі спеціальним режимом;

3) цей примусовий захід установлюється нормами права (законами й підзаконними актами), що регулюють форми позбавлення волі, умови та порядок застосування цього заходу, а також компетенцію органів, які її виконують;

4) позбавлення волі реалізується лише за допомогою правозастосовного акту – вироку суду;

5) цей захід забезпечується примусом, владними повноваженнями держави і передбачає підпорядкування

засуджених (ув'язнених) законним вимогам адміністрації місць позбавлення волі⁸⁹.

Із цим неможливо не погодитись, адже сутність позбавлення волі полягає в тому, що засуджений наділяється важливим специфічним правовим обов'язком – перебувати у спеціальній установі держави в межах строку, встановленого вироком суду. Специфічні права й обмеження як елементи кари в разі позбавленні воля відрізняють це покарання від інших, роблять його найсуворішим у загальній системі покарань⁹⁰.

3. Особливість примусу у кримінально-виконавчому праві

Досліджуючи саме *примус*, завдяки якому здійснюється позбавлення волі, необхідно з'ясувати його зміст саме в галузі кримінально-виконавчого права, оскільки саме в межах цієї галузевої науки поняття та форми державного примусу загалом не були достатньо досліджені. У кримінально-виконавчому праві потенціал примусу походить від правового примусу в цілому, але має низку видових особливостей, які необхідно виокремити:

1) процедура виконання та відбування покарань, що визначається нормами кримінально-виконавчого права, становить один із завершальних етапів кримінальної відповідальності, логічним юридичним наслідком злочину та сама по собі вже має властивість (ознаку) примусовості; саме у галузі кримінально-виконавчого права, яка закріплює та регламентує порядок виконання й умови відбування різних видів покарань, тобто конкретних заходів примусу, категорія примусу має особливе значення – тут правовий примус є одним із засобів організації та виконання покарання; так, А. Х. Степанюк указує, що завдяки каральній функції знаходять свій прояв призначення органів та установ

⁸⁹ Тимовська Н. В. Позбавлення волі як вид покарання // Актуальні питання реформування правової системи України : зб. наук. статей : Т. II. Луцьк. 2014. 354 с.

⁹⁰ Брызгалов В. Н. Режим в местах лишения свободы. Киев : РИО МВД УССР, 1976. 116 с.

виконання покарань і державний примус як спосіб організації та здійснення виконання покарання;

2) у кримінально-виконавчому праві примус взаємодіє із переконанням (*переконання* являє собою органічну частину правозабезпечення кримінально-виконавчих норм); процес впливу права на суспільні відносини на будь-якому його рівні неминує передбачає переконання, яке за своєю природою є суспільним засобом впливу на поведінку людей і тому не завжди пов'язується із правом; вплив норми посилюється й конкретизується в процесі реалізації права, де органи й установи виконання покарань, коли цього вимагає поведінка засудженого, повинні переконати його в необхідності виконувати приписи кримінально-виконавчого права, тому воно в різноманітних формах використовується в процесі виконання покарання, де під час особистого контакту, зазвичай бесіди, засудженому роз'яснюють важливість дотримання закону й пояснюють негативні наслідки, до яких може призвести відхід від належної поведінки;

3) специфічність примусу у сфері кримінально-виконавчого права полягає в обмежувальному характері правил поведінки під час виконання різних видів кримінальних покарань, у більш різкому їх вираженні як правообмежень для суб'єктів правовідносин, оскільки вони діють у сфері виконання покарання; *примусовість каральної діяльності* означає підневільне позбавлення, обмеження, заміну та доповнення прав, обов'язків і законних інтересів засудженого⁹¹.

У місцях позбавлення волі діють певні правила, які застосовуються до осіб, позбавлених волі. До них можна віднести, наприклад, обов'язкове носіння одягу встановленого зразка, дотримання певної форми звернення до представників адміністрації установи тощо. Примусовий характер цих заходів, що виражається в обмеженні прав засудженого, забезпечує його належну поведінку незалежно від того, вчинено чи не

⁹¹ Храмцов О. М. Щодо визначення примусу як кримінально-правової категорії та обставини, що включає злочинність діяння // Проблеми застосування і перспективи удосконалення: матеріали міжнародн. наук.-практ. конф. (м. Львів, 13–15 квітня 2007 р.). Львів, 2007. С. 282–284.

вчинено неправомірну дію. Із цього випливає, що вирішальним моментом у визначенні властивості примусу в кримінально-виконавчому праві, критерієм примусовості є правообмежувальна, а не вольова ознака.

Отже, *примус* у кримінально-виконавчому праві необхідно розуміти як вплив, що здійснюється чітко встановленими на підставі правообмежувальної ознаки діями органів та установ виконання покарань, які мають примусову властивість незалежно від ставлення засудженого до виконання своїх обов'язків.

Важливо ознакою інституту примусу є те, що в будь-якому акті примусу у сфері кримінально-виконавчого права наявні три аспекти: педагогічний, психологічний та адміністративно-правовий. *Педагогічний аспект* розуміють як механізм переконання, доведення відсутності іншої розумної альтернативи. *Психологічний аспект* передбачає цілеспрямований вплив на інтелектуальну, емоційну й вольову сферу засудженого. У підґрунті *адміністративно-правового аспекту* лежить режим виконання покарання з одночасним висуванням на перший план психологічного й педагогічного аспекту. Особливістю застосування заходів примусу до засуджених у кримінально-виконавчій сфері є досягнення паралельно з відбуттям покарання виховних, виправних і профілактичних цілей.

Державний примус є правовідносинами, в яких влада виступає як одна сторона – компетентний правозастосовний орган чи посадова особа, яка застосовує державно-примусові заходи до зобов'язаного суб'єкта, а інша особа-сторона – це засуджений чи інший учасник правовідносин, який повинен зазнати цього примусового впливу. Примус як правовідносини характеризується тим, що має два значення за своєю природою: є об'єктивним (державно-правовим) елементом, пов'язаним із правообмеженнями засудженого, та суб'єктивним (особистісним) елементом, пов'язаним з виконанням цих заходів засудженим, до якого ці заходи застосовано⁹².

⁹²Козлов П. П. Режим виконання кримінальних покарань: монограф. Київ : КНТ, 2008. 272 с.

У кримінально-виконавчому праві простежується наявність спеціального механізму примусу зі своїми підставами, цілями, гарантіями тощо. Заходи примусу у кримінально-виконавчому праві мають значні відмінності, обумовлені ступенем самостійності та специфікою кримінально-виконавчих правовідносин, у межах яких вони здійснюються. Серед цих відмінностей необхідно виокремити такі:

1) цільова спрямованість примусових заходів; мета примусових заходів впливу полягає в забезпеченні реалізації однієї чи декількох норм кримінально-виконавчого права; О. М. Храмцов відзначає, що специфікою примусу є те, що він є особливим проявом психічного насильства, метою якого є не заподіяння фізичної або психічної травми, хоча вони об'єктивно можуть ставатись, а вплив на волю особи для стимулювання необхідної суспільно безпечної поведінки;

2) гносеологічна характеристика неправомірних дій, що становлять підставу застосування тих чи інших заходів примусового впливу (*підстави* – це юридично значущі факти, які слугують поводом і безпосередньо викликають необхідність застосування різноманітних заходів примусу в процесі виконання покарання й можуть перебувати тільки у сфері кримінально-виконавчого законодавства);

3) спосіб закріплення тих чи інших заходів примусу у структурі правової норми; існуючий правовий режим регулювання, встановлений у кримінально-виконавчому праві, більшою мірою спирається на нормативні джерела права, що містять такі правові засоби, як дозволи, заборони та приписи.

Як справедливо вказує А. І. Каплунов, заходи державного примусу закріплено у двох видах правових норм:

1) нормах, що регламентують діяльність (закріплюють повноваження) владного суб'єкта;

2) нормах, що встановлюють правила поведінки примушеної особи.

У нормах права, що регламентують повноваження суб'єкта державної влади, який здійснює примусовий вплив, заходи примусу закріплено в їх диспозиціях. У нормах права, що встановлюють правила поведінки суб'єкта права, який є

примушеною особою, заходи примусу закріплено, як правило, у санкціях, рідше – у диспозиціях.

Особливістю примусу у кримінально-виконавчому праві є його взаємодія з відповідними заходами матеріально-правового примусу галузі кримінального права як певного джерела виникнення правовідносин виконання й відбування кримінальних покарань. Отже, ці види примусу, що є матеріальним та процесуальним за своєю природою, не можуть існувати без такого зв'язку. Але реалізація всього обсягу примусу у кримінально-виконавчому праві все ж таки не залежить безпосередньо від попередніх кримінально-правових відносин і характеризується лише опосередкованим зв'язком.

Як один із засобів впливу на поведінку засуджених примус у сфері кримінально-виконавчої діяльності є обов'язковим її елементом, оскільки він сам по собі гарантує дотримання принципу соціальної справедливості, яка повинна застосовуватися щоразу, коли викриваються посягання на недоторканність охоронюваних державою суспільних відносин. При цьому і сам примус має бути втіленням справедливості.

Примус у сфері кримінально-виконавчого права можна розглядати як захід (метод) примусового впливу на особистість. *Метод примусу* полягає в організації певних умов з метою збереження й розвитку позитивних якостей особистості засудженого чи для стимулювання належної поведінки суб'єкта правовідносин. Такий захід примусу, як стягнення, називають методом виховання, специфічний метод правового регулювання та метод діяльності органів держави. *Метод правового регулювання* – це спосіб забезпечення найбільш раціональної поведінки різних категорій людей, включно із засудженими; його реалізація забезпечується силою держави, він закріплюється в особливих соціальних правилах – юридичних нормах.

У сучасній юридичній літературі виділяють методи, властиві для тих чи інших галузей права: імперативний метод, диспозитивний метод, заохочувальний метод, рекомендуєчий метод, метод автономії й рівності сторін, метод переконання та метод примусу. Застосування примусу у вигляді правозастосовчих актів (наказів, постанов, заходів

стягнення тощо) впливає із самої сутності режиму виконання й відбування покарання у виді позбавлення волі. Він є одним з основних методів охорони правопорядку.

Отже, досліджуючи державний інститут примусу, слід зазначити, що він є досить важливим у суспільстві. Інститут позбавлення волі застосовують до людей, які вчинили суспільно небезпечні злочини, коли законом передбачається кримінальна відповідальність за ці правопорушення. Примус є одним з важливих елементів позбавлення волі. Завдяки Кримінальному кодексу особа, яка вчинила злочин, позбавляється волі на певний строк, визначений санкціями норм, які порушила особа. Позбавлення волі в сучасних умовах служить для захисту найважливіших інтересів держави, суспільства й особистості від найбільш небезпечних посягань на них. Ізоляція певної категорії злочинців є доцільною з точки зору як загального, так і спеціального попередження нових злочинів.

Питання для самоконтролю

1. Позбавлення волі як вид кримінального покарання.
2. Відмінність цього покарання від інших заходів державного примусу.
3. Мета покарання.
4. Місце позбавлення волі в системі покарань.
5. Максимальний строк, на який може бути призначене покарання у виді позбавлення волі за сукупністю злочинів та за сукупністю вироків.
6. Правові наслідки позбавлення волі як виду кримінального покарання.
7. Елементи кари.
8. Нормативно-правовий акт, за допомогою якого реалізується позбавлення волі як вид покарання.

Перелік рекомендованої літератури

1. Конституція України : відповід. офіц. тексту. – Харків : Право, 2016. – 82 с.
2. Кримінальний кодекс : відповід. офіц. тексту. – Київ : Паливода А. В., 2017. – 209 с.

3. Кримінально-виконавчий кодекс: відповід. офіц. тексту. – Київ: Паливода, 2017. – 103 с.

4. Коломієць Т. О. До питання співвідношення державно-правового примусу і суміжних понять / Т. О. Коломієць // Право України. – 2005. – № 1. – С. 91–93.

5. Каплунов А. И. Об основных счетах и понятии государственного принуждения / А. И. Каплунов // Государство и право. – 2004. – № 12. – С. 10–17.

6. Шевчук О. М. Державний примус у системі засобів соціального впливу / О. М. Шевчук // Вісник Національного університету внутрішніх справ. – 2002. – Вип. 17. – С 105–109.

7. Остафійчук М. М. Заходи правового примусу в трудових правовідносинах / М. М. Остафійчук // Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності. – 2002. – № 4. – С. 168–175.

8. Тимовська Н. В. Позбавлення волі як вид покарання / Н. В. Тимовська // Актуальні питання реформування правової системи України: Збірник наукових статей: Т. II. Луцьк. 2014. 354 с.

9. Брызгалов В. Н. Режим в местах лишения свободы / В. Н. Брызгалов. – Киев: РИО МВД УССР, 1976. – 116 с.

10. Храмцов О. М. Щодо визначення примусу як кримінально-правової категорії та обставини, що охоплює злочинність діяння / О. М. Храмцов // Проблеми застосування і перспективи удосконалення: матер. між народ. наук.-практ. конф. (м. Львів, 13–15.04.2007 р.). – Львів, 2007. – С. 282–284.

11. Козлов П. П. Режим виконання кримінальних покарань: монограф. / П. П. Козлов. – Київ: КНТ, 2008. – 272 с.

Розділ 20

Класифікація засуджених до позбавлення волі та їх розподіл по установам виконання покарань

1. *Класифікація засуджених до позбавлення волі.*
2. *Розподіл засуджених за видами установ виконання покарань.*

Класифікація, критерії класифікації, рецидив злочинів, оцінювання ступеня виправлення, соціальна занедбаність, роздільне тримання, колонії мінімального рівня безпеки, колонії середнього рівня безпеки, колонії максимального рівня безпеки, розподіл.

1. Класифікація засуджених до позбавлення волі

Кримінальне законодавство виділяє такі категорії суб'єктів злочину за класифікаційними ознаками: особа, яка вчинила злочин повторно та рецидив злочинів (ст. ст.32,34,67 КК України), неповнолітні (ст. 97 КК України), жінки (ст. ст. 66,83 КК України), спеціальні суб'єкти. Разом із тим статті 18 і 19 КВК України визначають, яким категоріям засуджених слід відбувати покарання в тій чи іншій установі виконання покарань відповідного рівня безпеки.

Отже, *класифікація засуджених до позбавлення волі* – суміжний інститут кримінального та кримінально-виконавчого права. При цьому в кримінально-виконавчому законодавстві дістають розвиток положення кримінального закону.

До *критеріїв* класифікації засуджених до позбавлення волі можна віднести такі: вік, стать, тяжкість вчиненого злочину, строк призначеного покарання, форма вини, факт відбування в минулому покарання у виді позбавлення волі, рецидив злочинів, громадянство.

Віднесення засудженого до позбавлення волі до певної класифікаційної групи пов'язується з певними правовими наслідками, які мають суттєве значення для ухвалення судом рішення щодо призначення виду й розміру покарання. У

подальшому класифікаційні ознаки враховуються під час безпосереднього виконання покарання для визначення виду УВП, в якій відбуватиме покарання засуджений, для визначення ступеня виправлення й у разі зміни умов відбування покарання.

Головне завдання класифікації засуджених – індивідуалізація виконання покарання й досягнення його максимальної ефективності.⁹³

Що ж таке класифікація? Із сказаного випливає, що класифікація засуджених є поділом їх на більш-менш однорідні групи у відповідності до специфічних ознак (критеріїв) залежно від характеру та ступеня суспільної небезпечності вчиненого злочину, колишніх судимостей, статі й віку з метою диференціації та індивідуалізації виконання покарання.

Для зручності виділимо чотири основних види критеріїв класифікації засуджених: фізіологічні, юридичні, педагогічні та, психологічні.

Стисло розглянемо особливості та порядок застосування визначених критеріїв і класифікації на практиці.

1. До фізіологічних критеріїв класифікації засуджених належать стать, вік і стан здоров'я. За статтю засуджені класифікуються на чоловіків та жінок. За віком – на дорослих та неповнолітніх. За станом здоров'я – на працездатних, непрацездатних і хворих на тяжкі або хронічні захворювання.

Указані критерії в першу чергу враховуються судом під час ухвалення рішення щодо призначення виду й розміру кримінального покарання.

Так, наприклад, згідно зі статтею 66 КК України вчинення злочину неповнолітнім або жінкою в стані вагітності враховується як пом'якшуюча обставина. Покарання у виді позбавлення волі особам, які не досягли до вчинення злочину вісімнадцятирічного віку, суд не може призначити на строк більше 10 років, а за вчинення неповнолітнім особливо тяжкого злочину, поєданого з

⁹³ Кримінально-виконавче право України : підручник / О. М. Джужа, І. Г. Богатирьов, О. Г. Колб, В. В. Василевич та ін. ; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. О. М. Джужі. Київ: Атіка, 2010. С. 523.

умисним позбавленням життя людини, – на строк не більше 15 років (ст. 102 КК України).

На другому етапі вік і стать засуджених до позбавлення волі враховується комісіями для визначення установи виконання покарання, де буде утримуватись засуджений.

Так, згідно зі статтями 11 і 18 КВК України дорослі засуджені тримаються у виправних колоніях закритого типу мінімального, середнього та максимального рівня безпеки, а неповнолітні засуджені – у спеціальних виховних установах (виховні колонії ст. 19 КВК України).

2. До юридичних критеріїв належать тяжкість вчиненого злочину, особа засудженого й форма вини. За тяжкістю вчиненого злочину розрізняють чотири категорії засуджених: особи, які вчинили злочини невеликої тяжкості, середньої тяжкості, тяжкі та особливо тяжкі злочини (ст. 12 КК України).

За особою засудженого – особи, які відбувають покарання у місцях позбавлення волі вперше, особи, які раніше відбували покарання у виді позбавлення волі, особи, яким покарання у виді смертної кари або довічного позбавлення волі замінено позбавленням волі на певний строк у порядку помилування або амністії, й особи, засуджені на довічне позбавлення волі.

За формою вини засуджених поділяють на таких, які вчинили злочини умисно або з необережності.

Безумовно, юридичні критерії разом із фізіологічними враховуються судом під час ухвалення рішення щодо призначення покарання у межах, установлених у санкції статті Особливої частини Кримінального кодексу України. При цьому враховуються ступінь тяжкості вчиненого злочину, особа винного й обставини, що пом'якшують та обтяжують покарання (ст. 65–67 КК України), так, особі, яка вчинила злочин, має бути призначене покарання, необхідне й достатнє для її виправлення та попередження нових злочинів.

Такий підхід надає можливість створити цілу систему кримінально-виконавчих установ відкритого й закритого типу з відповідним рівнем безпеки, а також забезпечити роздільне тримання засуджених в цих установах залежно від

характеру та ступеня суспільної небезпечності вчиненого злочину й особи злочинця.

Водночас під час організації процесу карально-виховного впливу в конкретній установі виконання покарання така класифікація у низці випадків є недостатньою. З метою диференціації цього процесу з'являється необхідність вирізнити інші групи засуджених, які мають спільні риси з точки зору педагогічної й психологічної характеристики осіб, які відбувають покарання. Тому можна виділити **педагогічні критерії** класифікації засуджених до якого слід віднести і ступінь виправлення або ступінь соціальної занедбаності.

За ступенем виправлення засуджені поділяються на тих, які довели своє виправлення (ст. 81 КК України), і на осіб, які стали на шлях виправлення (ст. 82 КК України).

У жодному законодавчому акті нині не визначено чіткі критерії виправлення особи. Наукою та практикою були вироблені й широко застосовуються різноманітні підходи до визначення ступеня виправлення засуджених, зокрема їх можна визначати насамперед за ставленням осіб до різних матеріальних, духовних та інших загальнолюдських цінностей.⁹⁴

Наказ Міністерства юстиції України «Про організацію соціально-виховної та психологічної роботи із засудженими» від 04.11.2013 № 2300/5 регламентує діяльність відділення соціально-психологічної служби та відповідну документацію. Щоденник індивідуальної роботи із засудженим у Розділі 5. «Оцінка ступеня виправлення засудженого» містить критерії, які оцінюються за шкалою «добре», «задовільно», «незадовільно» і стосуються:

- 1) дотримання вимог режиму відбування покарання;
- 2) поведінки стосовно персоналу;
- 3) поведінки стосовно інших засуджених;
- 4) ставлення до виконання робіт із самообслуговування, благоустрою колонії;
- 5) дотримання правил санітарії та гігієни;

⁹⁴ Кримінально-виконавче право України : підручник / О. М. Джужа, І. Г. Богатирьов, О. Г. Колб, В. В. Василевич та ін. ; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. О. М. Джужі. Київ: Атіка, 2010. С. 540.

б) ставлення до участі в програмах диференційованого виховного впливу.

Оцінювання ступеня виправлення засудженого дозволяє визначити та вжити конкретних заходів щодо реалізації індивідуальної роботи із засудженим, досягти максимальних результатів за термін перебування в УВП: з'ясувати реальне ставлення засудженого до вчиненого злочину, факту позбавлення волі, вироку суду, режиму відбування покарання, праці, персоналу, колективу та до свого майбутнього.

Засуджений, який стає на шлях виправлення, характеризується тим, що позитивно ставитися до роботи, виконує вимоги режиму та правила внутрішнього розпорядку, позитивно ставиться до виховних заходів, виконує свої обов'язки. Проте через деякі негативні звички та якості особистості він ще не готовий до самосвідомої правослухняної поведінки, а тому потребує контролю з боку представників адміністрації.

Засуджений, який став на шлях виправлення, характеризується зразковою поведінкою й сумлінним ставленням до праці та навчання. В адміністрації є впевненість у тому, що в разі правильно організованої роботи він зможе довести своє виправлення, перебороти негативні погляди, переконання, звички й риси характеру і без позбавлення волі.

Засуджений, який довів своє виправлення, характеризується сумлінною поведінкою, ставленням до праці та навчання й не потребує контролю за поведінкою з боку представників адміністрації.

За ступенем соціальної занедбаності класифікація поділяє засуджених на осіб, які порушують установлений порядок відбування покарання, злісних порушників установленого порядку відбування покарання (ст. ст. 132, 133 КВК України) й осіб, які виражають злісну непокору законним вимогам адміністрації виправної установи (ст. 391 КК України).

До ***психологічних критеріїв*** класифікації засуджених належать такі: тип особи і психічне ставлення до злочину, тобто визнання, чи невизнання нею своєї вини в учиненому злочині. За типом засуджені особи класифікуються за

загальними ознаками – з виділенням холериків, флегматиків, сангвініків і меланхоліків.

На відміну від фізіологічних і юридичних критеріїв класифікації засуджених, які обов'язково враховуються під час ухвалення рішення судом, педагогічна та психологічна класифікація у своїй основі враховується адміністрацією кримінально-виконавчих установ під час проведення соціально-виховної роботи із засудженими до позбавлення волі.

Отже, **значення класифікації** засуджених полягає у тому, що вона обумовлює:

- окреме тримання різних категорій засуджених залежно від ступеня небезпечності та ступеня соціальної занедбаності;

- забезпечення реалізації принципу диференціації й індивідуалізації виконання покарання;

- виключення негативного впливу засуджених, які через своє злочинне минуле та негативні риси характеру можуть шкідливо впливати на засуджених уперше;

- раціональне застосування примусових заходів стимулювання правослухняної поведінки;

- створення системи установ виконання покарання;

- забезпечення зміни умов відбування покарання залежно від ступеня виправлення та соціальної занедбаності засуджених.

Категорії засуджених і вимоги щодо їх роздільного тримання встановлюються статтею 92 КВК України.

У колоніях встановлюється роздільне тримання чоловіків і жінок, неповнолітніх і дорослих. Уперше засуджені до позбавлення волі тримаються окремо від тих, які раніше відбували покарання у виді позбавлення волі.

Ізольовано від інших засуджених, а також роздільно тримаються:

- засуджені до довічного позбавлення волі;

- засуджені, яким покарання у виді смертної кари замінено довічним позбавленням волі;

- засуджені, яким покарання у виді смертної кари або довічного позбавлення волі замінено позбавленням волі на певний строк у порядку помилування або амністії.

Окремо тримаються чоловіки, вперше засуджені до позбавлення волі за злочини, вчинені з необережності. Також окремо тримаються засуджені, які раніше працювали в суді, органах прокуратури, юстиції та правоохоронних органах.

Установлені законом вимоги роздільного тримання засуджених не поширюються на лікувальні заклади місць позбавлення волі й колонії, призначені для тримання та лікування інфекційних хворих засуджених. Порядок тримання засуджених у лікувальних закладах і цих колоніях визначається нормативно-правовими актами Міністерства юстиції України.⁹⁵

Відповідно до кримінально-виконавчого законодавства засуджені до позбавлення волі відбувають увесь строк покарання в одній виправній чи виховній колонії, як правило, у межах адміністративно-територіальної одиниці відповідно до його місця проживання до засудження.

Переведення засудженого для дальшого відбування покарання з однієї виправної чи виховної колонії до іншої допускається лише за виняткових обставин, які перешкоджають дальшому перебуванню засудженого в цій виправній чи виховній колонії. Порядок такого переведення визначається нормативно-правовими актами Міністерства юстиції України.

Отже, *класифікація засуджених* – це їх поділ за фізіологічними, юридичними, педагогічними та психологічними критеріями, які мають важливе значення як на етапі винесення вироку й обрання виду та терміну покарання, так і в процесі його відбування в установах виконання покарань, тому що саме залежно від відбутого строку покарання, педагогічних і психологічних критеріїв класифікації засуджених залежить зміна їх правового статусу у напрямку як покращення, так і погіршення умов відбування покарання.

Розподіл засуджених за видами установ виконання покарань

⁹⁵ Кримінально-виконавче право України : підручник / О. М. Джужа, І. Г. Богатирьов, О. Г. Колб, В. В. Василевич та ін. ; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. О. М. Джужі. Київ: Атіка, 2010. С. 527.

Виходячи з розглянутої класифікації, важливе значення має розподіл і напавлення для відбування покарання осіб, засуджених до позбавлення волі на певний строк та довічного позбавлення волі, із слідчих ізоляторів до установ виконання покарань.

До 2001 р. вид установи виконання покарання з відповідним режимом, у якій слід було відбувати покарання засудженому, визначався судом. За чинним законодавством (ст. 86 КВК України) вид колонії, в якій засуджені до позбавлення волі відбувають покарання, визначається Центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері виконання кримінальних покарань.

Підставою для розподілу засуджених по видах УВП є вирок суду, що набрав законної чинності або звернений для виконання.

Після проголошення обвинувального вироку засуджений до позбавлення волі, як правило, направляється в слідчий ізолятор, де і перебуває до набрання вироком чинності. У випадку, коли засудженому суд не змінить запобіжний захід, він може залишитися на волі й буде направлений до місця позбавлення волі після звернення вироку до виконання; у цьому разі суд надсилає копію вироку, що набрав чинності, до органів внутрішніх справ за місцем проживання засудженого, які зобов'язані взяти засудженого під варту й доставити до слідчого ізолятора, звідки він буде направлений до відповідної установи виконання покарань.

Засуджені до позбавлення волі направляються до УВП не пізніше 10-ти денного строку з дня набрання вироком суду чинності або з дня надходження із суду розпорядження про виконання вироку, який набрав законної чинності. Протягом цього строку засуджений має право на короткострокове побачення з близькими родичами.⁹⁶

Більш детальний порядок направлення засуджених до виправних і виховних колоній визначається відомчими

⁹⁶ Кримінально-виконавче право України : підручник / О. М. Джужа, І. Г. Богатирьов, О. Г. Колб, В. В. Василевич та ін.; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. О. М. Джужі. Київ: Атіка, 2010. С. 534.

нормативно-правовими актами. Так, порядок визначення виду УВП регламентовано Положенням про визначення особам, засудженим до довічного позбавлення волі та позбавлення волі на певний строк, виду колонії, порядок направлення для відбування покарання осіб, засуджених до довічного позбавлення волі, позбавлення волі на певний строк, арешту й обмеження волі, та їх переведення та Положенням про центральну, міжрегіональну комісії та комісію слідчого ізолятора з питань визначення особам, засудженим до довічного позбавлення волі та позбавлення волі на певний строк, виду колонії, порядок направлення для відбування покарання осіб, засуджених до довічного позбавлення волі, позбавлення волі на певний строк, арешту й обмеження волі, та їх переведення, затвердженим Наказом Міністерства юстиції від 27.02.2017 № 680/5.

Направлення для відбування покарання осіб, засуджених до довічного позбавлення волі, позбавлення волі на певний строк, до установ виконання покарань і їх переведення до іншої установи здійснюються на підставі запиту на наряд щодо направлення осіб, засуджених до довічного позбавлення волі, позбавлення волі на певний строк, із слідчих ізоляторів до установ виконання покарань, на підставі якого видається наряд про направлення цих осіб із слідчих ізоляторів до установ виконання покарань.

Наряди видаються підрозділами слідчого ізолятора, міжрегіонального управління та Міністерства юстиції України, які здійснюють контроль за виконанням судових рішень, на підставі рішення комісії СІЗО про визначення рівня безпеки виправної колонії та відповідних рішень міжрегіональних і центральної комісії.

За нарядами підрозділу слідчого ізолятора, який здійснює контроль за виконанням судових рішень, до установ виконання покарань направляються:

- засуджені неповнолітні особи жіночої статі – до Мелітопольської установи виконання покарань;
- неодноразово засуджені неповнолітні особи чоловічої статі – до Кременчуцької виховної колонії;
- засуджені до позбавлення волі на певний строк чоловіки, які раніше працювали в суді, органах прокуратури,

юстиції та правоохоронних органах, – до Менської виправної колонії (№ 91);

- уперше засуджені до позбавлення волі на певний строк жінки, які раніше працювали в суді, органах прокуратури, юстиції та правоохоронних органах, – до сектору при Галицькій виправній колонії (№ 128);

- чоловіки, вперше засуджені до позбавлення волі на певний строк за злочини, вчинені з необережності, які раніше працювали в суді, органах прокуратури, юстиції та правоохоронних органах, – до Кагарлицької виправної колонії (№ 115);

- уперше засуджені до позбавлення волі вагітні жінки та жінки, які мають при собі дітей віком до трьох років, – до Чорноморської виправної колонії (№ 74);

- неодноразово засуджені до позбавлення волі вагітні жінки та жінки, які мають при собі дітей віком до трьох років, – до Чернігівської виправної колонії (№ 44).

За нарядами підрозділу міжрегіонального управління, який здійснює контроль за виконанням судових рішень, виданими на підставі запиту на наряд щодо направлення для відбування покарання осіб, засуджених до довічного позбавлення волі, позбавлення волі на певний строк, арешту й обмеження волі, комісії СІЗО, направляються:

- до установ виконання покарань, які перебувають у межах зони діяльності міжрегіонального управління, – особи, засуджені до довічного позбавлення волі, позбавлення волі на певний строк, а також засуджені, яким обмеження волі призначено відповідно до статті 82 Кримінального кодексу України;

- до виправних центрів – особи у порядку, встановленому для засуджених до позбавлення волі на певний строк на підставі відповідного рішення суду.

За нарядами підрозділу Міністерства юстиції України, який здійснює контроль за виконанням судових рішень, направляються:

- особи, засуджені до довічного позбавлення волі та позбавлення волі на певний строк, розмістити яких немає змоги через відсутність достатньої кількості місць у виправних колоніях чи секторах визначеного рівня безпеки у

зоні діяльності міжрегіонального управління або місць для окремого розміщення осіб, яких засуджено за одним вироком суду;

- особи, які до засудження постійно проживали за межами адміністративно-територіальної одиниці, де вони вчинили злочин, і мають постійні соціальні зв'язки з близькими родичами та членами сім'ї за межами зони діяльності міжрегіонального управління;

- засуджені іноземці, громадянство яких документально підтверджено (національний паспорт, паспортний документ, довідка з дипломатичного представництва, запис у судовому рішенні), незалежно від наявності у зоні діяльності міжрегіонального управління установ відповідного рівня безпеки;

- засуджені особи, передані на територію України з інших держав для подальшого відбування покарання, незалежно від наявності в зоні діяльності міжрегіонального управління установ виконання покарань відповідного рівня безпеки;

Запит на наряд щодо направлення засуджених до установ виконання покарань підписується керівником підрозділу, який здійснює контроль за виконанням судових рішень, і начальником слідчого ізолятора та направляється до підрозділу міжрегіонального управління, який здійснює контроль за виконанням судових рішень. До запиту додається протокол комісії СІЗО про визначення засудженому установи виконання покарань.

Запит на наряд і матеріали, необхідні для розгляду питань щодо направлення для відбування покарання осіб, засуджених до довічного позбавлення волі, позбавлення волі на певний строк, арешту та обмеження волі, до установ виконання покарань, направляються до Міністерства юстиції України підрозділом міжрегіонального управління, який здійснює контроль за виконанням судових рішень, не пізніше одного робочого дня з дати ухвалення рішення комісією СІЗО. Запит підписується керівником цього підрозділу та керівником міжрегіонального управління чи його заступником. До запиту додається копія протоколу комісії СІЗО про визначення засудженому установи виконання покарань.

Наряди на запити готуються підрозділом міжрегіонального управління чи Міністерства юстиції України, який здійснює контроль за виконанням судових рішень, протягом 5 робочих днів із дати отримання відповідного запиту.

Наряд, виданий підрозділом міжрегіонального управління, який здійснює контроль за виконанням судових рішень, підписується керівником підрозділу, який здійснює контроль за виконанням судових рішень, і керівником міжрегіонального управління або його заступником.

Наряд, виданий Міністерством юстиції України, підписується заступником Міністра та надсилається ініціатору запиту, а копія – до міжрегіонального управління.

Копія наряду, виданого підрозділом слідчого ізолятора, який здійснює контроль за виконанням судових рішень, надсилається до підрозділів міжрегіонального управління та Міністерства юстиції України, які здійснюють контроль за виконанням судових рішень.

Копія наряду, виданого міжрегіональним управлінням, надсилається до підрозділу Міністерства юстиції України, який здійснює контроль за виконанням судових рішень.

В окремих випадках, визначених статтею 10 і ч. 2 ст. 93 Кримінально-виконавчого кодексу України, за заявою особи наряди на запити готуються після надання пропозицій оперативних підрозділів міжрегіонального управління та Міністерства юстиції України.

За ухваленим міжрегіональною чи центральною комісією рішенням про переведення засудженого відповідний підрозділ, який здійснює контроль за виконанням судових рішень, на підставі витягу з протоколу засідання комісії протягом 5 робочих днів з дати ухвалення рішення відповідною комісією готує наряд на переведення засудженого.

До виправних колоній мінімального рівня безпеки з полегшеними умовами тримання із слідчого ізолятора направляються особи, засуджені вперше до позбавлення волі за злочини, вчинені з необережності, злочини невеликої та середньої тяжкості. При цьому до цих виправних колоній *не можуть* направлятись:

- особи, які злісно порушували вимоги режиму в місцях попереднього ув'язнення;
- інваліди I та II груп та особи, які досягли пенсійного віку;
- вагітні жінки та жінки, які мають при собі дітей віком до 3-х років;
- особи, які не пройшли повний курс лікування венеричного захворювання, активної форми туберкульозу, психічного розладу, алкоголізму та наркоманії;
- особи, яких засуджено за вчинення умисного злочину в період відбування покарання у виді арешту або обмеження волі.

До виправних колоній мінімального рівня безпеки із загальними умовами тримання із СІЗО направляються чоловіки, вперше засуджені до позбавлення волі за злочини невеликої та середньої тяжкості; жінки, засуджені за злочини невеликої та середньої тяжкості, тяжкі та особливо тяжкі злочини.

До виправних колоній середнього рівня безпеки із слідчого ізолятора направляються жінки, засуджені до покарання у виді довічного позбавлення волі; жінки, яким покарання у виді смертної кари або довічного позбавлення волі замінено позбавленням волі на певний строк в порядку помилування; чоловіки, вперше засуджені до позбавлення волі за тяжкі й особливо тяжкі злочини; чоловіки, які раніше відбували покарання у виді позбавлення волі; чоловіки, засуджені за вчинення умисного злочину середньої тяжкості в період відбування покарання у виді позбавлення волі.

Особа визнається такою, що раніше відбувала покарання у виді позбавлення волі, якщо вона раніше була засуджена до покарання у виді позбавлення волі та фактично його відбувала в установах виконання покарань і СІЗО.

До виправних колоній максимального рівня безпеки із СІЗО направляються чоловіки, засуджені до покарання у виді довічного позбавлення волі; чоловіки, яким покарання у виді смертної кари замінено довічним позбавленням волі; чоловіки, яким покарання у виді смертної кари або довічного позбавлення волі замінено позбавленням волі на певний строк у порядку помилування або амністії; чоловіки, засуджені за умисні особливо тяжкі злочини; чоловіки,

засуджені за вчинення умисного тяжкого або особливо тяжкого злочину в період відбування покарання у виді позбавлення волі.

До виправних колоній максимального рівня безпеки з відбуванням покарання у звичайних жилих приміщеннях направляються:

- чоловіки, яким покарання у виді довічного позбавлення волі замінено позбавленням волі на певний строк у порядку помилування або амністії;

- чоловіки, засуджені за умисні особливо тяжкі злочини, які мають незняту та непогашену судимість за умисний тяжкий або особливо тяжкий злочин, за який вони фактично відбували покарання в місцях позбавлення волі;

- чоловіки, які раніше двічі в будь-якій послідовності були засуджені та фактично відбували покарання у виді позбавлення волі за такі злочини: проти основ національної безпеки України; умисне вбивство; умисне тяжке тілесне ушкодження; захоплення заручників; зґвалтування; розбій, вчинений за обтяжуючих обставин; вимагання, вчинене за обтяжуючих обставин; виготовлення, зберігання, придбання, перевезення, пересилання, ввезення в Україну з метою збуту або збут підроблених грошей, державних цінних паперів чи білетів державної лотереї; створення злочинної організації; бандитизм; терористичний акт; створення непередбачених законом воєнізованих або збройних формувань; викрадення, привласнення, вимагання вогнепальної зброї, бойових припасів, вибухових речовин чи радіоактивних матеріалів або заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем; незаконне заволодіння транспортним засобом за обтяжуючих обставин; контрабанда наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів; незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, пересилання чи збут наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів; організація або утримання місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів; посягання на життя працівника правоохоронного органу, члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного

кордону або військовослужбовця; посягання на життя судді, народного засідателя чи присяжного у зв'язку з їх діяльністю, пов'язаною із здійсненням правосуддя; злісна непокора вимогам адміністрації виправної установи; втеча з місця позбавлення волі або з-під варти; посягання на життя представника іноземної держави, і які знову вчинили будь-який із перелічених злочинів, за який вони були засуджені до покарання у виді позбавлення волі.

До виправних колоній або секторів максимального рівня безпеки з відбуванням покарання у приміщеннях камерного типу направляються:

- чоловіки, засуджені до покарання у виді довічного позбавлення волі;

- чоловіки, яким покарання у виді смертної кари замінено довічним позбавленням волі;

- чоловіки, засуджені до покарання у виді позбавлення волі на певний строк за посягання на територіальну цілісність і недоторканність України, яке призвело до загибелі людей або інших тяжких наслідків; державну зраду; посягання на життя державного чи громадського діяча; диверсію; шпигунство; умисне вбивство: двох або більше осіб; заручника; особи чи її близького родича у зв'язку з виконанням цією особою службового або громадського обов'язку; вчинене на замовлення; вчинене особою, яка раніше вчинила умисне вбивство, за винятком умисного вбивства, вчиненого в стані сильного душевного хвилювання, та умисного вбивства при перевищенні меж необхідної оборони або у разі перевищення заходів, необхідних для затримання злочинця; захоплення або тримання неповнолітньої особи як заручника з метою спонукання родичів затриманого, державної або іншої установи, підприємства чи організації, фізичної або службової особи до вчинення чи утримання від вчинення будь-якої дії як умови звільнення заручника, захоплення або тримання особи як заручника організованою групою, або такі дії, що поєднані з погрозою знищення людей, або такі, що спричинили тяжкі наслідки; створення злочинної організації; бандитизм; терористичний акт, вчинений повторно, або за попередньою змовою групою осіб, або якщо він призвів до заподіяння значної майнової шкоди чи інших

тяжких наслідків або загибелі людини; створення терористичної групи чи терористичної організації, керівництво такою групою чи організацією або участь у ній, а так само організаційне чи інше сприяння створенню або діяльності терористичної групи чи терористичної організації; посягання на життя працівника правоохоронного органу, члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовця; посягання на життя судді, народного засідателя чи присяжного у зв'язку з їх діяльністю, пов'язаною із здійсненням правосуддя; посягання на життя захисника чи представника особи у зв'язку з діяльністю, пов'язаною з наданням правової допомоги; посягання на життя представника іноземної держави; захоплення представника влади або працівника правоохоронного органу як заручника;

- чоловіки, засуджені за вчинення умисного тяжкого або особливо тяжкого злочину в період відбування покарання у виді позбавлення волі;

- чоловіки, які раніше були засуджені до позбавлення волі за будь-який з таких злочинів: проти основ національної безпеки України; умисне вбивство за обтяжуючих обставин; захоплення заручників; зґвалтування, що спричинило особливо тяжкі наслідки, а також зґвалтування неповнолітньої чи неповнолітнього, малолітньої чи малолітнього; розбій, вчинений організованою групою або поєднаний із заподіянням тяжких тілесних ушкоджень; вимагання, вчинене організованою групою або поєднане із заподіянням тяжкого тілесного ушкодження; створення злочинної організації; бандитизм; терористичний акт; посягання на життя працівника правоохоронного органу, члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовця; посягання на життя судді, народного засідателя чи присяжного у зв'язку з їх діяльністю, пов'язаною із здійсненням правосуддя; злісна непокора вимогам адміністрації виправної установи; втеча з місця позбавлення волі або з-під варті, і які знову вчинили будь-який із перелічених злочинів, за який вони засуджені до покарання у виді позбавлення волі.

Неповнолітні особи, засуджені до покарання у виді позбавлення волі, направляються із слідчого ізолятора до спеціальних виховних установ (виховних колоній). *Особи, які вчинили злочин у неповнолітньому віці й до набрання вищою законом чинності досягають повноліття*, направляються до виправних колоній мінімального рівня безпеки із загальними умовами тримання.

Особа визнається такою, що раніше відбувала покарання у виді позбавлення волі, у разі, якщо вона раніше була засуджена до покарання у виді позбавлення волі та відбувала його в кримінально-виконавчих установах чи слідчому ізоляторі.

Особи, засуджені до арешту, відбувають покарання в арештних домах, як правило, за місцем засудження.

Переведення засудженого для подальшого відбування покарання без зміни умов тримання з однієї виправної чи виховної колонії до іншої в межах зони діяльності міжрегіонального управління здійснюється за рішенням міжрегіональної комісії.

Переведення засудженого для подальшого відбування покарання без зміни умов тримання з однієї виправної чи виховної колонії до іншої за межами зони діяльності міжрегіонального управління здійснюється за рішенням центральної комісії.

Переведення засудженого для подальшого відбування покарання з однієї виправної чи виховної колонії до іншої з підстави «відповідно до його місця проживання до засудження» здійснюється на підставі клопотання засудженого, підпис якого засвідчується керівником адміністрації установи виконання покарань. До клопотання додаються довідка з особової справи засудженого, копії паспортного документа (або іншого документа, що посвідчує особу) та документа, що підтверджує реєстрацію місця проживання або місця перебування до засудження.

Переведення засудженого для дальшого відбування покарання з однієї виправної чи виховної колонії до іншої з підстави «відповідно до місця постійного проживання близьких родичів та/або членів сім'ї засудженого» здійснюється на підставі клопотання засудженого або близького родича чи члена сім'ї засудженої особи. Підпис

засудженого на клопотанні засвідчується керівником адміністрації установи виконання покарань. У клопотанні про переведення має міститися додаткова інформація щодо всіх близьких родичів і членів сім'ї засудженого відповідно до ступеня їх спорідненості та місця їх постійного проживання.

До клопотання про переведення додаються довідка-витяг з особової справи засудженого, копії паспортних документів засудженої особи та близьких родичів чи членів сім'ї засудженої особи, а також оригінали або нотаріально засвідчені копії довідки про реєстрацію місця проживання або місця перебування близького родича чи члена сім'ї, який звернувся з клопотанням, і документів, що підтверджують наявність родинних стосунків (свідоцтво про народження, свідоцтво про шлюб тощо).

До свідоцтва про народження дитини засудженого додатково додаються довідка про реєстрацію місця проживання або місця перебування дитини й інформація служби у справах дітей за місцем проживання дитини та за місцем проживання засудженого про позбавлення або поновлення його батьківських прав.

Зміна умов тримання засудженого шляхом переведення його до виправної колонії іншого рівня безпеки здійснюється центральною комісією за поданням адміністрації виправної колонії щодо зміни умов тримання засудженого шляхом переведення його до виправної колонії іншого рівня безпеки, погодженим керівником міжрегіонального управління.

У випадках, коли подання передбачає переведення засудженого у більш суворі умови тримання або збільшує обсяг установлених правообмежень, воно обов'язково погоджується зі спостережною комісією.

Переведення засуджених, які досягли вісімнадцятирічного віку, із виховної колонії до виправної колонії мінімального рівня безпеки із загальними умовами тримання здійснюється центральною комісією за наявності рішення педагогічної ради та подання адміністрації виховної колонії щодо переведення засудженого із виховної колонії до виправної колонії мінімального рівня безпеки із загальними умовами тримання, погодженого зі службою у справах дітей.

Особи, засуджені до обмеження волі, відбувають покарання у кримінально-виконавчих установах відкритого типу (далі – виправні центри), як правило у межах адміністративно-територіальної одиниці відповідно до їх місця проживання до засудження.

Переведення засудженого для подальшого відбування покарання з одного виправного центру до іншого здійснюється на підставі рішення центральної комісії за поданням адміністрації виправного центру щодо переведення засудженого до обмеження волі до іншого виправного центру, погодженим із керівником міжрегіонального управління та спостережною комісією.

Особливості виконання рішень суду та комісій з питань відбування покарання, направлення та переведення осіб, засуджених до позбавлення волі:

1) початок строку відбування покарання в приміщеннях камерного типу виправної колонії максимального рівня безпеки або секторах максимального рівня безпеки колоній середнього рівня безпеки особам, переведеним із виправних колоній середнього рівня безпеки чи звичайних жилих приміщень до цих колоній або секторів на підставах, встановлених частиною 3 ст. 101 Кримінально-виконавчого кодексу України, обчислюється з дня їх прибуття до приміщення камерного типу колонії або сектору максимального рівня безпеки;

2) початок строку відбування покарання в приміщеннях камерного типу особам, засудженим до довічного позбавлення волі, обчислюється з дня поміщення таких осіб до сектору максимального рівня безпеки слідчого ізолятора;

3) про прибуття засудженого до місця відбування покарання адміністрація органу чи установи виконання покарань зобов'язана протягом 3 діб повідомити одного із членів сім'ї або близьких родичів на вибір засудженого;

4) під час вирішення питання переведення засуджених, які стають на шлях виправлення, з приміщень камерного типу у звичайні жилі приміщення колонії максимального рівня безпеки або колонії середнього рівня безпеки слід керуватись строками, встановленими статтею 101 Кримінально-виконавчого кодексу України стосовно

засуджених, направлених для відбування покарання до цих установ із слідчого ізолятора;

5) під час визначення рівня безпеки виправної колонії засудженим до позбавлення волі враховуються рішення:

- судів України;
- судів республік колишнього СРСР;
- судів іноземних держав, якщо відповідно до міждержавних угод засудженого було прийнято на територію України для подальшого відбування покарання;
- судів іноземних держав, якщо відповідно до статті 9 Кримінального кодексу України правові наслідки вироку суду іноземної держави враховано судом України під час кваліфікації нового злочину та призначення покарання;
- судів іноземних держав, якщо їх визнано відповідно до пункту 19 Протоколу від 28.03.1997 р. до Конвенції про правову допомогу та правові відносини у цивільних, сімейних і кримінальних справах від 22.01.1993 р., який ратифіковано Верховною Радою України 03.03.1998 р.

Питання для самоконтролю

1. Поняття та критерії класифікації засуджених до позбавлення волі.
2. Значення класифікації засуджених під час винесення вироку й у процесі відбування покарання.
3. Фізіологічні критерії класифікації.
4. Юридичні критерії класифікації.
5. Педагогічні критерії класифікації.
6. Психологічні критерії класифікації.
7. Розподіл засуджених за видами установ виконання покарань.
8. Категорії засуджених, які відбувають покарання у виправних колоніях відповідних рівнів безпеки.

Перелік рекомендованої літератури

1. Конституція України : закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1996. – № 30. – Ст. 141.

2. Кримінально-виконавчий кодекс України : закон України : від 11.06.2003 № 1129-15 : зі змінами від 21.12.2016 // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 3–4. – Ст. 21.

3. Кримінальний кодекс України : закон України від 05.04.2001 № 2341-III [Електронний ресурс] // База даних «Законодавство України» (БД «Законодавство України») / Верховна Рада України (ВР України). – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.

4. Кримінальний процесуальний кодекс України : закон України від 13.04.2012 [Електронний ресурс] // БД «Законодавство України» / ВР України. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.

5. Стручков Н. А. Классификация осужденных к лишению свободы и определение им вида исправительно-трудовой колонии / Н. А.Стручков, В. Н. Брызгалов. – Киев, 1967.

6. Уголовно-исполнительное право России : учебник / под ред. А. И. Зубкова. – М. : Инфра-М – Норма, 1997. – 614 с.

7. Уголовно-исполнительное право России : учебник / под ред. В.И. Селиверстова. – М., 2001.

8. Уголовно-исполнительное право : учебник / под ред. проф. И.В. Шмарова. – М. : Новый Юрист, 1998. – 368 с.

9. Кримінально-виконавче право : підручник / за заг. ред. О. М. Джужи. – Київ : Атіка, 2010.

10. Про затвердження Інструкції про роботу відділів (груп, секторів, старших інспекторів) контролю за виконанням судових рішень установ виконання покарань та слідчих ізоляторів : затв. наказом Міністерства юстиції України від 08.06.2012 № 847/5 [Електронний ресурс] // БД «Законодавство України» / ВР України. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0487-12> (дата звернення: 30.11.2017).

11. Про затвердження Інструкції про порядок розподілу, направлення та переведення для відбування покарання осіб, засуджених до позбавлення волі, Положення про Регіональну комісію з питань розподілу, направлення та переведення осіб, засуджених до позбавлення волі, Положення про Апеляційну комісію Державної пенітенціарної служби України з питань розподілу, направлення та переведення для відбування покарання осіб, засуджених до позбавлення волі : затв. наказом Міністерства юстиції України : від 08.02.2012

№ 222/5 [Електронний ресурс] // БД «Законодавство України»
/ ВР України. – Режим доступу:
<http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0487-12> (дата звернення:
30.11.2017).

Розділ 21

Направлення, прийняття, розміщення та переведення засуджених до позбавлення волі

- 1. Направлення та переміщення засуджених до позбавлення волі для відбування покарання в установи виконання покарань.*
- 2. Порядок прийняття засуджених до позбавлення волі до установ виконання покарань.*
- 3. Розміщення засуджених по структурним ділянкам виправних і виховних колоній.*
- 4. Переведення засуджених до позбавлення волі.*

Запит на наряд, наряд, переміщення засуджених під вартою, зустрічне переміщення, планове переміщення, наскрізне переміщення, екстрене переміщення, попутні списки, особові справи, продовольчі атестати, клопотання про переведення.

1. Направлення та переміщення засуджених до позбавлення волі для відбування покарання в установи виконання покарань

Кримінально-виконавчі правовідносини, в процесі яких до засудженого застосовується весь комплекс правообмежень, що становлять сутність покарання у виді позбавлення волі, починаються зі набрання вироком законної чинності та звернення його до виконання.

Особи, засуджені до позбавлення волі, направляються для відбування покарання не пізніше десятиденного строку з дня набрання вироком законної чинності або з дня надходження із суду розпорядження про виконання вироку, який набрав законної чинності. Протягом цього строку засуджений має право на короткострокове побачення з близькими родичами⁹⁷.

⁹⁷ Кримінально-виконавчий кодекс України: закон України: від 11.06.2003 № 1129. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 3–4. Ст. 21.

Адміністрація слідчого ізолятора (далі – СІЗО) зобов’язана сповістити сім’ю засудженого про місце, де він відбуватиме покарання, і його поштову адресу.

Стаття 89 Кримінально-виконавчого кодексу України передбачає можливість залишення у СІЗО засуджених до позбавлення волі за злочини невеликої або середньої тяжкості чи тяжкі злочини для роботи з господарського обслуговування тільки за їх згодою. При цьому рішення про залишення засуджених для виконання роботи з господарського обслуговування ухвалює начальний СІЗО.

Установлення строку, протягом якого засуджений повинен бути направлений для відбування покарання, є важливим також тому, що адміністрація місця попереднього ув’язнення, звідки буде направлятися засуджений, потребує деякого часу на підготовку відповідних документів, які є необхідними для відправки засудженого та забезпечення належних умов його слідування до місця відбування покарання.

Необхідно відрізнити процедуру *направлення засудженого до місця відбування покарання від етапування до місця відбування покарання*. Якщо в першому випадку строк направлення залежить від дій адміністрації СІЗО, й воно має відбуватися протягом десятиденного строку з дня набрання вироком законної чинності або з дня надходження із суду розпорядження про виконання вироку, який набрав законної чинності, то етапування залежить від графіку курсування варт.

Засуджений до позбавлення волі направляється до виправної чи виховної колонії, як правило, у межах адміністративно-територіальної одиниці відповідно до його місця постійного проживання або місця постійного проживання його родичів. Лише у виняткових випадках засуджені можуть бути направлені до відповідної установи виконання покарань іншого регіону. Наприклад:

- засуджені іноземці, громадянство яких документально підтверджено;
- засуджені особи, передані на територію України з інших держав для подальшого відбування покарання;
- колишні працівники правоохоронних органів;
- особи, засуджені до довічного позбавлення волі;

- особи, яким визначено відбування покарання в приміщеннях камерного типу колоній максимального рівня безпеки;

- засуджені неповнолітні особи жіночої статі;

- неодноразово засуджені неповнолітні особи чоловічої статі;

- засуджені до позбавлення волі вагітні жінки та жінки, які мають при собі дітей віком до 3-х років;

- особи, засуджені за вчинення злочину в період відбування покарання у виді обмеження або позбавлення волі (направляються до виправних колоній, визначених для тримання цієї категорії засуджених, незалежно від місця проживання до засудження);

- особи, засуджені за вчинення одного злочину.

Направлення для відбування покарання осіб, засуджених до довічного позбавлення волі, позбавлення волі на певний строк, до установ виконання покарань і їх переведення до іншої установи здійснюються на підставі запиту на наряд щодо направлення таких осіб із СІЗО до установ виконання покарань (далі – УВП), на підставі якого видається наряд про направлення осіб, засуджених до довічного позбавлення волі, позбавлення волі на певний строк, із СІЗО до УВП.

Запит на наряд – це документ, в якому зазначаються прізвище, ім'я, по батькові особи (осіб), засудженої(их) до довічного позбавлення волі, позбавлення волі на певний строк, арешту чи обмеження волі, яка (які) підлягає(ють) направленню до УВП або переведенню для відбування покарання з однієї УВП до іншої, й інша інформація про засудженого, необхідна для визначення установи, в якій особа має відбувати покарання.

Наряд – це рішення, що видається підрозділом по контролю за виконанням судових рішень для направлення особи (осіб), засудженої(их) до довічного позбавлення волі, позбавлення волі на певний строк, арешту чи обмеження волі, яка (які) підлягає(ють) направленню до УВП або переведенню для відбування покарання з однієї УВП до іншої.

Наряди видаються підрозділами СІЗО, міжрегіонального управління та Міністерства юстиції України, які

здійснюють контроль за виконанням судових рішень, на підставі рішення комісії СІЗО про визначення рівня безпеки виправної колонії та відповідних рішень міжрегіональних і центральної комісій.

За нарядами підрозділу СІЗО, який здійснює контроль за виконанням судових рішень, до УВП направляються:

- засуджені неповнолітні особи жіночої статі – до Мелітопольської УВП (№ 144);

- неодноразово засуджені неповнолітні особи чоловічої статі – до Кременчуцької виховної колонії;

- засуджені до позбавлення волі на певний строк чоловіки, які раніше працювали в суді, органах прокуратури, юстиції та правоохоронних органах, – до Менської виправної колонії (№ 91);

- уперше засуджені до позбавлення волі на певний строк жінки, які раніше працювали в суді, органах прокуратури, юстиції та правоохоронних органах, – до сектору при Галицькій виправній колонії (№ 128);

- чоловіки, уперше засуджені до позбавлення волі на певний строк за злочини, вчинені з необережності, які раніше працювали в суді, органах прокуратури, юстиції та правоохоронних органах, – до Кагарлицької виправної колонії (№ 115);

- уперше засуджені до позбавлення волі вагітні жінки та жінки, які мають при собі дітей віком до трьох років, – до Чорноморської виправної колонії (№ 74);

- неодноразово засуджені до позбавлення волі вагітні жінки та жінки, які мають при собі дітей віком до 3-х років, – до Чернігівської виправної колонії (№ 44).

За нарядами підрозділу міжрегіонального управління, який здійснює контроль за виконанням судових рішень, виданими на підставі запиту на наряд щодо направлення для відбування покарання осіб, засуджених до арешту й обмеження волі комісії СІЗО, направляються:

- до УВП, які перебувають у межах зони діяльності міжрегіонального управління, – особи, засуджені до довічного позбавлення волі, позбавлення волі на певний строк, а також засуджені, яким обмеження волі призначено відповідно до статті 82 Кримінального кодексу України;

- до виправних центрів – особи у порядку, встановленому для засуджених до позбавлення волі на певний строк на підставі відповідного рішення суду, крім випадків направлення за нарядами підрозділів СІЗО та Міністерства юстиції України.

За нарядами підрозділу Міністерства юстиції України, який здійснює контроль за виконанням судових рішень, направляються:

- особи, засуджені до довічного позбавлення волі та позбавлення волі на певний строк, розмістити яких немає змоги через відсутність достатньої кількості місць у виправних колоніях чи секторах визначеного рівня безпеки у зоні діяльності міжрегіонального управління або місць для окремого розміщення осіб, яких засуджено за одним вироком суду;

- особи, які до засудження постійно проживали за межами адміністративно-територіальної одиниці, де вони вчинили злочин, і мають постійні соціальні зв'язки з близькими родичами та членами сім'ї за межами зони діяльності міжрегіонального управління;

- засуджені іноземці, громадянство яких документально підтверджено (національний паспорт, паспортний документ, довідка з дипломатичного представництва, запис у судовому рішенні), незалежно від наявності у зоні діяльності міжрегіонального управління установ відповідного рівня безпеки;

- засуджені особи, передані на територію України з інших держав для подальшого відбування покарання, незалежно від наявності в зоні діяльності міжрегіонального управління установ виконання покарань відповідного рівня безпеки;

Запит на наряд щодо направлення засуджених до УВП підписується керівником підрозділу, який здійснює контроль за виконанням судових рішень, і начальником СІЗО та направляється до підрозділу міжрегіонального управління, який здійснює контроль за виконанням судових рішень. До запиту додається протокол комісії СІЗО про визначення засудженому УВП.

Запит на наряд та матеріали, необхідні для розгляду питань, які належать до компетенції підрозділу Міністерства

юстиції України, направляються до Міністерства юстиції України підрозділом міжрегіонального управління, який здійснює контроль за виконанням судових рішень, не пізніше одного робочого дня з дати ухвалення рішення комісією СІЗО. Запит підписується керівником цього підрозділу та керівником міжрегіонального управління чи його заступником. До запиту додається копія протоколу комісії СІЗО про визначення засудженому установи виконання покарань.

Наряди на запити готуються підрозділом міжрегіонального управління чи Міністерства юстиції України, який здійснює контроль за виконанням судових рішень, протягом 5 робочих днів з дати отримання відповідного запиту.

Наряд, виданий підрозділом міжрегіонального управління, який здійснює контроль за виконанням судових рішень, підписується керівником підрозділу, який здійснює контроль за виконанням судових рішень, і керівником міжрегіонального управління або його заступником.

Наряд, виданий Міністерством юстиції України, підписується заступником Міністра та надсилається ініціатору запиту, а копія – до міжрегіонального управління.

Копія наряду, виданого підрозділом СІЗО, який здійснює контроль за виконанням судових рішень, надсилається до підрозділів міжрегіонального управління та Міністерства юстиції України, які здійснюють контроль за виконанням судових рішень.

Копія наряду, виданого міжрегіональним управлінням, надсилається до підрозділу Міністерства юстиції України, який здійснює контроль за виконанням судових рішень.

В окремих випадках, визначених статтею 10 та частиною 2 ст. 93 КВК України, за заявою особи наряди на запити готуються після надання пропозицій оперативних підрозділів міжрегіонального управління та Міністерства юстиції України.

Порядок конвоювання засуджених до виправних і виховних колоній визначається нормативно-правовими актами Міністерства юстиції України та Міністерства внутрішніх справ України (далі – МВС України). Відповідно до Закону України «Про внутрішні війська МВС України» одним

із основних завдань внутрішніх військ було конвоювання заарештованих і засуджених. З ухваленням Закону України скасований, але відповідно до розділу VIII «Прикінцеві та перехідні положення» Національна гвардія України тимчасово, до визначення на законодавчому рівні іншого суб'єкта виконання відповідних функцій продовжує здійснювати:

- конвоювання осіб, узятих під варту та /або засуджених до позбавлення волі до Верховного Суду України, Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ, апеляційних судів з розгляду цивільних і кримінальних справ, місцевих загальних судів, перелік яких визначається МВС України, та відповідних установ виконання покарань, попереднього ув'язнення (крім гауптвахт) та ізоляторів тимчасового тримання, а також охорону їх у залі суду;

- конвоювання осіб, узятих під варту та/або засуджених до позбавлення волі під час їх екстрадиції;

- участь у розшуку, переслідуванні та затриманні осіб, узятих під варту, осіб, засуджених до позбавлення волі або арешту, які втекли з-під варту.

Засуджені направляються до місця відбування покарання й переміщуються в разі необхідності з одного місця відбування покарання в інше під вартою⁹⁸.

Конвоювання засуджених в місця позбавлення волі здійснюється військовими частинами, підрозділами Національної гвардії України та органами внутрішніх справ Міністерства внутрішніх справ України залізничним, повітряним, водним та автомобільним транспортом, при цьому повітряним транспортом воно здійснюється в екстрених випадках за заявками суду й лише з дозволу

⁹⁸ Про Національну гвардію України : закон України : від 13.03.2014 № 876-VII [Електронний ресурс] // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/876-18/page2>(дата звернення: 24.11.2017).

командувача Національної гвардії України та начальників ГУМВС (УМВС)⁹⁹.

У пунктах, де немає підрозділів Національної гвардії України, що здійснюють конвоювання засуджених, ці завдання виконуються силами міськрайорганів Національної поліції чи служб охорони місць позбавлення волі.

Переміщення засуджених під вартою – перевезення засуджених до позбавлення волі спеціальним транспортом або супроводження їх пішки до місць відбування покарань (або для проведення судових дій) і надання медичної допомоги. Також можуть переміщуватися до дільниць слідчих ізоляторів при виправних колоніях засуджені, вироки стосовно яких не набрали законної чинності.

Відділи охорони виправних колоній здійснюють такі види переміщення засуджених під вартою у межах дислокації виправних колоній:

- *зустрічне*– з виправних колоній до пунктів обміну з плановими й особливими вартами й назад;
- *планове автомобільне* – із слідчих ізоляторів до виправних колоній;
- *наскрізне* – від пунктів приймання до пунктів призначення без пересадки на шляху слідування;
- *екстрене*– у лікувальні заклади Міністерства охорони здоров'я України та для виконання інших невідкладних завдань, які потребують негайного вирішення.

Варти відповідно до виду переміщення засуджених під вартою називаються зустрічними, плановими автомобільними, наскрізними й екстреними.

Наскрізні варти призначаються з метою перевезення засуджених:

- зі слідчих ізоляторів, коли неможливо забезпечити їх своєчасне вивезення за існуючими плановими маршрутами;
- до довічного позбавлення волі;

⁹⁹ Інструкція з організації конвоювання та тримання в судах обвинувачених (підсудних), засуджених за вимогою судів № 613/785/5/30/29/67/68 від 26.05.2015 [Електронний ресурс] // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0698-15>(дата звернення: 24.11.2017).

- жінок, які мають вагітність або з дітьми віком до 3 років, якщо довжина маршруту конвоювання не перевищує 200 кілометрів;

- осіб, які направляються у виправні колонії та з виправних колоній до спеціалізованих лікувальних закладів.

До складу зустрічної, наскрізної та планової автомобільної варти входять начальник варти, помічник начальника варти, помічник начальника варти зі служби собак (спеціаліст-кінолог) зі службовим собакою, вартові та водій. Якщо переміщення засуджених під вартою здійснюється на двох і більше спеціальних автомобілях, то до складу варти додатково призначається помічник начальника варти, вартові та водій на кожен спеціальний автомобіль. Чисельність цих варт визначається залежно від характеру поставленого завдання, кількості засуджених, виду виправної колонії, який призначено їм для відбування покарання за рівнем безпеки, і повинна становити не менше 4 осіб у спеціальному автомобілі та 6–7 осіб на обмінному пункті.

Склад екстреної варти з переміщення засуджених є таким: начальник варти та вартові з розрахунку по двоє на кожну особу, яка підлягає переміщенню під вартою. У ці варти призначаються працівники, які входять до складу оперативної групи, а в разі потреби – інші працівники виправної колонії.

Спеціальні автомобілі, призначені для переміщення засуджених під вартою, використовуються за рішенням начальника виправної колонії й тільки за прямим призначенням.

Норма посадки в спеціальний автомобіль вантажопідйомністю 2,5–3 тон становить до 22 осіб, 4 тон – до 36 осіб залежно від конструкції кузова.

Підставами для прийняття до конвоювання (переміщення) засудженого є:

- – попутні списки – на кожного або на групу засуджених, які направляються в один пункт призначення;

- – особова справа, запечатана в пакеті з наклеєною на неї довідкою з особової справи, на кожного засудженого;

• – продовольчі атестати – на кожного засудженого або на групу засуджених, які направляються в один пункт призначення.

Попутний список відображає, хто конкретно, звідки й куди направляється. У ньому вказуються стислі судово-установчі дані на кожного засудженого та підстави направлення в конкретну установу (наряд).

Особова справа на засудженого заводиться за місцем попереднього ув'язнення під варту. Вона складається із двох частин. У першій частині містяться анкета засудженого з упізнавальними фотокартками, копія вироку суду, протокол затримання, копії судових ухвал і постанов та довідка про попередні судимості. У другій частині містяться характеристика й інші документи, які відображають поведінку засудженого в період перебування у місцях попереднього ув'язнення, а в подальшому й відбуття покарання. До особової справи долучаються довідка про наявність коштів на рахунку, медична картка, відомості про речове забезпечення, індивідуальна програма соціально-психологічної роботи із засудженим, картка обліку побачень, приймання посилок, передач і бандеролей. Особова справа засудженого (особи, яка тримається під вартою) вкладається в конверт, на якому проставляється печатка. На конверт наклеюються довідка-витяг з особової справи засудженого (особи, яка тримається під вартою) та фотокартка особи. На довідку-витяг з особової справи засудженого (особи, яка тримається під вартою), який потребує посиленого нагляду, з лівого верхнього кутка до правого нижнього кутка наноситься червона смуга, а в довідках-витягах з особових справ інших категорій засуджених (осіб, які тримаються під вартою) вказується: «схильний(а) до втечі», «підлягає ізольованому триманню від ...» (вказується, від кого саме), «не приймає їжі», «хворий(а) на психічні розлади», «хворий(а) на туберкульоз», «має вагітність» (вказується її строк), «направити через ...» (вказується найменування СІЗО).

Нарядом на направлення є рішення, що видається підрозділом по контролю за виконанням судових рішень для направлення особи, засудженої до довічного позбавлення волі, позбавлення волі на певний строк, арешту чи

обмеження волі, яка підлягає направленню до установи виконання покарань або переведенню для відбування покарання, з однієї установи виконання покарань до іншої.¹⁰⁰

Усі документи на переміщення оформлюються і скріплюються печаткою органа відправника.

Забороняється без письмової вимоги суду або прокурора, який здійснює нагляд за СІЗО, розкривати конверти з особовими справами осіб, які прямують транзитом через СІЗО.

Переміщення здійснюється за рахунок держави з додержанням таких вимог ізоляції: чоловіки окремо від жінок; неповнолітні – від дорослих; підслідні, які притягуються до кримінальної відповідальності в одному кримінальному провадженні, – окремо між собою; засуджені до довічного позбавлення волі – окремо від інших категорій; хворі на активну форму туберкульозу легенів і психічно хворі – окремо між собою й окремо від здорових, у разі потреби за висновком лікаря – в супроводі медичного працівника.

Під час переміщення засудженим забезпечуються необхідні побутові й санітарно-гігієнічні умови. Вони забезпечуються колонією (органом-відправником) одягом і взуттям за сезоном, а також харчуванням за встановленими нормами на весь період прямування..

Не приймаються для переміщення засуджені (особи, взяті під варту):

- з неправильно оформленими документами;

¹⁰⁰ Про затвердження Положення про визначення особам, засудженим до довічного позбавлення волі та позбавлення волі на певний строк, виду колонії, порядок направлення для відбування покарання осіб, засуджених до довічного позбавлення волі, позбавлення волі на певний строк, арешту й обмеження волі, та їх переведення, Положення про центральну, міжрегіональну комісії та комісію слідчого ізолятора з питань визначення особам, засудженим до довічного позбавлення волі та позбавлення волі на певний строк, виду колонії, порядок направлення для відбування покарання осіб, засуджених до довічного позбавлення волі, позбавлення волі на певний строк, арешту й обмеження волі, та їх переведення. Наказ Міністерства юстиції України від 27.02.2017 № 680/5 [Електронний ресурс] // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL:<http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1560-14> (дата звернення 24.11.2017).

- хворі (за висновком лікаря про заборону етапування або потребу у супроводі, який не надано);
- інваліди, яким необхідна допомога під час пересування, без осіб, які їх супроводжують;
- з ознаками вживання спиртних напоїв, наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів чи інших одурманюючих засобів;
- одягнені не за сезоном.

Без медичних працівників, які супроводжують, не приймаються жінки з вагітністю більше 6 місяців або з дітьми віком до 2-х років, психічнохворі, а також ті, хто відмовився від приймання їжі (у разі направлення їх за межі населеного пункту), хворі, які потребують за висновком лікаря медичного обслуговування в дорозі.

2. Порядок прийняття засуджених до позбавлення волі до установ виконання покарань

Усі засуджені до позбавлення волі незалежно від того, звідки вони прибувають – зі СІЗО чи з установи виконання покарань, доставляються до місця відбування покарання під вартою відповідно до статті 88 КВК України з дотриманням вимог роздільного тримання.

Порядок прийому засуджених до установи виконання покарання визначається залежно від того, прибувають вони групою чи поодинці, у робочий день чи у вихідні та святкові дні.

Прийняття засуджених до установ виконання покарань здійснюється комісією з прийняття та розподілу засуджених під керівництвом начальника установи.

До складу комісії входять заступники начальника установи, персонал оперативного підрозділу, підрозділів нагляду й безпеки, контролю за виконання судових рішень, соціально-виховної та психологічної роботи, інтендантського та господарського забезпечення й медичної частини. Склад комісії щороку затверджується наказом начальника установи.

У неробочий час засуджених приймають черговий помічник начальника установи та начальник варти.

Безумовно, основне навантаження з прийому засуджених покладається на працівників підрозділу контролю за виконанням судових рішень.

Посадові особи підрозділу під час приймання засуджених до установи зобов'язані:

- прийняти від представника конвойного підрозділу особові справи та попутний список на засуджених, які переміщуються під вартою (конвоюються);

- перевірити наявність на попутному списку підпису представника конвойного підрозділу, який здійснював переміщення під вартою засуджених;

- звірити кількість прибулих засуджених із кількістю, зазначеною в попутному списку, та перевірити наявність їх особових справ;

- установити належність кожної особової справи конкретному засудженому шляхом опитування цього засудженого та зіставлення його відповідей з анкетними та іншими відомостями, які зазначаються в особовій справі, за фотокарткою, особистими прикметами, а в разі потреби – за дактилоскопічною картою.

- поставити в попутному списку свій підпис про прийняття особових справ засуджених¹⁰¹.

Відомості про кожного засудженого, прийнятого до установи, заносяться до журналу обліку переміщення засуджених та реєстрації їх особових справ.

На засуджених, які згідно з рішеннями судів зобов'язані проходити примусове лікування, призначене відповідно до статті 96 Кримінального кодексу України, складається список у двох примірниках, один з яких протягом доби передається до медичної частини установи, а другий залишається для контролю у підрозділі контролю за виконанням судових рішень.

Протягом 3 діб після прибуття засудженого до установи виконання покарань повідомляється суд, який ухвалив вирок, про приведення його до виконання й про місце відбування покарання засудженим.

¹⁰¹Кримінально-виконавче право України : підручник / О. М. Джужа, І. Г. Богатирьов, О. Г. Колб, В. В. Василевич та ін. ; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. О. М. Джужі. Київ: Атіка, 2010. С. 540.

Після прийняття засудженого іноземця керівництво установи виконання покарань не пізніше триденного строку надсилає до дипломатичного представництва факсимільним зв'язком або електронною поштою повідомлення за визначеною формою. Копія такого повідомлення одночасно надсилається до Департаменту консульської служби Міністерства закордонних справ України та підрозділу контролю за виконанням судових рішень центрального органу виконавчої електронною поштою. Слід зазначити, що інформування керівництвом установи виконання покарань дипломатичних представництв про прибуття засудженого іноземця, крім повідомлень про смерть, здійснюється лише у тому разі, якщо така особа звернулася до керівництва установи виконання покарань з відповідною заявою¹⁰².

Під час приймання засуджених до установ виконання покарань медичний працівник установи проводить їм первинний медичний огляд з метою виявлення осіб, яким заподіяно тілесні ушкодження, осіб, які становлять епідемічну загрозу для оточення або потребують надання медичної допомоги, та осіб з педикульозом.

Результати первинного медичного огляду фіксуються у медичній карті, яка надсилається зі слідчого ізолятора разом з особою справою засудженого.

У разі виявлення у засудженого тілесних ушкоджень медичний працівник негайно повідомляє керівництво установи виконання покарань і складає довідку у трьох примірниках, у якій детально описуються характер ушкоджень, їх розміри та розташування. Два примірники довідки долучаються до матеріалів особливої справи та медичної карти, а третій примірник видається особисто засудженому.

¹⁰² Про затвердження Порядку інформування установами виконання покарань та слідчими ізоляторами Державної кримінально-виконавчої служби України дипломатичних представництв та (або) консульських установ іноземних держав в Україні стосовно іноземців, узятих під варту, або засуджених, або до яких застосовано тимчасовий чи екстрадиційний арешт: наказ Міністерства юстиції України від 02.12.2014 № 2024/5 [Електронний ресурс] // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL:<http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1560-14> (дата звернення 24.11.2017).

Про факт виявлення тілесних ушкоджень у засудженого керівництво установи виконання покарань упродовж доби з моменту їх виявлення письмово інформує прокурора, а також фіксує у журналі обліку виявлення тілесних ушкоджень в осіб, які прибули до установи виконання покарань.

Під час первинного медичного огляду в разі виявлення у засудженого захворювання медичний працівник медичної частини установи оцінює його стан здоров'я та можливу небезпеку, яку несе наявне в засудженого захворювання для оточення, а також визначає можливість надання медичної допомоги в умовах медичної частини установи чи направлення засудженого до лікарняного закладу або закладу охорони здоров'я з орієнтовного переліку.

У випадку необхідності направлення засудженого до лікарняного закладу або до закладу охорони здоров'я з орієнтовного переліку медичний працівник медичної частини УВП готує медичну довідку про його стан здоров'я, в якій визначає строк, протягом якого керівництво УВП має направити засудженого на лікування.

Медична допомога засудженому надається негайно в умовах медичної частини УВП. У разі неможливості надання такої допомоги в повному обсязі засуджений направляється до лікарняного закладу або до закладу охорони здоров'я з орієнтовного переліку не пізніше строку, визначеного медичним працівником у медичній довідці.

Усі ВІЛ-інфіковані, які прибувають до УВП, беруться на диспансерний облік відповідальним за перед-і після тестове консультування медичним працівником, який призначається наказом начальника УВП.

Медичний працівник, відповідальний за перед- і після тестове консультування, спільно з начальником медичної частини у триденний строк після оформлення первинної облікової документації надсилає її оригінали на паперових носіях поштою до обласного (міського) центру профілактики та боротьби зі СНІДом. Копії облікової документації надсилаються до відділу (сектору) охорони здоров'я територіального органу управління та зберігаються в медичній частині протягом 5 років.

Засуджені підлягають особистому обшуку з роздяганням, а їх речі – огляду. Речі, продукти харчування, вироби та речовини, не передбачені переліком продуктів харчування, виробів і речовин, які засуджені можуть отримувати в посилках (передачах), купувати в крамницях установ виконання покарань та зберігати при собі, вилучаються у них у порядку, передбаченому статтею 102 КВК України та Правилами внутрішнього розпорядку установ виконання покарань. Вилучені речі та предмети здаються для зберігання на склад установи виконання покарань і повертаються засудженим у разі звільнення від відбування покарання, при цьому засудженим видається корінець квитанції про передачу речей на склад.

Після особистого обшуку з роздяганням засуджені проходять комплексну санітарну обробку в установленому порядку та розміщуються в дільниці карантину, діагностики й розподілу.

Протягом чотирнадцяти діб перебування засуджених у дільниці карантину, діагностики та розподілу вони підлягають повному медичному обстеженню, яке здійснюють лікарі медичної частини відповідно до фахової спрямованості, а також флюорографічному обстеженню (крім осіб, яким флюорографічне обстеження було проведено менш ніж 11 місяців тому).

За результатами повного медичного обстеження лікар медичної частини проводить добір неповнолітніх, які за станом здоров'я потребують оздоровчого режиму, медичного нагляду та посиленого харчування, в оздоровчі групи, які створюються при стаціонарах медичних частин.

Під час повного медичного обстеження засудженого з метою встановлення діагнозу лікарі медичної частини установи виконання покарань використовують дані анамнезу, медичної документації, доданої до особової справи засудженого, результати попередніх оглядів і лабораторних, рентгенологічних та функціональних методів дослідження.

Після закінчення обстеження (отримання результатів обстеження) лікарем негайно готується висновок про стан здоров'я засудженого (з установленням діагнозу) з рекомендаціями щодо працевлаштування, який заноситься у медичну карту.

У випадках, коли лікарі медичної частини не можуть самостійно встановити діагноз, до обстеження залучаються фахівці закладів охорони здоров'я у встановленому порядку.

Залежно від стану здоров'я та діагнозу засудженому негайно надається необхідна медична допомога.

Подальший медичний контроль за станом здоров'я засуджених здійснюється під час профілактичних медичних оглядів, а також у разі звернень засуджених зі скаргами на стан здоров'я до медичної частини.

У разі виявлення в цей період інфекційних хворих вони терміново ізолюються в медичній частині установи виконання покарань, а в установі проводиться комплекс протиепідемічних заходів¹⁰³.

Крім того, під час перебування в дільниці карантину, діагностики й розподілу засуджені ознайомлюються з порядком та умовами відбування покарання, зі своїми правами та обов'язками, встановленими законодавством України, проходять інструктаж щодо заходів пожежної безпеки й попереджаються про відповідальність за порушення встановленого порядку відбування покарання в установі виконання покарань. Їх інформують про передбачені законодавством України підстави для застосування заходів фізичного впливу, спеціальних засобів і зброї, повідомляють про застосування в установі виконання покарань аудіовізуальних, електронних та інших технічних засобів нагляду й контролю.

Вимоги Кримінально-виконавчого кодексу України, Кримінального процесуального кодексу України, Кримінального кодексу України й нормативно-правових актів, що регламентують порядок та умови відбування покарання засудженими, доводяться до їх відома під розписку¹⁰⁴.

¹⁰³ Про затвердження Порядку організації надання медичної допомоги засудженим до позбавлення волі: наказ Міністерства юстиції України та Міністерства охорони здоров'я : від 15.08.2014 № 1348/5/572. [Електронний ресурс] // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL:<http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0990-14> (дата звернення 24.11.2017).

¹⁰⁴ Правила внутрішнього розпорядку установ виконання покарань : наказ Міністерства юстиції України : від 29.12.2014 № 2186/5 –

Засудженим іноземцям або особам без громадянства така розписка надається на одній з офіційних мов Організації Об'єднаних Націй, якою володіють зазначені особи (англійська, арабська, іспанська, китайська, російська, французька). Офіційною є лише редакція Правил внутрішнього розпорядку на українській мові. Крім того, персонал установи виконання покарань інформує засудженого іноземця або особу без громадянства про наявне у них право на зустріч із консульською посадовою особою.

Засуджені, які тримаються у дільниці карантину, діагностики й розподілу, можуть залучатися лише до робіт з благоустрою в межах зазначеної дільниці.

Протягом 3 діб з дати прибуття засудженого до установи виконання покарань за його письмовою заявою одному з родичів на вибір засудженого адміністрація установи виконання покарань направляє повідомлення, в якому вказується місцезнаходження установи й роз'яснюються права засудженого на листування, отримання посилок, передач, бандеролей, користування побаченнями та ведення телефонних розмов.

Рішення про розподіл засуджених по відділеннях соціально-психологічної служби (камерах) з урахуванням їх особистих характеристик, залучення до праці й навчання в системі загальної та професійної освіти ухвалюються комісією з прийняття та розподілу засуджених.

Слід зазначити, що в цілому порядок прийому засуджених в установи виконання покарань України відповідає вимогам міжнародних норм і стандартів.

3. Розміщення засуджених по структурним дільницям виправних і виховних колоній

Важливими принципами кримінально-виконавчого законодавства України є диференціація й індивідуалізація виконання покарань, раціональне застосування примусових

[Електронний ресурс] // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL:<http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1656-14> (дата звернення 24.11.2017).

заходів і стимулювання правослухняної поведінки засуджених та поєднання покарання з виховним впливом. У Кримінально-виконавчому кодексі України встановлено прогресивну систему виконання та відбування кримінальних покарань, яка дозволяє ефективно використовувати засоби виправлення й ресоціалізації, створювати умови для повернення засуджених після звільнення до самостійного соціально-нормативного життя. Новою сферою діяльності персоналу установ виконання покарань є робота, пов'язана зі зміною умов тримання засуджених у межах однієї колонії шляхом переведення до різних структурних дільниць. Зазначені положення відповідають Європейським в'язничним правилам, у яких рекомендується мати в установах виконання покарань гнучку систему розподілу засуджених.

У статті 94 КВК України зазначено що у виправних і виховних колоніях створюються структурні дільниці.

У *виховних колоніях* це дільниці карантину, діагностики та розподілу; ресоціалізації; соціальної адаптації. У *виправних колоніях* мінімального рівня безпеки із загальними умовами тримання та середнього рівня безпеки – карантину, діагностики та розподілу, ресоціалізації, посиленого контролю, соціальної реабілітації, а у *виправних колоніях максимального рівня безпеки*– карантину, діагностики та розподілу, ресоціалізації й посиленого контролю. Указані дільниці ізолюються одна від одної.

У *дільниці карантину, діагностики й розподілу* тримаються всі новоприбулі до колонії засуджені. Ця дільниця створюється з метою первинного психолого-педагогічного вивчення особистості новоприбулих засуджених, їх повного медичного обстеження для виявлення інфекційних, соматичних і психічних захворювань. Вона розміщується у локальному приміщенні з метою унеможливлення безконтрольного спілкування новоприбулих засуджених з іншими засудженими. Засуджені тримаються в умовах суворої ізоляції – як наслідок побачення їм не надаються, крім побачень з адвокатом.

Дільницю очолює начальник, який входить до складу відділу (групи) соціально-виховної та психологічної роботи. Загальне керівництво дільницею здійснює начальник

установи, який забезпечує залучення до роботи із новоприбулими засудженими представників відповідних служб установи.

Тримання засуджених у дільниці карантину, діагностики та розподілу передбачає:

- виявлення у засуджених інфекційних, соматичних і психічних захворювань;
- первинне вивчення даних про особистість засуджених та їх психологічну діагностику;
- виконання програми ознайомлення засуджених з умовами та порядком відбування покарання;
- забезпечення особистої безпеки засуджених у період адаптації до умов позбавлення волі.

Для організації роботи із новоприбулими засудженими наказом начальника установи створюється робоча група, до складу якої входять заступники начальника установи, начальники структурних підрозділів установи, психолог і медичний працівник.

Первинне вивчення даних про засуджених передбачає з'ясування:

- соціально-демографічних даних (вік, стан здоров'я, ступінь працездатності);
- кримінально-правових даних (відомості про вчинений злочин, попередню злочинну діяльність);
- відомості про окремі схильності, здібності, фізичні та психічні особливості.

Для планування цієї роботи складається *програма ознайомлення новоприбулих засуджених з порядком та умовами відбування покарання*, яка затверджується начальником установи. До цієї програми входять:

- правила поведінки засуджених;
- розпорядок дня установи;
- порядок придбання засудженими продуктів харчування та предметів першої потреби, одержання посилок, передач і бандеролей;
- порядок надання телефонних розмов, побачень з родичами та іншими особами, користування мережею Інтернет;
- порядок звернення зі скаргами та заявами;

- норми й умови забезпечення речовим майном, харчуванням;
- питання отримання медичної допомоги;
- порядок залучення до праці, умови та порядок оплати праці;
- підстави та порядок застосування передбачених законодавством заохочувальних норм;
- підстави й порядок застосування до засуджених заходів заохочення та стягнення;
- питання отримання психологічної допомоги.

Залежно від рівня безпеки установи та категорій осіб, які тримаються в установі, до програми ознайомлення новоприбулих засуджених входять інші питання, які дають змогу засудженим повною мірою усвідомлювати свої права та обов'язки.

Планування заходів програми ознайомлення новоприбулих засуджених здійснюється таким чином, щоб кожний член робочої групи відвідував дільницю не менше одного разу на тиждень. Для проведення занять із новоприбулими засудженими за окремим графіком залучаються інші представники структурних підрозділів установи.

На підставі отриманих даних начальник дільниці заповнює відповідні розділи I, II, III Щоденника індивідуальної роботи із засудженим¹⁰⁵.

Психодіагностика проводиться шляхом вивчення психологічних властивостей, процесів і станів засуджених з метою:

- поліпшення адаптаційних можливостей засуджених до умов відбування покарання, надання їм своєчасної психологічної допомоги;
- складання психологічної характеристики на кожного засудженого та розробки рекомендацій щодо особливостей організації індивідуальної роботи з ними;

¹⁰⁵Про організацію соціально-виховної та психологічної роботи із засудженими: наказ Міністерства юстиції України: від 04.11.2013 № 2300/5 [Електронний ресурс] // БД «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL:<http://zakon.rada.gov.ua/go/z1863-13> (дата звернення 24.11.2017).

- виявлення та постановки на профілактичний облік засуджених, які можуть бути віднесені до групи «ризик» (схильні до нападу на персонал установи, до втечі, до самогубства, до членоушкодження, до гри «під інтерес», до вживання спиртних напоїв, наркотичних речовин та інші групи, що враховують особливості засуджених).

Психодіагностика проводиться у таких формах: діагностичної бесіди, анкетування, тестування, психологічного спостереження, психологічного експерименту.

На підставі психодіагностики та узагальнення даних про особистість засуджених психологом розробляються психологічні характеристики, надаються рекомендації щодо організації індивідуально-виховної роботи з ними та заповнюється розділ VI Щоденника індивідуальної роботи із засудженим.

За результатами медичного обстеження, вивчення особистості та психодіагностики засуджених начальник дільниці готує пропозиції комісії щодо їх розподілу до відділень соціально-психологічної служби та працевикористання.

Розподіл засуджених до відділень соціально-психологічної служби здійснюється з урахуванням особистісних якостей засуджених, їх кримінально-правової характеристики, робочої спеціальності та трудових навичок. Для цього розподілу в установі створюється відповідна комісія у складі начальника установи, його заступників, начальника відділу (групи, сектору, старшого інспектора) контролю за виконанням судових рішень, начальника медичної частини, психолога та начальника дільниці карантину діагностики й розподілу. У разі потреби до складу комісії включаються інші працівники установи.

Рішення комісії стосовно розподілу засуджених оформлюється відповідним протоколом.

Засуджені, які виявляють готовність дотримуватись вимог встановленого порядку відбування покарання й участі у реалізації диференційованих програм виховного впливу, розподіляються до дільниці ресоціалізації.

У дільниці ресоціалізації тримаються засуджені, направлені з дільниці карантину, діагностики й розподілу,

які не виявили стійкої схильності до порушення встановленого порядку відбування покарання, а також переведені з інших дільниць у порядку, встановленому Кримінально-виконавчим кодексом України.

Відповідно до статті 96 КВК України «Тримання засуджених до позбавлення волі в дільниці ресоціалізації» засуджені, які тримаються в дільниці ресоціалізації, розподіляються по відділеннях соціально-психологічної служби і розміщуються в жилих приміщеннях з локальним сумісним проживанням членів відділення. Ізольовані локальні сектори дільниць ресоціалізації виправних колоній зі сторони внутрішньої забороненої зони та між собою огорожуються парканом суцільного заповнення висотою не менше 3 м, а з боку внутрішньої території житлової зони облаштовуються, як правило, загорожею з металевих ґрат або сітки. Паркани ізольованих секторів дільниць ресоціалізації зверху обладнуються металевою стрічкою «ґгоза» або іншими засобами, що перешкоджають їх подолання засудженими.

У локальних секторах дільниць ресоціалізації для засуджених обладнуються:

- перекладаина та бруси; місце для паління з лавками та столом, прикріпленими до землі;
- місце для шикування та проведення поіменних перевірок засуджених.

Забороняється розміщати у локальних секторах дільниць ресоціалізації будь-яке інше приладдя, у тому числі спортивне.

Засудженим, що перебувають у дільниці ресоціалізації, надається 1 короткострокове побачення на місяць та 1 тривале побачення на два місяці.

У виправних колоніях мінімального рівня безпеки із загальними умовами тримання, середнього та максимального рівнів безпеки створюються *дільниці посиленого контролю*. У виправних колоніях для тримання жінок дільниці посиленого контролю не створюються.

У дільницях посиленого контролю засуджені тримаються в умовах суворої ізоляції від інших засуджених, яка поєднується із застосуванням до них обмежень, передбачених режимом відбування покарання, а також

заходів виховного впливу. У дільниці посиленого контролю виправних колоній мінімального рівня безпеки із загальними умовами тримання й виправних колоній середнього рівня безпеки тримаються в ізольованих жилих приміщеннях, а в дільниці посиленого контролю виправних колоній максимального рівня безпеки – у приміщеннях камерного типу.

У дільницях посиленого контролю тримаються засуджені, які систематично (два та більше разів) учиняють злісні порушення встановленого порядку відбування покарання, що загрожують безпеці персоналу, засуджених та інших осіб, а також засуджені, які під час перебування в дільниці карантину, діагностики та розподілу виявили високий ступінь соціально-психологічної занедбаності й наміри до продовження протиправної поведінки.

У дільниці посиленого контролю встановлюється роздільне тримання засуджених осіб, переведених з дільниці карантину, діагностики та розподілу, від засуджених осіб, переведених з інших ізольованих дільниць установи виконання покарань.

Засуджені, які тримаються у дільниці посиленого контролю, не мають права виходу з жилих приміщень і приміщень камерного типу, за винятком виходу на роботу та здійснення прогулянок у встановлений розпорядком дня час, а також у випадках надання їм побачень, телефонних розмов, користування мережею Інтернет, медичного обстеження та стаціонарної медичної допомоги й відвідування кімнати для виховної роботи.

Засуджені, які тримаються у дільниці посиленого контролю, приймають їжу у жилих приміщеннях і камерах, їх миття здійснюється за окремим графіком, вони мають право на 1 короткострокове побачення на місяць та 1 тривале побачення на 3 місяці.

На кожного засудженого розробляється спеціальна індивідуальна програма, яка передбачає заходи індивідуально-виховного, психотерапевтичного й психокоригуючого характеру.

Жилі приміщення та камери обладнуються металевими дверима або дерев'яними дверима, які з внутрішнього боку оббиваються листовою сталлю та

зміцнюються металевими кутниками по всьому периметру й мають товщину бсм. У центрі дверей на висоті 1,4–1,5 м обладнується отвір для нагляду за засудженими. У середній частині дверей на висоті 95 см від підлоги обладнується кватирка розміром 18 см на 22 см для передачі засудженим їжі, книжок тощо. Дверцята кватирки відкриваються у бік коридору й обладнуються замком.

Вікна жилих приміщень і камер обладнуються металевими звареними ґратами та кватирками. З боку жилих приміщень і камер вікна прикриваються ґратами, які унеможливають доступ до скла.

Двері та вікна жилих приміщень і камер блокуються сигналізацією з виводом на пульт чергової частини. Вони в обов'язковому порядку обладнуються механічними та електромеханічними замками спеціального типу, дозвіл на відкриття яких можна отримати тільки з чергової частини установи.

У кожному жилому приміщенні та камері обладнуються туалет з умивальником з обов'язковим їх відгородженням суцільною перегородкою висотою не менше 1 м.

Стіни жилих приміщень та багатомісних (більше 10 осіб) камер, що виходять у бік коридору, як правило, обладнуються проглядовими вікнами, на яких установлюються ґрати, для нагляду за засудженими.

Локальні сектори дільниць посиленого контролю виправних колоній обладнуються аналогічно локальним секторам дільниць ресоціалізації. Крім того, у дільницях посиленого контролю на паркан, обладнаний металевими ґратами з боку внутрішньої території житлової зони, додатково встановлюється сітка-рабиця з таким розрахунком, щоб забезпечувалося спостереження за поведінкою засуджених, які у них тримаються, й унеможливлювалося передання їм будь-яких предметів. Майданчик локального сектору зверху перекривається металевою сіткою. Вікна гуртожитків обладнуються ґратами.

У дільниці соціальної реабілітації тримаються вперше засуджені до позбавлення волі за злочини, вчинені з необережності, злочини невеликої та середньої тяжкості, а також засуджені, переведені з дільниці ресоціалізації.

У дільниці соціальної реабілітації засуджені:

- тримаються під наглядом;
- у вільний від роботи час від підйому до відбою користуються правом вільного пересування в межах території дільниці;
- з дозволу адміністрації колонії можуть пересуватися без нагляду поза територією дільниці, але в межах населеного пункту, якщо це необхідно за характером виконуваної ними роботи або у зв'язку з навчанням;
- можуть носити цивільний одяг, мати при собі портативні персональні комп'ютери й аксесуари до них, гроші та цінні речі, користуватися грошми без обмеження;
- мають право відправляти листи, отримувати бандеролі, посилки й передачі, одержувати короткострокові побачення без обмеження, а тривалі побачення – до 3 діб один раз на місяць;
- після відбуття 6 місяців покарання в дільниці в разі відсутності порушень режиму відбування покарання, наявності житлових умов з дозволу адміністрації колонії можуть проживати в межах населеного пункту, де розташована колонія, із своїми сім'ями, придбавати відповідно до чинного законодавства жилий будинок і заводити особисте господарство.

На території дільниці соціальної реабілітації колоній мінімального рівня безпеки із загальними умовами тримання та середнього рівня безпеки розміщуються такі будівлі з приміщеннями:

- кімната молодшого інспектора;
- кабінет начальника відділення;
- кімнати для проживання засуджених;
- приміщення для зберігання особистих речей засуджених;
- кімнати для проведення тривалих побачень;
- кімната для приймання лікарем;
- кімната виховної роботи;
- кухня-їдальня;
- лазня з пральнею та сушильнею; туалетні кімнати.

У цій будівлі обладнуються місця для телефонних розмов засуджених, проведення яких контролюється адміністрацією, та користування мережею Інтернет.

На території дільниці обладнується приміщення для придбання засудженими продуктів харчування та предметів першої потреби з крамниці колонії.

Межі дільниці встановлюються та проходять уздовж її огорожі, про що засудженим оголошується під розписку, яка додається до їх особових справ.

Працевлаштування засуджених за межами дільниці соціальної реабілітації може відбуватись після фактичного перебування ними у цій дільниці не менше 3 місяців.

Засудженим, яким дозволено пересуватися без нагляду поза територією дільниці соціальної реабілітації у зв'язку з виконанням ними роботи або навчанням, і тим, які проживають зі своїми сім'ями, видаються посвідчення.

У разі проживання зі своїми сім'ями засуджені зобов'язані щодня у встановлений розпорядком дня час з'являтися до чергового помічника начальника установи або до начальника відділення для реєстрації у журналі реєстрації засуджених, яким надано право проживати зі своїми сім'ями за межами установи виконання покарань. У разі необхідності з дозволу ЧПНУ їх перевірка може здійснюватися за місцем проживання.

У дільниці соціальної адаптації виховної колонії тримаються засуджені, які не порушують режим відбування покарання, сумлінно ставляться до праці та яким до закінчення встановленого строку відбування покарання або до дати можливого застосування умовно-дострокового звільнення від відбування покарання залишається не більше 6 місяців.

Засуджені в дільниці соціальної адаптації проживають у межах виховної колонії у спеціально обладнаних приміщеннях окремо від інших засуджених.

Приймання їжі, миття таких засуджених, відвідування бібліотеки та крамниці для придбання продуктів харчування та предметів першої потреби проводяться окремо від інших засуджених. Приймання їжі та миття засуджених можуть організовуватися на території дільниці у приміщеннях, обладнаних згідно з установленими нормами.

Засуджені, які тримаються в дільниці соціальної адаптації, працевлаштовуються на окремих виробничих об'єктах виховної колонії або за межами виховної колонії на

інших об'єктах з дотриманням вимог безпеки й постійного контролю.

У дільниці соціальної адаптації на кожного засудженого розробляється спеціальна індивідуальна програма підготовки його до звільнення, вони мають право одержувати короткострокові побачення без обмежень і щомісяця одне тривале побачення.

4. Переведення засуджених до позбавлення волі

Відповідно до статті 93 Кримінально-виконавчого кодексу України засуджені до позбавлення волі відбувають увесь строк покарання у виправній чи виховній колонії, як правило в межах місця проживання до засудження або проживання родичів засудженого. Такий порядок виконання покарання надає можливість залучати до роботи із засудженим громадськість за місцем попередньої роботи та родичів, що найчастіше дає позитивний результат.

Однак з установленого загального правила в законі передбачено винятки. Так, переведення засудженого для подальшого відбування покарання з однієї виправної чи виховної колонії до іншої допускається за виняткових обставин, які перешкоджають залишатися в цій колонії. Закон чітко не визначає перелік таких підстав, проте всі вони повинні бути пов'язані з особою засудженого, а не його родича¹⁰⁶.

Аналіз законодавства та практики свідчить, що «винятковими обставинами» може виступати необхідність:

- лікування засудженого в лікувальних закладах Державної кримінально-виконавчої служби України;
- уникнення переповнення установ виконання покарань;
- направлення для відбування покарання за місцем проживання до засудження;
- окреме розміщення осіб, яких засуджено за одним вироком суду;

¹⁰⁶ Кримінально-виконавчий кодекс України: науково-практичний коментар / Степанюк А.Х., Яковець І.С. ; за заг. ред. А.Х. Степанюка. Харків : Одиссей, 2005. 560 с.

- забезпечення особистої безпеки засудженому у відповідності до статті 10 Кримінально-виконавчого кодексу України;

- зміни виду колонії, ліквідації чи перепрофілювання колонії;

- забезпечення оперативних міркувань із подальшим оформленням переведення в порядку статей 100 або 101 Кримінально виконавчого кодексу України.

У випадках хвороби засуджений тимчасово може бути переведений до лікувальної установи. Після одержання відповідного лікування він повертається в колонію, де перебував раніше.

Засуджені жінки з вагітністю понад 6 місяців та засуджені матері-годувальниці переводяться до виправної колонії, при якій створено будинок дитини.

Порядок вирішення питань переводу засудженого до іншої установи виконання покарань залежить від того, здійснюється він у межах однієї області чи має характер міжобласного.

Переведення засудженого для подальшого відбування покарання без зміни умов тримання з однієї виправної чи виховної колонії до іншої в межах зони діяльності міжрегіонального управління здійснюється за рішенням міжрегіональної комісії.

Переведення засудженого для подальшого відбування покарання без зміни умов тримання з однієї виправної чи виховної колонії до іншої за межами зони діяльності міжрегіонального управління здійснюється за рішенням центральної комісії.

Переведення засудженого для подальшого відбування покарання з однієї виправної чи виховної колонії до іншої з підстави «відповідно до його місця проживання до засудження» здійснюється на підставі клопотання засудженого, підпис якого засвідчується керівником адміністрації установи виконання покарань. До клопотання додаються довідка з особової справи засудженого, копії паспортного документа (або іншого документа, що посвідчує особу) та документа, що підтверджує реєстрацію місця проживання або місця перебування до засудження.

Переведення засудженого для подальшого відбування покарання з однієї виправної чи виховної колонії до іншої з підстави «відповідно до місця постійного проживання близьких родичів та/або членів сім'ї засудженого» здійснюється на підставі клопотання засудженого або близького родича чи члена сім'ї засудженої особи. Підпис засудженого на клопотанні засвідчується керівником адміністрації установи виконання покарань. У клопотанні про переведення має міститися додаткова інформація щодо всіх близьких родичів і членів сім'ї засудженого відповідно до ступеня їх спорідненості та місця їх постійного проживання. До клопотання про переведення додаються також довідка-витяг з особової справи засудженого, копії паспортних документів засудженої особи та близьких родичів чи членів сім'ї засудженої особи, а також оригінали або нотаріально засвідчені копії довідки про реєстрацію місця проживання або місця перебування близького родича чи члена сім'ї, який звернувся з клопотанням, документів, що підтверджують наявність родинних стосунків (свідоцтво про народження, свідоцтво про шлюб тощо).

До свідоцтва про народження дитини засудженого додатково додаються довідка про реєстрацію місця проживання або місця перебування дитини й інформація служби у справах дітей за місцем проживання дитини та за місцем проживання засудженого про позбавлення або поновлення його батьківських прав.

Зміна умов тримання засудженого шляхом переведення його до виправної колонії іншого рівня безпеки здійснюється центральною комісією за поданням адміністрації виправної колонії щодо зміни умов тримання засудженого шляхом переведення його до виправної колонії іншого рівня безпеки, погодженим керівником міжрегіонального управління. У випадках, коли подання передбачає переведення засудженого у більш суворі умови тримання або збільшує обсяг установлених правообмежень, воно обов'язково погоджується зі спостережною комісією.

Переведення засуджених, які досягли вісімнадцятирічного віку, із виховної колонії до виправної колонії мінімального рівня безпеки із загальними умовами тримання здійснюється центральною комісією за наявності

рішення педагогічної ради та подання адміністрації виховної колонії щодо переведення засудженого із виховної колонії до виправної колонії мінімального рівня безпеки із загальними умовами тримання, погодженого зі службою у справах дітей.

За ухваленими міжрегіональною чи центральною комісією рішеннями про переведення засудженого відповідний підрозділ, який здійснює контроль за виконанням судових рішень, на підставі витягу з протоколу засідання комісії протягом 5 робочих днів з дати ухвалення рішення відповідною комісією готує наряд на переведення засудженого.

Питання для самоконтролю

1. Підстави та порядок направлення засуджених до місця відбування покарання.

2. Категорії засуджених, які можуть бути направлені в місце відбування покарання без урахування їх місця проживання до засудження або місця проживання родичів.

3. Класифікація засуджених залежно від нарядів, що видаються підрозділами контролю за виконанням судових рішень.

4. Порядок направлення запитів на отримання нарядів та їх видання.

5. Види варт для переміщення засуджених, їх призначення та склад.

6. Підстави для прийняття засуджених до конвоювання (переміщення).

7. Поняття та правові основи прийому засуджених у виправні установи.

8. Порядок приймання засуджених в установу.

9. Розподіл та умови тримання засуджених у структурних дільницях виправних колоній.

10. Обставини, які перешкоджають дальшому перебуванню засудженого у визначеній виправній чи виховній колонії.

11. Порядок переведення засудженого до іншої виправної чи виховної колонії.

Перелік рекомендованої літератури

1. Кримінально-виконавчий кодекс України : закон України від 11.06.2003 № 1129-15 // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 3–4.– Ст. 21.

2. Про Національну гвардію України : закон України : від 13.03.2014 № 876-VII [Електронний ресурс] // База даних «Законодавство України» / ВР України. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/876-18/page2> (дата звернення: 24.11.2017).

3. Про затвердження Інструкція з організації конвоювання та тримання в судах обвинувачених (підсудних), засуджених за вимогою судів : наказ МВС України, Міністерства юстиції України, Верховного Суду України, Вищого спеціалізованого суду України, Генеральної прокуратури України : від 26.05.2015 № 613/785/5/30/29/67/68 2015 [Електронний ресурс] // База даних «Законодавство України» / ВР України. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0698-15> (дата звернення: 24.11.2017).

4. Правила внутрішнього розпорядку установ виконання покарань : затверджені наказом Міністерства юстиції України від 29.12.2014 № 2186/5 [Електронний ресурс] // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1656-14> (дата звернення 24.11.2017).

5. Положення про визначення особам, засудженим до довічного позбавлення волі та позбавлення волі на певний строк, виду колонії, порядок направлення для відбування покарання осіб, засуджених до довічного позбавлення волі, позбавлення волі на певний строк, арешту й обмеження волі, та їх переведення, Положення про центральну, міжрегіональну комісії та комісію слідчого ізолятора з питань визначення особам, засудженим до довічного позбавлення волі та позбавлення волі на певний строк, виду колонії, порядок направлення для відбування покарання осіб, засуджених до довічного позбавлення волі, позбавлення

волі на певний строк, арешту й обмеження волі, та їх переведення: затверджене наказом Міністерства юстиції України від 27.02.2017 № 680/5 [Електронний ресурс] // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1560-14> (дата звернення 24.11.2017).

6. Про організацію соціально-виховної та психологічної роботи із засудженими : наказ Міністерства юстиції України : від 04.11.2013 № 2300/5 [Електронний ресурс] // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/go/z1863-13> (дата звернення 24.11.2017)

7. Порядок організації надання медичної допомоги засудженим до позбавлення волі : затверджений наказом Міністерства юстиції України та Міністерства охорони здоров'я від 15.08.2014 № 1348/5/572 [Електронний ресурс] // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0990-14> (дата звернення 24.11.2017).

Розділ 22

Облік засуджених в місцях позбавлення волі

1. *Формування й використання оперативно-довідкового обліку органами внутрішніх справ та установами виконання покарань.*
2. *Облік засуджених та осіб, узятих під варту, в установах виконання покарань і слідчих ізоляторах.*

Облік, установа виконання покарань, слідчий ізолятор, оперативно-довідковий облік, дактилоскопічний облік, приймання, реєстрація, тримання під вартою, особова справа.

1. Формування й використання оперативно-довідкового обліку органами внутрішніх справ та установами виконання покарань

Облік дозволяє всебічно вивчати особу засудженого, ефективно вести розшук злочинців, які переховуються від слідства та суду, а також вирішувати інші питання боротьби зі злочинністю.

Облік в органах внутрішніх справ та в установах кримінально-виконавчої системи України являє собою систему фіксації, реєстрації, зосереджування, зберігання, обробки й видачі інформації, призначеної для попередження, розкриття та розслідування злочинців, пошуку злочинців та осіб, які зникли безвісті.¹⁰⁷

Порядок інформаційних відносин у вказаній сфері регулюється Конституцією України, законами України «Про інформацію» та «Про оперативно-розшукову діяльність», угодами про співробітництво між МВС України та МВС інших держав у питаннях боротьби зі злочинністю, а порядок взяття на облік, ведення обліків та отримання інформації

¹⁰⁷ Кримінально-виконавче право України : підручник / О. М. Джужа, І. Г. Богатирьов, О. Г. Колб, В. В. Василевич та ін.; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. О. М. Джужі. Київ: Атіка, 2010. С. 552.

обумовлюються Наказом МВС України та Державного департаменту України з питань виконання покарань «Про затвердження Інструкції про порядок формування, ведення та використання оперативно-довідкового і дактилоскопічного обліку в органах внутрішніх справ та органах (установах) кримінально-виконавчої системи України» від 23.08.2002 р., узгодженим з Генеральною прокуратурою та Службою Безпеки України.

Інструкція визначає порядок формування, ведення й використання оперативно-довідкового і дактилоскопічного обліку в органах внутрішніх справ та органах (установах) кримінально-виконавчої системи України.

Об'єктами оперативно-довідкового й дактилоскопічного обліку є особи, які на території України обвинувачуються у вчиненні злочинів або були засуджені, розшукуються, були затримані за підозрою в занятті бродяжництвом, а також громадяни України, що вчинили злочини за її межами й відомості про яких надійшли офіційними каналами згідно з міжнародними договорами у сфері обміну інформацією, які набрали чинності в установленому порядку.

Облік здійснюється шляхом ведення алфавітних оперативно-довідкових картотек і дактилоскопічних картотек, у тому числі з використанням автоматизованих банків даних та автоматизованих дактилоскопічних інформаційних систем.

Центральний облік здійснюється Департаментом інформаційних технологій при МВС України, а регіональний (місцевий) облік – управліннями (відділами) оперативної інформації при управліннях МВС України в областях. У місті Києві та Київській області алфавітний і дактилоскопічний облік здійснюються ДІТ при МВС України.¹⁰⁸

У ДІТ при МВС централізованому обліку підлягають:

1) засуджені до довічного позбавлення волі (у тому числі й ті, що раніше були засуджені до виняткової міри покарання – смертної кари), до позбавлення волі на певний

¹⁰⁸ Кримінально-виконавче право України : підручник / О. М. Джужа, І. Г. Богатирьов, О. Г. Колб, В. В. Василевич та ін. ; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. О. М. Джужі. Київ: Атіка, 2010. С. 553.

строк, до тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців, до обмеження волі й арешту незалежно від складу злочину, виду та строку покарання (пункти 8–12 ст. 51 КК України);

2) іноземці – засуджені або ті, що перебувають під слідством, незалежно від складу злочину й виду покарання;

3) громадяни України, засуджені судами інших держав до позбавлення волі;

4) засуджені до виправних робіт або звільнені від відбування покарання з випробуванням, стосовно яких судом винесено ухвалу про направлення їх у місце позбавлення волі для подальшого відбування покарання;

5) особи, оголошені в розшук;

6) особи, затримані за підозрою в занятті бродяжництвом;

7) особи, що вчинили злочини й були направлені за рішенням суду до психіатричних лікарень для примусового лікування;

8) особи, що проходять за архівними кримінальними справами, які зберігаються в архівах МВС України, Служби безпеки України та Центрального державного архіву громадських об'єднань України.

В **УОІ-ВОІ** **регіональному (місцевому) обліку** підлягають:

1) особи, перелічені вище;

2) засуджені особи або особи, яким висунуто звинувачення, незалежно від складу злочину чи обраного запобіжного заходу;

3) особи, кримінальні справи щодо яких припинено відповідно до статей 22, 44–49, 97 КК України;

4) особи, стосовно яких матеріали протокольної форми направлено до суду відповідно до статті 426 КПК України;

5) засуджені в інших областях до позбавлення волі, що прибули для відбування покарання або проживання в цю область;

6) громадяни України, засуджені судами інших держав, незалежно від складу злочину й виду покарання;

7) особи, які проходять за архівними кримінальними справами, що зберігаються в архівах ГУМВС, УМВС, управлінь СБУ і територіальних підрозділів ЦДАГО України.

Формами документів, що використовуються для формування та коригування оперативно-довідкового й дактилоскопічного обліку (банку даних), є такі:

- алфавітна картка форми 1;
- розшукова картка;
- алфавітна картка форми 1а на особу, яка затримана за підозрою в занятті бродяжництвом;
- дактилоскопічна карта;
- сповіщення про засудженого (заарештованого);
- повідомлення про помилування засудженого;
- повідомлення про внесення змін в анкетні дані осіб, що стоять на обліку;
- повідомлення про засудженого (взятого під варту) іноземця;
- висновок про відновлення родових даних;
- постанова органу слідства (дизнання) про закриття кримінальної справи на підставі реабілітації;
- виправдувальний вирок суду;
- довідка відповідної форми про результати розгляду кримінальної справи в суді;
- повідомлення компетентних органів іноземних держав про притягнення до кримінальної відповідальності громадян України.

У разі необхідності та на виконання міжнародних договорів у сфері обміну інформацією облікові та коригувальні документи (алфавітні картки форм 1 та 1а, дактилоскопічні карти, сповіщення тощо) заповнюються російською мовою. Облікові та коригувальні документи повинні бути віддруковані або заповнені друкованими літерами.

Терміни направлення облікових документів і кількість їх примірників регламентуються Інструкцією й іншими нормативно-правовими актами МВС, Служби безпеки, Генеральної прокуратури та центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері виконання кримінальних покарань та пробації (далі – ЦОВВРДПСВКПП).

Відділами по контролю за виконанням судових рішень установ виконання покарань ЦОВВРДПСВКПП:

1) на обвинувачених у випадках:

а) узяття під варту в порядку запобіжного заходу за постановами органів слідства (дізнання), за рішеннями судів – алфавітні картки форми 1 та дактилокарти у двох примірниках, а стосовно іноземців – три примірники;

б) зміни запобіжного заходу, винесення виправдувального вироку або смерті – сповіщення про засудженого (заарештованого);

2) на засуджених у випадках:

а) узяття під варту за рішенням суду – облікові документи у двох примірниках;

б) винесення відповідним судовим органом України рішення про виконання вироку суду іноземної держави щодо громадянина України – облікові документи у двох примірниках;

в) скасування звільнення від відбування покарання з випробуванням – облікові документи у двох примірниках;

г) призначення покарання, не пов'язаного з позбавленням волі, набрання вироком законної чинності, вибуття в установу, залишення в СІЗО для виконання господарських робіт, зміни вироку, звільнення або смерті – сповіщення;

д) етапування у зв'язку із захворюванням до лікарні ЦОВВРДПСВКПП в іншій області – сповіщення до УОІ-ВОІ, з території розташування якого було етаповано хворого, та облікові картки форми 1 – до УОІ-ВОІ, на територію розташування якого було направлено хворого;

– на заарештованих і засуджених осіб, що вчинили втечу й не були затримані, до ДІТ при МВС та УОІ-ВОІ за територіальністю направляється термінове спецповідомлення;

– на осіб, щодо яких виконано акти Президента України про помилування, до ДІТ при МВС та УОІ-ВОІ за місцем засудження направляються повідомлення у терміни, встановлені відомчими нормативно-правовими актами ДКВС України.

Звірення обліків з УОІ-ВОІ проводиться не рідше одного разу на рік. Реквізити алфавітних карток, дактилокарт і сповіщень заповнюються тільки друкарським шрифтом, без виправлень і скорочень. Прізвище, ім'я та по батькові

вказуються в називному відмінку. Складені підрозділами ДКВС України облікові документи направляються до УОІ-ВОІ за територіальністю.

СІЗО направляє алфавітні картки форми 1 разом із дактилокартами після перевірки повноти та якості їх заповнення до УОІ-ВОІ за територіальністю при супровідних листах і контрольних списках 1 раз на 10 днів.

Установи виконання покарань, як і СІЗО, подають облікові документи та сповіщення при супровідних листах і контрольних списках.

Для відображення в оперативно-довідкових картотеках відомостей про рух засуджених, що стоять на обліку, в УВП готуються сповіщення у двох примірниках, з яких перший направляється до УОІ-ВОІ за територіальністю з подальшим направленням до ДІТ при МВС, а другий – до УОІ-ВОІ за місцем засудження.

У разі надходження до СІЗО вироку або ухвали до відповідної алфавітної картки форми 1 контрольної картотеки вноситься запис про ухвалене судом рішення, а в разі направлення засудженого до УВП додатково вказуються місцезнаходження УВП і дата відбуття особи із СІЗО, при цьому картка з контрольної картотеки вилучається й надсилається до УОІ-ВОІ за територіальністю.

До ДІТ при МВС облікові документи надсилаються 1-го, 11-го й 21-го числа кожного місяця, але не пізніше 10 днів з моменту одержання офіційного повідомлення про остаточну ухвалене судове рішення та набрання вироком законної чинності. У разі, коли особа за вироком не підлягає централізованому обліку, зайві примірники, призначені для цього, знищуються.

Терміново надсилаються до ДІТ при МВС та УОІ-ВОІ за територіальністю:

1) інформація про заарештованих і засуджених, що вчинили втечу й не були затримані;

2) повідомлення про помилування на кожну особу, щодо якої виконано акт Президента України про помилування.

Облікові документи на засуджених і сповіщення разом із супровідними листами направляються УОІ-ВОІ до ДІТ при МВС один раз на декаду – 1-го, 11-го й 21-го числа кожного

місяця службовою поштою. Крім того, до них додається список померлих невідомих громадян, особу яких встановлено за дактилоскопічними обліками із зазначенням їх особистих даних (прізвище, ім'я та по батькові, число, місяць, рік, місце народження) й дактилоформул.

У разі звертання до ОДК у вимозі обов'язково вказуються мета перевірки, номер кримінального провадження, номер перевіреного матеріалу, а також адреса ініціатора запиту. Перевірка осіб за оперативно-довідковим обліком здійснюється лише за офіційними запитами.

Вимога на перевірку друкується окремо на кожну особу, що перевіряється. Якщо особа має декілька прізвищ, на кожне з них складається окрема вимога. При цьому особисті дані записуються українською та російською мовами друкованими літерами. Прізвище, ім'я та по батькові пишуться в називному відмінку.

У справі боротьби зі злочинністю облік завжди був спрямований на охоплення всіх осіб, які скоюють злочини, заарештованих, засуджених, тих, хто переховуються від слідства та суду тощо. Протягом багатьох років у правоохоронних органах склалася досить ефективна система обліку вказаних категорій осіб і відповідно до неї – система звітності. Важливе місце в цій системі посідає облік засуджених, з його допомогою збирається, аналізується й узагальнюється інформація, що характеризує процеси, які відбуваються в УВП. Цей облік містить у собі відомості про кількість, соціально-демографічний склад, пересування засуджених, стан дисципліни та злочинності тощо. Належним чином організований облік засуджених дозволяє адміністрації місць позбавлення волі постійно мати відомості про кількість засуджених, у встановлені терміни виконувати передбачені законом дії щодо виконання вироків суду, виконувати закони про амністію та акти про помилування та своєчасно звільняти засуджених.

2. Облік засуджених та осіб, узятих під варту, в установах виконання покарань і слідчих ізоляторах

Облік засуджених та осіб, узятих під варту, в установах виконання покарань і слідчих ізоляторах здійснюється відповідно до Наказу Міністерства юстиції України від «Про

затвердження Інструкції про роботу відділів (груп, секторів, старших інспекторів) контролю за виконанням судових рішень установ виконання покарань та слідчих ізоляторів» 08.06.2012 № 847/5. Ця Інструкція регламентує діяльність відділів (груп, секторів, старших інспекторів) контролю за виконанням судових рішень (далі – підрозділ) установ виконання покарань з питань приймання до установ (СІЗО), обліку, переміщення під вартою (конвоювання) засуджених (осіб, які тримаються під вартою), звільнення їх з установ (СІЗО) та з інших питань, пов'язаних з виконанням вироків судів та інших судових рішень.

Підрозділи установ (СІЗО) виконують такі *функції*:

- перевіряють правильність оформлення документів на засуджених (осіб, які тримаються під вартою) під час їх приймання до установи (СІЗО);

- здійснюють персональний та кількісний облік засуджених (осіб, які тримаються під вартою), готують звіти про їх чисельність, склад і переміщення;

- ведуть облік, формують і зберігають особові справи засуджених (осіб, які тримаються під вартою), що тримаються в установі (СІЗО);

- контролюють дотримання строків тримання під вартою, передбачених Кримінальним процесуальним кодексом України, стосовно осіб, які тримаються під вартою;

- беруть участь в оформленні на засуджених матеріалів щодо умовно-дострокового звільнення від відбування покарання (статті 81, 107 Кримінального кодексу України), заміни невідбутої частини покарання більш м'яким (ст. 82 Кримінального кодексу України), встановлення адміністративного нагляду згідно із Законом України «Про адміністративний нагляд за особами, звільненими з місць позбавлення волі», переведення засуджених на підставах, установлених частинами 1 і 3 ст. 101 та ст. 147 Кримінально-виконавчого кодексу України;

- спільно з медичною частиною установи (СІЗО) беруть участь у підготовці матеріалів щодо припинення примусового лікування, призначеного особам відповідно до статті 96 Кримінального кодексу України, та звільнення засуджених від покарання за хворобою на підставах, передбачених ст. 84 Кримінального кодексу України;

- формують матеріали за клопотаннями про помилування засуджених і здійснюють контроль за їх своєчасним направленням;

- виконують акти помилування й амністії та рішення суду стосовно осіб, які тримаються в установі (СІЗО);

- забезпечують контроль за відповідністю рівня безпеки установи, встановленого комісією з питань розподілу, направлення та переведення для відбування покарання осіб, засуджених до позбавлення волі, що утворюється в міжрегіональному органі з питань виконання покарань та пробації ЦОВВРДПСВКПП;

- в установах (СІЗО) здійснюють контроль за своєчасним звільненням засуджених (осіб, які тримаються під вартою) та забезпечують оформлення відповідних документів;

- розглядають скарги, заяви та листи з питань, віднесених до компетенції підрозділів установ (СІЗО);

- готують і направляють до ЦОВВРДПСВКПП відповідні повідомлення;

- оформляють на засуджених (осіб, які тримаються під вартою) обліково-реєстраційні матеріали, передбачені Інструкцією про порядок формування, ведення та використання оперативного-довідкового й дактилоскопічного обліку в органах внутрішніх справ та органах (установах) кримінально-виконавчої системи України;

- надають допомогу засудженим в оформленні документів про одруження та розірвання шлюбу та ін.

Підрозділи в установах розташовуються у приміщеннях тільки за межами зон, що охороняються, а в СІЗО – в адміністративному будинку й в обов'язковому порядку оснащуються охоронною та протипожежною сигналізацією, мають металеві ґрати на вікнах і надійні замки на металевих або оббитих металом входних дверях. У неробочий час приміщення опечатуються та здаються під охорону.

Категорично забороняється залучати засуджених (осіб, які тримаються під вартою) до роботи у приміщеннях підрозділів.

Приймання та реєстрація засуджених

Посадові особи підрозділу під час приймання засуджених (осіб, які тримаються під вартою) до установи зобов'язані:

- прийняти від представника конвойного підрозділу особові справи та попутний список на засуджених (осіб, які тримаються під вартою), які переміщуються під вартою, або конвоюються (далі – попутний список), перевірити наявність на попутному списку підпису представника конвойного підрозділу, який здійснював переміщення під вартою (конвоювання) засуджених (осіб, які тримаються під вартою);

- звірити кількість прибулих засуджених (осіб, які тримаються під вартою) з кількістю, зазначеною в попутному списку, та перевірити наявність їх особових справ;

- установити належність кожної особової справи конкретному засудженому (особі, яка тримається під вартою) шляхом опитування цього засудженого (особи, яка тримається під вартою) та зіставлення його відповідей з анкетними й іншими відомостями, які зазначаються в особовій справі, за фотокарткою, особистими прикметами, а в разі потреби – за дактилоскопічною картою;

- після цього поставити в попутному списку свій підпис про прийняття особових справ засуджених (осіб, які тримаються під вартою);

- відомості про кожного засудженого (особу, яка тримається під вартою), прийнятого до установи, занести до журналу обліку переміщення засуджених (осіб, які тримаються під вартою) та реєстрації їх особових справ;

- на засуджених, які згідно з рішеннями судів зобов'язані проходити примусове лікування, призначене відповідно до ст. 96 Кримінального кодексу України, скласти список у двох примірниках, один з яких протягом доби передається до медичної частини установи, а другий залишається для контролю у підрозділі;

- протягом 3 діб після прибуття засудженого до установи виконання покарань повідомляти суд, який ухвалив вирок, про приведення його до виконання та про місце відбування покарання засудженим;

- на осіб, які прибули для відбування покарання до виправного центру, для зарахування часу тримання під вартою й часу слідування під вартою до виправного центру на підставах статті 58 Кримінально-виконавчого кодексу України у 10-денний строк подати матеріали до суду за місцем розташування виправного центру.

Приймання осіб до СІЗО здійснює черговий помічник начальника СІЗО або його заступник. Прізвище кожної особи, яка прибула у СІЗО, вноситься в добову відомість обліку доставлених осіб, що складається черговим на кожну добу (24 години) і здається до підрозділу для формування їх у хронологічному порядку в окрему справу.

Черговий номер за порядком у добовій відомості обліку доставлених осіб, за яким зареєстровано прізвище особи, доставленої в СІЗО, є також номером її особової справи. Якщо особу доставлено в СІЗО з особовою справою, то в цій справі та в інших документах зазначається той номер, за яким здійснено реєстрацію особи в цьому СІЗО.

Без зазначення порядкового номера записуються особи, які раніше переводилися з цього СІЗО з особовими справами в інші установи попереднього ув'язнення, установи, суди або передавались у розпорядження органів досудового розслідування, розташованих в інших містах, зняті з обліку в цьому СІЗО, але потім повернені назад, та особи, тимчасово переведені в цей СІЗО.

Не зазначаються порядкові номери під час реєстрації осіб, які переміщуються під вартою (конвоюються) через цей СІЗО. У таких випадках у добових відомостях обліку доставлених осіб замість порядкових номерів пишуться слова «прямує транзитом».

Облік засуджених (осіб, які тримаються під вартою)

Підрозділи установ ведуть такий облік засуджених:

1. персональний:

- за особовою справою засудженого (особи, яка тримається під вартою);

- за обліковою карткою;

2. кількісний:

- за журналом обліку переміщення засуджених і реєстрації їх особових справ.

Підрозділи СІЗО ведуть такий облік засуджених (осіб, які тримаються під вартою):

1. персональний:

- за особою справою засудженого (особи, яка тримається під вартою);

- за алфавітною карткою форми № 1;

2. кількісний:

- за добовими відомостями обліку доставлених осіб.

Облікові картки й алфавітні картки форми № 1 заповнюються на підставі документів особових справ засуджених (осіб, які тримаються під вартою), які прибули до установи (СІЗО). Із цих карток складається картотека в алфавітному порядку.

Облікові картки та алфавітні картки форми № 1 засуджених (осіб, які тримаються під вартою), знятих з обліку, з картотеки вилучаються. На них робиться відмітка із зазначенням підстав для зняття засудженого (особи, яка тримається під вартою) з обліку. Із цих карток складається архівна картотека в алфавітному порядку.

У разі якщо засуджений (особа, яка тримається під вартою) змінив(ла) своє прізвище у зв'язку з одруженням, заповнюється сигнальна картка за обраним ним (нею) прізвищем. В обліковій картці або алфавітній картці форми № 1 робиться запис про наявність сигнальної картки на нове прізвище. У разі розірвання шлюбу засудженим (особою, яка тримається під вартою) та відновлення його (її) дошлюбного прізвища сигнальна картка після внесення в неї виправлення поміщається до архівної картотеки.

На осіб, залишених відповідно до статті 89 Кримінально-виконавчого кодексу України за наказом начальника СІЗО для виконання роботи з господарського обслуговування у СІЗО, ведуться облікові документи, встановлені для засуджених.

Усі картки зберігаються в спеціально обладнаних для цих цілей металевих шафах або ящиках.

У разі надходження до установи (СІЗО) рішення органу державної реєстрації актів цивільного стану про зміну імені засудженому (особі, яка тримається під вартою) посадова особа підрозділу сповіщає про це засудженого (особу, яка тримається під вартою) під його (її) особистий підпис,

заповнює на нього (неї) нову облікову картку або алфавітну картку форми № 1 і вносить відповідні зміни в інші облікові документи. Стара облікова картка або алфавітна картка форми № 1 після внесення в неї відповідних записів поміщається в архівну картотеку.

У разі народження дитини в жінки, яка тримається в установі (СІЗО), реєстрація цієї дитини проводиться в найближчому до установи (СІЗО) органі державної реєстрації актів цивільного стану. Свідоцтво про народження дитини отримує посадова особа підрозділу, вкладає його в конверт особової справи жінки й видає їй під час звільнення з установи (СІЗО).

Якщо жінка відмовилась від дитини, або якщо дитина після досягнення трирічного віку передається родичам жінки чи до дитячого будинку, свідоцтво про народження дитини передається разом з дитиною, про що посадовою особою підрозділу робиться відповідний запис на копії цього свідоцтва, яка зберігається в конверті, долученому до особової справи.

Засуджені (особи, які тримаються під вартою), які вибули в інші місця відбування покарання, померли, були звільнені або вчинили втечу з установи (СІЗО), знімаються з персонального та кількісного обліків у підрозділі установи (СІЗО).

Засуджені (особи, які тримаються під вартою), які направляються на лікування до державних і комунальних закладів охорони здоров'я або які одержали дозвіл на короткостроковий виїзд за межі установи (СІЗО), з обліків не знімаються.

Особливості обліку засуджених в установі

Для здійснення контролю за своєчасним звільненням засуджених, а також за вирахуванням строків розгляду питання стосовно подання до суду матеріалів щодо умовно-дострокового звільнення від відбування покарання (статті 81, 107 Кримінального кодексу України), заміни невідбутої частини покарання більш м'яким (ст. 82 Кримінального кодексу України) або подання до ЦОВВРДПСВКПП матеріалів щодо переведення засуджених на підставах, встановлених частиною 1 ст. 101 Кримінально-виконавчого кодексу України, на кожного засудженого, що прибув до установи,

заповнюється контрольньо-строкова картка засудженого. З таких карток складається *контрольно-строкова картотека*. У грудні кожного року з неї вилучаються картки на засуджених, які підлягають звільненню в наступному році, і розміщуються за датами закінчення строку покарання (місяцем та днем).

У разі переміщення засудженого в інше місце відбування покарання, звільнення або смерті контрольньо-строкова картка засудженого вилучається з картотеки й долучається до його особової справи.

В установі на засуджених, яким у поточному році виповнюється 18 років, заповнюються контрольні картки, які формуються в окрему картотеку на один рік. Контрольні картки розміщуються за датами виповнення засудженим 18 років (місяцем і днем). У разі переміщення неповнолітнього засудженого в іншу установу контрольна картка долучається до його особової справи.

Відомості про наявність та пересування засуджених складаються щодня за добу, що минула, на підставі даних про засуджених, які перебувають на обліку, та документів про надходження й вибуття засуджених за минулу добу. Одержані дані звіряються з результатами перевірок наявності засуджених і відображаються в журналі обліку переміщення засуджених та реєстрації їх особових справ за минулу добу.

Дані кількісного обліку засуджених мають збігатися з кількістю документів персонального обліку та фактичною наявністю засуджених в установі.

Ведення особових справ засуджених (осіб, які тримаються під вартою)

Особова справа є основним обліковим документом засудженого (особи, яка тримається під вартою). Вона складається з двох частин, вкладається в обкладинку й комплектується документами, що засвідчують особу та підтверджують законність тримання її в установі (СІЗО), звільнення з неї, а також відображають процес її тримання в установі (СІЗО). Перелік документів, долучених до особової справи, зазначається в описі, який ведеться окремо для першої та другої частин справи.

В одному томі особової справи може бути не більше 250 аркушів. У разі якщо кількість аркушів перевищує встановлену норму, формується наступний том особової справи.

Особова справа

До першої частини особової справи долучаються такі документи:

- 1) судові рішення;
- 2) розпорядження ЦОВВРДПСВКПП про виконання указів Президента України щодо помилування;
- 3) рішення центральної комісії ЦОВВРДПСВКПП з питань розподілу, направлення та переведення для відбування покарання осіб, засуджених до позбавлення волі (далі – центральна комісія), та міжрегіональної комісії з питань розподілу, направлення та переведення для відбування покарання осіб, засуджених до позбавлення волі (далі – міжрегіональна комісія);
- 4) копія довідки про звільнення;
- 5) копія довідки про смерть особи.

До другої частини особової справи долучаються документи, які відображають процес тримання особи в СІЗО та відбування засудженим покарання в установі. До особової справи долучаються також інші документи, які стосуються конкретної особи.

В установі особові справи обов'язково реєструються в журналі обліку переміщення засуджених та реєстрації їх особових справ, а в СІЗО – в добових відомостях обліку доставлених осіб.

Відлік реєстраційних номерів особових справ осіб, які прибули до установи (СІЗО), починається з 1 січня кожного року.

Реєстраційний номер особової справи особи, яка тримається під вартою, складається з порядкового номера та двох останніх цифр року.

Реєстраційний номер особової справи засудженого складається з порядкового номера із зазначенням першої літери прізвища засудженого та двох останніх цифр року.

Дані про долучені до особової справи документи обов'язково заносяться до опису, який складається окремо на першу та другу частини особової справи. В опис документів,

долучених до другої частини особової справи, заносяться також медичні картки, конверт з особистими документами засуджених та копіями процесуальних документів. Цей опис складається на внутрішньому боці другої сторінки обкладинки особової справи. У разі включення в опис паспорта необхідно вказати його серію, номер, ким і коли він виданий. Особисті документи видаються особам під час їх звільнення з установи під їх особистий підпис в описі.

З особової справи засуджених вилучаються й надсилаються:

- військові квитки – до військкоматів, у яких ці особи перебували на обліку;
- службові посвідчення, перепустки та інші документи – до тих підприємств, установ та організацій, які їх видали.
- посвідчення водія осіб, позбавлених судом права керування транспортними засобами, – до органів, що видали цей документ, з повідомленням про те, яким судом, за якими статтями Кримінального кодексу України та на який строк засудженого позбавлено права на керування транспортними засобами.

Інші особисті документи засудженого або особи, яка тримається під вартою (паспорт, трудова книжка, свідоцтва про народження та шлюб, документи про освіту), зберігаються в конверті, долученому до особової справи, а медична картка передається до медичної частини установи (СІЗО).

Початок строку відбування покарання засудженого вираховується згідно із судовими рішеннями, а коли особу було взято під варту після винесення обвинувального вироку, – згідно з документом про тримання під вартою.

Якщо строк покарання визначено у місяцях і днях, вирахування точної дати закінчення строку проводиться в такому порядку: до дати початку строку покарання додається кількість місяців, а потім, починаючи з наступного дня, – відповідна кількість календарних днів.

Особові справи засуджених (осіб, які тримаються під вартою) зберігаються в сейфах чи металевих шафах в алфавітному порядку. Особові справи різних категорій засуджених (осіб, які тримаються під вартою) зберігаються окремо.

Для тимчасового користування(на строк не більше 5 діб) особові справи можуть видаватися персоналу оперативного підрозділу установи (СІЗО), начальнику установи (СІЗО), першому заступнику начальника та заступнику начальника установи (СІЗО) із соціально-виховної та психологічної роботи. Видача та повернення особових справ реєструються в журналі обліку особових справ, виданих у тимчасове користування. Інші посадові особи установи (СІЗО) – начальники відділень соціально-психологічної служби, психологи, вихователі, персонал медичної частини, працівники відділу нагляду та безпеки – ознайомлюються з особовими справами засуджених (осіб, які тримаються під вартою) безпосередньо у приміщенні розташування підрозділу, де для цього обладнується окрема кімната або робочі місця.

Безпосередньо підрозділ установи (СІЗО) надсилає особові справи засуджених (осіб, які тримаються під вартою) тільки за письмовими запитами суду та органів прокуратури. На письмове прохання інших органів та установ особові справи надсилаються з письмового дозволу начальника міжрегіонального органу з питань виконання покарань та пробації ЦОВВРДПСВКПП або особи, яка виконує його обов'язки.

У разі направлення особової справи засудженого (особи, яка тримається під вартою), який (яка) тримається в установі (СІЗО), за письмовими запитами суду, органів прокуратури й інших органів та установ з неї вилучаються оригінали судових рішень, на підставі яких засуджений (особа, яка тримається під вартою) відбуває покарання (тримається під вартою), а до особової справи долучаються їх копії.

Особові справи осіб, які вчинили втечу з установ (СІЗО), негайно передаються до оперативних підрозділів цих установ (СІЗО).

За клопотанням засудженого (особи, яка тримається під вартою) посадова особа підрозділу ознайомлює його (її) зі змістом долучених до його (її) особової справи документів. Ознайомлення засудженого (особи, яка тримається під вартою) з цими документами проводиться шляхом їх зачитування вголос або їх самостійного прочитання у

присутності посадової особи підрозділу, про що складається акт, який долучається до особової справи.

Якщо особову справу засудженого (особи, яка тримається під вартою) було втрачено, вона підлягає терміновому відновленню. Для цього проводиться дактилоскопіювання та виготовляються фотокартки особи, а особа ґрунтовно опитується з одночасним порівнянням відповідей із записами, які містяться в облікових документах (картках). Установа (СІЗО) направляє до суду запити для отримання копій судових рішень, які є підставою для тримання засудженого (особи, яка тримається під вартою) в установі (СІЗО).

У разі потреби для встановлення особи та її даних використовуються дактилоскопічний та алфавітний облік Департаменту інформатизації МВС України та відповідних підрозділів інформаційної підтримки Головних управлінь Національної поліції в м. Києві й областях.

На підставі матеріалів опитування та тих матеріалів, що містяться в облікових документах, робиться письмовий висновок, який після затвердження начальником міжрегіонального органу з питань виконання покарань та пробації є підставою для тримання в установі (СІЗО) особи до одержання копії судових рішень. На обкладинці відновленої особової справи ставиться напис «Відновлена».

Якщо засуджений (особа, яка тримається під вартою) заявляє про незгоду з вирахуванням строку покарання, строку закінчення тримання під вартою та датою звільнення, цей факт підлягає негайній перевірці начальником підрозділу, після закінчення якої засуджений (особа, яка тримається під вартою) інформується про її результати.

Засудженим (особам, які тримаються під вартою), яких звільняють з установи (СІЗО), видається довідка про звільнення. Заповнення довідки про звільнення здійснюється розбірливо, чітко, без підчисток і виправлень.

Оформлення документів на переміщення під вартою (конвоювання)

Переміщення під вартою (конвоювання) засуджених (осіб, які тримаються під вартою) з установ (СІЗО) проводиться на підставі нарядів ЦОВВРДПСВКПП та його

міжрегіональних органів з питань виконання покарань та пробації, виданих у межах їх компетенції.

Про подальше відправлення особи підрозділ установи (СІЗО) повідомляє відповідні підрозділи установи (СІЗО), які надають для долучення до його особової справи такі документи:

- довідку про наявність коштів на рахунку;
- медичну картку;
- відомості про речове забезпечення;
- індивідуальну програму соціально-психологічної роботи із засудженим;
- картку обліку побачень, приймання посилок, передач і бандеролей.

Про ненадання вищезазначених документів інформується начальник установи (СІЗО).

Особова справа засудженого (особи, яка тримається під вартою) вкладається в конверт, на якому проставляється печатка. На конверт наклеюються довідка-витяг з особової справи засудженого (особи, яка тримається під вартою) та фотокартка особи. На довідку-витяг з особової справи засудженого (особи, яка тримається під вартою), який потребує посиленого нагляду, з лівого верхнього кутка до правого нижнього кутка наноситься червона смуга, а в довідках-витягах з особових справ інших категорій засуджених (осіб, які тримаються під вартою) вказується: «схильний(а) до втечі», «підлягає ізольованому триманню від ...» (вказується, від кого саме), «не приймає їжі», «хворий(а) на психічні розлади», «хворий(а) на туберкульоз», «має вагітність» (вказується її строк), «направити через ...» (вказується найменування СІЗО).

На всіх осіб, які підлягають переміщенню під вартою (конвоюванню), складається попутний список у трьох примірниках, один з яких разом з їхніми особовими справами передається начальнику варти (конвою), другий разом з розпискою начальника цієї варти (конвою) про прийняття засуджених (осіб, які тримаються під вартою) і їхніми особовими справами залишається в підрозділі установи (СІЗО), а третій передається до бухгалтерії установи (СІЗО) для перерахування грошей.

Забороняється без письмової вимоги суду або прокурора, який здійснює нагляд за СІЗО, розкривати конверти з особовими справами осіб, які прямують транзитом через СІЗО.

Засуджені, які прибули у СІЗО на вимогу органів досудового розслідування, прокурора або суду, після закінчення встановлених рішеннями цих органів строків їх тримання в цьому СІЗО повертаються до тих установ (СІЗО), звідки вони прибули, а у випадках, коли суди змінили цим засудженим вирок, регіональна комісія повторно розглядає рішення про встановлення рівня безпеки установи.

Постанова органу досудового розслідування чи прокуратури, а також ухвала судді чи суду на переміщення осіб під вартою (конвоювання) надсилаються у двох примірниках безпосередньо за місцем їх тримання. Один примірник є підставою для видачі особи варті (конвою) і залишається в установі (СІЗО), а другий долучається до її особової справи і є підставою для відправлення та тримання її під вартою в пункті призначення.

Адміністрація установи (СІЗО) у разі отримання документа на відправлення засудженого (особи, яка тримається під вартою) негайно направляє цю особу у встановленому порядку до пункту призначення. Переміщення під вартою особи з установи (СІЗО) працівниками інших правоохоронних органів на підставі ухвали слідчого судді чи суду або органів досудового розслідування дозволяється у разі наявності належно оформлених документів і письмового розпорядження керівництва міжрегіонального органу з питань виконання покарань та пробації за місцезнаходженням установи (СІЗО), в якій тримається ця особа, або ЦОВВРДПСВКПП.

Якщо відправити засудженого (особу, яка тримається під вартою) з установи (СІЗО) в зазначений строк неможливо, про це негайно повідомляється орган, у розпорядження якого необхідно доставити цю особу.

Облік у підрозділах СІЗО осіб, які тимчасово вибули

Особою, яка тимчасово вибула, вважається особа, що вибуває із СІЗО без особової справи на строк не більше однієї доби. Підставою для видачі особи, яка тримається під вартою,

конвою є письмова вимога суду або органу досудового розслідування, за яким рахується ця особа.

Підрозділ СІЗО, отримавши вимогу суду або органу досудового розслідування, готує заявку на конвоювання осіб, узятих під варту, яка не пізніше ніж за одну добу до часу проведення судового засідання чи слідчої дії надсилається командирі частини або вручається начальнику конвою після прибуття його в СІЗО для приймання осіб, які тримаються під вартою.

Напередодні відправлення осіб, які тримаються під вартою, до суду або органу досудового розслідування підрозділ здає черговому їх особові справи під особистий підпис з листом суду або органу досудового розслідування про доставляння цих осіб.

Черговий записує прізвища цих осіб у добову відомість обліку осіб, які тимчасово вибули, і забезпечує їх відправлення, а по поверненні їх у СІЗО робить відповідну відмітку в добовій відомості.

Якщо особа, яка тимчасово вибула із СІЗО, протягом доби не буде повернута, черговий зобов'язаний з'ясувати причину й відмітити це в добовій відомості обліку осіб, які тимчасово вибули.

Якщо встановлено, що особу не повернуто до СІЗО у зв'язку зі звільненням з-під варти, підрозділ робить запит до суду або до органу досудового розслідування щодо надання копії рішення, на підставі якого її було звільнено.

Архівна робота

Після звільнення засудженого (особи, яка тримається під вартою) особова справа прошивається, металеві кріплення видаляються, усі документи першої та другої частин справи нумеруються й вносяться до відповідного опису. Після цього робиться заключний запис про те, скільки аркушів мають перша та друга частини особової справи, і опис підписується особою, яка його склала.

В особовій справі засудженого (особи, яка тримається під вартою), який (яка) помер(ла) в установі (СІЗО), опис складається на внутрішньому боці другого аркуша обкладинки.

На звороті особової справи та на лицьовому боці першої сторінки обкладинки особової справи у лівому нижньому куті проставляється такий штамп-трафарет, де зазначаються номер, опис, рік звільнення та строк зберігання.

Архівна особова справа зберігається в окремій металевій шафі або в окремому приміщенні. Особова справа засудженого (особи, яка тримається під вартою), який (яка) помер(ла), у місячний строк здається для зберігання до архіву міжрегіонального органу з питань виконання покарань та пробації.

Отже, належним чином організований облік засуджених дозволяє адміністрації постійно мати відомості про кількість засуджених, що відбувають покарання, у встановлені строки виконувати передбачені законом дії з виконання вироків суду, виконувати акти амністії й помилування та своєчасно звільняти засуджених. Облік дозволяє глибоко та всебічно вивчити особу засудженого, сприяє розкриттю раніше вчинених кримінальних правопорушень, ефективно здійснювати розшук осіб, які ховаються від покарання за вчинення тяжких злочинів в УВП, і вирішувати багато інших важливих питань щодо боротьби зі злочинністю.

Питання для самоконтролю

1. Формування використання оперативно-довідкового обліку органами внутрішніх справ, установам виконання покарань і слідчими ізоляторам.
2. Види обліків в установах виконання покарань і слідчих ізоляторах.
3. Значення обліків у справі боротьби зі злочинністю.
4. Центральний і регіональний обліки ДІТ та УОІ МВС України.
5. Порядок формування оперативно-довідкового обліку.
6. Основні функції відділів контролю за виконанням судових рішень установ виконання покарань та слідчих ізоляторів.

7. Як ведеться персональний облік?
8. Як ведеться кількісний облік?
9. Що таке контрольно-строкова картотека та з якою метою вона створюється?
10. Порядок ведення особової справи засудженого.
11. Порядок відновлення втраченої особової справи засудженого.

Перелік рекомендованої літератури

1. Кримінально-виконавчий кодекс України. – Київ : Паливода А. В., 2017. – 124 с.
2. Кримінальний кодекс України. – Київ : Паливода А. В., 2017. – 212 с.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України. – Київ : Паливода А. В., 2012. – 382 с.
4. Про Державну кримінально-виконавчу службу України : закон України : від 23.06.2005 № 2713-IV.
5. Про затвердження Інструкції про роботу відділів (груп, секторів, старших інспекторів) контролю за виконанням судових рішень установ виконання покарань та слідчих ізоляторів : наказ Міністерства юстиції України : від 08.06.2012 № 847/5.
6. Про затвердження Інструкції про порядок формування, ведення та використання оперативно-довідкового і дактилоскопічного обліку в органах внутрішніх справ та органах (установах) кримінально-виконавчої системи України : наказ Міністерства внутрішніх справ України та Державного департаменту України з питань виконання покарань від 23.08.2002 № 823/188 : зареєстр. в Міністерстві юстиції України 09.09.2002 № 738/7026.
7. Про затвердження Правил внутрішнього розпорядку слідчих ізоляторів Державної кримінально-виконавчої служби України : наказ Міністерства юстиції України : від 20.03.2013 № 445/22977.
8. Кримінально-виконавче право (схеми і таблиці) : навч. посіб. / МВС України, ХНУВС ; ред.: О. В. Лісціков,

О. М. Литвинов, Є.Ю. Бараш.- Харків :Тім Паблік Груп, 2012. – 210 с.

Розділ 23

Режим у виправних та виховних колоніях

1. *Поняття й основні вимоги режиму.*
2. *Функції режиму.*
3. *Засоби забезпечення режиму.*

Режим у виправних і виховних колоніях, ізоляція, нагляд, небезпечне місце, загроза безпеки засуджених, засоби забезпечення режиму, охорона об'єктів, система охорони, втеча з місць позбавлення волі, оперативно-розшукова діяльність

1. Поняття й основні вимоги режиму

Визначення режиму в місцях позбавлення волі є одним із важливих напрямків в теорії кримінально-виконавчого права. У сучасній юридичній науковій і спеціальній літературі можна зустріти вельми різноманітні визначення поняття режиму, наприклад: «режим у місцях позбавлення волі», «режим виконання покарання», «режим відбування покарання», «режим тримання засуджених» тощо. Навіть у практичній діяльності працівники кримінально-виконавчої служби, вживаючи такі вислови, як «режимна установа», «погіршення режиму в місцях позбавлення волі», «негативний вплив на режим в установі», «забезпечення належного режиму відбування покарання», не завжди чітко усвідомлюють, що таке «режим».

Більшу чіткість у розумінні терміну «режим» дає закон – Кримінально-виконавчий кодекс України (далі – КВК України). Зокрема, в частині 1 ст. 102 КВК України визначено, що «режиму виправних і виховних колоніях – це встановлений законом та іншими нормативно-правовими актами порядок виконання й відбування покарання, який забезпечує ізоляцію засуджених; постійний нагляд за ними; виконання покладених на них обов'язків; реалізацію їхніх прав і законних інтересів; безпеку засуджених і персоналу;

роздільне тримання різних категорій засуджених; різні умови тримання засуджених залежно від виду колонії; зміну умов тримання засуджених»¹⁰⁹.

З юридичної точки зору, **режим** – це правовий інститут, який регулює й регламентує спосіб життя засудженого в установах виконання покарань.

Згідно з пунктом 60 ч.1 Мінімальних стандартних правил поводження з в'язнями «режим, прийнятий в закладі, повинен прагнути зводити до мінімуму різницю між життям у в'язниці і життям на свободі, що вбиває у в'язня почуття відповідальності та усвідомлення людської гідності»¹¹⁰.

За частиною 1 ст. 102 КВК України найважливішою вимогою режиму виконання позбавлення волі є ізоляція засуджених. *Ізоляція* як один з основних елементів режиму означає заборону спілкування, пов'язану з позбавленням волі. *Ізолювати* – означає відокремити або обмежити зіткнення з навколишнім середовищем. Інакше кажучи, це примусове тримання засудженого у спеціально обладнаній і призначеній для цього установі з чітко вираженим порядком, що визначає ізоляцію та приведення до виконання кримінально-правового покарання.

У низці джерел ізоляція як основний елемент режиму відбування покарання засудженими зветься фізичною й духовною ізоляцією, спрямованою на єдину мету – виправлення і перевиховання осіб, що відбувають покарання.

Виходячи з вимог кримінально-виконавчого законодавства, ізоляцію можна поділити на зовнішню та внутрішню, яка виражається в: а) ізоляції засудженого від суспільства; б) запобіганні його негативного впливу на оточення (вільних громадян і засуджених).

Зовнішню ізоляцію визначають правила, що передбачають поміщення засуджених до спеціально

¹⁰⁹ Кримінально-виконавчий кодекс України: закон України: від 11.06.2003 № 1129-IV [Електронний ресурс] // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15> (дата звернення: 28.12.2017).

¹¹⁰ Мінімальні стандартні правила поводження з в'язнями; Правила, Міжнародний документ від 30.08.1955 [Електронний ресурс] // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: http://zakon.rada.gov.ua/go/995_212 (дата звернення 24.11.2017).

обладнаної й охоронюваної території; роздільне тримання різних категорій засуджених залежно від статі, віку й тяжкості вчиненого злочину (тобто за видами УВП); можливість одержання побачень з родичами, членами родин і представниками громадськості; ведення переписки, порядок користування мережею Інтернет тощо.

Внутрішню ізоляцію визначають правила, які передбачають розміщення і порядок пересування територією, що охороняється, по ізольованих дільницях, у житлових і комунально-побутових приміщеннях, а також у приміщеннях камерного типу (далі – ПКТ), дисциплінарних ізоляторах (далі – ДІЗО).

Правила режиму, що визначають виконання адміністрацією й дотримання засудженими ізоляції, можуть зазнавати певні зміни залежно від виду УВП або ж відбуття засудженим частини строку покарання. Ступінь ізоляції може посилюватися чи послаблятися адміністрацією залежно від характеру й ступеню суспільної небезпечності вчиненого злочину, особистості та поведінки засудженого.

У правилах, що визначають ізоляцію, більш значимо виражається каральна, ніж виховна сторона режиму відбування покарання. Це проявляється насамперед в обмеженні зв'язків з навколишнім середовищем, розміщенні й пересуванні на суворо визначеній та охоронюваній території тощо, що в остаточному підсумку стимулює засудженого до утримування від здійснення правопорушень і спонукає його прагнути до благ, якими людина може користуватися на волі.

Постійний нагляд за засудженими до позбавлення волі теж є основною вимогою режиму виконання покарання. **Нагляд** є системою заходів, спрямованих на забезпечення виконання та відбування кримінальних покарань у виді позбавлення волі шляхом цілодобового і постійного контролю за поведінкою засуджених у місцях їх проживання та праці, попередження й припинення з їх боку протиправних дій, забезпечення вимог ізоляції засуджених і безпеки персоналу установ виконання покарань.

Нагляд в УВП передбачає таке:

- постійне спостереження працівниками відділу нагляду й безпеки, а також іншими посадовими особами УВП за поведінкою засуджених у місцях їх проживання та роботи з метою попередження й недопущення вчинення ними злочинів і порушень установленого порядку відбування покарання, забезпечення безпеки засуджених, персоналу УВП та інших осіб, які перебувають на території УВП;

- забезпечення виконання засудженими обов'язків, які визначаються Кримінально-виконавчим кодексом України та нормативно-правовими актами;

- здійснення встановленого пропускового режиму між житловою й виробничою зонами, ізольованими дільницями (секторами) та цехами, а також контролю за дотриманням засудженими порядку пересування, носіння одягу встановленого законодавством зразка, нагрудних знаків, правил санітарії та гігієни;

- проведення перевірок наявності засуджених у місцях проживання та роботи;

- контроль за станом інженерно-технічних засобів охорони, пристроїв блокування підземних комунікацій, загорож ізольованих дільниць житлової та об'єктів виробничої зон, ДІЗО, карцеру, ПКТ (одиначних камерах далі – ОК), ПКТ виправних колоній (секторів) максимального рівня безпеки та секторів середнього рівня безпеки, дільницях посиленого контролю, 15- й 50-метрових смуг УВП, закладів охорони здоров'я Державної кримінально-виконавчої служби України при УВП;

- недопущення використання засудженими виробничого й точильного обладнання, робочого інструменту, електроенергії, сировини та матеріалів не за призначенням, а також самовільного спорудження засудженими різних будівель, шаф, сховищ тощо;

- проведення обшуків та оглядів засуджених, персоналу й осіб, які перебувають на території УВП, їх речей та одягу, транспортних засобів, технічних оглядів камер, а також оглядів приміщень, територій житлових та виробничих зон з метою вилучення предметів, речей, речовин і виробів, заборонених до зберігання та використання засудженими, приготування до злочинів;

- контроль за поведінкою засуджених, які тримаються у виправних колоніях мінімального рівня безпеки з полегшеними умовами тримання, дільницях соціальної реабілітації, на виробничих і контрагентських об'єктах, а також засуджених, яким відповідно до закону дозволено проживання за межами УВП зі своїми сім'ями;

- контроль за порядком проведення побачень і телефонних розмов засуджених з їх близькими родичами та іншими особами;

- перегляд, перевірку та вручення посилок (передач) і бандеролей, що надійшли на поштову адресу УВП на ім'я засуджених;

- супроводження транспортних засобів на територіях зон, що охороняються, та контроль за вантажно-розвантажувальними роботами;

- забезпечення порядку відбування засудженими дисциплінарних стягнень у ДІЗО, карцерах і ПКТ (ОК);

- контроль за дотриманням персоналом, який працює на об'єктах УВП, встановленого порядку взаємовідносин із засудженими, здійснення огляду речей та одягу персоналу під час входу на територію УВП і виходу з неї;

- забезпечення порядку та умов тримання засуджених у арештних домах, структурних дільницях УВП, ДІЗО, карцері, ПКТ (ОК), секторах максимального та середнього рівнів безпеки;

- реагування на зміни оперативної обстановки в УВП, ужиття заходів щодо її нормалізації;

- застосування у випадках, передбачених законодавством, фізичної сили, спеціальних засобів і гамівної сорочки;

- використання аудіовізуальних, електронних та інших технічних засобів в УВП для попередження втеч та інших злочинів, порушень встановленого законодавством порядку відбування покарання й отримання необхідної інформації про поведінку засуджених;

- патрулювання прилеглої території персоналом УВП з метою попередження перекидів до засуджених заборонених предметів, проведення за необхідності огляду транспортних засобів, речей та одягу осіб, які порушують правопорядок на

цій території, а також вилучення у них заборонених речей і документів за умови суворого дотримання вимог чинного законодавства.

Межі прилеглої території визначаються начальником УВП з урахуванням місця розташування установи в населеному пункті, погоджуються з органами місцевого самоврядування та становлять, як правило, 50 м. Межа, до якої заборонено наближатися до установи стороннім особам, позначається помітними вдень і вночі покажчиками з написом «Стой! Заборонена зона, прохід (проїзд) заборонено (закрито)», а також наноситься на План-схему УВП і топографічну карту з місцевістю її дислокації.

Точне й неухильне виконання засудженими своїх обов'язків забезпечує необхідний порядок відбування покарання та належну їх поведінку, створює необхідні умови для їх спілкування між собою та адміністрацією УВП. Разом із тим виконання ними своїх обов'язків передбачає надання їм певної сукупності прав для забезпечення їх законних потреб, що визначаються умовами життя в УВП та вимогами законодавства. Виходячи зі змісту статей 8, 9 і 107 КВК України, засуджені користуються правами і несуть обов'язки, встановлені законодавством країни для громадян України, за винятком обмежень, передбачених законодавством для засуджених, а також визначених у відповідності до вироку суду та режиму відбування покарання у виді позбавлення волі.

Під час забезпечення прав засуджених не повинні порушуватися встановлений порядок та умови відбування покарання, а також права і законні інтереси інших осіб.¹¹¹

Низка загальних правил поведінки, встановлюваних для засуджених, які впливають з конституційних, загальногромадянських прав та обов'язків, визначають загальні вимоги дисципліни і, власне, не виражають сутності покарання, такі як: дбайливо відноситися до державного майна, сумлінно ставитися до праці й навчання,

¹¹¹ Правила внутрішнього розпорядку установ виконання покарань. Наказ Міністерства юстиції України від 29.12.2014 № 2186/5 [Електронний ресурс] // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1656-14> (дата звернення 24.11.2017).

дотримуватися культури поведінки та правил співжиття, виконувати роботу з благоустрою, поліпшувати культурно-побутові умови тощо.

Окремі правила поведінки засуджених мають характер заборони, що, власне, відображає притаманну позбавленню волі кару, тобто показує, яких обмежень прав і свобод зазнають особи, позбавлені волі.

Порушення засудженим своїх специфічних обов'язків і правообмежень (заборон) визначається як порушення режиму відбування покарання, за яке можуть бути застосовані стягнення або інші заходи впливу.

Органічним продовженням попередньої основної вимоги режиму є забезпечення безпеки засуджених і персоналу. Стаття 10 КВК України зазначає, що засуджені мають право на особисту безпеку. У разі виникнення небезпеки життю і здоров'ю засуджених, які відбувають покарання у виді позбавлення волі, вони мають право звернутися із заявою до будь-якої посадової особи органу чи установи виконання покарань з проханням про забезпечення особистої безпеки. У цьому разі посадова особа зобов'язана вжити невідкладних заходів щодо забезпечення особистої безпеки засудженого.

Підставою для вжиття заходів щодо забезпечення безпеки осіб є дані, що свідчать про наявність реальної загрози їх життю, здоров'ю, житлу чи майну.

Під **загрозою безпеці засуджених** слід розуміти сукупність умов і факторів, що створюють можливу (передбачену для населення шкоду, яка може бути здійснена лише за певних обставин) чи явну (реальне спричинення шкоди) небезпеку їх життєво важливим інтересам.

Причин виникнення загроз особистій безпеці засуджених може бути багато (свідчення стосовно інших засуджених, особиста неприязнь, конфлікт, вимоги сплати боргу, внаслідок програшу в азартні ігри, суперечності, пов'язані з кримінологічним минулим, тощо), але їх характер для реалізації права на особисту безпеку значення не має, головне, що виникла загроза особистій безпеці засудженого.

Загроза особистій безпеці засудженого може мати різноманітний характер: погроза вбивством, спричинення тілесних пошкоджень, побиття, здійснення насильницького

статевого зв'язка, систематичне знущання над засудженим тощо.

Начальник УВП зобов'язаний глибоко розібратись у ситуації, що склалась, з'ясувати причини виникнення такої загрози, виявити учасників конфлікту та його організаторів. Залежно від результатів розгляду й оцінювання сутності конфлікту він ухвалює рішення стосовно здійснюваних заходів, які усувають загрозу особистій безпеці засудженого, включно з його переведенням у безпечне місце, а у виняткових випадках – в іншу аналогічну УВП.

Під **безпечним місцем в кримінально-виконавчій установі** необхідно розуміти окремі камери приміщень камерного типу, дисциплінарних ізоляторів та карцерів. Переведення засудженого в таке приміщення через зазначені обставини дисциплінарним стягненням не вважається, проти такого засудженого жодних правообмежень не передбачено, тобто він користується всіма правами, які йому на цей момент належать, зокрема правом на побачення, на придбання продуктів харчування та предметів першої необхідності, одержання посилок чи передач, здійснення телефонних розмов тощо, але перебувати в цьому приміщенні засуджений може не більш 90 діб. Підставою для такого тримання є постанова про поміщення засудженого в окрему камеру дисциплінарного ізолятора чи приміщення камерного типу (окрему камеру) на загальних підставах, винесена начальником УВП.

На практиці досить часто трапляються випадки, що засуджений з якихось обставин (наприклад, сподіваючись на власні сили, допомогу інших засуджених, чи скажімо, прагнути не підірвати в установі свій уявний авторитет) не звертається до адміністрації установи із заявою про виникнення небезпеки його життя та здоров'ю. У такому випадку адміністрація установи, керуючись нормами статті 10 КВК України, зобов'язана самостійно виявити таку небезпеку в процесі здійснення наглядових, виховних чи оперативно-розшукових заходів.

Якщо стосовно засудженого, який бере участь у кримінальному судочинстві, ухвалено рішення про застосування заходів безпеки, адміністрація УВП негайно

переводить таких осіб у безпечне місце та вживає заходів щодо усунення небезпеки, а саме:

- визначає персональне спальне місце, відділення чи структурну дільницю для відбування покарання;
- проводить зміну його робочого місця;
- переводить на ізольоване тримання;
- вирішує питання про переведення до іншої установи.

Від особистої безпеки слід відрізнити *застосування безпеки до засуджених, які беруть участь в кримінальному судочинстві*.

На відміну від забезпечення особистої безпеки засудженого (заява), приводом для вжиття заходів щодо забезпечення безпеки осіб, узятих під варту, та засуджених, які беруть участь у кримінальному судочинстві, можуть бути:

- заява учасника кримінального судочинства, члена його сім'ї або близького родича;
- звернення керівника відповідного державного органу;
- отримання оперативної й іншої інформації про наявність загрози життю, здоров'ю, житлу та майну зазначених осіб¹¹².

Начальник УВП стосовно засудженого, який бере участь у кримінальному судочинстві й щодо якого здійснюються заходи безпеки, встановлює перелік необхідних заходів і способів їх реалізації, керуючись при цьому конкретними обставинами справи та необхідністю усунення існуючої загрози.

Про вжиті заходи безпеки та їх результати начальник установи виконання покарань, який здійснює такі заходи, інформує слідчого, прокурора чи суд, у провадженні яких перебувають кримінальні провадження щодо кримінальних правопорушень, а також слідчого суддю, якщо рішення про застосування заходів безпеки ухвалювалось ним. Начальник

¹¹² Порядок здійснення заходів щодо забезпечення безпеки осіб, які тримаються в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах : наказ Міністерства юстиції України 12.02.2014 № 324/5 [Електронний ресурс] // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0299-14> (дата звернення 24.11.2017).

установи виконання покарань також має право звертатися до слідчого, прокурора чи суду, у провадженні яких перебувають кримінальні провадження щодо кримінальних правопорушень, з клопотанням про скасування здійснюваних заходів безпеки.

За наявності підстав для скасування заходів забезпечення безпеки орган, який виніс постанову про застосування таких заходів, виносить мотивовану постанову чи ухвалу про їх скасування.

Якщо встановлено, що життю та здоров'ю засудженого, який бере участь у кримінальному судочинстві, загрожує небезпека, але рішення про вжиття заходів безпеки слідчим (прокурором) чи слідчим суддею (судом), у провадженні яких перебувають кримінальні провадження щодо кримінальних правопорушень, не ухвалювалось, начальник установи виконання покарань негайно звертається з клопотанням до них щодо ухвалення такого рішення.

Зміна виду установи виконання покарань чи умов тримання в межах однієї колонії здійснюється з додержанням вимог, передбачених кримінально-виконавчим законодавством.

Система УВП повинна забезпечувати:

1) запобігання загрозам та небезпекам, які можуть виходити від засуджених, тобто діяльність системи безпеки, спрямована на недопущення здійснення задуманих чи підготовлюваних загроз та небезпек;

2) профілактику загроз і небезпек, які можуть виходити від засуджених, тобто заходи щодо виявлення, усунення (нейтралізація, блокування, обмеження сфери дії) причин та умов загроз та небезпек;

3) припинення загроз та небезпек, які можуть виходити від засуджених, тобто діяльність системи забезпечення безпеки, що полягає у недопущенні доведення до кінця, реалізації загрози чи небезпеки, що вже актуалізувалася;

4) припинення загроз та небезпек, які можуть виникати стосовно засуджених¹¹³.

¹¹³ Кримінально-виконавче право України : навч. посіб. / за ред. проф. А.Х. Степанюка. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 624 с.

Роздільне тримання засуджених має велике значення для забезпечення безпеки засуджених і сприяє їх виправленню та ресоціалізації. На практиці вимога режиму щодо роздільного тримання засуджених забезпечується діяльністю центральної, міжрегіональної комісії та комісії слідчого ізолятора з питань визначення особам, засудженим до довічного позбавлення волі та позбавлення волі на певний строк, виду колонії, порядок направлення для відбування покарання осіб, засуджених до довічного позбавлення волі, позбавлення волі на певний строк, арешту й обмеження волі, та їх переведення. Вид виправної колонії особам, засудженим до довічного позбавлення волі чи позбавлення волі на певний строк, визначається на підставі Кримінального та Кримінально-виконавчого кодексів України. Роздільне тримання здійснюється відповідно до статті 92 КВК України. Як уже згадувалось, уперше засуджені до позбавлення волі тримаються окремо від тих, які раніше відбували покарання у виді позбавлення волі. Ізольовано від інших засуджених, а також роздільно тримаються засуджені до довічного позбавлення волі; засуджені, яким покарання у виді смертної кари замінено довічним позбавленням волі; засуджені, яким покарання у виді смертної кари або довічного позбавлення волі замінено позбавленням волі на певний строк у порядку помилування або амністії. Окремо тримаються чоловіки, вперше засуджені до позбавлення волі за злочини, вчинені з необережності, окремо – засуджені, які раніше працювали в суді, органах прокуратури, юстиції, правоохоронних органах, та, за власним бажанням, особи, які здійснювали адвокатську діяльність.

Разом із тим вимоги роздільного тримання засуджених не поширюються на засуджених до довічного позбавлення волі, які після відбуття десяти років покарання у приміщеннях камерного типу були переведені до звичайних жилих приміщень колонії максимального рівня безпеки; лікувальні заклади місць позбавлення волі й колонії, призначені для тримання та лікування інфекційно хворих засуджених.

Основними вимогами режиму в місцях позбавлення волі передбачено різні умови тримання засуджених залежно від виду колонії, який призначається відповідно до характеру

та ступеня суспільної небезпечності вчиненого злочину, особи та поведінки засудженого. Чинне кримінально-виконавче законодавство передбачає можливість зміни умов тримання засудженого залежно від його ставлення до праці, до виправлення, ресоціалізації та поведінки. Наявність у режимі таких інститутів, як система заохочень і стягнень, праця та навчання, дозволяє оцінювати засудженого, «вимірювати» його виправлення. За допомогою вказаних засобів статус засудженого може змінюватися як у бік поліпшення умов тримання, так і у бік погіршення умов тримання. Стаття 100 КВК України встановлює, що залежно від поведінки засудженого та ставлення до праці й навчання умови відбування покарання можуть змінюватися в межах однієї колонії або шляхом переведення до колонії іншого виду.

2. Функції та засоби забезпечення режиму

Загальне цільове спрямування режиму у виправних закладах – виправлення та ресоціалізація – втілюється в його функціональному призначенні. До основних функцій режиму необхідно віднести каральну, охорону, виховна, регулятивну, забезпечувальну та запобіжну функції.

1. Каральна функція. Каральний вплив режиму полягає в самому факті позбавлення волі та в обмеженнях, установлених для засуджених. Характер обмежень залежить від виду установи і може змінюватися під час відбування покарання. Каральні функції режиму реалізуються шляхом установлення різних правообмежень, обумовлених трьома факторами, а саме: характером і змістом покарання; обмеженнями, необхідними як заходи впливу на засудженого й розрахованими на утримання від учинення ним нових злочинів; обмеженнями, що не обумовлюються змістом покарання. Ця функція режиму є правовою опорою для реалізації всього комплексу заходів впливу на засуджених.

2. Охоронна функція. Установлений режим виконання й відбування покарання забезпечує охорону прав і законних інтересів учасників кримінально-виконавчих правовідносин. Охоронна функція режиму проявляється в роздільному триманні різних категорій засуджених, забезпеченні їх

особистої безпеки, можливості певного обсягу спілкування із зовнішнім світом, можливості звернутися за захистом прав і свобод до прокурора, Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини тощо.

3. *Виховна функція.* Установлений режимом комплекс правообмежень і правовстановлювальних заходів повинен сприяти формуванню правослухняної поведінки засудженого й соціальному відновленню особистості. Якщо ж до режиму віднести тільки правила, що виражають кару, то тоді він втрачає самостійне значення.

Досягнення виправлення засуджених може відбуватись також шляхом реалізації виховних елементів режиму, який:

1) може бути поштовхом до морального вдосконалення особи через спричинення засудженому переживань і страждань, пов'язаних з утратою волі;

2) сприяє формуванню в засудженого необхідних не лише в установах виконання покарань, а й на волі корисних навичок і якостей, оскільки привчає його до систематичного, довготривалого та суворого дотримання встановлених правил поведінки;

3) сприяє в сукупності з іншими засобами виправлення вихованню у засуджених високої правосвідомості;

4) допомагає подолати негативні риси особи, які призвели до вчинення злочину, усвідомити цінність втрачених благ;

5) сприяє вихованню у засуджених стійкості проти вчинення злочинів у майбутньому¹¹⁴.

4. *Регулятивна функція.* Режим позбавлення волі не лише конкретизує це покарання, а й є регулятором його каральної сили, виступає основним критерієм під час визначення виду позбавлення волі. Регулятивна функція режиму реалізується через створення різних умов тримання залежно від характеру та ступеня суспільної небезпеки вчиненого злочину, особи й поведінки засудженого. Відбування покарання у місцях позбавлення волі викликає

¹¹⁴Кримінально-виконавче право України : підручник / О. М. Джужа, І. Г. Богатирьов, О. Г. Колб, В. В. Василевич та ін. ; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. О. М. Джужі. Київ: Атіка, 2010. С. 580–581.

потребу врегулювання правом багатьох сторін життя, в тому числі й тих, які на волі регламентуються не так детально. Режим для заходів виправного впливу виступає наче «точкою опори», завдяки якій організація та сприйняття виправного впливу проходить предметніш, а низка благ, що містяться в режимі, спонукають засуджених до намагання поповнити ці блага у сфері виправного впливу.

5. *Забезпечувальна функція.* Режим створює умови для суспільно корисної праці засуджених, загальноосвітнього і професійно-технічного навчання, соціально-виховної роботи та громадського впливу. Вимоги режиму визначають порядок його застосування в УВП, встановлюючи певні правила для засуджених і персоналу (залучення до праці, проведення культурно-масової роботи, комунально-побутового та медичного забезпечення засуджених). Слід зазначити, що ця функція поширюється не лише на засуджених та персонал УВП, а також на всіх осіб, які перебувають на території УВП.

6. *Запобіжна (профілактична) функція.* Режим спрямовано на попередження нових злочинів як засудженими, так і іншими особами. Реалізуючи кару, режим одночасно виконує функції спеціальної й загальної превенції. Ця функція реалізується шляхом ізоляції засуджених і постійного нагляду за ними, точного й неухильного виконання ними своїх обов'язків, перегляду кореспонденції, огляду посилок, передач і бандеролей, застосування заходів стягнення і безпеки, здійснення оперативно-розшукових та інших заходів, безпосередньо спрямованих на профілактику злочинів з боку засуджених.

Усі функції режиму в УВП є однаково важливими й повинні застосовуватися у комплексі.

Режим відбування покарання у виправних установах *забезпечується* сукупністю чи системою засобів і методів, у результаті яких впроваджуються основні вимоги й правила режиму. До **основних засобів забезпечення режиму відбування засудженими покарання** можна віднести системи охорони й нагляду, технічні засоби нагляду й контролю (далі – ІТЗО), оперативно-розшукову та режимно-профілактичну діяльність, режим особливих умов у колоніях, застосування заходів фізичного впливу, спеціальних засобів і

зброї, а також залучення сил і засобів колонії, органів та УВП для підтримання правопорядку в УВП.

Для забезпечення належної ізоляції та нагляду за засудженими в установах виконання покарань функціонують відділи охорони й відділи нагляду та безпеки.

Основним завданням відділів і підрозділів охорони щодо виконання завдань з виконання покарання у виді позбавлення волі, зокрема забезпеченням ізоляції засуджених, було і є досягнення високої надійності охорони й оборони об'єктів, де тримаються засуджені; припинення втеч і спроб втеч, а також здійснення пропускнуго режиму на об'єктах, що перебувають під охороною; конвоювання засуджених з колоній до виробничих об'єктів і назад; охорона їх під час виконання робіт; зустрічне конвоювання автомобільними маршрутами; екстрене конвоювання; активне сприяння адміністрації колоній у виправленні й трудовому перевихованні правопорушників, зміцненні та захисті встановленого правопорядку у виправній установі.

Охорона об'єктів – це комплекс заходів, спрямованих на забезпечення встановленого порядку відбування покарань та ізоляції засуджених, недопущення вчинення ними втеч та інших злочинів; запобігання проникненню на територію, що охороняється, сторонніх осіб і предметів, заборонених для зберігання й використання у виправних колоніях; зберігання матеріальних цінностей виправних установ.

Для організації охорони об'єктів КВС у кожній установі розроблюється відповідна система охорони.

Система охорони – це групування сил і засобів, створене для виконання поставлених службових завдань, яке повинно відповідати специфіці діяльності УВП, конфігурації об'єкта, рівню його обладнання ІТЗО й оперативній обстановці та забезпечувати надійність охорони, найбільш ефективно й економічне використання сил і засобів.

Система охорони охоплює варту, місце її розташування, пости, де чатові виконують свої обов'язки, сектори спостереження та ведення обстрілу, маршрути руху резервних груп варту та чергової зміни з нагляду, ІТЗО, пости вартових собак, сили й засоби структурних підрозділів виправної колонії, які беруть участь в охороні, та резерви.

Система охорони житлових і виробничих зон виправних колоній та постійних об'єктів визначається комісією, склад якої затверджується керівником центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері виконання кримінальних покарань (далі – центральний орган), а систему охорони тимчасових і короткочасних об'єктів – начальником територіального органу управління. На підставі ухваленого рішення розробляється план охорони об'єкта.

Глибина охорони створюється за рахунок розміщення сил і засобів по рубежах на внутрішній території об'єкта та в його заборонених зонах, призначення районів дій вартам і резервам за межами об'єкта.

Охорону виправних колоній здійснюють чатові методом стеження зі спостережних вишок (інших місць несення служби).

Під час визначення системи охорони об'єктів чатовому залежно від рівня обладнання її ІТЗО та умов місцевості призначають для охорони й оборони ділянку смуги в межах забороненої зони довжиною до 400 м, при цьому ширина смуги ліворуч і праворуч від поста не повинна перевищувати 200 м.

Кількість контрольно-пропускних пунктів (далі – КПП) та постів на них, а також вартових приміщень визначається залежно від периметра виправної колонії, його конфігурації й інтенсивності руху людей і транспорту.

Якщо довжина периметра виправної колонії перевищує 2 000 м, то для його охорони можуть призначатися дві варти, які розташовуються в окремих вартових приміщеннях.

Варті визначають район дій для запобігання втечам засуджених з-під варти (затримання порушників) у радіусі до 5 км від лінії охорони. Під час переміщення засуджених під вартою транспортними засобами район дій для запобігання втечам визначається від місця втечі.

Втечею з місця позбавлення волі чи з-під варти вважається самовільне умисне протизаконне залишення засудженим місця позбавлення волі, тимчасового чи

короткочасного об'єкта або вихід без дозволу за лінію охорони під час переміщення під вартою.

Втеча вважається припиненою, якщо засудженого, який її вчинив, затримано в районі дій варти під час безпосереднього переслідування або переслідування по слідах та коли він не вчинив нового злочину.

Організація охорони об'єктів здійснюється в порядку, установленому нормативно-правових актів Міністерства юстиції України, на підставі затверджених планів охорони та визначення завдань відділам охорони.

Організація нагляду за засудженими в УВП здійснюється на підставі плану нагляду за засудженими, який складається на 3 роки. Цей план складається із план-схеми установи виконання покарань, таблиця постів для здійснення нагляду за засудженими на добу, інструкцій посадовим особам щодо організації та здійснення нагляду, розрахунку сил та засобів. План нагляду за засудженими розробляється начальником відділу нагляду і безпеки разом з першим заступником начальника УВП або особами, які виконують їх обов'язки, підписується начальником цієї установи, погоджується з першим заступником начальника територіального органу управління та затверджується начальником територіального органу управління.

Кількість постів молодших інспекторів відділу нагляду і безпеки та інших сил персоналу установи, залучених для здійснення нагляду, визначається планом нагляду за засудженими відповідно до сил і засобів забезпечення нагляду за засудженими, затверджених центральним органом.

Кількість постів визначається за штатною чисельністю молодших інспекторів і кількістю об'єктів, на яких треба виставити пости нагляду за засудженими.

Кількість постів у разі посиленого варіанту несення служби не збільшується. Одна з чергових змін розформовується, і за її рахунок збільшується численність інших чергових змін. Для персоналу, який входить до складу чергових змін, установлюється тризмінний графік роботи.

Служба чергових змін з нагляду за засудженими організовується за 12-годинним графіком, який

затверджується начальником УВП. У виключних випадках за письмовим поданням начальника УВП та наданим дозволом начальника територіального органу управління може встановлюватися 24-годинний графік несення служби черговими змінами установи з нагляду за засудженими. Копія такого дозволу долучається до плану нагляду, який складається на три роки.

Здійснення нагляду за засудженими є прямим обов'язком персоналу УВП. Спеціальне завдання щодо здійснення нагляду за засудженими покладається на чергову зміну, до складу якої входять: черговий помічник начальника установи (далі – ЧПНУ), заступник ЧПНУ (начальник зміни молодших інспекторів), молодші інспектори житлової зони, молодші інспектори виробничої зони, молодші інспектори з приймання та видачі посилок (передач) і бандеролей, проведення побачень і телефонних розмов засуджених із родичами та іншими особами, молодші інспектори в арештному домі (у разі його наявності), молодший інспектор у ДІЗО, карцері та ПКТ (ОК), молодший інспектор у ДПК, молодший інспектор із супроводження транспортних засобів та забезпечення контролю за вантажно-розвантажувальними роботами, молодший інспектор із забезпечення пропускового режиму на між зонному КПП, молодші інспектори у ПКТ виправних колоній (секторів) максимального рівня безпеки (у разі їх наявності), молодші інспектори у дільниці СІЗО (у разі її наявності), молодші інспектори у дільниці соціальної реабілітації (у разі її наявності), молодші інспектори в секторі максимального або середнього рівнів безпеки (у разі їх наявності), молодші інспектори на контрагентських об'єктах (у разі їх наявності), молодші інспектори в закладі охорони здоров'я ДКВС, молодші інспектори денної зміни (не менше чотирьох осіб) та оперативна група (персонал установи).

Чисельність і склад оперативної групи визначаються начальником УВП з урахуванням оперативної обстановки й варіанта несення служби. До складу оперативної групи входять персонал установи з осіб середнього та старшого начальницького складу (не менше 3 осіб), група патрулювання по території, яка прилягає до зон, що охороняються, черговий водій оперативного автомобіля, черговий електрик, оператор пульта оперативного зв'язку та

сигналізації, працівник відомчої пожежної команди й черговий медичний працівник.

Персонал установи, який входить до складу оперативної групи, включається у відомість про забезпечення нагляду на добу з урахуванням графіка його роботи для виконання під керівництвом ЧПНУ завдань із нагляду за засудженими, забезпечення виконання ними встановленого розпорядку дня установи, здійснення обшуків і технічних оглядів, а у разі запровадження режиму особливих умов в УВП – життя невідкладних заходів щодо стабілізації оперативної обстановки. Оперативна група у чисельності, встановленій планом заходів з організації нагляду за засудженими на квартал і відомістю про забезпечення нагляду на добу, повинна перебувати в установі цілодобово, при цьому середній і старший начальницький склад медичного та виробничого персоналу несе службу у складі оперативної групи за місцем роботи у визначений графіком роботи час.

На кожен добу згідно з графіком, затвердженим начальником УВП, призначається відповідальний по УВП, який діє згідно з посадовими обов'язками. Відповідальні не є посадовими особами, які виконують обов'язки начальника установи, вони не мають права надавати засудженим дозвіл на отримання побачень, посилок (передач) і бандеролей, здійснювати від імені начальника установи прийом громадян, а також зустрічатися з представниками органів державної влади та засобів масової інформації.

З усього переліку сил і засобів, які використовуються в системі охорони й нагляду, можна виділити три напрями. Це:

1) оперативне чергування особового складу відділів охорони, нагляду та безпеки;

2) використання інженерно-технічних засобів охорони та нагляду;

3) використання службових собак.

Одним з ефективних напрямів покращання охорони об'єктів є використання інженерно-технічних засобів.

У статті 103 КВК України передбачено, що для попередження втеч та інших злочинів, порушень встановленого законодавством порядку виконання покарання й отримання необхідної інформації про поведінку

засуджених адміністрація колонії має право використовувати аудіовізуальні, електронні й інші технічні засоби (ІТЗО, засоби службового зв'язку, сигналізаційні засоби оповіщення, охоронне освітлення, гучномовний зв'язок і т. ін.).

Інженерно-технічні засоби охорони призначено для посилення надійності охорони об'єктів, ізоляції засуджених та нагляду за ними, а також для інженерно-технічного забезпечення інших завдань, які виконують відділи нагляду та безпеки й охорони УВП.

Основними функціями ІТЗО є виявлення засудженого (порушника) під час різноманітних способів подолання ним лінії охорони або несанкціонованого виходу із спеціальних будівель і транспортних засобів, затримання засудженого в межах забороненої зони об'єкта на час, необхідний для дій варти та чергового наряду, а також попередження або припинення втечі; підвищення ефективності служби чергового наряду по підтриманню усталеного режиму тримання засуджених, оповіщення варти й чергового наряду про надзвичайні події на об'єкті, який охороняється.

ІТЗО обладнуються об'єкти установ виконання покарань та транспортні засоби для перевезення засуджених.

Оперативно-розшукові й режимно-профілактичні заходи є одним з основних способів забезпечення режиму, тому що їх проведення безпосередньо спрямовано на забезпечення режиму, попередження та припинення правопорушень, що вчиняються або плануються засудженими в процесі відбування покарання у виді позбавлення волі.

Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність» (1992 р.) *оперативно-розшукова діяльність* визначається як система гласних і негласних пошукових, розвідувальних і контррозвідувальних заходів, що здійснюються із застосуванням оперативних та оперативно-технічних засобів. Відповідно до статті 104 КВК України, у колоніях оперативними підрозділами органів та УВП.

У слідчих ізоляторах здійснюється оперативно-розшукова діяльність (ОРД), основним завданням якої є пошук і фіксація фактичних даних про протиправну діяльність окремих осіб та груп.

Метою ОРД є забезпечення безпеки засуджених, персоналу колоній та інших осіб; виявлення, попередження і розкриття злочинів, вчинених у СІЗО, а також порушень установленого порядку тримання; вивчення причин та умов, що сприяють вчиненню злочинів та інших правопорушень; надання правоохоронним органам, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність, допомоги в розкритті, припиненні та попередженні злочинів.

До режимно-профілактичних заходів відносять розпорядок дня, здійснення обшукових заходів та огляду технічного стану об'єктів та ізольованих дільниць зони, що охороняється, транспорту й вантажу, що перевозиться; огляд посилок (бандеролей) і передач та перегляд кореспонденції засуджених; проведення технічних оглядів камер і приміщень арештних домів, дисциплінарних ізоляторів, карцерів, приміщень камерного типу (одиначних камер), секторів максимального та середнього рівнів безпеки та дільниць посиленого контролю; внутрішньоцеховий режим; перевірка засуджених, які перебувають на профілактичному обліку, та стану охоронних споруд з внутрішньої сторони зони, що охороняється, засобів блокування підземних комунікацій, а також інші місця, важко доступні для контролю й уразливі для підготовки підкопів і вчинення втеч, стану 15-, 50-метрових смуг; особистий прийом засуджених та інших осіб адміністрацією УВП; проведення заходів для підвищення пильності персоналу (раптові перевірки, тренування на випадок виникнення надзвичайних обставин); введення операція під умовним найменуванням «Заслон».

На забезпечення режиму як порядку виконання та відбування покарання спрямовано і посилення охорони та нагляду за засудженими (режим особливих умов) у випадках стихійного лиха, епідемій, аварій важливих для життєзабезпечення систем, масових заворушень і проявів групової непокори засуджених або в разі виникнення реальної загрози збройного нападу на колонію чи у зв'язку з введенням надзвичайного чи воєнного стану в районі розташування колонії. У період дії *режиму особливих умов* в УВП може бути призупинено здійснення деяких прав засуджених, введено посилений варіант охорони та нагляду, особливий порядок

допуску на об'єкти, змінено розпорядок дня, обмежено діяльність виробничих, комунально-побутових, культурно-просвітницьких, медико-санітарних та інших служб.

Персонал УВП у разі запровадження режиму особливих умов в УВП уживає заходів щодо недопущення використання засудженими умов, що склалися, для здійснення злочинних намірів. Дії персоналу УВП у разі запровадження режиму особливих умов в УВП (пригоди та надзвичайні обставини) визначаються планом дій при надзвичайних обставинах, який складається на три роки з щорічним уточненням і внесенням відповідних коректив у разі необхідності.

З метою надійного перекриття каналів надходження у зони, що охороняються, УВП заборонених до зберігання й використання речей і предметів, а також запобігання їх виготовленню засудженими вводиться операція під умовним найменуванням «Заслон». Порядок проведення операції «Заслон» визначається Планом проведення спеціальної операції під умовним найменуванням «Заслон», форма якого визначається нормативно-правовими актами Міністерства юстиції України.

Операція під умовним найменуванням «Заслон» вводиться у цілому в установах наказом або розпорядженням Голови центрального органу; окремо в установах, підпорядкованих територіальному органу управління, – наказом начальника цього органу; безпосередньо в УВП – наказом начальника УВП.

Тривалість операції «Заслон» визначається в наказі або розпорядженні відповідним керівником і становить, як правило, 10–15 діб.

Переведення роботи персоналу УВП на посилений варіант несення служби здійснюється у випадках:

- групової непокори, масових заворушень засуджених, захоплення заручників і вчинення інших злочинів терористичної спрямованості;
- отримання інформації про приготування до втечі або вчинення втечі, а також нападу на адміністрацію, варту з охорони установи та інших осіб;
- виникнення в установі або на території, що до неї прилягає, пожеж, вибухів, аварій, стихійного лиха або

групових порушень громадського порядку, які призвели до запровадження режиму особливих умов в УВП;

- запровадження режиму особливих умов в УВП у відповідності до статті 105 Кримінально-виконавчого кодексу України;

- згідно з наказом керівництва центрального органу, начальника територіального органу управління або начальника УВП;

- введення спеціальної операції під умовним найменуванням «Щит».

План операції під умовним найменуванням «Щит» щодо забезпечення правопорядку в установі у святкові дні та у разі запровадження режиму особливих умов в установі складається за формою, визначеною нормативно-правовими актами Міністерства юстиції. Начальник УВП може додатково до передбачених у Плані операції «Щит» заходів з урахуванням місцевих умов та конкретної обстановки розробляти та здійснювати інші заходи, спрямовані на покращання оперативної обстановки і підтримання правопорядку в УВП.

Посилений варіант несення служби вводиться центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері виконання кримінальних покарань та пробації, строком до 30 діб, начальником територіального органу управління – строком до 10 діб, начальником УВП з негайним повідомленням указаних посадових осіб – на строк не більше 3 діб. Рішення про переведення роботи персоналу УВП на посилений варіант несення служби оформлюється наказом.

Застосування до осіб, позбавлених волі, *заходів фізичного впливу, спеціальних засобів і зброї* є тим засобом забезпечення режиму, якого у міру можливості, як сказано у Пояснювальній записці до Європейських тюремних правил, слід уникати, бо він суперечить цивілізованій поведінці. Разом із тим Європейські тюремні правила визнають, що в діяльності установ виконання покарань іноді неминуче виникають ситуації, які вимагають використання фізичного приборкання за допомогою спеціальних засобів для попередження завдання фізичної шкоди в'язням чи персоналу, втечі або пошкодження майна.

Підстави та порядок застосування названих заходів регламентовано статтею 106 КВК України, Правилами внутрішнього розпорядку установ виконання покарань та нормативно-правовими актами, що регулюють порядок організації й забезпечення охорони та нагляду в УВП. Положення цих актів передбачають, що до осіб, позбавлених волі, якщо вони чинять фізичний опір персоналу колоній, злісно не виконують його законні вимоги, проявляють буйство, беруть участь у масових заворушеннях, захопленні заручників або чинять інші насильницькі дії, а також у разі втечі або затримання втікачів із колоній з метою припинення вказаних протиправних дій, а також запобігання заподіянням цими особами шкоди оточенню або самим собі застосовуються: фізична сила, спеціальні засоби, гамівна сорочка та зброя. Гамівна сорочка не застосовується до засуджених неповнолітніх і жінок. Закон забороняє застосовувати заходи фізичного впливу, спеціальні засоби та зброю щодо жінок з явними ознаками вагітності, осіб похилого віку або з вираженими ознаками інвалідності та неповнолітніх, крім випадків учинення ними групового або збройного нападу, який загрожує життю й здоров'ю персоналу колонії чи інших осіб, або збройного опору.

Вищевказані заходи можуть застосовуватись у разі крайньої необхідності, коли вжиття заходів фізичного впливу уникнути все ж таки неможливо, вони не повинні перевищувати міри, необхідної для виконання покладених на адміністрацію колонії обов'язків, й мають зводитися до заподіяння найменшої шкоди здоров'ю правопорушників. У разі необхідності адміністрація колонії зобов'язана негайно надати допомогу потерпілим.

Правила внутрішнього розпорядку установ виконання покарань деталізують порядок застосування до позбавлених волі заходів фізичного впливу, спеціальних засобів і зброї. Так, для припинення правопорушень із боку засуджених і подолання протидії законним вимогам адміністрації установ виконання покарань, якщо інші способи не забезпечили виконання покладених на них обов'язків, працівники кримінально-виконавчої системи мають право застосовувати заходи фізичного впливу, в тому числі прийоми рукопашного бою. Вид спеціального засобу, час

початку й інтенсивність його застосування визначаються з урахуванням обстановки, що склалася, характеру правопорушення та особи правопорушника.

Згідно з Розділом XX Правил внутрішнього розпорядку наручники до засуджених застосовуються за розпорядженням начальника УВП, його заступників, ЧПНУ та їх заступників. Вони застосовуються у разі:

1) вчинення фізичного опору особовому складу чергової зміни, варті, адміністрації УВП або проявів буйства (до заспокоєння);

2) відмови слідувати до ДІЗО, ПКТ, ОК або карцеру;

3) спроби самогубства, членушкодження або нападу на засуджених чи інших осіб;

4) конвоювання після затримання засудженого, який вчинив втечу.

Наручники застосовуються до засудженого у положенні «руки за спиною» з урахуванням його фізичних вад. Через кожні дві години посадовими особами установи виконання покарань здійснюється перевірка стану фіксації замків (у разі необхідності здійснюється послаблення фіксації), а медичним працівником – стану здоров'я засудженого. Посадові особи установи виконання покарань застосовують наручники, доки в цьому існує нагальна потреба, з урахуванням зазначених випадків.

Наручники знімаються під час відправлення індивідуальних потреб, приймання засудженим їжі, за вказівкою медичного працівника, за наказом осіб, які дали розпорядження на їх застосування, або за наказом начальника, вищого за посадою. У разі доцільності подальшого їх застосування посадовою особою установи виконання покарань складається рапорт на ім'я посадових осіб, зазначених в Правилах внутрішнього розпорядку.

Правила внутрішнього розпорядку установ виконання покарань надають право особовому складу установи право самостійно застосовувати сльозоточиві речовини, гумові кийки та фізичну силу у разі:

- захисту персоналу установи виконання покарань і самозахисту від нападу й інших дій, що створюють загрозу їх життю або здоров'ю;

- припинення масових заворушень і групової непокори з боку засуджених;
- відбиття нападу на будівлі, приміщення, споруди та транспортні засоби установи виконання покарань або звільнення їх у разі захоплення;
- затримання або доставляння засуджених, які вчинили грубі порушення режиму тримання, до ДІЗО, ПКТ, ОК або карцеру, якщо зазначені особи чинять опір особовому складу чергової зміни або якщо є підстави вважати, що вони можуть завдати шкоди оточуючим або собі;
- припинення опору особовому складу чергової зміни, варті, адміністрації установи виконання покарань;
- затримання засуджених, які вчинили втечу з місць позбавлення волі або самовільно залишили місце обмеження волі;
- звільнення заручників.

Забороняється нанесення ударів гумовим кийком по голові, шиї, ключичній ділянці, животу та статевих органах, а пластиковим кийком типу «тонфа» – по голові, шиї, сонячному сплетінні, ключичній ділянці, низу живота, статевих органах, нирках і куприку, крім випадків реальної загрози життю та здоров'ю персоналу установи виконання покарань і засуджених.

Застосування гамівної сорочки належить до крайніх заходів впливу на засуджених і може використовуватись лише тоді, коли інші заходи припинення буйства були вичерпані і виявились без результатними. Гамівна сорочка застосовується тільки за вказівкою начальника установи виконання покарань або особи, яка виконує його обов'язки, у присутності ЧПНУ й обов'язково у присутності медичного працівника. Указівка медичного працівника про неможливість її застосування до засудженого підлягає безумовному виконанню. У гамівній сорочці засуджений, який проявляє буйство, перебуває до заспокоєння, але не більше двох годин.

Гамівна сорочка застосовується в ізольованому приміщенні (ДІЗО, карцері, окремій камері ПКТ або в кімнаті молодших інспекторів чергової зміни) не менше ніж трьома представниками чергової зміни. До засуджених неповнолітніх і жінок гамівна сорочка не застосовується.

Вогнепальна зброя як винятковий захід застосовується у разі вчинення засудженим нападу або інших умисних дій, які безпосередньо загрожують життю персоналу установ виконання покарань або інших осіб, а також у разі втечі з-під варти, якщо припинити зазначені дії іншими засобами неможливо.

Забороняється застосовувати зброю до жінок з явними ознаками вагітності, осіб похилого віку або з вираженими ознаками інвалідності та неповнолітніх, крім випадків учинення ними групового або збройного нападу, який загрожує життю та здоров'ю персоналу установи виконання покарань чи інших осіб, або збройного опору.

Засудженому, до якого були застосовані фізична сила, спеціальні засоби, гамівна сорочка або зброя, в обов'язковому порядку проводиться медичний огляд та в разі потреби негайно надається медична допомога. Результати медичного огляду реєструються в медичній карті.

Про кожний випадок застосування фізичної сили, спеціальних засобів і гамівної сорочки складається рапорт та повідомляється прокурор.

Про кожний випадок застосування зброї складається рапорт і повідомляються прокурор та Уповноважений Верховної Ради України з прав людини.

Питання для самоконтролю

1. Дайте визначення поняття «режим у виправних і виховних колоніях».
2. Розкрийте основні вимоги режиму позбавлення волі.
3. Охарактеризуйте функції режиму позбавлення волі.
4. Перерахуйте засоби забезпечення режиму позбавлення волі.
5. Дайте визначення поняттю «охорона об'єктів» та розкрийте порядок організації й забезпечення системи охорони об'єктів ДКВС.
6. Розкрийте сутність нагляду й оперативно-розшукової діяльності.
7. Назвіть підстави й порядок введення в органах та установах виконання покарань посиленого варіанта несення служби, а також спеціальних операцій.

8. Розкрийте загальні підстави та порядок застосування заходів фізичного впливу, спеціальних засобів і зброї.

9. Розкрийте особливості застосування до засуджених наручників і гамівної сорочки.

10. Розкрийте особливості застосування до засуджених сльозоточивих речовин, гумових кийків, фізичної сили та зброї.

Перелік рекомендованої літератури

1. Кримінально-виконавчий кодекс України : закон України : від 11.06.2003 № 1129-15 : зі змінами від 21.12.2016 (підстава № 1798-VIII) // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 3–4.– Ст. 21.

2. Правила внутрішнього розпорядку установ виконання покарань : затверджені наказом Міністерства юстиції України від 29.12.2014 № 2186/5 [Електронний ресурс] // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1656-14> (дата звернення 24.11.2017).

3. Порядок здійснення заходів щодо забезпечення безпеки осіб, які тримаються в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах : затверджений наказом Міністерства юстиції України від 12.02.2014 № 324/5 [Електронний ресурс] // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0299-14>(дата звернення 24.11.2017).

4. Кримінально-виконавче право України : навч. посіб. / за ред. проф. А. Х. Степанюка. – Київ : Юрінком Інтер, 2008. – 624 с. – Бібліогр.: с. 604–615.

Розділ 24

Умови відбування покарання в колоніях

1. Права й обов'язки засуджених до позбавлення волі.
2. Придбання засудженими до позбавлення волі продуктів харчування та предметів першої потреби, літератури та письмового приладдя.
3. Побачення засуджених до позбавлення волі з родичами, адвокатами та іншими особами. Телефоні розмови.
4. Одержання засудженими посилок (передач) і бандеролей.
5. Листування засуджених до позбавлення волі, одержання й відправлення грошових переказів.
6. Розпорядок дня в установах виконання покарань.
7. Підстави та порядок надання короткочасних виїздів засуджених до позбавлення волі за межі колонії.
8. Правова допомога засудженим.
9. Користування засудженими глобальною мережею Інтернет.

Права засуджених, обов'язки засуджених, продукти харчування, предмети першої потреби, література, письмове приладдя, крамниця, додаткові послуги, короткострокові побачення, тривалі побачення, побачення з адвокатом, телефоні розмови, листи, посилки, передачі бандеролі, грошові перекази, розпрядок дня, короткочасні виїзди, правова допомога, доступу до глобальної мережі Інтернет.

1. Права й обов'язки засуджених до позбавлення волі

Частиною 2 ст. 102 Кримінально-виконавчого кодексу України визначено, що режим у колоніях має зводити до мінімуму різницю між умовами життя в колонії й на свободі, що повинно сприяти підвищенню відповідальності

засуджених за свою поведінку й усвідомленню людської гідності. Це положення відповідає рекомендаціям, які містяться у Мінімальних стандартних правилах поводження із засудженими та Європейських тюремних правилах, відповідно до яких прийнятий в установі режим повинен прагнути зводити до мінімуму різницю між життям у в'язниці й життям на волі. Для дотримання цих рекомендацій життя засуджених має відповідати тому життєвому рівню, який у цей час є характерним для нашого суспільства. Життя засуджених в умовах позбавлення волі повинно починатися й тривати у межах справедливого та належного ставлення, покликаного довести, що засуджений залишається громадянином, наділеним правами та обов'язками.

Сукупність прав та обов'язків засуджених до позбавлення волі поділяють на дві групи:

1) конституційні права й обов'язки – статті 29, 35, 43, 49, 53 КУ та 118–119, 125–126, 128 КВК України;

2) спеціальні обов'язки та права, встановлені для засуджених до позбавлення волі – статті 107 і 151 КВК України, Розділ III Правила внутрішнього розпорядку установ виконання покарання (далі – ПВР УВП).

Відповідно до частини 1 ст. 107 КВК України **засуджені мають право:** одержувати інформацію та роз'яснення про умови відбування і порядок виконання покарання у виді позбавлення волі; користуватися послугами, які надаються в місцях позбавлення волі, в тому числі додатковими, оплачуваними; брати участь у трудовій діяльності; отримувати медичну допомогу і лікування, у тому числі платні медичні послуги за рахунок особистих грошових коштів чи коштів рідних та близьких в закладах охорони здоров'я, які мають ліцензію Міністерства охорони здоров'я України та не віднесені до відання центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері виконання кримінальних покарань; розпоряджатися грошовими коштами, придбавати, володіти і розпоряджатися предметами, речами, виробами; здійснювати листування з особами, які перебувають за межами колоній, вести з ними телефонні розмови, у тому числі у мережах рухомого (мобільного) зв'язку, користуватися глобальною мережею Інтернет; одержувати й

відправляти посилки, бандеролі, грошові перекази, одержувати передачі; зустрічатися з родичами та іншими особами; подавати пропозиції, заяви і скарги в усній чи письмовій формі від свого імені; брати участь у роботі самодіяльних організацій та гуртків соціально корисної спрямованості, займатися фізичною культурою і спортом; придбавати, користуватися і зберігати предмети першої потреби, періодичні видання, літературу, продукти харчування; розпоряджатися вільним часом, який відведений розпорядком дня, не порушуючи при цьому правил поведінки; одержувати освіту відповідно до законодавства про освіту; одержувати правову допомогу від адвокатів або інших фахівців у галузі права, які за законом мають право на надання правової допомоги особисто чи за дорученням юридичної особи; звертатися до адміністрації з проханням внести подання щодо умовно-дostroкового звільнення від відбування покарання чи щодо заміни невідбутої частини покарання більш м'яким покаранням.

Засудженим можуть надаватися й інші права, реалізація яких не суперечить меті покарання, порядку й умовам виконання та відбування покарання. Під час забезпечення прав засуджених не повинні порушуватися встановлений порядок та умови відбування покарання, а також права й законні інтереси інших осіб.

Відповідно до статті 107 КВК України засуджені **зобов'язані:** дотримуватися норм, які визначають порядок та умови відбування покарання, розпорядок дня колонії, правомірних взаємовідносин з іншими засудженими, персоналом колонії та іншими особами; утримувати в чистоті і порядку приміщення, дбайливо ставитися до майна колонії і предметів, якими вони користуються під час виконання дорученої роботи, здійснювати за ними належний догляд і використовувати їх тільки за призначенням; виконувати встановлені законодавством вимоги персоналу колонії; виконувати необхідні роботи по самообслуговуванню, благоустрою колонії; дотримуватися санітарно-гігієнічних норм; дотримуватися вимог пожежної безпеки і безпеки праці.

Відповідно до статті 107 КВК України засудженим **забороняється:** самовільно залишати колонію, порушувати

лінію охорони; спілкуватися із засудженими та іншими особами з порушенням встановлених правил ізоляції, звертатися до них з проханням про виконання незаконних дій; придбавати, виготовляти, зберігати і використовувати гроші, цінності, предмети, речі, речовини і вироби, заборонені до використання в колонії; продавати, дарувати або відчужувати в інший спосіб на користь інших осіб предмети, вироби й речі, що перебувають в особистому користуванні; умисно заподіювати собі тілесні ушкодження, у тому числі з допомогою іншої особи, завдавати шкоду своєму здоров'ю з метою ухилення від відбування покарання або виконання встановлених обов'язків; умисно завдавати шкоду державному, комунальному майну, майну інших юридичних чи фізичних осіб, у тому числі майну інших засуджених, створювати загрозу заподіяння шкоди такому майну; вживати спиртні напої, наркотичні засоби, психотропні речовини або їх аналоги чи інші одурманюючі засоби; чинити опір законним діям персоналу колонії, перешкоджати виконанню ним своїх службових обов'язків, підбурювати до цього інших засуджених; грати в настільні та інші ігри з метою здобуття матеріальної чи іншої вигоди; вживати нецензурні та жаргонні слова, давати і присвоювати прізвиська; самовільно залишати призначену для перебування ізольовану територію, приміщення або визначене місце роботи, а також перебувати без дозволу адміністрації колонії у гуртожитках та відділеннях, у яких вони не проживають, або на виробничих об'єктах, на яких вони не працюють; завішувати чи міняти без дозволу адміністрації колонії спальні місця, а також обладнувати їх у комунально-побутових та інших службових або виробничих приміщеннях; готувати та вживати їжу в непередбачених для цього місцях, виносити продукти харчування з їдальні без дозволу адміністрації колонії; мати при собі предмети і речі в асортименті й кількості, що виходять за межі, встановлені центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізацію державної політики у сфері виконання кримінальних покарань; курити у не відведених для цього місцях та неповнолітнім у виховних колоніях; надсилати та отримувати кореспонденцію всупереч порядку, встановленому центральним органом виконавчої влади, що

забезпечує формування та реалізацію державної політики у сфері виконання кримінальних покарань; наносити собі або іншим особам татуювання; тримати тварин без дозволу адміністрації установи виконання покарань; виготовляти, зберігати саморобні електроприлади та користуватися ними; самовільно перепланувати, змінювати конструктивні елементи будівель та споруд колонії, споруджувати на виробничих об'єктах різні об'єкти (лазні, пральні, душові, сейфи, будиночки, будки, приміщення та засоби для відпочинку, опалення).

Правовий статус засуджених іноземців або осіб без громадянства визначається законами України, а також міжнародними договорами України, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України.

Засуджені іноземці мають право підтримувати зв'язок з дипломатичними представництвами й консульськими установами своїх держав, а особи без громадянства та громадяни держав, що не мають дипломатичних представництв або консульських установ в Україні, – з дипломатичними представництвами держави, яка взяла на себе охорону їхніх інтересів, або міжнародними органами чи організаціями, які здійснюють їх захист.

Основні права й обов'язки засуджених розміщуються на інформаційних стендах у кожному відділенні соціально-психологічної служби. Якщо в установі відбувають покарання засуджені іноземці або особи без громадянства, основні права та обов'язки засуджених додатково перекладаються офіційними мовами Організації Об'єднаних Націй та розміщуються на інформаційних стендах.

Засуджені, які відбувають покарання, не можуть бути позбавлені громадянства України й тому як її громадяни, володіють певними правами та свободами. Засуджений користується всіма правами людини та громадянина, за винятком обмежень, визначених законом і встановлених вироком суду.

2. Придбання засудженими до позбавлення волі продуктів харчування та предметів першої потреби, літератури й письмового приладдя

Одним з елементів режиму, в яких відображаються порядок перебування засуджених у колоніях, уклад їх життя під час відбування покарання, а також різниця між умовами відбування покарання у колоніях різного рівня безпеки, є право засуджених до позбавлення волі придбавати продукти харчування та предмети першої потреби, літератури й письмового приладдя. Ця можливість відповідає статті 76.2 Мінімальних стандартних правил поводження з в'язнями, де зазначено, що засуджені до позбавлення волі повинні мати можливість витратити частину зароблених ними коштів на придбання дозволених предметів особистого життя.

Статтею 108 КВК України встановлено, що засуджені мають право придбавати за безготівковим розрахунком **продукти харчування, одяг, взуття, білизну та предмети першої потреби** на гроші, зароблені в колоніях, одержані за переказами, за рахунок пенсії й іншого доходу, без обмеження їх обсягу.

Для засуджених в установах організується торгівля продуктами харчування та предметами першої потреби – в кожній установі є **крамниця**, що працює щодня, крім вихідних та святкових днів. Засуджені у виправних колоніях відвідують її у відведений розпорядком дня час згідно із затвердженим керівником установи графіком, як правило, відділеннями. Кожний засуджений може особисто здійснювати покупки не менше одного разу на тиждень.

Осіб, які тримаються у приміщеннях камерного типу виправних колоній (секторів) максимального рівня безпеки та дільницях посиленого контролю, виводити для придбання продуктів харчування та предметів першої потреби забороняється. Для таких осіб придбання продуктів харчування і предметів першої потреби здійснює начальник відділення або особа, яка виконує його обов'язки, за заявою засудженого. З цією метою кожному засудженому, який має право на придбання продуктів харчування та предметів першої потреби, видається для заповнення бланк заяви за встановленою формою.

Придбаний товар видається засудженому під його особистий підпис на заяві. Придбання продуктів харчування та предметів першої потреби для таких осіб проводиться тричі на місяць. У разі вибуття до іншої установи виконання

покарань засудженому дозволяється брати із собою речі, продукти харчування та предмети першої потреби, придбані ним у законному порядку. Загальна вага предметів і речей, які перевозить засуджений, не повинна перевищувати 50 кг. Зайві речі здаються на склад установи виконання покарань і за дорученням засудженого видаються його близьким родичам або йому особисто після звільнення з цієї установи.

Засуджені, які тримаються у виправній колонії мінімального рівня безпеки з полегшеними умовами тримання та дільницях соціальної реабілітації, можуть придбавати товари як у крамниці установи виконання покарань, так і в цивільній мережі роздрібної торгівлі в межах населеного пункту розташування установи за умови забезпечення нагляду за їх поведінкою.

Засуджені за бажанням можуть за рахунок власних коштів користуватися послугами установ та підприємств комунально-побутового обслуговування за місцем розташування установи виконання покарань. До таких послуг належать пошиття одягу та взуття цивільного зразка, їх ремонт, чищення одягу, ремонт побутової техніки й годинників, що належать засудженим, фото- та відеозйомка (під контролем адміністрації), а також інші послуги з дозволу адміністрації установи. Засуджені можуть сплачувати за своє заочне (дистанційне) навчання.

Додаткові послуги сплачуються засудженим за рахунок власних коштів і надаються на підставі їх заяви на ім'я начальника установи виконання покарань. Для надання додаткових послуг адміністрація установи виконання покарань може запрошувати відповідних фахівців.

Оплата додаткових послуг здійснюється шляхом поштового (телеграфного) переказу грошей з особистого рахунку засудженого на поштову адресу місцезнаходження відповідного підприємства, установи чи організації або спеціаліста, які їх надали, у сумі, вказаній у заяві засудженого.

У разі вкрадення до засудженого листа з Європейського суду з прав людини про необхідність надання копій документів, що містяться в особовій справі засудженого, та у разі відсутності коштів на його особистому рахунку виготовлення копій таких документів здійснюється за рахунок установи виконання покарань. У такому випадку

копії необхідних документів надаються адміністрацією установи виконання покарань засудженому у п'ятиденний строк після подачі ним письмової заяви начальнику установи виконання покарань.

У статті 109 КВК України зазначено, що засуджені мають право одержувати в бандеролях, посилках і передачах, а також без обмеження придбавати за рахунок коштів, які є на їхніх особистих рахунках, *літературу* через книготорговельну мережу, *письмове приладдя*, передплатувати газети й журнали. Це право має виховний характер і спрямовується на розвиток у засуджених потреби у підвищенні свого загальноосвітнього, культурного та естетичного рівнів, задоволення художніх та естетичних потреб.

Слід зазначити, що у кожній установі виконання покарань функціонує бібліотека, але це не позбавляє права отримувати літературу з інших джерел. Зазначена норма Кримінально-виконавчого кодексу України досить своєрідно вирішує питання про придбання засудженими літератури. З одного боку, це право досить розширено: засуджені можуть не лише без обмеження придбавати, а й одержувати літературу в бандеролях, посилках в передачах. З іншого – засудженому дозволяється мати при собі не більше 10 примірників книг. Таке обмеження встановлено у зв'язку з відсутністю вільних площ для розміщення особистих бібліотек чи бібліотек відділення. Кількість газет і журналів не обмежується.

Література в кількості, що перевищує норму, може передаватися на зберігання або за згодою засудженого до бібліотеки колонії, або пересилатися за його рахунок родичам.

Наближення умов відбування покарання до рівня життя на свободі в колоніях проявляється у тому, що ізоляція під час відбування покарання у виді позбавлення волі не є абсолютною. Крім того, засуджені мають право придбавати в магазинах колоній продукти харчування та предмети першої потреби, що теж сприяє поліпшенню їх рівня життя під час відбування покарання.

3. Побачення засуджених до позбавлення волі з родичами, адвокатами та іншими особами. Телефонні розмови

Особи, поміщені в місцях позбавлення волі, як це передбачено Законом України «Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні» й сутність покарання у виді позбавлення волі, втрачають право на вільне пересування й обрання місця проживання, але за ними зберігаються всі інші права людини. Одним із найважливіших із них є право на контакти зі своєю родиною та друзями. Це не лише право засудженого – у рівному ступені це право й названих осіб, які не перебувають у місцях позбавлення волі.

Мінімальні стандартні правила поведження з ув'язненими рекомендують надавати позбавленим волі «можливість спілкуватися через регулярні проміжки часу і під належним наглядом з їхніми сім'ями або друзями, що мають бездоганну репутацію, як шляхом листування, так і безпосередньо, в ході відносин».

За статтею 110 КВК України засуджені мають право на побачення: короткострокові тривалістю до чотирьох годин і тривалі – до 3 діб. **Короткострокові побачення** надаються з родичами або іншими особами у присутності представника колонії. **Тривалі побачення** надаються з правом спільного проживання й тільки з близькими родичами (подружжя, батьки, діти, всиновлювачі, всиновлені, рідні брати й сестри, дід, баба, онуки). Тривалі побачення можуть надаватися і подружжю, яке проживало однією сім'єю, але не перебувало у шлюбі, за умови, що в них є спільні неповнолітні діти. Тривалі побачення в разі реєстрації шлюбу надаються позачергово.

На побачення допускаються дорослі особи, з якими можуть бути неповнолітні особи. Їх кількість визначається залежно від пропускнуї спроможності приміщень для надання побачень, а також можливостей забезпечення їхньої безпеки.

Частиною 4 ст.110 КВК України встановлюються кількість і види побачень:

а) засудженим, що перебувають у дільниці посиленого контролю, надається одне короткострокове побачення на місяць та одне тривале побачення на три місяці;

б) засудженим, що перебувають в дільниці ресоціалізації, надається одне короткострокове побачення на місяць та одне тривале побачення на два місяці;

в) засудженим, що перебувають в дільниці соціальної адаптації та соціальної реабілітації, надаються короткострокові побачення без обмежень та тривале побачення щомісяця.

Засудженим особам, які перебувають у закладах охорони здоров'я Державної кримінально-виконавчої служби України, короткострокові побачення надаються начальниками таких закладів у порядку, встановленому статтями 110 і 151 КВК України. Тривалі побачення для засуджених, які перебувають у закладах охорони здоров'я Державної кримінально-виконавчої служби України, надаються начальниками цих закладів за відсутності у засуджених медичних протипоказань у порядку, встановленому статтями 110 та 151 КВК України.

У разі тяжкої хвороби засудженого, що загрожує його життю, начальник закладу охорони здоров'я Державної кримінально-виконавчої служби України надає дозвіл близьким родичам і подружжю засудженого відвідати його. Таке відвідування у рахунок чергових побачень не зараховується. Засудженим на їхнє бажання дозволяється замінити тривалі побачення короткостроковими.

Документами, які посвідчують особу, що прибула на побачення, є паспорт, для неповнолітніх – свідоцтво про народження. Документом, який підтверджує родинні зв'язки подружжя, є свідоцтво про шлюб.

Відповідно до Правил внутрішнього розпорядку установ виконання покарань, перші побачення, крім побачень з адвокатом або іншим фахівцем у галузі права, який за законом має право на надання правової допомоги особисто чи за дорученням юридичної особи, а також захисником у кримінальному провадженні, засудженому надаються після переведення його з дільниці карантину, діагностики та розподілу до дільниці ресоціалізації.

Наступне побачення надається після закінчення періоду, що дорівнює частині строку від ділення тривалості року на кількість відповідних побачень, на які засуджений має право протягом року. Відхилення від визначеного строку не може перевищувати 5 діб. Не використані в поточному періоді побачення на наступний період не переносяться. Об'єднання побачень або розділення одного побачення на декілька періодів не дозволяється.

Дозвіл на побачення надається начальником установи виконання покарань, його першим заступником або особами, які виконують їх обов'язки, за заявою засудженого чи особи, яка прибула на побачення. Одночасно засудженим за власним бажанням подається заява про зняття його з котлового забезпечення на час перебування на тривалому побаченні.

У випадку відсутності в день проведення побачення начальника установи виконання покарань, його першого заступника або осіб, які виконують їх обов'язки, право надавати дозвіл на проведення побачення надається черговим помічником начальника установи. Про факт надання такого дозволу чергового помічника начальника установи доповідає начальнику установи виконання покарань, його першому заступнику або особам, які виконують їх обов'язки, про що повинен свідчити їх особистий підпис на заяві про надання побачення.

У разі відмови в наданні побачення на заяві засудженого або особи, яка бажає з ним зустрітися, робиться відмітка про причини відмови. Адміністрація установи виконання покарань звільняє засуджених від роботи на період тривалих побачень.

У разі епідемії, стихійного лиха або інших надзвичайних обставин, що перешкоджають нормальній діяльності установ виконання покарань, побачення можуть бути тимчасово відмінені. Час, протягом якого засудженим не надавалися побачення у зв'язку з карантинном, стихійним лихом або переведенням установ виконання покарань на режим особливих умов, зараховується в строк, після закінчення якого засуджені можуть їх отримати.

Відповідно до положень Віденської конвенції «Про консульські зносини» від 24.04.1963 р., ратифікованої

Україною 23.03.1989 р., генеральний консул, консул, віце-консул і консульський агент дипломатичних представництв закордонних держав мають право на короткострокові побачення із засудженими громадянами своїх держав.

Побачення засуджених із дипломатичними представниками до кількості побачень, установлених кримінально-виконавчим законодавством України, не зараховуються, а їх кількість не обмежується. Оплата послуг за користування кімнатами короткострокових побачень із зазначених осіб не стягується.

Короткострокові побачення не можуть тривати менше 2 годин, а тривалі – менше доби, якщо на коротших строках не наполягають особи, які перебувають на побаченні.

Розділом XV ПВР УВП визначено порядок проведення побачень. Так, осіб, які прибули на побачення, приймають начальник установи або його заступник, начальник відділення або черговий помічник начальника установи. Їх попереджають про обов'язкове дотримання правил поведінки під час побачення, заборону нелегальних передач та про негайне припинення побачення, якщо буде виявлено відповідні порушення.

Гроші, цінні папери й речі, а також предмети, заборонені для використання в установах, здаються. У разі наявності достатніх підстав убачати, що особа, яка прибула на побачення, має намір передати засудженому гроші, цінні папери й речі, а також предмети, заборонені для використання в установах виконання покарань, або отримати їх від засудженого, начальник установи виконання покарань оголошує такій особі про те, що тривале побачення їй буде надано лише тоді, коли вона погодиться на огляд її речей та одягу до і після побачення.

Якщо особа, яка прибула на тривале побачення, відмовилась від огляду речей та одягу, то побачення із засудженим їй не дозволяється, але за її бажанням може бути надане короткострокове побачення.

У разі виявлення прихованих від огляду грошей, цінних паперів і речей, а також предметів, заборонених для використання в установах виконання покарань, особам, які намагалися передати їх засудженим, тривале побачення не надається або припиняється, і складаються матеріали для

притягнення таких осіб до адміністративної відповідальності.

На період тривалих побачень засудженим можуть видаватися одяг, білизна та взуття з обмінного фонду, який постійно зберігається у молодшого інспектора чергової зміни з проведення побачень, або одяг цивільного зразка, який принесли родичі. Засуджені до і після побачень підлягають особистому обшуку з роздяганням. Їм надається дозвіл проносити в кімнати тривалих побачень засоби особистої гігієни, тютюнові вироби, попільнички, власні альбоми та літературу й періодичні видання, які вони бажають передати родичам.

Пронесення особами, які прибули на короткострокове побачення із засудженими, будь-яких продуктів або речей не дозволяється.

До кімнат тривалих побачень дозволяється проносити продукти харчування (за винятком напоїв із вмістом алкоголю та енергетичної дії й пива) та цивільний одяг для використання під час побачень, а також предмети й вироби, зберігання яких засудженим не заборонено.

Родичам засуджених, які перебувають на тривалих побаченнях, дозволяється у денний час виходити за межі установи виконання покарань для придбання продуктів харчування, предметів першої потреби, а в разі дострокового закінчення побачення (з невідкладних обставин) – у будь-який час доби.

Відповідно до статті 110 Кримінально-виконавчого кодексу України для одержання правової допомоги за письмовою заявою засуджених, їхніх близьких родичів і громадських організацій засудженим надається **побачення з адвокатом** або іншим фахівцем у галузі права, який за законом має право на надання правової допомоги особисто чи за дорученням юридичної особи. На бажання засудженого або адвоката чи іншого фахівця в галузі права, який за законом має право на надання правової допомоги особисто чи за дорученням юридичної особи, побачення надаються наодинці у кімнаті для короткострокових побачень без суцільного розмежувального захисного скла із забезпеченням їх безпеки.

Побачення надається адміністрацією установи виконання покарань у разі пред'явлення адвокатом ордера або договору про надання правової допомоги, а іншим фахівцем у галузі права, який за законом має право на надання правової допомоги особисто чи за дорученням юридичної особи, – іншого відповідного документа, а також документів, що посвідчують їх особу.

Такі побачення у кількість побачень, установлених статтями 110, 151 Кримінально-виконавчого кодексу України, не зараховуються. Їх кількість і тривалість не обмежуються, але вони проводяться протягом дня поза часом, передбаченим для приймання засудженим їжі та безперервного сну. Оплата послуг за користування кімнатами короткострокових побачень з адвоката або іншого фахівця у галузі права, який за законом має право на надання правової допомоги особисто чи за дорученням юридичної особи, не стягується.

Засуджений має право передати кореспонденцію захиснику у кримінальному провадженні, що здійснює свої повноваження відповідно до Кримінального процесуального кодексу України, безпосередньо під час побачення з ним. Інші особи можуть передавати засудженим документи, записи тощо тільки через адміністрацію установи виконання покарань.

У разі порушення встановленого законодавством порядку поведінки на побаченні воно негайно припиняється, про що молодший інспектор чергової зміни доповідає посадовій особі, яка дозволила побачення, або черговому помічнику, які ухвалюють остаточне рішення.

Кімнати побачень, як правило, розташовуються в будівлі контрольно-пропускного пункту для пропуску людей.

Відповідно до частини 5 ст.110 КВК України, засудженим в установах надається, в тому числі й під час перебування в стаціонарних закладах охорони здоров'я, право на **телефонні розмови**, у тому числі у мережах рухомого (мобільного) зв'язку, без обмеження їх кількості під контролем адміністрації. Телефонні розмови оплачуються з особистих коштів засуджених. Телефонні розмови між засудженими, які перебувають у місцях позбавлення волі,

забороняються. Вони оплачуються з особистих коштів засуджених.

Телефонні розмови проводяться протягом дня у вільний від роботи час та поза часом, передбаченим для приймання їжі та безперервного сну, а за необхідності та за погодженням з адміністрацією – у будь-який час.

Для телефонних розмов у визначеному адміністрацією установи виконання покарань місці встановлюються таксофони та забезпечується наявність засобів рухомого (мобільного) зв'язку, які перебувають на обліку установи.

У разі якщо засуджений набирає телефонний номер абонента, не зазначеного у заяві, а також вживає під час телефонної розмови нецензурні слова, телефонна розмова припиняється, про що робиться відмітка на заяві засудженого. Факт телефонної розмови засудженого реєструється у журналі обліку телефонних розмов засуджених.

Отже, засуджені, які відбувають покарання в колоніях, мають можливість мати контакти із зовнішнім світом у визначених кримінально-виконавчим законодавством формах шляхом побачень як з родичами, так і з іншими особами, також їм дозволяється здійснювати телефонні розмови.

4. Одержання засудженими посилок (передач) і бандеролей

Реалізація права на отримання посилок (передач) являє собою ще одну форму спілкування із зовнішнім світом.

Відповідно до статті 112 КВК України, кількість **посилок (передач) і бандеролей**, які одержують засуджені до арешту та позбавлення волі, не обмежується.

Лікарські засоби й вироби медичного призначення, які одержують засуджені відповідно до медичного висновку, передаються до медичної частини колонії для їхнього лікування.

Для приймання передач обладнуються спеціальні кімнати, вхід у які є вільним для громадян. У цих кімнатах встановлюються столи з письмовим приладдям і контрольними вагами, стільцями або лавками, скриньки для

заяв і скарг. На видних місцях вивішуються витяги з нормативно-правових актів, що визначають порядок надання побачень і прийняття передач та встановлюють відповідальність громадян за його порушення, а також графік приймання громадян керівництвом установи виконання покарань та інформація щодо можливості придбання особами, які прибули на побачення, продуктів харчування й предметів першої потреби в крамниці установи за власні кошти через касу установи.

Облік посилок (передач) і бандеролей, що надходять на ім'я засуджених, ведеться молодшими інспекторами чергової зміни в картках обліку побачень, видачі посилок (передач) і бандеролей, які зберігаються в сейфі, а вміст посилок і бандеролей реєструється в книзі обліку посилок і бандеролей, що надійшли на поштову адресу установи виконання покарань на ім'я засуджених, та їх вмісту. Особа, яка доставила передачу, складає та підписує заяву у двох примірниках.

Відкриття й огляд умісту посилки чи бандеролі проводяться молодшими інспекторами чергової зміни в присутності адресата. Вміст посилок (передач) і бандеролей ретельно перевіряється. Хлібобулочні вироби й інші продукти розрізаються, сипучі продукти пересипаються, а інші ретельно оглядаються.

З предметів культурно-побутового вжитку, що надходять у бандеролях, засудженим видаються предмети, зберігання яких не заборонено. Зіпсовані продукти харчування, що надійшли в посилці, на підставі висновку медичного працівника знищуються в присутності адресата, про що за участю трьох представників адміністрації установи виконання покарань складається відповідний акт.

Посилки (бандеролі), адресовані засудженим, переведеним в інші установи виконання покарань, пересилаються за рахунок установ за місцем їх нового тримання. Посилки (бандеролі), що надійшли на поштову адресу засуджених, які відбувають стягнення у виді поміщення у дисциплінарний ізолятор або переведення до приміщень камерного типу, видаються після відбуття ними стягнення. Адміністрація установ виконання покарань забезпечує зберігання вмісту посилок (бандеролей) за умови,

якщо вони не були вручені засудженим у зв'язку з відбуванням ними стягнення, однак у разі їх природного псування через тривале зберігання відповідальності не несе. Видача продуктів харчування після тривалого зберігання здійснюється в присутності медичного працівника.

Якщо посилки (бандеролі) надійшли на поштову адресу засуджених, які звільнилися або померли, то вони повертаються відправникам з приміткою «Підлягає поверненню». У разі повернення відправникам посилок і бандеролей адміністрація установ виконання покарань відповідальності за збереження якості вмісту не несе.

З медичними препаратами посилки (бандеролі) передаються до медичної частини установи виконання покарань. Медичні препарати приймаються в стандартній, неушкодженій упаковці заводського виготовлення. У картці обліку побачень, видачі (відправки) посилок (передач) і бандеролей ставляться відмітка «З медпрепаратами» і підпис медичного працівника, який їх отримав. Медичні препарати, не призначені лікарем або на час отримання не придатні до вживання, повертаються відправнику накладною платою.

Максимальна вага однієї посилки або бандеролі визначається Правилами надання послуг поштового зв'язку, затвердженими Постановою Кабінету Міністрів України від 05.03.2009 № 270 (посилка – 30 кг, бандероль – 2 кг).

Продукти харчування та предмети особистого користування засуджені повинні зберігати у відведених для цього та спеціально обладнаних місцях і приміщеннях (валізи, сумки чи рюкзаки повинні містити відомості про власника та перелік речей, який підписується засудженим і начальником відділення).

Засуджені за заявою й за власні кошти можуть відправляти родичам та іншим особам посилки (бандеролі) з продуктами харчування та предметами першої потреби, придбаними в крамниці установи виконання покарань, а також предмети й речі, що є в особистому користуванні засудженого або зберігаються на складі установи. Огляд таких відправлень проводиться молодшим інспектором чергової зміни у присутності засудженого. Квитанція про сплату поштових послуг і заява засудженого долучаються до його особової справи. Облік посилок (бандеролей), що

відправляються засудженими, ведеться в картках обліку побачень, видачі посилок (передач) і бандеролей.

Родичам засуджених або іншим особам, які прибули до установи виконання покарань, адміністрація роз'яснює, що замість посилок (передач) і бандеролей вони мають можливість придбати через крамницю установи виконання покарань продукти харчування та предмети першої потреби з метою подальшої передачі засудженим. У цьому випадку зазначені особи подають заяву у двох примірниках із зазначенням найменувань, кількості й ваги продуктів харчування та предметів першої потреби для передачі засудженому й у касі установи виконання покарань сплачують їх вартість. Після отримання засудженим такої передачі один примірник заяви повертається особі, яка сплатила вартість передачі, а другий долучається до особової справи засудженого.

У посылках і передачах забороняється передавати засудженим продукти харчування в скляній і металевій тарі, крім випадків придбання таких продуктів у крамниці установи виконання покарань.

Отже, наближення умов відбування покарання до рівня життя на свободі передбачає можливість одержувати посылки, передачі та бандеролі.

5. Листування засуджених до позбавлення волі, одержання та відправлення грошових переказів

Окрім побачень та отримання посилок (передач) існують і інші форми зв'язку з родиною та друзями. Одна з найбільш важливих із них – листи. У багатьох країнах засудженим дозволяється відправляти за рахунок держави деяке мінімальне кількість листів, а за всі інші вони повинні сплачувати поштові витрати самостійно.

Засудженим відповідно до статті 113 КВК України дозволяється одержувати й відправляти *листи й телеграми* за свій рахунок без обмеження їх кількості. Листування між засудженими, що перебувають у місцях позбавлення волі й не є родичами, допускається тільки з дозволу адміністрації колонії.

Кореспонденція, яку одержують і надсилають засуджені до відбування покарання у виправних колоніях мінімального рівня безпеки із загальними умовами тримання, середнього та максимального рівня безпеки, підлягає перегляду. Перегляд здійснюється спеціалістом з контролю за виконанням режимних вимог або інспектором з обліку, що безпосередньо підпорядковуються начальнику оперативного підрозділу установи виконання покарань.

Водночас закон передбачає винятки з правил про перегляд кореспонденції засуджених. Кореспонденція, яку засуджені адресують Уповноваженому Верховної Ради України з прав людини, Європейському суду з прав людини, а також іншим відповідним органам міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна, уповноваженим особам таких міжнародних організацій, до суду та прокуророві, перегляду не підлягає й надсилається за адресою протягом доби з часу її подачі. Кореспонденція, яку засуджені одержують від зазначених органів та осіб, перегляду також не підлягає.

Відшкодування витрат за пересилання кореспонденції, адресованої Уповноваженому Верховної Ради України з прав людини та його представникам, Європейському суду з прав людини, а також іншим відповідним органам міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна, уповноваженим особам таких міжнародних організацій, до суду та прокуророві, проводиться з коштів, які є на особистих рахунках засуджених. У разі відсутності на особистому рахунку засудженого коштів така кореспонденція пересилається за рахунок коштів, передбачених кошторисом на утримання установи виконання покарань.

Для підтримання листування з Уповноваженим Верховної Ради України з прав людини та його представниками, Європейським судом з прав людини, а також іншими відповідними органами міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна, уповноваженими особами таких міжнародних організацій, судом чи прокурором, а також захисником у кримінальному провадженні, що здійснює свої повноваження відповідно до Кримінального процесуального кодексу України, засуджені

мають право зберігати кореспонденцію, яка надходить від зазначених осіб та організацій, при собі.

Кореспонденція, яку засуджені адресують захиснику у кримінальному провадженні, що здійснює свої повноваження відповідно до Кримінального процесуального кодексу України, перегляду не підлягає й надсилається за адресою протягом доби з часу її подачі. Кореспонденція, яку засуджені одержують від такого захисника, перегляду також не підлягає.

Засуджений має право передати кореспонденцію захиснику у кримінальному провадженні, що здійснює свої повноваження відповідно до Кримінального процесуального кодексу України, безпосередньо під час побачення з ним. Із цією метою на території установи виконання покарань вивіщуються поштові скриньки, які щодня відкриваються уповноваженими на те посадовими особами. Для відправлення листів засудженими, які тримаються у камерах, поштові скриньки вивіщуються перед прогулянковими двориками. Листи опускаються до поштових скриньок в незапечатаному вигляді.

Листи можуть бути повернуті у поштове відділення на підставі письмової відмови адресата, а у разі смерті адресата (одержувача) або неможливості вручення через відсутність адресата (одержувача) – з позначкою «Адресат вибув, підлягає поверненню відправнику».

Листи, виконані тайнописом, шифром, а також які містять відомості, що не підлягають розголошенню, адресату не надсилаються, засудженим не вручаються, а вилучаються. У разі вилучення такої кореспонденції адміністрація установи виконання покарань повідомляє засудженого під особистий підпис про підстави вилучення.

У разі наявності у засудженого копій документів, зроблених ним під час досудового розслідування та судового розгляду справи, які зберігаються на складі установи виконання покарань, за заявою засудженого адміністрація установи надає ці копії у разі потреби, пов'язаної з реалізацією його прав і законних інтересів.

Відповідно до статті 114 КВК України засуджені мають право без обмеження одержувати *грошові перекази* й відправляти такі перекази родичам, а з дозволу адміністрації

установи виконання покарань – також іншим особам. Одержані за переказами гроші зараховуються на особистий рахунок засудженого.

Для відправлення грошового переказу близьким родичам або іншим особам засуджений звертається з письмовою заявою до начальника установи виконання покарань або особи, яка виконує його обов'язки, з визначенням суми грошей, яку він має намір переказати. Про відправлення грошового переказу засуджений ознайомлюється з квитанцією під особистий підпис, і вона долучається до його особової справи.

У разі відправлення грошового переказу іншим особам засуджений також зазначає у заяві причини, через які він бажає відправити переказ. Адміністрація установи виконання покарань ухвалює рішення за такою заявою не пізніше 3 діб з дня її подачі. Про ухвалене рішення засуджений повідомляється.

Також засуджені мають право викладати **пропозиції, заяви та скарги** в усній або письмовій формі від свого імені. Письмові пропозиції, заяви та скарги направляються за належністю через адміністрацію установи виконання покарань. Вони реєструються в канцелярії установи виконання покарань і не пізніше, ніж у триденний строк, відправляються адресатам.

Направлені адресатам пропозиції, заяви та скарги з питань одержання посилок (передач) і бандеролей, надання побачень, телефонних розмов, медичної допомоги, забезпечення речовим майном, а також інші звернення, які можуть бути вирішені по суті адміністрацією установи виконання покарань, розглядаються на місці, не чекаючи результатів їх розгляду організаціями або посадовими особами, яким вони адресовані.

Пропозиції, заяви та скарги, адресовані до державних органів і громадських організацій та на ім'я посадових осіб, адміністрація установи виконання покарань супроводжує листами. До звернень з питань помилування, а також переведення до інших установ виконання покарань додаються довідки-характеристики на осіб, які їх подали.

Пропозиції, заяви та скарги, адресовані до державних органів, громадських організацій та на ім'я посадових осіб, з

питань, які не входять до їхніх повноважень, особі, що їх подала рекомендується переадресувати за належністю. Якщо засуджений наполягає на відправленні пропозицій, заяв і скарг до певного органу, вони направляються адресату.

Пропозиції, заяви та скарги, у яких є нецензурні вислови адресатам, погрози на їх адресу або на адресу їхніх близьких родичів, не відправляються. Такі листи долучаються до особової справи засудженого, а особа, яка їх направила, притягується до відповідальності.

Відповіді про наслідки розгляду пропозицій, заяв і скарг оголошуються засудженому під особистий підпис після надходження, але не пізніше, ніж у триденний строк, і долучаються до особової справи засудженого.

Відшкодування витрат за пересилання пропозицій, заяв і скарг проводиться з коштів, які є на особистому рахунку засудженого. У разі відсутності таких коштів їх пересилання проводиться за рахунок коштів, передбачених кошторисом на утримання установи виконання покарань.

Адміністрація установи виконання покарань за заявою засудженого зобов'язана сприяти йому в отриманні від судів, інших державних органів та установ документів, що стосуються його особисто, відповідно до вимог законодавства. У разі надходження таких документів вони після ознайомлення засудженого з їх змістом долучаються до його особової справи.

У разі потреби, пов'язаної з реалізацією прав і законних інтересів засудженого, копії цих документів надаються йому адміністрацією установи виконання покарань за його письмовою заявою в п'ятиденний строк. Адміністрація установ виконання покарань повинна забезпечити виконання вимог Закону України «Про звернення громадян». Пропозиції, заяви та скарги засуджених із приводу рішень і дій адміністрації органів та установ виконання покарань не призупиняють виконання цих рішень або дій.

Особистий прийом засуджених здійснюється керівництвом установ виконання покарань, а також начальниками підрозділів за графіками. Персонал Державної кримінально-виконавчої служби та міжрегіональних органів управлінь при відвідуванні установ виконання покарань приймає засуджених з питань у межах своєї компетенції.

Облік прийнятих осіб і змісту порушених питань ведеться в журналі прийому засуджених з особистих питань керівництвом установи виконання покарань та начальниками підрозділів, що зберігається в канцелярії установи виконання покарань.

Начальники установ виконання покарань або уповноважені ними особи не менше одного разу на місяць перевіряють виконання рішень, ухвалених під час особистого прийому засуджених.

6. Розпорядок дня в установах виконання покарань

У кожній установі виконання покарань організовується суворо регламентований розпорядок дня з урахуванням особливостей роботи з різними категоріями засуджених, оперативної обстановки, пори року, місцевих умов та інших конкретних обставин.

Розпорядок дня, розроблений відповідно до типового розпорядку дня засуджених, затверджується наказом начальника установи виконання покарань, узгоджується з начальником міжрегіонального управління, доводиться до відома засуджених і персоналу та розміщується на стенді в черговій частині, місцях цілодобового несення служби черговою зміною, місцях надання побутових послуг засудженим та у відділеннях соціально-психологічної служби. Він передбачає підйом, туалет, фізичну зарядку, приймання їжі, розвід на роботу, перебування на виробництві та навчанні, перевірку наявності засуджених, здійснення виховних, культурно-масових і спортивно-оздоровчих заходів тощо. При цьому передбачаються безперервний восьмигодинний сон засуджених і надання їм особистого часу не менше ніж дві години. Перебувати на спальному місці у не передбачений для сну час без дозволу адміністрації установи виконання покарань засудженим забороняється. Не менше одного разу на місяць у неробочий час організовуються перевірки-огляди зовнішнього вигляду та стану одягу й взуття засуджених.

Розпорядок дня установи передбачає порядок і час роботи всіх підрозділів, об'єктів та дільниць установи, у тому числі дисциплінарний ізолятор, приміщення камерного типу,

медичної частини, їдальні, перукарні, лазні, пральні та крамниці.

Начальники установ виконання покарань організують роботу підлеглих підрозділів за змінним графіком таким чином, щоб представники адміністрації перебували в цих установах від підйому засуджених до відбою, а в разі тризмінної роботи виробництва – і в нічну пору.

У вихідні, святкові та неробочі дні, а також у разі ускладнення оперативної обстановки в установах виконання покарань організовується цілодобове чергування керівного складу. До контролю за поведінкою засуджених, виконанням ними розпорядку дня та забезпеченням належного функціонування установи виконання покарань залучається весь персонал за окремими графіками.

Наказами начальників установ виконання покарань установлюється система подачі сигналів і команд для забезпечення виконання засудженими розпорядку дня.

Перевірка наявності засуджених в установах виконання покарань організуються щодня вранці та ввечері у години, визначені розпорядком дня, а також додатково в час перед прийманням їжі засудженими або після цього. У разі потреби вони можуть проводитися у будь-який час доби. Наявність засуджених перевіряється за поіменними картками, виготовленими за зразками поіменної картки та нагрудного розпізнавального знака для засуджених.

Нічної пори доби перевірка засуджених здійснюється на спальних місцях візуально при нічному освітленні без підняття засуджених. Для забезпечення якості таких перевірок завішувати чи міняти без дозволу адміністрації установи виконання покарань спальні місця засудженим забороняється.

Для поіменної перевірки всі засуджені шикуються відділеннями соціально-психологічної служби у спеціально відведених місцях. Від поіменної перевірки звільняються лише особи, які відпочивають після роботи або були звільнені від роботи через хворобу з постільним режимом, а також зайняті на роботах, які залишити неможливо.

Персональні списки таких засуджених затверджуються першим заступником начальника установи виконання

покарань або особою, яка виконує його обов'язки. Перевірка їх наявності проводиться за місцем перебування. У негоду, при низькій або високій температурі повітря перевірки проводяться у приміщеннях відділень соціально-психологічної служби.

Ранкові та вечірні перевірки не повинні тривати більше 30 хвилин. На перевірках чергово згідно із затвердженим графіком повинні бути присутні начальник установи виконання покарань, його заступники та керівники підрозділів. У разі виявлення відсутності засудженого інші засуджені залишаються на місці перевірки до з'ясування причин його відсутності.

Перевірки наявності засуджених у виправних колоніях (секторах) максимального рівня безпеки з триманням засуджених у приміщеннях камерного типу, дільницях посиленого контролю виправних колоній, а також у дисциплінарних ізоляторах організовуються покамерно. Перевірки проводяться з шиккуванням засуджених і відвідуванням камер.

Організація перевірок наявності засуджених покладається у житлових зонах на чергового помічника начальника установи, начальників відділень і молодших інспекторів чергової зміни; на виробничих об'єктах – на представників адміністрації установ виконання покарань, зайнятих на виробництві, та молодших інспекторів чергової зміни; на тимчасових виробничих об'єктах, де працюють невеликі групи засуджених, – на начальників варт, молодших інспекторів чергової зміни та членів оперативних груп установи виконання покарань.

У встановлений розпорядком дня установи виконання покарань час засуджені шикуються відділеннями соціально-психологічної служби та бригадами в спеціально відведених місцях для розводу на роботу. Під час проведення розводу засуджених на роботу або зняття з роботи повинні бути присутні представники виробничого персоналу установи та начальники відділень, бригади яких задіяні у виробництві. При цьому перевіряються зовнішній вигляд засуджених, стан одягу та взуття і за потреби вживаються заходи щодо усунення недоліків.

Начальником установи виконання покарань та особисто виробничим персоналом з урахуванням місцевих умов установлюється порядок поведінки засуджених на виробничих об'єктах, який передбачає прибуття їх до місця роботи тільки строем, наявність засуджених на об'єктах, проведення їм інструктажу начальниками цехів або майстрами, порядок приймання та здачі робочих місць, підбиття підсумків роботи й інші питання.

Виконання внутрішньоцехового режиму на виробництві установи виконання покарань покладається на заступника начальника установи з виробництва – директора підприємства.

На виробничих об'єктах установи виконання покарань засудженим забороняється тримати продукти харчування, посуд, настільні ігри, спортивний одяг, телевізійні приймачі та радіоприймачі, споруджувати різні будови, користуватися точильним обладнанням та інструментом для власних потреб.

Приймання засудженими їжі здійснюється в години, установлені розпорядком дня, окремо за структурними дільницями установи виконання покарань, відділеннями соціально-психологічної служби та бригадами з урахуванням їх надійної ізоляції в їдальні, а на контрагентських об'єктах – на спеціально обладнаних для цього місцях.

Якщо їдальня розташована на межі житлової й виробничої зон, приймання їжі робочою зміною може організовуватися в їдальні, але із забезпеченням вимог ізоляції засуджених, які перебувають у житловій зоні, від засуджених, які працюють на виробництві.

Засуджені приходять до їдальні у чистому взутті та одязі строем у супроводі начальника відділення (цеху) або особи, яка виконує його обов'язки.

Отже, розпорядок дня засуджених в установах виконання покарань – це суворо регламентований порядок дня з урахуванням особливостей роботи з різними категоріями засуджених, оперативної обстановки, пори року, місцевих умов та інших конкретних обставин.

7. Підстави та порядок надання короткострокових виїздів за межі виправних та виховних установ

Засудженим, які тримаються у виправних колоніях мінімального рівня безпеки з полегшеними умовами тримання, дільницях соціальної реабілітації виправних колоній мінімального рівня безпеки із загальними умовами тримання й дільницях соціальної реабілітації виправних колоній середнього рівня безпеки, дозволяються короткочасні виїзди за межі колонії на території України на строк не більше 7 діб, не рахуючи часу, необхідного для проїзду в обидва кінці (не більше 3 діб), у зв'язку з такими винятковими особистими обставинами:

- смерть або тяжка хвороба близького родича (члена подружжя, батьків, дітей, усиновлювачів, усиновлених, рідних братів і сестер, діда, баби чи онуків), що загрожує життю хворого;
- стихійне лихо, що спричинило значну матеріальну шкоду засудженому або його сім'ї;
- одержання медичної допомоги, якщо така допомога не може бути надана установою виконання покарань, за наявності відповідного висновку лікаря такої установи.

Заява засудженого про терміновий виїзд у зв'язку з винятковими обставинами має бути розглянута протягом доби. Дозвіл на короткочасний виїзд дається начальником колонії з урахуванням особи й поведінки засудженого. Час перебування засудженого поза межами колонії зараховується в строк відбування покарання. Вартість проїзду засудженого оплачується ним особисто або його родичами.

Засудженим жінкам, які мають дітей у будинках дитини при виправних колоніях, може бути дозволено короткочасний виїзд за межі виправної колонії на території України для влаштування дітей у родичів, опікунів або в дитячих будинках тривалістю не більш як 10 діб без урахування часу перебування в дорозі (не більше 3 діб).

Засуджені, які працюють і перебувають у виправних колоніях мінімального рівня безпеки з полегшеними умовами тримання, мають право на щорічний короткочасний виїзд за межі колонії тривалістю 14 календарних днів.

Дозвіл на короткочасний виїзд дається начальником установи з урахуванням особи й поведінки засудженого під час відбування покарання. Тривалість короткочасного виїзду встановлюється начальником установи з урахуванням підстав, відповідно до яких надається короткочасний виїзд, та віддаленості установи від населеного пункту, до якого виїжджає засуджений.

Про необхідність короткочасного виїзду засуджений подає на ім'я начальника установи письмову заяву, до якої додається документ, що підтверджує наявність особистих обставин (за винятком вирішення питань трудового й побутового влаштування після звільнення). Такі документи зберігаються в особовій справі засудженого.

У разі неналежного оформлення довідки, висновку або телеграми адміністрація установи зобов'язана терміново повідомити листом відправника такого документа про необхідність відповідного оформлення та повторного направлення цього документа, зазначивши при цьому причини повернення. Копія листа долучається до особової справи засудженого.

За результатами розгляду питання про надання засудженому короткочасного виїзду персоналом відділу по контролю за виконанням судових рішень установи складається висновок про короткочасний виїзд засудженого, який підписується начальником установи.

У разі позитивного вирішення адміністрацією установи питання про надання засудженому короткочасного виїзду видається відповідний наказ, а в разі відмови у висновку зазначаються причини відмови. Висновок доводиться до відома засудженого під підпис і долучається до його особової справи.

Згідно з наказом начальника установи засудженому, якому було надано дозвіл на короткочасний виїзд, видається посвідчення встановленого зразка, яке завіряється гербовою печаткою установи. Начальник установи проводить із засудженим бесіду про правила поведінки під час його перебування поза установою та попереджає про відповідальність за неповернення до установи у встановлений строк, про що бере від нього розписку, яка долучається до особової справи засудженого.

На час короткочасного виїзду засуджений з обліку в установі не знімається. Контроль за його своєчасним поверненням до установи здійснює персонал відділу по контролю за виконанням судових рішень установи.

Під час виїзду з установи засудженому видається необхідна сума грошей з тих, що є на його особистому рахунку. Проїзд засудженого здійснюється за кошти, які є на його особистому рахунку, або за кошти його родичів. Проїзні квитки засуджений купує сам.

На час короткочасного виїзду засудженому видається цивільний одяг, який йому належить. Якщо цей одяг старий або має неохайний вигляд, то він за бажанням засудженого замінюється за його рахунок.

Під час перебування за межами установи засуджені зобов'язані дотримуватися правил громадського порядку, повертатися до установи в строк, установлений адміністрацією установи, й у разі виникнення об'єктивних обставин, що не дають змоги повернутися до установи в установлений строк, по можливості самі або через інших осіб повідомити про це адміністрацію установи, зазначивши місце свого перебування. Після прибуття до установи засуджений повинен надати адміністрації документи, що підтверджують причину його несвоечасного повернення.

Під час перебування у короткочасному виїзді засудженим забороняється залишати межі населеного пункту, до якого дозволено виїзд (за винятком випадків відвідування уповноваженого органу з питань пробації для реєстрації прибуття або вибуття, а також виїзду до лікувального закладу для одержання медичної допомоги), вживати спиртні напої й пиво, наркотичні засоби, психотропні речовини або їх аналоги чи інші одурманюючі засоби.

Не пізніше доби після прибуття до місця призначення засуджений зобов'язаний з'явитися до територіального уповноваженого органу з питань пробації і повідомити про мету свого приїзду, строк перебування та місце свого проживання.

У день закінчення строку перебування в пункті призначення засуджений зобов'язаний прибути до того ж територіального уповноваженого органу з питань пробації

для отримання відмітки про свій від'їзд. Якщо від'їзд відбуватиметься нічної пори, у вихідний чи святковий день, то відмітка про вибуття ставиться у робочий день, що передує дню від'їзду. Відмітки про прибуття та вибуття завіряються печаткою територіального уповноваженого органу з питань пробації за місцем виїзду засудженого.

Якщо засуджений під час короткочасного виїзду захворів, і виникла потреба у його стаціонарному лікуванні, то він самостійно звертається до найближчого закладу охорони здоров'я, а після одужання повертається до установи.

Якщо за час короткочасного виїзду у засудженого закінчується строк відбування покарання, то з ним перед виїздом проводиться повний розрахунок: видаються його речі та документи, за винятком довідки про звільнення, яка надсилається до територіального уповноваженого органу з питань пробації за місцем його виїзду. У цьому разі персонал установи роз'яснює засудженому, що йому необхідно з'явитися для отримання довідки до зазначеного органу за місцем виїзду.

У випадках, коли строк відбування покарання закінчується під час лікування засудженого, адміністрація установи, де він відбував покарання, надсилає йому повідомлення про те, що після одужання йому необхідно прибути до установи для здійснення з ним повного розрахунку, а також отримання речей, документів і довідки про звільнення.

Отже, засудженим, які тримаються у виправних колоніях мінімального рівня безпеки з полегшеними умовами тримання, дільницях соціальної реабілітації виправних колоній мінімального рівня безпеки із загальними умовами тримання й виправних колоніях середнього рівня безпеки, дозволяються короткочасні виїзди за межі колонії на території України.

8. Правова допомога засудженим

Норма права, закріплена в статті 8 Кримінально-виконавчого кодексу України, гарантує засудженому право на *правову допомогу*.

Відповідно до статей 107 і 110 КВК України засуджені мають право користуватися послугами адвоката або іншого фахівця у галузі права, який за законом має право на надання правової допомоги особисто чи за дорученням юридичної особи. Побачення з таким адвокатом або іншим фахівцем у галузі права, а також захисником у кримінальному провадженні, що здійснює свої повноваження відповідно до Кримінального процесуального кодексу України, засудженому надаються навіть у дільниці карантину, діагностики і розподілу до дільниці ресоціалізації.

Відповідно до статті 110 КВК України для одержання правової допомоги за письмовою заявою засуджених, їхніх близьких родичів і громадських організацій засудженим надається побачення з адвокатом або іншим фахівцем у галузі права, який за законом має право на надання правової допомоги особисто чи за дорученням юридичної особи. На бажання засудженого або адвоката чи іншого фахівця в галузі права, який за законом має право на надання правової допомоги особисто чи за дорученням юридичної особи, побачення надаються наодинці у кімнаті для короткострокових побачень без суцільного розмежувального захисного скла із забезпеченням їх безпеки. Засудженим, які тримаються в приміщеннях камерного типу, побачення надаються в кімнатах для короткострокових побачень, розташованих, як правило, на території сектору максимального рівня безпеки.

Побачення надається адміністрацією установи виконання покарань у разі пред'явлення адвокатом ордера або договору про надання правової допомоги, а іншим фахівцем у галузі права, який за законом має право на надання правової допомоги особисто чи за дорученням юридичної особи, – іншого відповідного документа, а також документів, що посвідчують їх особу. Як уже зазначалося, такі побачення у кількість побачень, установлених статтями 110, 151 Кримінально-виконавчого кодексу України, не зараховуються. Їх кількість і тривалість не обмежуються, але вони проводяться протягом дня поза часом, передбаченим для приймання засудженим їжі та безперервного сну. Оплата послуг за користування кімнатами короткострокових побачень з адвоката або іншого фахівця у галузі права, який

за законом має право на надання правової допомоги особисто чи за дорученням юридичної особи, не стягується.

У разі поміщення засуджених до дисциплінарного ізолятора або переведення до приміщень камерного типу побачення з адвокатом або іншим фахівцем у галузі права, який за законом має право на надання правової допомоги особисто чи за дорученням юридичної особи, надаються їм у порядку, визначеному статтями 110, 134 КВК України.

У разі накладення стягнення на засудженого адміністрація установи виконання покарань надає йому змогу повідомити про це близьких родичів, адвоката або інших фахівців у галузі права, які за законом мають право на надання правової допомоги особисто чи за дорученням юридичної особи.

Отже, засуджені мають право користуватися послугами адвоката або іншого фахівця у галузі права, який за законом має право на надання правової допомоги особисто чи за дорученням юридичної особи.

9. Користування засудженими глобальною мережею Інтернет

Для надання можливості засудженим **доступу до глобальної мережі Інтернет** адміністрація установи виконання покарань забезпечує оптимальний спосіб підключення установи до провайдера, який надає відповідні послуги. Для організації надання засудженим послуг доступу до Інтернету у відокремлених приміщеннях житлової зони поза межами локальних діляниць відділень соціально-психологічної служби у місці, доступному для відвідування всіма засудженими установи, або у комп'ютерному класі загальноосвітнього навчального закладу установи обладнується Інтернет-клас. Такі класи обладнують необхідною кількістю робочих місць – зон доступу засуджених до Інтернету, оснащених необхідними засобами для користування веб-ресурсами, які об'єднуються у локальну мережу. Доступ до Інтернету засудженим надається виключно у приміщенні Інтернет-класу, надання його в інший спосіб, у тому числі у жилих приміщеннях і камерах, забороняється.

У структурних дільницях установ, де передбачено тримання засуджених у приміщеннях камерного типу, для надання засудженим доступу до Інтернету у відокремлених приміщеннях обладнуються ізольовані робочі місця. Установлено Перелік веб-сайтів, до яких дозволяється доступ засудженим, затверджено Наказом Міністерства юстиції України від 19.10.2017 № 3233/5, зареєстрованим у Міністерстві юстиції України 20.10.2017 № 1280/31148, на підставі якого адміністрація установи розробляє список електронних адрес, до яких дозволяється доступ.

Засуджені можуть створювати електронну поштову скриньку та користуватися нею під контролем адміністрації установи. Засуджений може використовувати виключно особистий обліковий запис електронної поштової скриньки. Адміністрація установи ознайомлюється зі змістом вхідних і вихідних повідомлень у разі, якщо це необхідно з огляду на індивідуальні ризики окремих засуджених. Засуджений письмово повідомляється про те, що його електронна кореспонденція підлягає перегляду, про що він на повідомленні про перегляд вхідних та вихідних електронних листів ставить підпис про ознайомлення.

Під час ознайомлення зі змістом вхідних і вихідних повідомлень адміністрації та персоналу установи, які здійснюють перегляд, забороняється в будь-який інший спосіб використовувати електронну пошту та обліковий запис засудженого, крім дій, спрямованих на ознайомлення зі змістом згаданих повідомлень. У разі здійснення перегляду електронної пошти засудженого особа, яка здійснює перегляд, вносить до журналу перегляду електронного листування засуджених відмітку про дату та час здійснення перегляду електронного листування, прізвище, ім'я, по батькові засудженого, електронна пошта якого була переглянута, адресу облікового запису електронної пошти, яка підлягала перегляду, інформацію про виявлення порушень законодавства або про їх відсутність, зазначає свої посаду, звання, прізвище, ім'я та по батькові та ставить підпис. У разі якщо доступ до облікового запису мали інші особи, такий обліковий запис видаляється. Про видалення облікового запису адміністрація установи виконання покарань повідомляє засудженого під його особистий підпис.

У разі якщо доступ до облікового запису електронної пошти було отримано іншими особами злочинним шляхом, засуджений у разі встановлення такого факту має письмово повідомити про нього адміністрацію установи. З метою виконання зазначених вимог засуджені під час реєстрації електронних поштових скриньок або доступу до вже наявних надають адміністратору логін і пароль від поштових скриньок, які адміністратор реєструє у журналі реєстрації логінів та паролів поштових скриньок засуджених. Доступ до поштових скриньок засудженим, які не надали логіни та паролі від них, забороняється.

Адміністрація установи за письмовою заявою засудженого надає дозвіл на користування засобами IP-телефонії та дозвіл на використання засобів відеозв'язку через Інтернет. Перед першим сеансом користування засудженим засобами IP-телефонії та відеозв'язку адміністрація установи під його особистий підпис попереджає засудженого про здійснення аудіо- та відеозапису його розмови. Відповідна розписка додається до особової справи засудженого. У разі необхідності запис може бути переглянутий адміністрацією установи.

Листування між засудженими та Уповноваженим Верховної Ради України з прав людини, Європейським судом з прав людини, судами, а також іншими відповідними органами міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна, уповноваженими особами таких міжнародних організацій, прокурором або захисником у кримінальному провадженні, який здійснює свої повноваження, перегляду не підлягає.

Під час користування Інтернетом засудженим забороняється вносити будь-яку інформацію, у тому числі направляти листи, коментарі, знаки тощо та реєструватися на веб-сайтах, крім випадків створення та користування електронною поштовою скринькою, а також у разі необхідності здійснення реєстрації для користування дозволеними сайтами; формувати будь-які бази даних та накопичувальні диски, у тому числі віртуальні; відвідувати веб-сайти соціальних мереж, сайти, що пропагують жорстокість і насильство, й сайти еротичного або порнографічного змісту, переглядати сайти, що можуть

негативно вплинути на психічний стан засудженого, а також відвідувати сайти, що не входять до переліку та списку. Користування Інтернетом проводиться протягом дня у вільний від роботи час та поза часом, передбаченим для приймання їжі та безперервного сну. Воно оплачується власними коштами засуджених або коштами інших осіб шляхом їх внесення на електронний гаманець.

Засуджені під час перебування в стаціонарних закладах охорони здоров'я, не віднесених до відання Міністерства юстиції, з дозволу адміністрації установи можуть мати при собі та користуватися під контролем адміністрації портативними персональними комп'ютерами з доступом до Інтернету.

Отже, засудженим до позбавлення волі дозволено доступ до глобальної мережі Інтернет, і для надання цієї можливості адміністрація установи виконання покарань забезпечує оптимальний спосіб підключення установи до провайдера, який надає послуги доступу до глобальної мережі Інтернет.

Питання для самоконтролю

1. Права та обов'язки засуджених до позбавлення волі.
2. Придбання засудженими до позбавлення волі продуктів харчування та предметів першої потреби, літератури й письмового приладдя.
3. Організація розпорядку дня засуджених в установах виконання покарань: проведення перевірок наявності засуджених, розведення засуджених на роботу, порядок прийняття їжі й особистий прийом засуджених.
4. Порядок надання та правила проведення короткострокових і тривалих побачень засуджених до позбавлення волі.
5. Одержання засудженими посилок (передач) і бандеролей.
6. Розпорядок дня в установах виконання покарань.
7. Правова допомога засудженим.
8. Користування засудженими глобальною мережею Інтернет.

Перелік рекомендованої літератури

1. Кримінально-виконавчий кодекс України : закон України : від 11.06.2003 № 1129-IV [Електронний ресурс] // База даних «Законодавство України / ВР України. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15> (дата звернення: 15.11.2017).

2. Кримінальний кодекс України : закон України від 05.04.2001 № 2341-III [Електронний ресурс] // База даних «Законодавство України / ВР України. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 15.11.2017).

3. Про затвердження Правил внутрішнього розпорядку установ виконання покарань : наказ Міністерства юстиції України : від 29.01.2014 № 2186/5 [Електронний ресурс] // База даних «Законодавство України / ВР України. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1656-14> (дата звернення: 15.11.2017).

4. Про затвердження Інструкції перегляду кореспонденції (листування) осіб, які тримаються в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах : наказ Міністерства юстиції України : від 02.07.2013 № 1304/5 [Електронний ресурс] // База даних «Законодавство України / ВР України. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/z1110-13> (дата звернення: 15.11.2017).

5. Про затвердження Інструкції про порядок надання засудженим короточасних виїздів за межі установ виконання покарань : наказ Міністерства юстиції України : від 22.11.2011 № 3361/5 [Електронний ресурс] // База даних «Законодавство України / ВР України. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1372-11> (дата звернення: 15.11.2017).

6. Про затвердження Порядку організації надання засудженим доступу до глобальної мережі Інтернет : наказ Міністерства юстиції України : від 19.10.2017 № 3233/5 [Електронний ресурс] // База даних «Законодавство України / ВР України. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/z1280-17> (дата звернення: 15.11.2017).

Розділ 25

Матеріально-побутове й медико-санітарне забезпечення засуджених

1. *Поняття та нормативне регулювання матеріально-побутового забезпечення засуджених.*
2. *Забезпечення права засуджених на охорону здоров'я в установах виконання покарань.*
3. *Виконання примусового лікування.*

Матеріально-побутове забезпечення, підмінний фонд, норми харчування, медична допомога, профілактичний медичний огляд, амбулаторна медична допомога, стаціонарна медична допомога, примусове лікування.

1. Поняття та нормативне регулювання матеріально-побутового забезпечення засуджених

Ефективність виховного впливу на засуджених залежить від матеріально-побутового забезпечення осіб, засуджених до позбавлення волі. Вони мають право на належне матеріально-побутове забезпечення.

Згідно зі статтею 5 Європейських тюремних правил життя в місцях позбавлення волі повинно, настільки це можливо, наближатись до позитивних аспектів життя в суспільстві, а також не зачіпати права та гідність засуджених.

Правове регулювання матеріально-побутового забезпечення осіб, позбавлених волі, здійснюється згідно з Кримінально-виконавчим кодексом України, нормативними актами Кабінету Міністрів України та Міністерства юстиції України. Передусім матеріально-побутове забезпечення реалізується в таких напрямках: розміщення засуджених і їх житлові умови, комунально-побутове обслуговування, організація харчування, організація торгівлі, організація речового забезпечення.

Належний побут в установах виконання покарань позитивно впливає на виправлення засуджених, виробляє в них корисні навички та звички, привчає до порядку й

дисципліни та закладає основу для формування здорового морально-психологічного клімату в колективі.

Відповідно до частини 1 ст. 115 КВК України, особам, які відбувають покарання у виправних колоніях, створюються необхідні житлово-побутові умови, що відповідають правилам санітарії та гігієни. Засуджені, як правило, тримаються в приміщеннях блочного типу. У приміщеннях для засуджених, крім спальних місць, обладнуються кабінети начальників відділень, кімнати для виховної роботи, сушіння одягу та взуття, роздягальні, туалетні кімнати й кімнати побуту, а в жіночих колоніях – кімнати особистої гігієни жінок.¹¹⁵

Водночас кожне житлове приміщення, де тримаються засуджені, обладнується:

- ліжками металевими одно- або двоярусними з жорсткою сіткою за чисельністю засуджених;
- приліжковими тумбочками;
- столом на 10–12 посадкових місць і табуретами на кожного засудженого;
- гучномовцем;
- баком для питної води з кухлем і тазом;
- годинником настінним на кожну житлову секцію;
- фіранками на вікнах;
- телевізором;
- столовими й консервними ножами та ножицями;
- вішалкою для верхнього одягу.

Відповідно до частини 1 ст. 115 КВК України норма жилої площі на одного засудженого не може становити менше 4 м², а у лікувальних закладах при виправних колоніях, у виправних колоніях, призначених для тримання і лікування хворих на туберкульоз, у стаціонарі – 5 м².

Засудженим надаються індивідуальне спальне місце й постільні речі. Вони забезпечуються одягом, білизною та взуттям за сезоном з урахуванням статі й кліматичних умов, а в лікувальних закладах – спеціальним одягом і взуттям.

¹¹⁵ Кримінально-виконавчий кодекс України : закон України : від 11.06.2003 № 1129-IV [Електронний ресурс] // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15> (дата звернення: 10.12.2017)

Вагітним жінкам і матерям-годувальницям створюються поліпшені житлово-побутові умови та встановлюються підвищені норми харчування. Засуджені з дозволу адміністрації можуть додатково придбавати з коштів, які перебувають на особистих рахунках, взуття й одяг, у тому числі спортивний.

Відповідно до Розділу XXVII ПБВ УВП для засуджених створюються необхідні житлово-побутові умови. У холодну пору року температура в жилих приміщеннях установ виконання покарань підтримується на рівні не нижче +18° С. Засуджені забезпечуються триразовим гарячим харчуванням, новими предметами одягу, взуття та постільними речами.

Вартість речового майна утримується із заробітку засуджених. За їхнім бажанням вона може повністю або частково оплачуватись із коштів, що перебувають на особистих рахунках. Після оплати вартості отриманого майна воно переходить у власність засуджених.

Відповідно до частини 4 ст. 115 КВК України інвалідам першої та другої груп, жінкам з вагітністю понад 4 місяці, непрацюючим жінкам, які мають дітей у будинках дитини при виправних колоніях, непрацюючим чоловікам віком понад 60 років і жінкам понад 55 років, а також особам, звільненим від роботи через хворобу, в тому числі хворим на активну форму туберкульозу, комунально-побутові послуги надаються безоплатно.

У разі відсутності у засуджених, які звільняються від відбування покарання, необхідного за сезоном одягу та взуття або коштів на їх придбання вони забезпечуються одягом і взуттям із підмінного фонду безоплатно. Також у разі передчасного зносу, псування або втрати постільних речей, одягу та взуття засудженими, нове речове майно відпускається на підставі особистих заяв засуджених і розпорядження керівника установи за кошти, розміщені на особистих рахунках. У разі відсутності коштів на особистих рахунках засудженим видається речове майно із **підмінного фонду** безоплатно.

У разі переведення засуджених до іншої установи вони вибувають у власному одязі та взутті, а у разі його відсутності

забезпечуються одягом і взуттям із підмінного фонду безоплатно.

До підмінного фонду зараховується речове майно, яке не є власним майном засуджених і строки носіння якого не минули, а також речове майно, строки носіння якого минули, але воно за своїм якісним станом є придатним для подальшого використання за призначенням.

Засуджені **мають право:**

- придбавати предмети першої необхідності, у тому числі речового майна, не передбачені нормами належності та не заборонені до використання в установі;
- отримувати через посилки (передачі), придбавати за безготівковим розрахунком у крамницях установ постільні речі, білизну, одяг та взуття встановленого зразка, а також спортивний одяг і взуття;
- мати предмети власного речового майна замість аналогічних предметів, передбачених нормами належності, якщо вони відповідають установленому зразку;
- користуватися послугами з ремонту білизни, одягу та взуття за рахунок коштів, що перебувають на особистих рахунках.

Засуджені **зобов'язані:**

- мати охайний вигляд, дбайливо ставитись до речового майна, яким вони користуються, здійснювати за ним належний догляд та використовувати лише за призначенням;
- відшкодовувати вартість речового майна, яким його забезпечила установа, у тому числі у випадках передчасного зносу, псування або втрати постільних речей, одягу та взуття.

Засудженим **забороняється:**

- продавати, дарувати або відчужувати в інший спосіб на користь інших осіб предмети речового майна;
- завдавати шкоди власному речовому майну та майну інших засуджених.

Матеріальне забезпечення засуджених жінок, які мають дітей, і порядок приймання до будинку дитини при виправній колонії, перебування та вибуття з нього дітей і засуджених жінок, які мають при собі дітей віком до 3 років,

визначається Типовим положенням про будинок дитини при виправній колонії, затвердженим Наказом Міністерства юстиції України та Міністерства охорони здоров'я України від 21.03.2013 № 500/5/219, зареєстрованим у Міністерстві юстиції України 22.03.2013 за № 471/23003.

Розділом XXVII ПВР УВП передбачено, що в установах засудженим надаються платні послуги, у тому числі фотографування, копіювання документів, прокат кіно- та відеофільмів, додаткове медичне обслуговування, ремонт годинників, електробритв та інший дрібний ремонт предметів і речей, дозволених до використання, лазне-пральні та інші послуги.

Відповідно до статті 20 Мінімальних стандартних правил поводження з ув'язненими адміністрація установи повинна у звичайних умовах забезпечити кожному ув'язненому харчування, достатньо якісне для підтримки його здоров'я та сил.

Постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження норм добового забезпечення продуктами харчування засуджених до позбавлення волі, а також осіб, які перебувають у слідчих ізоляторах, лікувально-трудовах профілакторіях» від 16.06.1992 № 336 для різних категорій позбавлених волі встановлено 11 **норм харчування**.

Харчування осіб в установах організовується:

- для засуджених у їдальнях, які розміщуються на території, що охороняється, у житлових, а в деяких випадках у виробничих зонах у спеціальних будівлях, збудованих або реконструйованих за типовими проектами; зал для приймання їжі повинен забезпечити локалізацію осіб, які перебувають у житловій зоні, й осіб, які працюють на виробництві; особам, які утримуються в приміщеннях камерного типу, їжа видається безпосередньо в камери;

- для засуджених та осіб, узятих під варту, які перебувають в установах виконання покарань із камерним режимом утримання, – в харчоблоках і кухнях, розташованих у режимному корпусі або спеціальній будівлі на території, що охороняється, збудованих або реконструйованих за типовими проектами;

- для дітей, які тримаються в будинках дитини при установі виконання покарань, у якій відбувають покарання

їхні матері, – у їдальнях, які розміщуються безпосередньо в будинках дитини при установі виконання покарань, збудованих або реконструйованих за типовими проектами.

В установах виконання покарань застосовуються такі норми добового розподілу харчування:

- для харчування засуджених в установах виконання покарань;

- для засуджених, зайнятих на важких роботах чи роботах із шкідливими умовами праці;

- для засуджених, які тримаються в приміщеннях камерного типу виправних колоній максимального рівня безпеки та арештних домах;

- для засуджених, які тримаються у виховних колоніях;

- для осіб, які тримаються в установах виконання покарань, слідчих ізоляторах Державної кримінально-виконавчої служби, ізоляторах тимчасового тримання, приймальниках-розподільниках та інших приймальниках Міністерства внутрішніх справ, що постраждали від наслідків аварії на Чорнобильській АЕС;

- для хворих, які перебувають на лікуванні у лікувальних закладах і медичних частинах установ Державної кримінально-виконавчої служби;

- для вагітних жінок і матерів-годувальниць, які тримаються в установах виконання покарань і слідчих ізоляторах;

- для дітей, які перебувають із матерями у слідчих ізоляторах та у будинках дитини при виправних колоніях, у яких тримаються їх матері;

- для засуджених, які переміщуються до місця відбування покарання, з одного місця відбування покарання до іншого, та осіб, що були звільнені від відбування покарання та прямують до місця проживання.

За цією нормою забезпечуються засуджені, які переміщуються до місця відбування покарання, з одного місця відбування покарання до іншого, й особи, що були звільнені від відбування покарання і прямують до місця проживання. Хворим та дітям на час переміщення видається набір продуктів за призначенням лікаря в межах вартості продуктів, що входять до норми харчування, за якою вони

забезпечуються в установах перебування. Звільнених від відбування покарання на час проїзду до місця проживання дозволяється замість набору продуктів забезпечувати коштами у розмірі вартості продуктів, що входять до норми харчування, за якою вони забезпечувалися в установі перебування, за діючими цінами. Під час прямування до місця проживання звільнених жінок з дітьми набір продуктів за призначенням лікаря видається також і на дітей, виходячи із вартості продуктів, що входять до норми забезпечення дітей. Особи, які переміщуються до місця призначення більше, ніж протягом 3 діб, обов'язково забезпечуються гарячим харчуванням.

Загальна норма для осіб, які утримуються у виправних колоніях, передбачає харчування сумарної калорійності не менше 2 500 калорій. Цією нормою користується більша частина вказаної категорії засуджених. Засуджені, які працюють на виробництві з важкими або шкідливими умовами праці, якщо вони виконують норму виробітку, отримують підвищене харчування сумарної калорійності не менше 3 500 калорій.

Якість готового харчування контролюється шляхом зняття проби медичним працівником, а контроль за підтриманням у добовому раціоні необхідної кількості білків, жирів, вуглеводів і сумарної калорійності – шляхом лабораторного аналізу.

Здійснення контролю з боку чергового помічника начальника установи та медичних працівників за приготуванням і закладкою продуктів харчування фіксується у відповідних журналах.

Під час приготування їжі особливу увагу звертають на її якість, зокрема органолептичні властивості приготовленої їжі. Окремі показники її якості оцінюють у такій послідовності:

- візуально (зовнішній вигляд, колір), запах, консистенція;
- дегустація (смак, однорідність).

Засуджені жінки, які проживають за межами виправної колонії, та їхні діти віком до 3 років забезпечуються харчуванням і речовим майном за нормами, встановленими

законодавством для вагітних жінок і матерів-годувальниць, які перебувають у будинку дитини при виправних колоніях.

Адміністрація виправної колонії сприяє засудженим жінкам у влаштуванні їхніх дітей у ясла. За потреби на період робочого дня матерів їхні діти можуть перебувати в будинках дитини при виправних колоніях.

Відповідно до Наказу Міністерства юстиції України «Про затвердження положення про організацію лазне-прального обслуговування осіб, які тримаються в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах» від 06.08.2012 № 849/5, лазне-пральне обслуговування осіб, які тримаються в установах виконання покарань і слідчих ізоляторах, охоплює:

- організацію регулярного щотижневого миття в лазні з обов'язковою заміною натільної та постільної білизни й рушників;

- прання верхнього одягу, натільної та постільної білизни, рушників та іншого майна, крім шкарпеток; прання шкарпеток здійснюється засудженими самостійно;

- дезінфекцію (дезінсекцію) верхнього одягу, натільної та постільної білизни, постільних речей (ковдр, матраців, подушок) і рушників;

- ремонт речового майна;

- надання перукарських послуг;

- забезпечення милом, пральним порошком, кальцинованою содою та іншими мийними засобами для лазне-пральних, санітарно-гігієнічних і туалетних потреб згідно з установленими законодавством нормами;

- забезпечення лазне-пральним обладнанням і запасними частинами до нього, інвентарем, перукарським інструментом та іншими експлуатаційними матеріалами й коштами на оплату витрат на лазне-пральне обслуговування.

Лазне-пральні послуги надаються безоплатно засудженим інвалідам I та II груп, жінкам з вагітністю понад 4 місяці, непрацюючим жінкам, які мають дітей у будинках дитини при виправних колоніях, непрацюючим чоловікам і жінкам пенсійного віку, а також особам, звільненим від роботи через хворобу, в тому числі хворим на активну форму туберкульозу.

Засуджені, які відбувають покарання в установах виконання покарань, відшкодовують вартість наданих їм лазне-пральних послуг з нарахованого їм заробітку або іншого доходу.

Засудженим, які з незалежних від них причин не працюють і не отримують за цей час заробітну плату та не мають іншого доходу, зазначені послуги надаються за встановленими нормами безоплатно.

Адміністрація установи організовує лазне-пральне обслуговування засуджених у лазнях та пральнях, а також у разі необхідності – у лазнях і пральнях підприємств, що не належать до сфери управління Міністерства юстиції України.

Відповідно до Наказу Міністерства юстиції України «Про норми витрат мила та мийних засобів для осіб, які тримаються в установах виконання покарань, слідчих ізоляторах, курсантів і слухачів навчальних закладів, осіб рядового і молодшого начальницького складу та працівників Державної кримінально-виконавчої служби» від 10.02.2012 № 233/5 норма витрат на туалетні, санітарно-гігієнічні потреби й миття в лазні для осіб, які тримаються в установах виконання покарань установлюється таким чином:

- витрати мила на одне миття в лазні – 25 г на одну особу;

- мило, яке передбачено на санітарно-гігієнічні потреби особам, які тримаються в установах виконання покарань і слідчих ізоляторах (кухарям, пекарям, різальникам хліба, підсобним робітникам їдалень, перукарям, дезінфекторам, а також зайнятим господарським обслуговуванням установ на роботах, що віднесені до забруднених), видається для місць загального користування (приміщення для умивання);

- на туалетні потреби та для миття в лазні видається мило туалетне, на санітарно-гігієнічні потреби – мило господарче; у разі відсутності мила туалетного дозволяється заміняти його милом господарчим і навпаки.

Отже, належний побут в установах виконання покарань позитивно впливає на виправлення засуджених, виробляє в них корисні навички та звички, привчає до порядку й дисципліни та закладає основу для формування здорового морально-психологічного клімату в колективі.

2. Забезпечення прав засуджених на охорону здоров'я в установах виконання покарань

Реалізація медико-санітарного забезпечення засуджених у місцях позбавлення волі – одна із складових частин відбування покарання. Його організація впливає з конституційного права громадян України на охорону здоров'я та медичну допомогу. Його правове регулювання здійснюється Кримінально-виконавчим кодексом України та законодавством про охорону здоров'я.

Відповідно до спільного Наказу Міністерства юстиції України й Наказу Міністерства охорони здоров'я України «Про затвердження Порядку організації надання медичної допомоги засудженим до позбавлення волі» від 15.08.2014 № 138/5/572 для медико-санітарного забезпечення засуджених у місцях позбавлення волі організовано лікувально-профілактичні установи, а для лікування й утримання інфекційно хворих – установи виконання покарань на правах лікувальних. Лікувально-профілактична й санітарно-протиепідеміологічна робота в місцях позбавлення волі організовується та здійснюється згідно із законодавством про охорону здоров'я.

Медична допомога засудженим надається, як у закладах охорони здоров'я Державної кримінально-виконавчої служби України. Це заклади охорони здоров'я, до яких входять лікарняні заклади (спеціалізована туберкульозна лікарня, спеціалізована дерматовенерологічна лікарня, спеціалізована психіатрична лікарня, багатопрофільна лікарня, багатопрофільна лікарня для інвалідів I та II груп, які потребують постійного медичного нагляду та реабілітації), амбулаторно-поліклінічні заклади (амбулаторія, амбулаторно-профілактичні відділення, медична частина установи виконання покарань, пункт охорони здоров'я) й аптеки.

У закладах охорони здоров'я Державної кримінально-виконавчої служби України надаються екстрена медична допомога, первинна медична допомога та спеціалізована (вторинна) медична допомога, здійснюються санітарно-гігієнічні та протиепідемічні заходи, організовується забезпечення лікарськими засобами й виробами медичного

призначення та проводиться реабілітаційне лікування після захворювань і травм.

Під час проведення первинного медичного огляду й повного медичного обстеження в дільниці карантину діагностики та розподілу, профілактичного медичного огляду або направлення до лікарняного закладу із засудженими проводиться співбесіда з питань профілактики інфекційних захворювань, у тому числі ВІЛ/СНІДу, та пропонується проведення тестування на ВІЛ-інфекцію за згодою засудженого, яка фіксується у формі первинної облікової документації № 025/о «Медична карта амбулаторного хворого» або формі «Медична карта стаціонарного хворого».

До консультування, обстеження та лікування хворих засуджених можуть залучатися лікарі закладів охорони здоров'я. Орієнтовний перелік закладів охорони здоров'я для надання медичної допомоги засудженим визначається Міністерством охорони здоров'я, управліннями охорони здоров'я обласних, Київської міської державної адміністрації та міжрегіональними управліннями з питань виконання кримінальних покарань та пробації Міністерства юстиції з урахуванням спеціалізації закладів охорони здоров'я й наявності умов, які дозволяють забезпечити ізоляцію засуджених.

Засуджений має право на вільний вибір лікаря. У разі звернення засудженого до лікаря закладу охорони здоров'я Державної кримінально-виконавчої служби України з проханням про допуск обраного лікаря медичний працівник закладу охорони здоров'я протягом однієї доби готує медичну довідку про стан здоров'я засудженого та запит до керівництва установи виконання покарань.

Керівництво установи виконання покарань забезпечує допуск лікаря до засудженого протягом 3 робочих днів після пред'явлення обраним лікарем паспорта громадянина, документа про освіту та сертифіката спеціаліста. Висновок медичного обстеження, консультації та дані щодо проведеного лікування лікарем в обов'язковому порядку включаються до медичної карти.

Відшкодування витрат, пов'язаних із наданням обраним засудженим лікарем медичної допомоги,

здійснюється за рахунок власних коштів засудженого або його родичів. Відшкодування витрат, пов'язаних з наданням засудженому медичної допомоги за наслідками нещасного випадку на виробництві або професійного захворювання, які настали до засудження, здійснюється відповідно до законодавства.

Засуджені, що є потерпілими внаслідок нещасного випадку на виробництві чи професійного захворювання, що настали до засудження, яким висновком медико-соціальної експертної комісії визначено потребу в медичній та соціальній допомозі, забезпечуються нею відповідно до законодавства.

Консультавання, обстеження та лікування обраним засудженим лікарем здійснюються в умовах закладу охорони здоров'я Державної кримінально-виконавчої служби України у присутності медичного персоналу.

У разі потреби в додаткових обстеженнях, які не можуть бути здійснені в закладах охорони здоров'я Державної кримінально-виконавчої служби, їх проведення здійснюється на базі закладу охорони здоров'я з орієнтовного переліку, де таке обстеження може бути проведено.

Про необхідність проведення обстеження, яке потребує вивезення засудженого до закладу охорони здоров'я з орієнтовного переліку, медичний працівник закладу охорони здоров'я Державної кримінально-виконавчої служби готує медичну довідку про стан здоров'я такого засудженого, в якій визначає строк, протягом якого керівництво установи виконання покарань має направити засудженого для проведення такого обстеження, та запит до керівництва установи.

Керівництво установи не пізніше строку, визначеного лікарем у медичній довідці, забезпечує направлення засудженого на обстеження до закладу охорони здоров'я з орієнтовного переліку. Якщо за результатами огляду чи обстеження засудженого встановлено, що він потребує надання медичної допомоги в закладі охорони здоров'я з орієнтовного переліку, лікар закладу охорони здоров'я Державної кримінально-виконавчої служби готує медичну довідку про стан здоров'я засудженого та звертається із

запитом до керівництва колонії. Потім обов'язково забезпечується перевезення засудженого до такого закладу охорони здоров'я. Також керівництвом колонії організовується та забезпечується цілодобова охорона засудженого під час лікування у закладі охорони здоров'я.

Усі висновки медичних обстежень, консультацій та дані щодо лікування в обов'язковому порядку вносяться до медичної карти засудженого.

Документи, що містять відомості про стан здоров'я засудженої особи та надання їй необхідної медичної допомоги, повинні зберігатися з додержанням умов, що гарантують конфіденційність цих відомостей. Порядок доступу до медичної документації персоналу установи виконання покарань визначається окремим наказом керівника цієї установи.

Засуджені забезпечуються лікарськими засобами, виробами медичного призначення й технічними та іншими засобами реабілітації. Лікарські засоби, виробы медичного призначення і технічні та інші засоби реабілітації можуть бути отримані від родичів засуджених або інших осіб за умови їх призначення лікарем і погодження з начальником закладу охорони здоров'я Державної кримінально-виконавчої служби.

Для передачі лікарських засобів, виробів медичного призначення і технічних та інших засобів реабілітації родичі засудженого або інші особи подають заяву, яка згодом зберігається у медичній карті засудженого. Після отримання передачі засуджений ознайомлюється з переліком лікарських засобів, виробів медичного призначення і технічних та інших засобів реабілітації, які були передані для його лікування, про що особисто розписується в заяві.

Отримані від родичів засуджених або інших осіб лікарські засоби та виробы медичного призначення зберігаються в закладах охорони здоров'я Державної кримінально-виконавчої служби в окремих шафах і перебувають на обліку, який відображається в карті обліку лікарських засобів та їх аналогів, виробів медичного призначення і технічних та інших засобів реабілітації, отриманих від родичів та інших осіб, за формою, де

засуджений ставить особистий підпис після закінчення курсу лікування.

Технічні й інші засоби реабілітації використовуються засудженими за призначенням і під контролем лікаря медичної частини установи.

Усі особи, які вибувають з установи, проходять медичний огляд з проведенням флюорографічного обстеження. Після закінчення огляду робиться висновок щодо стану здоров'я кожного, хто вибуває, який заноситься у медичну карту. Медичний працівник, який здійснював огляд, ставить свій особистий підпис під висновком на відкритій довідці особової справи засудженого, який вибуває з установи.

У разі звільнення з установи засуджений, який за висновком лікаря закладу охорони здоров'я Державної кримінально-виконавчої служби потребує надання екстреної медичної допомоги, транспортується бригадою екстреної (швидкої) медичної допомоги до закладу охорони здоров'я з орієнтовного переліку з випискою з медичної карти, крім хворих на туберкульоз, механізм супроводу яких під час звільнення визначається Порядком взаємодії установ виконання покарань та суб'єктів соціального патронажу під час підготовки до звільнення осіб, які відбувають покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк.

У разі смерті засудженого факт біологічної смерті засвідчує лікар закладу охорони здоров'я Державної кримінально-виконавчої служби. Патолого-анатомічний розтин трупа засудженого проводиться відповідно до положень статті 72 Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» у найближчому закладі охорони здоров'я, де його можна провести.

Що стосується медичного обслуговування засуджених у медичних частинах, то після прибуття в установу всі засуджені протягом доби проходять первинний медичний огляд з метою виявлення осіб, яким заподіяно тілесні ушкодження, осіб, які становлять епідемічну загрозу для оточення або потребують надання медичної допомоги, та осіб з педикульозом. Результати первинного медичного огляду фіксуються у медичній карті, яка надсилається зі слідчого ізолятора разом з особовою справою засудженого.

У разі виявлення у засудженого тілесних ушкоджень медичний працівник негайно повідомляє керівництво установи та складає довідку у трьох примірниках, у якій детально описуються характер ушкоджень, їх розміри й розташування. Два примірники довідки долучаються до матеріалів особової справи та медичної картки, а третій примірник видається особисто засудженому. Про факт виявлення тілесних ушкоджень у засудженого керівництво установи упродовж доби з моменту виявлення тілесних ушкоджень письмово інформує прокурора.

Під час первинного медичного огляду в разі виявлення у засудженого захворювання медичний працівник медичної частини установи оцінює стан здоров'я засудженого та можливу небезпеку, яку становить наявне в засудженого захворювання для оточення, а також визначає можливість надання медичної допомоги в умовах медичної частини установи чи направлення засудженого до лікарняного закладу або закладу охорони здоров'я з орієнтовного переліку.

У випадку необхідності направлення засудженого до лікарняного закладу або до закладу охорони здоров'я з орієнтовного переліку медичний працівник медичної частини установи готує медичну довідку про стан здоров'я такого засудженого, в якій визначає строк, протягом якого керівництво установи має направити засудженого на лікування.

Медична допомога засудженому надається негайно в умовах медичної частини установи. У разі неможливості надання такої допомоги в повному обсязі засуджений направляється до лікарняного закладу або до закладу охорони здоров'я з орієнтовного переліку не пізніше строку, визначеного медичним працівником у медичній довідці.

Усі ВІЛ-інфіковані, які прибувають до установи, беруться на диспансерний облік відповідальним за перед- та після тестове консультування медичним працівником, який призначається наказом начальника установи.

Медичний працівник, відповідальний за перед- та після тестове консультування, спільно з начальником медичної частини у триденний строк після оформлення первинної облікової документації надсилає її оригінали на паперових

носіях поштою до обласного (міського) центру профілактики та боротьби зі СНІДом. Після первинного медичного огляду засуджені направляються в дільницю карантину, діагностики та розподілу.

Медичне обстеження засуджених у дільниці карантину, діагностики та розподілу здійснюється таким чином:

1) протягом 14 діб перебування засуджених у дільниці карантину, діагностики та розподілу вони підлягають повному медичному обстеженню, яке здійснюють лікарі медичної частини відповідно до фахової спрямованості, а також флюорографічному обстеженню;

2) до повного медичного обстеження входять збір анамнестичних даних, антропометричні дослідження, об'єктивне обстеження органів та систем, гінекологічний огляд жінок з мазками на цитологічне обстеження, у дівчат – пальцьове обстеження через пряму кишку; визначення гостроти зору і слуху, туберкулінова діагностика в установі щодо неповнолітніх осіб; аналіз крові, загальний аналіз сечі, електрокардіограма, пальцьове обстеження прямої кишки, пневмотахометрія, у жінок – пальпаторне обстеження молочних залоз, огляд лікарем-терапевтом, психіатром і стоматологом та за показаннями – лікарями інших спеціальностей; виявлення осіб, які мають симптоми, що вимагають обов'язкового обстеження на туберкульоз за результатами клінічного скринінгу, у разі виявлення таких осіб проводиться дворазове дослідження мокротиння методом мікроскопії його мазка; за результатами повного медичного обстеження лікар медичної частини проводить добір неповнолітніх, які за станом здоров'я потребують оздоровчого режиму, медичного нагляду та посиленого харчування, в оздоровчі групи, які створюються при стаціонарах медичних частин;

3) під час повного медичного обстеження засудженого з метою встановлення діагнозу лікарі медичної частини установи використовують дані анамнезу, медичної документації, долученої до особової справи засудженого, результати попередніх оглядів, лабораторних, рентгенологічних і функціональних методів дослідження; після закінчення обстеження лікар негайно готує висновок

про стан здоров'я засудженого з рекомендаціями щодо працевлаштування, який заноситься у медичну карту;

4) у випадках, коли лікарі медичної частини не можуть самостійно встановити діагноз, до обстеження залучаються фахівці закладів охорони здоров'я;

5) залежно від стану здоров'я та встановленого діагнозу засудженому негайно надається необхідна медична допомога;

6) подальший медичний контроль за станом здоров'я засуджених здійснюється під час профілактичних медичних оглядів, а також у разі звернень засуджених зі скаргами на стан здоров'я до медичної частини;

7) у разі заяви засудженого щодо перебування його на диспансерному обліку людей, які живуть з ВІЛ, начальник установи направляє до закладу охорони здоров'я, в якому засуджений перебуває на обліку, запит щодо направлення медичної документації пацієнта для ведення його обліку та здійснення медичного нагляду за ним;

8) діагноз ВІЛ-інфекції засудженим встановлюється комісією у складі медичного працівника, відповідального за проведення перед- і після тестового консультування на ВІЛ, начальника медичної частини та лікаря-інфекціоніста;

9) засуджені, в яких уперше виявлено ВІЛ-інфекцію, беруться під медичний нагляд відповідно до вимог Порядку ведення обліку людей, які живуть з ВІЛ, та здійснення медичного нагляду за ними;

10) після встановлення діагнозу ВІЛ-інфекції лікар-інфекціоніст спільно з медичним працівником медичної частини установи, який відповідає за перед- та після тестове консультування, визначає показання для призначення антиретровірусної терапії та вживає заходів, передбачених Порядком взаємодії закладів охорони здоров'я, територіальних органів внутрішніх справ, установ виконання покарань і слідчих ізоляторів у частині забезпечення послідовності диспансерного спостереження за ВІЛ-позитивними особами, здійснення клініко-лабораторного моніторингу за перебігом хвороби та проведення антиретровірусної терапії.

Також з метою виявлення та запобігання поширенню інфекційних і паразитарних, виявлення загальносоматичних

та психічних захворювань серед засуджених в установі один раз на рік проводиться **профілактичний медичний огляд**. Неповнолітнім засудженим і засудженим, які перебувають в установі у приміщеннях камерного типу, профілактичний медичний огляд проводиться двічі на рік.

Графік проведення профілактичних медичних оглядів затверджується начальником установи, а начальником медичної частини організовується профілактичний медичний огляд засуджених згідно з графіком. У цьому огляді обов'язково беруть участь терапевт, психіатр і стоматолог чи зубний лікар. У разі відсутності вказаних фахівців у медичній частині вони залучаються з лікарняних закладів чи закладів охорони здоров'я. Профілактичний медичний огляд неповнолітніх проводиться лікарем-педіатром, отоларингологом, окулістом, невропатологом, хірургом, стоматологом і психіатром.

Засуджені, які працюють на об'єктах харчування та переробної промисловості, у будинках дитини, загальноосвітніх навчальних закладах, підрозділах з професійної підготовки у спеціальних виховних колоніях, медичних частинах, лікарняних закладах, аптеках, пральнях, лазнях, кімнатах для тривалих побачень, гуртожитках, клубах, об'єктах водозабезпечення та каналізації та дільницях розведення й вирощування тварин, проходять обов'язкові попередні та профілактичні медичні огляди. На кожного засудженого зазначеної категорії заводиться форма первинної облікової документації № 1-ОМК «Особиста медична книжка».

Крім медичного огляду, в установі засудженим надається **амбулаторна медична допомога**. Амбулаторний прийом засуджених здійснюється лікарем у медичній частині щодня у години, визначені наказом начальника установи. Для кожного відділення, зміни чи декількох відділень визначається час амбулаторного прийому.

Засуджені особисто записуються у журналі попереднього запису на амбулаторний прийом, який ведеться у кожному відділенні установи та зберігається у начальника відділення соціально-психологічної служби. Перед початком амбулаторного прийому Журнал попереднього запису передається до медичної частини.

Прийом без попереднього запису в Журналі попереднього запису проводиться за рішенням лікаря.

До початку амбулаторного прийому фельдшер підбирає медичні карти амбулаторних хворих засуджених, записаних у Журналі попереднього запису, опитує пацієнтів для з'ясування їх скарг, вимірює у них температуру тіла, здійснює огляд на педикульоз і з урахуванням стану їх здоров'я визначає черговість направлення на прийом.

Амбулаторному лікуванню, що триває не більше ніж 15–20 днів, підлягають засуджені, які за характером захворювання (травми) не потребують складних методів діагностики й лікування.

Обсяг діагностичних і лікувальних заходів щодо хворих залежить від можливості забезпечення в умовах медичної частини лабораторного, рентгенологічного та інших обстежень. Амбулаторні хворі, які потребують дієтичного харчування, зараховуються на нього за висновком лікаря.

Після огляду засудженого лікар стисло й розбірливо записує до медичної карти дату прийому, скарги, дані об'єктивного обстеження, діагноз і призначення, робить висновок про потребу звільнення від роботи чи необхідність стаціонарного лікування та ставить свій підпис.

Хворі, яким призначено амбулаторне лікування, для приймання лікарських засобів та виконання інших процедур приходять до медичної частини протягом дня у визначені години. Медичні призначення виконує фельдшер, про що робить відмітки у формі «Журнал обліку процедур» та формі «Листок лікарських призначень». Лікарські засоби засудженими приймаються відповідно до встановлених лікарем призначень під контролем фельдшера. У разі необхідності цілодобового невідкладного прийому лікарських засобів вони видаються на руки хворому за призначенням лікаря.

Довідки про звільнення від роботи, рецепти та інша медична документація на руки засудженим не видаються.

У дільницях посиленого контролю установи з максимальним рівнем безпеки, де засуджені тримаються у приміщеннях камерного типу, медичний працівник щодня перевіряє загальний стан їх здоров'я під час обходу камер. У разі звернення засудженого зі скаргами на стан здоров'я він

робить відповідні призначення або записує засуджених на амбулаторний прийом.

У режимних корпусах амбулаторний прийом здійснює лікар у спеціально обладнаних і відповідно оснащених приміщеннях за попереднім записом, зробленим медичним працівником, а в разі відсутності медичного працівника – інспектором служби охорони, нагляду та безпеки.

Про засуджених, які потребують екстреної медичної допомоги, інспектори служби охорони, нагляду й безпеки негайно повідомляють медичну частину установи.

Засудженим, які перебувають у приміщеннях камерного типу та дисциплінарних ізоляторах, амбулаторна медична допомога надається на місці медичним працівником під час щоденної перевірки загального стану їх здоров'я. У випадках, коли є загроза здоров'ю або життю засудженого, який тримається у зазначених приміщеннях, медичний працівник негайно у письмовому вигляді інформує про це начальника установи, який дає дозвіл на переміщення такого засудженого до медичної частини. Медичним працівникам забороняється перебувати в приміщеннях камерного типу та дисциплінарних ізоляторах без супроводження персоналу служби охорони, нагляду і безпеки.

Засуджені також можуть отримувати **стаціонарну медичну допомогу** у медичній частині. Стаціонар медичної частини призначається для обстеження і лікування засуджених, які потребують стаціонарного режиму, із строком лікування до 30 днів; необхідного стаціонарного долікування засуджених, виписаних з лікарняних закладів або закладів охорони здоров'я; тимчасової ізоляції в ізоляторі медичної частини інфекційних чи з підозрою на інфекційне захворювання засуджених до направлення їх у спеціалізовану лікарню; стаціонарного лікування нетранспортабельних засуджених до стабілізації їх стану й направлення в лікарняний заклад або заклад охорони здоров'я; розміщення неповнолітніх засуджених, які належать до оздоровчої групи.

В умовах стаціонару медичної частини здійснюється стаціонарне лікування неповнолітніх засуджених лише із захворюваннями, які можна вилікувати протягом двох тижнів, та за наявності в медичній частині лікаря-педіатра. За відсутності лікаря-педіатра або якщо неповнолітні

засуджені потребують більш тривалого періоду стаціонарного лікування, вони негайно направляються до закладу охорони здоров'я з орієнтовного переліку.

На кожного засудженого заводиться медична карта, до якої заносяться всі дані щодо лікувально-діагностичного процесу в стаціонарі медичної частини, у тому числі отримані під час обстеження хворого засудженого, з листом призначень. Про всі випадки термінової чи планової госпіталізації у стаціонар, а також виписування з нього начальник медичної частини (черговий медичний працівник) негайно повідомляє начальника відділення соціально-психологічної служби.

Начальник медичної частини затверджує розпорядок дня для засуджених у стаціонарі медичної частини, з яким засуджені знайомляться під особистий підпис у медичній карті під час надходження в стаціонар. Усі засуджені, які прибувають до стаціонару, обов'язково проходять санітарну обробку. Натільна білизна засудженого здається у пральню, після чого дезінфікується і під час виписування повертається йому. Його одяг і взуття зберігаються у медичній частині. У стаціонарах здійснюються профілактичні дезінфекційні заходи, а також поточна й заключна дезінфекція з урахуванням діагнозу інфекційного захворювання.

У стаціонарі засуджені, які становлять небезпеку для оточення, розміщуються окремо від інших засуджених. Для цього там обладнуються інфекційний і психіатричний ізолятори. При цьому кількість ліжок визначається з урахуванням можливостей стаціонару. *Ізолятор* призначається для тимчасової ізоляції інфекційних хворих засуджених і засуджених з підозрою на інфекційні та психічні захворювання для надання їм первинної медичної допомоги, нагляду та спостереження за ними та для збору матеріалів, необхідних для діагностики захворювання. Засуджені, хворі на туберкульоз, в інфекційному ізоляторі тримаються окремо та розподіляються з урахуванням результатів мікробіологічних досліджень.

Під час перебування у стаціонарі медичної частини засуджений проходить обстеження відповідно до наявного у нього захворювання, під час якого використовуються всі доступні в медичній частині методи інструментального та

лабораторного досліджень. У стаціонарі медичної частини цілодобово чергує медичний працівник. Кількість чергових медичних працівників визначає начальник медичної частини за погодженням з начальником установи. Черговий лікар з урахуванням стану здоров'я засудженого здійснює корекцію медичних призначень.

Обхід засуджених, які перебувають у стаціонарі медичної частини, лікарі здійснюють щодня. Записи у медичній карті роблять один раз на 2–3 дні у разі легкого перебігу захворювання та щодня в разі тяжких випадків і випадків середньої тяжкості. Начальник медичної частини установи оглядає засуджених не рідше ніж один раз на тиждень і в обов'язковому порядку – у перший день прибуття засудженого та перед його виписуванням.

Засудженим з розладами психіки та поведінки внаслідок уживання психоактивних речовин в умовах стаціонару медичної частини призначається загальноозміцнювальна терапія з використанням речовин, що впливають на метаболічні процеси, та сенсibiliзуювальна терапія.

У разі розладів психіки та поведінки, агресивної поведінки з проявами буйства або намагання у збудженому стані вчинити членушкодження до засудженого застосовується захід ізоляції у виді поміщення до окремої палати-ізолятора медичної частини.

Для неповнолітніх засуджених, фізично ослаблених, які мають вагу нижче встановленої норми, перенесли різні тяжкі захворювання, травми чи хірургічні втручання, мають відхилення у стані здоров'я тривалого характеру й належать до спеціальної групи обліку та підлягають постійному диспансерному нагляду, при стаціонарах медичних частин створюються оздоровчі групи.

Після проведення курсу стаціонарного лікування засуджені переводяться на підтримувальне амбулаторне лікування.

Медичне обслуговування засуджених у лікарняних закладах має такі особливості. Направленню на госпіталізацію в лікарняні заклади підлягають засуджені, в яких виникли захворювання або загострилися хронічні хвороби, лікування яких потребує госпіталізації до

лікарняних закладів, а також у разі необхідності проведення додаткового обстеження в умовах лікарняних закладів.

Направлення засуджених, які потребують госпіталізації, до лікарняних закладів здійснюється за висновком лікаря медичної частини з урахуванням переліку показань і протипоказань для направлення хворих до спеціалізованих та багатопрофільних лікарень (відділень). Направлення на лікування засуджених, які потребують спеціалізованої психіатричної допомоги, здійснюється згідно з нарядом на госпіталізацію до психіатричної лікарні. Питання про видачу наряду вирішується негайно з дня надходження запиту.

До особових справ засуджених, які направляються до лікарняних закладів, додаються у конвертованому вигляді медична карта й виписка з медичної карти засудженого, який лікувався в медичній частині. У разі направлення жінок з дітьми додаються свідоцтво про народження дитини та історія її розвитку. Доступ до медичної документації має виключно медичний персонал.

Приймання засуджених у лікарняний заклад з установи здійснюється за наявності висновку лікаря про потребу проведення лікування засудженого в лікарняному закладі чи проведення обстеження в умовах стаціонару лікарняного закладу.

Забороняється приймати до багатопрофільних лікарень засуджених, хворих на інфекційні захворювання, за відсутності у складі лікарень інфекційно-боксованого відділення. Такі засуджені негайно направляються до лікарняного закладу або до закладу охорони здоров'я з орієнтовного переліку відповідного профілю, у складі яких є таке відділення.

Усі засуджені, які прибули до лікарняного закладу, підлягають обов'язковій санітарній обробці зі зміною білизни. Речі хворого засудженого (одяг, взуття) дезінфікують і після опису, засвідченого черговим фельдшером та особами, які супроводжують хворого, передають на зберігання до вибуття хворого з лікарняного закладу.

Отже, засуджені мають як право отримувати медичну допомогу від адміністрації установи, так і право на платні медичні послуги за власні кошти. Відповідальність за стан

здоров'я осіб в період відбування покарань покладається на адміністрацію установи.

3. Виконання примусового лікування

До засуджених до позбавлення волі осіб, які мають хворобу, що становить небезпеку для здоров'я інших осіб, і тих, які не пройшли повного курсу лікування й відмовляються від нього, адміністрацією колонії застосовуються призначені судом *примусові заходи медичного характеру або примусове лікування*.

Примусові заходи медичного характеру або примусове лікування призначаються двом категоріям засуджених: які мають хворобу, що становить небезпеку для здоров'я інших осіб, та які не пройшли повного курсу лікування й відмовляються від нього.

Примусові заходи медичного характеру або примусове лікування проводяться адміністрацією виправної колонії тільки на підставі рішення суду. Якщо під час відбування покарання буде встановлено, що засуджений має хворобу, яка становить небезпеку для здоров'я інших осіб, і відмовляється від лікування, адміністрація колонії вносить до суду подання про застосування до такої особи примусового лікування.

Найбільшу поширеними захворюваннями, за наявності яких ухвалюється рішення про застосування до засудженого примусового лікування, є туберкульоз, психічні, венеричні хвороби та СНІД, а також карантинні захворювання. Примусове лікування хворих здійснюється в медичній частині виправної колонії лікарем відповідного профілю. Адміністрація установи забезпечує умови для проведення належного курсу примусового лікування цих осіб у період відбування покарання.

У разі надходження до виправної колонії засуджених, яким призначено примусове лікування, протягом 3 днів їх має оглянути лікар відповідного профілю, який під час першого огляду повинен ознайомити засудженого з основними положеннями організації та проведення примусового лікування. Таких засуджених ставлять на диспансерний облік. На кожного засудженого цієї категорії заводиться контрольна

картка диспансерного нагляду за психічно хворими та медична картка амбулаторного хворого на іншу хворобу. Усі хворі проходять лабораторні обстеження: загальний аналіз крові й сечі, серологічне обстеження крові (реакція Вассермана), обов'язковими є рентгеноскопія (-графія) або флюорографія, електрокардіографія.

Лікування повинно бути безперервним протягом усього періоду перебування в установі. Не рекомендується здійснювати планове специфічне лікування осіб, які утримуються у приміщеннях камерного типу, для них планове лікування продовжується після звільнення з приміщення камерного типу.

У разі виявлення в засудженого, який проходить примусове лікування, протипоказань щодо його проведення, медична комісія установи виконання покарань у складі начальника медичної частини виправної колонії, лікаря відповідного профілю та лікаря-терапевта вирішує питання про припинення лікування. Рішення ухвалюється після ретельного обстеження хворого. Матеріали про припинення лікування передаються комісією адміністрації установи для направлення в суд.

Відмову від лікування слід розглядати як порушення режиму відбування покарання. Після того як будуть вичерпані всі методи психотерапевтичного впливу, а засуджений продовжить відмовлятися від лікування, начальник виправної колонії на підставі подання начальника медичної частини ухвалює рішення про застосування до такого засудженого заходів стягнення, передбачених статтею 132 КВК України. Щодо засуджених, які допустили зриви у лікуванні, застосовують проти рецидивну терапію.

Переведення засуджених, які не закінчили курс лікування, зі спеціальної установи виконання покарань до іншої здійснюється лише в разі крайньої потреби. При цьому слід робити детальний епікриз про стан хворого та проведення лікування. Після завершення курсу примусового лікування засуджених слід представити медичній комісії медичної частини виправної колонії, яка оцінює перебіг лікування та досягнуті результати, розглядає питання про необхідність у його закінченні чи продовженні й дає рекомендації про строки та методи подальшого лікування.

Якщо засуджений пройшов курс лікування без порушень, то адміністрація виправної колонії на підставі висновку медичної комісії надсилає до суду подання про припинення примусового лікування.

У разі систематичного порушення засудженим порядку проходження примусового лікування, у результаті чого заходи лікувально-виховного впливу не дали позитивних наслідків, йому призначається повторний курс лікування, після чого знову вирішується питання про припинення примусового лікування. Хворі, які страждають на хворобу, що становить небезпеку для оточуючих, проходять комплексну терапію під наглядом лікаря відповідного профілю за індивідуальним призначенням для кожного хворого.

Отже, примусові заходи медичного характеру або примусове лікування проводяться адміністрацією виправної колонії тільки на підставі рішення суду. Якщо під час відбування покарання буде встановлено, що засуджений має хворобу, яка становить небезпеку для здоров'я інших осіб, і відмовляється від лікування, адміністрація виправної колонії негайно повинна внести до суду подання по застосуванню до такої особи примусового лікування.

Питання для самоконтролю

1. Організація комунально-побутового забезпечення засуджених.

2. Організація лазне-прального обслуговування засуджених.

3. Організація харчування засуджених. Норми харчування.

4. Речове забезпечення засуджених та його норми.

5. Торгове обслуговування засуджених в установах виконання покарань.

6. Основні завдання медичної служби виправної колонії, її структура.

7. Порядок отримання додаткових платних медичних послуг та лікування засуджених за межами установи виконання покарань.

8. Умови тримання і порядок примусового годування засуджених, які відмовляються від уживання їжі.

Перелік рекомендованої літератури

1. Кримінально-виконавчий кодекс України : закон України : від 11.06.2003 № 1129-IV [Електронний ресурс] // База даних «Законодавство України / ВР України. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15> (дата звернення: 15.11.2017).

2. Кримінальний кодекс України : закон України від 05.04.2001 № 2341-III [Електронний ресурс] // База даних «Законодавство України / ВР України. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 15.11.2017).

3. Про затвердження Правил внутрішнього розпорядку установ виконання покарань : наказ Міністерства юстиції України : від 29.01.2014 № 2186/5 [Електронний ресурс] // База даних «Законодавство України / ВР України. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1656-14> (дата звернення: 15.11.2017).

4. Про Державну кримінально-виконавчу службу України : закон України : від 23.06.2005 № 2713-IV [Електронний ресурс] // База даних «Законодавство України / ВР України. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2713-15/para012#o12> (дата звернення: 15.11.2017).

5. Про норми харчування осіб, які тримаються в установах виконання покарань, слідчих ізоляторах Державної кримінально-виконавчої служби, ізоляторах тимчасового тримання, приймальниках-розподільниках та інших приймальниках Міністерства внутрішніх справ : постанова Кабінету Міністрів України : від 16.06.1992 № 336 [Електронний ресурс] // База даних «Законодавство України / ВР України. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/336-92-%D0%BF> (дата звернення: 15.11.2017).

6. Про норми витрат мила та мийних засобів для осіб, які тримаються в установах виконання покарань, слідчих ізоляторах, курсантів і слухачів навчальних закладів, осіб рядового і молодшого начальницького складу та працівників Державної кримінально-виконавчої служби : наказ

Міністерства юстиції України: від 10.02.2012 № 233/5 [Електронний ресурс] // База даних «Законодавство України / ВР України. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ru/z0204-12> (дата звернення: 15.11.2017).

7. Про затвердження Порядку забезпечення речовим майном та норм належності речового майна для засуджених, які відбувають покарання в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах: наказ Міністерства юстиції України: від 20.02.2012 № 280/5 [Електронний ресурс] // База даних «Законодавство України / ВР України. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0261-12> (дата звернення: 15.11.2017).

8. Про затвердження положення про організацію лазне прального обслуговування осіб, які тримаються в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах: наказ Міністерства юстиції: від 06.08.2012 № 849/5 [Електронний ресурс] // База даних «Законодавство України / ВР України. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0947-12> (дата звернення: 15.11.2017).

9. Про затвердження Порядку організації надання медичної допомоги засудженим до позбавлення волі: наказ Міністерства юстиції: від 15.08.2014 № 1348/5/572 [Електронний ресурс] // База даних «Законодавство України / ВР України. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0990-14> (дата звернення: 15.11.2017).

10. Про затвердження Положення про організацію продовольчого забезпечення у Державній кримінально-виконавчій службі України на мирний час: наказ Міністерства юстиції: від 08.06.2012 № 850/5 [Електронний ресурс] // База даних «Законодавство України / ВР України. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0982-12> (дата звернення: 15.11.2017).

Розділ 26

Праця засуджених до позбавлення волі як засіб виправлення та ресоціалізації

1. Залучення засуджених до позбавлення волі до суспільно корисної праці.
2. Оплата праці засуджених та зарахування коштів на особисті рахунки.
3. Пенсійне забезпечення засуджених до позбавлення волі.

Праця засуджених, господарське обслуговування, умови праці, тривалість робочого часу, майстерня, оплата праці, відрахування із заробітку засудженого, пенсійне забезпечення, пенсії за інвалідністю.

1. Залучення засуджених до позбавлення волі до суспільно корисної праці

У процесі відбування покарання у виді позбавлення волі засуджені залучаються до праці. За своїми характеристиками **праця засуджених** є різновидом суспільної праці взагалі. Основні відмінності полягають у підпорядкуванні праці засуджених меті кримінально-виконавчого законодавства, наявності специфіки деяких правовідносин та організації праці осіб, позбавлених волі.

У статті 6 КВК України зазначено, що основними засобами виправлення й ресоціалізації засуджених є встановлений порядок виконання та відбування покарання, пробація, суспільно корисна праця, соціально-виховна робота, загальноосвітнє та професійно-технічне навчання й громадський вплив.

Праця засуджених у місцях позбавлення волі регулюється чинним Кримінально-виконавчим кодексом України (ст.118–122) і є важливою передумовою ефективного використання інших засобів виправлення й ресоціалізації засуджених. Згідно з Європейськими пенітенціарними правилами праця в місцях позбавлення волі

визнається позитивною складовою виправного впливу на засуджених, а заходи з охорони здоров'я засуджених та техніки безпеки їхньої праці мусять бути не менш суворими, аніж заходи, що застосовуються щодо працівників на волі.

Відповідно до статті 118 КВК України засуджені до позбавлення волі мають право працювати в місцях і на роботах, які визначаються адміністрацією колонії. Засуджені залучаються до суспільно корисної праці з урахуванням наявних виробничих потужностей, зважаючи при цьому на стать, вік, працездатність, стан здоров'я та спеціальність.

Вони залучаються до оплачуваної праці, як правило, на підприємствах чи у майстернях колоній, а також на державних підприємствах або підприємствах інших форм власності за строковим трудовим договором, що укладається між засудженим і виправною колонією, за умови забезпечення їх належної охорони й ізоляції. Адміністрація зобов'язана створювати умови, що дають змогу засудженим займатися суспільно корисною оплачуваною працею. Засуджені не мають права припиняти роботу з метою вирішення трудових та інших конфліктів. Вони можуть залучатися без оплати праці лише до робіт з благоустрою колоній і прилеглих до них територій, а також поліпшення житлово-побутових умов засуджених або до допоміжних робіт із забезпечення колоній продовольством. До цих робіт їх залучають, як правило, в порядку черговості, в неробочий час і не більш, ніж на дві години на день.¹¹⁶

Згідно з Наказом Міністерства юстиції України «Про затвердження Інструкції про умови праці та заробітну плату засуджених до обмеження волі або позбавлення волі» від 7.03.2013 № 396/5 засуджені до позбавлення волі залучаються до праці:

- у центрах трудової адаптації;
- у майстернях, підсобних господарствах установ;
- на підприємствах установ виконання покарань;

¹¹⁶ Кримінально-виконавчий кодекс України : закон України : від 11.06.2003 № 1129-IV [Електронний ресурс] // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15> (дата звернення: 10.12.2017)

- на підприємствах державної або інших форм власності за умови забезпечення їх належної охорони й ізоляції відповідно до укладених угод між установою, де відбуває покарання засуджений, та замовником;

- на роботах з господарського обслуговування установ.

Праця засуджених організовується з дотриманням правил охорони праці, техніки безпеки й виробничої санітарії, встановлених законодавством про працю. Використання праці засуджених на посадах, пов'язаних з матеріальною відповідальністю, забороняється.

Засудженим до позбавлення волі інвалідам I та II груп, хворим на активну форму туберкульозу, жінкам з вагітністю понад 4 місяці, жінкам, які мають дітей у будинках дитини при виправних колоніях, дозволяється працювати за їхнім бажанням з урахуванням висновку лікарської комісії установи.

Забороняється використовувати працю засуджених:

- 1) у приміщеннях, де розміщено зброю, спецзасоби та службову документацію;

- 2) на роботах, пов'язаних з устаткуванням для множення документів, радіотелеграфною й телефонною технікою;

- 3) на посадах продавців, бухгалтерів-операціоністів, касирів, завідувачів продовольчих і речових складів;

- 4) на роботах, пов'язаних з обліком, зберіганням і видачею медикаментів, а також вибухових та отруйних речовин;

- 5) як фотографів, зубопротезистів, водіїв легкових та оперативних автомобілів і мотоциклів;

- 6) на посадах з підпорядкуванням їм вільнонайманого персоналу.

Засуджені, які залучаються до роботи із забезпечення пожежної безпеки виправних колоній, несуть цілодобове чергування в розрахунках пожежних команд із правом відпочинку та сну в депо пожежної охорони виправних колоній. Перевірка цих осіб проводиться щогодинно та цілодобово.

Господарське обслуговування установ виконання покарань. Особи, уперше засуджені до позбавлення волі за злочини невеликої або середньої тяжкості чи тяжкі злочини,

можуть бути за їхньою згодою залишені у слідчому ізоляторі чи направлені у виправну колонію максимального рівня безпеки для роботи з господарського обслуговування.

У виправних колоніях максимального рівня безпеки господарське обслуговування виконується засудженими, направленими згідно зі статтею 89 КВК України для таких робіт. За межами виправних колоній мінімального, середнього та максимального рівнів безпеки виконання господарських робіт може здійснюватися засудженими, які тримаються в дільницях соціальної реабілітації.

Відбір засуджених для виконання робіт з господарського обслуговування установ виконання покарань, а також для заміщення майстрів, бригадирів і нарядників проводиться начальниками відповідних служб за погодженням із відділами нагляду і безпеки, оперативними службами та відділами по контролю за виконанням судових рішень після їх медичного обстеження. Для виконання робіт з господарського обслуговування установ виконання покарань та підтримання належного порядку в місцях проживання серед засуджених призначаються старші днювальні та днювальні. Для призначення на роботи з господарського обслуговування колоній максимального рівня безпеки потрібна письмова згода засуджених. Їх призначення на вищезгадані роботи оформляється наказами начальників установ, виписки з яких долучаються до особових справ засуджених.

Особи, які відбувають покарання у виправних колоніях максимального рівня безпеки, дільницях посиленого контролю та секторах максимального рівня безпеки, залучаються до праці тільки на об'єктах, розташованих на території колоній. Виробничі цехи розміщуються там в ізольованих приміщеннях у межах зони, що охороняється.

Такі засуджені виводяться на роботу в спеціально обладнані цехи, де встановлюються додаткові засоби охорони та забезпечується надійна ізоляція з тим, щоб зазначені особи в період роботи не могли вступати в контакти з іншими засудженими. Під час виведення з цехів і камер засуджені підлягають обшуку, а приміщення – огляду.

У нагальних випадках адміністрація виправних колоній може залучати засуджених до ремонтно-будівельних робіт

на території виправних колоній за умови забезпечення суворої ізоляції цих осіб від засуджених, залишених у виправних колоніях максимального рівня безпеки для господарського обслуговування.

У разі неможливості працевикористання засуджених з виведенням у виробничі цехи вони можуть залучатися до праці в робочих камерах з додержанням вимог санітарних норм і правил охорони праці.

Залучення до праці спрямовано насамперед на те, щоб спонукати засуджених ставитися до праці як до позитивної та необхідної складової їх життя, у тому числі й подальшого життя на волі. Такі ж вимоги висувають до праці ув'язнених Європейські тюремні правила. Необхідно, щоб, звільнившись з установи виконання покарань, особа мала певні навички та вміння, які дозволять їй знайти законні засоби для існування та допоможуть безболісно увійти у життя на волі.

Умови праці засуджених до позбавлення волі (ст. 119 КВК України). Для осіб, які відбувають покарання у виді позбавлення волі, робочий тиждень не може перевищувати норму тривалості робочого часу, встановленого законодавством про працю. Місце та вид роботи, час початку та закінчення роботи (зміни) визначаються адміністрацією колонії. Засуджені звільняються від роботи у вихідні, святкові та неробочі дні, визначені законодавством про працю. З урахуванням характеру виконуваних засудженим робіт допускається підсумований облік робочого часу з тим, щоб тривалість робочого часу за обліковий період не перевищувала нормального кількості робочих годин.

Праця засуджених організовується з додержанням правил охорони праці, техніки безпеки й виробничої санітарії, встановлених законодавством про працю.

До **тривалості робочого часу** засуджених не включається час:

- перевірок наявності засуджених на робочих місцях, проведення огляду й обшуку виробничих об'єктів, якщо це призводить до зупинки виробничого процесу;

- виведення на роботу та зняття з роботи.

Якщо за характером виробництва й умовами роботи, а також виходячи з особливостей функціонування установ,

запровадження п'ятиденного робочого тижня є недоцільним, за рішеннями начальників установ, погодженими з міжрегіональними управліннями з питань виконання кримінальних покарань та юстиції Міністерства юстиції України, встановлюється шестиденний робочий тиждень з одним вихідним днем.

Відповідно до Наказу Мінюсту України «Про затвердження Інструкції про умови праці та заробітну плату засуджених до обмеження волі або позбавлення волі» від 07.03.2013 № 396/5 у разі шестиденного робочого тижня тривалість щоденної роботи не може перевищувати 7 годин за тижневої норми 40 годин, 6 годин – за тижневої норми 36 годин і 4 години – за тижневої норми 24 години.

У виховних колоніях тривалість робочого часу встановлюється:

- для засуджених віком від 15 до 16 років – 24 години на тиждень;
- для засуджених віком від 16 до 18 років – 36 годин на тиждень;
- для засуджених, які досягли вісімнадцятирічного віку й були залишені у виховній колонії в порядку, визначеному статтею 148 Кримінально-виконавчого кодексу України, – 40 годин на тиждень.

Напередодні святкових і неробочих днів тривалість роботи засуджених, крім засуджених неповнолітніх і засуджених, зайнятих на роботах із шкідливими умовами праці, яким згідно із законодавством встановлено скорочену тривалість робочого часу, скорочується на одну годину.

Напередодні вихідних днів тривалість роботи в разі шестиденного робочого тижня не може перевищувати 5 годин.

У разі роботи засуджених у нічну пору встановлена тривалість роботи скорочується на одну годину. Тривалість нічної роботи зрівнюється з денною в тих випадках, коли це необхідно за умовами виробництва, зокрема на виробництві з безперервним технологічним процесом, а також на змінних роботах в разі шестиденного робочого тижня з одним вихідним днем.

Засуджені звільняються від роботи у вихідні, святкові та неробочі дні, визначені законодавством про працю, їх

залучення до роботи у ці дні проводиться за письмовим наказом начальника установи. Робота у вихідний день компенсується наданням іншого дня відпочинку або у грошовій формі у подвійному розмірі.

Згідно з Наказом Міністерства юстиції України «Про затвердження Положення про майстерню установи виконання покарань, слідчого ізолятора» від 22.03.2012 № 442/5 **майстерня** є структурним підрозділом виправної колонії чи виховної колонії. Джерело її утримання – кошти спеціального фонду державного бюджету.

Майстерня створюється з метою:

- забезпечення реалізації права засуджених на працю;
- збереження трудових навичок засуджених.

Діяльність майстерні передбачає виробництво продукції, виконання робіт, надання послуг та ведення інших видів діяльності, не заборонених законодавством України.

У разі неможливості залучення до праці засуджених у приміщеннях майстерні вони можуть залучатися до праці у спеціальних приміщеннях, обладнаних робочими місцями, з додержанням вимог санітарних норм і правил охорони праці.

Розгляд заяв і відбір осіб для роботи в майстерні установи проводяться комісією, яка створюється наказом начальника установи. До її складу входять начальник установи, посадова особа установи, яка відповідно до розподілу функціональних обов'язків організовує роботу з питань залучення засуджених до праці та трудової адаптації, представники соціально-психологічної служби та служби нагляду і безпеки й інших структурних підрозділів установи.

Кількість засуджених та осіб, узятих під варту, які залучаються до роботи в майстерні, визначається наявністю виробничих можливостей установи, обсягів робіт та їх трудомісткості, наявністю в особи необхідної спеціальності, набутих професійного досвіду та навичок, статтю, віком і станом здоров'я.

Список осіб, які залучаються до роботи в майстерні, затверджується начальником установи. Один примірник цього списку передається у чергову частину установи, другий – начальнику майстерні.

На кожну особу, яка залучається до роботи в майстерні, заводиться відомість обліку виконаних робіт за

встановленою формою. Для бригади, що працює за єдиним нарядом, заводяться відомість обліку виконаних робіт і таблиць обліку робочого часу бригади, який ведеться щодня.

Начальник майстерні або старший майстер заповнює книгу видачі змінних завдань та обліку виконаних робіт, яка ведеться щодня й у якій вказуються всі особи, що працюють індивідуально, або номер бригади, найменування виробів, деталей, завдання й фактичне виконання його за зміну кожною особою або бригадою. У разі колективної відрядної оплати праці, що ґрунтується на відрядних розцінках, загальна сума заробітної плати обчислюється за результатами роботи бригади в цілому за певний проміжок часу. Кожному члену бригади заробітна плата нараховується залежно від кваліфікаційного розряду та відпрацьованого часу.

Отже, залучення засуджених до праці здійснюється з урахуванням наявних виробничих потужностей установи, враховуються вік, стать, працездатність, стан здоров'я та спеціальність засудженого.

2. Оплата праці засуджених і зарахування коштів на особисті рахунки

Праця осіб, засуджених до позбавлення волі, оплачується відповідно до її кількості та якості. Форми й системи оплати праці, норми праці та розцінки встановлюються нормативно-правовими актами Міністерства юстиції України.

Заробітна плата, нарахована засудженим, за умови виконання ними норми виробітку (денної, тижневої, місячної) або тривалості робочого часу (у тому числі в разі залучення до робіт на підприємствах державної або інших форм власності) не може бути меншою за законодавчо встановлений мінімальний розмір заробітної плати.

Відповідно до статті 120 КВК України у виправних колоніях на особистий рахунок засуджених, які працюють на виробництві, зараховується незалежно від усіх відрахувань не менше 50 % нарахованого їм місячного заробітку.

Засудженим, які відбувають покарання у виховних колоніях, дільницях соціальної реабілітації виправних

колоній і колоніях мінімального рівня безпеки з полегшеними умовами тримання, а також засудженим жінкам, яким дозволено проживання за межами виправної колонії, на особистий рахунок зараховується незалежно від усіх відрахувань не менше 75 % нарахованого їм місячного заробітку.

Засудженим, як прибули до установ виконання покарань, дозволяється в перший місяць роботи до нарахування заробітку за умов сумлінного ставлення до праці й за відсутності порушень режиму придбавати в крамниці продукти харчування та предмети першої потреби за рахунок коштів, які є на особистих рахунках. У разі відсутності таких коштів їм може бути нарахований аванс у розмірі 50 % дозволеної для цих витрат суми в рахунок майбутнього заробітку. Наданий аванс утримується із заробітку засудженого за той місяць, у якому він був нарахований.

Надання права користування коштами з особистих рахунків та авансу здійснюється за письмовою заявою засуджених начальником виправної колонії.

У виняткових випадках адміністрація виховної колонії може надати одноразову грошову допомогу неповнолітнім засудженим, які не мають близьких родичів і раніше перебували в дитячих будинках, у розмірі 50 % мінімального розміру заробітної плати зі спеціального фонду.

Праця засуджених оплачується відрядно, погодинно або за іншими системами оплати праці. Основною системою оплати праці є відрядна, яка застосовується на всіх роботах, що піддаються нормуванню та точному обліку.

Відрядна система оплати праці поділяється на індивідуальну й колективну системи оплати праці.

У разі індивідуальної відрядної системи оплати праці заробітна плата засудженого визначається множенням кількості виготовленої продукції на відрядну розцінку за одиницю виробу.

У разі колективної відрядної системи оплати праці загальна сума заробітної плати обчислюється за результатами роботи бригади в цілому за певний відрізок часу. Кожному члену бригади заробітна плата нараховується

залежно від присвоєного йому в установленому порядку кваліфікаційного розряду та відпрацьованого часу.

Погодинна система оплати праці для засуджених застосовується лише на роботах, що не піддаються нормуванню й точному обліку. Годинна тарифна ставка робітника першого розряду, праця якого оплачується погодинно, встановлюється у розмірі, що перевищує законодавчо встановлену мінімальну заробітну плату в погодинному розмірі.

Під час розробки тарифних ставок необхідно дотримуватися міжкваліфікаційних співвідношень їх розмірів. Для оплати праці робітників із засуджених, які не виробляють продукцію (наладчики устаткування, транспортувальники та підсобні робітники), але від результатів праці яких залежить заробіток робітників із відрядною системою оплати праці, може застосовуватись непряма відрядна система оплати праці. Заробітна плата такого робітника нараховується залежно від присвоєного йому в установленому законодавством порядку кваліфікаційного розряду, відпрацьованого часу та показника виконання норм робітниками з відрядною системою оплати праці, яких обслуговує відповідна допоміжна ділянка.

Тарифікація робіт, що виконуються засудженими, та встановлення їм кваліфікаційних розрядів проводяться відповідно до Переліку професій працівників за випусками Єдиного тарифно-кваліфікаційного довідника із зазначенням професій, розділів і випусків чинного Довідника кваліфікаційних характеристик професій працівників, затвердженого Наказом Міністерства праці та соціальної політики України від 26.11.2008 № 557.

Присвоєння засудженим кваліфікаційних розрядів чи їх підвищення здійснюється кваліфікаційною комісією установи з урахуванням складності робіт, що виконуються в цеху, та теоретичної підготовки засудженого.

На основі висновку кваліфікаційної комісії начальник установи затверджує наказом кваліфікаційний розряд засудженого. Про присвоєння йому розряду робиться запис у його особовій справі.

На засуджених поширюються розміри доплат за роботу у важких, шкідливих та особливо шкідливих умовах праці. Доплати за умови праці визначаються за даними атестації робочих місць та оцінювання умов праці в розмірах, не менших, ніж передбачені законодавством.

Для виконання робіт, що виконуються засудженими, у складі бригади із засуджених наказом керівника установи або директора підприємства установи призначається бригадир (ланковий). Оплата праці бригадирів із засуджених здійснюється на загальних умовах з іншими членами бригади.

За керівництво бригадою бригадиру встановлюється доплата у розмірі:

- до 10 % тарифної ставки розряду, присвоєного бригадиру, в разі чисельності бригади до 10 осіб;
- до 20 % тарифної ставки розряду, присвоєного бригадиру, в разі чисельності бригади від 11 до 25 осіб;
- до 30 % тарифної ставки розряду, присвоєного бригадиру, в разі чисельності бригади понад 25 осіб.

Розмір доплати визначається керівником установи або підприємства установи виконання покарань. Ланковим доплата за керівництво ланкою в разі чисельності ланки понад 5 осіб встановлюється в розмірі 50 % відповідної доплати бригадира.

Доплата за керівництво бригадою і ланкою виплачується лише за умови виконання бригадами (ланками) встановлених виробничо-технічною службою змінних завдань відповідно до плану виробництва продукції, високу якість продукції (робіт) і за відсутності порушень трудової дисципліни в бригаді (ланці). Якщо вищезазначені умови не будуть повністю виконані, то керівник установи або підприємства установи виконання покарань має право повністю або частково позбавити бригадира (ланкового) доплати. Тримання бригадирів, звільнених від основної роботи, у виробничих бригадах не дозволяється.

Засудженим, які обіймають посади спеціалістів і службовців підприємств установ виконання покарань, посадові оклади встановлюються за схемами, які діють у відповідних галузях економіки.

Заробітна плата, нарахована засудженим, зайнятим на роботах з господарського обслуговування, за умови виконання ними встановленої норми виробітку (денної, тижневої, місячної) або тривалості робочого часу, не може бути менше законодавчо встановленого мінімального розміру заробітної плати.

Для засуджених, зайнятих на відповідних посадах медичних працівників, яким передбачено підвищення посадових окладів за переліком установ (слідчих ізоляторів), їх підрозділів та посад, робота на яких дає право на підвищення посадових окладів у зв'язку з небезпечними для здоров'я та особливо важкими умовами праці, це підвищення визначається в тих самих розмірах.

Оплата праці учнів із засуджених за час їх навчання, перекваліфікації або навчання іншим професіям проводиться тільки за виготовлену ними якісну продукцію за чинними на підприємстві установи (у майстерні, центрі трудової адаптації) нормами та розцінками. За час проходження теоретичного курсу навчання оплата учням не здійснюється.

Кваліфікованим робітникам із засуджених, залученим без звільнення від основної роботи до виробничого навчання робітників під час їх підготовки, перепідготовки, освоєння суміжних професій і підвищення кваліфікації на виробництві, може здійснюватись додаткова оплата в розмірі до 10 % місячної тарифної ставки за кожного навченого робітника.

Робота в надурочний час не допускається, за винятком випадків, передбачених статтею 62 Кодексу законів про працю України. Загальна кількість надурочних робіт для кожного засудженого протягом року не повинна перевищувати 120 годин, а час, витрачений на виконання робіт у надурочний час протягом 2 днів поспіль, не повинен перевищувати 4 годин.

У разі залучення засуджених до роботи в надурочний час тривалість такої роботи відображається у таблиці виконаних робіт у надурочний час із зазначенням години початку й кінця роботи. Компенсація надурочних робіт шляхом надання відгулу не допускається.

Робота в надурочний час оплачується:

- за погодинною системою оплати праці – у подвійному розмірі годинної ставки;

- за відрядною системою оплати праці – за всі відпрацьовані надурочні години виплачується доплата у розмірі 100 % тарифної ставки працівника відповідної кваліфікації, оплата праці якого здійснюється за погодинною системою.

У разі підсумованого обліку робочого часу (за тиждень, місяць, квартал, рік) надурочним вважається час, що перевищує тижневу, місячну, квартальну чи річну кількість робочих годин, установлену графіком для засудженого. Такий порядок оплати застосовується незалежно від фактичного розподілу надурочного часу за окремими днями місяця чи іншого облікового періоду. У разі відрядної оплати праці засуджений понад відрядний заробіток одержує належну доплату за роботу в надурочний час, що обчислюється за тими самими правилами.

Оплата надурочної роботи проводиться засудженим з установленною тривалістю робочого дня незважаючи на те, входять ці роботи до кола їх трудових обов'язків чи ні, а також засудженим із ненормованим робочим днем за виконання в надурочний час роботи, що не входить до кола їх трудових обов'язків.

Під час підрахунку надурочних годин робота у святковий чи неробочий день, виконана понад установлену тривалість робочого дня, не враховується, оскільки вона оплачується у подвійному розмірі.

Робота засуджених у вихідні, святкові та неробочі дні оплачується у подвійному розмірі (у виняткових випадках, коли неможливо надати інший день відпочинку):

- відрядникам – за подвійними відрядними розцінками;

- засудженим, праця яких оплачується за годинними або денними ставками, – у розмірі подвійної годинної або денної ставки;

- засудженим, які одержують місячний оклад, – у розмірі одинарної годинної або денної ставки понад оклад, якщо робота у святковий і неробочий день здійснювалась у межах місячної норми робочого часу, і в розмірі подвійної годинної або денної ставки понад оклад, якщо робота

здійснювалась понад місячну норму; оплата у зазначеному розмірі проводиться за години, фактично відпрацьовані у святковий і неробочий день.

У разі коли частина робочого часу припадає на святковий чи неробочий день, у подвійному розмірі оплачуються тільки ті години роботи, що були фактично відпрацьовані у святковий чи неробочий день (від 0 до 24-ї години).

На безперервно діючих підприємствах (цехах, дільницях, агрегатах) у разі роботі за графіками змінності, а також у разі підсумованому обліку робочого часу робота у святкові й неробочі дні включається в місячну норму робочого часу. Норма визначається за календарем шляхом множення установленої тривалості робочого дня на кількість робочих днів у цьому місяці.

У разі виготовлення продукції, що виявилася браком не з вини засудженого, оплата праці за її виготовлення проводиться за зниженими розцінками. При цьому місячна заробітна плата засудженого не може бути нижчою від двох третин тарифної ставки встановленого йому розряду (окладу).

Засудженим, які працюють на підприємствах установ виконання покарань, на роботах з господарського обслуговування, а також на підприємствах державної або інших форм власності, за кожну годину роботи нічної пори проводиться доплата в розмірі 35 % годинної тарифної ставки (посадового окладу). Нічною вважається пора з 10-ї години вечора до 6-ї години ранку.

У разі тимчасового припинення роботи (виробничого процесу) не з вини засуджених вони на весь час такого припинення виводяться до житлової зони або переводяться на іншу роботу. При цьому обраховується рівень виконання норм виробітку й оплачується робота за фактично відпрацьований час.

Облік виконаних робіт у бригаді, що працює за єдиним нарядом, ведеться за кінцевими результатами роботи бригади. Виробничі завдання бригаді, що працює за єдиним нарядом, видається з розрахунку кількості відрядників, які входять до неї. Кількість годин, відпрацьованих членами бригади, повинна дорівнювати добутку кількості робітників

бригади на тривалість робочої зміни. У табелях бригад, що працюють за єдиним нарядом, проставляється фактично відпрацьований час для розрахунку заробітної плати.

Відомості обліку виконаних робіт першого числа кожного місяця або у разі звільнення засудженого чи особи, узятої під варту, з установи підписуються особами, які виводились на роботу до майстерні, затверджуються начальником майстерні та передаються до фінансового відділу (сектору) установи.

Форми й системи оплати праці, розміри тарифних ставок і відрядних розцінок для осіб, які залучаються до роботи в майстерні, встановлюються відповідно до вимог нормативно-правових актів з питань оплати праці.

Відрахування із заробітку засуджених. Відповідно до статті 121 КВК України, засуджені до позбавлення волі, які відбувають покарання у виправних колоніях, відшкодовують витрати на їх утримання, крім вартості харчування, взуття, одягу, білизни, спецхарчування та спецодягу. Із нарахованого їм заробітку, пенсій та іншого доходу вони відшкодовують комунально-побутові та інші надані послуги.

Відрахування та відшкодування із заробітної плати засуджених здійснюються відповідно до законодавства з дотриманням такої черговості:

- податок з доходів фізичних осіб;
- аліменти;
- за виконавчими листами на користь громадян;
- за виконавчими листами на користь юридичних осіб;
- відшкодування матеріальних збитків, заподіяних засудженими державі під час відбування покарання.

Засуджені до позбавлення волі, яким до відбування покарання була призначена пенсія, що переховується органами Пенсійного фонду України за місцем відбування покарання, відшкодовують витрати на своє утримання у виправній колонії з перерахованої пенсії. Засуджені, які тримаються у колоніях мінімального рівня безпеки з полегшеними умовами тримання, а також у дільницях соціальної реабілітації виправних колоній, продукти харчування і речове майно придбавають за власні кошти, а комунально-побутові та інші послуги оплачують на загальних підставах за встановленими тарифами.

Незалежно від суми відшкодування витрат на утримання, на особистий рахунок засуджених зараховується: у виправних колоніях – 50 % нарахованого їм заробітку; засудженим, які відбувають покарання в дільницях соціальної реабілітації виправних колоній чи колоніях мінімального рівня безпеки з полегшеними умовами тримання, засудженим жінкам, яким дозволено проживання за межами виправної колонії, – не менше 75 % нарахованого їм заробітку; засудженим, які отримують пенсію – не менше 50 % пенсії.

Отже, праця осіб, засуджених до позбавлення волі, оплачується відповідно до її кількості та якості. У виправних колоніях на особистий рахунок засуджених, які залучаються до суспільно корисної оплачуваної праці, зараховується незалежно від усіх відрахувань не менше 50 % нарахованого їм місячного заробітку.

3. Пенсійне забезпечення засуджених до позбавлення волі

Засуджені до позбавлення волі зазнають лише тих правообмежень, які випливають із закону та вироку суду. Це право передбачає можливість на загальних підставах отримати **пенсійне забезпечення** за віком, по інвалідності, у зв'язку з втратою годувальника та в інших випадках, передбачених законом.

Збереження за засудженими права на пенсійне забезпечення є цілком логічним і зрозумілим. Засуджений не позбавляється статусу громадянина з усім комплексом прав та обов'язків, властивих цьому статусу. Крім того, навіть якщо особу піддано покаранню, необхідно презумувати, що вчинений злочин – це помилка, яка не перехресує колишнього життя людини, її праці та поваги до її віку. До того ж якщо засуджений здійснював сплату зборів до Пенсійного та інших фондів соціально страхування, це означає, що він працював, тобто брав участь у спільному житті й має право отримати забезпечення від держави.

До установи виконання покарань може потрапити особа, якій пенсію вже призначено. Ці засуджені підлягають державному пенсійному забезпеченню на загальних

підставах. Призначена пенсія перераховується органами Пенсійного фонду України за місцем відбування покарання такого пенсіонера і з неї відшкодовуються витрати на його утримання в установі (харчування, речове майно, комунально-побутові послуги та інше).

Особливістю призначення пенсії особі, яка досягла пенсійного віку в процесі відбування покарання, є те, що в таких випадках час роботи в установі зараховується в стаж роботи, необхідний для призначення трудової пенсії, після звільнення її за умови сплати нею страхових внесків.

Відповідно до статті 122 КВК України пенсії засудженим за наявності відповідного права мають призначатися територіальними органами Пенсійного фонду України на рахунок установи за місцем відбування покарання.

Особи, яким була призначена пенсія до відбування покарання, підлягають державному пенсійному забезпеченню на загальних підставах.

Особа, яка під час відбування покарання набула права на пенсію, відповідно, надає адміністрації виправного закладу клопотання про забезпечення необхідних умов для призначення їй пенсії за місцезнаходженням цього виправного закладу, в тому числі щодо виклику представників Пенсійного фонду України й офіційного прийому ними у встановленому порядку необхідних документів безпосередньо від особи, яка відбуває покарання, або від її представника за нотаріальним дорученням.

Адміністрація виправного закладу не більш ніж протягом 30 днів з дня реєстрації клопотання особи, яка набула права на призначення пенсії під час відбування покарання, забезпечує зустріч засудженого з представником Пенсійного фонду України та всебічно сприяє належному оформленню й поданню ним відповідних документів або забезпечує умови для оформлення та подання необхідних документів через представника особи, яка відбуває покарання.

Витрати на відрядження представників Пенсійного фонду України для здійснення заходів щодо оформлення необхідних документів відшкодовуються у встановленому

порядку за рахунок отриманих унаслідок цього пенсій відповідними особами, які відбувають покарання.

Час роботи засуджених у період відбування ними покарання у виді позбавлення волі зараховується у стаж роботи для призначення трудової пенсії.

Засуджені, які втратили працездатність під час відбування покарання, після звільнення їх від покарання мають право на пенсію й на компенсацію шкоди у випадках і у порядку, встановлених законодавством України.

Адміністрація установи зобов'язана сприяти своєчасному оформленню документів на отримання пенсії або оформленню компенсації заподіяної шкоди відповідно до законодавства України.

Засудженим до позбавлення волі, які досягли пенсійного віку, встановленого статтею 26 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», інвалідам I та II груп, хворим на активну форму туберкульозу, жінкам з вагітністю понад 4 місяці, та жінкам, які мають дітей у будинках дитини при виправних колоніях, дозволяється працювати за їхнім бажанням з урахуванням висновку лікарської комісії установи.

Мінімальний розмір пенсії за віком встановлюється у розмірі мінімального споживчого бюджету. В умовах кризового стану економіки та спаду виробництва мінімальний розмір пенсії за віком встановлюється у розмірі не нижче межі малозабезпеченості. Він підвищується у зв'язку зі збільшенням величини вартості мінімального споживчого бюджету чи межі малозабезпеченості. Максимальний розмір пенсії не може перевищувати 3 мінімальних пенсій за віком.

Призначення **пенсії за інвалідністю**, яка настала під час відбування покарання у місцях позбавлення волі, здійснюється у порядку, встановленому для призначення пенсії засудженим на загальних підставах. Водночас за встановленим порядком до заяви про призначення пенсії за інвалідністю додається, серед іншого, виписка з акта огляду медико-соціальною експертною комісією.

Повнолітнім засудженим огляд медико-соціальної експертної комісії проводять за направленням установи після діагностичних, лікувальних і реабілітаційних заходів за

наявності відомостей, що підтверджують стійке порушення функцій організму, обумовлених захворюваннями, наслідками травм чи вродженими вадами, які спричиняють обмеження життєдіяльності.

Після надходження до установи довідки до акта огляду медико-соціальної експертної комісії, що підтверджує наявність у засудженого інвалідності, негайно вживають заходів щодо сприяння у призначенні або продовженні виплати пенсії чи державної соціальної допомоги, що призначається замість пенсії, чи державної соціальної допомоги, яка призначається замість пенсії.

Отже, засуджені мають право на пенсійне забезпечення, яке передбачає можливість отримати на загальних підставах пенсійне забезпечення за віком, по інвалідності та у зв'язку з втратою годувальника.

Питання для самоконтролю

1. Перелік об'єктів, на яких заборонено використовувати працю засуджених.
2. Форми організації праці.
3. Тривалість робочого часу та його облік.
4. Зарахування у трудовий стаж часу залучення засуджених до оплачуваної праці.
5. Залучення засуджених до позбавлення волі до робіт без оплати праці.
6. Відрахування із заробітку засуджених та їх черговість.
7. Організація охорони праці засуджених.
8. Обов'язкове державне страхування та пенсійне забезпечення засуджених до позбавлення волі.
9. Матеріальне стимулювання праці засуджених.

Перелік рекомендованої літератури

1. Кримінально-виконавчий кодекс України : закон України : від 11.06.2003 № 1129-IV [Електронний ресурс] // База даних «Законодавство України / ВР України. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15> (дата звернення: 15.11.2017).

2. Кримінальний кодекс України : закон України від 05.04.2001 № 2341-III [Електронний ресурс] // База даних «Законодавство України / ВР України. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 15.11.2017).

3. Про затвердження Правил внутрішнього розпорядку установ виконання покарань : наказ Міністерства юстиції України : від 29.01.2014 № 2186/5 [Електронний ресурс] // База даних «Законодавство України / ВР України. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1656-14> (дата звернення: 15.11.2017).

4. Про затвердження Інструкції про умови праці та заробітну плату засуджених до обмеження волі або позбавлення волі : наказ Міністерства юстиції України : від 07.03.2013 № 396/5 [Електронний ресурс] //База даних «Законодавство України / ВР України. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0387-13> (дата звернення: 15.11.2017).

5. Про затвердження Порядку організації виробничої діяльності та залучення засуджених до суспільно корисної праці на підприємствах випраних центрів, виправних та виховних колоній Державної кримінально-виконавчої служби України : наказ Міністерства юстиції від 03.01.2013 № 26/5 [Електронний ресурс] //База даних «Законодавство України / ВР України. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0068-13>(дата звернення: 15.11.2017).

6. Про затвердження Положення про майстерню установи виконання покарань, слідчого ізолятора : наказ Міністерства юстиції країни від 22.03.2012 № 442/5 [Електронний ресурс] //База даних «Законодавство України / ВР України. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0437-12>(дата звернення: 15.11.2017).

Розділ 27

Соціально-виховна робота, загальноосвітнє та професійно-технічне навчання й участь громадськості як засоби виправлення та ресоціалізації засуджених до позбавлення волі

1. *Поняття, основні напрями, форми та методи соціально-виховної роботи із засудженими до позбавлення волі.*
2. *Організація загальноосвітнього та професійно-технічного навчання засуджених до позбавлення волі.*
3. *Участь громадськості в процесі виправлення та ресоціалізації засуджених до позбавлення волі.*
4. *Богослужіння й релігійні обряди в колоніях. Організація душпастирської опіки засуджених до позбавлення волі.*

Соціально-виховна робота, основні напрями, форми й методи соціально-виховної роботи із засудженими, самодіяльні організації засуджених, вільний час засуджених.

1. Поняття, основні напрями, форми та методи соціально-виховної роботи із засудженими до позбавлення волі

У системі засобів виправлення й ресоціалізації засуджених, урегульованих кримінально-виконавчим законодавством (ч. 3 ст.6 Кримінально-виконавчого кодексу України¹¹⁷), важливе місце посідає соціально-виховна робота. Згідно зі статтею 123 КВК України **соціально-виховна робота** (далі – СВР) – це цілеспрямована діяльність персоналу органів та установ виконання покарань та інших

¹¹⁷Кримінально-виконавчий кодекс України : закон України : від 11.06.2003 № 1129-IV [Електронний ресурс] // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-17>(дата звернення: 24.11.2017).

соціальних інституцій для досягнення мети виправлення й ресоціалізації засуджених¹¹⁸.

СВР спрямовано на формування та закріплення в засуджених прагнення до заняття суспільно корисною діяльністю, сумлінного ставлення до праці, дотримання вимог законів та інших прийнятних у суспільстві правил поведінки, підвищення їх загальноосвітнього та культурного рівнів.

Участь засуджених у виховних заходах, які проводяться в колоніях, ураховується під час визначення ступеня їх виправлення, а також у разі застосування заходів заохочення та стягнення.

Розпорядком дня колоній можуть бути передбачені виховні заходи, участь у яких для засуджених є обов'язковою. Згідно з розділом V Правил внутрішнього розпорядку (далі – ПВР) в установах виконання покарань розпорядок дня в УВП передбачає, зокрема, проведення виховних, культурно-масових та спортивно-оздоровчих заходів¹¹⁹. Стимулювання правослухняної поведінки засуджених здійснюється за допомогою програм диференційованого виховного впливу з урахуванням їхньої поведінки, психічного стану й ступеня соціальної занедбаності. Програми диференційованого виховного впливу на засуджених повинні враховувати можливості виховної функції режиму відбування покарання, загальноосвітнього та професійно-технічного навчання, заходів заохочення й стягнення, які застосовуються до осіб, позбавлених волі, самодіяльних організацій засуджених, громадських, благодійних і релігійних організацій, а також залучення засуджених до самовиховання.

Корисна ініціатива засуджених реалізується шляхом їх участі не лише у програмах диференційованого виховного впливу, але і в роботі гуртків за інтересами (прикладної творчості, художньої самодіяльності тощо) та у спортивних

¹¹⁸ Там само.

¹¹⁹ Про затвердження Правил внутрішнього розпорядку установ виконання покарань :наказ Міністерства юстиції України : від 29.12.2014 № 2186/5 [Електронний ресурс] // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1656-14>(дата звернення: 24.11.2017).

секціях, порядок роботи яких затверджується наказом начальника установи. В УВП для засуджених можуть організуватися гуртки соціально корисної спрямованості. Порядок та організація роботи гуртків визначаються адміністрацією УВП. Виступи гуртків художньої самодіяльності можуть проводитись у межах УВП. Музичні інструменти, які є у власності засудженого, здаються на зберігання до складу або клубу УВП. Користуватись ними дозволяється у спеціально обладнаних приміщеннях у встановлений розпорядком дня час.

Виховні заходи із засудженими проводяться на підставі програм диференційованого виховного впливу в установленій розпорядком дня час тільки у межах УВП і спрямовуються на формування та закріплення в засуджених прагнення до заняття суспільно корисною діяльністю, сумлінного ставлення до праці, дотримання вимог законів та інших прийнятих у суспільстві правил поведінки, підвищення їх загальноосвітнього і культурного рівнів. Проводити спільні заходи за участю засуджених з різних УВП не дозволяється. Згідно з Наказом Міністерства юстиції України «Про затвердження положень про програми диференційованого виховного впливу на засуджених» від 16.05.2016 № 1418/5¹²⁰ існує 9 програм диференційованого виховного впливу на засуджених: «Освіта», «Професія», «Правова просвіта», «Духовне відродження», «Творчість», «Фізкультура і спорт», «Подолання алкогольної залежності», «Подолання наркотичної залежності» та «Підготовка до звільнення». Участь засуджених у реалізації зазначених програм є складовою частиною процесу їх виправлення та ресоціалізації, становлення на життєву позицію, яка відповідає соціальним нормам.

Основними напрямками СВР із засудженими згідно зі статтею 124 КВК є моральне, правове, трудове, естетичне, фізичне й санітарно-гігієнічне виховання засуджених, а

¹²⁰ Про затвердження положень про програми диференційованого виховного впливу на засуджених :наказ Міністерства юстиції України : від 16.05.2016 № 1418/5[Електронний ресурс] // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0727-16>(дата звернення: 24.11.2017).

також інші його види, що сприяють становленню їх на життєву позицію, яка відповідає правовим нормам і вимогам суспільно корисної діяльності.

Форма СВР із засудженими – одиничні й довгострокові способи організації змісту СВР із засудженими з метою виконання соціально-педагогічних завдань¹²¹. Найчастіше користуються класифікацією за кількісним складом: індивідуальні, групові та масові. Усі вони ґрунтуються на основі психолого-педагогічних принципів і методів.

Індивідуальні форми організації СВР спрямовано на вирішення проблем з метою надання підтримки та створення педагогічних ситуацій, що сприяють самовихованню й саморозвитку, викликають бажання подолати ситуаційні труднощі окремого індивіда-засудженого. До індивідуальних форм виховного впливу на засуджених належать різні за видами та призначенням індивідуальні бесіди (ознайомча, формуюча й інші), консультації, особисті доручення, звіти засуджених, розробка індивідуальних планів самовиховання засуджених тощо.

Групові (колективні) форми організації СВР сприяють міжособистісній взаємодії у спеціально організованих групах, де засуджений набуває соціального досвіду і знаходить спосіб вирішення своєї індивідуальної проблеми (кількість учасників від 5–7 до 25–40 осіб). Групові форми є менше персоніфікованими, ніж індивідуальні. Реалізуючи ці форми, співробітники УВП впливають не на особистість безпосередньо, а на групу. «Виховання особистості через колектив» – саме в цьому полягає головна суть групових форм. Але тут дуже важливо дотримуватись принципу законності, не підміняючи педагогічні методи неправовим тиском на особистість через групи інших засуджених. Особливість виховного впливу цих форм полягає в тому, що людина як суспільна істота залежить від думки колективу про нього, а колектив, у свою чергу, може схвалювати ту чи іншу поведінку людини.

¹²¹ Манчуленко Л.В. Методика соціально-виховної роботи у сучасних умовах : навч. посіб. Чернівці : Чернівецький нац.ун-т, 2012. 240 с.

У разі масових форм кількість учасників становить від 40 і більше осіб. Ці форми виховного впливу є найменш персоніфікованими. До них належать загальні збори засуджених, масові культурні заходи (перегляд кінофільмів, виступи художньої самодіяльності, концерти та вистави у клубі), а також масові спортивні заходи (спортивні змагання між відділеннями).

Морально-естетичне виховання засуджених – це система різноманітних виховних заходів, спрямованих на виявлення та нейтралізацію негативних моральних якостей, переконань, поглядів і звичок та прищеплення засудженим загальнолюдських, гуманістичних цінностей, ідеалів добра, справедливості, совісті й честі, тобто формування духовної особистості.

Стосовно засуджених морально-естетичне виховання в першу чергу повинно бути спрямоване на боротьбу з проявами «субкультури» та злочинних традицій, на формування навичок позитивної поведінки, добропорядних відносин між засудженими і між ними та співробітниками УВП, умінь власноручно примножувати культурні надбання народу й керуватися естетичними принципами в повсякденному житті. Основними формами морально-естетичного виховання є мистецька діяльність, гуртки за інтересами, знайомство з творами мистецтва, художня самодіяльність, участь у культурно-масових заходах, тематичні вечори та конференції, виставки робіт, зустріч з відомими діячами культури і мистецтва, радіо, музика, телебачення, кіно та інше.

Під *правовим вихованням* розуміють сукупність виховних заходів, спрямованих на виховання у засуджених здатності правильно розуміти сутність і призначення законів, на виховання стійкого переконання в необхідності їх дотримання. Форми правового виховання засуджених – лекції, бесіди, диспути, конференції з основ правових знань, юридичні консультації, наочна інформація на правову тематику, розгляд заяв, пропозицій і скарг засуджених, прийом засуджених з особистих питань, засідання спостережних комісій, вечори запитань та відповідей, радіо, телебачення, кінофільми й періодична преса.

Трудове виховання засуджених – це система виховних заходів, які передбачають залучення засуджених до трудової діяльності на основі їх права на оплачувану працю, організовану відповідно до вимог законодавства про працю, з метою їх підготовки до участі після звільнення в суспільно-корисній праці. Під час організації трудової діяльності слід виходити з того, що вона не має за мету кару, не є елементом кримінального покарання, а входить в систему заходів виховної дії. Форми трудової діяльності в УВП є вельми різноманітними. Серед численних форм цієї діяльності можна виділити такі: трудові доручення та завдання, співпраця трудових колективів працівників з виробничим колективом засуджених, економічні й виробничо-технічні конференції, суспільні огляди і рейди, виробничі збори, вечори, присвячені різним професіям, школи передового досвіду, раціоналізація та винахідництво.

Фізкультурно-оздоровче виховання – система фізкультурно-спортивних та оздоровчих заходів, які проводяться в УВП з метою зміцнення здоров'я, розвитку фізичних сил і морально-вольових якостей, формування в них навичок суворого дотримання санітарно-гігієнічних правил і профілактики захворювань. Засуджені мають право займатися фізичною культурою і спортом. Фізкультурно-оздоровче виховання здійснюється у таких формах: ранкова фізична зарядка, виробнича гімнастика, спортивні гуртки та секції та спортивні змагання.

Фізкультурно-оздоровчі заходи серед засуджених проводяться у встановлений розпорядком дня час і в межах УВП. У виправних колоніях мінімального рівня безпеки з полегшеними умовами тримання та дільницях соціальної реабілітації (адаптації) такі заходи можуть проводитися і за межами жилої зони УВП, але в межах дислокації установи. Адміністрація УВП вживає заходів щодо забезпечення засуджених спортивним обладнанням, інвентарем і настільними іграми (шахи, шашки, нарди, доміно), користуватися якими засуджені можуть у вільний від роботи час.

Для засуджених, які тримаються у ДІЗО, ПКТ (ОК), карцері та ПКТ виправних колоній (секторів) максимального рівня безпеки, у прогулянкових двориках встановлюються

перекладаина та брусся. До переліку предметів, виробів і речовин, зберігання й використання яких засудженими заборонено, належить, зокрема, будь-яке спортивне знаряддя, у тому числі для заняття бойовими мистецтвами (боксерські рукавички та груші, рукавички для заняття рукопашним боєм, маківари тощо).

Санітарно-гігієнічне виховання – це сукупність виховних впливів, спрямованих на підвищення санітарно-гігієнічної культури осіб, позбавлених волі. Воно здійснюється у формах огляду санітарного стану відділень СПС та засуджених, організації прибирання приміщень, прасування одягу, миття у лазні тощо.

У пенітенціарній педагогіці під **методами СВР із засудженими** розуміється сукупність способів безпосереднього й опосередкованого педагогічного впливу на мислення, почуття та волю й поведінку засудженого з метою формування й виправлення його свідомості та досвіду поведінки, позитивних особистісних рис і якостей. Ці методи умовно можна поділити на чотири групи: 1) методи впливу на свідомість: переконання, приклад, психолого-педагогічний вибух; 2) методи впливу на поведінку: вправа, доручення, вимога, контроль; 3) методи мотивації та стимулювання поведінки: змагання, критика, примус, довіра, покарання, заохочення; 4) методи виявлення результатів виправлення: спостереження, експеримент, аналіз продуктів діяльності, узагальнення незалежних характеристик, анкетування, аналіз документації, психологічні тести тощо.

Згідно з Наказом Міністерства юстиції України «Про організацію соціально-виховної та психологічної роботи із засудженими» від 04.11.2013 № 2300/5 **відділення соціально-психологічної служби** (далі – СПС) є основною організаційною ланкою у структурі УВП і створюється для безпосереднього забезпечення оптимальних умов відбування покарання та проведення із засудженими СВР для досягнення мети їх виправлення і ресоціалізації¹²².

¹²² Про організацію соціально-виховної та психологічної роботи із засудженими: наказ Міністерства юстиції України: від 04.11.2013 № 2300/5 [Електронний ресурс] // БД «Законодавство України» / ВР

Кожне відділення СПС забезпечується окремим житловим приміщенням з комунально-побутовими умовами для розташування засуджених. Очолює їх начальник. Загальне керівництво начальниками відділень СПС здійснює начальник установи, який сприяє їм у створенні належних умов для роботи. Безпосередньо роботу начальників відділень СПС організовує заступник начальника установи із соціально-виховної та психологічної роботи – начальник відділу соціально-виховної та психологічної роботи.

Соціально-виховна та психологічна робота із засудженими здійснюється на основі *індивідуальних програм*, які складаються на підставі класифікацій засуджених за їх соціально-психологічною (особистісною) характеристикою та реалізуються за допомогою програм диференційованого виховного впливу.

З метою контролю за результатами реалізації індивідуальних програм роботи із засудженими, фіксації соціально-виховних та психологічних заходів у виправних колоніях ведеться «Щоденник індивідуальної роботи із засудженим».

Самодіяльні організації засуджених до позбавлення волі на певний строк – це добровільні громадські формування осіб, позбавлених за вироками судів волі на певний строк, участь у роботі яких є їхнім правом, створювані з метою використання елементів самоорганізації та самоврядування засуджених у процесі їх виправлення й ресоціалізації, порядок та організація роботи яких визначається адміністрацією УВП. Відповідно до статті 127 КВК України самодіяльні організації засуджених до позбавлення волі (далі – СОЗ) створюються в колоніях з метою розвитку в засуджених корисної ініціативи, соціальної активності, здорових між особистих взаємовідносин, участі у вирішенні питань організації праці, навчання, відпочинку, побуту, впливу на виправлення засуджених і розвитку корисних соціальних зв'язків.

Організаційними формами самодіяльних організацій засуджених є рада колективу установи, ради колективів

України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1863-13>(дата звернення: 24.11.2017).

відділень соціально-психологічної служби, самодіяльні секції, редакції стінних газет, теле та радіостудій.

У колоніях із засуджених, які зарекомендували себе позитивно, створюються ради колективів засуджених колоній і відділень СПС. У колоніях можуть створюватися і інші самодіяльні організації засуджених, якщо їх діяльність не суперечить порядку й умовам відбування покарання. **Участь у самодіяльних організаціях є добровільною справою** кожного засудженого, його соціально корисна активність заохочується адміністрацією колонії й ураховується під час визначення ступеня його виправлення.

Діяльність ради колективу засуджених відділення СПС спрямовує начальник відділення СПС. Рада колективу засуджених обирається щороку на зборах засуджених відділення у складі голови та членів ради, відповідальних за напрями роботи. Засідання ради колективу засуджених проводиться не менше 1 разу на місяць. Рішення ради колективу засуджених оформлюється протоколом, який затверджується начальником відділення. Зі складу голів рад колективів засуджених відділень створюється рада колективу засуджених установи. Склад ради щороку затверджується наказом начальника установи. Рада працює під керівництвом начальника установи. Не можуть бути обраними до складу ради колективу засуджених особи, які злісно порушують вимоги режиму відбування покарання. Зі складу ради колективу засуджених виключаються особи, які допустили злісні порушення режиму тримання. Засуджені, які входять до складу самодіяльних організацій, не користуються додатковими пільгами і не звільняються від основної роботи.

В УВП проводиться безкоштовна демонстрація художніх відео-та кінофільмів, які мають позитивний вплив на закріплення процесу виправлення та ресоціалізації засуджених. У виправних колоніях мінімального рівня безпеки із загальними умовами тримання, середнього та максимального рівнів безпеки (для засуджених, які тримаються у звичайних жилих приміщеннях, та засуджених, залишених для роботи з господарського обслуговування) художні кіно-та відеофільми демонструються один раз на тиждень. Кількісні обмеження не стосуються навчальних,

документальних і науково-популярних кінофільмів, які мають виховне значення. Додатково дозволяється демонструвати художні кіно-та відеофільми у святкові дні. Особам, яких тримають у дисциплінарних ізоляторах (далі – ДІЗО), приміщеннях камерного типу (далі – ПКТ), окремих камерах (далі – ОК), ПКТ виправних колоній (секторів) максимального рівня безпеки та у карцерах УВП кінофільми не демонструються.

Жилі приміщення, клуби, бібліотеки, кімнати для виховної роботи у відділеннях СПС, ДІЗО та ПКТ (ОК), карцери й палати закладів охорони здоров'я Державної кримінально-виконавчої служби України радіофікуються (при цьому в жилій секції може бути тільки гучномовець і лише один). У жилих приміщеннях виправних колоній мінімального, середнього й максимального рівнів безпеки, виховних колоніях, ПКТ виправних колоній (секторів) максимального рівня безпеки можуть установлюватися телевізори. Засуджені мають право придбавати для загального користування за власний рахунок або рахунок родичів, зокрема, телевізори, DVD-програвачі з розрахунку по одному на відділення СПС або жилу секцію (камеру). CD-та DVD-диски зберігаються в адміністрації УВП та видаються засудженим у вільний час, відведений розпорядком дня. Також засудженим, які відбувають покарання, зокрема у виправних колоніях мінімального рівня безпеки з полегшеними умовами тримання та дільницях соціальної реабілітації, дозволяється мати при собі портативні персональні комп'ютери й аксесуари до них.

Час радіотрансляції та перегляду телепередач визначається розпорядком дня УВП. Гучність радіопередач і телетрансляцій не має бути надмірною. За бажанням засуджені можуть відмовитись прослуховувати певні радіопередачі, і на час їх трансляції гучномовці в певних камерах можуть вимикатися. Радіотрансляції для засуджених здійснюються централізовано від єдиного радіотрансляційного вузла. За наявності технічних можливостей у виправних колоніях обладнуються кабельні телемережі. Радіотрансляційні вузли та телецентри розміщуються межами УВП або в приміщеннях, доступ до яких засудженим заборонено.

Засудженим дозволяється користуватися літературою, яка є в бібліотеках УВП, а також газетами й журналами. Користування бібліотекою та настільними іграми є правом засуджених, однак грати в настільні та інші ігри з метою здобуття матеріальної чи іншої вигоди їм забороняється.

Книжковий фонд бібліотек створюється з розрахунку забезпечення кожного засудженого не менше ніж п'ятьма книжками. Обмін книг у ПКТ (ОК) установ, у ПКТ виправних колоній (секторів) максимального рівня безпеки та дільницях посиленого контролю проводиться 1 раз на 10 днів. Засуджені, які тримаються у гуртожитках, забезпечуються газетами з розрахунку 1 газета на 50 засуджених. По одній газеті виділяється на камеру. Якщо в камері утримується понад 20 засуджених, додатково виділяється ще одна газета.

Індивідуальна передплата засуджених на періодичні видання здійснюється в добровільному порядку. З дозволу адміністрації УВП передплата періодичних видань може бути здійснена за рахунок родичів засудженого.

Засуджені можуть мати при собі не більше 10 примірників книжок, а ті, які навчаються, – відповідні підручники у необхідній кількості без урахування художніх книжок. Решту літератури засуджені здають для зберігання на склад, за особистим бажанням передають до бібліотеки УВП або віддають з дозволу адміністрації родичам. Кількість газет і журналів, які засуджені можуть мати при собі, не обмежується. Засудженим забороняється мати при собі книжки, газети й журнали, які пропагують насилля, міжнаціональну ворожнечу або мають порнографічний зміст.

У виправних колоніях (крім виправних колоній максимального рівня безпеки) дозволяється проводити безкоштовні (благодійні) та платні за рахунок коштів засуджених і за їх згодою виступи професійних творчих колективів (театрів, філармоній тощо) у разі погодженні цих заходів з керівництвом територіальних органів управління ДКВС України.

Відповідно до статті 129 КВК України час, вільний від основної трудової діяльності й виконання обов'язкових заходів, передбачених розпорядком дня для засуджених у колонії, є їх **вільним часом**. Засуджені мають право

розпоряджатися вільним часом на власний розсуд, крім виконання тих видів діяльності, які заборонено КВК України.

Вільний час засуджених повинен тривати не менше 2 годин на добу й передбачається розпорядком дня колонії. При цьому перебувати на спальному місці у не передбачений для безперервного восьмигодинного сну час без дозволу адміністрації УВП засудженим забороняється.

2. Організація загальноосвітнього та професійно-технічного навчання засуджених до позбавлення волі

Загальноосвітнє навчання та професійна підготовка засуджених

У статті 125 КВК України зазначено, що у колоніях відповідно до законів України «Про освіту» і «Про загальну середню освіту» для засуджених забезпечуються доступність і безоплатність здобуття повної загальної середньої освіти.

Загальноосвітнє навчання засуджених – процес і результат засвоєння засудженими систематизованих знань, умінь та навичок загального характеру, необхідних для практичної життєдіяльності й гармонійного розвитку особистості в цілому.

Засудженим, які бажають підвищувати свій загальноосвітній рівень, незалежно від віку створюються умови для самоосвіти, надається можливість навчання в загальноосвітніх навчальних закладах колоній, які створюються місцевими органами виконавчої влади й органами місцевого самоврядування відповідно до їх потреб і за наявності необхідної матеріально-технічної та науково-методичної бази та педагогічних кадрів у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

Відповідно до ПВР УВП час проведення занять у загальноосвітніх навчальних закладах визначається розпорядком дня УВП. Для складання іспитів учні-засуджені звільняються від роботи на строк, передбачений Кодексом законів про працю України й Законом України «Про оплату праці». Заробітна плата їм за цей час не нараховується, а харчування надається безкоштовно.

Засудженим, які займаються самоосвітою, адміністрація колонії створює необхідні умови для занять у

вільний від роботи час. Загальноосвітнє та професійно-технічне навчання засуджених заохочується й ураховується під час визначення ступеня їх виправлення. Адміністрація УВП всебічно сприяє загальноосвітньому та професійно-технічному навчанню засуджених, у разі потреби надає їм допомогу в отриманні консультацій, придбанні підручників та посібників. У виховних колоніях утворюються середні загальноосвітні школи трьох ступенів. Засуджені, які навчаються в них, забезпечуються підручниками, зошитами та письмовим приладдям безоплатно. Педагогічні працівники загальноосвітніх і професійно-технічних навчальних закладів надають допомогу адміністрації колонії в соціально-виховній роботі із засудженими.

Порядок організації навчання у загальноосвітніх навчальних закладах при виправних колоніях та слідчих ізоляторах, що належать до сфери управління ДКВС України, визначено спільним Наказом Міністерства освіти і науки України (далі – МОН України) та Міністерства юстиції України від 10.06.2014 № 691/897/5¹²³.

За поданням органів управління ДКВС України та згідно з відповідним рішенням органів місцевого самоврядування або місцевих органів виконавчої влади для надання освітніх послуг особам, засудженим до позбавлення волі, та неповнолітнім ув'язненим за загальноосвітніми навчальними закладами (далі – ЗОНЗ) комунальної форми власності можуть закріплюватися УВП та слідчі ізолятори.

Закріплення установ за загальноосвітніми навчальними закладами здійснюється без створення окремої юридичної особи або відокремленого підрозділу відповідно до «Положення про освітній округ», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 27.08.2010 № 777.

Створення, реорганізація та ліквідація ЗОНЗ при

¹²³ Про затвердження Порядку організації навчання у загальноосвітніх навчальних закладах при виправних колоніях та слідчих ізоляторах, що належать до сфери управління Державної пенітенціарної служби України : наказ Міністерства освіти і науки та Міністерства юстиції України : від 10.06.2014 № 691/897/5[Електронний ресурс] // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0629-14>(дата звернення: 24.11.2017).

установах здійснюються органами місцевого самоврядування або місцевими органами виконавчої влади й органами управління ДКВС України відповідно до вимог законів України «Про загальну середню освіту», «Про місцеве самоврядування в Україні», «Про місцеві державні адміністрації» та постанови Кабінету Міністрів України «Про порядок створення, реорганізації і ліквідації навчально-виховних закладів» від 05.04.1994 № 228.

Відповідно до рішення засновників та враховуючи потреби засуджених до позбавлення волі і неповнолітніх ув'язнених у здобутті базової та повної загальної середньої освіти, кількість осіб, які виявили бажання навчатися, у ЗОНЗ при установах можуть створюватись вечірні (змінні) школи, навчально-консультаційні пункти, класи (групи) з вечірньою (заочною, дистанційною) формою навчання тощо.

Зарахування засуджених до позбавлення волі та неповнолітніх ув'язнених до ЗОНЗ при установі здійснюється на підставі особистої заяви, свідоцтва про базову загальну середню освіту або табеля успішності про закінчення відповідного класу, а в разі їх відсутності – на основі атестації. Зарахування учнів до відповідних класів проводиться наказом директора ЗОНЗ та начальника установи. ЗОНЗ обирає форми, засоби і методи навчання та виховання відповідно до законів України «Про освіту», «Про загальну середню освіту» та свого статуту з урахуванням специфіки закладу, профілю та інших особливостей організації навчально-виховного процесу.

Робочі навчальні плани й індивідуальні робочі навчальні плани ЗОНЗ при установах розробляються керівництвом ЗОНЗ на основі типових навчальних планів загальноосвітніх навчальних закладів, затверджених МОН України, з урахуванням особливостей контингенту учнів, їх потреб у здобутті базової та повної загальної середньої освіти, наявного освітнього рівня та затверджуються відповідним органом управління освітою. Навчально-виховний процес у ЗОНЗ при установі здійснюється за груповою й індивідуальною формами навчання.

Контингент учнів у ЗОНЗ при установі визначається на початку кожного семестру й затверджується наказом директора ЗОНЗ та начальника установи. У разі потреби

зміни до наказу можуть вноситися протягом семестру. Мова навчання у ЗОНЗ при установі визначається відповідно до Конституції України та законодавства України про мови.

Структура навчального року (тривалість навчальних занять, поділ на чверті, семестри / триместри) та режим роботи встановлюються директором ЗОНЗ у межах часу, передбаченого робочим навчальним планом, за погодженням з відповідним органом управління освітою.

Розклад уроків складається відповідно до робочого навчального плану закладу з дотриманням педагогічних, санітарно-гігієнічних та режимних вимог і затверджується директором ЗОНЗ за погодженням з начальником установи.

У випадках вибуття з установ учнів, зокрема через звільнення від відбування покарання, переведення до іншої установи тощо, дозволяється достроково проводити підсумкову державну атестацію. У таких випадках ЗОНЗ та місцеві органи управління освітою в межах компетенції готують відповідні матеріали (завдання) і можуть встановлювати конкретні строки (дати) проведення підсумкової державної атестації, інші, ніж визначені МОН України, але в будь-якому випадку вона може бути проведена не раніше ніж за 3 місяці до кінця поточного навчального року.

Адміністрація установи створює умови для дострокового проведення підсумкової державної атестації. Засудженим, які займаються самоосвітою, вона забезпечує необхідні умови для занять у вільний від роботи час.

Адміністрація установи веде облік осіб, які не мають базової або повної загальної середньої освіти, та здійснює контроль за охопленням загальною середньою освітою осіб, засуджених до позбавлення волі, і неповнолітніх ув'язнених; забезпечує умови для навчально-виховного процесу, надає та утримує в належному стані приміщення ЗОНЗ при установі, здійснює їх ремонт, забезпечує меблями, організовує надійне зберігання і належне використання навчальних і наочних посібників, технічних засобів, підручників тощо; виділяє для ЗОНЗ при установі обслуговуючий персонал та утримує його за рахунок установи; забезпечує долучення документів про освіту до особових справ учнів та/або їх особисте отримання учнем у встановленому порядку; доводить до відома

працівників ЗОНЗ особливості встановленого в установах режиму та попереджає їх про відповідальність за порушення встановлених законодавством вимог поведінки з ув'язненими та засудженими; забезпечує безпеку працівників ЗОНЗ під час їх перебування на території установи; у разі вибуття учнів із установ (переведення, звільнення тощо) негайно повідомляє про це директора ЗОНЗ та місцеві органи управління освітою.

Керівництво ЗОНЗ здійснює його директор. Керівником ЗОНЗ може бути громадянин України, який має вищу педагогічну освіту на рівні спеціаліста або магістра, стаж педагогічної роботи не менше 3 років та успішно пройшов атестацію у встановленому порядку.

Директор ЗОНЗ проводить спільно з адміністрацією установи необхідну роботу щодо забезпечення отримання базової та повної загальної середньої освіти особами, засудженими до позбавлення волі, та неповнолітніми ув'язненими; організовує навчальний процес відповідно до робочих навчальних планів і програм, затверджених МОН України; створює умови для проведення навчального процесу, надає навчальні та наочні посібники, технічні засоби й підручники; забезпечує замовлення та видачу документів про базову або повну загальну середню освіту (свідоцтво, атестат) державного зразка; надає особам, засудженим до позбавлення волі, та неповнолітнім ув'язненим допомогу в підготовці до занять; порушує клопотання перед адміністрацією установи щодо заохочення осіб, засуджених до позбавлення волі, та неповнолітніх ув'язнених за зразкову поведінку та успіхи в навчанні; забезпечує дотримання педагогічними працівниками встановлених законодавством вимог поведінки з особами, засудженими до позбавлення волі, та неповнолітніми ув'язненими.

Працівники ЗОНЗ при установі у разі порушення ними встановлених законодавством правил поведінки з особами, засудженими до позбавлення волі, та неповнолітніми ув'язненими не допускаються на територію установи, про що адміністрація установи повідомляє керівництво ЗОНЗ і відповідний орган управління освітою.

Представники адміністрації установи за погодженням з керівництвом ЗОНЗ можуть бути присутніми на заняттях та

інших заходах, пов'язаних з навчальним процесом, брати участь у роботі педагогічної ради, конференціях, нарадах та інших заходах, що організуються та проводяться навчальним закладом.

Педагогічні працівники ЗОНЗ при установі можуть входити за їхньою згодою до складу методично-виховної ради установи та спільно з адміністрацією установи брати участь у виховній роботі з особами, засудженими до позбавлення волі.

Засудженим, які не мають робітничої професії, за якою вони можуть бути працевлаштовані в цій колонії, надається можливість підготовки на курсах професійного навчання робітників на виробництві. **Професійна підготовка засуджених** – процес та результат засвоєння засудженими систематизованих знань, умінь і практичних навичок з метою оволодіння видом трудової діяльності, що визначається характером і метою трудових функцій відповідно до законодавства, покликання, інтересів, здібностей і стану здоров'я засуджених, попиту на ринку праці, потреб підприємств УВП, а також їхня допрофесійна підготовка, перепідготовка та підвищення кваліфікації.

Організація професійно-технічного навчання засуджених, у тому числі професійно-технічного навчання на виробництві, здійснюється відповідно до законів України «Про освіту», «Про професійно-технічну освіту», а також спільного Наказу МОН України і Міністерства юстиції України «Про затвердження Положення про навчальний центр при кримінально-виконавчій установі закритого типу» від 19.12.2013 № 1794/2691/5¹²⁴.

Навчальний центр при кримінально-виконавчій установі закритого типу (далі – Центр) є державним професійно-технічним навчальним закладом другого атестаційного рівня, що забезпечує реалізацію потреб засуджених у професійно-технічній освіті, оволодінні

¹²⁴ Про затвердження Положення про навчальний центр при кримінально-виконавчій установі закритого типу: наказ Міністерства юстиції: від 19.12.2013 № 1794/2691/5 [Електронний ресурс] // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z2192-13>(дата звернення: 24.11.2017).

робітничими професіями відповідно до їх покликань, інтересів, здібностей і стану здоров'я, а також у їх перепідготовці та підвищенні кваліфікації. Головним завданням Центру є формування у засуджених професійних умінь і навичок, необхідних для виконання певної роботи чи групи робіт. Засновниками Центру є МОН України та ДКВС України. Центр розпочинає діяльність за умови наявності матеріально-технічної, навчально-методичної бази, педагогічних кадрів і після одержання ліцензії на провадження діяльності, пов'язаної з наданням послуг для здобуття професійно-технічної освіти. Управління, організація та контроль за діяльністю Центру здійснюються органами управління професійно-технічною освітою відповідно до повноважень з урахуванням особливостей функціонування УВП.

Центр діє на підставі статуту, що розробляється Центром разом із засновниками. Вищим колегіальним органом громадського самоврядування Центру є загальні збори його колективу, які вирішують у межах своїх повноважень питання навчально-виробничої, навчально-виховної, навчально-методичної та фінансово-господарської діяльності Центру, рекомендують кандидатури на посаду директора Центру. Рішення загальних зборів колективу Центру мають дорадчий характер. Керівництво діяльністю Центру здійснює директор, якого призначає МОН України за результатами конкурсу шляхом укладання з ним договору (контракту).

Професійно-технічна освіта в Центрі здійснюється за денною й вечірньою (змінною) формами навчання та за індивідуальними навчальними планами.

До основних повноважень і напрямів діяльності Центру належать організація навчально-виховного процесу, вибір форм та методів навчання; навчально-виробнича, навчально-виховна, навчально-методична, фінансово-господарська та виробничо-комерційна діяльність; розробка робочих навчальних планів з професій та робочих навчальних програм з навчальних предметів на основі типових навчальних планів і типових навчальних програм, визначення регіонального компонента змісту професійно-технічної освіти, які затверджуються в установленому

законодавством порядку; розроблення правил прийому слухачів до Центру на основі типових правил прийому; формування разом з органами управління професійно-технічною освітою та УВП планів прийому слухачів з урахуванням державного замовлення, потреб ринку праці та потреб громадян у професійно-технічній освіті і замовлень підприємств, установ, організацій; атестація педагогічних працівників; організація стажування педагогічних працівників на підприємствах, в установах та організаціях; організація виробничого навчання слухачів на виробництві УВП; забезпечення заходів з охорони праці слухачів та працівників; матеріально-технічне забезпечення навчально-виховного процесу; визначення структури та штатного розпису з урахуванням установленого фонду заробітної плати; забезпечення якості професійного навчання та виховання слухачів.

До педагогічних працівників Центру належать викладачі, педагоги професійного навчання, вихователі, майстри виробничого навчання, старші майстри, старші майстри виробничого навчання, інструктори виробничого навчання, методисти, практичні психологи, соціальні педагоги, керівники фізичного виховання, директори, заступники директорів та інші працівники, діяльність яких пов'язана з організацією й забезпеченням навчально-виховного процесу. Директор Центру за погодженням з начальником УВП може залучати до педагогічної діяльності працівників УВП, інших організацій і підприємств на умовах сумісництва чи погодинної оплати праці в порядку, встановленому законодавством. Педагогічні працівники Центру залучаються адміністрацією УВП до соціально-виховної роботи із засудженими й можуть входити до складу педагогічної ради УВП.

Правила прийому слухачів до Центру на наступний календарний рік розробляються Центром на основі типових положень та затверджуються його директором за погодженням з органами управління освітою державних адміністрацій.

Прийом слухачів здійснюється на підставі особистих заяв засуджених та з урахуванням їх медичних і вікових показань до обраної професії. Правила прийому до Центру

доводяться до відома слухачів адміністрацією УВП. Необхідні для вступу документи готує та подає до Центру адміністрація УВП. Зарахування слухачів до Центру здійснюється наказом Центру та УВП. Слухачі, які мають базову загальну середню освіту, можуть одночасно із набуттям професії здобувати повну загальну середню освіту. Слухачі, які з певних причин не можуть одночасно з набуттям професії здобувати повну загальну середню освіту або не мають базової загальної середньої освіти, можуть здобувати робітничу кваліфікацію з професій, перелік яких визначається Кабінетом Міністрів України.

Навчальні групи з теоретичної підготовки комплектуються по 10–20 осіб, виробниче навчання проводиться в групах по 5–10 осіб. Форми організації виробничого навчання обираються Центром залежно від особливості професії за умови повного виконання навчальних планів і програм. Виробнича практика проводиться у майстернях або на підприємстві УВП під керівництвом інженерно-технічних працівників і кваліфікованих робітників підприємства УВП. Майстри виробничого навчання Центру здійснюють навчально-методичне забезпечення навчальної практики.

Професійно-технічна освіта є ступеневою. Її ступеневість визначається в Центрі за відповідними рівнями кваліфікації і складністю професій та освітньо-кваліфікаційним рівнем. Кожний ступінь навчання в Центрі має бути теоретично та практично завершеним і підтверджуватись присвоєнням випускникам (слухачам) освітньо-кваліфікаційного рівня «кваліфікований робітник» згідно з набутими професійними знаннями, уміннями й навичками.

Слухачі *мають право* на належні умови навчання; продовження освіти за професією чи спеціальністю на основі одержаного освітньо-кваліфікаційного рівня, здобуття додаткової освіти відповідно до угоди з навчальним закладом; безоплатне користування навчально-виробничою, культурно-спортивною й побутовою базами Центру; навчання професії за індивідуальною програмою; безоплатне оволодіння іншою професією у разі хвороби, яка не дозволяє продовжити навчання за обраною професією;

участь в олімпіадах, виставках і конкурсах; захист від будь-яких форм експлуатації, фізичного та психічного насильства, дій педагогічних та інших працівників, що порушують права або принижують їх честь і гідність; безоплатне медичне обслуговування, користування засобами лікування, профілактику захворювань та зміцнення здоров'я.

Слухачі зобов'язані дотримуватись законодавства, моральних та етичних норм; виконувати вимоги навчальних програм і системи контролю знань, умінь і навичок; систематично й глибоко оволодівати знаннями, практичними навичками, професійною майстерністю, підвищувати загальний культурний рівень; відвідувати заняття, у тому числі за індивідуальним графіком; дотримуватись правил охорони праці та техніки безпеки під час практичного навчання й виробничої практики; дбайливо ставитись до обладнання, засобів навчання та інвентарю, що використовуються в навчально-виробничому й навчально-виховному процесі.

За досягнення високих результатів у навчанні та оволодінні професією чи спеціальністю, за активну участь у виробничій діяльності та за інші досягнення застосовуються різні форми морального та матеріального заохочення слухачів, передбачені статутом Центру, які враховуються під час визначення ступеня їх виправлення. Матеріальне заохочення слухачів у Центрі може здійснюватися в установленому законодавством порядку за рахунок коштів бюджету, доходів від виробничої діяльності та залучення коштів підприємств, установ та організацій, а також громадян.

Час навчання в Центрі зараховується до трудового стажу слухача, у тому числі до безперервного, й до стажу роботи за спеціальністю, що дає право на пільги, встановлені для відповідної категорії працівників, якщо перерва між днем закінчення навчання і днем зарахування на роботу за набутою професією не перевищує 3 місяців.

Слухачеві Центру, який закінчив повний курс первинної професійної підготовки й успішно пройшов кваліфікаційну атестацію, присвоюється освітньо-кваліфікаційний рівень «кваліфікований робітник» з набутої професії відповідного розряду (категорії) та видається

диплом встановленого зразка. У документах слухачів про освіту не повинно бути якихось поміток про їх перебування в УВП. Документи про професійно-технічну освіту випускників Центру зберігаються в особових справах засуджених і видаються їм особисто під підпис у разі звільнення з УВП.

На період проходження кваліфікаційної атестації, у тому числі державної кваліфікаційної атестації, слухачі звільняються від роботи на строк, передбачений законодавством. Заробітна плата їм за цей період не нараховується, харчування надається безоплатно. У випадку звільнення слухача від подальшого відбування покарання, переведення його до іншої УВП або з інших причин, коли слухач вимушений припинити навчання, адміністрація УВП повідомляє про це директора Центру.

Центр, отримавши повідомлення УВП про неможливість подальшого навчання слухача в Центрі, може ухвалити рішення про дострокове здійснення випуску такого слухача, яке повинно бути погоджено з органами управління освітою державних адміністрацій та органами ДКВС України.

Слухачі, які достроково випускаються з Центру та яким за результатами кваліфікаційної атестації була присвоєна відповідна робітнича кваліфікація, одержують свідоцтво про присвоєння (підвищення) робітничої кваліфікації державного зразка. Слухачам, які не завершили повного курсу навчання у Центрі й не пройшли кваліфікаційної атестації, видається довідка відповідного зразка. Випускникам, які навчалися професіям, пов'язаним із роботами на об'єктах з підвищеною небезпекою праці, що перебувають під наглядом спеціально уповноважених державних органів, разом з дипломом видається посвідчення встановленого зразка про допуск до роботи на цих об'єктах. Мова навчання в Центрі визначається відповідно до законодавства України про мови.

Адміністрація УВП здійснює облік засуджених, які не мають професії, для комплектування навчальних груп; забезпечує умови для проведення навчально-виробничого процесу; надає Центру приміщення для організації теоретичного та практичного навчання, утримує їх у належному стані, проводить ремонт, забезпечує відповідним обладнанням та інструментом, меблями й інвентарем,

контролює зберігання та правильне використання навчальних і наочних посібників, технічних засобів і підручників; робить замовлення на виготовлення продукції у процесі виробничого навчання та практики слухачів відповідно до навчальних планів та програм; надає допомогу в організації навчально-виробничого процесу в навчальних майстернях Центру або на підприємстві УВП; повідомляє керівництво Центру про неможливість подальшого навчання слухача; надає допомогу Центру в доборі педагогічних кадрів; доводить до відома працівників Центру основні вимоги режиму, встановленого в УВП; забезпечує безпеку працівників Центру під час їх перебування на території УВП; подає клопотання до органів управління освітою державних адміністрацій та органів ДКВС України щодо заохочення працівників Центру; за погодженням з керівництвом Центру може відвідувати заняття та інші заходи, пов'язані з навчально-виробничим процесом, і брати участь у роботі педагогічної ради Центру, зборах, нарадах та інших заходах Центру.

Під час навчального процесу засуджені можуть мати обмежений доступ до мережі Інтернет під контролем адміністрації УВП для користування навчальними програмами (ресурсами). Для організації надання засудженим послуг доступу до глобальної мережі Інтернет у відокремлених приміщеннях житлової зони поза межами локальних ділянок відділень СПС у місці, доступному для відвідування усіма засудженими установи, або у комп'ютерному класі загальноосвітнього навчального закладу установи обладнується Інтернет-клас. Засуджені користуються глобальною мережею Інтернет у вільний час, відведений розпорядком дня, згідно з графіком роботи Інтернет-класу. Такий графік розміщується у засобах наочної інформації відділень СПС.

3. Участь громадськості в процесі виправлення та ресоціалізації засуджених

Відповідно до статті 25 КВК України об'єднання громадян і засоби масової інформації, релігійні та благодійні організації й окремі особи в порядку, встановленому КВК

України та законами України, можуть надавати допомогу органам та УВП у виправленні засуджених і проведенні СВР.

Громадський контроль за дотриманням прав засуджених під час виконання кримінальних покарань у виправних колоніях, арештних домах, виправних центрах та слідчих ізоляторах здійснюють спостережні комісії, які діють на підставі КВК України та Положення про спостережні комісії, що затверджується Кабінетом Міністрів України, а у виховних колоніях – піклувальними радами. У випадках, встановлених КВК України та законами України, громадський контроль за дотриманням прав засуджених під час виконання кримінальних покарань можуть здійснювати громадські об'єднання.

Громадський вплив дозволяє підвищити якість роботи персоналу органів та УВП, з одного боку, й допомагає належній відкритості і прозорості застосування до засуджених засобів виправлення і ресоціалізації – з іншого.

Громадський вплив – це засіб виправлення й ресоціалізації засуджених, що передбачає надання правової, психологічної, медичної й іншого виду допомоги засудженим та особам, звільненим від відбування покарання, який організують і здійснюють у першу чергу спостережні комісії (піклувальні ради у виховних колоніях), які є координатором його у взаємодії з іншими зацікавленими суб'єктами. Діяльність спостережних комісій ґрунтується на принципах гласності, демократичності, добровільності, відкритості та прозорості. Основними завданнями спостережних комісій є такі:

1) організація та здійснення громадського контролю за дотриманням прав, основних свобод і законних інтересів засуджених осіб та осіб, звільнених від відбування покарання;

2) сприяння органам та УВП у виправленні й ресоціалізації засуджених осіб та створенні належних умов для їх тримання, залучення до цієї діяльності громадських організацій, органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій незалежно від форми власності та громадян;

3) організація виховної роботи з особами, умовно-достоєрно звільненими від відбування покарання, та

громадського контролю за їх поведінкою протягом невідбутої частини покарання;

4) надання допомоги у соціальній адаптації особам, звільненим від відбування покарання.

Представники громадських організацій та окремі громадяни становлять не менш як половину складу комісії.

Спостережні комісії *мають право*:

1) доручати членам комісії: вивчати стан матеріально-побутового та медико-санітарного забезпечення засуджених осіб, умови їх праці та навчання, стан організації соціально-виховної роботи; брати участь у засіданнях комісій УВП під час розгляду питань про внесення до суду подань щодо умовно-дострокового звільнення засуджених осіб від відбування покарання, заміни невідбутої частини покарання більш м'яким або звільнення від відбування покарання вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до 3 років, і брати участь у судових засіданнях під час розгляду таких подань;

2) висловлювати свою думку по суті клопотання про помилування, яке подає засуджена особа;

3) одержувати від громадських організацій, органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, органів та установ виконання покарань, підприємств, установ та організацій незалежно від форми власності інформацію й документи, необхідні для виконання покладених на комісії завдань;

4) проводити особистий прийом засуджених осіб, розглядати їх звернення й ухвалювати за результатами розгляду відповідні рішення;

5) заслуховувати на своїх засіданнях з питань, що належать до компетенції комісій, інформацію посадових осіб органів та УВП, органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій незалежно від форми власності та окремих громадян;

6) вносити на розгляд органів виконавчої влади й органів місцевого самоврядування пропозиції щодо вдосконалення діяльності органів та УВП з питань дотримання прав людини, захисту основних свобод і законних інтересів засуджених осіб; поліпшення на підприємствах, в установах та організаціях незалежно від форми власності індивідуально-профілактичної та виховної

роботи з особами, засудженими до громадських або виправних робіт; удосконалення процесу підготовки до звільнення засуджених осіб; організації трудового та побутового влаштування осіб, звільнених від відбування покарання, сприяння їх соціальної адаптації; забезпечення правового й соціального захисту персоналу органів та УВП.

4. Богослужіння та релігійні обряди в колоніях. Організація душпастирської опіки засуджених

Згідно з Конституцією України, а також Законом України «Про свободу совісті та релігійні організації» кожна людина, в тому числі засуджений, має право на свободу совісті та віросповідання. **Релігійне виховання засуджених** – це система методів і засобів впливу на людину з метою залучення її до суспільно-корисного життя згідно з основами релігійної моралі, засвоєння її основних законів, формування на їх основі таких моральних почуттів, як милосердя, співпереживання, добропорядність і поважне ставлення до людей.

Відповідно до статті 128 КВК України у колоніях здійснення свободи сповідувати будь-яку релігію або виражати переконання, пов'язані із ставленням до релігії, підлягає лише тим обмеженням, які є необхідними для забезпечення ізоляції, громадської безпеки.

Богослужіння й релігійні обряди в колоніях проводяться за проханням засуджених або за зверненням релігійної організації в неробочий час. Адміністрація колонії сприяє у запрошенні священнослужителів, бере участь у визначенні місця, часу та інших умов проведення богослужіння, обряду або церемонії. Адміністрація колонії не повинна проявляти свого ставлення до певної релігії чи конфесії.

Засуджені мають право на придбання й користування релігійною літературою, іншими предметами та матеріалами релігійного призначення, використання яких не суперечить інтересам забезпечення ізоляції засуджених, а також іншим умовам виконання покарання. Засуджені не мають права, посилаючись на свої релігійні переконання, ухилятися від

виконання своїх обов'язків, а також установлених вимог режиму відбування покарання.

Відправлення релігійних обрядів не повинно порушувати розпорядок дня в колоніях, а також утискати права інших осіб, які відбувають покарання. У колонії для відправлення релігійних обрядів можуть допускатися тільки представники релігійних організацій, офіційно зареєстрованих у встановленому законом порядку.

Відповідно до статті 128-1 КВК України **душпастирська опіка засуджених** – діяльність в УВП священнослужителів (капеланів), уповноважених релігійними організаціями, статути (положення) яких зареєстровано у встановленому законом порядку, спрямована на задоволення релігійних потреб засуджених і їх духовне виховання.

Для координації заходів душпастирської опіки засуджених центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері виконання кримінальних покарань, створює дорадчий орган, до складу якого включаються представники зацікавлених релігійних центрів та управлінь, статути (положення) яких зареєстровано у встановленому законом порядку.

Порядок спеціальної підготовки священнослужителів (капеланів) та надання повноважень на здійснення заходів душпастирської опіки засуджених погоджуються центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері виконання кримінальних покарань.

Заходи душпастирської опіки не повинні порушувати встановлений законом та іншими нормативно-правовими актами порядок виконання й відбування покарань. Зустрічі священнослужителів (капеланів) із засудженими надаються у час, вільний від роботи (навчання) засуджених, без обмеження кількості зустрічей у місці, визначеному адміністрацією УВП.

Адміністрація УВП сприяє забезпеченню конфіденційності зустрічей засуджених із священнослужителями (капеланами). Священнослужителі (капелани) можуть відвідувати УВП для проведення заходів душпастирської опіки за спеціальним дозволом адміністрації

таких установ у завчасно погоджений з адміністрацією установи час.

Таємниця сповіді є недоторканною й охороняється законом. Забороняється оприлюднювати, фіксувати технічними засобами та відтворювати будь-яку інформацію, отриману зі сповіді. Відомості, отримані зі сповіді, не можуть бути предметом досудового розслідування, досудового слідства чи кримінального провадження або використовуватися як доказ. Ніхто в жодному разі не може допитувати священнослужителя, перекладача чи іншу особу з питань, пов'язаних з конфіденційністю сповіді.

Релігійні обряди проводяться на прохання засуджених або за ініціативою релігійних організацій, але з відповідними обмеженнями, передбаченими кримінально-виконавчим законодавством України для різних категорій засуджених. Пропаганда будь-яких релігійних учень серед засуджених здійснюється тільки за їх бажання та за згодою, а щодо неповнолітніх – за згодою їхніх батьків або осіб, які їх замінюють. У разі відсутності окремих приміщень для віруючих декількох релігійних конфесій обряди проводяться в одному приміщенні за графіком. У такому приміщенні передбачається можливість тимчасового розміщення предметів культу на період обряду.

Представники об'єднань громадян, засобів масової інформації, релігійних та благодійних організацій, які на підставі статті 25 КВК України бажають надавати допомогу у виправленні й ресоціалізації засуджених і проведенні СВР роботи, можуть відвідувати УВП за наявності відповідного дозволу. Надання дозволу представникам об'єднань громадян, релігійних та благодійних організацій на відвідування УВП та взаємодію з ними здійснює ДКВС або керівництво УВП.

Для отримання такого дозволу об'єднання громадян, релігійні або благодійні організації не пізніше ніж за 5 робочих днів до запланованого відвідування подають до ДКВС або керівництва УВП заяву, в якій зазначають повне найменування об'єднання громадян, релігійної чи благодійної організації, місцезнаходження, номер телефону (факсу), найменування УВП, яку планується відвідати (у разі направлення заяви до ДКВС); дату та час відвідування УВП;

прізвище, ім'я та по батькові представників об'єднання громадян, релігійної чи благодійної організації, які планують відвідати УВП, серію та номер паспорта, коли і ким виданий. До заяви додаються копії свідоцтва про державну реєстрацію та статуту.

Крім того, священнослужителі, релігійні проповідники, наставники й інші представники зарубіжних релігійних організацій, які є іноземними громадянами й тимчасово перебувають в Україні, повинні надати копію офіційного погодження Міністерством культури України можливості зайняття проповідницькою чи іншою канонічною діяльністю та виконання релігійних обрядів.

За результатами розгляду заяви протягом 3 робочих днів ДКВС надає дозвіл на відвідування УВП, про що повідомляє об'єднання громадян, релігійну або благодійну організацію. У разі відсутності у заяві інформації або копій зазначених документів об'єднання громадян, релігійна або благодійна організація у триденний строк з дати реєстрації заяви письмово повідомляються про відмову у дозволі на відвідування УВП.

Для відвідування УВП вищезазначеним суб'єктам за спрощеною процедурою видається перепустка на певний період (місяць, квартал) і на цей період складається графік візитів, який затверджується начальником УВП. У випадках порушення представниками засобів масової інформації, об'єднань громадян, релігійних та благодійних організацій вимог установленого режиму за рішенням адміністрації УВП відвідування може бути припинено на будь-якій його стадії.

Питання для самоконтролю

1. Поняття СВР із засудженими до позбавлення волі.
2. Основні напрями СВР із засудженими до позбавлення волі.
3. Форми СВР із засудженими до позбавлення волі.
4. Методи СВР із засудженими до позбавлення волі.
5. Організація загальноосвітнього навчання засуджених.
6. Організація професійно-технічного навчання засуджених.

7. Участь громадськості в процесі виправлення та ресоціалізації засуджених.
8. Богослужіння та релігійні обряди в колоніях.
9. Організація душпастирської опіки засуджених.

Перелік рекомендованої літератури

1. Кримінально-виконавчий кодекс України: станом на 10.01.2017 р. [Електронний ресурс]// БД «Законодавство України» / ВР України. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-17>.

2. Про організацію соціально-виховної та психологічної роботи із засудженими :наказ Міністерства юстиції України : від 04.11.2013 № 2300/5[Електронний ресурс] // БД «Законодавство України» / ВР України. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1863-13>.

3. Про затвердження Порядку організації навчання у загальноосвітніх навчальних закладах при виправних колоніях та слідчих ізоляторах, що належать до сфери управління Державної пенітенціарної служби України :наказ Міністерства освіти і науки та Міністерства юстиції України : від 10.06.2014 № 691/897/5 [Електронний ресурс] // БД «Законодавство України» / ВР України. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0629-14>.

4. Про затвердження положень про спостережні комісії та піклувальні ради при спеціальних виховних установах :постанова Кабінету Міністрів України : від 01.04.2004 № 429 :(в редакції постанови Кабінету Міністрів України від 10.11.2010 № 1042) [Електронний ресурс] // БД «Законодавство України» / ВР України. – Режим доступу: [http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/429-2004-% D0 % BF](http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/429-2004-%D0%BF).

5. Про затвердження Правил внутрішнього розпорядку установ виконання покарань : наказ Міністерства юстиції України : від 29.12.2014 № 2186/5 [Електронний ресурс]// БД «Законодавство України» / ВР України. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1656-14>.

6. Про затвердження Положення про навчальний центр при кримінально-виконавчій установі закритого типу : наказ Міністерства юстиції України :від 19.12.2013 № 1794/2691/5 [Електронний ресурс] // БД «Законодавство України» / ВР

України. – Режим доступу:
<http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z2192-13>.

7. Кримінально-виконавче право: модульно-рейтинговий курс для студентів, курсантів та слухачів вищих юридичних навчальних закладів III та IV рівнів акредитації : підручник / І. Г. Богатирьов, О.В. Лісіцков. – 2 вид. – Київ : ВД «Дакор», 2014.

Розділ 28

Правове регулювання заходів заохочення та стягнення в місцях позбавлення волі

1. *Заходи заохочення, що застосовують до засуджених до позбавлення волі.*
2. *Заходи стягнень, що застосовуються до засуджених до позбавлення волі.*

Правова природа заходів заохочення, їх місце в системі заходів переконання, класифікація заходів заохочення, правове регулювання й порядок застосування заходів заохочення, посадові особи, які застосовують заходи заохочення, їх компетенція, оцінювання поведінки особи засудженого, умови ефективності застосування заходів заохочення, шляхи вдосконалення заходів заохочення та практики їх застосування.

1. Заходи заохочення, що застосовують до засуджених до позбавлення волі

Важливу роль у здійсненні виховного впливу на засудженого відіграють заходи заохочення та стягнення, що застосовуються до осіб, позбавлених волі. При цьому не можна не враховувати й того, що факт їх застосування до засудженого може бути підставою для висновку про ступінь його виправлення та юридичного обґрунтування рішення про застосування до засудженого відповідних елементів прогресивної системи відбування покарання, які залежно від його поведінки мають наслідком зменшення або збільшення обсягу встановлених правообмежень.

Характеризуючи заохочувальні норми в кримінально-виконавчому праві, можна виділити такі їх ознаки:

- 1) ці норми встановлено в законодавчих актах держави;

2) норми застосовуються державними органами й посадовими особами цих органів від імені та за дорученням держави;

3) норми адресовано особам, які вчинили злочини, щоб стимулювати їх виправлення та правослухняну поведінку;

4) підставою для застосування цих норм є добровільна свідома правослухняна поведінка осіб, які вчинили злочини;

5) застосування заохочувальних норм вигідно як державі, так і особі, яка вчинила злочин;

6) застосування заохочувальних норм у кримінально-виконавчому праві залежить від свідомої поведінки засуджених, що визначається здійснюваними ними суспільно-корисними вчинками.

Застосування заходів заохочення та стягнення буде ефективним і дозволить досягти поставленої перед ними мети лише за умов, якщо цей процес відповідатиме вимогам обґрунтованості та законності.

Обґрунтованість застосування заходів заохочення та стягнення полягає в тому, що основною підставою для ухвалення рішення про їх застосування повинно бути об'єктивне оцінювання поведінки засудженого під час відбування покарання (безперечно, з урахуванням інших чинників – попередньої поведінки, особи засудженого та ін.).

Заохочення – це, те що заохочує кого-небудь до чогось, нагорода, похвала. **Заохочувати** означає спонукати кого-небудь до якоїсь дії певними засобами (переконувати в чомусь, подаючи приклад, хвалячи, нагороджуючи).

Відповідно до статті 130 КВК України за виконання покладених обов'язків та додержання правил поведінки, встановлених КВК України та правилами внутрішнього розпорядку колонії, дотримання правил трудового розпорядку та вимог безпеки праці до осіб, які відбувають покарання у виді позбавлення волі, можуть застосовуватися *такі заходи заохочення:*

- подяка;
- дострокове зняття раніше накладеного стягнення;
- нагородження похвальною грамотою;
- присвоєння почесного звання «кращий за поведінкою», «активний учасник самодіяльності» тощо;
- виплата грошової премії;

- нагородження подарунком;
- переведення на поліпшені умови тримання (якщо для неповнолітніх засуджених у виховних колоніях в частині 2 ст.143 КВК України зміст цього заходу заохочення чітко розкрито, то для дорослих засуджених з ліквідацією обмежень у витрачанні сум коштів на місяць він фактично втратив сенс, і на цей час його зміст законодавчо невизначено);

- надання дозволу для виїзду за межі колонії з метою відвідування рідних до 7 діб засудженим, які тримаються у дільницях соціальної реабілітації виправних колоній мінімального рівня безпеки із загальними умовами тримання та дільницях соціальної реабілітації середнього рівня безпеки;

- надання додаткового короткострокового або тривалого побачення;

- збільшення тривалості прогулянки засудженим, які тримаються в дільницях посиленого контролю колоній і приміщеннях камерного типу виправних колоній максимального рівня безпеки, до двох годин¹²⁵.

Особливості застосування видів заохочення:

- лише один захід заохочення;
- із засудженого може бути достроково знято, як правило, лише одне раніше накладене стягнення;

- грошова премія приєднується до заробітку й зараховується на особистий рахунок засудженого, подарунок передається на зберігання до звільнення засудженого або за його проханням надсилається родичам;

- протягом року може бути надано додатково одне короткострокове чи тривале побачення;

- до засуджених, які тримаються в дільницях посиленого контролю колоній і приміщеннях камерного типу виправних колоній максимального рівня безпеки, заохочення у виді збільшення тривалості прогулянки застосовується на строк до 1 місяця;

¹²⁵ Кримінально-виконавчий кодекс України : закон України : від 11.06.2003 № 1129-IV // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-17>(дата звернення: 24.11.2017).

- заохочення у виді подяки й дострокового зняття раніше накладеного стягнення застосовуються усно або письмово, інші заохочення – тільки письмово.

Відповідно до статті 131 КВК України застосування заходів заохочення має на меті здійснення виховного впливу на осіб, до яких ці заходи застосовуються на основі об'єктивного оцінювання додержання ними правил поведінки, встановлених КВК і Правилами внутрішнього розпорядку колонії, а також дотримання правил трудового розпорядку та вимог безпеки праці.

Відповідно до розділу XXV Правил внутрішнього розпорядку установ виконання покарань правом застосовувати в повному обсязі заходи заохочення до засуджених користуються начальник установи виконання покарань або особа, яка виконує його обов'язки, а також їхні прямі начальники¹²⁶. Заходи заохочення у виправних колоніях можуть також застосовувати заступник начальника виправної колонії й начальник відділення соціально-психологічної служби. Начальник відділення СПС виправної колонії має право застосовувати в усній формі подяку та дострокове зняття раніше накладеного ним стягнення.

Заходи заохочення у виховних колоніях, крім начальника установи і його прямого начальника, можуть застосовувати також заступник начальника виховної колонії, начальник відділення (старший вихователь) і вихователь. Старші вихователі й вихователі виховних колоній мають право застосовувати до засуджених подяку та дострокове зняття раніше накладеного ними стягнення. Інші посадові особи УВП не мають права застосовувати заходи заохочення щодо засуджених.

Застосування заходів заохочення оформляється постановами про заохочення або наказами уповноважених на те посадових осіб. Постанови або витяги з наказів

¹²⁶ Про затвердження Правил внутрішнього розпорядку установ виконання покарань: наказ Міністерства юстиції України: від 29.12.2014 № 2186/5 [Електронний ресурс] // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1656-14> (дата звернення: 24.11.2017).

долучаються до особових справ засуджених протягом 3 днів після їх підписання.

Заохочення, оголошені усно, відображаються у статистичному обліку та в щоденниках індивідуальної роботи із засудженими (для неповнолітніх – у щоденниках соціально-виховної роботи із засудженим неповнолітнім), а також беруться до уваги під час визначення ступеня виправлення засудженого та під час складання на нього характеристики.

Облік заохочень кожного засудженого ведеться начальниками відділень (старшими вихователями) СПС, а по установі в цілому – відділом соціально-виховної та психологічної роботи.

Адміністрація колонії зобов'язана щоквартально проводити **оцінювання поведінки особи**, додержання нею правил поведінки, встановлених КВК України та ПВР УВП, а також дотримання правил трудового розпорядку та вимог безпеки праці й ухвалювати вмотивоване рішення про доцільність або недоцільність застосування до особи, яка відбуває покарання у виді позбавлення волі, заходів заохочення. Ухвалене рішення відображається в індивідуальній програмі соціально-виховної роботи та доводиться до відома особи, яка відбуває покарання у виді позбавлення волі, під підпис. Інформація про осіб, до яких застосовано заохочення, з метою виховного впливу на інших засуджених, за згодою засудженого, може поширюватися через місцеву стінгазету, радіо, на зібраннях засуджених і доводитися до відома родичів.

У разі сумнівних поведінки та ставлення до праці після відбуття не менше 1/3 строку покарання засуджені, які тримаються в дільниці ресоціалізації виправної колонії мінімального рівня безпеки, мають право на поліпшення умов тримання. У виправних колоніях середнього рівня безпеки засуджені, які тримаються в дільниці ресоціалізації, у разі сумнівних поведінки та ставлення до праці після відбуття не менше 1/2 строку покарання мають право на поліпшення умов тримання. У разі сумнівних поведінки і ставлення до праці після відбуття не менше 1/2 строку покарання засуджені, які тримаються в дільниці

ресоціалізації виправної колонії максимального рівня безпеки, мають право на поліпшення умов тримання.

Основними умовами ефективності застосування заходів заохочення є такі: відповідність вимогам обґрунтованості та законності, індивідуалізація, гласність та відкритість.

Обґрунтованість застосування заходів заохочення (стягнення) полягає в тому, що основною підставою для ухвалення рішення про застосування має бути об'єктивне оцінювання поведінки засудженого під час відбування покарання (безперечно з врахуванням й інших чинників – попередньої поведінки, особи засудженого та ін.).

Під *законністю* застосування заходів заохочення (стягнення) необхідно розуміти суворе дотримання уповноваженими особами вимог кримінально-виконавчого законодавства щодо процедури застосування.

Індивідуалізація під час застосування заходів заохочення (стягнення) передбачає врахування особистості засудженого в цілому, ступеня, характеру суспільної небезпеки й мотивів учиненого злочину, поведінки засудженого під час всього періоду відбування покарання, ставлення засудженого до основних засобів виправлення та ресоціалізації, взаємовідносин з іншими засудженими й персоналом органів та установ виконання покарань і зміну їх правового статусу.

Гласність і відкритість під час застосування заходів заохочення (стягнення) передбачає прозорість, зрозумілість для оточуючих причин і сутності застосування, виховний вплив на поведінку засуджених, стимулювання їх свідомої правослухняної поведінки.

Серед шляхів удосконалення заходів заохочення та практики їх застосування слід виділити такі: суворе дотримання вимог закону уповноваженими посадовими особами щодо підстав, порядку та форм застосування заходів заохочення; неухильне дотримання принципів справедливості, гуманізму, поваги до прав людини, відкритості й поінформованості; юридичне і фактичне обґрунтування застосування на основі об'єктивної, справедливої оцінки правомірної поведінки; поступовість та виваженість у виборі виду заохочення; єдність педагогічних

підходів адміністрації УВП до засуджених; вивчення та запровадження передового зарубіжного досвіду.

Згідно зі статтею 144 КВК України за сумлінну поведінку і ставлення до праці та навчання, активну участь у роботі самодіяльних організацій і виховних заходах до засуджених неповнолітніх можуть застосовуватися, крім передбачених статтею 130 КВК України, такі заходи заохочення:

- надання права відвідування культурно-видовищних і спортивних заходів за межами виховної колонії в супроводі працівників колонії;

- надання права виходу за межі виховної колонії в супроводі батьків чи інших близьких родичів.

Тривалість виходу за межі колонії встановлюється начальником колонії, але не може перевищувати восьми годин. Забороняється відвідування культурно-видовищних і спортивних заходів за межами колонії, які проводяться після двадцятої години.

Сутність і підстави застосування поліпшених умов тримання: у разі сумлінних поведінки та ставлення до праці й навчання після відбуття не менше 1/4 частини строку покарання засуджені неповнолітні мають право на поліпшення умов тримання, і їм може бути дозволено за постановою начальника колонії одержувати 1 раз на 3 місяці короткострокове побачення за межами виховної колонії у межах населеного пункту за місцем дислокації УВП, яке закінчується не пізніше 20 години. Тривалість виходу засуджених за межі виховної колонії встановлюється начальником виховної колонії, але не може перевищувати норм, установлених статтею 110 КВК України.

2. Заходи стягнень, що застосовуються до засуджених до позбавлення волі

Стягнення – це примусовий захід, який є мірою відповідальності, що застосовується зазвичай за вчинення правопорушення з метою покарання й виховання особи, яка його вчинила, а також із метою загального попередження правопорушення.

Порушення– це суспільно небезпечне, винне діяння, вчинене засудженим, яке суперечить вимогам правових норм. Зміст такого порушення становлять такі *ознаки*:

- це протиправний акт поведінки, тобто такий, що порушує саме правову норму, а не будь-яку іншу із соціальних норм;

- це зовнішній акт поведінки – діяння, яке може проявлятися у формі дії або бездіяльності;

- це свідомий і вольовий акт поведінки, тобто вчинений особою, яка розміщує характер і значення свого діяння й може керувати своїми вчинками, тому правопорушення – це варіант поведінки, вчинений осудною й дієздатною особою; це лише винне діяння, тобто вчинене умисно або з необережності; наявним є причинний зв'язок.

Дисциплінарним проступком особи, яка відбуває покарання у виді позбавлення волі, є протиправне, винне діяння (дія або бездіяльність), що посягає на встановлений порядок у сфері виконання покарань, вчинене цією особою (ст.131-1 КВК України). Персонал УВП зобов'язаний довести наявність у діях чи бездіяльності особи, яка відбуває покарання у виді позбавлення волі, усіх ознак дисциплінарного проступку. Відсутність таких ознак виключає застосування до особи, яка відбуває покарання у виді позбавлення волі, заходів стягнення. Особа, яка діяла у стані крайньої необхідності, під впливом психологічного або фізичного примусу, виконувала наказ або розпорядження, не підлягає дисциплінарній відповідальності (ст.131-2 КВК України).

Відповідно до статті 132 КВК України за невиконання покладених на особу обов'язків та порушення встановлених заборон до осіб, які відбувають покарання у виді позбавлення волі, можуть застосовуватися такі заходи стягнення:

- попередження;
- догана;
- сувора догана;
- грошовий штраф до двох мінімальних розмірів заробітної плати;

- скасування поліпшених умов тримання (знову ж таки, якщо для неповнолітніх засуджених у виховних колоніях в частині 2 ст.143 КВК України зміст цього заходу заохочення чітко розкрито, і зрозуміло, що скасовувати, то для дорослих засуджених з ліквідацією обмежень у витрачання сум коштів на місяць цей вид заохочення фактично втратив, сенс і на цей час його зміст законодавчо невизначено, а тому і не зрозуміло, що скасовувати);

- поміщення засуджених чоловіків, які тримаються у виправних колоніях, у дисциплінарний ізолятор з виведенням або без виведення на роботу чи навчання на строк до 14 діб, а засуджених жінок – до 10 діб;

- поміщення засуджених, які тримаються в приміщеннях камерного типу виправних колоній максимального рівня безпеки, у карцер без виведення на роботу на строк до 14 діб;

- переведення засуджених, які тримаються у виправних колоніях, крім засуджених, які тримаються у виправних колоніях мінімального рівня безпеки з полегшеними умовами тримання, до приміщення камерного типу (одиначної камери) на строк до 3 місяців.

Попередження – це письмове застереження про притягнення до дисциплінарної відповідальності певного виду у разі повторного порушення.

Вагітні жінки, жінки, які мають дітей у будинках дитини при виправних колоніях, інваліди I групи в ДІЗО, карцер, ПКТ (ОК) не поміщаються.

Згідно зі статтею 145 КВК України за порушення встановленого порядку й умов відбування покарання до засуджених неповнолітніх можуть застосовуватися такі заходи стягнення:

- попередження;
- догана;
- суворі догани;

- скасування поліпшених умов тримання, передбачених частиною 2 ст.143 КВК України (у разі сумлінної поведінки та ставленні до праці й навчання після відбуття не менше однієї четвертої частини строку покарання засуджені мають право на поліпшення умов тримання, і їм може бути дозволено за

постановою начальника колонії одержувати й раз на 3 місяці короткострокове побачення за межами виховної колонії);

- поміщення в дисциплінарний ізолятор на строк до 5 днів з виведенням чи без виведення на навчання або роботу.

Порядок застосування заходів стягнення до осіб, позбавлених волі, є таким. Стягнення накладається лише письмово. Адміністрація колонії в разі встановленні факту порушення особою, яка відбуває покарання у виді позбавлення волі, вимог режиму зобов'язана невідкладно розпочати перевірку причин, обставин і мотивів учинення порушення, поведінки цієї особи до вчинення проступку, визначити кількість і характер раніше накладених стягнень, а також отримати її пояснення про суть проступку. За наслідками такої перевірки ухвалюється рішення про доцільність або недоцільність застосування до особи, яка відбуває покарання у виді позбавлення волі, заходів стягнення й обґрунтовується їх вид. Якщо адміністрація колонії ухвалила рішення обмежитися іншими профілактичними заходами, це відображається у щоденнику індивідуальної роботи із засудженим та доводиться до відома особи під підпис.

Процедура дисциплінарного провадження є такою. Питання про доцільність застосування стягнення до осіб, які відбувають покарання у виді позбавлення волі, вирішується на засіданні *дисциплінарної комісії УВП*. Дисциплінарна комісія УВП діє на постійній основі. Її засідання є повноважним, якщо на ньому присутні більше половини членів дисциплінарної комісії.

До складу дисциплінарної комісії входять начальник УВП, його заступники та начальники служб установи, які за своїми функціональними обов'язками безпосередньо спілкуються з особами, які відбувають покарання у виді позбавлення волі. Очолює дисциплінарну комісію начальник УВП або особа, яка виконує його обов'язки.

На засідання дисциплінарної комісії запрошуються й інші особи, присутність яких є доцільною для встановлення обставин учинення правопорушення та визначення міри відповідальності. Члени спостережних комісій на відповідній території мають право бути присутніми на засіданні дисциплінарної комісії та мають право дорадчого голосу.

Особа, яка відбуває покарання у виді позбавлення волі, має бути повідомлена про місце й час засідання дисциплінарної комісії не пізніше ніж за одну добу до його проведення. За заявою засудженого цей термін може бути продовжено, але не більш ніж на 2 доби.

Особа, яка відбуває покарання у виді позбавлення волі, має право користуватися послугами адвоката або фахівця в галузі права за власним вибором під час підготовки до засідання дисциплінарної комісії, який представлятиме її інтереси під час засідання комісії. Якщо вона не має доступу до адвоката або фахівця в галузі права, адміністрація УВП зобов'язана надати їй можливість звернутися за отриманням правової допомоги до суб'єктів надання такої допомоги.

Засуджений та/або його представник *мають право*:

- отримати інформацію про притягнення до дисциплінарної відповідальності, у тому числі документи, що стосуються справи, не пізніш як за 1 добу до початку засідання дисциплінарної комісії;

- бути присутнім на засіданні дисциплінарної комісії під час розгляду питання про його притягнення до дисциплінарної відповідальності;

- ознайомлюватися з матеріалами дисциплінарного провадження та особової справи, робити виписки, знімати копії з них;

- надавати пояснення, заперечення та заявляти клопотання в усному та письмовому вигляді, надавати докази;

- подавати клопотання не пізніш як за 24 години до визначеного часу засідання про залучення до засідання дисциплінарної комісії осіб, присутність яких є доцільною для встановлення обставин вчинення правопорушення та визначення міри відповідальності.

Матеріали про порушення доповідаються на засіданні дисциплінарної комісії начальником відділення СПС у присутності особи, яка вчинила порушення, та інших запрошених осіб.

Під час засідання дисциплінарної комісії заслуховуються пояснення засудженого та його представника, свідків, інших осіб, залучених відповідно до частин 3 і 5 ст.135 КВК України, адміністрації УВП, особи, яка

ініціювала притягнення до дисциплінарної відповідальності, та осіб, які мають право дорадчого голосу.

Рішення про притягнення до відповідальності ухвалюється більшістю голосів членів дисциплінарної комісії.

Начальник УВП має право поміщати засудженого в дисциплінарний ізолятор строком до однієї доби до ухвалення рішення про застосування стягнення у разі порушення режиму відбування покарання, що полягало у перебуванні у стані алкогольного або наркотичного сп'яніння, участі в конфліктній ситуації, бійці, масових заворушеннях або інших діях, що створюють серйозну загрозу підтримці порядку в установі.

Поміщення засудженого до приміщення камерного типу (одиначної камери) проводиться за рішенням суду. У разі ухвалення на засіданні дисциплінарної комісії рішення про поміщення засудженого до приміщення камерного типу (одиначної камери) адміністрація УВП протягом 24 годин направляє до суду відповідне клопотання (подання) разом із рішенням комісії.

Рішення про притягнення до дисциплінарної відповідальності особи, яка відбуває покарання, має бути детально вмотивованими і може бути оскаржене особою, яка відбуває покарання у виді позбавлення волі, або її представником до органу виконання покарань вищого рівня, прокурора чи суду.

Засудженому протягом 3 робочих днів видається копія рішення про застосування до нього стягнення із зазначенням можливості та порядку його оскарження

Рішення про притягнення до дисциплінарної відповідальності особи, яка відбуває покарання, долучаються до особових справ засуджених протягом 3-х днів після їх підписання.

Облік стягнень кожного засудженого ведеться начальниками відділень СПС (старшими вихователями), а стягнень засуджених по установі в цілому – відділом соціально-виховної та психологічної роботи.

Відповідно до статті 132 КВК України за порушення встановленого порядку відбування покарання засуджені можуть бути позбавлені начальником виправної колонії

права на поліпшені умов тримання на підставі постанови про скасування поліпшених умов тримання (знову ж таки, якщо для неповнолітніх засуджених у виховних колоніях в частині 2 ст.143 КВК України зміст цього заходу заохочення чітко розкрито, і зрозуміло, що скасовувати, то для дорослих засуджених з ліквідацією обмежень у витрачання сум коштів на місяць цей вид заохочення фактично втратив сенс, і на цей час його зміст законодавчо невизначено, а тому і не зрозуміло, що скасовувати). Повторне переведення на поліпшені умови тримання може бути застосоване не раніше ніж через 6 місяців з дня відбуття стягнення.

За кілька проступків, учинених одночасно, накладається одне стягнення. Стягнення може бути накладене лише на особу, яка вчинила проступок, і не пізніше 10 діб з дня виявлення проступку, а якщо у зв'язку з проступком проводилась перевірка, то з дня її закінчення, але не пізніше 6 місяців з дня вчинення проступку.

Накладене стягнення звертається до виконання негайно, а у виняткових випадках – у строк не пізніше одного місяця з дня його накладення. Якщо протягом місяця з дня накладення стягнення воно не було звернено до виконання, то це стягнення не виконується.

Стягнення у виді грошового штрафу накладається лише за злісне порушення встановленого порядку відбування покарання, передбачене статтею 133 КВК України, за постановою начальника колонії або особи, яка виконує його обов'язки. Постанова оголошується засудженому під розписку. Стягнена сума штрафу перераховується в доход держави.

Перед помещенням засуджених у ДІЗО чи карцер, переведенням до ПКТ (ОК) начальник медичної частини (черговий лікар) зобов'язаний провести їх огляд. У разі неможливості тримання засудженого у ДІЗО, карцері чи ПКТ (ОК) за станом здоров'я начальник медичної частини (черговий лікар) робить відмітку про переведення його до медичної частини УВП на зворотному боці постанови.

Заходи стягнення у виді переведення засуджених у ПКТ (ОК) застосовуються в разі безуспішності інших заходів впливу.

Особи, поміщені до ДІЗО, карцерів та переведені до ПКТ (ОК), зі складу відділень соціально-психологічної служби не виключаються. Начальники відділень і вихователі проводять з ними виховну роботу і в період відбування стягнення.

Відповідно до розділу XXV ПВР УВП засудженим, які відбувають стягнення у ДІЗО, карцері або ПКТ (ОК), забороняються побачення, придбання продуктів харчування і предметів першої потреби, одержання посилок (передач) і бандеролей, користування настільними іграми. У разі поміщення засуджених до ДІЗО, карцеру або переведення до ПКТ (ОК) побачення з адвокатом або іншим фахівцем у галузі права, який за законом має право на надання правової допомоги особисто чи за дорученням юридичної особи, надаються їм у порядку, визначеному статтями 110 і 134 КВК України.

У ДІЗО, карцері або ПКТ (ОК) засуджені забезпечуються індивідуальним спальним місцем і постільними речами. Постільні речі видаються тільки на час сну, верхній одяг – на час виходу з приміщення.

Засудженим, які тримаються в ДІЗО, карцері або ПКТ (ОК), надається щоденна прогулянка тривалістю 1 година. Для осіб, хворих на туберкульоз, тривалість щоденної прогулянки становить 2 години.

Засуджені, які тримаються в ДІЗО з виведенням на роботу, працюють окремо від інших засуджених.

Дострокове звільнення засуджених з цих приміщень здійснюється також за медичними показаннями.

Засудженим *забороняється брати із собою у ДІЗО* або в карцери продукти харчування й особисті речі, за винятком рушника, мила, зубної пасти (порошку), зубної щітки, туалетного паперу, олівців, авторучок, зошитів, поштових марок і конвертів, а в установах для тримання жінок, крім зазначених речей, спеціальних засобів гігієни. Їм не дозволяється курити.

Засудженим *забороняється брати із собою у ПКТ (ОК)* продукти харчування й особисті речі, крім предметів першої потреби (годинник, підручники, прості олівці, авторучки, зошити, поштові марки, картки, конверти, зубна паста чи порошок, зубна щітка, туалетний папір), тютюнових виробів

і сірників. Курити засуджені можуть лише під час щоденної прогулянки.

Для зберігання предметів особистої гігієни в камерах обладнуються навісні полицьки. Адміністрація УВП забезпечує зберігання особистих речей засуджених протягом строку перебування їх у ДІЗО, карцерах чи ПКТ (ОК). Продукти харчування здаються на склад і видаються засудженим після відбуття ними стягнення, адміністрація УВП вживає заходів для їх збереження. Якщо за час перебування засуджених у ДІЗО, карцерах чи ПКТ (ОК) термін придатності цих продуктів харчування закінчився, комісією складається акт, і вони знищуються.

До засуджених, поміщених у ДІЗО(карцер) чи переведених до ПКТ(ОК), можуть застосовуватися всі заходи стягнення, за винятком повторного поміщення в ДІЗО(карцер) чи повторного переведення до ПКТ(ОК). У разі переведення засудженого в ПКТ (ОК) за злісне порушення режиму в ДІЗО строк утримання у ПКТ (ОК) відраховується після відбуття покарання у ДІЗО.

У разі переведення засуджених з ПКТ (ОК) в ДІЗО за порушення, вчинені в ПКТ або в ОК, строк їх тримання у ДІЗО у строк тримання у ПКТ і в ОК не зараховується.

Приймання засуджених у ДІЗО, карцери, ПКТ (ОК) проводиться молодшими інспекторами чергової зміни під керівництвом ЧПНУ або їхніх заступників і документується. Засуджені підлягають особистому обшуку з роздяганням та проходять медичний огляд. Вони переодягаються в одяг, закріплений за ДІЗО, карцерами та ПКТ (ОК).

Після відбуття стягнення у ДІЗО, карцері чи ПКТ (ОК) засуджені негайно звільняються з них, про що робиться відмітка в журналі й постанові.

Звільнення засудженого із ДІЗО, карцеру чи ПКТ (ОК) здійснюється ЧПНУ або його заступником, у присутності начальника відділення (вихователя).

У разі звільнення засуджених з ДІЗО, карцеру чи ПКТ (ОК) начальник медичної частини (черговий лікар) зобов'язаний провести їх огляд.

Приймання їжі засудженими проводиться в камерах, а в робочий час – на виробничих об'єктах у спеціально відведених для цього місцях.

Особи, які навчаються у загальноосвітніх школах, навчальних центрах і на курсах професійно-технічної підготовки, під час перебування у ДІЗО, карцерах чи ПКТ (ОК) на заняття не виводяться. Їм надається можливість для самостійного навчання й консультацій з викладачами.

У разі переведення засуджених із ПКТ (ОК), ДІЗО та карцерів до закладів охорони здоров'я з причин, не пов'язаних з їх неправомірними діями, строк їх перебування там зараховується у строк перебування у зазначених приміщеннях.

У разі переведення засуджених із ПКТ (ОК), ДІЗО та карцерів до СІЗО, строк їх перебування там не зараховується у строк перебування у зазначених приміщеннях.

У випадку переведення засуджених із ПКТ (ОК), ДІЗО та карцерів до іншої УВП невідбуту частину стягнення засуджені відбувають за новим місцем покарання.

Якщо протягом 6 місяців з дня відбуття стягнення засуджений не буде підданий новому стягненню, він визнається таким, що не має стягнення.

Відповідно до статті 133 КВК України, **злісним порушенням встановленого порядку відбування покарання** є вживання спиртних напоїв, наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів чи інших одурманюючих засобів; виготовлення, зберігання, придбання чи розповсюдження інших заборонених предметів, участь у настільних азартних та інших іграх з метою здобуття матеріальної чи іншої вигоди; вчинення дрібного хуліганства та систематичне ухилення від лікування захворювань, що становлять небезпеку для здоров'я інших осіб.

Засуджені до позбавлення волі несуть матеріальну відповідальність за заподіяні під час відбування покарання матеріальні збитки державі згідно із законодавством. Вони також повинні відшкодувати збитки, заподіяні колонії, і додаткові витрати, пов'язані з припиненням втечі засудженого або лікуванням засудженого, який навмисно заподіяв собі тілесні ушкодження. Якщо збитки заподіяно у процесі виконання трудових обов'язків, то відповідальність

настає відповідно до законодавства про працю. У випадку спричинення збитків іншими діями відповідальність засудженого повинна наставати відповідно до норм цивільного законодавства.

Шкода може бути спричинена державі, юридичним та фізичним особам. Її характер може бути різним і на вид відповідальності не впливає.

Під час виконання своїх трудових обов'язків за спричинену шкоду засуджені можуть нести головним чином обмежену матеріальну відповідальність. Повна матеріальна відповідальність настає лише у випадку укладання із засудженим спеціальної угоди про повну матеріальну відповідальність, що у практиці УВП зустрічається рідко. Повна матеріальна відповідальність засуджених трапляється лише у випадку їх індивідуальної трудової діяльності.

Обмежена матеріальна відповідальність обраховується залежно від спричинених збитків. Під час обчислення збитків враховуються лише прямі збитки, виходячи з балансової вартості пошкодженого майна з урахуванням зносу.

Матеріальні збитки, спричинені державі засудженим під час відбування ним покарання, стягуються у позасудовому порядку за мотивованою постановою начальника колонії, що оголошується засудженому під розписку. Його винесенню передуює перевірка обставин спричинення матеріальної шкоди, встановлення розмірів останнього та вини у цьому конкретного засудженого. У процесі перевірки в засудженого береться письмове пояснення з приводу причетності до спричинення збитків і по суті інших фактичних обставин спричинення шкоди, оскільки в іншому разі досить важко мотивувати постанову про стягнення збитків. Це також необхідно робити і з метою виховного впливу на засуджених. Необґрунтоване рішення про стягнення матеріальних збитків може не лише підірвати авторитет начальника установи, а й знизити ефект усієї виховної роботи, що проводилась з цим засудженим.

Засуджений може оскаржити постанову начальника УВП вищій посадовій особі, але подача скарги не зупиняє виконання постанови про стягнення збитків. Строки для такого оскарження в законі не встановлено.

Оголошення засудженому постанови про стягнення матеріальних збитків, спричинених його винною поведінкою, є необхідним з метою надання засудженому можливості оскаржити неправильне, на його думку, рішення, невідворотності відповідальності за винне спричинення матеріальної шкоди державі, а також використання у виховних цілях тих мотивів, з яких він притягується до матеріальної відповідальності.

Скарга на рішення начальника установи про стягнення матеріальних збитків дозволяється на загальних підставах, установлених для подачі звернень засуджених, які відбувають покарання.

Вища посадова особа може скасувати постанову про стягнення збитків за відсутності вини засудженого або зменшити розмір суми, що підлягає стягненню.

У випадку відміни постанови про стягнення збитків суми, неправильно відраховані із засудженого, підлягають поверненню засудженому й зараховуються на його особистий рахунок.

У законі не вказується, як може бути змінено розмір суми, що підлягає стягненню, вищою посадовою особою – у бік зменшення чи збільшення. Однак, виходячи із загального принципу права, згідно з яким оскарження дій і рішень посадових осіб не тягне за собою погіршення становища особи, що подала скаргу, слід визнати, що зміна вищим начальником суми, яка підлягає стягненню, якщо вони вносяться в результаті розгляду скарги притягнутої до відповідальності особи, можуть бути зроблені лише у бік зменшення.

Стягнення матеріальних збитків, спричинених особами, що відбувають покарання, здійснюється шляхом утримання відповідних сум з їх заробітку. Ці утримання здійснюються із сум, нарахованих засудженому після сплати ним обов'язкових платежів. Якщо за час відбування покарання матеріальна шкода залишиться невідшкодованою, сума, що залишилась, може бути стягнута із засудженого після звільнення. Із цієї метою адміністрація колонії висуває звільненому позов у порядку цивільного судочинства, а відповідна сума стягується з них за рішенням суду.

Питання для самоконтролю

1. Заходи заохочення, що застосовують до засуджених до позбавлення волі.
2. Заходи стягнень, що застосовуються до засуджених до позбавлення волі.
3. Дисциплінарний проступок.
4. Процедура дисциплінарного провадження.
5. Матеріальна відповідальність засуджених до позбавлення волі.

Перелік рекомендованої літератури

1. Кримінально-виконавчий кодекс України : станом на 10.05.2017 р. [Електронний ресурс]// База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України.– Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-17>.
2. Кримінальний кодекс України : станом на 01.01.2017 р.[Електронний ресурс] // БД «Законодавство України» / ВР України.– Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.
3. Карелін В.В. Правове регулювання застосування заходів заохочення та стягнення у процесі виконання покарань, пов'язаних з ізоляцією засуджених : [монограф.] / В.В. Карелін, І.С. Яковець, К.А. Автухов ; за заг. ред. А. Х. Степанюка. – Харків : Право, 2014.–239 с.
4. Михалко І.С. Забезпечення принципу раціонального застосування примусових заходів і стимулювання правослухняної поведінки засуджених :[монограф.] / І. С. Михалко.– Харків : Право, 2013 .–200 с.
5. Про затвердження Правил внутрішнього розпорядку установ виконання покарань :наказ Міністерства юстиції України : від 29.12.2014 № 2186/5 [Електронний ресурс] // БД «Законодавство України» / ВР України.– Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1656-14>.

Розділ 29

Особливості відбування покарання у виді позбавлення волі в колоніях різних рівнів безпеки та зміна умов тримання засуджених до позбавлення волі

- 1. Особливості відбування покарання у виправних колоніях мінімального рівня безпеки.*
- 2. Особливості відбування покарання у виправних колоніях середнього рівня безпеки.*
- 3. Особливості відбування покарання у виправних колоніях максимального рівня безпеки.*
- 4. Зміна умов тримання засуджених до позбавлення волі в межах однієї колонії та шляхом переведення до колонії іншого рівня безпеки.*

Режим, ізоляція, нагляд, роздільне тримання, виправний центр, мінімального рівня безпеки, середнього рівня безпеки, максимального рівня безпеки, діляниця соціальної реабілітації, діляниця соціальної адаптації, переведення засуджених, зміна умов тримання.

1. Особливості відбування покарання у виправних колоніях мінімального рівня безпеки

Згідно з частиною 5 ст.11 КВК виправні колонії мінімального рівня безпеки поділяються на колонії мінімального рівня безпеки з полегшеними умовами тримання та колонії мінімального рівня безпеки із загальними умовами тримання.

Виправні колонії мінімального рівня безпеки з полегшеними умовами тримання призначаються для відбування в них покарання засуджених уперше до позбавлення волі за злочини, вчинені з необережності, невеликої та середньої тяжкості. При цьому в зазначеному вигляді колоній окремо тримаються чоловіки, вперше засуджені до позбавлення волі за злочини, вчинені з необережності (ч.4 ст.92 КВК). Крім указаних категорій, у

цьому виді колоній також можуть відбувати покарання засуджені, переведені у встановленому законом порядку з виправних колоній мінімального рівня безпеки із загальними умовами та виправних колоній середнього рівня безпеки (ч.2 ст.18 КВК).

Виправні колонії мінімального рівня безпеки з полегшеними умовами тримання відрізняються від інших виправних колоній тим, що в них створено найбільш сприятливі умови для відбування покарання засудженими до позбавлення волі. Режим, установлений у виправних колоніях цього виду, є дуже близьким до умов відбування покарання у виправних центрах, в яких тримаються особи, засуджені до обмеження волі, а також повною мірою відповідає умовам тримання засуджених у дільницях соціальної реабілітації виправних колоній (ст. 138 КВК).

Відповідно до частини 2 ст.99 КВК засуджені, які відбувають покарання в цьому виді колоній:

- тримаються під наглядом;
- у вільний від роботи час від підйому до відбою користуються правом вільного пересування в межах території дільниці;
- з дозволу адміністрації колонії можуть пересуватися без нагляду поза територією дільниці, але в межах населеного пункту, якщо це необхідно за характером виконуваної ними роботи або у зв'язку з навчанням;
- можуть носити цивільний одяг, мати при собі портативні персональні комп'ютери й аксесуари до них, гроші та цінні речі, користуватися грішми без обмеження;
- мають право відправляти листи, отримувати бандеролі, посилки й передачі, одержувати короткострокові побачення без обмеження, а тривалі побачення – до 3 діб 1 раз на місяць;
- після відбуття 6 місяців покарання в разі відсутності порушень режиму відбування покарання й наявності житлових умов з дозволу адміністрації колонії можуть проживати в межах населеного пункту, де розташована колонія, із своїми сім'ями, придбавати відповідно до чинного законодавства жилий будинок і заводити особисте господарство.

У житловій зоні цього виду колоній розміщуються гуртожитки, їдальня, клуб, бібліотека, лазня з пральною, дезкамерою та сушильною, амбулаторія зі стаціонаром, ларьок, перукарня, камери для зберігання постільних речей, спецодягу та особистих речей засуджених, майстерня з ремонту одягу та взуття, кабінети для начальника колонії, його заступників, начальників відділень соціально-психологічної служби, персоналу оперативної служби, відділу нагляду та безпеки, кімнати виховної роботи та спортивний майданчик. У цій же зоні також обладнується місце для телефонних розмов засуджених, проведення яких в обов'язковому порядку контролюється адміністрацією.

У зазначеному виді колоній обладнується дисциплінарний ізолятор (ДІЗО), який відгороджується від інших споруд парканом суцільного заповнення. На відміну від інших видів виправних колоній, у цих колоніях приміщення камерного типу (ПКТ) не створюються, оскільки дисциплінарне стягнення у виді переведення в ПКТ у них не застосовується.

Приміщення чергового помічника начальника установи (ЧПНУ), його заступника та чергової зміни молодших інспекторів з нагляду та безпеки розташовується, як правило, в окремому приміщенні на межі між житловою й виробничою зонами, а в разі відсутності виробничої зони – біля контрольно-пропускного пункту (КПП) пропуску людей. Територія колоній, як правило, обладнуються огорожею суцільного заповнення з полегшених конструкцій і контрольно-пропускним пунктом. Межі колоній встановлюються і проходять уздовж її огорожі. Про встановлені межі оголошується засудженим під розписку, що долучається до їх особових справ. Засудженим, яким дозволено пересуватися без нагляду поза територією колонії у зв'язку з виконанням ними роботи або навчанням, і тим, які проживають із своїми сім'ями на квартирах, видаються посвідчення встановленого зразка.

Відповідно до статті 94 КВК у виправних колоніях мінімального рівня безпеки створюються дільниці карантину, діагностики і розподілу; ресоціалізації, посиленого контролю та соціальної реабілітації, але у виправній колонії мінімального рівня безпеки із

полегшеними умовами тримання (на відміну від колоній цього виду із загальними умовами тримання) дільниці посиленого контролю та соціальної реабілітації не створюються. Такий висновок можна зробити на підставі аналізу статей 96, 97 і 99 КВК України.

У виправних колоніях мінімального рівня безпеки з полегшеними умовами тримання для засуджених встановлено деякі особливості й у правилах поведінки. Окрім правил поведінки, зазначених у статті 99 КВК, засуджені в цих колоніях можуть займатися сільським господарством, пересуватися по території колонії без строю й не носити розпізнавальні нагрудні знаки. На період перебування в колонії їм забороняється зберігати будь-яку вогнепальну або холодну зброю, а також транспортні засоби й користуватися ними. Ті засуджені, які проживають зі своїми сім'ями, не менше одного разу на день у встановлений розпорядком дня час, зобов'язані з'являтися до ЧПНУ або до начальника відділення соціально-психологічної служби для реєстрації у спеціальному журналі. За відсутності сім'ї вони зобов'язані мешкати в гуртожитках колонії й дотримуватися встановленого розпорядку дня. Пересування засуджених територією житлової зони в час, відведений для сну, за винятком випадків, передбачених розпорядком дня, повністю виключається.

Існують певні особливості і в матеріально-побутовому та медико-санітарному забезпеченні засуджених у колоніях мінімального рівня безпеки з полегшеними умовами тримання. Засуджені в цих колоніях придбавають харчування й речове майно за власні кошти.

Відповідно до статті 18 КВК України у виправних колоніях мінімального рівня безпеки із загальними умовами тримання відбувають покарання чоловіки, вперше засуджені до позбавлення волі за злочини невеликої та середньої тяжкості, й жінки, засуджені за злочини невеликої та середньої тяжкості, тяжкі та особливо тяжкі злочини. У виправній колонії цього виду можуть відбувати покарання також засуджені, переведені з виховних колоній у порядку, встановленому статтею 147 КВК. У секторі середнього рівня безпеки виправної колонії цього виду можуть відбувати

покарання також жінки, засуджені до довічного позбавлення волі.

Відбування покарання в зазначеному виді колоній характеризується більш суворим режимом порівняно з колонією цього ж рівня безпеки, але з полегшеними умовами тримання. Це проявляється в певних обмеженнях прав і свобод засуджених, які стосуються надання кількості побачень засудженим із родичами та іншими особами й умов ізоляції засуджених у межах колонії.

Засуджені у виправних колоніях мінімального рівня безпеки із загальними умовами тримання мають право витратити для придбання продуктів харчування, одягу, взуття, білизни та предметів першої потреби гроші, зароблені у виправній колонії й одержані за переказами, за рахунок пенсії та іншого доходу без обмеження їх обсягу.

Засудженим, які перебувають у дільниці посиленого контролю, надаються одне короткострокове побачення на місяць та одне тривале побачення на 3 місяці.

Засудженим, які перебувають у дільниці ресоціалізації, надаються одне короткострокове побачення на місяць та одне тривале побачення на 2 місяці.

Засудженим, які перебувають у дільниці соціальної реабілітації, надаються короткострокові побачення без обмежень і тривале побачення щомісяця.

Вони можуть одержувати протягом року без обмежень посылки (передачі) й бандеролі.

Переведення засуджених до позбавлення волі здійснюється таким чином. Відповідно до статті 101 КВК засуджені, які стають на шлях виправлення, можуть бути переведені до дільниці соціальної реабілітації після фактичного відбуття не менше однієї четвертої строку покарання, призначеного судом за злочини середньої тяжкості. Стосовно засуджених, які відбувають покарання в цих колоніях за вчинення злочинів невеликої тяжкості, законодавець не передбачив факт відбуття певного строку покарання як умови їх переведення в дільницю соціальної реабілітації. Це означає, що коли ці засуджені стають на шлях виправлення, то адміністрація колонії може перевести їх до дільниці соціальної реабілітації не раніше, ніж після відбуття однієї четвертої строку покарання. Ті засуджені, які під час

перебування в дільниці соціальної реабілітації злісно порушують режим відбування покарання, можуть бути переведені з цієї дільниці до дільниці ресоціалізації або дільниці посиленого контролю. У разі злісного порушення засудженими режиму відбування покарання в дільниці ресоціалізації вони переводяться до дільниці посиленого контролю.

2. Особливості відбування покарання у виправних колоніях середнього рівня безпеки

Виправні колонії середнього рівня безпеки призначено для відбування в них покарання таких категорій засуджених:

- жінки, засуджені до покарання у виді довічного позбавлення волі;
- жінки, яким покарання у виді смертної кари або довічного позбавлення волі замінено позбавленням волі на певний строк в порядку помилування або амністії;
- чоловіки, вперше засуджені до позбавлення волі зтяжки та особливо тяжкі злочини;
- чоловіки, які раніше відбували покарання у виді позбавлення волі;
- чоловіки, засуджені за вчинення умисного злочину середньої тяжкості в період відбування покарання у виді позбавлення волі;
- засуджені, переведені з колоній максимального рівня безпеки в порядку, передбаченому КВК; у секторі максимального рівня безпеки виправної колонії цього виду можуть відбувати покарання також чоловіки, засуджені до довічного позбавлення волі.

У цьому виді колоній також можуть триматися засуджені, переведені з колоній максимального рівня безпеки в порядку, передбаченому частиною 1 ст. 101 КВК України.

Згідно із частиною 1 ст. 139 КВК у виправних колоніях середнього рівня безпеки засуджені мають право витратити на місяць для придбання продуктів харчування, одягу, взуття та предметів першої потреби гроші, зароблені у виправній колонії, одержані за переказами, за рахунок пенсії та іншого доходу, без обмеження їх обсягу.

Засудженим, які перебувають у дільниці посиленого контролю, надаються одне короткострокове побачення на місяць та одне тривале побачення на 3 місяці.

Засудженим, які перебувають у дільниці ресоціалізації, надаються одне короткострокове побачення на місяць та одне тривале побачення на 2 місяці.

Засудженим, які перебувають у дільниці соціальної реабілітації, надаються короткострокові побачення без обмежень і тривале побачення щомісяця.

Згідно із частиною 2 ст. 139 КВК у виправних колоніях середнього рівня безпеки у разі сумлінних поведінки та ставлення до праці після відбуття не менше половини строку покарання засуджені, які тримаються в дільниці ресоціалізації виправної колонії, мають право на поліпшення умов тримання.

Особливості умов ізоляції засуджених у цьому виді виправної колонії проявляються в такому. Відповідно до частини 2 ст. 92 КВК у виправних колоніях середнього рівня безпеки окремо тримаються засуджені чоловічої статі, вперше засуджені до позбавлення волі, і ті, які раніше відбували покарання у виді позбавлення волі.

Засуджені, які стали на шлях виправлення, на підставі статті 101 КВК можуть бути переведені до дільниці соціальної реабілітації після фактичного відбуття не менше третини строку покарання за умисний тяжкий злочин, а також у разі, коли особа раніше відбувала покарання у виді позбавлення волі й до погашення або зняття судимості знову вчинила умисний злочин, за який вона була засуджена до позбавлення волі.

Засудженим, які відбувають покарання в цих колоніях за вчинення особливо тяжкого злочину, а також у разі призначення покарання особі, яка раніше звільнялася умовно-достроково і вчинила умисний злочин протягом невідбутої частини покарання, необхідно відбутися не менше половини строку покарання для вирішення питання про можливість їх переведення до дільниці соціальної реабілітації.

Не підлягають переведенню до дільниці соціальної реабілітації (в колоніях мінімального рівня безпеки із

загальними умовами тримання та колоніях середнього рівня безпеки):

1) особи, які мають достроково не зняті або не погашені у встановленому законом порядку стягнення, зазначені в абзацах 4, 6–10 ст. 132 КВК, протягом строку, визначеного ст. 134 КВК;

2) інваліди першої та другої груп та особи, які досягли пенсійного віку;

3) особи, які не пройшли повний курс лікування венеричного захворювання, активної форми туберкульозу, психічного розладу, алкоголізму та наркоманії;

4) особи, яких засуджено за вчинення умисного злочину в період відбування покарання у виді арешту або обмеження волі.

Обладнання колоній цього виду є таким само, як і колоній мінімального рівня безпеки із загальними умовами тримання, але має деякі особливості порівняно з обладнанням колоній мінімального рівня безпеки із полегшеними умовами тримання. Їх територія розмежовується на структурні дільниці, які ізолюються одна від одної. У цих колоніях створюються дільниці карантину, діагностики та розподілу, ресоціалізації, посиленого контролю й соціальної реабілітації. Дільниці ресоціалізації для тримання засуджених чоловіків поділяються на локальні, ізольовані один від одного сектори з відповідним обладнанням. У житловій зоні цих колоній розміщуються гуртожитки, їдальня, ларьок, клуб, бібліотека, кімната психоемоційного розвантаження, приміщення для загальноосвітнього навчання, приміщення для проведення духовної роботи та здійснення релігійних обрядів, медична частина із стаціонаром та інфекційним ізолятором, лазня з пральнею й дезкамерою та сушильнею, перукарня, комора для зберігання постільних речей та спецодягу, камери схову особистих речей повсякденного користування, майстерня з ремонту одягу та взуття, кабінети для начальника колонії, його заступників, персоналу відділу нагляду і безпеки, оперативної та соціально-психологічної служб і кімната для приймання засуджених. Територія виробничої зони колоній в обов'язковому порядку локалізується з метою виключення вільного переміщення засуджених між виробничими

дільницями. На території колонії ізольовано обладнується будівля ПКТ і ДІЗО з камерами для праці та двориками для прогулянок засуджених. Житлова зона від виробничої, а також ПКТ та ДІЗО від інших споруд відокремлюються коридорами, що проглядаються. Між суміжними житловою та виробничою зонами обладнуються контрольно-пропускний пункт для пропуску засуджених з однієї зони в іншу, а за необхідності – приміщення для обшуку та переодягання засуджених. У будинку, де розташовано КПП по пропуску персоналу на територію колонії, обладнуються кімнати для проведення короткострокових і тривалих побачень, для приймання-видачі посилок (передач), огляду осіб та їх речей. Приміщення ЧПНУ, його заступника та чергової зміни молодших інспекторів з нагляду та безпеки розташовується, як правило, в окремому приміщенні на межі житлової та виробничої зон із таким розрахунком, щоб була можливість вільно оглядати територію колонії. За межами колонії розташовуються службові кабінети керівництва та служб установи, склади продовольства, речового майна, паливно-мастильних матеріалів, лаків, фарб та хімічних речовин, овочесховища, гаражі, аптеки, приміщення для мешкання й очікування родичів засуджених, які прибули на побачення.

3. Особливості відбування покарання у виправних колоніях максимального рівня безпеки

Виправні колонії максимального рівня безпеки призначено для відбування в них покарання такими категоріями засуджених чоловічої статі:

- засуджені до покарання у виді довічного позбавлення волі;
- засуджені, яким покарання у виді смертної кари замінено довічним позбавленням волі;
- засуджені, яким покарання у виді смертної кари або довічного позбавлення волі замінено позбавленням волі на певний строк у порядку помилування або амністії;
- засуджені за умисні особливо тяжкі злочини;

- засуджені за вчинення умисного тяжкого або особливо тяжкого злочину в період відбування покарання у виді позбавлення волі;

- переведені з колоній середнього рівня безпеки в порядку, передбаченому статтею 101 КВК.

Стаття 140 КВК зазначає, що у виправних колоніях максимального рівня безпеки в умовах суворої ізоляції засуджені можуть триматися як у звичайних жилих приміщеннях, так і в приміщеннях камерного типу.

У звичайних жилих приміщеннях колоній максимального рівня безпеки тримаються:

- чоловіки, яким покарання у виді смертної кари або довічного позбавлення волі замінено позбавленням волі на певний строк у порядку помилування або амністії;

- чоловіки, засуджені за умисні особливо тяжкі злочини;

- чоловіки, які раніше двічі в будь-якій послідовності були засуджені до позбавлення волі за такі злочини: проти основ національної безпеки України; умисне вбивство; умисне тяжке тілесне ушкодження; захоплення заручників; зґвалтування; розбій, вчинений за обтяжуючих обставин; вимагання, вчинене за обтяжуючих обставин; виготовлення, зберігання, придбання, перевезення, пересилання, ввезення в Україну з метою збуту або збут підроблених грошей, державних цінних паперів чи білетів державної лотереї; створення злочинної організації; бандитизм; терористичний акт; створення непередбачених законом воєнізованих або збройних формувань; викрадення, привласнення, вимагання вогнепальної зброї, бойових припасів, вибухових речовин чи радіоактивних матеріалів або заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем; незаконне заволодіння транспортним засобом за обтяжуючих обставин; контрабанда наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів; незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, пересилання чи збут наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів; організація або утримання місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів; посягання на життя

працівника правоохоронного органу, члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовця; посягання на життя судді, народного засідателя чи присяжного у зв'язку з їх діяльністю, пов'язаною із здійсненням правосуддя; злісна непокора вимогам адміністрації виправної установи; втеча з місця позбавлення волі або з-під варти; посягання на життя представника іноземної держави і які знову вчинили будь-який з перелічених злочинів, за який вони засуджені до покарання у виді позбавлення волі.

- чоловіки, переведені із колоній середнього рівня безпеки на підставах, передбачених статтею 101 КВК.

У приміщеннях камерного типу тримаються:

- чоловіки, засуджені до покарання у виді довічного позбавлення волі;

- чоловіки, яким покарання у виді смертної кари замінено довічним позбавленням волі;

- чоловіки, засуджені за умисні особливо тяжкі злочини;

- чоловіки, засуджені за вчинення умисного тяжкого або особливо тяжкого злочину в період відбування покарання у виді позбавлення волі;

- чоловіки, які раніше були засуджені до позбавлення волі за будь-який з таких злочинів: проти основ національної безпеки України; умисне вбивство за обтяжуючих обставин; захоплення заручників; зґвалтування, що спричинило особливо тяжкі наслідки, а також зґвалтування неповнолітньої чи неповнолітнього, малолітньої чи малолітнього; розбій, вчинений організованою групою або поєднаний із заподіянням тяжких тілесних ушкоджень; вимагання, вчинене організованою групою або поєднане із заподіянням тяжкого тілесного ушкодження; створення злочинної організації; бандитизм; терористичний акт; посягання на життя працівника правоохоронного органу, члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовця; посягання на життя судді, народного засідателя чи присяжного у зв'язку з їх діяльністю, пов'язаною із здійсненням правосуддя; злісна непокора вимогам адміністрації виправної установи; втеча з місця позбавлення

волі або з-під варти і які знову вчинили будь-який з перелічених злочинів, за який вони засуджені до покарання у виді позбавлення волі;

- чоловіки, переведені із колоній середнього рівня безпеки.

У виправних колоніях максимального рівня безпеки засуджені мають право витратити для придбання продуктів харчування, одягу, взуття та предметів першої потреби гроші, зароблені у виправній колонії, одержані за переказами, за рахунок пенсії та іншого доходу, без обмеження їх обсягу.

Засудженим, які перебувають у дільниці посиленого контролю, надаються одне короткострокове побачення на місяць та одне тривале побачення на 3 місяці.

Засудженим, які перебувають у дільниці ресоціалізації, надаються одне короткострокове побачення на місяць та одне тривале побачення на 2 місяці.

Засудженим, які перебувають у приміщеннях камерного типу, надається щоденна прогулянка тривалістю 1 година.

Особливості обладнання цього виду колонії та умов ізоляції полягають в тому, що у виправних колоніях максимального рівня безпеки засуджені тримаються в умовах суворої ізоляції у звичайних жилих приміщеннях і приміщеннях камерного типу (ПКТ). Обладнання колоній для тримання засуджених в звичайних жилих приміщеннях є ідентичними колоніям мінімального із загальними умовами тримання та середнього рівнів безпеки. Стосовно виправних колоній максимального рівня безпеки з триманням засуджених в ПКТ слід зазначити, що на території, де містяться ці приміщення, розташовуються дисциплінарний ізолятор (ДІЗО), одиночні камери, камери для праці засуджених і карцер. Біля цих приміщень обладнуються дворики для прогулянки засуджених. У двориках обладнуються гімнастична перекладина та паралельні бруси. У ПКТ обладнуються ізольовані приміщення для:

- проведення соціально-виховної та психологічної роботи із засудженими;

- надання їм телефонних розмов, побачень з адвокатами й іншими особами та здійснення особистого приймання засуджених.

Існують деякі особливості і в використанні праці засуджених у виправних колоніях максимального рівня безпеки. Так, вони залучаються до праці тільки на об'єктах, розташованих на території колоній. Виробничі цехи розміщуються в ізольованих приміщеннях у межах зони, що охороняється. Засуджені виводяться на роботу в спеціально обладнані цехи, де встановлюються додаткові засоби охорони та забезпечується надійна ізоляція з тим, щоб ці засуджені в період роботи не могли вступати в контакти з іншими засудженими.

Організація соціально-виховної роботи із засудженими в цих колоніях також має свої особливості. Для засуджених, які тримаються в звичайних жилих приміщеннях (також і як для засуджених, що тримаються в колоніях мінімального рівня безпеки із загальними умовами тримання та середнього рівнів безпеки), передбачається один раз на тиждень безкоштовна демонстрація художніх відео-та кінофільмів, які мають виховне значення. Для тих засуджених, які тримаються у приміщеннях камерного типу, одиночних камерах, дисциплінарних ізоляторах і карцері демонстрація таких фільмів не проводиться. Разом із тим зазначені вище приміщення радіофікуються, і в них можуть встановлюватися телевізори. Час радіотрансляції й перегляду телепередач визначається розпорядком дня установи.

На відміну від інших видів виправних колоній, засудженому колоніях максимального рівня безпеки не дозволяється проводити безкоштовні (благодійні) та платні, за рахунок коштів засуджених і за їх згодою виступи професійних творчих колективів (театрів, філармоній та інше). Такі заходи за обов'язкового погодження з керівництвом територіальних органів управління проводяться лише у виправних колоніях інших видів.

4. Зміна умов тримання засуджених до позбавлення волі в межах однієї колонії та шляхом переведення до колонії іншого рівня безпеки

Умови тримання засуджених можуть змінюватися шляхом переведення з однієї виправної колонії до колонії іншого рівня безпеки й із однієї структурної дільниці виправних і виховних колоній до іншої, але у межах того ж самого місця позбавлення волі. Зміни такого порядку мають на меті, по-перше, стимулювати виправлення засудженого та створювати у нього готовність до самокерованої правослухняної поведінки; по-друге, поступово підготувати його до самостійного загальноприйнятого соціально-нормативного життя в суспільстві.

Залежно від поведінки засудженого та ставлення до праці в разі її наявності або навчання умови відбування покарання змінюються в межах однієї колонії або шляхом переведення до колонії іншого виду.

Зміна умов тримання в межах однієї колонії здійснюється за клопотанням начальника відділення соціально-психологічної служби постановою начальника колонії. У випадках, якщо така постанова передбачає переведення засудженого у більш суворі умови тримання або збільшує обсяг правообмежень, вона обов'язково погоджується із спостережною комісією.

Переведення засудженого до дільниці соціальної адаптації розглядається як один з елементів зміни умов тримання в межах однієї установи, яке застосовується до неповнолітніх, що стали на шлях виправлення.

До дільниці посиленого контролю засуджений може бути переведений тільки у порядку зміни умов тримання за злісне порушення режиму: з дільниці соціальної реабілітації – на підставі частини 4 ст.94 і ч.3 ст.101 КВК України.

Переведення засуджених з приміщення камерного типу (ПКТ) у звичайні жилі приміщення колоній максимального рівня безпеки є самостійним елементом системи зміни умов тримання засуджених, який покращує правове становище засуджених в межах однієї колонії. Відповідно до статті 140 КВК України у виправних колоніях максимального рівня безпеки в умовах суворої ізоляції засуджені тримаються як у звичайних жилих приміщеннях, так і у приміщеннях камерного типу. Стаття 101 КВК України передбачає, що засуджені, які стають на шлях виправлення й відбули не менше однієї четвертої призначеного судом строку

покарання, можуть бути переведені з приміщень камерного типу в звичайні жилі приміщення. Правила переведення засуджених з приміщень камерного типу в звичайні жилі приміщення колонії максимального рівня безпеки поширюються тільки на засуджених, які надійшли до колонії максимального рівня безпеки безпосередньо зі слідчих ізоляторів для відбування покарання та стали на шлях виправлення. Не можуть бути переведені в звичайні жилі приміщення засуджені, переведені до колоній максимального рівня безпеки на строк до 3 років за злісні порушення встановленого режиму відбування покарання. У цьому випадку строк тримання засудженого в приміщенні камерного типу має строковий характер у зв'язку із чим повинен відбуватись у повному обсязі.

Зміна умов тримання засуджених до довічного позбавлення волі здійснюється в порядку, визначеному статтею 100 КВК. Засуджені до довічного позбавлення волі чоловіки можуть бути переведені: з приміщень камерного типу, в яких тримаються дві особи, до багатомісних приміщень камерного типу виправної колонії максимального рівня безпеки з наданням дозволу на участь у групових заходах освітнього, культурно-масового та фізкультурно-оздоровчого характеру в порядку, встановленому законодавством, після фактичного відбуття у таких приміщеннях не менше 5 років строку покарання; а з багатомісних приміщень камерного типу до звичайних жилих приміщень виправної колонії максимального рівня безпеки – після фактичного відбуття у таких приміщеннях не менше 5 років строку покарання. Засуджені до довічного позбавлення волі, які злісно порушують встановлений порядок відбування покарання, можуть бути переведені із звичайних жилих приміщень до приміщень камерного типу виправної колонії максимального рівня безпеки.

До одного з елементів зміни умов тримання засуджених в межах однієї колонії належить і переведення засуджених у колоніях мінімального та середнього рівня безпеки до дільниці соціальної реабілітації із дільниці ресоціалізації. Матеріальною підставою такого переведення є досягнення засудженим відповідного ступеня виправлення (особа повинна стати на шлях виправлення). Формальною підставою

є відбуття засудженим вказаного в законі строку покарання: не менше однієї четвертої строку покарання, призначеного судом за злочин середньої тяжкості; не менше третини строку покарання, призначеного судом за умисний тяжкий злочин, а також у разі, коли особа раніше відбувала покарання у виді позбавлення волі за умисний злочин і до погашення або зняття судимості знову вчинила умисний злочин, за який вона була засуджена до позбавлення волі; не менше половини строку покарання, призначеного судом за особливо тяжкий злочин, а також покарання, призначеного особі, яка раніше звільнялася умовно-достроково та вчинила умисний злочин протягом невідбутої частини покарання. Зміна умов тримання засудженим здійснюється за клопотанням начальника відділення соціально-психологічної служби постановою начальника колонії погодженою із спостережною комісією.

Зміна умов тримання засудженого шляхом переведення його до виправної колонії іншого рівня безпеки здійснюється центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері виконання кримінальних покарань та пробації, за поданням адміністрації виправної колонії, погодженим з начальником управління (відділу) центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері виконання кримінальних покарань та пробації. У випадках, якщо таке подання передбачає переведення засудженого у більш суворі умови тримання або збільшує обсяг правообмежень¹²⁷, воно обов'язково погоджується із спостережною комісією.

Переведення засуджених до позбавлення волі має такі особливості. Засуджені, які стають на шлях виправлення, переводяться:

- з приміщень камерного типу в звичайні жилі приміщення колонії максимального рівня безпеки або колонію середнього рівня безпеки – після фактичного відбуття не менше однієї четвертої призначеного судом строку покарання;

¹²⁷ Кримінально-виконавче право України : підручник / О. М. Джужа, І. Г. Богатирьов, О. Г. Колб, В. В. Василевич та ін.; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. О. М. Джужі. Київ: Атіка, 2010. С. 620.

- із звичайних жилих приміщень колонії максимального рівня безпеки в колонію середнього рівня безпеки – після фактичного відбуття не менше половини призначеного судом строку покарання.

Метою є необхідність усунення диспропорції між оптимально необхідним для виправлення й ресоціалізації засуджених обсягом правообмежень та обставинами, які фактично відбуваються в особистості засудженого та створюють у нього готовність до самокерованої правослухняної поведінки. При цьому в одному випадку умови відбування покарання суттєво покращуються, а обсяг правообмежень зменшується, в другому випадку, навпаки, умови відбування покарання погіршуються, а обсяг правообмежень збільшується.

Такі переведення мають на меті подальше стимулювання засуджених, які стають на шлях виправлення й відбули встановлену законом частину строку покарання, а також послідовне вирішення питань їх поступової адаптації до умов проживання після звільнення.¹²⁸

Відповідно до частини 3 ст.138 КВК України в колоніях мінімального рівня безпеки з полегшеними умовами тримання встановлюється режим, передбачений частиною 2 ст.99 КВК України для засуджених, які тримаються у дільницях соціальної реабілітації. Таке переведення може здійснюватись у разі: 1) сумлінної поведінки; 2) сумлінного ставлення до праці; 3) після фактичного відбуття відповідно до частини 1 ст.101 КВК України $\frac{1}{4}$, $\frac{1}{3}$ або $\frac{1}{2}$ частини строку покарання призначеного судом (строк залежить від тяжкості вчиненого злочину та особи засудженого).

Переведення засуджених із звичайних жилих приміщень колонії максимального рівня безпеки в колонію середнього рівня безпеки має такі особливості. Характерною ознакою відбування покарання в колоніях максимального рівня безпеки є те, що засуджені розміщуються відповідно до статті 140 КВК України залежно від тяжкості вчиненого злочину й особи злочинця в загальних житлових приміщеннях

¹²⁸ Кримінально-виконавче право України : підручник / О. М. Джужа, І. Г. Богатирьов, О. Г. Колб, В. В. Василевич та ін. ; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. О. М. Джужі. Київ: Атіка, 2010. С. 621.

і приміщеннях камерного типу. Серед заходів, що стимулюють виправлення та ресоціалізацію засуджених у цих колоніях законом передбачено зміну умов тримання в межах однієї колонії (переведення засуджених з приміщень камерного типу в звичайні житлові приміщення) та шляхом переведення (із звичайних жилих приміщень колонії максимального рівня безпеки в колонію середнього рівня безпеки).

Така зміна умов тримання засуджених у бік пом'якшення режиму відбування покарання застосовується до осіб, які тримаються у звичайних житлових приміщеннях, стали на шлях виправлення й відбули не менше однієї четвертої або половини призначеного судом строку покарання залежно від тяжкості вчиненого злочину. Це дозволяє не лише стимулювати поведінку засудженого, а і дотримуватись вимог статті 92 КВК України про роздільне тримання засуджених, які вчинили вперше особливо небезпечні злочини й були визнані небезпечними для суспільства, та осіб, які раніше були засуджені до позбавлення волі й знову вчинили особливо небезпечні злочини.¹²⁹

Переведення до колонії іншого рівня безпеки, під час яких обсяг правообмежень збільшується для засуджених, які злісно порушують встановлений порядок відбування покарання має такі варіанти:

1) переведення засуджених з колонії мінімального рівня безпеки із загальними умовами тримання або повернення до тих колоній, де вони раніше відбули покарання;

2) переведення засуджених з колонії середнього рівня безпеки чи звичайного жилого приміщення колонії максимального рівня безпеки в приміщення камерного типу колонії максимального рівня безпеки.

Метою цих переводів є попередження систематичної негативної поведінки з боку засуджених, які злісно порушують установлений порядок відбування покарання шляхом поміщення їх в установи з більш суровими умовами

¹²⁹ Кримінально-виконавче право України : підручник / О. М. Джужа, І. Г. Богатирьов, О. Г. Колб, В. В. Василевич та ін.; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. О. М. Джужі. Київ: Атіка, 2010. С. 522.

тримання. Матеріальною ознакою або підставою для застосування такого переведення є злісне порушення встановленого порядку. Формальна ознака або передумова тут відсутня, бо заздалегідь неможливо визначити, коли особа порушить установлений порядок.

Питання для самоконтролю

1. Особливості відбування покарання у виправних колоніях мінімального рівня безпеки.
2. Особливості відбування покарання у виправних колоніях середнього рівня безпеки.
3. Особливості відбування покарання у виправних колоніях максимального рівня безпеки.
4. Зміна умов тримання засуджених до позбавлення волі в межах однієї колонії та шляхом переведення до колонії іншого рівня безпеки.
5. Особливості тримання засуджених у звичайних жилих приміщеннях та приміщеннях камерного типу виправних колоній максимального рівня безпеки.
6. Переведення засуджених на поліпшені умови тримання. Скасування поліпшених умов тримання.
7. Підстави та порядок переведення засуджених з однієї структурної дільниці виправної колонії до іншої.
8. Підстави та порядок переведення засуджених до інших установ виконання покарань.

Перелік рекомендованої літератури

1. Кримінально-виконавчий кодекс України. – Київ : Паливода А. В., 2017. – 124 с.
2. Про Державну кримінально-виконавчу службу України: закон України: від 23.06.2005 № 2713-IV [Електронний ресурс] // БД «Законодавство України» / ВР України. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show> (дата звернення: 15.11.2017).
3. Кримінально-виконавче право (схеми і таблиці): навч. посіб. / МВС України, ХНУВС; ред.: О. В. Лісіцков, О. М. Литвинов, Є. Ю. Бараш. – Харків : Тім Паблік Груп, 2012. – 210 с.

4. Кримінально-виконавче право: модульно-рейтинговий курс для студентів, курсантів та слухачів вищих юридичних навальних закладів III та IV рівнів акредитації : підручник / І. Г. Богатирьов, О. В. Лісіцков. – 2-ге вид. – Київ : Дакор, 2014.

Розділ 30

Особливості відбування покарання у виді позбавлення волі засудженими жінками

- 1. Особливості правового статусу жінок, засуджених до позбавлення волі.*
- 2. Особливості відбування покарання у виді позбавлення волі засудженими вагітними жінками, матерями-годувальницями та жінками, які мають дітей до трьох років.*
- 3. Правові підстави та порядок звільнення від відбування покарання засуджених вагітних жінок і жінок, які мають дітей.*

Засуджені вагітні жінки, матері-годувальниці та жінки, які мають дітей до трьох років, виправна колонія, позбавлення волі, будинок дитини, звільнення з випробуванням вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до семи років.

1. Особливості правового статусу жінок, засуджених до покарання у виді позбавлення волі

Міжнародні стандарти поводження із засудженими виділяють жінок як окрему категорію. Дійсно, жінки за своїми фізіологічними особливостями відрізняються від чоловіків, і в Україні існують певні особливості виконання покарання у виді позбавлення волі стосовно них. Станом на 01.06.2018 р. в установах виконання покарань трималося 1548 жінок, із них 22 засуджено до довічного позбавлення волі.

Виконання покарання у виді позбавлення волі щодо жінок здійснюється на загальних підставах, передбачених чинним кримінальним і кримінально-виконавчим законодавством. Термін покарання, що може бути призначений жінкам, становить від 1 до 25 років, до жінок також застосовується довічне позбавлення волі (окрім тих, що були у стані вагітності під час учинення злочину або на

момент постановлення вироку). Хоча аналіз кримінально-виконавчого законодавства вказує на відсутність окремої системи норм, які б виключно регулювали виконання та відбування покарання жінками, засудженими до позбавлення волі, варто виокремити Главу 21 «Особливості відбування покарання у виді позбавлення волі засудженими жінками і неповнолітніми» у КВК України, що розкриває особливості відбування жінками покарання у виді позбавлення волі.

Стаття 92 КВК України передбачає, що жінки, засуджені до позбавлення волі, відбувають покарання окремо від чоловіків і неповнолітніх. Хоча стаття 18 КВК України передбачає їх тримання у виправних колоніях мінімального та середнього рівня безпеки, фактично в Україні функціонують тільки колонії мінімального рівня безпеки із загальними умовами тримання. Серед виправних колоній для жінок є колонії з будинками дитини, призначені для тримання жінок, які мають дітей віком до 3 років. У цих установах тримаються як жінки, які були прийняті у слідчий ізолятор із дітьми, так і ті, які народили дитину під час відбування покарання. Підставою для приймання жінки з дитиною у слідчий ізолятор є свідоцтво про народження або інші документи, які підтверджують належність дитини цій особі, а за відсутності таких документів – розпорядження слідчого органу або суду, у провадженні яких перебуває кримінальна справа.¹³⁰

Після призначення покарання й набрання вироком суду законної чинності жінки доправляються до виправної колонії на загальних підставах. Однак жінки, засуджені до позбавлення волі, направляються до виправних колоній під охороною окремо від інших засуджених. Під час їх переміщення під вартою вони забезпечуються необхідними побутовими та санітарно-гігієнічними умовами, а після прибуття засудженої до місця відбування покарання адміністрація установи виконання покарань за її вибором протягом 3 діб повідомляє одного із членів сім'ї або близьких

¹³⁰ Кримінально-виконавче право України : підручник / О. М. Джужа, І. Г. Богатирьов, О. Г. Колб, В. В. Василевич та ін.; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. О. М. Джужі. Київ: Атіка, 2010. С. 655.

родичів про місце відбування покарання, адресу виправної колонії та права засудженої (право на листування, отримання посилок, передач, бандеролей, користування побаченнями та ведення телефонних розмов). Також про місце відбування покарання засудженої повідомляється суд, який постановив вирок.

Приймання засуджених до установ виконання покарань здійснюється комісією під керівництвом начальника установи. У неробочий час воно здійснюється ЧПНУ і начальником варти. Під час приймання засуджених до установ виконання покарань вони підлягають повному обшуку, а їх речі – огляду. Речі, вироби та речовини, зберігання яких засудженим заборонено, у них вилучаються в порядку, передбаченому статтею 59 КВК України. Вилучені речі та предмети здаються для зберігання на склад і повертаються засудженим після відбуття ними строку покарання, при цьому засудженій видається корінець квитанції про передачу речей на склад. Після прибуття до виправної колонії засуджені в обов'язковому порядку проходять медичний огляд і санітарну обробку.

У колонії мінімального рівня безпеки із загальними умовами тримання направляються жінки, засуджені до позбавлення волі за злочини невеликої й середньої тяжкості, тяжкі та особливо тяжкі злочини.

Відповідно до статті 18 КВК України у виправних колоніях (секторах) середнього рівня безпеки тримаються жінки, засуджені до покарання у виді довічного позбавлення волі, а також жінки, яким покарання у виді смертної кари або довічного позбавлення волі замінено позбавленням полі на певний строк у порядку помилування. На сьогодні виправні колонії середнього рівня безпеки для жінок не функціонують, однак сектор середнього рівня безпеки створено у Качанівській (м. Харків) виправній колонії.

У виправних колоніях мінімального рівня безпеки для засуджених жінок створюються дільниці карантину, діагностики і розподілу, ресоціалізації та соціальної реабілітації.

Жінкам, які відбувають покарання у виправних колоніях, створюються необхідні житлово-побутові умови, що відповідають правилам санітарії та гігієни. Норма жиллої

площі на одну засуджену у виправних колоніях не може бути менше 4м². Засудженим надаються індивідуальне спальне місце й постільні речі. Вони забезпечуються одягом, білизною та взуттям за сезоном з урахуванням статі й кліматичних умов, а в лікувальних закладах – спеціальним одягом і взуттям.

Побутові умови відбування покарання засуджених жінок відповідають загальним вимогам тримання, передбаченим кримінально-виконавчим законодавством.

Окрім загальноновстановлених предметів першої потреби та засобів особистої гігієни (одягу, головних уборів, взуття та постільних речей встановленого, зразка за встановленими нормами, натільної білизни, панчі, шкарпеток і рукавиць, поясних ременів, кашне, носових хусточок, ниток та виробів з них, тапочок кімнатних, спортивного взуття, годинників ручних або кишенькових з некоштовних металів, дзеркала, бритв електричних або механічних, запальничок разового використання, електрокип'ятильників побутових промислового виробництва, мила, зубного порошку чи пасти, зубної щітки, гребінця, крему до та після гоління, шампуні, підручників та учбового приладдя, літератури та періодичних видань, у т.ч. релігійного змісту, письмового паперу, зошитів, простих олівців, авторучок, чорнила, стержнів, конвертів, марок, листівок, шашок, шахів, доміно, нард, щіток для одягу та взуття, крему для взуття, поліетиленового посуду, ложки, пластмасових футлярів для окулярів, мила та зубних щіток, натільних хрестиків та інших предметів культу, виготовлених з некоштовних матеріалів, спортивних костюмів, для жінок **передбачено додатково** халати та сукні, хустки, рейтузи, пояси, бюстгальтери, марля, гігієнічні пакети, защіпки, вату, косметичку не на спиртовій основі та крем для обличчя й рук. Указані речі засуджені можуть отримати в посилках, передачах та бандеролях і придбати за безготівковим розрахунком. У крамниці виправної колонії жінки можуть придбати вказані товари.

Варто звернути увагу на принципові відмінності виконання покарання щодо жінок:

1) особливості застосування дисциплінарних стягнень: відповідно до статті 132 КВК України поміщення засуджених

жінок, які тримаються у виправних колоніях, у дисциплінарній ізолятор з виведенням або без виведення на роботу – до 10 діб, а такі стягнення, поміщення засуджених, які тримаються в приміщеннях камерного типу виправних колоній максимального рівня безпеки, у карцер без виведення на роботу на строк до чотирнадцяти діб; переведення засуджених, які тримаються у виправних колоніях, крім засуджених, які тримаються у виправних колоніях мінімального рівня безпеки з полегшеними умовами тримання, до приміщення камерного типу (одиночної камери) на строк до 3 місяців, *не застосовуються*.

2) відповідно до статті 116 КВК України засудженим до позбавлення волі жінкам гарантується право не надавати інформацію й не проходити огляд у зв'язку з історією її репродуктивного здоров'я; за вимогою жінки їй має бути забезпечено проведення медичного огляду (обстеження) лікарем-жінкою; під час медичного огляду може бути присутнім лише медичний персонал, крім випадків, коли лікар вважає, що існують виняткові обставини, або коли він просить працівників установи виконання покарань бути присутніми з міркувань безпеки, або коли засуджена особа просить про це;

3) особливості застосування спецзасобів: відповідно до статті 106 КВК України до засуджених жінок гамівна сорочка не застосовується; також забороняється застосовувати заходи фізичного впливу, спеціальні засоби і зброю до жінок з явними ознаками вагітності, осіб похилого віку або з вираженими ознаками інвалідності та неповнолітніх, крім випадків учинення ними групового або збройного нападу, який загрожує життю та здоров'ю персоналу колонії чи інших осіб, або збройного опору.

2. Особливості відбування покарання у виді позбавлення волі засудженими вагітними жінками, матерями-годувальницями та жінками, які мають дітей до трьох років

Вагітні жінки та жінки, які мають дітей до 3 років, направляються у виправні колонії, при яких функціонують будинки дитини. В Україні таких установ дві – Чернігівська

виправна колонія № 44 та Чорноморська виправна колонія № 74. Жінкам з вагітністю понад 4 місяці, непрацюючим жінкам, які мають дітей у будинках дитини при виправних колоніях, непрацюючим жінкам у віці понад шістьдесят років (якщо вони не одержують пенсії), одяг, взуття, білизна та комунально-побутові послуги надаються безоплатно.

Відповідно до чинного трудового законодавства (ст. 179 КЗпП України) на підставі медичного висновку жінкам надається оплачувана відпустка у зв'язку з вагітністю та пологами тривалістю 70 календарних днів до пологів і 56 (у разі народження двох і більше дітей та у разі ускладнення пологів – 70) календарних днів після пологів, починаючи з дня пологів. Тривалість відпустки у зв'язку з вагітністю та пологами обчислюється сумарно й становить 126 календарних днів (140 календарних днів – у разі народження двох і більше дітей та у разі ускладнення пологів). Вона надається жінкам повністю незалежно від кількості днів, фактично використаних до пологів. За бажанням жінки їй надається відпустка для догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку з виплатою за ці періоди допомоги відповідно до законодавства.

Стосовно жінок з вагітністю понад 4 місяці та жінок, які мають дітей у будинках дитини при виправних колоніях, встановлюються додаткові права. Так, їм дозволяється працювати за їх бажанням з урахуванням висновку лікарської комісії; матері-годувальниці й вагітні жінки можуть одержувати продуктові посилки (передачі) у кількості й асортименті, які визначаються медичним висновком; під час пологів і після них мають право на спеціалізовану допомогу; вони не можуть бути поміщені у дисциплінарний ізолятор, для них встановлено окремі, підвищені норми харчування. Усі ці заходи передбачаються передусім в інтересах дитини, щоб вона народилася здоровою. У будинках дитини забезпечуються умови, необхідні для нормальної життєдіяльності та розвитку дитини. Засуджені жінки можуть спілкуватися зі своїми дітьми у вільний від роботи час без обмежень, але вони повинні суворо дотримуватись вимог установленого порядку відбування покарання та виконувати додатковий обов'язок – сумлінно ставитись до виховання дитини.

Функціонування будинку дитини при виправних колоніях. Відповідно до Типового положення про будинок дитини при виправній колонії, затвердженого Наказом Міністерства юстиції України й Міністерства охорони здоров'я України від 21.03.2013 № 500/5/219 метою діяльності будинку дитини при виправній колонії (далі – будинок дитини) є забезпечення реалізації права дитини на дитинство, умов, необхідних для нормальної життєдіяльності й розвитку дитини, стабільності та безперервності стосунків дитини і матері.

Приймання до будинку дитини, перебування та вибуття з нього дитини і засудженої жінки, яка має при собі дитину (дітей) віком до 3 років, здійснюються за заявою матері дитини, яку вона подає начальнику виправної колонії. Жінки, які мають дітей у будинку дитини, **мають право** працювати за власним бажанням з урахуванням висновку лікарської комісії виправної колонії; здійснювати короткочасний виїзд за межі виправної колонії на території України для влаштування дітей у родичів, опікунів або в дитячих будинках тривалістю не більш як 10 діб без урахування часу перебування в дорозі (не більш ніж 3 доби). Діти засуджених жінок за згодою матері можуть передаватися її родичам чи за згодою матері та за рішенням органів опіки й піклування іншим особам або після досягнення ними трирічного віку направляються до відповідних дитячих закладів.

Жінки, які проживають спільно зі своєю дитиною у будинку дитини, **зобов'язані:**

- дотримуватись правил внутрішнього розпорядку будинку дитини і виправної колонії;

- брати участь у програмах диференційованого виховного впливу, медико-соціальної допомоги, розвитку батьківських навичок; відповідати за життя та здоров'я дитини;

- здійснювати догляд, годування й виховання дитини; годувати дітей їжею, приготовленою на кухні будинку дитини, під наглядом лікаря-педіатра вихователя проводити роботу з дітьми, яка сприяє їх розвитку;

- дотримуватись правил особистої гігієни, утримувати в чистоті жилі й комунально-побутові приміщення будинку дитини, дотримуватись санітарно-гігієнічних норм;

- зберігати продукти харчування і предмети особистого користування у відведених для цього місцях;

- виконувати законні вимоги персоналу будинку дитини, виконувати роботи із благоустрою території будинку дитини та роботи з поліпшення культурно-побутових умов щодо перебування й виховання дітей у будинку дитини;

- виконувати заходи проти епідемічного характеру, сумлінно виконувати рекомендації лікаря й медичного персоналу у разі захворювання дитини, виконувати протипожежні правила та правила техніки безпеки.

Жінкам, які проживають спільно зі своєю дитиною у будинку дитини, **забороняється:**

- без дозволу адміністрації виправної колонії самовільно залишати територію будинку дитини;

- курити на території будинку дитини;

- створювати конфліктні ситуації;

- годувати дитину продуктами харчування на власний розсуд або приготовленою власноруч їжею.

Якщо засуджена жінка не виявила бажання проживати у будинку дитини спільно із своєю дитиною, їй надається можливість вільно спілкуватися з дитиною з урахуванням правил внутрішнього розпорядку будинку дитини й виправної колонії. Не вважається обмеженням спілкування жінки із своєю дитиною, якщо від засудженої вимагається відвідувати дитину у час, вільний від виконання покладених на неї обов'язків. Відвідування будинку дитини засудженими жінками, які не виявили бажання проживати спільно зі своїми дітьми, здійснюється відповідно до розпорядку дня засуджених, що затверджується начальником виправної колонії.

За загальним правилом, діти засуджених жінок у дитячих будинках при установі виконання покарань можуть знаходитись до досягнення дитиною трирічного віку. У подальшому вони за згодою матері можуть передаватися родичам, іншим особам (у разі узгодженні з органами опіки і піклування) або направлятися до відповідних дитячих закладів. Законодавство знає лише один випадок, коли дитину можна залишити в будинку дитини при установі

виконання покарань, – коли невідбута частина строку покарання її матері не перевищує одного року, і вона сумлінно виконує свої материнські обов'язки, тоді перебування дитини триває до звільнення засудженої. У разі злісного порушення матір'ю вимог режиму відбування покарання таке рішення може бути скасовано.

Відповідно до статті 142 КВК України засудженим жінкам, які сумлінно ставляться до праці й додержують вимог режиму, може бути дозволено проживання за межами виправної колонії. На кожну засуджену, достатньо вивчену адміністрацією, складається детальна характеристика, в якій робиться висновок про можливість надання їй надалі права проживання за межами колонії. Дозвіл на проживання за межами колонії засудженим жінкам, звільненим від роботи у зв'язку з вагітністю й пологами, а також до досягнення дитиною трирічного віку, оформляється мотивованою постановою начальника колонії, узгодженою із спостережною комісією. Засудженим жінкам, які проживають за межами виправної колонії, видаються посвідчення встановленого зразка. Засуджені жінки, які проживають за межами колонії, зі складу відділень не виключаються. З ними здійснюється повний розрахунок із заробітної плати й видаються на руки гроші, які є на особистих рахунках, та особисті речі.

Засуджені жінки, яким дозволено проживання за межами виправної колонії:

- поселяються поблизу виправної колонії й перебувають під наглядом адміністрації колонії;
- можуть носити одяг, що використовується у цивільному вжитку, мати при собі гроші та цінні речі;
- можуть без обмеження листуватися, одержувати грошові перекази, посилки (передачі) й бандеролі, витратити гроші, мати побачення з родичами та іншими особами;
- користуються правом вільного пересування по території, межі якої визначаються начальником виправної колонії;
- у разі пологів, хвороби засуджених або їхніх дітей вони можуть поміщатися в місцеві лікувальні заклади охорони здоров'я;

- після закінчення періоду звільнення від роботи у зв'язку з вагітністю та пологами виконують роботу за вказівкою адміністрації виправної колонії, їм нараховується заробіток на загальних підставах з іншими засудженими, які відбувають покарання у виправній колонії цього виду.

Харчуванням, одягом, а також комунально-побутовими послугами вони забезпечуються за нормами, встановленими для засуджених, які відбувають покарання у виправній колонії. У разі систематичного або злісного порушення правил поведінки право на проживання за межами колонії скасовується за постановою начальника виправної колонії, погодженою із спостережною комісією, і засуджені жінки повертаються в колонію для подальшого відбування покарання.

Засудженим жінкам, які мають дітей у будинках дитини при виправних колоніях, може бути дозволений короткочасний виїзд за межі виправної колонії на території України для влаштування дітей у родичів, опікунів або в дитячих будинках тривалістю не більше 10 діб без урахування часу перебування в дорозі (не більше 3 діб). Не пізніше як за 3 місяці до досягнення дитиною трирічного віку адміністрація колонії зобов'язана розглянути питання про доцільність застосування до засудженої жінки умовно-дострокового звільнення або помилування.

Засуджені до позбавлення волі жінки, які завагітніли, або діти засуджених жінок, які відбувають покарання, до трирічного віку забезпечуються харчуванням і речовим майном за нормами, встановленими для дітей, які перебувають у будинках дитини при виправних колоніях. За бажанням засуджених за харчування та речове майно дитини може видаватися грошова компенсація.

Засуджені жінки, які проживають за межами виправної колонії, та їхні діти віком до 3 років також забезпечуються харчуванням, речовим майном за нормами, установленними для вагітних жінок та матерів-годувальниць, які перебувають у будинку дитини при виправних колоніях. За бажанням засудженої на період звільнення її від роботи їй та на її дитину може видаватись грошова компенсація за харчування й речове майно в установленому у виправній колонії розмірі.

Після закінчення післяпологової відпустки адміністрація колонії влаштовує засуджених жінок, які проживають за межами колонії, на роботу на підприємстві виправної колонії або на контрагентських об'єктах та сприяє їм у влаштуванні дітей у ясла. У разі потреби на період робочого дня матерів їх діти можуть перебувати в будинках дитини при виправних колоніях.

3. Правові підстави та порядок звільнення від відбування покарання засуджених вагітних жінок і жінок, які мають дітей

На підставі статті 83 КК України суд може звільнити від відбування покарання вагітних жінок і жінок, які народили дітей під час відбування покарання, крім засуджених до позбавлення волі на строк більше 5 років за умисні тяжкі та особливо тяжкі злочини, в межах строку, на який згідно із законом жінку може бути звільнено з роботи у зв'язку з вагітністю, пологами й до досягнення дитиною трирічного віку. Таке звільнення застосовується до жінок, якщо вони:

- 1) мають сім'ю або родичів, що дали згоду на спільне з нею проживання,
- 2) мають можливість самостійно забезпечити належні умови для виховання дитини.

Після досягнення дитиною 3 років або в разі її смерті суд залежно від поведінки засудженої може звільнити її від покарання, замінити його більш м'яким покаранням або направити засуджену для відбування покарання, призначеного за вироком. Останнє буде у разі, якщо звільнена від покарання жінка відмовиться від дитини, передасть її у дитячий будинок, ухилятиметься від виховання дитини, догляду за нею, систематично вчинюватиме правопорушення, що тягнуть за собою адміністративні стягнення і свідчать про небажання стати на шлях виправлення, або зникне з місця проживання. Контроль за поведінкою таких жінок і жінок, звільнених від відбування покарання з випробуванням, здійснюється уповноваженим органом з питань пробації за місцем їх проживання.

Якщо жодна із зазначених підстав звільнення від відбування покарання не застосовується судом під час

винесення вироку, засуджені жінки з вагітністю понад 4 місяці або які мають при собі дітей віком до 3 років, направляються для подальшого відбування покарання у виправну колонію, при якій є будинок дитини. При цьому осіб, уперше засуджених до позбавлення волі, направляють до Чорноморської колонії Одеської області, а жінок, які раніше відбували покарання у виді позбавлення волі, – до Чернігівської виправної колонії.

Передбачене статтею 79 КК України звільнення від відбування покарання з випробуванням є проявом гуманізму до засудженої, її дитини, батька цієї дитини та їхніх близьких родичів. Відповідно до частини 1 ст. 79 КК України таке звільнення допускається тільки: 1) щодо вагітних жінок або жінок, які мають дітей віком до семи років; 2) у разі призначення їм покарання у виді обмеження волі, а також у разі призначення покарання у виді позбавлення волі, крім позбавлення волі на строк більше 5 років за тяжкі та особливо тяжкі злочини, а також за корупційні злочини.

Жінки, засуджені до позбавлення волі на строк більше 5 років за злочини, які не є тяжкими чи особливо тяжкими (це може статися у разі призначення їм покарання за сукупністю злочинів або сукупністю вироків шляхом повного чи часткового складання призначених покарань відповідно до статей 70–72 КК України), можуть бути звільнені від покарання на підставі ст. 79 КК України. Закон прямо не передбачає інших обмежень, крім зазначених вище, за наявності яких суд не може застосовувати звільнення від відбування покарання з випробуванням до вказаних категорій жінок. Але застосування цього виду звільнення від покарання є правом, а не обов'язком суду, тому, вирішуючи питання про можливість його застосування, суд бере до уваги такі обставини, як зловживання засудженою алкогольними напоями, вживання наркотичних засобів або психотропних речовин, наявність захворювання, що становить небезпеку для здоров'я дитини та інших людей, можливість забезпечити належні умови для виховання дитини тощо. На відміну від загального виду звільнення від відбування покарання з випробуванням (ст. ст. 75–78 КК України), суд, застосовуючи цей вид звільнення від відбування покарання

з випробуванням, може звільнити засуджених жінок від відбування як основного, так і додаткового покарання.

Тривалість іспитового строку визначається межами строку, на який згідно із законом жінку може бути звільнено від роботи у зв'язку з вагітністю, пологами й до досягнення дитиною семирічного віку. Відповідно до закону жінкам у зв'язку з вагітністю та пологами надається відпустка тривалістю 70 календарних днів до пологів і 56 (у разі ускладнених пологів або народження двох і більше дітей – 70) днів після пологів. Жінкам, віднесеним до 1–4 категорій осіб, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, така відпустка надається тривалістю 180 днів (90 днів до пологів і 90 – після пологів).

Мінімальної межі іспитового строку законом не встановлено, тому видається, що закон не виключає можливості застосування звільнення від відбування покарання з випробуванням як до жінок, які мають дітей віком, наприклад, шість з половиною років (з шестимісячною тривалістю іспитового строку), так і до вагітних жінок (з максимальною тривалістю іспитового строку до семи років і 90 днів). У разі звільнення від відбування покарання з випробуванням суд покладає на засуджену один або декілька обов'язків, передбачених частиною 1 ст. 76 КК України.

Застосування до засудженої звільнення від відбування покарання з випробуванням закон пов'язує із здійсненням контролю за її поведінкою з боку уповноваженого органу з питань пробації за місцем проживання засудженої. Контроль полягає у постійній перевірці дотримання засудженою умов, за яких випробування має вважатися успішним (ч. 3 ст. 79 КК України). У разі порушення нею цих умов відповідний орган кримінально-виконавчої системи вносить подання до суду про направлення засудженої для відбування покарання згідно з вироком суду (ч. 5 ст. 79 КК України).

Випробування вважатиметься успішним (ч. ч. 1, 2, 5 і 6 ст. 79 КК України) за умови, якщо засуджена:

- 1) не вчинила нового злочину протягом визначеного судом іспитового строку;
- 2) виконала протягом цього ж строку покладені на неї судом обов'язки;

3) не вчиняла систематично правопорушень, що потягли за собою адміністративні стягнення і свідчать про її небажання стати на шлях виправлення;

4) не вчинила інші дії, передбачені частиною 5 ст. 79 КК України, а саме: а) не відмовилася від дитини; б) не передала дитину в дитячий будинок; в) не зникла з місця проживання; г) не ухилялася від виховання дитини й догляду за нею. Дотримання зазначених умов протягом усього іспитового строку свідчить про те, що засуджена цілком довела своє виправлення й підлягає звільненню від покарання (ч. 4 ст. 79 КК України). Недотримання хоча б однієї з указаних умов зобов'язує суд направити засуджену на відбування покарання, призначеного вироком (ч. 4 ст. 79 КК України).

У разі вчинення засудженою протягом іспитового строку нового злочину суд призначає покарання за сукупністю вироків за правилами, визначеними у статтях ст. 71 і 72 КК України (ч. 6 ст. 79 КК України).

Питання для самоконтролю

1. Які структурні дільниці створюються у виправних колоніях для засуджених жінок?

2. Особливості застосування спецзасобів до засуджених жінок.

3. Які існують відмінності у застосуванні дисциплінарних стягнень у засуджених жінок?

4. Які заходи здійснюються під час тримання засуджених у дільниці карантину, діагностики і розподілу?

5. Мета діяльності будинку дитини при виправній колонії.

6. Права, обов'язки та заборони засудженої жінки, яка перебуває у будинку дитини

7. Особливості праці та матеріально-побутового забезпечення вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до трьох років.

8. Порядок і підстави проживання за межами виправної колонії засуджених жінок.

9. Порядок та підстави звільнення від відбування покарання вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до трьох років.

10. Особливості звільнення від відбування покарання з випробуванням вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до семи років.

Перелік рекомендованої літератури

1. Кримінально-виконавчий кодекс України :закон України : від 11.06.2003 № 1129-IV [Електронний ресурс] // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15>(дата звернення: 15.11.2017).

2. Кримінальний кодекс України :закон України : від 05.04.2001 № 2341-III [Електронний ресурс] // БД «Законодавство України» / ВР України. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>(дата звернення: 15.11.2017).

3. Правила внутрішнього розпорядку установ виконання покарання : затв. наказом Міністерства юстиції України від 29.12.2014 № 2186/5 [Електронний ресурс] // БД «Законодавство України» / ВР України. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/>(дата звернення: 15.11.2017).

4. Правила ООН щодо поводження з жінками-ув'язненими і заходів покарання, не пов'язаних з позбавленням волі, для жінок-правопорушників 2010 р. (Бангкокські правила) : міжнар. документ :схвал. Резолюцією А/RES/65/229 Ген. Асамблеї Організації Об'єднаних Націй 21.12.2010 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N10/526/30/PDF/N1052630.pdf> (дата звернення: 15.11.2017).

5. Типове положення про будинок дитини при вирпавній колонії : затв. наказом М-ва юстиції України, М-ва охорони здоров'я України від 21.03.2013 № 500/5/219 [Електронний ресурс] // БД «Законодавство України» / ВР України. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0471-13> (дата звернення: 15.11.2017).

Розділ 31

Особливості відбування покарання у виді позбавлення волі засудженими неповнолітніми

1. *Неповнолітні особи як суб'єкти кримінально-виконавчих правовідносин.*
2. *Особливості виконання покарання у виді позбавлення волі щодо неповнолітніх.*
3. *Особливості застосування засобів виправлення та ресоціалізації до неповнолітніх.*

Правовий статус неповнолітнього засудженого до позбавлення волі на певний строк, виховна колонія, дільниця соціальної адаптації, соціально-виховна робота з неповнолітніми засудженими, піклувальна рада, батьківський комітет.

1. Неповнолітні особи як суб'єкти кримінально-виконавчих правовідносин

Неповнолітні, які відбувають покарання у виді позбавлення волі, поряд із засудженими жінками належать до **уразливих категорій засуджених**. Неповноліття – один із найскладніших періодів розвитку особистості. Так, у цей період у підлітків відразу з'являється сильне прагнення до самостійності, проявляються негативізм і впертість. Підліток відчуває неухильну тенденцію суверенної самостійності та нещадного заперечення всього, що його оточує. Незважаючи на відносну короткочасність, цей період практично визначає подальшу долю кожної людини. Саме в підлітковому віці відбувається завершення формування характеру та становлення особистості. Це відбувається під активним впливом соціального середовища, найближчого оточення й суспільства в цілому. Вікові особливості неповнолітніх – брак життєвого досвіду, схильність до наслідування, труднощі правильної оцінювання деяких явищ, емоційна збудливість і інше – посилюють небезпеку засвоєння негативних поглядів

і звичок у випадку потрапляння під небажаний вплив. Зазвичай це відбувається тоді, коли не забезпечуються належний виховний вплив і контроль за поведінкою підлітків. Потрапивши до виховної колонії для відбування покарання, такі підлітки вимагають особливої уваги, соціальної та психологічної допомоги з боку персоналу. Зазвичай у них відсутні соціально корисні зв'язки та документи¹³¹.

Станом на 01.06.2018 р. в Україні перебувало 147 неповнолітніх, засуджених до позбавлення волі. Вплив на засуджених, що відбувають покарання у виховній колонії, як і кримінально-виконавча діяльність загалом, має правовий характер. Неповнолітній кримінально-виконавчим правом розглядається як суб'єкт кримінально-виконавчих відносин із певним правовим статусом, що визначає його права та обов'язки.

Відповідно до статті 98 КК України позбавлення волі на певний строк є найбільш суворим видом покарання в системі покарань, що можуть застосовуватися до неповнолітніх. У відповідності до вимог частини 3 ст. 102 КК України покарання у виді позбавлення волі призначається неповнолітньому:

- 1) за вчинений повторно злочин невеликої тяжкості – на строк не більше двох років;
- 2) за злочин середньої тяжкості – на строк не більше чотирьох років;
- 3) за тяжкий злочин – на строк не більше семи років;
- 4) за особливо тяжкий злочин – на строк не більше десяти років;
- 5) за особливо тяжкий злочин, поєднаний з умисним позбавленням життя людини, – на строк до п'ятнадцяти років.

Однак цей вид покарання призначається судами в тих випадках, коли, на переконання суду, інші покарання,

¹³¹ Яковець І. С. Регіональні проблеми ресоціалізації уразливих груп засуджених та звільнених з місць позбавлення волі в Харківській області : доповідь від 01.06.2015 [Електронний ресурс]. URL: <http://khpg.org/index.php?id=1433119362> (дата звернення: 06.12.2017).

передбачені статтею 98 КК України, як-то штраф, громадські роботи, виправні роботи й арешт, не сприятимуть досягненню мети покарання – загальному та спеціальному попередженню злочинів, виправленню та ресоціалізації неповнолітніх правопорушників.

Правове становище вихованців не є статичним, воно постійно змінюється, а останнім часом правовий статус засуджених у виховних колоніях, як і всіх засуджених, змінюється в сторону розширення прав і свобод, якими вони можуть користуватися в умовах позбавлення волі.

Правовий статус неповнолітнього засудженого за чинним кримінально-виконавчим законодавством являє собою правовий статус «маленького дорослого», особливістю якого є те, що порівняно із правовим статусом дорослих засуджених вони мають різний обсяг правообмежень. Правовий статус неповнолітніх і дорослих, засуджених до позбавлення волі, має багато схожого й однакового: ці категорії є громадянами, мають право на свободу слова, віросповідання, життя, здоров'я тощо, проте реалізація цих прав суттєво відрізняється. Якщо засуджені до позбавлення волі повнолітні здебільшого реалізують свої права самостійно, то неповнолітні роблять це за допомогою повнолітніх осіб, якими зазвичай є батьки, співробітники установи чи представники громадських організацій.

Реалізація неповнолітніми засудженими своїх прав та свобод є особливо важливим аспектом дотримання законності під час відбування позбавлення волі. Неповнолітні через свої вікові й психологічні особливості, наприклад незнання прав, сором'язливість або боязнь вимагати блага, передбачені законом, не завжди можуть реалізувати свої права, цьому сприяє недостатня розробка нормативно-правових та організаційно-правових гарантій.

Закон визначає, забезпечує й гарантує суб'єктивні права неповнолітніх: отримання інформації про порядок та умови відбування покарання, а також про свої права й обов'язки, гуманне ставлення до себе і на повагу до гідності, властивої людській особистості, охорону фізичного та психічного здоров'я, соціальне забезпечення відповідно до законодавства України, звернення з пропозиціями, заявами і скаргами до адміністрації виховних колоній, її вищих органів

і громадських організацій, користування послугами, які надаються в установі, у тому числі додатковими, оплачуваними, участь у трудовій діяльності, належним чином організованих і справедливо оплачуваних, отримання інформації про стан оточуючого середовища, чистоту продуктів харчування, їх калорійність, участь у контролі за закладкою продуктів, отримання освіти відповідно до чинного законодавства, інформування членів родини про своє місце відбування покарання, у тому числі про його зміну, вільний час та активне проведення дозвілля, вимагаючи заняття спортом, прослуховування радіопередач, перегляд телевізійних програм, художніх і документальних фільмів. Держава гарантує всім неповнолітнім засудженим незалежно від раси, національності, статі, віку, стану здоров'я, соціального становища, ставлення до релігії, переконань, характеру вчиненого злочину і строку покарання й виду виховної колонії, в якій вони тримаються, поводження, що поважає їх людську гідність і переконання; харчування, одяг, взуття, комунально-побутові умови проживання й соціальні послуги, гідні цивілізованої людини; захист від протиправних посягань на їх законні права й інтереси та забезпечення інших прав і свобод засуджених.¹³²

Поряд із правами та законними інтересами неповнолітніх, які законодавчо закріплено, але які не завжди дотримуються державою, на неповнолітніх засуджених покладено чітко визначені кримінально-виконавчим законодавством обов'язки, а саме: дотримуватися норм законодавства, які визначають порядок та умови відбування покарання, виконувати всі законні вимоги персоналу виховної установи, утримувати в чистоті й порядку приміщення та їх обстановку, бережливо ставитися до майна установи та предметів, якими вони користуються під час виконання дорученої роботи, здійснювати за ними належний догляд і використовувати їх лише за призначенням, дотримуватися санітарно-гігієнічних норм, дотримуватися вимог пожежної безпеки та безпеки праці, терміново

¹³² Кримінально-виконавче право України : підручник / О. М. Джужа, І. Г. Богатирьов, О. Г. Колб, В. В. Василевич та ін. ; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. О. М. Джужі. Київ: Атіка, 2010. С. 522.

повідомляти персонал установи про обставини, небезпечні для життя та здоров'я як їх самих, так і інших осіб.

Серед *специфічних елементів* правового статусу неповнолітніх засуджених слід назвати їх обов'язки, обумовлені потребою дотримання певних заборон: самовільно залишати відведені для них житлові приміщення та робочі місця; без дозволу персоналу мінятися спальними місцями; припиняти доручену їм роботу; порушувати лінію охорони колонії; одержувати, виготовляти, зберігати й використовувати гроші, цінності, предмети, речі, речовини і вироби, заборонені для використання в установах виконання покарань; продавати, дарувати або відчужувати іншим способом на користь інших осіб предмети, вироби й речі, що перебувають в їх особистому користуванні; вести спілкування й встановлювати зв'язок з іншими особами на порушення встановлених законодавством правил ізоляції; наносити собі тілесні ушкодження, у тому числі за допомогою іншої особи, заподіювати шкоду своєму здоров'ю з метою ухилення від відбування покарання або виконання встановлених обов'язків; завдавати шкоди державному та громадському майну й майну інших засуджених, створювати загрозу заподіяння шкоди такому майну; вживати наркотичні, сильнодіючі засоби, спиртні напої та спиртвмісні речовини, сурогати алкоголю; грати в настільні та інші ігри з метою здобуття матеріальної чи іншої вигоди; вживати нецензурні, жаргонні й вульгарні слова, давати та присвоювати прізвиська (клички) тощо.¹³³

2. Особливості виконання покарання у виді позбавлення волі щодо неповнолітніх

Позбавлення волі стосовно неповнолітніх виконується у *виховних колоніях*. Існування таких колоній в системі установ виконання покарань є наслідком реалізації галузевого принципу кримінально-виконавчого права– диференціації виконання покарання. Діяльність виховних колоній та здійснення ними комплексу заходів щодо

¹³³ Кримінально-виконавче право України : підручник / О. М. Джужа, І. Г. Богатирьов, О. Г. Колб, В. В. Василевич та ін.; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. О. М. Джужі. Київ: Атіка, 2010. С. 665.

виправлення та ресоціалізації неповнолітніх засуджених до позбавлення волі має правовий характер і ґрунтується як на загальних, так і на спеціальних нормах права: положеннях Кримінального кодексу України, Кримінально-виконавчого кодексу України та Закону України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей». Процедурні питання звільнення неповнолітніх від кримінальної відповідальності, від відбування покарання, погашення чи зняття судимості, крім Кримінального кодексу України, визначається і кримінальним процесуальним законодавством.

Процес виправлення неповнолітніх здійснюється в 5 спеціальних виховних установах – виховних колоніях, розташованих у різних регіонах країни, як-то Ковельська виховна колонія (Волинська область), Дубенська виховна колонія (Рівненська область), Кременчуцька виховна колонія (Полтавська область), Прилуцька виховна колонія (Чернігівська область), Курязька виховна колонія (Харківська область).

Неповнолітні особи жіночої статі відбувають покарання в секторі для тримання неповнолітніх осіб жіночої статі Мелітопольської установи виконання покарань № 144 Запорізької області.

Виконання покарання у виді позбавлення волі на певний строк щодо неповнолітніх здійснюється, згідно із статтями 11, 19 КВК України. Підставою виконання й відбування покарання за ст. 4 КВК України є вирок суду, що набрав законної чинності, інші рішення суду, а також закон України про амністію та акт про помилування. Інших підстав для відбування та виконання покарання чинним законодавством і практикою не передбачено.

Після набуття вироком законної чинності неповнолітні засуджені не пізніше десятиденного строку направляються до виховної колонії. Етапування до місця відбування покарання здійснюється за рахунок держави і під конвоем, адже неповнолітні засуджені до позбавлення волі повинні перебувати під наглядом та охороною.

Прийом засуджених до виховних колоній проводиться адміністрацією колоній у порядку, встановленому нормативно-правовими актами Міністерства юстиції

України. Протягом 3 діб з дня прийому адміністрація виховної колонії повідомляє суд, який постановив вирок, про приведення його до виконання та про місце відбування покарання засудженим. Одночасно направляє повідомлення одному із членів сім'ї або близьких родичів за вибором засудженого. У повідомленні вказується адреса колонії й роз'яснюються права засудженого.

Відповідно до вимог статті 86 КВК України вид колонії, в якій засуджені до позбавлення волі відбувають покарання, визначається Міністерством юстиції України. Проте при цьому фактично враховуються лише три передбачені у законодавстві вимоги: 1) неповнолітній повинен відбувати покарання у виховній колонії, як правило, у межах адміністративно-територіальної одиниці відповідно до його постійного місця проживання до засудження (ст. 93 КВК України); 2) засуджені неповнолітні чоловічої й жіночої статі повинні утримуватись роздільно (ч.1 ст. 92 КВК України); 3) уперше засуджені до позбавлення волі тримаються окремо від тих, які раніше відбували покарання у виді позбавлення волі (ч. 2 ст. 92 КВК України).

У статті 93 КВК України передбачено, що неповнолітні засуджені до позбавлення волі відбувають увесь строк покарання в одній виховній колонії, як правило у межах адміністративно-територіальної одиниці його постійного місця проживання до засудження, що відповідає міжнародним стандартам, підтриманню соціально-корисних зв'язків із батьками, близькими родичами, колективом школи, технікуму, громадськими організаціями.

Переведення неповнолітнього засудженого для подальшого відбування покарання з однієї виховної колонії до іншої допускається за виняткових обставин, що перешкоджають подальшому перебуванню засудженого в цій виховній колонії. До таких обставин на практиці також відносять народження вихованкою дитини – у такому випадку засуджена переводиться до виправної колонії, де є будинок дитини. Проте норма, що чітко регулює такі ситуації у кримінально-виконавчому законодавстві відсутня. Основною підставою переведення залишається стаття 147 КВК України, де передбачено, що засуджені, які досягли вісімнадцятирічного віку, переводяться із виховної колонії

для подальшого відбування покарання до виправної колонії мінімального рівня безпеки із загальними умовами тримання. Питання про переведення засудженого, який досяг вісімнадцятирічного віку, з виховної колонії до виправної колонії вирішується центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері виконання кримінальних покарань за рішенням педагогічної ради й поданням начальника виховної колонії, погодженим із службою у справах дітей.

Структурною одиницею виховної колонії є відділення. Порівняно із виправними колоніями організаційна структура виховної колонії має свої особливості, пов'язані із таким: виховні колонії складаються із відділень, до яких входять групи; відділення очолює старший вихователь, а групи очолюють вихователі. В основу організації відділень покладено виробничі й побутові принципи, існує розподіл по класам.

Виховні колонії будуються за типовими проектами, як і виправні колонії. Відповідно до статті 94 КВК України у виховних колоніях створюються такі дільниці:

- карантину, діагностики і розподілу;
- ресоціалізації;
- соціальної адаптації.

Указані дільниці ізолюються одна від одної та обладнуються робочими кабінетами для вихователів, спальними приміщеннями, кімнатами для приймання їжі, приміщеннями для зберігання особистих речей засуджених, кімнатами виховної роботи й туалетами.

У житловій зоні розміщуються гуртожитки, школа, бібліотека, центр психоемоційного розвантаження, ларьок, їдальня, лазня з пральнею, перукарня, робочі кабінети керівництва установи та відповідних служб, клуб, комора для зберігання постільних речей та спецодягу, камери схову особистих речей повсякденного користування. У виховних колоніях можуть організовуватися куточки живої природи. У виховних колоніях обладнуються спортивні майданчики з необхідним комплексом спортивного інвентарю та плац для шиккування всіх засуджених колонії.

У виробничій зоні розміщуються професійно-технічне училище та виробничі майстерні.

Поміщенню до виховних колоній підлягають 14–18 річні неповнолітні засуджені до покарання у виді позбавлення волі на певний строк, але згідно з вимогами частини 1 ст. 148 КВК України у виховних колоніях дозволено утримувати вихованців до досягнення ними двадцяти дворічного віку.

З метою закріплення результатів виправлення, завершення загальноосвітнього або професійно-технічного навчання засуджені, які досягли вісімнадцятирічного віку, можуть бути залишені у виховній колонії до закінчення строку покарання, але не довше ніж до досягнення ними двадцяти двох років. Залишення засуджених, які досягли вісімнадцятирічного віку, у виховній колонії здійснюється за рішенням педагогічної ради постановою начальника колонії, погодженою із службою у справах дітей.

На засуджених, які досягли вісімнадцятирічного віку і залишились у виховній колонії, поширюються умови відбування покарання, норми харчування й матеріально-побутового забезпечення, встановлені для неповнолітніх засуджених. Засудженим неповнолітнім харчування, одяг, взуття, білизна й комунально-побутові послуги надаються безоплатно.

3. Особливості застосування засобів виправлення та ресоціалізації до неповнолітніх

Протягом останніх років чисельність засуджених у виховних колоніях має тенденцію до зменшення. Водночас частка осіб, засуджених за вчинення тяжких та особливо тяжких злочинів, демонструє схильність до зростання. Так, із засуджених, які трималися у виховних колоніях, 46 % підлітків були засуджені за крадіжку, 15,2 % – за пограбування, 9,8 % – за розбій, 4,9 % – за умисне вбивство, 3,2 % – нанесення тяжких тілесних ушкоджень, 2,6 % – зґвалтування, 1,4 % – злочини, пов'язані із незаконним обігом наркотиків, 16 % – за інші злочини¹³⁴. Складна соціально-правова характеристика

¹³⁴ Діяльність спеціальних виховних установ (виховних колоній): інформація управління соціально-психологічної роботи із засудженими апарату ДПтС України. URL:

контингенту виховних колоній вимагає особливого підходу до процесу виконання кримінального покарання щодо неповнолітніх. Відповідно до статті 6 КВК України основними засобами виправлення й ресоціалізації засуджених є встановлений порядок виконання та відбування покарання (режим), пробація, суспільно корисна праця, соціально-виховна робота, загальноосвітнє і професійно-технічне навчання, громадський вплив. Звичайно, застосування окремих засобів виправлення та ресоціалізації до неповнолітніх засуджених буде іншим.

Порядок виконання та відбування покарання (режим)

У виховних колоніях встановлюється відповідний режим відбування покарання. Загальновизнано, що режим, встановлений у виховних колоніях відіграє велике значення – він є основою для забезпечення застосування всіх інших засобів виправлення і ресоціалізації. Стаття 102 КВК України дає визначення режиму у колоніях і передбачає основні його вимоги. Режим у виховних колоніях – це встановлений законом та іншими нормативно-правовими актами порядок виконання й відбування покарання, який забезпечує ізоляцію засуджених, постійний нагляд за ними, виконання покладених на них обов'язків, реалізацію їхніх прав і законних інтересів, безпеку засуджених і персоналу, роздільне тримання різних категорій засуджених, зміну умов тримання засуджених.

Дотримання засудженими вимог режиму формує у неповнолітніх готовність до правомірної поведінки, почуття відповідальності й колективізму, адже переважною мірою вихованці – це вихідці із неблагополучних сімей, яким не прищепили вищевказаних навиків.

Режим у колоніях має зводити до мінімуму різницю між умовами життя в колонії й на свободі, що повинно сприяти підвищенню відповідальності засуджених за свою поведінку й усвідомленню людської гідності. Режим у виховній колонії проявляється в усьому: неповнолітні там носять одяг єдиного зразка, який визначається Міністерством юстиції України,

дотримуються розпорядку дня, виконують доручення співробітників тощо. Для забезпечення режиму відбування покарання речі, одяг, приміщення й територія виховних колоній підлягають обшуку та огляду. За певних підстав представники колонії мають право проводити огляд громадян, їх речей, транспортних засобів, що перебувають на території колонії, а також вилучати заборонені речі й документи. Перелік та кількість предметів і речей, які засуджені можуть мати при собі, визначається нормативно-правовими актами Міністерства юстиції України, проте у КВК України чітко визначено, що зберігання засудженими до позбавлення волі при собі грошей, цінних паперів і речей, а також предметів, які заборонено використовувати у колоніях, не допускається.

Після прибуття до виховної колонії всі неповнолітні підлягають поміщенню до дільниці карантину, діагностики і розподілу. Термін перебування у цій дільниці становить 14 діб, протягом яких засуджені піддаються повному медичному обстеженню з метою виявлення інфекційних, соматичних і психічних захворювань, а також первинному психолого-педагогічному вивченню. За результатами медичного обстеження та психолого-педагогічного вивчення й на підставі соціально-демографічної та кримінально-правової характеристики щодо кожного вихованця заповнюється щоденник соціально-виховної роботи із засудженим неповнолітнім. Термін перебування у дільниці карантину, діагностики і розподілу може бути збільшений за медичним показниками, і в цьому випадку за наказом начальника виховної колонії такі новоприбулі неповнолітні переводяться до стаціонару медичної частини виховної колонії.

Частина 3 ст. 91 КВК України передбачає, що на кожного засудженого до позбавлення волі ведеться особова справа, а також інформаційна картка, до якої заносяться відомості стосовно його особи, про вчинений ним вид злочину й назву суду, який постановив вирок, про день і час його прибуття та звільнення з колонії.

Відповідно до статті 143 КВК України відбування покарання неповнолітніми засудженими має певні особливості. Так, вони мають право:

- витрачати для придбання продуктів харчування, одягу, взуття, білизни та предметів першої потреби гроші, зароблені у виправній колонії, одержані за переказами, за рахунок пенсії та іншого доходу, без обмеження їх обсягу.

- одержувати короткострокові побачення без обмежень і щомісяця одне тривале побачення.

- безкоштовно одержувати середню освіту.

У разі сумлінних поведінки та ставлення до праці й навчання після відбуття не менше однієї четвертої частини строку покарання засуджені мають право на поліпшення умов тримання, і їм може бути дозволено за постановою начальника колонії одержувати один раз на 3 місяці короткострокове побачення за межами виховної колонії.

Заходи заохочення, що застосовуються до засуджених неповнолітніх, також мають більший обсяг, ніж у дорослих засуджених. Так, окрім заохочень, передбачених статтею 130 КВК України, за сумлінну поведінку й ставлення до праці та навчання, активну участь у роботі самодіяльних організацій і виховних заходах можуть застосовуватися:

- надання права відвідування культурно-видовищних і спортивних заходів за межами виховної колонії в супроводі працівників колонії;

- надання права виходу за межі виховної колонії в супроводі батьків чи інших близьких родичів.

Тривалість виходу за межі колонії встановлюється начальником колонії, але не може перевищувати 8 годин. Забороняється відвідування культурно-видовищних і спортивних заходів за межами колонії, які проводяться після двадцятої години.

До неповнолітніх засуджених застосовуються такі дисциплінарні стягнення:

- попередження;

- догана;

- сувор догана;

- скасування поліпшених умов тримання, передбачених статтею 143 КВК України;

- поміщення в дисциплінарний ізолятор на строк до 5 днів з виведенням чи без виведення на навчання або роботу.

Загальноосвітнє і професійно-технічне навчання

У всіх виховних колоніях діють загальноосвітні школи та професійно-технічні училища, у яких засуджені мають змогу надолужити прогалини у загальноосвітній програмі й отримати атестат про повну загальну середню освіту. У професійно-технічних училищах при виховних колоніях засуджені отримують свою першу професію, що в подальшому дозволяє працевлаштуватися після звільнення.

Правове регулювання освітнього процесу здійснюють Конституція України, Кримінально-виконавчий кодекс України, Закон України «Про освіту», Закон України «Про загальну середню освіту», Порядок організації навчання у загальноосвітніх навчальних закладах при виправних колоніях та слідчих ізоляторах, що належать до сфери управління Державної пенітенціарної служби України, Положення про загальноосвітній навчальний заклад і статут школи.

Особливості освітнього процесу у виховних колоніях

Зарахування неповнолітніх засуджених до загальноосвітнього навчального закладу (ЗОНЗ) при установі здійснюється на підставі особистої заяви, свідоцтва про базову загальну середню освіту або табеля успішності про закінчення відповідного класу, а в разі їх відсутності – на основі атестації.

Робочі навчальні плани й індивідуальні робочі навчальні плани ЗОНЗ при установах розробляються керівництвом ЗОНЗ на основі типових навчальних планів загальноосвітніх навчальних закладів, затверджених Міністерством освіти і науки України, з урахуванням особливостей контингенту учнів, їх потреб у здобутті базової та повної загальної середньої освіти й наявного освітнього рівня та затверджуються відповідним органом управління освітою.

Навчально-виховний процес у ЗОНЗ при установі здійснюється за груповою та індивідуальною формами навчання. Контингент учнів у ЗОНЗ при установі визначається на початку кожного семестру й затверджується наказом директора ЗОНЗ та начальника установи. У разі потреби зміни до наказу можуть вноситися протягом семестру. У випадках вибуття з установ учнів, зокрема через звільнення від відбування покарання, переведення до іншої

установи тощо, дозволяється достроково проводити підсумкову державну атестацію. У таких випадках ЗОНЗ і місцеві органи управління освітою в межах компетенції готують відповідні матеріали (завдання) й можуть встановлювати конкретні строки (дати) проведення підсумкової державної атестації, інші, ніж визначені Міністерством освіти і науки України, але в будь-якому випадку вона може бути проведена не раніше, ніж за 3 місяці до кінця поточного навчального року.

Для організації професійного навчання засуджених неповнолітніх при виховних установах функціонують 6 професійно-технічних навчальних закладів, в яких здійснюється навчання за 19 ліцензованими професіями, відповідно до державних стандартів професійно-технічної освіти. Протягом 2015 р. 337 засуджених пройшли навчання, здобули робітничу кваліфікацію та отримали документи державного зразка.

Шість років поспіль засуджені виховних колоній проходять зовнішнє незалежне оцінювання якості освіти та можуть вступати до вищих навчальних закладів. Досить високі результати дозволяють їм вступати до вищих навчальних закладів на заочну (дистанційну) форму навчання. Так, у 2015–2016 навчальному році 7 вихованців реалізовували освітні потреби шляхом використання технологій заочного та дистанційного навчання у вищих навчальних закладах (5 осіб у Кременчуцькій виховній колонії та 2 особи у Мелітопольській виховній колонії). До участі у ЗНО в 2016 р. зареєструвалися 55 вихованців спеціальних виховних установ.

Суспільно корисна праця

Важливу роль у процесі виправлення й ресоціалізації відіграє суспільно корисна праця. Її організація у виховних колоніях має свою специфіку, що проявляється у тісному поєднанні професійного навчання й виробництва. Для цього у колонії створюються необхідні умови: функціонують навчально-виробничі майстерні, професійно-технічні училища, виробничі цехи та підсобні господарства. Проте у контексті стрімкого розвитку науки, техніки й виробничих технологій вони потребують модернізації та зміни видів

діяльності. Проблемою на цей час є і оновлення виробничих баз виховних колоній.

Умови праці неповнолітніх у виховних колоніях регулюються розділом 18 КВК України. Так, стаття 118 КВК України передбачає, що засуджені до позбавлення волі мають право працювати та залучаються до суспільно корисної праці у місцях і на роботах, визначених адміністрацією колонії, з урахуванням наявних виробничих потужностей, зважаючи при цьому на стать, вік, працездатність, стан здоров'я і спеціальність. Кримінально-виконавче законодавство вже передбачає право неповнолітнього на відпустку у період відбування покарання, період праці неповнолітніх у виховних колоніях зараховується у трудовий стаж. У виховних колоніях створюються умови для охорони праці неповнолітніх. Умови праці осіб, які досягли вісімнадцятирічного віку, устанавлюються відповідно до законодавства про працю.

Соціально-виховна робота

Соціально-виховна робота з неповнолітніми є окремим шаром, який має розглядатись окремо від питань виправлення й ресоціалізації дорослих. Основними складниками СВР є освітня, виховна, психологічна й соціальна робота із засудженими. Організація виховної роботи у колонії має комплексний характер, проте зі зміною цінностей у державі вона має чимало проблем. Значної уваги в діяльності виховної колонії приділяється моральному, естетичному та правовому вихованню— тому, чого неповнолітні були об'єктивно позбавленні і що призвело їх до вчинення злочину та подальшого засудження до позбавлення волі. Важливе місце у виховній роботі належить фізичному вихованню. Зайняття фізичною культурою та спортом у виховній колонії здійснюється під час ранкової зарядки, проведення уроків із фізкультури у школі, під час проведення щорічної спартакіади й інших різноманітних змагань як між вихованцями колонії так і співробітниками

Важливе місце у діяльності виховних колоній має організація дозвілля вихованців. Основні вимоги до організації дозвілля неповнолітніх засуджених визначено у наказах та спільних наказах міністерств і відомств (Міністерства юстиції, Міністерства сім'ї, молоді та спорту,

Державного комітету України з питань фізичної культури і спорту, Центральної Ради фізкультурно-спортивного товариства «Динамо»). Для забезпечення права неповнолітніх у виховних колоніях на дозвілля, відпочинок, участь у культурному житті та заняття мистецтвом, залучення їх до творчості, створення умов для виявлення талановитих авторів і виконавців, виховання поваги до духовних традицій українського народу й історії України у виховних колоніях щороку протягом червня-серпня проходить фестиваль самодіяльної творчості засуджених «Червона калина». До участі в ньому залучають служби у справах дітей обласних державних адміністрацій, центрів соціальних служб для молоді, професійні та самодіяльні художні колективи, творчі спілки, регіональні осередки майстрів народного мистецтва, шефів, інші державні та недержавні організації. З метою залучення неповнолітніх засуджених до занять фізичною культурою та спортом і пропаганди здорового способу життя у колоніях щорічно в червні-серпні проводиться спартакіада засуджених.

Громадський вплив

Стаття 149 КВК України передбачає, що для надання допомоги адміністрації виховної колонії в організації навчально-виховного процесу і зміцненні матеріально-технічної бази колонії, здійснення громадського контролю й оцінювання рівня дотримання прав людини, вирішення питань соціального захисту засуджених, трудового та побутового влаштування осіб, які звільняються, при виховних колоніях створюється піклувальна рада з представників органів державної влади, органів місцевого самоврядування та громадських організацій.

Основними завданнями *піклувальних рад* є такі:

- 1) надання допомоги спеціальним виховним колоніям з питань соціального захисту засуджених неповнолітніх осіб;
- 2) сприяння громадським організаціям, органам виконавчої влади, органам місцевого самоврядування, підприємствам, установам та організаціям незалежно від форми власності у вирішенні питань, пов'язаних з поліпшенням становища засуджених, дотриманням їх прав і законних інтересів;

3) здійснення заходів, спрямованих на вдосконалення навчально-виховного процесу у виховних колоніях, зміцнення їх матеріально-технічної бази, вирішення питань трудового й побутового влаштування неповнолітніх осіб, звільнених від відбування покарання.

Піклувальні ради мають право:

1) доручати членам піклувальної ради відвідувати виховні колонії, вивчати стан матеріально-побутового та медико-санітарного забезпечення засуджених, умови їх праці та навчання, стан організації соціально-виховної роботи;

2) одержувати від громадських організацій, органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, органів та установ виконання покарань, підприємств, установ та організацій незалежно від форми власності інформацію й документи, необхідні для виконання покладених на піклувальні ради завдань;

3) запрошувати на свої засідання представників виховних колоній, міжрегіональних управлінь з питань виконання кримінальних покарань та пробації Мін'юсту, органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, зацікавлених підприємств, установ та організацій незалежно від форми власності;

4) проводити особистий прийом засуджених, розглядати їх звернення й ухвалювати за ними рішення;

5) вносити на розгляд органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, адміністрації виховних колоній та керівництва міжрегіональних управлінь з питань виконання кримінальних покарань та пробації Мін'юсту пропозиції щодо:

- удосконалення діяльності виховних колоній з питань поліпшення становища засуджених, дотримання їх прав і законних інтересів;

- організації трудового й побутового влаштування неповнолітніх осіб, звільнених від відбування покарання, сприяння їх соціальній адаптації;

- забезпечення правового та соціального захисту персоналу виховних колоній.

3 метою підвищення ефективності виховного впливу на засуджених і надання допомоги адміністрації виховної колонії при відділеннях соціально-психологічної служби

можуть створюватися *батьківські комітети*. Діяльність батьківського комітету визначається положенням, яке затверджує начальник виховної колонії. Батьківський комітет взаємодіє з громадськими організаціями, органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами та організаціями незалежно від форми власності з питань:

- поліпшення матеріально-побутового та медико-санітарного забезпечення засуджених, зміцнення матеріально-технічної бази виховної колонії;

- надання допомоги виховній колонії по забезпеченню продуктами харчування, предметами першої необхідності, одягом та взуттям дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, надання їм допомоги.

Також батьківський комітет подає адміністрації виховної колонії пропозиції щодо організації навчально-виховного процесу із засудженими, організовує спільно з адміністрацією виховної колонії просвітницькі, культурно-масові, фізкультурно-спортивні та інші виховні заходи, здійснює спільно з громадськими організаціями, органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами та організаціями незалежно від форми власності заходи соціального патронажу стосовно осіб, звільнених від відбування покарання.

Релігійні громади та священнослужителі беруть активну участь у задоволенні релігійних потреб вихованців та організації духовно-просвітницької роботи з ними. З цією метою в усіх виховних колоніях споруджено храми чи обладнано молитовні кімнати. Традиційним стало проведення екскурсій до Почаївської лаври (Дубинська виховна колонія), святих місць міста Києва (Прилуцька виховна колонія). За сприяння релігійних громад вихованці також мають змогу прикладатися до мощів святих великомучеників. Також до проведення фізкультурно-спортивних заходів активно долучаються громадські організації та релігійні громади. Так, завдяки сприянню Української Греко-Католицької Церкви у Прилуцькій та Кременчуцькій виховних колоніях в процесі спартакіади було проведено фізкультурно-спортивне свято «Козацький гарт».

Питання для самоконтролю

1. Окресліть загальні засади призначення неповнолітньому покарання у виді позбавлення волі за Кримінальним кодексом України.

2. Розкрийте зміст правового статусу неповнолітніх засуджених.

3. Які дисциплінарні стягнення та заохочення застосовуються до неповнолітніх засуджених?

4. Які структурні дільниці створюються у виховних колоніях?

5. Підстави та порядок залишення засуджених, які досягли повноліття, у виховних колоніях.

6. Підстави та порядок переведення засуджених, які досягли повноліття, до виправних колоній.

7. Порядок надання побачень і телефонних розмов неповнолітнім засудженим.

8. Охарактеризуйте особливості загальноосвітнього та професійно-технічного навчання неповнолітніх засуджених.

9. Назвіть основних суб'єктів громадського впливу та їх повноважень.

10. Основні форми та напрямки соціально-виховної роботи з неповнолітніми засудженими.

Перелік рекомендованої літератури

1. Кримінально-виконавчий кодекс України : закон України : від 11.06.2003 № 1129-IV[Електронний ресурс] // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15> (дата звернення: 15.11.2017).

2. Типове положення про батьківський комітет при виховній колонії :затв. наказом Міністерства юстиції України 09.01.2013 № 65/5[Електронний ресурс] // БД «Законодавство України» / ВР України. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0100-13/paran4#n4> (дата звернення: 15.11.2017).

3. Положення про піклувальні ради при спеціальних виховних установах: затв. постановою Кабінету Міністрів України від 01.04.2004 № 429 [Електронний ресурс] // БД «Законодавство України» / ВР України. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/429-2004-%D0%BF> (дата звернення: 15.11.2017).

4. Порядок організації навчання у загальноосвітніх навчальних закладах при виправних колоніях та слідчих ізоляторах, що належать до сфери управління Державної пенітенціарної служби України: затв. наказом Міністерства освіти і науки України, Міністерства юстиції України від 10.06.2014 № 691/897/5 [Електронний ресурс] // БД «Законодавство України» / ВР України. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0629-14> (дата звернення: 15.11.2017).

Розділ 32

Особливості відбування покарання у виді позбавлення волі засудженими, залишеними для роботи з господарського обслуговування слідчого ізолятора та виправної колонії максимального рівня безпеки

- 1. Правові підстави та порядок залишення засуджених до позбавлення волі для відбування покарання в слідчому ізоляторі та виправній колонії максимального рівня безпеки.*
- 2. Особливості порядку й умов відбування покарання у відділенні господарського обслуговування слідчого ізолятора та виправної колонії максимального рівня безпеки.*
- 3. Особливості застосування основних засобів виправлення та ресоціалізації.*

Слідчий ізолятор, виправна колонія максимального рівня безпеки, відбування покарання, засуджені до позбавлення волі, відділення господарського обслуговування, засоби виправлення та ресоціалізації.

1. Правові підстави та порядок залишення засуджених до позбавлення волі для відбування покарання в слідчому ізоляторі та виправній колонії максимального рівня безпеки

Форма відбування покарання у виді позбавлення волі в слідчому ізоляторі засудженими, залишеними для роботи з господарського обслуговування, не була створена спеціально для обслуговування цих установ, вона є залишковим явищем досить тривалого періоду діяльності пенітенціарних установ Російської імперії та Радянського Союзу як установ «поліфункціональних».

Законодавство Російської імперії¹³⁵, уживаючи термін «содержание под стражей» (тримання під вартою), на певних етапах чітко не поділяло між собою кримінальне покарання й запобіжний захід у виді взяття під варту. Зокрема, у статті 1 Зводу Установ і Статутів «Про осіб, яких тримають під вартою і про сильних» визначалося тримання під вартою і як «засіб охорони особи, обвинувачуваної у вчиненні злочину, доки не буде вирішено, винна вона чи ні, або як міра покарання». Це підкреслює спільну природу запобіжного заходу у виді тримання під вартою та позбавлення волі на певний термін у плані виконання примусу й обмежень стосовно ув'язненого, а також наявності певних розбіжностей у їх меті та специфіці реалізації.

Необхідність тримання осіб, які перебувають під слідством і судом, окремо від уже засуджених визнавали як практики, так і вчені-пенітенціаристи тих часів. У рішенні міжнародного тюремного конгресу 1890 р. (м. Санкт-Петербург) було зазначено: «Бажано створити заклади для тримання під вартою підслідчих арештантів, у міру можливості особливих місць ув'язнення або, щонайменше, особливих відділень у тюрмах»¹³⁶. Однак на практиці реально діючими спеціалізованими тюрмами за типом сучасних СІЗО в Російській імперії початку ХХ ст. було визнано Санкт-петербурзький дім попереднього ув'язнення, Варшавську слідчу тюрму й низку так званих підслідчих арештів у Привісленських губерніях¹³⁷.

Видані під час тюремної реформи нормативні акти практично легалізували становище, що існувало на той час. Головним видом місць ув'язнення стала тюрма. Загальна тюремна інструкція фактично визнавала перебування в одних установах різних категорій в'язнів, зокрема стаття 153 рекомендувала розподіляти в різні камери за статтю, віком, судимістю, розрядом (які перебувають на випробуванні чи на

¹³⁵ Сводъ учреждений и установъ о содержащихся под стражею и о ссыльных // Сводъ законов Российской Имперіи 1842 года. СПб., 1842. Т. 14. Уставы благочінія. С. 1–29, 102, 122–129, 261–262.

¹³⁶ *Тюремный вестник*. 1894. № 11. С. 257.

¹³⁷ Органы и войска МВД России (Краткий исторический очерк). М. : Объединённая редакция МВД России, 1996. С. 122.

виправленні тощо) та строками ув'язнення, які перебувають під слідством і судом, рецидивістів і засуджених уперше. Але після кожної згаданої категорії в тексті зазначалося «за можливості»¹³⁸.

Економію на утримання в'язнів також можна назвати давньою російською традицією. Ідея повної самоокупності тюрем у Російській імперії не отримала нормативного закріплення. Згідно зі статтями 6, 8, 9 «Статутів про тримання під вартою» утримання установ різного рівня передбачалося за рахунок державного казначейства, земств та міських доходів. Водночас вони не виділяли потрібної суми. Система господарського обслуговування силами ув'язнених і за рахунок коштів, зароблених в'язнями, була непогано відпрацьована й достатньо детально регламентована. Арештанти, задіяні на господарських роботах, отримували винагороду за свою працю. Оплата здійснювалася не за рахунок бюджетного фінансування, так званих, «коштів економічних», а за рахунок «тюремної частки арештантського заробітку» (ст. 228 Загальної тюремної інструкції). Відповідно до статті 359 «Статутів про тримання під вартою» оплата праці осіб, задіяних на «доходних роботах», становила від 10 до 40 % від отриманого в результаті цих робіт доходу (звідси й назва цих робіт). Залишки прибутку розподіляли таким чином: половина – у доход державного казначейства, а інша половина – у доход тюрми. Ця остання й була тією «тюремною часткою арештантського заробітку», з якої фінансували господарські роботи.

Отже, роботи з господарського обслуговування тюремних установ здійснювали повністю силами ув'язнених і фінансувалися за їх рахунок.

Після Жовтневої революції Радянська влада взяла курс на розроблення нової політики у сфері виконання покарань. Однак пенітенціарну систему неможливо перебудувати за принципом «весь мир насилья мы разрушим до основанья, а затем...». Попервах влада була просто змушена

¹³⁸ Общая тюремная инструкция. *Тюремный вестник. Приложение.* М., 1916. Февраль. 64 с.

користуватися тими тюремними установами, які залишилися їй на спадок.

Законодавче закріплення «поліфункціональності» місць позбавлення волі було визначено в Положенні про загальні місця ув'язнення, ухваленому НКЮ РРФСР 15.11.1920 р. У параграфі 29 цього Положення зазначалося, що до загальних місць ув'язнення розміщують: 1) осіб, які перебувають під слідством і судом; 2) засуджених до позбавлення волі судовими вироками й постановами уповноважених на те органів; 3) осіб, яких пересилають за етапом.

Після Громадянської війни система виконання кримінальних покарань мала значні фінансові труднощі. Зважаючи на це, встановлювалося, що утримання місць ув'язнення повинно «за можливості» окупатися працею самих ув'язнених. Відповідно до Циркулярного листа НКЮ № 52 від 22.06.1922 р. до місцевих належали бюджетні витрати на утримання судових і виправних установ, за винятком особливого складу забезпечення губернських відділів юстиції. Цю ідею реалізовував уже НКВС, якому Постановою Ради Народних Комісарів від 25.07.1922 р. було передано управління усією системою місць позбавлення волі.

Роботи з господарського обслуговування місць позбавлення волі повністю було покладено на ув'язнених. Винятком становили центральні тюрми Головного управління державної безпеки НКВС СРСР (Внутрішня, Лефортівська, Суханівська й Бутирська), внутрішні тюрми НКВС та УНКВС республік, країв й областей. У них заборонялося використовувати ув'язнених для господарського обслуговування¹³⁹.

У період з 1924 по 1954 рр. система місць позбавлення волі за своєю структурою дещо наблизилася до її сучасного стану. Було створено як самостійний вид установ ізолятори (тюрми) для підслідних, а принцип самооплатності з метою економії матеріальних коштів на утримування контингенту було доведено майже до абсолюту.

¹³⁹ Уголовно-исполнительное право России / под ред. ШмароваИ. В. М., 1997. С. 81.

Уся колишня практика виконання покарання та запобіжного заходу у виді взяття під варту свідчила про необхідність створення спеціалізованих установ для забезпечення такої форми кримінального процесуального примусу, як попереднє ув'язнення. Відповідно до спільної Постанови ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР «Про перебудову діяльності місць позбавлення волі» з 01.01.1964 р. на базі тюрми почали діяти слідчі ізолятори, призначені для попереднього ув'язнення. Із цих установ було виведено засуджених та адміністративно заарештованих. 11.07.1969 р. Верховна Рада СРСР ухвалила закон (Положення про попереднє ув'язнення під варту), що зробив певний крок на шляху реалізації принципу презумпції невинуватості обвинувачуваних (підозрюваних) і забезпечення умов, що відповідали їх правовому статусу.

У квітні 1961 р. було затверджено документ «Зразкове положення про виправно-трудова колонія й тюрми союзних республік». Ним була надана можливість республіканським органам (у тому числі Україні) вирішувати питання в галузі виконання покарань з огляду на національні особливості. Пізніше, 11.07.1969 р., було ухвалено Основи виправно-трудова законодавства Союзу РСР і союзних республік, а в червні 1971 р. – Виправно-трудова кодекс УРСР, 30.06.1993 р. Закон України «Про попереднє ув'язнення», а 11.07.2003 р. КВК України. Водночас господарське обслуговування установ, що забезпечують ізоляцію від суспільства, як і раніше, здійснювалося силами засуджених, які в них трималися.

Отже, форма виконання/відбування кримінального покарання у виді позбавлення волі в СІЗО в повному розумінні слова утворилася історично. Вона виникла внаслідок непростого процесу еволюції вітчизняної системи виконання покарань і являє собою залишкове явище періоду поліфункціональності місць позбавлення волі.

Сьогодні слідчий ізолятор є поліфункціональною установою, яка відповідно до чинного законодавства забезпечує виконання таких функцій державного примусу,

як запобіжний захід у виді тримання під вартою та кримінальне покарання у виді позбавлення волі¹⁴⁰.

Кримінально-виконавчий кодекс України відносить слідчий ізолятор до установ виконання покарань у передбачених ним випадках. Так, відповідно до частини 3 ст. 18 КВК України слідчі ізолятори виконують функції виправних колоній мінімального рівня безпеки із загальними умовами тримання й виправних колоній середнього рівня безпеки стосовно засуджених, залишених для роботи з господарського обслуговування¹⁴¹.

Стаття 4 Закону України «Про попереднє ув'язнення» та ст. 89 КВК України визначають можливість залишення засуджених для роботи з господарського обслуговування слідчого ізолятора за їх письмовою згодою у випадках і в порядку, передбачених кримінально-виконавчим законодавством.

Таку можливість мають особи, вперше засуджені до позбавлення волі за злочини невеликої або середньої тяжкості чи тяжкі злочини, які залишаються для відбування покарання у слідчому ізоляторі або направляються до виправної колонії максимального рівня безпеки саме з метою забезпечення господарського обслуговування цих установ.

У статті 89 КВК України перераховуються критерії залишення засуджених у СІЗО чи направлення у виправну колонію максимального рівня безпеки для виконання робіт з господарського обслуговування. До цих умов належать: 1) відсутність повторного засудження цієї особи; 2) волевиявлення засудженого, визначене в письмовій формі; 3) ступінь тяжкості вчиненого злочину; 4) наявність відповідного наказу начальника СІЗО (або направлення засуджених до виправної колонії максимального рівня

¹⁴⁰Кирилюк В. А. Слідчий ізолятор як суб'єкт виконання попереднього ув'язнення та кримінального покарання у виді позбавлення волі : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Кирилюк Валентина Анатоліївна ; Національна академія внутрішніх справ ; наук. кер. Джужа О. М. – Київ, 2011. – 246 с.

¹⁴¹Кримінально-виконавчий кодекс України : закон України : від 11.06.2003 № 1129-IV [Електронний ресурс] // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15> (дата звернення: 10.12.2017)

безпеки для робіт з господарського забезпечення – розпорядження центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері виконання кримінальних покарань та пробації; 5) місце відбування покарання; 6) виключність випадків залишення засуджених у СІЗО – для виконання робіт з господарського обслуговування. Ці критерії, можна віднести до головних, як і наявність потреби в робочій силі для виконання цих робіт, професійну придатність засудженого та позитивну характеристику засудженого, які можна віднести до таких умов, що впливають із закону як похідні (додаткові), але які також необхідно враховувати в процесі вирішення вказаних питань.

Цей підхід ґрунтується на тому, що занадто складно знайти можливості для залучення до цієї роботи інших категорій громадян, оскільки характер цієї діяльності потребує особливого «імунітету» щодо негативного впливу з боку середовища контингенту осіб, що тримаються під вартою¹⁴².

Залишення засудженого для роботи з господарського обслуговування оформлюється наказом начальника СІЗО не пізніше десятиденного строку з дня набрання вироком законної чинності або з дня надходження із суду розпорядження про виконання вироку, який набрав законної чинності. Копія наказу й заява засудженого долучаються до його особової справи.

Оскільки у статті 87 КВК України встановлено загальний строк направлення засудженого до місця відбування покарання в 10 діб, це положення поширюється і на осіб, щодо яких вирішується питання про зарахування до відділення господарської обслуги слідчого ізолятора. Тобто, остаточне його вирішення (видання наказу про зарахування) повинно відбуватися також не пізніше 10-денного строку з дня набрання вироком законної чинності або з дня надходження із суду розпорядження про його виконання.

¹⁴²Кирилюк В. А. Слідчий ізолятор як суб'єкт виконання попереднього ув'язнення та кримінального покарання у виді позбавлення волі : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Кирилюк Валентина Анатоліївна ; Національна академія внутрішніх справ ; наук. кер. Джу́жа О. М. – Київ, 2011. – 246 с.

Правила внутрішнього розпорядку слідчих ізоляторів ДКВС¹⁴³ визначають, що не залишаються для роботи з господарського обслуговування СІЗО іноземці й особи без громадянства, колишні військовослужбовці, засуджені за самовільне залишення частини та дезертирство, колишні працівники правоохоронних органів, засуджені за тяжкі злочини, й особи, засуджені за злочини, пов'язані з незаконним обігом наркотиків, розкраданням зброї та боєприпасів.

Загальна чисельність засуджених, які можуть залишатися для роботи з господарського обслуговування СІЗО, не може перевищувати 5 % від наповнення СІЗО.

Порядок відбору засуджених, які залишаються для роботи у відділенні господарської обслуги, регламентовано Правилами внутрішнього розпорядку установ виконання покарань¹⁴⁴і нормативно-правовими актами з питань тримання й поведінки осіб, узятих під варту та засуджених у слідчих ізоляторах Державної кримінально-виконавчої служби України. Відповідно до цих нормативно-правових актів до робіт з господарського обслуговування можуть бути залучені тільки ті засуджені, які характеризуються позитивно. При цьому зарахування того чи іншого засудженого є правом адміністрації установи, а не її обов'язком (тобто відбір здійснюється, виходячи з потреб установи, з урахуванням бажання засудженого).

Під час відбору засуджених для господарського обслуговування в колонії максимального рівня безпеки чи слідчому ізоляторі враховується і реальність виконання рішення суду про стягнення аліментів та матеріальної шкоди, спричиненої злочином. Використання на господарських роботах засуджених, які мають виконавчі

¹⁴³Про затвердження Правил внутрішнього розпорядку слідчих ізоляторів Державної кримінально-виконавчої служби України : наказ Міністерства юстиції України : від 18.03.2014 № 460/5 [Електронний ресурс] // БД «Законодавство України» / ВР України. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/go/z0445-13>.

¹⁴⁴Про затвердження Правил внутрішнього розпорядку установ виконання покарань : наказ Міністерства юстиції України : від 29.01.2014 № 2186/5 [Електронний ресурс] // БД «Законодавство України» / ВР України. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1656-14>.

листи, є недоцільним. Вони зазвичай направляються для відбування покарання в колонію.

Засуджені до позбавлення волі переводяться до колонії максимального рівня безпеки або залишаються у слідчому ізоляторі у зв'язку з господарською необхідністю (прибирання житлових і виробничих приміщень, приготування та роздавання їжі тощо). Виконання господарських робіт за межами виправних колоній може здійснюватися засудженими, які тримаються в дільницях соціальної реабілітації, а у виховних колоніях – засудженими, які тримаються у дільницях соціальної адаптації.

Відбір засуджених для виконання робіт з господарського обслуговування установ виконання покарань, а також для заміщення майстрів, бригадирів та нарядників проводиться за погодженням з підрозділами нагляду і безпеки, соціально-виховної та психологічної роботи, контролю за виконанням судових рішень та оперативними підрозділами після медичного обстеження засуджених. Зарахування засудженого до господарської обслуги не утворює в адміністрації слідчого ізолятора чи колонії максимального рівня безпеки обов'язку тримати таку особу в цій установі до звільнення. Вона може бути відправлена в колонію для подальшого відбування покарання. Відправлення до колонії може статись і тоді, коли засуджений, що раніше дав згоду працювати в слідчому ізоляторі чи колонії максимального рівня безпеки, побажає відбувати покарання в виправній установі визначеного рівня безпеки. Прохання засудженого про це має бути викладено у письмовій формі та підлягає задоволенню.

2. Особливості порядку й умов відбування покарання у відділенні господарського обслуговування слідчого ізолятора та виправної колонії максимального рівня безпеки

Режим як один із головних засобів виправлення та ресоціалізації засуджених (ст. 6 КВК України) має всебічне значення й поширюється на всі категорії засуджених, у тому числі й на засуджених, залишених у СІЗО чи переведених до колонії максимального рівня безпеки для роботи з господарського обслуговування.

Режим у виправних і виховних колоніях визначається у статті 102 КВК України. Він не лише карає й виховує, а і втілює організуючу функцію як одну з форм управління кримінально-виконавчими установами.

У СІЗО, що є як суб'єктом кримінально-виконавчих правовідносин, так і суб'єктом управління режимом, встановлено відповідний правовий порядок, який забезпечує дотримання прав та обов'язків усіх суб'єктів цих правовідносин. Режим у СІЗО регламентується як Законом України «Про попереднє ув'язнення» та КВК України, так і спеціальними відомчими нормативними актами (Наказ Міністерства юстиції «Про затвердження Правил внутрішнього розпорядку слідчих ізоляторів Державної кримінально-виконавчої служби України» від 18.03.2013 № 460/5).

Разом із тим режим, що регламентується в КВК України для виправних колоній, не відображає специфіки режиму в слідчих ізоляторах, у яких він має подвійну функцію (як стосовно попереднього ув'язнення, так і відбування покарання у виді позбавлення волі в СІЗО). Отже, режим в СІЗО являє собою порядок діяльності цієї установи й визначає умови тримання усіх категорій осіб, які перебувають у цій установі, усю сукупність заходів, що забезпечують її життєдіяльність.

Режим у СІЗО можна визначити як порядок діяльності, що визначає сукупність умов і заходів стосовно забезпечення тримання під вартою підозрюваних та обвинувачуваних у вчиненні злочину й засуджених до набрання щодо них вироком суду законної чинності, а також залишених у СІЗО засуджених до позбавлення волі для роботи з господарського обслуговування, їх охорону, ізоляцію та нагляд з метою виконання завдань, передбачених кримінальним, кримінальним процесуальним та кримінально-виконавчим законодавством.

Головними **завданнями режиму** стосовно категорії засуджених, залишених для роботи з господарського обслуговування, є: 1) забезпечення охорони; 2) ізоляція засуджених; 3) постійний нагляд за засудженими; 4) створення необхідних умов тримання засуджених; 5) забезпечення нормального функціонування СІЗО як

виправної установи; 6) зміцнення його матеріально-технічної і соціальної сфер життєдіяльності; 7) організація господарського обслуговування СІЗО, у тому числі забезпечення виконання покладених на засуджених обов'язків щодо виконання робіт з господарського обслуговування; 8) забезпечення дотримання законних прав та інтересів засуджених; 9) створення умов безпеки засуджених та персоналу СІЗО.

Функціями режиму в СІЗО стосовно засуджених, залишених для роботи з господарського обслуговування, також є каральна, виховна, забезпечувальна та запобіжна. Серед елементів режиму можна виокремити: 1) ізоляцію, нагляд та охорону з метою виключення можливостей вчинення нових злочинів чи інших правопорушень; 2) правила поведінки, точне й неухильне виконання засудженими своїх обов'язків; 3) різні умови тримання залежно від характеру та ступеня суспільної небезпечності вчиненого злочину, особи засудженого та його поведінки. Вони є обов'язковими для всіх категорій засуджених, залишених у СІЗО для робіт з господарського обслуговування. Водночас специфіка робіт, які виконує ця категорія засуджених, обумовлює специфіку реалізації окремих елементів режиму.

Розуміючи під **умовами тримання** засуджених у СІЗО фактичну обстановку, зазначимо, що ця обстановка складається під впливом ізоляції – головної вимоги режиму тримання у цій установі. Разом із тим зміст ізоляції в СІЗО стосовно засуджених до позбавлення волі відрізняється від ізоляції щодо ув'язнених під варту. У першому разі ізоляція має карне навантаження, а у разі тримання під вартою вона виступає як єдино можливий засіб забезпечення слідчих і судових процедур, а також індивідуальної превенції стосовно особи, взятої під варту, як запобіжний захід для недопущення ухилення від слідства й суду, протидії та перешкоджання встановленню істини у справі чи заняттю злочинною діяльністю. У цьому контексті ступінь ізоляції під час виконання покарання у виді позбавлення волі в СІЗО значно перевищує ступінь ізоляції в умовах виправної колонії. У СІЗО як установі закритого типу засуджені проводять більшу

частину часу на території режимних корпусів, тобто в закритих приміщеннях.

Ізоляція в СІЗО являє собою визначену законодавством важливу складову частину системи режиму в СІЗО, зміст якої полягає у фізичному обмеженні особи в пересуванні, виборі місця проживання та вільних дій, яка здійснюється у спеціальних, установлених законом кримінально-виконавчих установах закритого типу, містить реальний елемент кари, хоча й не ставить кару за мету, а лише виконує функції й завдання забезпечення безпеки особи та суспільства від злочинних посягань і запобігання вчиненню нових злочинів ізольованою від суспільства особою.

Одним з головних засобів забезпечення ізоляції є **охорона**, яка являє собою систему організаційно-практичних заходів, спрямованих на виключення можливості вчинити взятими під варту та засудженими до позбавлення волі втечу із СІЗО або з-під охорони караулу під час конвоювання за межами установи, а також на захист установи від нападу, проникнення сторонніх осіб, недопущення незаконного вивозу майна СІЗО або пронесення (провезення) на його територію предметів і речовин, заборонених для зберігання та використання.

Нагляд у СІЗО – це система спостережних заходів, спрямованих на забезпечення процесу реалізації життєво важливих функцій діяльності СІЗО щодо порядку дотримання на визначених об'єктах встановленого законом режиму, правил поведінки ув'язненими під варту та засудженими, забезпечення внутрішнього розпорядку й передбачених ним процедур шляхом постійного контролю за поведінкою цих осіб, профілактики, відвернення та припинення з їх боку злочинної й іншої протиправної поведінки.

Стосовно ув'язнених під варту та засуджених, залишених у СІЗО для виконання робіт з господарського обслуговування, повинні виконуватися наглядові вимоги Правил внутрішнього розпорядку слідчих ізоляторів, зокрема:

- щодо здійснення встановленого пропускового режиму між житловою й виробничими секторами зони, ізольованими дільницями й іншими об'єктами;

- контроль за дотриманням порядку пересування й зовнішнього вигляду та дотриманням розпорядку дня в СІЗО;
- проведення перевірок наявності засуджених та взятих під варту;
- використання технічних засобів нагляду й контролю, інженерних засобів огорожень, засобів блокування в підземних комунікаціях, спорудах, ізольованих ділянках, оглядових коридорах тощо;
- контроль за станом внутрішньої забороненої зони та прилеглої до неї території, зведення споруд і виконання інших робіт;
- недопущення використання засудженими не за призначенням промислового обладнання, робочого інструменту, електроенергії, сировини й матеріалів, а також відвернення самовільного зведення будь-яких будов, обладнання приміщень тощо;
- проведення обшуків засуджених, приміщень виробничого й житлового призначення, огляд території зони та вилучення заборонених предметів, речей і продуктів харчування;
- контроль за проведенням побачень і телефонних розмов з родичами та іншими особами;
- контроль за отриманням посилок, передач і бандеролей та їх видача;
- супровід транспортних засобів на території СІЗО, контроль за завантажувально-розвантажувальними роботами;
- контроль за дотриманням персоналом й особами, які відвідують СІЗО, встановленого порядку взаємостосунків із засудженими й ув'язненими;
- проведення в передбачених законодавством випадках огляду речей та осіб під час їх відвідування об'єктів установи й виходу з них;
- забезпечення встановленого порядку відбування дисциплінарного стягнення засудженими й ув'язненими в карцері.¹⁴⁵

¹⁴⁵Кирилюк В. А. Слідчий ізолятор як суб'єкт виконання попереднього ув'язнення та кримінального покарання у виді позбавлення волі : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Кирилюк Валентина Анатоліївна ;

Зіставлення режимних вимог та умов тримання засуджених, які перебувають у СІЗО і виправних колоніях відповідного рівня безпеки, показало, що в межах однієї виправної колонії засуджені до позбавлення волі можуть перебувати як у загальних, полегшених, так і в посилених умовах тримання. Згідно зі статтями 94–99 КВК України у виправних колоніях мінімального й середнього рівнів безпеки існують структурні дільниці (карантину, діагностики і розподілу; ресоціалізації; посиленого контролю та соціальної реабілітації). У СІЗО, в якому тримання засуджених передбачено статтею 89 КВК України й прирівнюється до умов тримання засуджених у колоніях мінімального рівня безпеки із загальними умовами тримання та середнього рівня безпеки, згаданих вище дільниць не існує, тому там не можуть бути реалізовані такі права засуджених, як переведення (в разі позитивної поведінки й відбування встановленого статтею 101 КВК України строку покарання) з дільниці ресоціалізації до дільниці соціальної реабілітації (ст. 99 КВК України), у якій їх могли б тримати під наглядом. Водночас у разі порушення режиму не може бути застосовано таких примусових заходів, як переведення до дільниці посиленого контролю (ст. 97 КВК України), в якій встановлюється режим, передбачений для тримання засуджених у виправній колонії максимального рівня безпеки. Тобто, принцип диференціації й індивідуалізації покарання в СІЗО певною мірою не може виконуватися з огляду на специфічні умови діяльності цієї установи.

Таким чином, саме формальне прирівнювання умов тримання в СІЗО до відповідних умов виправних колоній мінімального (із загальними умовами тримання) та середнього рівня безпеки не означає їх реальну ідентичність. СІЗО являє собою установу «тюремного типу», у ньому неможливо забезпечити умови відбування покарання вказаних виправних колоній. Незважаючи на низку позитивних рис, режим відбування позбавлення волі в умовах СІЗО має й низку особливостей, які суттєво

погіршують становище цих засуджених, що ускладнює досягнення мети їх виправлення. У підґрунті цього лежить функціональна непридатність СІЗО для виконання кримінального покарання у виді позбавлення волі взагалі і як виправної колонії (мінімального чи середнього рівнів безпеки) зокрема. Згадані суперечності закону щодо виконання покарання у виді позбавлення волі й конкретної форми його реалізації коріняться, на нашу думку, у традиційно нав'язаній за принципом економії коштів так званій «поліфункціональності» й поєднання різних властивих і невластивих функцій в одній установі закритого типу.

Забезпечення виконання обов'язків щодо реалізації прав і законних інтересів засуджених осіб цієї категорії також належать до завдань режиму відбування покарання. Адміністрація установи виконання покарання зобов'язана надати засудженим інформацію про їхні права й обов'язки, порядок та умови відбування призначеного покарання (ст. 8 КВК України).

Разом із тим можна констатувати дещо більший ступінь забезпечення особистої безпеки засуджених, залишених у СІЗО для роботи з господарського забезпечення, ніж у виправній колонії. Як зазначає Г. Ф. Хохряков, головним джерелом загрози безпеці засуджених, які перебувають у місцях позбавлення волі, є конфлікти в середовищі самих засуджених¹⁴⁶.

У СІЗО безпосередньо під час відбору людей намагаються виключити можливість потрапляння до «господарчої обслуги» осіб, схильних до конфліктів. У разі виникнення конфлікту його або припиняють на самому початку, або вирішують радикальними способами – переведенням однієї із сторін конфлікту за межі цієї установи (що в умовах колоній не завжди можна реалізувати).

Однією з особливостей є і те, що до засуджених, залишених для робіт з господарського обслуговування в СІЗО, не застосовується таке стягнення, як переведення до приміщення камерного типу (ст. 132, 134 КВК України), а

¹⁴⁶ Хохряков Г. Ф., Саркисов Г. С. Преступления осужденных: причины и предупреждение. Ереван : Файстан, 1988. 189 с.

також практично відсутня практика застосування стягнень у виді поміщення в дисциплінарний ізолятор (карцер). Засуджених цієї категорії за допущення грубих чи систематичних порушень режиму відбування, як правило, етакують до виправних колоній відповідного рівня безпеки.

Результати аналізу правового становища, режиму й умов тримання засуджених, залишених у СІЗО для робіт з господарського обслуговування, показали, що в слідчих ізоляторах спостерігаються суттєві відмінності всіх елементів правового статусу та режиму відбування покарання особами, залученими до господарського обслуговування, у напрямі об'єктивного посилення в цих елементах карального змісту, ніж у виправних колоніях мінімального із загальними умовами тримання та середнього рівнів безпеки, до яких за законом повинно прирівнюватися відбування позбавлення волі в СІЗО.

Правила обладнання СІЗО, у тому числі камер, об'єктивно створюють умови більш суворої ізоляції засуджених, залучених до господарського обслуговування, порівняно з колоніями. Крім того, більшу частину часу засуджені проводять у режимній та господарській зонах СІЗО, оскільки тут зосереджено виробничі й житлові корпуси, кухні, склади, майстерні тощо.

Засуджені, залишені для виконання робіт з господарського обслуговування (крім старших днювальних та днювальних), формуються у відділення соціально-психологічної служби, які розміщуються в окремих приміщеннях на території режимної зони або в камерах ізольованих секцій режимних корпусів і тримаються ізольовано від осіб, узятих під варту.

Приміщення (камери) відділення забезпечуються інвентарем та іншими предметами за нормами, визначеними чинним законодавством. Територія дільниці ізолюється й облаштовується відповідними інженерно-технічними засобами охорони, що унеможливають доступ на неї сторонніх осіб.

У відділенні для тримання засуджених, залишених для роботи з господарського обслуговування, обладнується кабінет начальника відділення, кімната для культурно-масової роботи, кімната для занять спортом, гардероб,

сушильні для одягу та взуття, приміщення для зберігання продуктів харчування та вживання їжі, обладнані холодильниками й засобами для підігріву їжі та інші необхідні побутові приміщення.

Розглядаючи особливості правового становища засуджених до позбавлення волі, у тому числі тих, які відбувають покарання у СІЗО, зазначимо, що їх статус визначається статтею 63 Конституції України: «Засуджений користується всіма правами людини та громадянина, за винятком обмежень, які визначаються законом і встановлені вироком суду»¹⁴⁷, а також ст. 7 КВК України «Основи правового статусу засуджених», яка дещо конкретизує вказані конституційні положення, додавши до них те, що правовий статус засуджених визначається також цим Кодексом, відповідно до порядку й умов виконання та відбування конкретного виду покарання¹⁴⁸. Глава 2 КВК України і загалом Кодекс деталізують ці конституційні визначення й законодавчо закріплюють їх у відповідних розділах, главах та окремих статтях КВК України, а також в інших нормативно-правових актах.

Листування засуджених здійснюється у порядку, визначеному статтею 113 КВК України. Засудженим дозволяється одержувати й відправляти листи та телеграми за свій рахунок без обмеження їх кількості. На території відділення, де розміщуються засуджені, залишені в СІЗО для роботи з господарського обслуговування, вивішуються поштові скриньки, кореспонденція з яких щодня виймається персоналом СІЗО.

Адміністрація установи забезпечує надання засудженим телефонних розмов без обмеження їх кількості у визначений розпорядком дня час. Телефонні розмови проводяться за рахунок засудженого й під контролем представника адміністрації протягом дня у вільний від

¹⁴⁷ Конституція України : із змінами від 08.12.2004 № 2222-IV . Київ : Велес, 2006. Ст. 1.

¹⁴⁸ Кримінально-виконавчий кодекс України : закон України : від 11.06.2003 № 1129-IV // БД «Законодавство України» / ВР України. URL:<http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1129-15>(дата звернення: 06.12.2017).

роботи час та поза часом, передбаченим для приймання їжі та безперервного сну. Телефонні розмови надаються засудженому за його письмовою заявою, в якій зазначаються місцезнаходження, телефонний номер абонента та тривалість розмови. Факт телефонної розмови засудженого реєструється у журналі обліку телефонних розмов засуджених.

Для забезпечення права засуджених користуватися глобальною мережею Інтернет в окремих приміщеннях обладнуються комп'ютерні класи (місця). У цих класах (місцях) в обов'язковому порядку блокується доступ до послуг електронної пошти, соціальних мереж, а також сайтів, що пропагують жорстокість і насильство, еротичного або порнографічного змісту.

Користуватися глобальною мережею Інтернет засуджені можуть у вільний від роботи час і поза часом, передбаченим для приймання їжі та безперервного сну. Оплата послуг за користування глобальною мережею Інтернет здійснюється засудженими з особистих коштів.

Згідно зі статтею 112 КВК України кількість посилок (передач) і бандеролей, які одержують засуджені, не обмежується. Максимальна вага однієї посылки або бандеролі визначається діючими поштовими правилами.

Засуджені мають право на короткострокові побачення тривалістю до 4 годин і тривалі – до 3 діб. Короткострокові побачення надаються з родичами або іншими особами у присутності представника адміністрації СІЗО. Тривалі побачення надаються з правом спільного проживання й лише з близькими родичами (подружжя, батьки, діти, всиновлювачі, всиновлені, рідні брати й сестри, дід, баба, онуки). Тривалі побачення можуть надаватися і подружжю, яке проживало однією сім'єю, але не перебувало у шлюбі, за умови, що в них є спільні неповнолітні діти. Оплата послуг за користування кімнатами короткострокових і тривалих побачень здійснюється засудженими або їх родичами чи іншими особами за рахунок власних коштів.

До складу приміщень для проведення тривалих побачень із засудженими, залишеними для роботи з господарського обслуговування, належать житлові кімнати, кухня, умивальник, туалет, духова, приміщення для

зберігання постільних речей та посуду, дитяча ігрова кімната, хол (кімната) для відпочинку, які повинні відповідати будівельним нормам і правилам. За можливості обладнується прогулянковий майданчик на свіжому повітрі.

Засудженим за їхнім проханням також дозволяється замінити тривалі побачення короткостроковими.

3. Особливості застосування основних засобів виправлення та ресоціалізації

Мета кримінально-виконавчого законодавства України передбачає захист інтересів особи, суспільства та держави шляхом створення умов для виправлення й ресоціалізації засуджених.

Стаття 6 КВК України поряд з іншими відносить до головних засобів виправлення та ресоціалізації засуджених суспільно корисну працю й соціально-виховну роботу.

Особливістю виконання/відбування позбавлення волі в умовах СІЗО є відсутність таких засобів, як отримання загальної освіти та професійної підготовки. Це можна пояснити тим, що в підрозділах з господарського обслуговування СІЗО, як правило, не залишають людей без освіти, як мінімум професії, а також в умовах установи закритого типу складно організувати належне функціонування школи або профтехучилища. Усі інші засоби виправлення у визначеному законом контексті певною мірою можна розглядати.

Аналіз характеристики засуджених, які перебувають у відділеннях господарського обслуговування СІЗО, показав такі особливості:

- у цих відділеннях домінує кількість осіб старшого віку (від 25 до 52 років – 63–75 %);
- засуджені в СІЗО працевлаштовуються на 100 %, крім того, низка посад (повар, сантехнік, автослюсар тощо) передбачає наявність не лише спеціальності, а й певної кваліфікації та досвіду;
- осіб, які досягли пенсійного віку, а також інвалідів для вказаних робіт у СІЗО не беруть;
- у відділеннях господарського обслуговування відсутні засуджені за бандитизм (ст. 257 КК України) й інші

небезпечні злочини, пов'язані з умисним убивством, розбоєм, наркотизмом тощо:

- доволі низьким є відсоток осіб, засуджених за грабіж (від 2 до 5 %) і зґвалтування (від 0,4 до 2 %);
- практично відсутні в СІЗО засуджені за військові злочини;
- найбільш розповсюдженим злочином, за який засуджено осіб, які перебувають у СІЗО, є крадіжка (70–75 %);
- спостерігається стабільність кількості засуджених, які перебувають у СІЗО, за строком від 3 до 5 років; у середньому їх кількість становить половину всього складу цих засуджених, понад 30 % становлять засуджені до 3 років, у межах 20 % – це засуджені до позбавлення волі від 5 до 10 років, а засуджених на строк більше 10 років у СІЗО практично немає.

Отже, практика рухається в напрямі формування відділень господарського обслуговування СІЗО з осіб, засуджених на невеликі строки покарання. У підґрунті цього лежить цілеспрямований відбір кандидатів у відділення з господарського обслуговування СІЗО адміністрацією цих установ.

Наступна особливість відбування покарання у відділенні господарського обслуговування СІЗО впливає з неформальної організації цієї спільноти, яка реально впливає на процес виконання покарань. У традиційних місцях позбавлення волі дослідники виокремлюють три ступеня ієрархічного поділу контингенту засуджених: групи з «негативною спрямованістю», «нейтральні» й так звані «відторгнуті». Самостійну групу становлять засуджені, які співпрацюють з адміністрацією¹⁴⁹.

Така структура має стійку стабільність і здатність до самовідтворення, незважаючи на будь-які спроби адміністрації місць позбавлення волі до її руйнування.

За даними Г. Ф. Хохрякова, негативна частина засуджених становить урізних місцях позбавлення волі від 5 до 18 % від їх загальної чисельності. У господарській обслузі СІЗО так звана «отрицаловка» повністю відсутня.

¹⁴⁹ Хохряков Г. Ф., Саркисов Г. С. Преступления осужденных: причины и предупреждение. Ереван :Файстан, 1988. 189 с.

Пояснюється це тим, що, по-перше, робота з господарського обслуговування в місцях позбавлення волі в середовищі засуджених є неprestижною, про що свідчить принизливе прізвисько «баландер» (яким називають цю категорію засуджених). Жоден із засуджених, який орієнтується на традиції кримінальної субкультури, на таку роботу не погодиться, це означало б для нього втратити рівень власної честі. По-друге, адміністрація СІЗО, маючи можливість відбирати людей для цієї роботи, ніколи не запропонує такому засудженому залишитися у цій установі. За кількістю такої категорії засуджених, як «відторгнуті», не виявлено суттєвої відмінності в СІЗО й виправних колоніях. Очевидно, існують внутрішні, не усвідомлені середовищем фактори, які не дозволяють перевищувати «ліміт» у 5–6 %, щоб не було порушено своєрідного балансу сил між різними групами засуджених. Відсоток «активу» серед цієї категорії осіб у СІЗО значно перевищує цей показник у виправних колоніях (якщо в колоніях він становить 15–16 %, то в СІЗО – 56,1 %).

Таким чином, формально прирівняний до засуджених колоній мінімального із загальними умовами тримання та середнього рівнів безпеки, контингент осіб, які відбувають покарання в СІЗО, суттєво відрізняється від них практично за всіма критеріями класифікації засуджених, а також за своєю внутрішньою організацією й ціннісними орієнтаціями. Усе це не може не впливати на процес виконання кримінального покарання й застосування головних засобів виправлення та ресоціалізації щодо цієї категорії засуджених до позбавлення волі.

Розглянемо особливості праці засуджених до позбавлення волі в СІЗО.

Згідно зі статтею 71 Мінімальних стандартних правил поводження з ув'язненими, «всі засуджені зобов'язані у відповідності до їх фізичних і психічних здібностей, засвідчених лікарями, залучатися до корисної праці, достатньої для того, щоб заповнити нормальний робочий день»¹⁵⁰.

¹⁵⁰ Содержание под стражей: сб. нормативных актов и док. М.: Спартак, 1996. 320 с.

Вітчизняна пенітенціарна система у варіанті існування до періоду незалежності України, як і інших союзних республік колишнього СРСР, була жорстко зорієнтована на використання праці засуджених. Концепція виправлення людини працею була закріплена ще в перших радянських документах, які регламентували виконання позбавлення волі, й у подальшому широко застосовувалися на «великих будівництвах соціалізму», дала найменування відповідній галузі законодавства (виправно-трудове право). Обов'язкова праця розглядалась як основа інших методів перевиховання й водночас як елемент режиму¹⁵¹.

Чинне законодавство України називає суспільно корисну працю серед головних засобів виправлення та ресоціалізації (ст. 6 КВК України).

Для засуджених, які відбувають покарання у СІЗО, головною є робота з господарського обслуговування установи. Підприємств у СІЗО, як державних, так і інших організаційно-правових форм, не існує, виробництво й те є не всюди та має форму невеликих цехів чи майстерень.

Отже, у форматі глобальної цілі праці щодо виправлення та ресоціалізації як конкретні цілі-завдання можна визначити такі: 1) мета підтримання установи в робочому життєдіяльному стані; 2) мета (економічна) здешевлення утримання та функціонування цього виду установ.

СІЗО – це досить складний і водночас у багатьох формах автономний комплекс, що містить у собі різноманітні системи життєзабезпечення. Обслуговування багатьох із них здійснюють засуджені господарської обслуги. Однак у главі 18 КВК України (ст. 118–122) не міститься, крім праці в колоніях, регламентації праці в СІЗО, у тому числі в господарській обслузі. Існують певні проблеми й у низькій порівняно з іншими категоріями засуджених оплаті праці засуджених відділення господарського обслуговування СІЗО. Під час відбору засуджених цієї категорії за їх робочими спеціальностями також існують певні труднощі і для

¹⁵¹ Утевский Ю. Б. Индивидуализация методов трудового перевоспитания заключённых // Вопросы исправительно-трудового права: сб. ст. М. : Науч.-исслед. отдел ГУИТК МВД СССР, 1957. С. 4–5.

адміністрації СІЗО, і для засуджених. Серед цих спеціальностей можна назвати такі: завідуючий господарством, повар, швець з ремонту одягу, швець з ремонту взуття, нарядчик, маляр, цирульник, машиніст з прання білизни, машиніст котельні, столяр, автослюсар, зварювальник, електрик, медичний працівник (медбрат, санітар, дезінфектор тощо). Крім названих, засуджені у СІЗО виконують роботу на таких посадах, які не потребують особливої кваліфікації, але від них також значною мірою залежить побут і настрої цього середовища. Це робочий їдальні, посудомийник, завідуючий камерою зберігання, робітник з обслуговування будівель, асенізатор, днювальний, прибиральник корпусів, прибиральник господарського двору тощо. Залежно від ліміту наповнення СІЗО визначається кількість указаних (та інших) працівників господарського обслуговування.

Як свідчить практика відбору засуджених для робіт з господарського обслуговування, професійна підготовка цих осіб зазвичай ураховується, але насамперед як головний критерій визначається міркування щодо дотримання режиму тримання й надійності щодо підтримання стабільної оперативної обстановки. Тому адміністрація відбирає цих осіб передусім із позиції надійності й законослухняності засуджених (навіть інколи не на користь потребам фахової приналежності цих працівників). Загалом саме такий підхід до відбору кандидатів до «господарської обслуги СІЗО» позитивно впливає на підтримання внутрішнього порядку серед цієї категорії осіб. У їх спільноті відсутні традиційні неформальні стосунки негативної спрямованості, свавілля так званих «блатних» з їх елементами субкультури злочинного світу, більше шансів існує для умовно-достокового звільнення.

Високий ступінь працевлаштування засуджених у СІЗО, безумовно, належить до позитивної сторони відбування позбавлення волі в цих установах. Водночас існують і деякі проблемні моменти. Насамперед це наявність понад нормованих робіт (63,21 % засуджених у СІЗО зазначили, що їх регулярно залучають до таких робіт). Штат відділення з господарського обслуговування СІЗО визначається відповідно до його реального наповнення (не більше 5 % від

загальної кількості осіб, яких там тримають). Водночас незадовільний стан будівель, споруд і комунікацій СІЗО, що потребує додаткових затрат на їх обслуговування (поломки в системах обслуговування, аварійні ситуації тощо), зумовлюють залучення до роботи засуджених понад норму.

У цьому разі адміністрації СІЗО бажано враховувати ситуації щодо перевантаження в роботі певних категорій засуджених «господарської обслуги» й належним чином компенсувати їм відповідні понаднормові затрати згідно із законодавством України.

Розглянемо специфіку виховної роботи із засудженими до позбавлення волі в СІЗО.

На відміну від осіб, які перебувають на попередньому ув'язненні під вартою як запобіжний захід у СІЗО (до яких за законом не передбачено застосування виховного впливу як до засуджених до позбавлення волі згідно із статтею 6 і гл. 19 КВК України), стосовно категорії засуджених, залишених у СІЗО для роботи з господарського обслуговування, певною мірою повинна проводитися соціально-виховна робота як один із головних засобів їх виправлення та ресоціалізації. Ця робота являє собою цілеспрямовану діяльність персоналу органів й установ виконання покарань та інших соціальних інституцій (у тому числі СІЗО) для досягнення мети виправлення й ресоціалізації засуджених. Її спрямовано на формування та закріплення в засуджених прагнення до зайняття суспільно корисною діяльністю, сумлінного ставлення до праці, дотримання вимог законів та інших прийнятних у суспільстві правил поведінки, підвищення їх загальноосвітнього й культурного рівнів. Чинне законодавство не дає вичерпного змісту форм і методів виховної роботи. Воно визначає лише назви головних напрямів, форм і методів (ст. 124 КВК України), зокрема моральне, правове, трудове, естетичне, фізичне та санітарно-гігієнічне виховання засуджених, а також інші його види. Ця робота організовується в індивідуальних, групових і масових формах на основі психолого-педагогічних принципів і методів. І це є обґрунтованим, оскільки виховання – процес творчий, який у кожному конкретному разі залежить від характеристик як суб'єктів впливу, так і об'єктів. У цьому разі не може бути стандартних «штампів» та однакових для всіх

формальних методик впливу (оскільки це лише завдає шкоди виховній роботі). Тому цю роботу слід стимулювати за допомогою програм диференційованого виховного впливу з урахуванням поведінки, психічного стану та ступеня соціальної занедбаності засудженого. Ці програми повинні враховувати реальні можливості виховної функції специфіки режиму й праці в СІЗО, застосування заходів заохочення та стягнення, побутових умов, комунікативних та інформаційних можливостей цих установ.

Особливістю колективу засуджених «господарської обслуги» СІЗО порівняно з виправною колонією є значно менша орієнтація засуджених, які відбувають покарання, на дотримання традиції «тюремного співтовариства». Однак це не означає, що всі такі засуджені активно залучаються в процес самовиховання, передбачений пунктом 5 ст. 123 КВК України. Але в будь-якому разі вони не чинять опору виховному впливу, що здійснюється стосовно них. Прикладом може слугувати ступінь залучення (ст. 127 КВК України) засуджених у СІЗО до роботи в самодіяльних організаціях установи. За даними опитування, серед таких осіб 57,31 % є членами цих організацій.

Традиційно серед факторів, що ускладнюють виховну роботу із засудженими в СІЗО, можна назвати зосередження в одному місці великої кількості правопорушників (з узятих під варту). Унаслідок цього створюється особливе кримінальне морально-психологічне середовище, в якому відбувається процес регресивного характеру, протилежний цілям виправлення. У межах самого відділення господарського обслуговування ці процеси певною мірою нейтралізуються. Водночас засуджені цих відділень відчувають потужний негативний вплив з боку осіб, яких тримають у камерах попереднього ув'язнення. Останні, розміщені в камерах суворої ізоляції, усіляко намагаються порушити цю ізоляцію й розглядають «господарську обслугу» як зручний для цього інструмент. Тому психологічний тиск на засуджених господарської обслуги з боку ув'язнених під варту має постійний і цілеспрямований характер, до того ж він є різноманітним, оскільки за своїм складом у камерах попереднього ув'язнення перебувають категорії правопорушників як з неповнолітніх, так і з

представників організованої злочинності (останні мають вагомий засоби впливу на категорію засуджених «господарської обслуги»). З метою послаблення такого тиску на засуджених відділення з господарського обслуговування в СІЗО (у яких є така можливість) почали розмішувати найбільш небезпечних осіб – лідерів злочинних угруповань, членів банд формувань і кримінальних «авторитетів» – в окремих корпусах, до яких обмежується доступ «господарської обслуги СІЗО». Однак загалом обсяг негативного інформаційного впливу на засуджених у СІЗО є значним.

У межах СІЗО існують можливості для проведення індивідуальних та частково групових форм виховної роботи із засудженими (лекції, доповіді, бесіди, вечори запитань і відповідей, прийом з особистих питань, збори засуджених). Там проводяться зустрічі із священнослужителями (згідно зі ст. 128 КВК України, що передбачає богослужіння й обряди). Існують стінна преса, радіо, телебачення, бібліотека (читальний зал), доступ до мережі Інтернет. У виховних заходах регулярно беруть участь керівництво СІЗО, начальники відділів і служб. Виступають і здійснюють прийом з особистих питань засуджених керівництво Державної кримінально-виконавчої служби України, представники прокуратури й інші представники влади.

У главі 19 КВК України поряд з іншими формами й методами виховного впливу на засуджених до позбавлення волі розміщено статті, що регламентують застосування заходів заохочення (ст. 130 КВК України) й порядку їх застосування (ст. 131 КВК України) та стягнення (ст. 132, 134 КВК України), а також надано перелік посадових осіб, які застосовують заходи заохочення та стягнення, й обсяг їх повноважень (ст. 135 КВК України).

Отже, традиційно заохочення і стягнення розглядають як заходи забезпечення режиму тримання. Визначивши їх у главі «Виховний вплив на засуджених до позбавлення волі», законодавець підкреслив їх виховну спрямованість, не зменшуючи при цьому їх значення для підтримання встановленого режиму й регламентованих режимом порядку та правил відбування покарання.

Під час аналізу дисциплінарної практики привертає увагу значно менша кількість порушень режиму, допущених особами, які відбувають покарання в СІЗО на роботах з господарського обслуговування, порівняно з виправними колоніями. Відрізняється і склад вчинених порушень. У СІЗО його структура, так би мовити, є однобокою. Тут до 50 % правопорушень становлять ті чи інші варіанти та способи нелегальних (заборонених) зв'язків з ув'язненими під варту як запобіжний захід.

Оскільки, як уже зазначалося, у СІЗО ці порушення спрямовано на нелегальний зв'язок з ув'язненими, розміщеними в камерах суворої ізоляції, то і склад вилучених предметів є специфічним: записки, листи, відмички, інші предмети, підготовлені для передачі в камеру. Як правило, особу, причетну до таких зв'язків, етакують для подальшого відбукання покарання у виправну колонію.

Найбільш суттєвим видом заохочень, застосовуваних до категорії засуджених, яких тримають у СІЗО у відділеннях господарського обслуговування, є умовно-дострокове звільнення. Воно є найбільш поширеним видом підстав для звільнення засуджених від відбування покарання у виді позбавлення волі в СІЗО (звільнених за цією підставою із СІЗО щонайменше в півтора-два рази більше, ніж після відбуття строку покарання). Таку особливість можна пояснити тим, що адміністрація СІЗО здійснює цілеспрямований відбір людей до відділень господарського обслуговування, а їх зацікавленість у добросовісній праці та як наслідок більш інтенсивна робота наближують очікуване звільнення від покарання чи його заміну більш м'яким. Водночас дуже часто відділення господарського обслуговування змінюється за складом засуджених. На це впливає й активне дострокове звільнення, й етапування порушників режиму тримання до виправних колоній.

Питання для самоконтролю

1. Історія становлення форми виконання/відбукання покарання у виді позбавлення волі в СІЗО.
2. Підстави та порядок залишення засуджених до позбавлення волі в СІЗО та направлення у виправні колонії

максимального рівня безпеки для відбування покарання у відділенні господарчої обслуги.

3. Категорії засуджених, які можуть бути залишені для відбування покарання у відділенні господарського обслуговування.

4. Особливості режиму стосовно засуджених, залишених для відбування покарання у відділенні господарського обслуговування.

5. Особливості правового статусу засуджених, залишених для відбування покарання у відділенні господарського обслуговування.

6. Особливості праці засуджених, залишених для відбування покарання у відділенні господарського обслуговування.

7. Особливості соціально-виховної роботи із засудженими, залишеними для відбування покарання у відділенні господарського обслуговування.

Перелік рекомендованої літератури

1. Про попереднє ув'язнення: закон України від 30.06.1993 [Електронний ресурс] // БД «Законодавство України» / ВР України. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3352-12> (дата звернення: 10.12.2017).

2. Про затвердження Правил внутрішнього розпорядку слідчих ізоляторів Державної кримінально-виконавчої служби України: наказ Міністерства юстиції України : від 18.03.2014 № 460/5 [Електронний ресурс] // БД «Законодавство України» / ВР України. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/go/z0445-13>.

3. Про затвердження Правил внутрішнього розпорядку установ виконання покарань :наказ Міністерства юстиції України : від 29.01.2014 № 2186/5 [Електронний ресурс] // БД «Законодавство України» / ВР України. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1656-14>.

4. Кримінально-виконавчий кодекс України: закон України : від 11.06.2003 № 1129-IV [Електронний ресурс] // БД «Законодавство України» / ВР України. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15> (дата звернення: 15.11.2017).

5. Кирилюк В.А. Слідчий ізолятор як суб'єкт виконання попереднього ув'язнення та кримінального покарання у виді позбавлення волі: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Кирилюк Валентина Анатоліївна; Національна академія внутрішніх справ; наук. кер. Джужа О.М. – Київ, 2011. – 246 с.

Розділ 33

Виконання покарання у виді довічного позбавлення волі

- 1. Загальна характеристика кримінального покарання у виді довічного позбавлення волі.*
- 2. Порядок та умови виконання покарання у виді довічного позбавлення волі.*
- 3. Застосування засобів виправлення й ресоціалізації до засуджених до довічного позбавлення волі.*

Довічне позбавлення волі, особливо тяжкі злочини, умисне позбавлення життя, сектор максимального рівня безпеки, сектор максимального рівня безпеки, виправлення, ресоціалізація.

1. Загальна характеристика кримінального покарання у виді довічного позбавлення волі

Виходячи з розвитку ідей гуманізму та поваги до загальнолюдських цінностей, Конституційний Суд України 29.12.1999 р. розглянув питання про відповідність положень статей Кримінального кодексу України (далі – КК України), які передбачали як покарання смертну кару, Конституції України. Як наслідок, ураховуючи її положення про те, що людина, її життя та здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю (ст. 3), кожна людина має невід'ємне право на життя, і ніхто не може бути свавільно позбавлений життя (ст. 27), ніхто не може бути підданий катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує його гідність, поводженню чи покаранню (ст. 28), а також беручи до уваги узяті Україною під час вступу до Ради Європи зобов'язання з виконання Протоколу № 6 до Конвенції про захист основних прав людини і свобод, що стосується відміни смертної кари, Конституційний Суд України визнав неконституційними положення санкцій статей Особливої

частини КК України, що передбачають смертну кару як найвищу міру покарання¹⁵².

Довічне позбавлення волі – це один із видів кримінального покарання, найвища міра покарання в Україні, що прийшла на заміну смертній карі. Воно призначається лише у виняткових випадках і в санкціях статей Особливої частини Кримінального кодексу України зазначається лише як альтернативне позбавленню волі покарання.

Станом на 01.01.2017 в Україні покарання у виді довічного позбавлення волі отримало 1600 осіб, із них 22 особи жіночої статі.

Оскільки довічне позбавлення волі фактично означає перебування за ґратами майже все життя, що залишається засудженому, цей вид покарання встановлюється лише за особливо тяжкі злочини, пов'язані з умисним позбавленням життя, й лише у випадках, якщо суд не вважає за можливе застосувати позбавлення волі на певний строк.

В Україні застосування довічного позбавлення волі пов'язано з низкою серйозних проблем. Поряд із тим, що для утримання таких засуджених досі не створено належних умов, на відміну від усіх інших видів покарання, довічне позбавлення волі має характерну лише йому властивість – постійне збільшення кількості засуджених (у середньому 100 осіб на рік). Такій динаміці сприяє як каральна практика судочинства, так і неможливість застосування умовно-дострокового звільнення та заміни невідбутої його частини більш м'яким.

Проблемами утримання довічно позбавлених волі велику увагу приділяє Європейський комітет із запобігання катувань. Основними міжнародними документами, що визначають правила поведження з особами, засудженими до довічного позбавлення волі, є Рекомендації ООН стосовно довічного позбавлення волі (1995 р.), Резолюція (76)-2 «Про поведження з в'язнями, що відбувають тривалий строк ув'язнення», ухвалена у 1976 р. Комітетом Міністрів Ради

¹⁵²Кримінально-виконавче право України : підручник / О. М. Джужа, І. Г. Богатирьов, О. Г. Колб, В. В. Василевич та ін.; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. О. М. Джужі. Київ: Атіка, 2010. С. 701–702.

Європи, та Рекомендація R(82)17 «Про тримання під вартою й поводження з небезпечними в'язнями», ухвалена Комітетом Міністрів Ради Європи у 1982 р. Головна ідея цих документів полягає в тому, щоб із засудженим до довічного позбавлення волі поводитися як з особистістю, поважаючи його людську гідність, і задовольняли його потреби у спілкуванні та соціально-корисних контактах із зовнішнім світом.

Відповідно до вимог статей 51, 52 КК України довічне позбавлення волі належить до основних покарань, що застосовується судом до осіб, визнаних винними у вчиненні злочину¹⁵³.

Згідно зі статтею 64 КК України довічне позбавлення волі призначається за вчинення особливо тяжких злочинів, якщо суд не вважає за можливе застосовувати позбавлення волі на певний строк. Довічне позбавлення волі не застосовується до осіб, що вчинили злочини у віці до 18 років, і до осіб у віці понад 65 років, а також до жінок, що були в стані вагітності під час вчинення злочину або на момент постановлення вироку.

Відповідно до положень статті 70 КК України у разі призначення покарання довічне позбавлення волі поглинає всі інші види покарань.

Згідно з чинним законодавством засуджені до довічного позбавлення волі не підлягають звільненню від відбування покарання з випробовуванням (ст. 75 КК) та умовно-достроковому звільненню від відбування покарання (ст. 81 КК). Разом із тим актом про помилування може бути здійснена заміна довічного позбавлення волі на позбавлення волі на строк не менше 25 років (ст. 87 КК).

Отже, національне законодавство України з питань виконання довічного позбавлення волі повною мірою відповідає сучасним міжнародним стандартам і є проявом принципів християнської моралі українського суспільства у застосуванні цивілізованих форм примусу до осіб, які вчиняють злочин.

¹⁵³Кримінальний кодекс України: закон України від 05.04.2001 № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України* (ВВР). 2001. № 25–26. Ст. 131.

Довічне позбавлення волі як еквівалент смертній карі за ступенем суворості покарання має низку безперечних переваг, а саме:

1) воно не усуває засуджену особу остаточно й не суперечить принципу відновлення покарання;

2) довічне ув'язнення не зумовлює незворотність покарання, властиву смертній карі, і надає можливість у будь-який час виправити судову помилку;

3) за засудженим зберігається право жити – природне право, яке дає шанс спокутувати вину;

4) держава, застосовуючи до злочинця довічне ув'язнення, здійснює підхід до правосуддя як до інституту, що дає перспективну можливість колись повернути засудженого до життя в суспільстві; без такої перспективи, без надії на майбутнє тривале очікування смертного вироку та відчуття власної нікчемності призводить до стану «смерті особистості», до глибокої депресії, апатії, втрати почуття реальності, до фізичної та розумової деградації¹⁵⁴.

Як показує аналіз чинного КК України, довічне позбавлення волі передбачається в 14 санкціях статей Особливої частини цього Кодексу, причому завжди як альтернативне покарання поряд із позбавленням волі на строк від 10 до 15 років і здебільшого з урахуванням кваліфікуючих обставин, пов'язаних із спричиненням злочинном загибелі людей.

Відповідно до статті 18 КВК України виправні колонії виконують покарання у виді позбавлення волі на певний строк та у виді довічного позбавлення волі¹⁵⁵.

Відповідно до статті 150 КВК України засуджені до довічного позбавлення волі відбувають покарання таким чином:

¹⁵⁴Кримінально-виконавче право України : підручник / О. М. Джужа, І. Г. Богатирьов, О. Г. Колб, В. В. Василевич та ін. ; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. О. М. Джужі. Київ: Атіка, 2010. С. 702–703.

¹⁵⁵ Кримінально-виконавчий кодекс України : закон України : від 11.06.2003 № 1129-15. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 3–4. Ст. 21.

- чоловіки – у секторах максимального рівня безпеки виправних колоній середнього рівня безпеки та виправних колоніях максимального рівня безпеки;

- жінки – у секторах середнього рівня безпеки виправних колоній мінімального рівня безпеки із загальними умовами тримання та виправних колоніях середнього рівня безпеки.

Засуджені до довічного позбавлення волі направляються до місця відбування покарання й переміщуються в разі необхідності з одного місця відбування покарання в інше під вартою. Переміщення таких засуджених під вартою здійснюється з додержанням правил тримання: чоловіки окремо від жінок та окремо від інших категорій.

Крім того, під час розміщення засуджених у колоніях (секторах) максимального рівня безпеки адміністрація установи виконання покарань (далі – УВП) повинна дотримуватися правила тримати таких засуджених ізольовано від інших, а також роздільно тримаються засуджені до довічного позбавлення волі; засуджені, яким покарання у виді смертної кари замінено довічним позбавленням волі, й засуджені, яким покарання у виді смертної кари або довічного позбавлення волі замінено позбавленням волі на певний строк у порядку помилування або амністії.

Вимоги роздільного тримання засуджених не поширюються на засуджених до довічного позбавлення волі, яких після відбуття 10 років покарання у приміщеннях камерного типу переводять до звичайних жилих приміщень колонії максимального рівня безпеки.

З урахуванням соціальної небезпечності засуджених до довічного позбавлення волі Правилами внутрішнього розпорядку установ виконання покарань встановлено особливий порядок їх виводу з камер, конвоювання територією УВП та за її межами. Так, під час виведення з камер або конвоювання на території УВП до засуджених до довічного позбавлення волі, схильних до втечі, захоплення заручників чи нападу на адміністрацію, застосовуються наручники з урахуванням фізичних вад та стану їхнього здоров'я. У разі конвоювання за межами УВП до них

застосовуються наручники. У разі застосування наручників руки засуджений тримає за спиною.

Конвоювання засуджених до довічного позбавлення волі на території УВП здійснюється по одному в супроводі не менше двох представників адміністрації УВП та кінолога зі службовим собакою.

У разі конвоювання засуджених до довічного позбавлення волі в межах будівлі приміщень камерного типу виправної колонії (сектору) максимального рівня безпеки кінолог зі службовим собакою не залучається.

У разі виведення засуджених до довічного позбавлення волі жінок із камер і конвоювання на території УВП наручники до них не застосовуються, але в разі конвоювання за межами УВП вони застосовуються.

Конвоювання цих засуджених здійснюється по одному в супроводі трьох представників адміністрації УВП без залучення кінолога зі службовим собакою¹⁵⁶.

2. Порядок та умови виконання покарання у виді довічного позбавлення волі

Порядок та умови виконання покарання у виді довічного позбавлення волі регулюються Кримінально-виконавчим кодексом України (розділ IV «Виконання покарання у виді довічного позбавлення волі»), Правилами внутрішнього розпорядку установ виконання покарань (розділ XXXIII «Особливості тримання засуджених до довічного позбавлення волі») та іншими нормативно-правовими актами.

Відповідно до статті 150 КВК України чоловіки, засуджені до покарання у виді довічного позбавлення волі, відбувають покарання у виправних колоніях максимального рівня безпеки та відповідних ізольованих секторах максимального рівня безпеки. Засуджені до довічного позбавлення волі тримаються окремо від інших засуджених та

¹⁵⁶ Правила внутрішнього розпорядку установ виконання покарань: затверджені наказом Міністерства юстиції України: від 29.12.2014 № 2186/5 [Електронний ресурс] // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1656-14> (дата звернення 24.11.2017).

осіб, узятих під варту, в окремих камерах залежно від жилої площі та психологічної сумісності проживання за визначенням адміністрації установи виконання покарань. Приймання їжі ними здійснюється у камерах.

Як зазначено в статті 151 КВК України, засуджені, які відбувають покарання у виді довічного позбавлення волі, розміщуються в приміщеннях камерного типу, як правило, по дві особи й носять одяг спеціального зразка. За заявою засудженого та в інших необхідних випадках з метою його захисту від можливих посягань на його життя з боку інших засуджених чи запобігання вчиненню ним злочину або за наявності медичного висновку за постановою начальника колонії його можуть тримати в одиночній камері.

З метою забезпечення безпеки персоналу установ виконання покарань і засуджених, попередження вчинення з їхнього боку злочинів засуджені до довічного позбавлення волі, схильні до втечі, нападу на адміністрацію установи виконання покарань та захоплення заручників, можуть переводитися до інших камер з обов'язковим урахуванням психологічної сумісності засуджених.

Особи, які відбувають покарання у виді довічного позбавлення волі, несуть обов'язки й користуються правами людини та громадянина, за винятком обмежень, визначених законами України й КВК України, а також установлених вироком суду. На цю категорію засуджених у повному обсязі поширюються основні права й обов'язки засуджених до позбавлення волі, визначені КВК України та нормами Правил внутрішнього розпорядку УВП. Так, засуджені до довічного позбавлення волі мають право:

- на щоденну прогулянку тривалістю 1 год. (хворим на туберкульоз забезпечуються щоденною прогулянкою тривалістю до 2 годин);

- на безперервний восьмигодинний сон нічної пори;

- придбавати для спільного користування за власний рахунок або рахунок родичів телевізори, DVD-програвачі, холодильники з розрахунку: телевізор та DVD-програвач – по одному на камеру; холодильник – один на відділення соціально-психологічної служби; у ПКТ виправних колоній (секторів) максимального рівня безпеки холодильник

установлюється у приміщеннях для зберігання продуктів харчування;

- користуватися книгами, журналами й газетами з бібліотеки установи, придбаними через торговельну мережу, переданими від родичів та інших осіб, а також передплатниками видання;

- без обмежень одержувати грошові перекази;

- одержувати один раз на місяць короткострокове побачення та один раз на 2 місяці тривале побачення з близькими родичами (подружжя, батьки, діти, всиновлювачі, всиновлені, рідні брати й сестри, дід, баба, онуки); тривалі побачення можуть надаватися і подружжю, яке проживало однією сім'єю, але не перебувало у шлюбі, за умови, що в них є спільні неповнолітні діти;

- одержувати без обмежень посылки (передачі) та бандеролі;

- витратити для придбання продуктів харчування, одягу, взуття, білизни та предметів першої потреби гроші, зароблені у виправній колонії, одержані за переказами, за рахунок пенсії та іншого доходу, без обмеження їх обсягу;

- мати при собі та зберігати в камері особисті предмети, речі й продукти харчування в асортименті та кількості, визначених ПВР УВП;

- одержувати й надсилати листи без обмежень їх кількості;

- звертатися з пропозиціями, заявами та скаргами до державних органів, громадських організацій і службових осіб;

- користуватися настільними іграми;

- мати побачення з адвокатом або з іншим фахівцем у галузі права для одержання юридичної допомоги в установленому кримінально-виконавчим законодавством порядку;

- надавати клопотання про помилування на адресу Президента України після фактичного відбуття ними не менше 20 років покарання;

- в індивідуальному порядку користуватися релігійною літературою, відправляти релігійні обряди, але тільки в межах камери, у вільний час і якщо це не буде заважати іншим засудженим.

У разі сумлінних поведінки та ставлення до праці після відбуття 5 років строку покарання засудженому може бути дозволено брати участь у групових заходах освітнього, культурно-масового та фізкультурно-оздоровчого характеру.

Поряд із цим засуджені до довічного позбавлення волі зобов'язані:

- дотримуватися норм, які визначають порядок та умови відбування покарання, розпорядок для установи, правомірні взаємовідносини з іншими засудженими, персоналом установи та іншими особами;

- дотримуватися санітарно-гігієнічних правил, мати охайний вигляд, постійно підтримувати чистоту в камерах, за графіком чергувати в них;

- носити одяг спеціального зразка на території УВП та за її межами (крім участі у судовому засіданні);

- дбайливо ставитися до інвентарю, обладнання та іншого державного майна;

- зберігати продукти харчування та предмети особистого користування (одяг і взуття по сезону) у камерах, у відведених для цього місцях і в кількості, яка б не заважала проведенню режимних заходів (проведення обшуків, технічних оглядів камер тощо);

- виходячи на прогулянку, дотримуватися встановлених на час прогулянки правил поведінки;

- під час відвідування камер працівниками кримінально-виконавчої системи та іншими посадовими особами вставати й вітатися;

- дотримуватися вимог пожежної безпеки та безпеки праці.

Засудженим до довічного позбавлення волі забороняється:

- установлювати зв'язки з особами, які тримаються в інших камерах;

- грати в настільні та інші ігри з метою здобуття матеріальної чи іншої вигоди;

- придбавати, виготовляти, вживати та зберігати предмети, вироби й речовини, зберігання яких для засуджених заборонено;

- продавати, дарувати чи відчужувати іншим шляхом на користь інших осіб предмети, вироби й речовини, які перебувають в особистому користуванні;

- наносити собі або іншим особам татування;

- завішувати спальні місця, затуляти отвір для нагляду за засудженими;

- створювати конфліктні ситуації з іншими засудженими та персоналом колонії.

Самодіяльні організації серед засуджених до довічного позбавлення волі не створюються.

Для засуджених до довічного позбавлення волі, які не мають загальної середньої освіти, у виправних колоніях утворюються консультаційні пункти. Засудженим до довічного позбавлення волі, які навчаються у вищих навчальних закладах, за необхідності використання у навчанні комп'ютерної техніки у визначений адміністрацією установи виконання покарань час може видаватися ноутбук без доступу до мережі Інтернет.

Засуджені до довічного позбавлення волі у визначений розпорядком дня час можуть користуватися телевізорами, придбаними за власний рахунок або за рахунок родичів, за наявності можливості розміщення їх у камері.

Користуватися релігійною літературою та відправляти релігійні обряди вони можуть тільки в межах камери або окремого приміщення, розташованого на території сектору максимального рівня безпеки, у вільний час та якщо це не порушує права інших засуджених.

З метою забезпечення безпеки персоналу установ виконання покарань і засуджених та попередження вчинення з їхнього боку злочинів засуджені до довічного позбавлення волі, схильні до втечі чи нападу на адміністрацію установи виконання покарань та захоплення заручників, можуть переводитися до інших камер з обов'язковим урахуванням психологічної сумісності засуджених.

Засуджені до довічного позбавлення волі у встановлений час виводяться на роботу в спеціально обладнані робочі камери. Виведення засуджених у робочі камери проводиться за щоденними рознарядками, затвердженими начальником колонії або особою, яка виконує його обов'язки, які готуються майстром,

погоджуються із соціально-психологічною, оперативною, планово-економічною службами та службою нагляду й безпеки. Під час виведення з камер засуджені підлягають обшуку, а з приміщення – огляду.

Залучення до праці засуджених до довічного позбавлення волі з використанням ударних механізмів або колючо-ріжучих предметів категорично забороняється.

Чоловіки, засуджені до довічного позбавлення волі, залежно від їх поведінки та ставлення до праці у порядку, встановленому статтями 100, 151-1 КВК України, можуть бути переведені:

- з ПКТ, у яких тримаються дві особи, до ПКТ виправної колонії максимального рівня безпеки з наданням дозволу на участь у групових заходах освітнього, культурно-масового та фізкультурно-оздоровчого характеру в порядку, встановленому законодавством, після фактичного відбуття у таких приміщеннях не менше 5 років строку покарання;

- з багатомісних ПКТ до звичайних жилих приміщень виправної колонії максимального рівня безпеки – після фактичного відбуття у таких приміщеннях не менше 5 років строку покарання.

Зміна умов тримання засуджених до довічного позбавлення волі в межах однієї УВП здійснюється за клопотанням начальника відділення соціально-психологічної служби постановою начальника колонії. У випадках, коли у виправній колонії (секторі) максимального рівня безпеки відсутні камери для тримання засуджених до довічного позбавлення волі по дві особи та якщо з дати прибуття до установи засуджений тримався у багатомісному ПКТ, після відбуття у таких приміщеннях не менше ніж 5 років строку покарання начальник установи виконання покарань зобов'язаний винести постанову про можливість тримання засудженого у багатомісних ПКТ. З дати винесення такої постанови здійснюється відлік строку для подальшого переведення засудженого до довічного позбавлення волі з багатомісних ПКТ до звичайних жилих приміщень. Слід розуміти, що загальний початок строку відбування покарання в ПКТ особам, засудженим до довічного позбавлення волі, обчислюється з дня поміщення таких осіб до сектору максимального рівня безпеки слідчого ізолятора

У разі якщо у виправній колонії (секторі) максимального рівня безпеки відсутні звичайні жилі приміщення, переведення у такі приміщення іншої виправної колонії в межах області здійснюється міжрегіональною комісією за поданням адміністрації виправної колонії, а якщо в межах зони діяльності міжрегіонального управління такі приміщення відсутні – рішенням центральної комісії за запитом міжрегіональної комісії та поданням адміністрації виправної колонії¹⁵⁷.

Засуджені до довічного позбавлення волі, які злісно порушують установлений законодавством порядок відбування покарання, за постановою начальника установи виконання покарань, погодженою зі спостережною комісією, можуть бути переведені із звичайних жилих приміщень до ПКТ.

Зміна умов тримання не застосовується до засуджених до довічного позбавлення волі, які хворіють на венеричні захворювання, активну форму туберкульозу та мають психічні розлади.

Жінки, засуджені до довічного позбавлення волі, розміщуються, як правило, у секторах середнього рівня безпеки виправних колоній мінімального рівня безпеки із загальними умовами тримання.

Для жінок, засуджених до довічного позбавлення волі, встановлюється режим, передбачений для тримання засуджених у виправній колонії середнього рівня безпеки.

Перевірки наявності засуджених організовуються покамерно. Вони проводяться з шиккуванням засуджених і

¹⁵⁷ Про затвердження Положення про визначення особам, засудженим до довічного позбавлення волі та позбавлення волі на певний строк, виду колонії, порядок направлення для відбування покарання осіб, засуджених до довічного позбавлення волі, позбавлення волі на певний строк, арешту й обмеження волі, та їх переведення, Положення про центральну, міжрегіональну комісії та комісію слідчого ізолятора з питань визначення особам, засудженим до довічного позбавлення волі та позбавлення волі на певний строк, виду колонії, порядок направлення для відбування покарання осіб, засуджених до довічного позбавлення волі, позбавлення волі на певний строк, арешту й обмеження волі, та їх переведення : наказ Міністерства юстиції України : від 27.02.2017 № 680/5 [Електронний ресурс] // БД «Законодавство України» / ВР України.URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1560-14> (датазвернення 24.11.2017).

відвідуванням камер. Перевірки засуджених до довічного позбавлення волі здійснюються з відкриванням перших дверей камер і шикуванням засуджених.

Особистий прийом засуджених до довічного позбавлення волі здійснюється у спеціально обладнаних приміщеннях (камерах).

Начальники установ виконання покарань або уповноважені ними особи не менше одного разу на місяць перевіряють виконання рішень, ухвалених під час особистого прийому засуджених.

Матеріально-побутове забезпечення засуджених до довічного позбавлення волі здійснюється в порядку, зазначеному в статті 115 КВК України.

Для засуджених створюються необхідні житлово-побутові умови. У холодну пору року температура в камерах підтримується на рівні не нижче +18 градусів за Цельсієм. Засуджені забезпечуються триразовим гарячим харчуванням, одягом, натільною білизною та взуттям, а також постільними речами. При цьому верхній одяг засуджених до довічного позбавлення волі відрізняється за кольором від одягу інших категорій засуджених.

За умови забезпечення безпеки персоналу установи виконання покарань і засуджених на період проведення засудженим до довічного позбавлення волі санітарно-гігієнічних заходів дозволяється видавати їм для власного користування (за потреби) безпечні бритви для гоління з касетними головками, а також у визначений розпорядком дня час – голки та ножиці з обов'язковим поверненням їх після використання у комори для зберігання особистих речей засуджених.

Дозволяється обладнувати камери для тримання засуджених до довічного позбавлення волі дзеркалом (одне на камеру), умурованим у стіну, розміром не більше 20×20 см.

Засуджені забезпечуються триразовим гарячим харчуванням за нормами, затвердженими Постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження норм добового забезпечення продуктами харчування засуджених до позбавлення волі, а також осіб, що перебувають у слідчих ізоляторах, лікувально-трудовах профілакторіях та ізоляторах тимчасового утримання Міністерства внутрішніх

справ України, норм заміни одних продуктів іншими та порядку застосування вказаних норм» від 16.02.92 № 336.

Медико-санітарне забезпечення засуджених до довічного позбавлення волі здійснюється за правилами й нормами, встановленими у статті 116 КВК України, з особливостями, передбаченими для цієї категорії засуджених. Медична допомога засудженим до довічного позбавлення волі організовується й надається, як правило, безпосередньо в камері у присутності не менше трьох представників адміністрації. За необхідності невідкладного надання медичної допомоги такі засуджені переводяться до найближчого лікувально-профілактичного закладу ДКВС або органу охорони здоров'я.

Перевезення до лікувально-профілактичного закладу (з лікувально-профілактичного закладу) засудженого до довічного позбавлення волі здійснюється в спеціалізованому автомобілі з конвоєм кількістю не менше 5 осіб, до складу якого обов'язково повинен входити кінолог зі службовим собакою.

3. Застосування засобів виправлення й ресоціалізації до засуджених до довічного позбавлення волі

Як і до інших категорій засуджених, до осіб, які відбувають покарання у виді довічного позбавлення волі, застосовуються передбачені статтею 6 КВК України основні засоби виправлення й ресоціалізації з урахуванням особливостей порядку та умов виконання цього виду кримінального покарання. При цьому соціально-виховні заходи із засудженими проводяться на підставі програм диференційованого виховного впливу, в установленій розпорядком дня час, у межах УВП і спрямовуються на формування та збереження у них соціально-корисних навичок, нейтралізацію негативного впливу умов тривалої ізоляції на особистість засуджених, профілактику й попередження їх агресивної поведінки щодо персоналу й інших засуджених та до себе, розвиток прагнення до відшкодування заподіяної шкоди й усвідомлення провини за вчинені злочини.

До основних форм такої роботи можна віднести індивідуальну роботу, яка здійснюється з дотриманням відповідних заходів безпеки, правове виховання, а також психокорекційну та психотерапевтичну роботу.

Наслідки спостереження за особистістю засуджених та їх поведінкою відображаються в щоденниках індивідуальної роботи із засудженими. На підставі аналізу поведінки засуджених щорічно складається характеристика.

Організація соціально-психологічної роботи із засудженими безпосередньо покладається на старшого інспектора із соціально-психологічної роботи та психолога, посади яких уводяться відповідно до існуючих штатних нормативів.

Разом із тим законом не передбачено створення самодіяльних організацій серед засуджених до довічного позбавлення волі. Не демонструються для цієї категорії осіб і кінофільми та не проводяться безкоштовні (благодійні) та платні, за рахунок коштів засуджених і за їх згодою, виступи професійних творчих колективів (театрів, філармоній і т. ін.).

Камери ПКТ (ОК), у яких тримаються засуджені до довічного позбавлення волі, радіофікуються. Крім цього, в камерах можуть встановлюватись телевізори, куплені за рахунок засуджених або отримані від близьких родичів чи інших осіб. Час радіотрансляції й перегляду телепередач визначається розпорядком дня установи виконання покарань.

Мережі радіотрансляції для засуджених в обов'язковому порядку здійснюються централізовано від єдиного радіотрансляційного вузла. За наявності технічних можливостей у виправних колоніях обладнуються кабельні телемережі.

Радіотрансляційні вузли й телецентри розташовуються за межами установ виконання покарань або у приміщеннях, доступ до яких засудженим заборонено.

Засудженим дозволяється користуватися літературою, яка є в бібліотеках установ, а також газетами і журналами. Обмін книг у ПКТ (ОК) проводиться один раз на 10 днів. Крім цього, засуджені забезпечуються газетами – по одній на камеру. Разом із тим індивідуальна передплата засудженими періодичних видань здійснюється в добровільному порядку.

З дозволу адміністрації УВП вона може бути здійснена за рахунок родичів засудженого.

Засуджені можуть мати при собі не більше 10 примірників книжок, а ті, які навчаються, – відповідні підручники у необхідній кількості без урахування художніх книжок. Решту літератури засуджені здають для зберігання на склад, за особистим бажанням передають до бібліотеки установи виконання покарань або віддають з дозволу адміністрації родичам.

Кількість газет і журналів, які засуджені можуть мати при собі, не обмежується.

Засудженим забороняється мати при собі книжки, газети й журнали, які пропагують насилля, міжнаціональну ворожнечу або мають порнографічний зміст.

Засудженим може бути дозволено користуватися шахами, шашками, картами й доміно у вільний від роботи час.

Для засуджених, які не мають загальної середньої освіти, у виправних колоніях, як уже згадувалось, утворюються консультаційні пункти. Організація консультаційного навчання здійснюється у відповідності із Законами України «Про освіту» і «Про загальну середню освіту» та в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України. Час проведення занять у консультаційних пунктах визначається в розпорядку для засуджених. При цьому адміністрація колоній всебічно сприяє загальноосвітньому навчанню засуджених, у разі потреби надає їм допомогу в отриманні консультацій, придбанні підручників і посібників.

Адміністрація колоній забезпечує право засуджених до довічного позбавлення волі на відправлення релігійних потреб у відповідальності до Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації». Указане право вони реалізують у ПКТ (ОК), де проживають, у відведені розпорядком дня години.

Об'єднання громадян, релігійні та благодійні організації й окремі особи можуть брати участь у проведенні соціально-виховної роботи із засудженими до довічного позбавлення волі.

КВК України не визначено заходи заохочення та стягнення, що застосовуються до осіб, засуджених до довічного позбавлення волі. Разом із тим у розділі XXXIII

Правил внутрішнього розпорядку установ виконання покарань визначено, що на засуджених до довічного позбавлення волі поширюються заходи заохочення, стягнення та порядок їх застосування, передбачені статтями 130 і 132 КВК України. Однак не всі заходи заохочення та стягнення, які застосовуються до осіб, засуджених до позбавлення волі, можуть до них застосовуватися.

З урахуванням умов виконання та відбування покарання у виді довічного позбавлення волі вбачається, що за виконання покладених на засуджених обов'язків і додержання правил поведінки, встановлених КВК України та правилами внутрішнього розпорядку колонії, дотримання правил трудового розпорядку та вимог безпеки праці до засуджених до довічного позбавлення волі, можуть застосовуватися такі заходи заохочення, як подяка, дострокове зняття раніше накладеного стягнення, нагородження похвальною грамотою, присвоєння почесного звання «кращий за поведінкою» тощо, виплата грошової премії, нагородження подарунком, надання додаткового короткострокового або тривалого побачення та збільшення тривалості прогулянки до 2 годин.

Натомість за невиконання покладених обов'язків та порушення встановлених заборон до осіб, які відбувають покарання у виді позбавлення волі, можуть застосовуватися такі заходи стягнення: попередження, догана, сувора догана й грошовий штраф до двох мінімальних розмірів заробітної плати, поміщення у карцер без виведення на роботу на строк до 14 діб, поміщення засуджених жінок у дисциплінарний ізолятор з виведенням або без виведення на роботу на строк до 10 діб, переведення засуджених до ПКТ (жінок) та одиночної камери на строк до 3 місяців.

Аналіз чинного законодавства дає підстави стверджувати, що особа, засуджена до довічного позбавлення волі, може бути достроково звільнена. Зокрема, у статті 87 КК України передбачається, що актом помилування може бути здійснена заміна засудженому призначеного судом покарання у виді довічного позбавлення волі на позбавлення волі на строк не менше 25 років. Верхня межа цього більш м'якого покарання законом не передбачається.

Помилування – звільнення від відбування кримінального покарання індивідуальним рішенням, як правило, глави держави. Воно здійснюється за клопотанням засудженого у випадках, що потребують гуманного ставлення.

Відповідно до пункту 27 ст. 106 Конституції України здійснює помилування Президент України¹⁵⁸.

У статті 87 КК України зазначено, що помилування здійснюється Президентом України стосовно індивідуально визначеної особи.

Клопотання про помилування засудженою до довічного позбавлення волі особою подається через адміністрацію установи виконання покарань або іншого органу, що здійснює виконання кримінальних покарань. Адміністрація в установленому порядку реєструє клопотання й протягом 15 днів з дня подання направляє його до Адміністрації Президента України разом із копіями вироку, ухвали й постанови суду, докладною характеристикою про поведінку особи та ставлення її до праці із викладеною письмово думкою адміністрації і, як правило, спостережної комісії про доцільність помилування, а також іншими документами й даними, що мають значення для розгляду питання про застосування помилування.

Після заміни довічного позбавлення волі на позбавлення волі до засудженого згідно з його новим правовим статусом стане можливо відповідно до статті 81 КК України застосувати умовно-дострокове звільнення.

Крім того, закон не встановлює жодних обмежень щодо звільнення від подальшого відбування покарання особи, яка після вчинення злочину або постановлення вироку захворіла на тяжку хворобу, що перешкоджає відбуванню покарання. Отже, засуджений до довічного позбавлення волі може бути звільнений «достроково» і на підставі статті 84 КК України.

Питання для самоконтролю

¹⁵⁸ Конституція України : закон України : від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України (ВВР). 1996. № 30.Ст. 141.

1. Назвіть місце відбування покарання у виді довічного позбавлення волі.
2. Розкрийте особливості правового статусу засуджених до довічного позбавлення волі.
3. Надайте характеристику прогресивній системі відбування покарання у виді довічного позбавлення волі.
4. Розкрийте умови тримання засуджених до довічного позбавлення волі.
5. Охарактеризуйте проведення соціально-виховної роботи із засудженими до довічного позбавлення волі.
6. Перерахуйте заходи заохочення та стягнення, що можуть застосовуватися до засуджених до довічного позбавлення волі.
7. Назвіть порядок застосування до осіб, засуджених до довічного позбавлення волі, заходів заохочення та стягнення.
8. Розкрийте порядок медико-санітарного забезпечення засуджених до довічного позбавлення волі.
9. За якими підставами можуть бути звільнені від відбування покарання засуджені до довічного позбавлення волі?

Перелік рекомендованої літератури

1. Кримінально-виконавчий кодекс України: закон України: від 11.07.2003. Кримінально-виконавчий кодекс України: закон України від 11.06.2003 № 1129-15 // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 3–4. – Ст. 21.
2. Правила внутрішнього розпорядку установ виконання покарань: затверджені наказом Міністерства юстиції України: від 29.12.2014 № 2186/5 [Електронний ресурс] // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1656-14> (дата звернення 24.11.2017).
3. Положення про визначення особам, засудженим до довічного позбавлення волі та позбавлення волі на певний строк, виду колонії, порядок направлення для відбування покарання осіб, засуджених до довічного позбавлення волі, позбавлення волі на певний строк, арешту й обмеження волі, та їх переведення, Положення про центральну,

міжрегіональну комісію та комісію слідчого ізолятора з питань визначення особам, засудженим до довічного позбавлення волі та позбавлення волі на певний строк, виду колонії, порядок направлення для відбування покарання осіб, засуджених до довічного позбавлення волі, позбавлення волі на певний строк, арешту й обмеження волі, та їх переведення: затверджене наказом Міністерства юстиції України: від 27.02.2017 № 680/5[Електронний ресурс] // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1560-14> (дата звернення 24.11.2017).

4. Кримінально-виконавче право України :навч. посіб. / за ред. проф. А.Х. Степанюка. – Київ : Юрінком Інтер, 2008. – 624 с. – Бібліогр.: С. 604–615.

Розділ 34

Звільнення засуджених від відбування покарання

- 1. Поняття, правові підстави та порядок звільнення засуджених від відбування покарання: загальна характеристика.*
- 2. Правова підстава та порядок умовно-дострокового звільнення засуджених від відбування покарання.*
- 3. Правові підстави та порядок звільнення засуджених від відбування покарання за амністією.*
- 4. Правові підстави та порядок звільнення засуджених від відбування покарання за актом помилування.*
- 5. Правові підстави та порядок звільнення засуджених від відбування покарання за хворобою.*

Види, правові підстави та порядок звільнення засуджених від відбування покарання, умовно-дострокове звільнення засуджених від відбування покарання, амністія, помилування, звільнення засуджених від відбування покарання за хворобою.

1. Поняття, правові підстави та порядок звільнення засуджених від відбування покарання: загальна характеристика

Проблема звільнення від покарання та його відбування є безпосередньо пов'язаною з правами людини (як винуватого, так і потерпілого) та втілює реалізацію принципів гуманізму й справедливості у кримінальному та кримінально-виконавчому праві, що відчуває на собі кожен другий засуджений. Звільнення від покарання та його відбування відображає певні форми реалізації кримінальної відповідальності й полягає в тому, що за наявності підстав, передбачених КК і КВК України, суд може (чи зобов'язаний): 1) звільнити засудженого від покарання; 2) звільнити його від відбування покарання; 3) замінити засудженому

невідбуту частину покарання більш м'яким; 4) пом'якшити призначене покарання.

Слід пам'ятати, що загальну характеристику інституту звільнення від відбування покарання неможливо дати без визначення істотних, характерних особливостей відповідних кримінально-правових норм. Аналізоване питання потребує комплексного підходу. Більшість норм, що утворюють цей інститут, зосереджено у розділі XII «Звільнення від покарання та його відбування» Загальної частини КК України. Розділ охоплює 14 статей (74–87), норми яких передбачають:

1) звільнення від призначеного покарання у зв'язку з усуненням караності діяння та пом'якшенням покарання (ч. 2 і 3 ст. 74 КК України);

2) звільнення від покарання внаслідок втрати особою суспільної небезпечності (ч. 4 ст. 74 КК України);

3) звільнення від покарання у зв'язку з давністю притягнення до кримінальної відповідальності (ч. 5 ст. 74 КК України);

4) звільнення від відбування покарання з випробуванням (ст. 75–78 КК України);

5) звільнення від відбування покарання з випробуванням вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до семи років (ст. 79 КК України);

6) звільнення від відбування покарання у зв'язку із закінченням строків давності виконання обвинувального вироку (ст. 80 КК України);

7) умовно-дострокове звільнення від відбування покарання (ст. 81 КК України);

8) заміна невідбутої частини покарання більш м'яким (ст. 82 КК України);

9) звільнення від відбування покарання вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до трьох років (ст. 83 КК України);

10) звільнення від покарання за хворобою (ст. 84 КК України);

11) звільнення від покарання на підставі закону України про амністію (ст. 85, 86 КК України);

12) звільнення від покарання на підставі акта про помилування (ст. 85, 87 КК України).

Низка норм міститься також і в інших розділах КК України. Вони регламентують спеціальні види звільнення від покарання та його відбування щодо неповнолітніх (статті 104–107); осіб, які вчинили злочин у стані осудності, але до постановлення вироку захворіли на психічну хворобу, що позбавляє їх можливості усвідомлювати свої дії (бездіяльність) або керувати ними (ч. 3 ст. 19); осіб, які стали непрацездатними після початку виконання покарання у виді виправних робіт (ч. 3 ст. 57); військовослужбовців, засуджених до покарання у виді службового обмеження (ч. 1 ст. 58) або до покарання у виді тримання у дисциплінарному батальйоні (ч. 1 ст. 62); засуджених до основних покарань, якщо вони були попередньо ув'язненими (ч. 5 ст. 72).

Відповідні норми про звільнення від покарання та його відбування передбачено і розділом II Прикінцевих та перехідних положень КК України.

У свою чергу, КВК України містить главу 23 «Звільнення від відбування покарання» (ст. 152–155). Її головним чином присвячено вирішенню питань організаційного характеру, тобто відповідні норми є процедурними. Окремі норми глави 23 цього Кодексу регламентують власне підстави та порядок звільнення засуджених від відбування покарання.

Окрім того, у багатьох главах КВК України, що регламентують порядок виконання (відбування) певних видів покарань, передбачено норми про звільнення від їх відбування. Зазначені норми передбачаються, зокрема, статтями про умови відбування покарання у виді громадських робіт (ч. 3 ст. 37), умови відбування покарання у виді виправних робіт (ч. 5, 6 ст. 42), заходи заохочення і стягнення, що застосовуються до осіб, засуджених до виправних робіт (ч. 2, 3 ст. 46), порядок та умови відбування покарання у виді обмеження волі (ч. 9 ст. 59), заходи заохочення, що застосовуються до осіб, засуджених до обмеження волі (ч. 2 ст. 67), заходи заохочення, що застосовуються до засуджених військовослужбовців (ч. 2 ст. 81), звільнення від покарання засуджених військовослужбовців за хворобою (ст. 85) і відповідальність осіб, звільнених від відбування покарання з випробуванням (ст. 166).

В юридичній літературі обґрунтовано наголошують, що частина зазначених норм КВК України визначає види звільнення від покарання та його відбування, не передбачені КК України. Йдеться, зокрема, про норми КВК України, які регулюють:

1) звільнення від подальшого відбування покарання у виді *громадських робіт* інвалідів першої або другої групи, осіб, що досягли пенсійного віку, а також жінки, яка стала вагітною (ч. 3 ст. 37, ч. 6, 9 ст. 154);

2) звільнення від подальшого відбування покарання у виді *виправних робіт* осіб, що досягли пенсійного віку, а також жінки, яка стала вагітною (ч. 6 ст. 42, ч. 9 ст. 154);

3) заміну невідбутої частини *виправних робіт* штрафом (ч. 2, 3 ст. 46);

4) звільнення від подальшого відбування покарання у виді *обмеження волі* інвалідів першої або другої групи, осіб, що досягли пенсійного віку (ч. 9 ст. 59, ч. 6 ст. 154, ч. 9 ст. 154).

Водночас існування зазначених видів звільнення від відбування покарання справедливо визнається доцільним, оскільки за певних обставин його виконання (відбування) стає неможливим (ч. 2, 3 ст. 46 КВК України регламентують питання щодо звільнення в порядку заохочення). Аналізовані положення кримінально-виконавчого закону мають виразну спрямованість на забезпечення положень кримінального закону стосовно неможливості застосування окремих покарань до певних категорій осіб (ч. 3 ст. 56, ч. 2 ст. 57, ч. 3 ст. 61 КК України). Однак вони не узгоджуються з відповідними положеннями розділу XII Загальної частини Кримінального кодексу України «Звільнення від покарання та його відбування». Кримінальний закон не передбачає таких підстав звільнення від відбування покарання.

Результати вивчення судової практики свідчать про те, що внаслідок такої неузгодженості суди часто відмовляють у задоволенні відповідних подань про заміну виправних робіт штрафом (на підставі ч. 2 ст. 46 КВК України), а також про звільнення від відбування покарання у виді громадських чи виправних робіт вагітним жінкам (відповідно до ч. 3 ст. 37, ч. 6 ст. 42, ч. 9 ст. 154 КВК України). Оскільки КК України не передбачає можливості такої заміни (ст. 82) або звільнення від

відбування покарання (ст. 83), зазначені та інші подібні до них судові рішення є законними¹⁵⁹.

Виявлена міжгалузева колізія нормативно-правових актів потребує усунення правотворчим шляхом – внесення відповідних змін до КК України (узаконення певних видів звільнення від покарання та його відбування за КВК України, не врегульованих кримінальним законом).

КПК України не містить окремого розділу чи глави про звільнення від покарання. Порядок кримінального провадження з питань звільнення від покарання регламентовано багатьма статтями, що містяться в різних главах цього Кодексу (зокрема, ч. 2 ст. 373, ч. 4 ст. 374, ч. 1 ст. 377, ст. 471, 472, 537–540).

Отже, **звільнення від відбування покарання** означає ухвалення судом відповідного рішення в інтересах засудженої особи, яким пом'якшується її доля. На відміну від звільнення від кримінальної відповідальності, звільнення від покарання та його відбування застосовується лише до засудженої особи. При цьому засуджений обов'язково несе кримінальну відповідальність.

Звільнення від відбування покарання – інститут кримінально-виконавчого права, що ґрунтується на положеннях кримінального права та застосовується з дотриманням порядку, встановленого КПК України. Як окрема група норм, що регулюють відносини у сфері звільнення від покарання та його відбування, воно є комплексним міжгалузевим інститутом. Відповідні положення передусім галузей законодавства кримінального блоку (кримінального, кримінально-виконавчого та кримінального процесуального) утворюють *систему видів звільнення від покарання* (це поняття вперше запропоновано до наукового обігу О.П. Горохом).

Глибшому розумінню змісту аналізованого інституту сприяє класифікація видів звільнення від покарання. У теорії кримінального права види звільнення від покарання та його

¹⁵⁹ Горох О.П. Чи є законним звільнення від покарання з підстав, не передбачених Кримінальним кодексом України. *Наука і правоохорона*. 2016. № 4. С. 163–168.

відбування класифікують за різними критеріями¹⁶⁰, зокрема, з урахуванням того, правом чи обов'язком суду є ухвалення ним відповідного рішення, вирізняють *обов'язкові* (імперативні) й *факультативні* (дискреційні) види звільнення від покарання. У першому випадку суд *зобов'язаний* звільнити особу від покарання (наприклад, у разі закінчення строків давності виконання обвинувального вироку – стаття 80 КК України), а в останньому суд *має право* ухвалити рішення про звільнення від покарання, тобто діє на свій розсуд (зокрема, якщо йдеться про звільнення, передбачене ч. 4 ст. 74 КК України).

Залежно від того, чи висуваються певні умови до подальшої поведінки особи, звільненої від покарання, виокремлюють *умовні* та *безумовні* види звільнення від покарання.

За безумовного звільнення перед особою не висуваються будь-які вимоги у зв'язку з її звільненням. Умовне звільнення пов'язується з дотриманням особою, звільненою від відбування покарання, відповідних вимог стосовно її поведінки (протягом іспитового чи іншого встановленого законом строку) або з одужанням особи, звільненої на підставі статті 84 КК України. Наприклад, у разі вчинення засудженим, який на підставі ст. 75 КК України був звільнений від відбування покарання з випробуванням, протягом іспитового строку нового злочину суд призначає йому покарання за правилами, передбаченими в статтях 71, 72.

Умовний характер мають такі види звільнення від покарання та його відбування: звільнення від відбування покарання з випробуванням (ст. 75–79, 104), умовно-дострокове звільнення від відбування покарання (ст. 81, 107), заміна невідбутої частини покарання більш м'яким (ст. 82), звільнення від відбування покарання вагітних і жінок,

¹⁶⁰ Письменський Є. О. Звільнення від покарання та його відбування // Велика українська юридична енциклопедія : у 20 т. Харків : Право, 2016. Т. 17: Кримінальне право / ред. кол.: В.Я. Тацій (голова), В.І. Борисов (заст. голови та ін.); Нац. акад. прав. наук України; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2017. С. 270–271.

які мають дітей до трьох років (ст. 83), звільнення від покарання за хворобою (ч. 1 і 2 ст. 84). Інші види звільнення від покарання та його відбування є безумовними.

Раціональним науковим внеском, що має не лише теоретичне, а й важливе прикладне значення (на доповнення раніше розроблених класифікацій), видається пропозиція О. П. Гороха щодо поділу видів звільнення від покарання та його відбування на дві групи з *урахуванням стадій кримінального провадження*. Такий підхід заслуговує на увагу, хоча запропонована автором класифікація ще потребує певного доопрацювання. Відповідно до його варіанта класифікації система видів звільнення від покарання має такий вигляд.

Види звільнення від покарання під час ухвалення вироку (ст. 368 КПК України)

Звільнення від покарання. На стадії ухвалення вироку може статись звільнення від покарання у двох формах:

1) засуджений звільняється від призначення йому певного виду та міри покарання (ч. 4 ст. 74, ч. 5 ст. 74, ч. 3 ст. 19 КК України; абз. 7 п. 8 постанови Пленуму Верховного Суду України «Про практику призначення судами кримінального покарання» від 24.10.2003 № 7);

2) засуджений до певного виду та міри покарання повністю звільняється від призначеного покарання (ч. 2 ст. 84, ч. 1 ст. 105 КК України).

Звільнення від відбування покарання. У цьому разі винуватий засуджується до певного виду та міри покарання, від відбування якого він звільняється у зв'язку з певними обставинами (ч. 5 ст. 72, статті 75, 79, 104, ч. 2 ст. 84, ст. 85 КК України).

Заміна покарання більш м'яким. Допускається на стадії ухвалення вироку з підстав, передбачених частиною 1 ст. 58 та ч. 1 ст. 62 КК України.

Види звільнення від покарання під час виконання вироку (ст. 537 КПК України):

Звільнення від покарання. На стадії виконання вироку може відбутись повне звільнення від призначеного покарання з підстав, передбачених частиною 2 ст. 74 і ч. 1–3 ст. 84 КК України. На цій стадії застосовуються також такі види звільнення від покарання, як позитивний правовий

наслідок рішення суду про звільнення від відбування покарання (ч. 1 ст. 78, ч. 4 ст. 83, ч. 1, 2, 4 ст. 84 КК України, ч. 3 ст. 515 КПК України).

Звільнення від відбування покарання може бути реалізоване у таких формах:

1) звільнення від відбування покарання засудженого, який ще не почав реально його відбувати (ст. 80, ч. 4 ст. 84, ч. 1, 3 ст. 106 КК України);

2) звільнення від відбування покарання засудженого, який почав реально відбувати покарання (статті 81, 107, 83, ч. 1, 2 ст. 84, статті 85, 87 КК України, ч. 3 ст. 37, ч. 6 ст. 42, ч. 9 ст. 59, частини 6, 9 ст. 154 КВК України).

Заміна покарання більш м'яким. Здійснюється з підстав, передбачених ч. 3 ст. 57, ч. 1 ст. 58, ч. 1 ст. 62, ч. 5 ст. 80, ст. 82, ч. 4 ст. 83, ч. 2 ст. 87 КК України, ч. 2, 3 ст. 46 КВК України.

Пом'якшення покарання. Передбачає зменшення (скорочення) судом призначеного за вироком суду покарання, яке відбуває засуджений (ч. 3 ст. 74, ст. 86, 87 КК України).

Питання про застосування норм про звільнення від покарання, звільнення від відбування покарання, заміну покарання більш м'яким, а також пом'якшення покарання вирішується судом за клопотанням (поданням) прокурора, засудженого, його захисника, законного представника, органу або установи виконання покарань, а також інших осіб, установ або органів у випадках, установлених законом (ч. 1 ст. 539 КПК України)¹⁶¹.

Загалом, позитивно оцінюючи зазначену класифікацію, ми вважаємо, що інститути амністії та помилування (ч. 1 ст. 74, ст. 85–87 КК України) являють собою самостійну систему видів звільнення від покарання. Вони застосовуються на підставі закону України про амністію або акта про помилування відповідно. Окрім того, некоректно відносити положення будь-якої постанови Пленуму Верховного Суду України до законодавства, що регулює певні

¹⁶¹ Горох О.П. Розділ XII. Звільнення від покарання та його відбування // Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за заг. ред. О.М. Джужі, А.В. Савченка, В.В. Чернея. 2-ге вид., перероб. і доп. Київ : Юрінком Інтер, 2018. С. 185–186.

правовідносини. Верховний Суд не уповноважений створювати норми закону, хоча інколи це трапляється, про що свідчить наведений у класифікації приклад. Варто взяти до уваги і те, що у згаданій постанові використовуються положення Кримінально-процесуального кодексу України 1961 р., який втратив чинність.

Необхідно пам'ятати, що відстрочка виконання вироку (передбачена ст. 536 КПК України) не належить до видів звільнення від покарання та його відбування.

В аспекті вирішення питань, безпосередньо пов'язаних із кримінально-виконавчими правовідносинами, мають значення передусім види звільнення від покарання під час виконання вироку (ст. 537 КПК України).

Кримінально-виконавчий закон (ст. 152 КВК України) передбачає такі підстави звільнення від відбування покарання:

- відбуття строку покарання, призначеного вироком суду;

- закон України про амністію;

- акт про помилування;

- скасування вироку суду й закриття кримінального провадження;

- закінчення строків давності виконання обвинувального вироку;

- умовно-дострокове звільнення від відбування покарання;

- хвороба;

- інші підстави, передбачені законом.

Питання щодо припинення відбування покарання і порядку звільнення засуджених регулюються статтею 153 КВК України. Так, відбування покарання у виді: 1) позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю; 2) арешту; 3) обмеження волі; 4) тримання у дисциплінарному батальйоні військово-службовців; 5) позбавлення волі припиняється в першій половині дня останнього дня строку покарання з урахуванням тих змін, які можуть бути внесені у строк покарання відповідно до закону.

Після відбуття строку покарання, призначеного вироком суду, особи, засуджені до арешту, обмеження волі

або позбавлення волі, звільняються в першій половині останнього дня строку покарання. У разі закінчення строку покарання у вихідний або святковий день, засуджений звільняється у передвихідний або передсвятковий день. Якщо строки обчислено місяцями, то строк закінчується відповідного числа останнього місяця, а коли цей місяць не має відповідного числа – в останній день цього місяця.

Під час звільнення особи з нею в обов'язковому порядку проводиться повний розрахунок, повертаються особисті документи, цінності та речі, які їй належать; гроші, що зберігалися на її особистому рахунку, видаються або перераховуються на вказаний особою рахунок чи відкритий для неї рахунок; видається довідка встановленого зразка, де зазначаються підстави звільнення.

Особі, яка звільняється від відбування покарання у виді арешту, обмеження або позбавлення волі, під час звільнення видається паспорт. За відсутності паспорта в особовій справі засудженого адміністрація установи виконання покарань завчасно вживає заходів щодо його одержання.

Дострокове звільнення особи від відбування покарання проводиться у день надходження відповідних документів; якщо документи одержано після закінчення робочого дня, особа звільняється у першій половині наступного дня.

Законом також встановлено, що в день закінчення строку покарання у виді громадських чи виправних робіт, а у разі звільнення за іншими підставами – не пізніше наступного робочого дня після одержання відповідних документів, уповноважений орган з питань пробації надсилає повідомлення до суду, який постановив вирок, а також власнику підприємства, установи чи організації або уповноваженому ним органу, де засуджений відбував покарання, про припинення виконання громадських робіт чи відрахувань з його заробітної плати. При цьому на прохання особи, яка відбула покарання або була звільнена від нього, може видаватися відповідна довідка.

Під час вирішення питання про дострокове звільнення засудженого від відбування покарання важливе значення має **правильне обчислення строку відбутото покарання**. Особливо це стосується випадків, коли злочин вчинено до 24.12.2015 р. – дня набрання чинності Законом України «Про

внесення зміни до Кримінального кодексу України щодо удосконалення порядку зарахування судом строку попереднього ув'язнення у строк покарання» від 26.11.2015 № 838-VIII (так званий «закон Савченко»). Відповідно до частини 5 ст. 72 КК України (в редакції цього закону) «зарахування судом строку попереднього ув'язнення у разі засудження до позбавлення волі в межах того самого кримінального провадження, у межах якого до особи було застосовано попереднє ув'язнення, здійснюється з розрахунку один день попереднього ув'язнення за два дні позбавлення волі», тобто застосовується порядок обчислення строку покарання «день за два».

Законом України «Про внесення зміни до Кримінального кодексу України щодо правила складання покарань та зарахування строку попереднього ув'язнення» від 18.05.2017 № 2046-VIII так званий «закон Савченко» було скасовано. Утім, беручи до уваги положення статті 5 КК України про зворотну дію закону про кримінальну відповідальність у часі, порядок підрахунку «день за день» тепер застосовується лише до осіб, які вчинили злочин на момент набрання чинності цим законом, тобто починаючи з 21.06.2017 р. Водночас, на нашу думку, *суд обов'язково має застосовувати* частину 5 ст. 72 КК України (в редакції закону від 26.11.2015 № 838-VIII) до всіх осіб, щодо яких на момент набрання чинності цим законом набрав законної чинності обвинувальний вирок, покарання за яким не було відбуто повністю. Аналогічне поширення на кримінальні правовідносини залишається за «законом Савченко» у разі, якщо до винесення вироку строк попереднього ув'язнення, відбутий особою, перевищуватиме максимально можливий строк позбавлення волі, передбачений Особливою частиною Кримінального кодексу України для злочину, в якому підозрюється така особа. У цьому випадку вона *має бути негайно звільнена* судом з-під варті; таке звільнення допускається як на стадії судового розгляду, так і на стадії досудового розслідування відповідного кримінального провадження.

Саме з урахуванням наведених доводів, а також на підставі належного обґрунтування було ухвалено, на нашу думку, цілком законне судове рішення щодо О. П. Пучака, засудженого 29.01.2013 р. Печерським судом м. Києва до

довічного позбавлення волі за вбивство журналіста Георгія Гонгадзе. У матеріалах суду зазначено, що підсудний перебував у слідчому ізоляторі з 21.07.2009 р. по 06.01.2016 р., тобто близько 6,5 років. Суд підкреслив, що протягом відбування довічного позбавлення волі законодавством встановлено конкретні тимчасові показники, закінчення яких змінює правовий статус засудженого. Зокрема, йдеться про виникнення у засудженого права на подання клопотання про помилування після відбуття ним не менше 20 років призначеного покарання. Крім того, відповідно до частини 2 ст. 87 КК України актом помилування може бути здійснена заміна засудженому призначеного судом покарання у виді довічного позбавлення волі на позбавлення волі на строк не менше 25 років. Тому суд 15.12.2017 р. задовольнив клопотання захисту та перерахував 6,5 років попереднього ув'язнення засудженого з розрахунку «день за два», що становить 13 років основного покарання. Отже, станом на 10.01.2018 р. засуджений О. П. Пукач відбув уже понад 15 років позбавлення волі.

За даними Міністерства юстиції України, у зв'язку з ухваленням так званого «закону Савченко» станом на 10.11.2017 р. достроково звільнено від відбування покарання 8 500 засуджених, у тому числі понад тисяча вбивць. Значна кількість звільнених відразу вчинила тяжкі злочини і знову притягнута до кримінальної відповідальності. Заступник Міністра юстиції Д. В. Чернишов не виключає того факту, що цей закон любіювали представники «злочинного світу»¹⁶². Усього, за прогнозами Міністерства юстиції України від 08.08.2016 р., у найближче десятиріччя під дію «закону Савченко» могли потрапити близько 40 000 злочинців¹⁶³.

¹⁶² Замміністра юстиции Чернышов: Очень «компетентная» Рада приняла «закон Савченко» и быстро отменила. Может потому, что все, кто надо, вышел [Електронний ресурс]. URL: <http://gordonua.com/publications/zamministra-yusticii-chernyshov-ochen-kompetentnaya-rada-prinyala-zakon-savchenko-i-bystro-otmenila-mozhet-potomu-chto-vse-kto-nado-vyshel-216570.html> (дата звернення: 06.12.2017).

¹⁶³ Севостьянова: У najbliżчі 10 років під дію «закону Савченко» можуть потрапити близько 40 тис. людей. URL: <https://ua.112.ua/polityka/sevostianova-parlamentu-neobkhdno-udoskonalyty-zakon-savchenko-330435.html> (дата звернення: 06.12.2017).

Отже, ухвалення цього закону необхідно визнати помилковим рішенням українського парламенту.

Слід наголосити на тому, що історія з так званим «законом Савченко» набирає нових обертів. 06.06.2018 р. об'єднана палата Касаційного кримінального суду Верховного Суду ухвалила постанову, згідно з якою «положення ч. 5 ст. 72 КК щодо правил зарахування попереднього ув'язнення до строку позбавлення волі чи інших видів покарань, передбачених у ч. 1 ст. 72 КК, не можна вважати такими, що визначають “караність” або “інші кримінально-правові наслідки діяння” у розумінні ч. 2 ст. 4 КК». Відповідно до правової позиції Суду «правила складання покарань та зарахування строку попереднього ув'язнення, хоча і містяться у нормі КК (ч. 5 ст. 72), за своєю суттю та цілями фактично виконують функцію вирішення процесуальних питань»¹⁶⁴. Це означає, що судом ухвалено рішення, яким в аспекті аналізованого питання заперечується можливість застосування зворотної дії закону у часі (ч. 2 ст. 5 КК України) після набрання 21.06.2017 р. чинності новою редакцією ч. 5 ст. 72 КК України відповідно до закону від 18.05.2017 № 2046-VIII. Існує ймовірність, що таке доволі спірне рішення стане предметом гострих дискусій, і, можливо, з цього приводу відбудуться нові судові процеси. Якщо зазначена постанова не буде скасована, постане питання щодо законності багатьох судових рішень про звільнення засуджених на підставі так званого «закона Савченко» після його скасування, а також стосовно правомірності помилування Л. В. Кушинської від 28.02.2018 р. (реально відбутий нею строк покарання становить трохи більше 20-ти років).

Для опанування теми «Звільнення засуджених від відбування покарання» необхідно (окрім вивчення відповідних положень кодексів України – КК, КВК і КПК та рекомендованої літератури, перелік якої міститься в кінці

¹⁶⁴ Постанова об'єднаної палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду у справі № 180/746/16-к від 06.06.2018 [Електронний ресурс]. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/74630454> (дата звернення: 06.12.2017).

розділу 34) оволодіти, зокрема, і такими нормативно-правовими актами, як:

- закони «Про внесення змін до Закону України “Про застосування амністії в Україні” щодо повної реабілітації політичних в’язнів» від 27.02.2014, «Про застосування амністії в Україні» в редакції закону від 06.05.2014 р., який набрав чинності з 14.05.2014, «Про амністію у 2016 році» (інші закони, якими оголошувалась амністія), «Про пробацію» від 05.02.2015 (із змінами, внесеними згідно із законом від 21.12.2016 № 1798-VIII), «Про внесення зміни до Кримінального кодексу України щодо удосконалення порядку зарахування судом строку попереднього ув’язнення у строк покарання» від 26.11.2015, «Про внесення зміни до Кримінального кодексу України щодо правила складання покарань та зарахування строку попереднього ув’язнення» від 18.05.2017 р.;

- Положення про порядок здійснення помилування (затверджене Указом Президента України 21.04.2015 № 223, з подальшими змінами);

- Порядок подання до Адміністрації Президента України матеріалів за клопотаннями про помилування засуджених та виконання указів Президента України про помилування (затверджений наказом Міністерства юстиції України від 28.09.2012 № 1439/5, зареєстрований у Міністерстві юстиції України 01.10.2012 за № 1667/21979);

- Порядок організації надання медичної допомоги засудженим до позбавлення волі (передусім розділ «VI. Порядок підготовки та подання до суду матеріалів для вирішення питання про звільнення засуджених від подальшого відбування покарання за хворобою», «Перелік захворювань, які є підставою для подання до суду матеріалів про звільнення засуджених від подальшого відбування покарання»), затверджений спільним наказом Міністерства юстиції України та Міністерства охорони здоров’я України від 15.08.2014 № 1348/5/572 (зареєстрований в Міністерстві юстиції України 20.08.2014 за № 990/25767);

- Положення про військово-лікарську експертизу в Збройних Силах України (передусім Додаток № 1 до цього Положення «Розклад хвороб, станів та фізичних вад, що визначають ступінь придатності до військової служби»),

затверджене Наказом Міністра оборони України від 14.08.2008 № 402 та зареєстроване в Міністерстві юстиції України 17.11.2008 за № 1109/15800;

• Інструкція про роботу відділів (груп, секторів, старших інспекторів) контролю за виконанням судових рішень установ виконання покарань та слідчих ізоляторів, затверджена наказом Міністерства юстиції України від 08.06.2012 № 847/5; зареєстрована в Міністерстві юстиції України 14.06.2012 р. за № 957/21269.

2. Правова підстава та порядок умовно-дострокового звільнення засуджених від відбування покарання

Умовно-дострокове звільнення від відбування покарання – це вид дострокового (умовного та факультативного) звільнення засудженого від подальшого відбування певного покарання, передбачений статтею 81 КК України.

Практичні питання щодо застосування цього виду звільнення ґрунтовно викладено у постанові Пленуму Верховного Суду України «Про умовно-дострокове звільнення від відбування покарання і заміну невідбутої частини покарання більш м'яким» від 26.04.2002 № 2. Хоча ця постанова не є обов'язковою для виконання, вона містить важливі положення, що залишаються актуальними дотепер. Однак при цьому варто пам'ятати, що в ній використовуються норми кодексів, які втратили чинність – Кримінально-процесуального кодексу України 1960 р. і Виправно-трудоного кодексу України 1970 р.

Умовно-дострокове звільнення осіб від відбування покарання має надзвичайно важливе значення для виправлення засуджених і запобігання вчиненню нових злочинів, тобто для досягнення мети покарання, передбаченої частиною 2 ст. 50 КК України.

В юридичній літературі виокремлюють передумову й підставу аналізованого виду дострокового звільнення. ***Передумовою*** застосування статті 81 КК України є фактичне (реальне) відбування засудженим одного із таких п'яти видів основних покарань: виправних робіт, службових обмежень

для військовослужбовців, обмеження волі, тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців або позбавлення волі. Усі зазначені види покарань є строковими. Згідно з частиною 1 ст. 81 КК України особу може бути умовно-дostroково звільнено (повністю або частково) від відбування і додаткового покарання. При цьому слід мати на увазі, що таким покаранням, від якого можна звільнити достроково (тобто до закінчення строку), є лише строкове додаткове покарання – позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю.

Підставою умовно-дostroкового звільнення від відбування покарання визнається доведення засудженим сумлінною поведінкою та ставленням до праці свого виправлення протягом відбуття певної частини строку покарання. Цю підставу утворюють дві складові (елементи) – матеріальна й формальна.

Матеріальна складова підстави умовно-дostroкового звільнення стосується процесу виправлення засудженого. Рішення про застосування умовно-дostroкового звільнення ухвалюється судом лише після повного й усебічного вивчення даних про особу засудженого. При цьому ухвалення такого рішення є можливим у разі доведення:

1) для умовно-дostroкового звільнення – того факту, що засуджений сумлінною поведінкою та ставленням до праці довів своє виправлення (ч. 2 ст. 81 КК України);

2) для умовно-дostroкового звільнення особи, яка була засуджена до позбавлення волі за злочин, учинений у віці до 18 років, – того факту, що вона сумлінною поведінкою, ставленням до праці та навчання довела своє виправлення (ч. 2 ст. 107 КК України).

Відповідно до статті 6 КВК України *виправлення засудженого* – це процес позитивних змін, які відбуваються в його особистості та створюють у нього готовність до самокерованої правослухняної поведінки. Основними засобами виправлення й ресоціалізації засуджених є встановлений порядок виконання та відбування покарання (режим), пробація, суспільно корисна праця, соціально-виховна робота, загальноосвітнє та професійно-технічне навчання і громадський вплив (ч. 1, 3).

Науковці розмежують поняття «юридичне виправлення» та «моральне виправлення», що має практичне значення. Під юридичним виправленням слід розуміти формальне дотримання засудженим установлених у суспільстві правил поведінки та невчинення ним нового злочину; такий стан означає, що поведінка особи стає законслухняною незалежно від його мотивів. Натомість поняття морального виправлення може сприйматися як ідеалізоване. Його визначають як прагнення засудженого докорінно змінити свою поведінку на краще, спираючись на усвідомлення високого призначення людини у цьому світі; це такі зміни в особистості засудженого, за яких новий злочин він не вчинить не через страх перед покаранням, а тому що це суперечило б його новим поглядам і переконанням.

Формальну складову підстави умовно-дострокового звільнення сформульовано у частині 3 ст. 81 КК України – це відбуття засудженим певної частини строку призначеного йому покарання, а саме:

1) не менше половини строку покарання, призначеного судом за злочин невеликої або середньої тяжкості, крім корупційних злочинів, а також за необережний тяжкий злочин;

2) не менше двох третин строку покарання, призначеного судом за корупційний злочин середньої тяжкості, умисний тяжкий злочин чи необережний особливо тяжкий злочин, а також у разі, якщо особа раніше відбувала покарання у виді позбавлення волі за умисний злочин і до погашення або зняття судимості знову вчинила умисний злочин, за який вона була засуджена до позбавлення волі;

3) не менше трьох чвертей строку покарання, призначеного судом за умисний особливо тяжкий злочин, а також покарання, призначеного особі, яка раніше звільнялася умовно-достроково та знову вчинила умисний злочин протягом невідбутої частини покарання (ч. 3 ст. 81 КК України).

Отже, законодавець визначив мінімально необхідну частину строку, після відбуття якої стає допустимим застосування умовно-дострокового звільнення від відбування покарання, через використання таких чинників, як тяжкість вчиненого злочину, характер вчиненого злочину

(чи є він корупційним), форма вини, рецидив злочинів, вид покарання, яке відбуває засуджений, і факт умовно-дострокового звільнення від відбування покарання особи, яка знову вчинила умисний злочин протягом невідбутої частини покарання.

Стосовно неповнолітніх передбачено менш суворі вимоги в аспекті застосування дострокового звільнення. Так, у разі засудження за злочин, учинений у віці до вісімнадцяти років, умовно-дострокове звільнення від відбування покарання може бути застосоване до такої особи після фактичного відбуття:

1) не менше третини призначеного строку покарання у виді позбавлення волі за злочин невеликої або середньої тяжкості та за необережний тяжкий злочин;

2) не менше половини строку покарання у виді позбавлення волі, призначеного судом за умисний тяжкий злочин чи необережний особливо тяжкий злочин, а також, якщо особа раніше відбувала покарання у виді позбавлення волі за умисний злочин і до погашення або зняття судимості знову вчинила у віці до вісімнадцяти років новий умисний злочин, за який її засудили до позбавлення волі;

3) не менше двох третин строку покарання у виді позбавлення волі, призначеного судом за умисний особливо тяжкий злочин, а також, якщо особа раніше відбувала покарання у виді позбавлення волі й була умовно-достроково звільнена від відбування покарання, але до закінчення невідбутої частини покарання та до досягнення вісімнадцятирічного віку знову вчинила умисний злочин, за який була засуджена до позбавлення волі (ч. 3 ст. 107 КК України).

Відповідно до частини 1 ст. 107 КК України умовно-дострокове звільнення особи, яка вчинила злочин до досягнення повноліття, застосовується лише у разі відбування нею покарання у виді позбавлення волі. Від інших видів покарань (як основних, так і додаткових) такі особи звільненню не підлягають.

Особи, яким раніше покарання було замінено більш м'яким, можуть бути умовно-достроково звільнені і від цього більш м'якого покарання за правилами, передбаченими ст. 81 КК України.

Ухвалення законного рішення про умовно-дострокове звільнення обумовлюється, зокрема, правильним обчисленням строків покарання. Наприклад, коли вирішується питання про таке звільнення щодо засудженого, покарання якому було пом'якшено на підставі закону України про амністію, акта про помилування чи за рішенням суду, фактично відбута частина покарання має обчислюватись виходячи з покарання, встановленого актом амністії, помилування або рішенням суду. Якщо покарання визначено за сукупністю злочинів або вироків, суд під час застосування умовно-дострокового звільнення від його відбування бере до уваги загальний строк покарання, призначеного за сукупністю, й ураховує при цьому положення частини 3 ст. 81 КК України.

Під час обчислення строків покарання необхідно мати на увазі і так званий «закон Савченко», про що йшлося у підрозділі 1 цього розділу.

Порядок дострокового (у тому числі умовно-дострокового) звільнення від відбування покарання певною мірою регламентовано статтею 154 КВК України. Так, стосовно засудженого, щодо якого згідно зі статтями 81, 82 КК України може бути застосоване умовно-дострокове звільнення від відбування покарання або заміна невідбутої частини покарання більш м'яким, орган або установа виконання покарань у місячний термін надсилає клопотання до суду у порядку, встановленому кримінальним процесуальним законодавством. Після відбуття засудженим установленої КК України частини строку покарання адміністрація органу або установи виконання покарань зобов'язана в місячний термін розглянути питання щодо можливості представлення такого засудженого до умовно-дострокового звільнення від відбування покарання або до заміни невідбутої частини покарання більш м'яким.

У разі відмови суду щодо умовно-дострокового звільнення від відбування покарання або заміни невідбутої частини покарання більш м'яким повторне подання в цьому питанні вирішується таким чином:

- щодо осіб, засуджених за тяжкі й особливо тяжкі злочини до позбавлення волі на строк не менше 5 років, таке

рішення може бути внесене не раніше як через 1 рік з дня винесення постанови про відмову;

- щодо засуджених за інші злочини та неповнолітніх засуджених – не раніше як через 6 місяців.

Особи, звільнені від відбування покарання з випробуванням або в порядку заміни невідбутої частини покарання більш м'яким, якщо вони були направлені у місця обмеження волі або позбавлення волі у випадках, передбачених законом, можуть бути знову представлені до умовно-дostroкового звільнення від відбування покарання або заміни невідбутої частини покарання більш м'яким не раніше як через один рік із дня винесення ухвали про направлення у місця обмеження волі або позбавлення волі.

Докладний порядок розгляду питань щодо застосування до засуджених умовно-дostroкового звільнення від відбування покарання визначає розділ VI Інструкції про роботу відділів (груп, секторів, старших інспекторів) контролю за виконанням судових рішень установ виконання покарань та слідчих ізоляторів (затверджена Наказом Міністерства юстиції України від 08.06.2012 № 847/5). Зокрема, для розгляду питання про подання до суду необхідних матеріалів в установі (СІЗО) створюється відповідна комісія. На засудженого, стосовно якого ухвалено позитивне рішення про подання матеріалів до суду щодо умовно-дostroкового звільнення від відбування покарання, до суду готується подання, яке містить його анкетні дані, а також відомості про наявність чи відсутність судимостей, відбуту частину строку покарання, поведінку та ставлення до праці й навчання за весь час відбування покарання. До подання також долучаються висновок комісії установи (СІЗО), характеристика на засудженого, дані про достроково не зняті або не погашені у встановленому законом порядку стягнення, зазначені в абзацах 4, 6–10 ч. 1ст. 132 КВК України, протягом строку, визначеного ст. 134 цього Кодексу, та особова справа.

Після погодження подання зі спостережною комісією (службою у справах дітей) матеріали направляються до суду.

Як зазначалося вище, звільнення від відбування покарання за статтею 81 КК України є не лише достроковим, а й умовним, бо невідбута частина покарання, від якої звільняється засуджений, – це своєрідний іспитовий строк.

Перед звільненою особою ставиться умова (висувається вимога) протягом невідбутої частини покарання не вчиняти будь-якого нового злочину.

Кримінально-правові наслідки умовно-дострокового звільнення від покарання безпосередньо залежать від характеру поведінки засудженого й можуть бути сприятливими (позитивними) або несприятливими (негативними) для нього.

Якщо протягом невідбутої частини покарання звільнена особа не вчиняє нового злочину, настають *сприятливі наслідки*. Вони полягають у тому, що особа остаточно звільняється від відбування невідбутої частини покарання (більше не відбуватиме її), а строк погашення судимості обчислюватиметься з дня її умовно-дострокового звільнення (ч. 3 ст. 90 КК України). Якщо ж протягом невідбутої частини покарання звільнена особа вчинить будь-який новий злочин, настають *несприятливі наслідки*. Згідно із частиною 4 ст. 81 та ч. 5 ст. 107 КК України суд призначає такій особі покарання за правилами про призначення покарання за сукупністю вироків і правилами складання покарань та зарахування строку попереднього ув'язнення, передбаченими у статтях 71 і 72 КК України. Це означає, що до покарання за новий злочин суд приєднує повністю або частково невідбуту частину покарання за попереднім вирок, тобто ту частину покарання, від відбування якої засудженого було умовно-достроково звільнено.

Вирішуючи питання про застосування умовно-дострокового звільнення від відбування покарання осіб, що вчинили злочини до 01.09.2001 р., тобто до набрання чинності новим КК України, слід керуватися пунктом 11 Прикінцевих та перехідних положень цього Кодексу. Виходячи зі змісту зазначеного пункту таке звільнення згаданих осіб здійснюється з урахуванням особливостей кожної кримінальної справи за правилами: а) установленими статтями 81 та 107 КК України 2001, якщо вони є більш м'якими, ніж передбачені ст. 52, 52-1, 53 КК 1960 р., і навпаки, б) передбаченими ст. 52, 52-1, 53 КК 1960 р., якщо вони є більш м'якими, ніж встановлені ст. 81 та 107 КК України 2001 р.

3. Правові підстави та порядок звільнення засуджених від відбування покарання за амністією

Амністія й помилування походять із глибини століть, вони пройшли довгий шлях свого становлення разом з історією людства. Виникненню помилування й амністії передувало право потерпілого пробачити свого кривдника. У перекладі з грецької *амністія* (αμνηστία) означає забуття, прощення. Помилування інколи називали приватною, персоніфікованою чи індивідуальною амністією. У минулому інститути амністії та помилування нерідко плутали.

Перші згадки про застосування амністії як державного заходу знаходимо в історії Давньої Греції, особливо демократичних Афін. Втім, порівняно з амністією помилування має більш давнє походження. Поступово воно почало набувати ознак амністії, тобто застосовувалося вже не лише стосовно конкретних осіб, а й до широкого, невизначеного кола громадян. Остаточо амністія як самостійний інститут сформувалася у XIX ст. в Західній Європі. Зараз інститут амністії передбачено конституціями багатьох держав (зокрема, Аргентини, Італії, Литви, Туреччини, Угорщини, Франції та Японії).

Амністію, як і помилування, необхідно відрізнити від реабілітації. *Реабілітація* (у політико-правовому значенні) – це поновлення у правах і відновлення репутації осіб, які безвинно зазнали репресій або були неправомірно притягнені до кримінальної, адміністративної чи дисциплінарної відповідальності. Вона поєднується з компенсацією (відшкодуванням) завданих цим особам матеріальних і моральних збитків¹⁶⁵. В Україні поновлення у правах осіб, репресованих за радянської влади з мотивів політичного, соціального, класового, національного й релігійного характеру, регулюється Законом України «Про реабілітацію жертв політичних репресій на Україні» (1991 р.).

Важливо також зазначити, що протягом багатьох століть (не є винятком і сучасний період розвитку людства)

¹⁶⁵Юридична енциклопедія : в 6 т. / редкол.: Ю.С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. Київ :Укр. енцикл., 1998. Т. 5: П–С. Київ, 2003. С. 244.

до існування цих правових інститутів у суспільстві ставлення було неоднозначним (це стосується як юристів, так і громадської думки у цілому) – вони мали й мають своїх прихильників і супротивників.

Цікавим є той факт, що за радянських часів далеко не завжди назва акта про амністію чи помилування розкривала його сутність. Більше того, нерідко назва документа (мовою оригіналу) виглядає дещо незвичною і навіть дивною. До таких належать передусім постанови ВУЦВК «Про проведення в широких розмірах розвантаження місць позбавлення волі на території УРСР» від 25.09.1920 та «Про ліквідацію кримінальних справ, пов'язаних з продрозв'орсткою» від 14.09.1921. Аналогічно сприймається найменування постанови ЦВК і РНК СРСР «Про нагородження і пільги для будівельників каналу Москва – Волга» від 14.07.1937. Без ознайомлення зі змістом таких документів досить складно збагнути, що в них йдеться, власне, про амністування чи помилування.

Упродовж 1991–2018 років в Україні було оголошено 22 амністії, а також ухвалено два акти, якими поширювалася дія відповідних союзних амністій на українських громадян, а також Закон України від 27.02.2014 № 792-VII, яким запроваджено та водночас оголошено індивідуальну амністію щодо названих у ньому осіб, та постанову про поширення акта амністії на осіб, засуджених військовими трибуналами.

Необхідно пам'ятати, що *завданням амністії* є не «розвантаження» (як нерідко вважають) пенітенціарних установ. Проголошення амністії, так само як і здійснення помилування, – це виняткові політико-правові заходи, що мають схвалюватися суспільством. Рішення у сфері амністування та помилування є виправданими за умови їх легітимності, тобто коли вони відповідають уявленням народу про справедливість, розумність і практичну доцільність відповідної політики. Ними не можна підмінити види звільнення від кримінальної відповідальності та інші види звільнення від покарання, значна кількість яких передбачається КК України.

Отже, інститути амністії та помилування – давня політична та правова традиція, це правове благо. Окрім іншого, вони використовуються як певні важелі у

забезпеченні балансу повноважень відповідних гілок влади. Сьогодні в Україні амністія й помилування – *самотійні міжгалузеві правові інститути*. І амністія, і помилування є актами вищих органів державної влади, що вказує на особливість їх правової природи.

Забезпечення виконання актів амністії та помилування, проведення перевірок дотримання органами й установами вимог нормативно-правових актів, які регламентують порядок оформлення матеріалів до клопотання про помилування, покладено на Міністерство юстиції України¹⁶⁶.

Амністія – це спеціальний вид звільнення від відбування покарання певної категорії осіб, визнаних винними у вчиненні злочину, або кримінальні справи стосовно яких розглянуто судами, але вирокі стосовно цих осіб не набрали законної чинності, що здійснюється судом на підставі закону про амністію, ухваленого Верховною Радою України.

Амністія оголошується відповідно до положень Конституції України, КК України та Закону України «Про застосування амністії в Україні» (в редакції Закону від 06.05.2014 р., яка набрала чинності з 14.05.2014 р.).

Окремі питання, пов'язані з амністуванням, регламентовано КПК України (п. 4 ч. 1 ст. 596, ч. 7 і 8 ст. 607, ч. 1 ст. 608, ч. 3 ст. 611, ч. 3 ст. 612 розділу IX «Міжнародне співробітництво під час кримінального провадження»).

Згідно з Конституцією України видання актів про амністію віднесено до компетенції ВР України: «Законом України оголошується амністія» (ч. 3 ст. 92).

Сучасні акти про оголошення амністії розпочинаються, як правило, таким текстом: «Керуючись принципом гуманізму, відповідно до статті 92 Конституції України, положень Кримінального кодексу України і Закону України “Про застосування амністії в Україні” Верховна Рада України постановляє: ...»

¹⁶⁶Положення про Міністерство юстиції України: затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 02.07.2014 № 228 [Електронний ресурс]// БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/228-2014-п> (дата звернення: 06.12.2017).

Акти амністії видаються здебільшого на ознаменування важливих державних подій, наприклад амністія з нагоди п'ятої річниці незалежності України (1996 р.), з нагоди першої річниці Конституції України (1997 р.). Нерідко ухвалення відповідного закону не пов'язано з якимись подіями. Це, зокрема, закони «Про амністію» (2005 р.) та «Про амністію у 2016 році».

Загальні положення про амністію регламентуються Законом України «Про застосування амністії в Україні», який не є, власне, амністією. Остання оголошується спеціальними законами, в яких конкретизуються всі питання, пов'язані із застосуванням відповідної амністії. Акти амністії визначають не лише підстави звільнення осіб від відбування покарання, а й механізм взаємодії кримінально-виконавчої служби з органами державної влади, органами місцевого самоврядування та судами.

Закон України «Про застосування амністії в Україні» розрізняє чотири види амністії – повну, часткову, індивідуальну та умовну.

Повна амністія передбачає повне звільнення зазначених у законі про амністію осіб від відбування призначеного судом покарання. Відповідно, *часткова амністія* полягає у частковому звільненні засуджених від відбування призначеного судом покарання. *Індивідуальна амністія* є такою тоді, коли Верховна Рада України ухвалює закон про амністію не щодо певної категорії осіб, а щодо конкретно визначеної особи. Строки звільнення осіб за законом про індивідуальну амністію встановлюються прямо у цьому законі. *Умовна амністія* застосовується у виняткових випадках з метою припинення суспільно небезпечних групових проявів і поширюється на діяння, вчинені до певної дати після оголошення амністії, за умови обов'язкового виконання до цієї дати вимог, передбачених законом про амністію.

Ми критично оцінюємо запровадження в законодавстві «індивідуальної амністії», оскільки внаслідок такої ініціативи поняття амністії втрачає правову визначеність: це ніби «амністія», що начеб схожа на «помилування», а насправді це не амністія й не помилування. За умови визнання того факту, що амністія і помилування – самостійні правові інститути (грунтуємо своє бачення на положеннях Конституції України),

такого виду звільнення винуватої особи не повинно бути в природі. Шляхом ухвалення окремого закону Верховна Рада України як законодавчий орган не може вирішувати долю конкретної людини, це не її функція. А саме так і сталося, коли 27.02.2014 р. ухвалили Закон України «Про внесення змін до Закону України “Про застосування амністії в Україні” щодо повної реабілітації політичних в’язнів». У його Прикінцевих положеннях передбачено «Застосувати повну індивідуальну амністію», і далі – перелік конкретно визначених осіб: прізвища, імена та по батькові 42 людей. Тим самим цей акт був позбавлений нормативного характеру, тобто не є законом. Зазначене рішення Верховної Ради України належить до правозастосовних актів, причому є таким, що не ґрунтується на законодавстві. Новела про так звану індивідуальну амністію стирає розмежувальну ознаку між інститутами амністії та помилування.

В аспекті аналізованого питання важливим є інноваційний і функціональний підхід в оцінюванні стану дотримання принципу верховенства права у певній державі, запропонований Мірилом правовладдя. Цей надзвичайно важливий документ Венеційської Комісії, наголошує, зокрема, на такому: «Законодавець не повинен втручатися в застосування судами чинного законодавства»¹⁶⁷.

Відомі обставини, за яких ухвалювався акт від 27.02.2014 р., сьогодні відсутні, тому у законодавця є всі підстави скасувати положення про індивідуальну амністію.

Оголошення амністії є правом, а не обов’язком законодавчого органу держави. Звільнення у зв’язку з актом амністії здійснюється лише судом. Застосування амністії – право, а не обов’язок суду. Тобто, зазначений вид звільнення належить до факультативних (дискреційних) рішень суду. Це впливає зі змісту статей 85, 86 КК України та ч. 1 ст. 3

¹⁶⁷ Мірило правовладдя : міжнар. документ : [Електронний ресурс] // Вищий Адміністративний Суд України. URL: <http://www.google.com.ua/url?url=http://vasu.gov.ua/userfiles/file/Zakonodavstvo/venkom2017.doc&rct=j&q=&esrc=s&sa=U&ved=0ahUKEwjwlcE8fnUAhVCQJoKHRWRDEwQFggZMAE&usq=AFQjCNFiy-m7E3108-YFPFXDQcIFby1IKg> (дата звернення: 06.12.2017).

Окремі положення документа використані нами також у розділі 1 цього підручника (Загальна частина).

базового Закону України «Про застосування амністії в Україні».

Водночас право окремих громадян на амністію можна розглядати лише в аспекті певного акту амністії, ухваленого Верховною Радою України. Рішення про застосування чи незастосування амністії ухвалюється судом стосовно кожної особи індивідуально після ретельної перевірки матеріалів особової справи та відомостей про поведінку засудженого за час відбування покарання. Установивши в стадії судового розгляду кримінальної справи наявність акту амністії, що усуває застосування покарання за вчинене діяння, суд, у разі доведеності вини особи, постановляє обвинувальний вирок із звільненням засудженого від відбування покарання.

Можливість застосування амністії пов'язана, зокрема, з такими умовами, як: 1) певні ознаки, що характеризують особу винуватого; 2) ступінь тяжкості злочину; 3) вид і міра призначеного судом покарання; 4) форма вини (умисно чи з необережності вчинено злочин); 5) кваліфікація діяння за певною статтею (статтями) КК України; 6) розмір відбутої частини покарання; 7) учинення злочину вперше чи повторно.

Закони про амністію поширюються передусім на найбільш незахищені та соціально уразливі категорії засуджених (зокрема, вагітних, неповнолітніх, інвалідів, пенсіонерів, ветеранів війни та учасників ліквідації аварії на ЧАЕС). Ураховуються також певні поточні обставини загальнодержавного значення. Наприклад, Закон України «Про амністію у 2016 році» спеціальну увагу приділив звільненню від відбування покарання осіб, які захищали незалежність, суверенітет і територіальну цілісність України, брали безпосередню участь в антитерористичній операції, забезпеченні її проведення, перебуваючи безпосередньо в районах антитерористичної операції у період її проведення, отримали статус учасника бойових дій (ст. 2). Цей закон набув чинності 07.09.2017 р., й упродовж 3 місяців (станом на 07.12.2017 р.) його положення застосовано до 532 осіб¹⁶⁸.

¹⁶⁸ У ГПУ повідомили, скільки засуджених було амністовано у 2017 році. URL:<http://ukrainepravo.com/news/ukraine/gpu-povidomilaskilki-zasudzhenikh-bulo-amnistovano-u-2017-rotsi/> (дата звернення: 06.12.2017).

Загалом за попередніми розрахунками під дію Закону України «Про амністію у 2016 році» за формальними ознаками підпадає 1196 засуджених (1052 можуть бути звільнені від подальшого відбування покарання, а 144 – розраховувати на скорочення строку покарання).

Амністія не скасовує і не змінює положень КК України, не декриміналізує певні діяння. Вона також не скасовує й не змінює вирок суду в конкретній справі, тобто не ставить під сумнів його законність чи обґрунтованість.

Дія закону про амністію поширюється на осіб, які вчинили злочин до дня набрання ним чинності включно, і не поширюється на тих, хто скоїв злочин, що триває (тривалий злочин) або продовжується (продовжуваний злочин), якщо ці посягання закінчено, припинено або перервано після набрання законом про амністію чинності (за винятком умовної амністії).

Особи, на яких поширюється дія закону про амністію, можуть бути звільнені від відбування як основного, так і додаткового покарання, призначеного судом, крім конфіскації майна, в частині вироку, яка не була виконана на день набрання чинності законом про амністію. Закон про амністію не може передбачати заміну одного покарання іншим. Якщо особу засуджено до покарання (основного чи додаткового) у виді штрафу, сума штрафу, сплаченого нею до ухвалення судом рішення про звільнення від відбування покарання у зв'язку з амністією, не повертається. Амністія не звільняє від обов'язку відшкодувати заподіяну злочином шкоду, який покладено на винну особу вироком або рішенням суду.

Закон України «Про застосування амністії в Україні» не передбачає можливість погашення чи зняття судимості стосовно осіб, до яких застосовано амністію (крім випадків індивідуальної амністії). Це питання вирішується відповідно до положень КК України.

Згідно з частиною 4 ст. 86 КК України особи, визнані винними у вчиненні корупційних злочинів, вирок стосовно яких не набрали законної чинності, не можуть бути звільнені від відбування покарання, а особи, вирок стосовно яких набрали законної чинності, – не можуть бути повністю звільнені законом про амністію від відбування покарання.

Зазначені особи можуть бути звільнені від відбування покарання після фактичного відбуття ними строків, установлених частиною 3 ст. 81 КК цього Кодексу.

Законом України «Про застосування амністії в Україні» визначено коло засуджених, щодо яких не допускається застосування амністії. Це особи, яким смертну кару в порядку помилювання замінено на позбавлення волі, а також особи, яких засуджено до довічного позбавлення волі; які мають дві й більше судимості за вчинення умисних тяжких та/або особливо тяжких злочинів, крім випадків індивідуальної амністії; яких засуджено за злочини проти основ національної безпеки України, терористичний акт, бандитизм, умисне вбивство за обтяжуючих обставин, а також за злочин або злочини, що спричинили загибель двох і більше осіб; стосовно яких протягом останніх 10 років було застосовано амністію або помилювання незалежно від зняття чи погашення судимості та які знову вчинили умисний злочин; засуджені за умисне вбивство, катування чи насильницьке донорство, а також за незаконне позбавлення волі або викрадення людини, якщо при цьому сталося заподіяння смерті або нанесення тяжких тілесних ушкоджень, що потягли за собою смерть (ст. 4).

Відповідним законом про амністію (яким, власне, оголошується амністія) можуть бути визначені й інші категорії осіб, на які вона не поширюється. Наприклад, згідно із Законом України «Про амністію у 2016 році» це, зокрема, особи, які після ухвалення вироку, але до повного відбуття покарання, знову вчинили умисний злочин; раніше звільнялися з місць позбавлення волі умовно-достроково та знову вчинили умисний тяжкий або особливо тяжкий злочин; звільнені судом від відбування покарання з випробуванням і до закінчення визначеного судом іспитового строку знову вчинили умисний тяжкий або особливо тяжкий злочин (ст. 9).

Законодавством передбачено, що амністування має бути завершене не пізніше як протягом 3 місяців після опублікування відповідного закону про амністію. Однак це нормативне положення не слід розуміти буквально – насправді акти про амністію залишаються чинними й після зазначеного строку. Про це, зокрема, красномовно свідчить

перегляд відповідної інформації на сайті Верховної Ради України: закони «Про амністію» від 12.12.2008 р., «Про амністію у 2011 році» від 08.07.2011 р. та інші не втратили чинності дотепер.

Свого часу за результатами узагальнення судової практики у сфері амністування, проведеного Верховним Судом України (датоване 14.07.2000 р.), спеціалісти дійшли такого висновку: «застосування амністії не може обмежуватися трьохмісячним строком виконання Закону. Цей строк встановлено законодавцем з метою забезпечення реалізації Закону в найкоротші строки, тому закінчення строку не може бути перепорою для вирішення питання про звільнення засуджених від покарання або його скорочення, якщо вони підпадають під амністію»¹⁶⁹.

В аспекті нашого аналізу корисним є зарубіжний досвід. Наприклад, у Республіці Білорусь на початку цього тисячоліття питання щодо амністування було предметом розгляду Конституційного Суду. Приводом для відповідного провадження стали звернення засуджених та їх законних представників з питань незастосування амністії. Як з'ясувалося, до окремих засуджених амністія не застосовувалася внаслідок того, що ухвалені вироки стосовно них не набрали законної чинності у зв'язку з їх касаційним оскарженням чи переглядом у порядку нагляду на день опублікування закону про амністію (момент набрання його чинності). Такі приклади відображають *парадоксальну ситуацію*: реалізація засудженим права на захист у стадії апеляції чи касації позбавляє його права на амністію. Конституційний Суд Республіки Білорусь ухвалив: запропонувати парламенту Республіки Білорусь розглянути питання (у тому числі і шляхом тлумачення) про поширення дії амністії на засуджених, стосовно яких вироки не набрали законної чинності внаслідок того, що їх касаційні скарги у кримінальних справах не розглядалися протягом тривалого часу за обставин, які не залежали від засуджених; вважати, що особи, стосовно яких вироки набрали законної чинності

¹⁶⁹ Паневін В.О., Чайка О.В. Узагальнення практики застосування судами України Закону України від 16.07.1999 р. «Про амністію». Київ, 2000. 12 с.

на день опублікування закону про амністію, мають право на амністію і в тих випадках, коли здійснюється перевірка цих вироків у порядку нагляду¹⁷⁰.

Розглянутий підхід варто взяти на озброєння, оскільки схожі ситуації трапляються і в нашій судовій практиці. Водночас не можна визнати нормальним положення закону про амністію щодо його безстрокового застосування, хоча б тому, що за множинності законів вони «накладаються» один на одного, й може виникати конкуренція окремих законів. У кожному конкретному випадку обов'язковим стає моніторинг відповідного законодавства. Чи потрібні вічні закони про амністію? Можливо, доречно встановити строк давності застосування акта амністії?

З метою усунення різницею у судовій практиці й, відповідно, уникнення можливих порушень прав людини, це питання має бути чітко регламентовано в законі. Ураховуючи важливість і практичну складність його оптимального вирішення, аналізоване питання потребує додаткового вивчення.

Виконання законів про амністію покладається на суди. Питання про застосування амністії суд вирішує за ініціативою:

1) особи, яка підтримує публічне обвинувачення в суді чи здійснює нагляд за додержанням законів під час виконання судових рішень у кримінальних справах, а також під час застосування інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян;

2) органу або установи виконання покарань;

3) обвинуваченого (підсудного) чи засудженого, їхніх захисників чи законних представників.

¹⁷⁰ О праве на амнистию осужденных, в отношении которых приговоры не вступили в законную силу в связи с их кассационным обжалованием (опротестованием): решение Конституционного Суда Республики Беларусь :от 17.11.2000 № Р-104/2000 // Национальный реестр правовых актов Республики Беларусь. 2000. № 111. С. 6/259; О праве на амнистию осужденных, в отношении которых вступившие в законную силу приговоры пересматривались в порядке надзора: решение Конституционного Суда Республики Беларусь : от 11.01.2002 № Р-135/2002 // Национальный реестр правовых актов Республики Беларусь. 2002. № 8. С. 6/315.

Отже, суд не може бути ініціатором застосування амністії. Водночас він зобов'язаний, роз'яснюючи обвинуваченому/засудженому (залежно від стадії судового провадження) його права, звернути увагу на право такої особи, за наявності передбачених у відповідному законі про амністію підстав, заявити клопотання про застосування щодо нього амністії.

Особа, щодо якої вирішується питання про амністування, дає свою згоду на це суду в усній чи письмовій формі; цей факт обов'язково фіксується в журналі судового засідання. Застосування амністії не допускається, якщо обвинувачений (підсудний) або засуджений заперечує проти цього.

Закони про амністію застосовуються щодо:

1) осіб, звільнених від відбування покарання з випробуванням, та осіб, яких засуджено до покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, крім покарання у виді штрафу, – за поданням органу виконання покарань, який здійснює контроль за поведінкою засудженого, або за клопотанням самої особи, її захисника чи законного представника;

2) осіб, яких засуджено до покарання у виді штрафу, якщо на день набрання чинності законом про амністію це покарання не виконано, – за клопотанням самої особи, її захисника чи законного представника;

3) засуджених, які перебувають в установах виконання покарань, – за поданням начальника установи, погодженим з відповідною спостережною комісією або службою у справах дітей, або за клопотанням самого засудженого, його захисника чи законного представника, а щодо військовослужбовців, які тримаються в дисциплінарному батальйоні, – за поданням командування дисциплінарного батальйону, військової частини, начальника гарнізону, органів управління Військової служби правопорядку у Збройних Силах України або за клопотанням самого військовослужбовця, його захисника чи законного представника; до подання додаються довідка про заохочення та стягнення, особова справа засудженого й інші документи, необхідні для вирішення питання про застосування амністії;

4) осіб, стосовно яких судом ухвалено вироки, що не набрали законної чинності, – за клопотанням самої особи, її захисника чи законного представника.

У разі встановлення судом можливості застосування до особи декількох підстав, передбачених законом про амністію, застосовується та підстава, що найбільше поліпшує становище особи.

Під час розгляду судами справ про застосування амністії участь прокурора в судовому засіданні є обов'язковою, натомість участь захисника – ні. Якщо розглядається така справа щодо неповнолітньої особи, в судовому засіданні у передбачених законом випадках бере участь її законний представник.

У справах про застосування амністії в судове засідання викликається засуджений, який може давати пояснення; неявка засудженого не зупиняє розгляду справи.

Як зазначалося вище, суди ретельно перевіряють матеріали особової справи та відомості про поведінку засудженого під час відбування покарання. За відсутності необхідних відомостей про особу, до якої застосовується амністія, розгляд цього питання відкладається до їх одержання. Судам, а також органам та установам, на які покладено підготовку матеріалів для розгляду справи про застосування амністії, надано право вимагати від відповідних адресатів необхідні відомості. Такі вимоги мають виконуватися негайно.

З урахуванням того, що внаслідок амністування нерідко виникає необхідність нового обчислення строку покарання, законодавець сформулював певні правила такого обчислення. Зокрема, визначення нового строку покарання обчислюється з дня набрання чинності такого закону. При цьому особи, яким у порядку амністії скорочено термін покарання, мають бути офіційно поінформовані про нове обчислення терміну покарання і про дату закінчення відбування покарання протягом місяця після опублікування закону про амністію. Стосовно засуджених, яким строк покарання було скорочено в порядку амністії або які були частково звільнені від відбування основного покарання за актом помилування, амністія застосовується з урахуванням

строку покарання, встановленого згідно з відповідними актами.

Амністія застосовується законом до громадян, засуджених судами України, незалежно від місця відбування ними покарання (ч. ст. 154 КВК України). Питання про амністування осіб, яких засуджено судами іноземних держав і які відбувають покарання на нашій території, вирішують відповідні вітчизняні суди з дотриманням вимог міжнародних договорів України.

Закони про амністію традиційно передбачають норми, спрямовані на забезпечення соціальної адаптації звільнених від покарання осіб. Прикладом може слугувати Закон України «Про амністію у 2016 році», який містить такі положення: «Кабінету Міністрів України, обласним, Київській міській, районним, районним у місті Києві державним адміністраціям, виконавчим органам сільських, селищних, міських, районних у містах рад забезпечити:

а) організацію своєчасного обліку звільнених відповідно до цього Закону осіб, здійснення стосовно них заходів соціального патронажу відповідно до Закону України «Про соціальну адаптацію осіб, які відбувають чи відбули покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк», контроль за поведінкою цих осіб;

б) передачу звільнених згідно з цим Законом неповнолітніх під нагляд батьків, влаштування у разі необхідності неповнолітніх, позбавлених батьківського піклування, до інтернатних закладів, у прийомні сім'ї, дитячі будинки сімейного типу або встановлення над ними піклування;

в) направлення звільнених відповідно до цього Закону інвалідів та непрацездатних осіб похилого віку, які не мають родичів, що могли б узяти їх на своє утримання, до спеціальних будинків-інтернатів» (ст. 17).

Окрім того, не залишаються без уваги особи, які:

- 1) мають хворобу, що належить до соціально небезпечних захворювань (активна форма туберкульозу, СНІД);
- 2) страждають на онкологічне захворювання. З метою забезпечення своєчасного надання необхідної медичної допомоги зазначеним особам у разі їх звільнення з місць позбавлення волі кримінально-виконавчі установи негайно

повідомляють відповідним органам місцевого самоврядування й органам охорони здоров'я про звільнення таких осіб.

Акти про амністію, за винятком законів про умовну та індивідуальну амністію, можуть ухвалюватися не частіше одного разу протягом календарного року.

4. Правові підстави та порядок звільнення засуджених від відбування покарання за актом помилування

Вітчизняне законодавство не містить визначення поняття помилування. На нашу думку, *помилування* – це спеціальний вид звільнення від відбування покарання індивідуально визначеної особи, засудженої за вчинення злочину, що здійснюється на підставі відповідного акта (указу про помилування), виданого Президентом України.

Акт про помилування не скасовує й не змінює норми кримінального законодавства, а також не зачіпає законності засудження. Це акт застосування права – він завжди є персоніфікованим, тобто щоразу ухвалюється стосовно конкретної особи чи групи поіменно зазначених у документі осіб, на відміну від акта про амністію, що має нормативний характер і поширюється на певну категорію осіб, які відповідають умовам амністії (окрім індивідуальної амністії).

Відповідно до Конституції України помилування в нашій країні здійснюється Президентом України (п. 27 ч. 1 ст. 106). Питання, пов'язані із застосування помилування, регламентуються Положенням про порядок здійснення помилування (далі – Положення), затвердженим Указом Президента України від 21.04.2015 № 223, з подальшими змінами. Згідно з Положенням розроблено Порядок подання до Адміністрації Президента України матеріалів за клопотаннями про помилування засуджених та виконання указів Президента України про помилування (затверджений Наказом Міністерства юстиції України від 28.09.2012 № 1439/5; зареєстрованим Міністерстві юстиції України 01.10.2012 за № 1667/21979). Цей Порядок визначає механізм вирішення питань, пов'язаних із практикою помилування.

Президент України здійснює помилування щодо засуджених у виді заміни довічного позбавлення волі на позбавлення волі на строк не менше 25 років; повного або часткового звільнення від відбування як основного, так і додаткового покарання.

У разі засудження особи до довічного позбавлення волі клопотання про помилування її може бути подане після відбуття нею не менше 20 років призначеного покарання (ч. 7 ст. 151 КВК України, ч. 2 п. 4 Положення). Актом про помилування може бути здійснена заміна засудженому призначеного судом покарання у виді довічного позбавлення волі на позбавлення волі на строк не менше двадцяти п'яти років (ч. 2 ст. 87 КК України).

Особи, засуджені за тяжкі чи особливо тяжкі злочини або які мають дві й більше судимостей за вчинення умисних злочинів чи відбули незначну частину призначеного їм строку покарання, можуть бути помилувані у виняткових випадках за наявності надзвичайних обставин.

Водночас і це положення не є абсолютним. Відповідно до частини 3 ст. 87 КК України особи, засуджені за вчинення корупційних злочинів, можуть бути звільнені від відбування покарання в порядку помилування після фактичного відбуття ними строків, установлених ч. 3 ст. 81 цього Кодексу.

Право на клопотання про помилування має особа, яка була засуджена судом України й відбуває покарання в Україні; засуджена судом іноземної держави й передана для відбування покарання в Україну без умови про незастосування помилування, вирок суду щодо якої приведено у відповідність до законодавства України; засуджена в Україні й передана для відбування покарання іноземній державі, якщо ця держава погодилася визнати й виконати ухвалене в Україні рішення про помилування; є захисником, одним із батьків, дружиною (чоловіком), дитиною, іншим членом сім'ї чи законним представником засудженої особи.

У виняткових випадках за наявності надзвичайних обставин клопотання про помилування також може бути подано головою або іншим членом Комісії при Президентові України у питаннях помилування (далі – Комісія), Уповноваженим Верховної Ради України з прав людини,

Уповноваженим Президента України з прав дитини, Уповноваженим Президента України з прав людей з інвалідністю, Уповноваженим Президента України у справах кримськотатарського народу. Зазначені особи подають клопотання про помилування безпосередньо до Адміністрації Президента України. До такого клопотання долучаються будь-які документи, які мають значення для застосування помилування.

Зазначеними вище нормативно-правовими актами встановлено **порядок підготовки та оформлення матеріалів за клопотаннями про помилування засуджених**. Такі клопотання подаються лише після набрання вироком законної чинності, а у разі оскарження вироку в касаційному порядку – після ухвалення рішення відповідним судом.

Особи, засуджені до довічного позбавлення волі, позбавлення волі на певний строк, обмеження волі чи арешту, клопотання про помилування Президенту України подають через адміністрацію установи виконання покарань (адміністрацію слідчого ізолятора), оформлене власноруч у довільній формі. Особи, засуджені до покарань, які виконує уповноважений орган з питань пробації, подають клопотання про помилування Президенту України через уповноважений орган з питань пробації.

Клопотання негайно реєструються в журналі обліку клопотань про помилування засуджених за визначеною формою. Адміністрація установи (уповноважений орган з питань пробації) перевіряє, чи адресоване таке клопотання за належністю, і надає засудженому відповідні роз'яснення. Адміністрація установи також забезпечує підготовку характеристики на засудженого за визначеною формою й надання відомостей про заохочення та стягнення за весь період відбування ним покарання.

У характеристики на засудженого відображаються: його поведінка за період відбування покарання, ставлення до праці, думка адміністрації і, як правило, спостережної комісії або служби у справах дітей про доцільність помилування. Також надаються інші документи й дані, що мають значення для розгляду питання про здійснення помилування. Засуджена особа до особистого клопотання про помилування

може долучити інші документи, які, на її погляд, мають значення для позитивного вирішення питання про помилування.

Характеристику погоджує заступник начальника установи із соціально-виховної та психологічної роботи, а затверджує – начальник установи. Після цього клопотання про помилування засудженого, характеристика на нього й відомості про заохочення та стягнення за весь період тримання його в установі(ах) протягом 3 робочих днів з дня реєстрації клопотання передаються до підрозділу контролю за виконанням судових рішень установи для подальшого оформлення документів.

До клопотання про помилування особи, засудженої до довічного позбавлення волі, позбавлення волі на певний строк, обмеження волі чи арешту, додаються:

- анкета засудженого за визначеною формою;
- копії вироків, ухвал і постанов суду, які є підставою для відбування покарання засудженим;
- копія повідомлення про набрання вироком, ухвалою або постановою законної чинності;
- характеристика на засудженого;
- відомості про заохочення та стягнення;
- виписка з медичної карти амбулаторного хворого та виписка з карти хворого, який вибув із стаціонару;
- відомості про наявність майнового позову, який підлягає стягненню, та стан відшкодування завданої злочином шкоди.

Загалом аналогічний порядок підготовки й оформлення матеріалів за клопотаннями про помилування засуджених передбачено і для уповноваженого органу з питань пробації.

Нерідко трапляється, що загальна кількість наявних в особовій справі засудженого судових рішень перевищує 20 машинописних аркушів. У таких випадках уповноважена посадова особа адміністрації установи (уповноваженого органу з питань пробації) робить із них виписки, у яких викладаються: вступна частина цих рішень, витяг з мотивувальної частини стосовно засудженого (при цьому обов'язково зазначаються всі епізоди вчинення злочинів

такою особою, дані про те, як вона характеризується, обставини, які пом'якшують чи обтяжують покарання) та резолютивна частина.

Документи, які додаються до клопотання про помилування засудженого, виконуються в машинописний спосіб державною мовою (за винятком клопотання про помилування та копії судових рішень, що подаються мовою оригіналу). Усі матеріали про помилування подаються на розгляд начальнику установи (начальнику уповноваженого органу з питань пробації) або особі, яка виконує його обов'язки. Своїм підписом він засвідчує всі документи й кожен сторінку копій судових рішень, зазначає дату та завіряє гербовою печаткою.

Клопотання засудженого та підготовлені до нього документи надсилаються окремою справою на кожного засудженого до Департаменту з питань помилування Адміністрації Президента України (далі – Департамент) супровідним листом, підписаним начальником установи (начальником уповноваженого органу з питань пробації) або особою, яка виконує його обов'язки, не пізніше 15 днів з дня реєстрації клопотання. Витрати за пересилання документів, які додаються до клопотань про помилування засуджених, відшкодовуються за рахунок коштів, передбачених кошторисом на утримання установ. Після ознайомлення засудженого із копіями документів, які додаються до клопотання про помилування, під особистий підпис, що проставляється на копії супровідного листа до Департаменту, вони долучаються до особової справи засудженого.

Про всі нові обставини, що мають значення для вирішення питання про помилування засудженого, а також про ті обставини, що виникли після подання документів, які додаються до клопотань про помилування засуджених, адміністрація установи (уповноваженого органу з питань пробації) зобов'язана негайно повідомляти телеграфом Департамент. Йдеться, зокрема, про такі обставини, як оскарження судового рішення в касаційному порядку, перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами, звільнення від відбування покарання, представлення засудженого до звільнення від відбування покарання з будь-яких підстав чи заміну невідбутої частини

покарання більш м'яким, зміну рівня безпеки виправної колонії, вчинення засудженим нового злочину, порушення ним установленого порядку відбування покарання, тяжке захворювання, що загрожує життю засудженого, чи смерть засудженого.

У разі переведення засудженого до іншої установи адміністрація установи негайно повідомляє про це телеграфом Департамент, зазначаючи в повідомленні: дату переведення; його підстави та місцезнаходження установи, до якої було переведено засудженого; дату й номер супровідного листа, за яким було надіслано документи, що додаються до клопотання про помилування.

Відповідальним за своєчасне сповіщення Департаменту про нові обставини, що мають значення під час вирішення питання про помилування засудженого, є начальник установи (начальник уповноваженого органу з питань пробації).

Підготовку матеріалів до розгляду клопотань про помилування здійснює Департамент. Останній для виконання покладених на нього завдань має право в установленому порядку запитувати й одержувати від державних органів, органів місцевого самоврядування та установ виконання покарань необхідні для розгляду клопотання про помилування документи, матеріали й інформацію. Підготовлені матеріали Департамент подає до Комісії для попереднього розгляду та внесення пропозиції главі держави щодо можливості застосування помилування. До складу Комісії призначаються висококваліфіковані юристи, громадські діячі, політики та представники творчої інтелігенції.

Під час розгляду клопотання про помилування враховуються: ступінь тяжкості вчиненого злочину, строк відбутого покарання, особа засудженого, щире каяття, активне сприяння розкриттю злочину, поведінка та ставлення особи до праці й до засудження в установах та інших органах виконання покарань, стан відшкодування завданого збитку або усунення заподіяної шкоди, сімейні та інші обставини, а також думка адміністрації установи виконання покарань або іншого органу, який виконує покарання, спостережної комісії, служби у справах дітей,

місцевого органу виконавчої влади, органу місцевого самоврядування, громадських організацій, трудових колективів та інших суб'єктів про доцільність помилування.

Про клопотання, що не підлягають задоволенню за обставин, передбачених Положенням, Департамент доповідає Комісії. За результатами попереднього розгляду клопотань про помилування й матеріалів, підготовлених Департаментом, Комісія вносить Президентові України пропозиції про застосування помилування. Про клопотання, підстав для задоволення яких не знайдено, Комісія доповідає Президентові України.

У разі відхилення Комісією клопотання про помилування засудженої особи повторне клопотання щодо неї за відсутності нових обставин, що заслуговують на увагу, може бути внесено на розгляд Комісії не раніш, ніж через рік із часу відхилення попереднього клопотання. Повторне клопотання, що надійшло до закінчення зазначеного строку, повертається заявникові з відповідним роз'ясненням.

Про помилування засудженого Президент України видає указ. Укази про помилування засуджених для виконання надсилаються:

- щодо осіб, які відбувають покарання в установах чи органах виконання покарань, – Міністерству юстиції України;
- щодо осіб, які звільняються від додаткових покарань, – відповідним судам;
- щодо осіб, засуджених до тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців, до службових обмежень для військовослужбовців чи до позбавлення військових звань, – Міністерству оборони України;
- щодо інших осіб – відповідним міністерствам та іншим центральним органам виконавчої влади;
- щодо осіб (громадян іноземної держави), засуджених судами України до позбавлення волі й переданих для відбування покарання в державах, громадянами яких вони є, – Міністерству юстиції України.

Крім того, укази про помилування засуджених надсилаються Міністерству внутрішніх справ України й іншим державним органам та органам місцевого

самоврядування для забезпечення соціальної адаптації осіб, які відбули покарання.

Законодавством також регламентовано **порядок організації виконання указів Президента України про помилування засуджених**. Передусім Міністерство юстиції України протягом 3 робочих днів з дня одержання указу Президента України про помилування встановлює місце відбування засудженими покарання. Після цього службою спеціального зв'язку до міжрегіонального управління з питань виконання кримінальних покарань та пробації Міністерства юстиції надсилаються наказ про виконання відповідного указу (далі – наказ) і супровідний лист за визначеною формою (документи підписуються заступником Міністра юстиції України). У свою чергу, міжрегіональне управління з питань виконання кримінальних покарань та пробації Міністерства юстиції, одержавши наказ, негайно надсилає його службою спеціального зв'язку для організації виконання адміністрацією установи (підрозділом уповноваженого органу з питань пробації).

Одержавши наказ, зазначений адресат негайно ознайомлює з ним засудженого під підпис; про це робиться відповідний запис на звороті наказу та фіксується дата ознайомлення. У разі переведення помилуваного до іншої установи адміністрація установи зобов'язана негайно переслати наказ службою спеціального зв'язку до міжрегіонального управління з питань виконання кримінальних покарань та пробації Міністерства юстиції за місцем вибуття засудженого та сповістити електронною поштою Міністерство юстиції України.

Звільнення помилуваної особи проводиться в день одержання наказу відповідно до вимог статті 153 КВК України.

У разі помилування засудженого – скорочення строку покарання, а також повного або часткового звільнення від відбування як основного, так і додаткового покарання, він сповіщається про вид покарання та дату закінчення строку виконання покарання протягом 3 робочих днів від дня надходження наказу до адміністрації установи (уповноваженого органу з питань пробації). Наказ після

виконання передбачених ним вимог долучається до особової справи засудженого.

Будь-які причини (зокрема, наявність у засудженого заборгованості, несвоєчасне проведення з ним розрахунку) не можуть бути підставою для затримки його звільнення.

Про виконання указу Президента України про помилування адміністрація установи (уповноваженого органу з питань пробації) негайно інформує міжрегіональне управління з питань виконання кримінальних покарань та пробації Міністерства юстиції України і протягом 3 робочих днів надсилає повідомлення за визначеною формою таким адресатам:

- Міністерство юстиції України;
- суд, який ухвалив відповідне рішення (вирок, постанову чи ухвалу);
- Департамент інформаційно-аналітичного забезпечення Міністерства внутрішніх справ України та відповідних підрозділів оперативного інформування при ГУМВС (УМВС) України в Автономній Республіці Крим (області) за місцем засудження.

Водночас про виконання указу про помилування міжрегіональне управління з питань виконання кримінальних покарань та пробації Міністерства юстиції України негайно повідомляє Міністерство юстиції України електронною поштою.

Одержавши наказ про помилування засудженого, який помер чи був звільнений від відбування покарання, адміністрація установи (уповноваженого органу з питань пробації) долучає наказ до особової справи помилуваної особи; про це негайно сповіщається у довільній формі електронною поштою Міністерство юстиції України через відповідне міжрегіональне управління з питань виконання кримінальних покарань та пробації Міністерства юстиції.

Після отримання інформації щодо виконання акта про помилування відповідний структурний підрозділ Міністерства юстиції України надсилає до Департаменту повідомлення за визначеною формою.

У разі відхилення клопотання про помилування засудженого його ознайомлюють з відповідним повідомленням Департаменту під особистий підпис на

повідомленні, після чого цей документ долучають до особової справи засудженого.

Процес виконання указів Президента України про помилування суворо контролюється. Кожний факт несвоєчасного виконання акта про помилування стає предметом службового розслідування.

Наші знання про інститут помилування не будуть повними, якщо не згадати про **інститут амністії (в аспекті їх розмежування)**. Відповідно до чинного українського законодавства **правову природу** амністії вирізняють такі основні елементи:

- оголошення амністії є виключною прерогативою законодавчого органу держави – Верховної Ради України; амністія оголошується шляхом ухвалення відповідного закону;

- вона застосовується щодо індивідуально невизначених категорій осіб (винятком наразі є індивідуальна амністія);

- можливість її застосування обмежується певними умовами (зокрема, тяжкістю вчиненого злочину, видом і мірою призначеного покарання, строком відбутого покарання);

- амністія не може бути застосована до осіб, яким смертну кару в порядку помилування замінено на позбавлення волі, і до осіб, яких засуджено до довічного позбавлення волі; водночас амністія може поширюватися не лише на осіб, що відбувають покарання, а й на засуджених, вироки стосовно яких ще не набрали законної чинності;

- звільнення у зв'язку з актом амністії здійснюється лише судом.

Для помилування властиві такі основні ознаки:

- це виключна прерогатива Президента України;

- помилування здійснюється шляхом видання відповідного указу; воно застосовується щодо індивідуально визначеної особи (осіб);

- у виняткових випадках за наявності надзвичайних обставин можуть бути помилувані особи, засуджені до будь-якого виду покарання за вчинення будь-яких злочинів будь-якої тяжкості й незалежно від кількості судимостей та

відбутого строку призначеного їм покарання (це положення не поширюється на засуджених за вчинення корупційних злочинів; певні особливості має і процедура помилування осіб, засуджених до довічного позбавлення волі);

- помилуваною може бути лише особа, щодо якої обвинувальний вирок набрав законної чинності, а у разі оскарження вироку в касаційному порядку – після ухвалення рішення відповідним судом;

- окрім повного або часткового звільнення від відбування основного чи додаткового покарання, помилування засуджених здійснюється у виді заміни довічного позбавлення волі на позбавлення волі на строк не менше двадцяти п'яти років;

- помилування здійснюється за відповідним клопотанням засудженого або інших осіб, яким надано таке право.

Найбільш суттєва відмінність між амністією й помилуванням полягає в нормативному характері положень актів амністії. Останні (не беручи до уваги індивідуальну амністію) містять юридичні норми, що мають загальний характер, тобто регулюють групу кількісно невизначених суспільних відносин; поширюються на коло неперсоніфікованих суб'єктів; діють у часі безперервно; не вичерпують свою обов'язковість певною кількістю їх застосувань. У той самий час акт помилування є правозастосовним актом – документом компетентного органу, що містить індивідуальні владні приписи, застосовується однократно й адресується конкретним особам.

Інститут помилування передбачено конституціями багатьох держав (зокрема, Аргентини, Італії, Литви, Угорщини та, Франції).

Нижче наведено дані Державної пенітенціарної служби України й Департаменту з питань помилування Адміністрації Президента України, що ілюструють узагальнені результати практики застосування законодавства в аналізованій сфері. Ці відомості дещо розходяться, оскільки акти помилування виконують не лише установи виконання покарань.

Відомості про виконані ДПтС (ДДВП) України

укази Президента України про помилування засуджених

	Кількість указів	Усього помилувано засуджених	З них			Примітка (% звільнених з установ від загальної кількості помилуваних)
			звільнено	скорочено строк	звільнено з випробуванням	
2001	13	1162	66	590	506	49,2
2002	15	676	23	419	234	38
2003	17	815	4	372	439	54,3
2004	17	1187	5	714	468	40,5
2005	13	495	19	294	182	40,6
2006	12	991	47	615	329	37,9
2007	11	949	64+1 (КВІ)	618	266	34,8
2008	11	845	139	515	191	39
2009	11	571	211+3(КВІ)	274	83	51,5
2010	4	146	57	63	6	43,2
2011	2	4	1	3	0	25
2012	3	21	15	6	0	71,4
2013	4	14	11	3	0	78,5
2014	1	1	1	0	0	100
2015	5	67	18	49	0	26,9
2016	2	18	11	7		

Кількість осіб, помилуваних протягом 1994–2017 рр. (інформація Департаменту з питань помилування Адміністрації Президента України)

Рік	Помилувано	Рік	Помилувано
1994	170	2006	1018
1995	113	2007	962
1996	260	2008	855
1997	812	2009	573
1998	927	2010	146
1999	954	2011	4
2000	1351	2012	21
2001	1172	2013	16
2002	685	2014	2
2003	819	2015	67
2004	1191	2016	67
2005	507	2017	139

5. Правові підстави та порядок звільнення засуджених від відбування покарання за хворобою

Покарання має на меті, зокрема, виправлення засудженого. Досягнення такого результату стає нереальним через тяжку хворобу особи, яка вчинила злочин. Тому законодавець передбачив три самостійних випадки (різновиди) звільнення від покарання за хворобою, а саме у разі:

- 1) захворювання на психічну хворобу (ч. 1 ст. 84 КК України);
- 2) захворювання на іншу тяжку хворобу (ч. 2 ст. 84 КК України);
- 3) визнання військовослужбовця, засудженого до певного виду покарання, непридатним до військової служби за станом здоров'я (ч. 3 ст. 84 КК України).

Отже, для всіх зазначених випадків *підставою* звільнення є хвороба. Під час вирішення питання про звільнення від відбування покарання за цією підставою суди мають забезпечити індивідуальний підхід до кожного засудженого.

Окремі питання щодо звільнення від покарання за хворобою роз'яснюються у Постанові Пленуму Верховного суду України «Про практику застосування судами законодавства про звільнення від відбування покарання засуджених, які захворіли на тяжку хворобу» від 28.09.1973 № 8. Для коректного застосування цієї постанови слід ураховувати, що в ній використовуються положення старого законодавства – Кримінальний кодекс України 1960 р., Кримінально-процесуальний кодекс України 1960 р., Виправно-трудоий кодекс України 1970 р. та інші нормативно-правові акти.

Відповідно до частини 1 ст. 84 КК України від покарання звільняється особа, яка під час його відбування захворіла на *психічну хворобу*, що позбавляє її можливості усвідомлювати свої дії (бездіяльність) або керувати ними. У цьому випадку психічний стан засудженого є аналогічним психічному стану особи, яка на момент вчинення певного

суспільно небезпечного діяння, передбаченого КК України, визнається неосудною (ст. 19 цього Кодексу).

Згідно з Переліком захворювань, які є підставою для подання до суду матеріалів про звільнення засуджених від подальшого відбування покарання (Додаток 12 до Порядку організації надання медичної допомоги засудженим до позбавлення волі, затвердженого спільним наказом Міністерства юстиції України та Міністерства охорони здоров'я України від 15.08.2014 № 1348/5/572, зареєстрований у Міністерстві юстиції України 20.08.2014 за № 990/25767) відповідні психічні хвороби охоплюються поняттям «**психічні розлади**».

До психічних розладів належать, зокрема:

1) деменції (у разі хвороби Альцгеймера середнього та важкого ступенів; у разі хвороби Піка; деменція тяжкого ступеня, наприклад у разі хвороби Паркінсона, нейроінфекції, сифілісу та прогресивного паралічу, травм головного мозку й епілепсії);

2) амнестичний синдром органічного походження, не обумовлений алкоголем або іншими психоактивними речовинами, у зв'язку з травмами головного мозку, судинними захворюваннями, епілепсією, новоутвореннями головного мозку, нейросифілісом, нейроінфекціями й іншими захворюваннями;

3) психотичні стани органічного походження;

4) шизофренія, шизотипічні та маячні розлади.

Звільнення осіб у разі їх захворювання на психічну хворобу здійснюється незалежно від тяжкості вчиненого злочину, строку призначеного покарання та невідбутої частини покарання. Таке звільнення є **обов'язковим**, причому особа звільняється від будь-якого покарання, призначеного їй судом.

До такої особи можуть застосовуватися примусові заходи медичного характеру відповідно до статей 92–95 КК України, а саме *надання амбулаторної психіатричної допомоги в примусовому порядку або госпіталізація до психіатричного закладу із звичайним, посиленним чи суворим наглядом*.

Відповідно до частини 2 ст. 84 КК України особа може бути звільнена від покарання або від подальшого його

відбування, якщо після вчинення злочину або постановлення вироку вона захворіла на **іншу тяжку хворобу** (яка не є психічною), що перешкоджає відбуванню покарання. Цей різновид звільнення належить до *факультативних*. У разі захворювання особи на іншу тяжку хворобу *суд має право, але не зобов'язаний* звільнити засудженого від покарання або від подальшого його відбування. Тобто, факт захворювання засудженого на тяжку хворобу (не психічну) сам по собі не тягне обов'язкового звільнення від відбування покарання. Під час вирішення цього питання «суд враховує тяжкість вчиненого злочину, характер захворювання, особу засудженого та інші обставини справи» (ч. 2 ст. 84 КК України). Зокрема, враховується поведінка засудженого під час відбування покарання, ставлення до праці, ступінь його виправлення й те, чи не ухилився він від призначеного лікування.

Слід зазначити, що наявність у засудженого тяжкої хвороби ще не означає, що вона може перешкоджати відбуванню покарання. Зокрема, немає підстав стверджувати, що якась тяжка хвороба перешкоджатиме відбуванню таких покарань, як позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, а також позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу.

Звільнення від відбування покарання через тяжку хворобу (окрім психічної) з місць позбавлення волі може бути застосоване судом до тих засуджених, які захворіли під час відбування покарання, і *ця хвороба перешкоджає відбуванню покарання*, тобто у випадках, коли подальше тримання в місцях позбавлення волі загрожує їх життю або може призвести до серйозного погіршення здоров'я чи інших тяжких наслідків (п. 2 Постанови Пленуму Верховного суду України від 28.09.1973 № 8). Це стосується й тих осіб, які захворіли до засудження, але під час відбування покарання їхня хвороба внаслідок прогресування набула характеру, зазначеного у згаданому вище Переліку захворювань, які є підставою для подання до суду матеріалів про звільнення засуджених від подальшого відбування покарання (додаток 12 до Порядку організації надання медичної допомоги засудженим до позбавлення волі від 15.08.2014 р.).

До тяжких хвороб (їх певних форм, стадій або видів) належать туберкульоз, інфекція вірусу імунодефіциту людини (ВІЛ/СНІД), лепра, новоутворення, хвороби ендокринної системи, хвороби нервової системи й органів чуття, хвороби органів кровообігу, хвороби органів дихання, хвороби органів травлення, хвороби нирок, хвороби кістково-м'язової системи та сполучної тканини, хвороби обміну, анатомічні дефекти внаслідок захворювання чи травми та променева хвороба.

Засуджені, щодо яких службовою перевіркою буде встановлено, що їх хвороба є результатом умисного заподіяння собі ушкоджень під час відбування покарання, на звільнення від подальшого відбування покарання за хворобою не представляються, за винятком випадків, коли під час заподіяння таких ушкоджень особа перебувала в стані гострого психічного розладу, що підтверджено лікарями-фахівцями (п. 2-1 постанови Пленуму Верховного Суду України від 28.09.1973 № 8).

Різновид звільнення від покарання, передбачений частиною 3 ст. 84 КК України, є *обов'язковим*. Таке звільнення застосовується до військовослужбовців, засуджених до одного з трьох видів покарання: службового обмеження, арешту або тримання в дисциплінарному батальйоні, якщо зазначені особи визнаються непридатними до військової служби за станом здоров'я. Вичерпний перелік хвороб, які унеможливають перебування на військовій службі, визначено Положенням про військово-лікарську експертизу в Збройних Силах України (затверджено Наказом Міністра оборони України від 14.08.2008 № 402, зареєстровано в Міністерстві юстиції України 17.11.2008 за № 1109/15800), де у додатку 1 передбачено «Розклад хвороб, станів та фізичних вад, що визначають ступінь придатності до військової служби». Необхідно зазначити, що непридатність військовослужбовця до військової служби за станом здоров'я може бути зумовлена і нетяжким захворюванням.

Кримінально-правові наслідки звільнення від відбування покарання за хворобою передбачено у частині 4 ст. 84 КК України. Зміст аналізованої норми свідчить про те, що певні види звільнення від покарання мають **умовний характер**. Так, у разі одужання осіб, які звільняються від

покарання згідно з частинами 1 або 2 ст. 84 КК України, вони направляються для відбування (подальшого відбування) призначеного їм судом покарання. Водночас законом передбачаються винятки, коли особа не може направлятися для відбування покарання: 1) у разі закінчення строків давності (ст. 49 чи 80 КК України); 2) за наявності інших підстав для звільнення від покарання. Йдеться про можливість звільнення у зв'язку із засудженням особи за діяння, караність якого законом усунена (ч. 2 ст. 74), на підставі закону про амністію чи акта про помилування (ст. 85–87), на підставах, визначених у ч. 4 ст. 74 або ст. 75, 79, 81, 83 КК України.

У частині 4 ст. 84 КК України також наголошується на тому, що час, протягом якого до осіб застосовувалися примусові заходи медичного характеру, зараховується в строк покарання за правилами, передбаченими в ч. 5 ст. 72 КК України, а один день позбавлення волі дорівнює одному дню застосування примусових заходів медичного характеру.

Положення частини 4 ст. 84 КК України щодо направлення (у разі одужання) для відбування призначеного судом покарання не поширюються на звільнених військовослужбовців. Тобто, звільнення від покарання військовослужбовців, засуджених до службового обмеження, арешту або тримання в дисциплінарному батальйоні, в разі визнання їх непридатними до військової служби за станом здоров'я (ч. 3 ст. 84 КК України), є звільненням остаточним, **безумовним**.

Порядок звільнення засуджених від відбування покарання за хворобою визначено частинами 4–6 ст. 154 КВК України. Для вирішення питання про звільнення від відбування покарання внаслідок психічної хвороби начальником органу або установи виконання покарань до суду надсилаються відповідне подання; висновок спеціальної психіатричної експертної комісії й особова справа засудженого.

Якщо вирішується питання про звільнення від відбування покарання внаслідок іншої тяжкої хвороби, до суду надсилаються відповідне подання, висновок лікарської комісії й особова справа засудженого. При цьому у поданні

мають бути наведені дані, що характеризують поведінку засудженого під час відбування покарання.

Якщо особа, засуджена до громадських робіт або обмеження волі, під час відбування покарання буде визнана інвалідом першої чи другої групи, орган або установа виконання покарань вносить подання до суду про її дострокове звільнення. Разом з поданням до суду надсилається висновок медико-соціальної експертної та спеціальної лікарської комісії.

У розділі VI Порядку організації надання медичної допомоги засудженим до позбавлення волі від 15.08.2014 р. деталізовано порядок підготовки та подання до суду матеріалів для вирішення питання про звільнення засуджених від подальшого відбування покарання за хворобою. Зокрема, на підставі висновку лікарсько-консультативної комісії начальник установи виконання покарань, за якою значиться засуджений, протягом доби після отримання висновку комісії готує подання до суду про вирішення питання для дострокового звільнення засудженого. Засуджений, щодо якого встановлено наявність підстав для подання до суду матеріалів про звільнення від подальшого відбування покарання за хворобою, залишається в закладі охорони здоров'я Державної кримінально-виконавчої служби України або закладі охорони здоров'я державної чи комунальної форм власності до ухвалення судом остаточного рішення. У разі ухвалення судом рішення про звільнення засуджений звільняється безпосередньо із закладу охорони здоров'я Державної кримінально-виконавчої служби України або закладу охорони здоров'я державної чи комунальної форм власності.

Матеріали стосовно засуджених, хворих на психічні розлади, розглядаються за наявності визначеної форми «Акт психіатричного огляду засудженого», затвердженої Наказом Міністерства охорони здоров'я України від 29.12.2000 № 369, в стаціонарних умовах спеціалізованої психіатричної лікарні (відділення) Державної кримінально-виконавчої служби України.

Якщо судом буде відмовлено у задоволенні подання про звільнення засудженого за хворобою, він з урахуванням його стану здоров'я продовжує лікування у закладі охорони

здоров'я Державної кримінально-виконавчої служби України або закладі охорони здоров'я державної чи комунальної форм власності або повертається до установи виконання покарань, з якої прибув. У разі погіршення стану здоров'я засудженого, якому суд відмовив у звільненні від подальшого відбування покарання за хворобою, подання про звільнення від відбування покарання повторно подається до суду на підставі повторного висновку комісії.

Питання для самоконтролю

1. Розмежування інститутів звільнення від кримінальної відповідальності та звільнення від відбування покарання.

2. Види звільнення від відбування покарання, передбачені КК України.

3. Закони й інші нормативно-правові акти, що регулюють питання про звільнення від відбування покарання.

4. Підстави звільнення від відбування покарання, передбачені статтею 152 КВК України.

5. Умовно-дostroкове звільнення засуджених від відбування покарання: матеріальна й формальна складові підстави застосування статті 81 КК України.

6. Кримінально-правові наслідки умовно-дostroкового звільнення від покарання.

7. Dostroкове звільнення засуджених від відбування покарання на підставі закону України про амністію.

8. Особливості звільнення засуджених від відбування покарання за актом помилування.

9. Відмінність амністії від помилування.

10. Різновиди звільнення засуджених від відбування покарання за хворобою: нормативно-правове регулювання.

11. Порядок звільнення засуджених від відбування покарання за хворобою.

Перелік рекомендованої літератури

1. Музика А. А., Школа С. М. Правила застосування амністії та здійснення помилування // Проблеми

пенітенціарної теорії і практики щорічний бюлетень / за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. А. А. Музики. – Київ: КЮІ КНУВС, 2005. С. 84–99.

2. Маляренко В. Т., Музика А. А. Амністія та помилування в Україні: навч. посіб. Київ: Атіка, 2007. 700 с.

3. Білоконев В. М. Застосування амністії в Україні (судова практика): наук.-метод. посіб. Запоріжжя, 2009. 211 с.

4. Телефанко Б. М. Соціальна адаптація осіб, звільнених із кримінально-виконавчих установ на підставі закону України про амністію або акта помилування: навч. посіб. Львів: Львівський держ. ун-т внутрішніх справ, 2011. 220 с.

5. Мойсеєнко В. М. Помилувати не можна стратити. Київ: Вища школа, 2011. 376 с.

6. Письменський Є. О. Звільнення від покарання та його відбування: проблеми кримінального законодавства та практики його застосування: монограф. Луганськ: ТОВ «Віртуальна реальність», 2011. 387 с.

7. Проблеми правового регулювання і практики застосування амністії та помилування : матеріали міжнар. наук.-практ. Інтернет-конф. (м. Луганськ, 6–20 лютого 2012 р.). Луганськ: РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2012. 112 с.

8. Яковець І. С. Умовно-дострокове звільнення та заміна невідбутої частини покарання більш м'яким: монограф. Москва: РІ, 2012. 212 с.

9. Музика А. А. Вітчизняне дослідження проблем звільнення від покарання та його застосування (нетрадиційна рецензія) // Наука і правоохорона. 2013. № 1. С. 343–358.

10. Письменський Є. О. Теоретико-прикладні проблеми звільнення від покарання та його відбування за кримінальним правом України: монограф. Луганськ: РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2014. 728 с.

11. Музика А. А. Псевдоамністії: без елементарної системності законодавства неможлива єдність судової практики. Київ: ВАІТЕ, 2014. С. 118–123.

12. Актуальні питання вдосконалення процедури помилування: зб. матеріалів круглого столу (23.03.2016 р.). Київ: Ін-т крим.-викон. служби, 2016. 112 с.

13. Горох О. П. Розділ XII. Звільнення від покарання та його відбування // Науково-практичний коментар

Кримінального кодексу України / Д. С. Азаров, В. К. Грищук, А. В. Савченко [та ін.]; за заг. ред. О. М. Джужі, А. В. Савченка, В. В. Чернєя. 2-ге вид., перероб. і доп. Київ: Юрінком Інтер, 2018. С. 185–216.

14. Інститут помилування в Україні та світі: монограф. / за ред. Є. Бараша, М. Рудницьких. – Київ: ФОП Кандиба Т. П., 2018. 173 с.

Розділ 35

Соціально-правова допомога, контроль та адміністративний нагляд за особами, звільненими від відбування покарання

- 1. Підготовка до звільнення засуджених до позбавлення волі.*
- 2. Допомога особам, звільненим від відбування покарання.*
- 3. Адміністративний нагляд за особами, звільненими від покарання.*

Підготовка до звільнення, звірка, соціально-правова допомога, контроль, адміністративний нагляд, умовно-дострокове звільнення, заміна невідбутої частини покарання більш м'яким, амністія, помилування, повідомлення, звільнені особи, соціальна адаптація, соціальний патронаж, спеціалізовані установи, центр соціальної адаптації, спеціальний будинок-інтернат.

1. Підготовка до звільнення засуджених до позбавлення волі

Відповідно до статті 155 КВК України особи, які відбули покарання, несуть обов'язки й користуються правами, встановленими для громадян України, з обмеженнями, що передбачаються для осіб, які мають судимість. Такі обмеження можуть бути передбачені тільки законом.

В установах з метою забезпечення своєчасності звільнення засуджених один раз на рік, у січні, проводиться звірка даних про строк покарання, що містяться в судових рішеннях, особовій справі, обліковій і контрольно-строкових картках засудженого. Для проведення звірки наказом начальника установи або особи, яка виконує його обов'язки, створюється комісія та затверджується її склад. Про її наслідки комісія складає акт у двох примірниках, один з яких надсилається до міжрегіонального управління з питань виконання кримінальних покарань та пробації Міністерства

юстиції, а другий залишається для контролю у відділі контролю за виконанням судових рішень.

Звільнення засуджених здійснюється на підставі звірених даних про строк призначеного покарання, зазначених у рішеннях суду, облікових документах і контрольно-строкових картках засуджених. Не менше ніж за 3 місяці установи повідомляються щодо своєчасного проведення розрахунку із звільненими, забезпечення їх за рахунок коштів установи проїзними квитками до місця проживання або роботи в межах України. Засудженим, яких звільняють з установи, видається довідка про звільнення. Заповнення цієї довідки здійснюється розбірливо, чітко, без підчисток і виправлень.

Розгляд питань щодо встановлення адміністративного нагляду особам, до яких застосовується умовно-дострокове звільнення від відбування покарання, й заміни невідбутої частини покарання більш м'яким здійснюється згідно із Законом України «Про адміністративний нагляд за особами, звільненими з місць позбавлення волі».

За 3 місяці до розгляду матеріалів на засіданні комісії відділ контролю за виконанням судових рішень складає списки засуджених, які надаються для організації роботи з підготовки матеріалів заступнику начальника установи із соціально-виховної та психологічної роботи, начальнику оперативного підрозділу й начальнику медичної частини, а щодо засуджених, які підпадають під встановлення адміністративного нагляду, також до відділу нагляду та безпеки установи.

Засідання комісії відбуваються у визначеному для цього приміщенні установи в присутності засудженого, стосовно якого розглядається це питання. Засідання комісії проводяться не менше 2 разів на місяць. Рішення комісії ухвалюється простою більшістю голосів членів комісії, присутніх на її засіданні. У разі рівного розподілу голосів голос голови комісії є вирішальним. Засідання комісії оформлюється протоколом, який підписується головою та секретарем комісії. До протоколу комісії вносяться дані про те, які посадові особи були присутні на її засіданні, прізвище, ім'я та по батькові засудженої особи, за якими статтями Кримінального кодексу України її засуджено, строк

покарання та його початок, кількість попередніх судимостей, яку частина строку покарання відбуто, дані про поведінку засудженого в період відбування покарання, прізвище та посада особи, яка ці відомості доповіла, результати голосування, а у разі ухвалення рішення про відмову у застосуванні до засудженого положень статей 81, 82 і 107 Кримінального кодексу України зазначаються підстави відмови. Рішення комісії оголошується засудженому під особистий підпис на витязі з протоколу, який долучається до його особової справи.

Засуджені, які правомірно себе поведуть і сумлінно ставляться до навчання й праці та яким до звільнення залишається не більше 6 місяців, тримаються в дільниці соціальної реабілітації та дільниці соціальної адаптації (неповнолітні).

У дільниці соціальної адаптації на кожного засудженого розробляється спеціальна індивідуальна програма підготовки його до звільнення, яка підписується начальником відділення соціально-психологічної служби дільниці соціальної адаптації, погоджується із заступником начальника установи із соціально-виховної та психологічної роботи й затверджується начальником виховної колонії. Зміст індивідуальної програми підготовки до звільнення доводиться засудженим під підпис. Програма складається начальником відділення соціально-психологічної служби дільниці соціальної адаптації за участю психолога й медичного працівника виховної колонії та із залученням фахівців центрів соціальних служб для молоді протягом тижня після прибуття засудженого до дільниці соціальної адаптації.

Засуджені, які тримаються в дільниці соціальної адаптації, працевлаштовуються на окремих виробничих об'єктах колонії або за межами колонії на інших об'єктах з дотриманням вимог безпеки та постійного контролю.

Засуджені, які тримаються в дільниці соціальної адаптації, проживають у межах колонії у спеціально обладнаних приміщеннях окремо від інших засуджених.

Не пізніше, ніж за 3 місяці до закінчення призначеного строку покарання або до розгляду на засіданні комісії установи виконання покарань питання про подання до суду

матеріалів для застосування статей 81, 82 Кримінального кодексу України стосовно засудженого, який за період відбування покарання у виді обмеження або позбавлення волі довів своє виправлення або став на шлях виправлення, із засудженим проводять бесіду для визначення його намірів щодо місця проживання та працевлаштування після звільнення й надання необхідної допомоги у вирішенні цих питань. За підсумками бесіди в нього приймається заява, яка після звільнення долучається до його особової справи. У разі зазначення в заяві засудженим місця працевлаштування та надання документального підтвердження з підприємства, установи чи організації про можливість працевлаштування після звільнення за 3 місяці до розгляду питання про подання до суду матеріалів для застосування статей 81, 82 Кримінального кодексу України адміністрація установи надсилає запит до бухгалтерії підприємства, установи чи організації для перевірки можливості його працевлаштування. Разом із запитом вона надсилає копію зазначеного документального підтвердження.

У разі погодження зі спостережною комісією (службою у справах дітей) та направлення до суду подання про застосування до засудженого статті 82 Кримінального кодексу України обов'язково адміністрація установи додає довідку про стан здоров'я засудженого та довідку про результати попереднього вирішення питання місця проживання та роботи після звільнення засудженого.

За 3 місяці до закінчення строку покарання засудженого до обмеження волі або позбавлення волі на певний строк адміністрація установи надсилає повідомлення-запит до відповідного територіального органу внутрішніх справ за обраним цим засудженим місцем проживання для перевірки можливості його проживання після звільнення за обраним місцем проживання.

На засуджених, які звернулись по допомогу у влаштуванні до спеціалізованих установ для звільнених осіб або інших закладів соціальної підтримки (догляду), адміністрація установи надсилає повідомлення-запит до відповідного органу праці та соціального захисту населення для підготовки та здійснення заходів соціального патронажу стосовно цих осіб після їх звільнення.

Указані повідомлення-запити надсилаються також стосовно засуджених, яким до настання передбаченого законодавством терміну можливого застосування умовно-дострокового звільнення залишилося не більше 3 місяців та які характеризуються адміністрацією установи виконання покарань як такі, що довели своє виправлення.

Стосовно осіб, які звільняються з установ виконання покарань, з чоловіків віком 35–60 років і жінок віком 35–55 років, які для проживання обрали спеціалізовану установу для звільнених осіб або інший заклад соціальної підтримки (догляду), адміністрація установи надсилає до цієї установи особисту заяву засудженого та довідку про стан його здоров'я.

Як виняток, за умови складних життєвих обставин за рішенням адміністрації центру соціальної адаптації звільнених осіб до нього можуть бути прийняті особи віком від 18 до 35 років.

Стосовно осіб віком до 35 років, які звільняються з установ виконання покарань, адміністрація установи надсилає повідомлення про звільнення до центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді відповідного району (міста, району у місті), у якому має намір проживати особа після звільнення. У разі звільнення такої особи достроково або на підставі акта про помилування адміністрація установи надсилає повідомлення про звільнення до відповідного центру не пізніше ніж 3 днів після звільнення.

До повідомлення про звільнення додаються інформаційна карта, яка містить загальні відомості про засудженого, результати соціально-виховної та психологічної роботи, проведеної персоналом установи виконання покарань за місцем відбування покарання, стисла характеристика та рекомендації для подальшого соціального обслуговування спеціалістами центру району (міста, району у місті), в якому має намір проживати особа після звільнення. Стосовно засуджених похилого віку, що досягли пенсійного віку, інвалідів I і II груп, які за станом здоров'я потребують стороннього догляду, побутового й медичного обслуговування, що не мають працездатних дітей або інших родичів, які згідно із законом зобов'язані їх утримувати, які обрали для проживання після звільнення спеціальні

будинки-інтернати або інші заклади соціальної підтримки (догляду) для осіб похилого віку та інвалідів, разом із повідомленням-запитом до органу внутрішніх справ адміністрація установи направляє до органу праці та соціального захисту населення за обраним засудженим місцем проживання його особисту заяву щодо влаштування до спеціального будинку-інтернату, довідку медичної частини установи про стан його здоров'я з висновком про необхідність стороннього догляду, довідку про розмір призначеної пенсії або інших соціальних виплат (за наявності), а також довідку медико-соціальної експертної комісії про групу інвалідності (за наявності групи інвалідності) й індивідуальну програму реабілітації інваліда (за наявності).

Після отримання відповіді на повідомлення-запит про відсутність можливості проживання засудженого за обраним ним місцем адміністрація установи повідомляє його про це та про заходи соціального патронажу, які здійснено, а також здійснюватимуться відповідними органами стосовно нього після звільнення.

За 20 днів до звільнення засудженого адміністрація установи надсилає повідомлення про звільнення до відповідного територіального органу внутрішніх справ; до органу праці та соціального захисту населення стосовно засуджених, які звернулись по допомогу у влаштуванні до установ для звільнених осіб; у разі звільнення та направлення засудженого в інший регіон – до спостережної комісії для подальшого соціального патронажу, а стосовно осіб, які звільняються від покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі у зв'язку із заміною невідбутої частини покарання більш м'яким, – до відповідного уповноваженого органу з питань пробації.

Стосовно засуджених, які на день звільнення не досягли вісімнадцятирічного віку, за 30 днів до звільнення адміністрація установи додатково направляє повідомлення про звільнення до підрозділу профілактичної роботи серед дітей відповідного територіального органу внутрішніх справ. Стосовно працездатних засуджених працездатного віку за 20 днів до звільнення вона надсилає повідомлення про звільнення до міського (районного) центру зайнятості

державної служби зайнятості тієї місцевості, яку вони обрали для проживання, для надання допомоги в їх працевлаштуванні відповідно до Закону України «Про зайнятість населення».

Під час звільнення засудженого адміністрація установи проводить з ним бесіду, під час якої додатково роз'яснює положення законів України «Про зайнятість населення» та «Про соціальну адаптацію осіб, які відбувають чи відбули покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк» щодо порядку отримання допомоги в трудовому й побутовому влаштуванні, а також порядку реєстрації за обраним ним місцем проживання та вручає йому під підпис відповідну пам'ятку (копія пам'ятки долучається до особової справи засудженого).

2. Допомога особам звільненим від відбування покарання

Звільнені особи – це особи, які відбули покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк, а також звільнені від подальшого відбування зазначених видів покарань на підставах, передбачених Кримінальним кодексом України.

Соціальна адаптація – процес засвоєння звільненими особами соціального досвіду з метою повернення їх до самостійного загальноприйнятого соціально-нормативного життя в суспільстві.

Соціальний патронаж – допомога звільненим особам шляхом здійснення комплексу правових, економічних, організаційних, психологічних, соціальних та інших заходів, зокрема надання послуг, спрямованих на їх соціальну адаптацію.

Соціальний патронаж здійснюється стосовно звільнених осіб, які звернулися до суб'єктів соціального патронажу протягом 6 місяців після звільнення з установ виконання покарань.

З метою соціальної адаптації перед звільненням з установи виконання покарань адміністрацією зазначеної установи вживаються заходи з підготовки до звільнення осіб, які відбувають покарання у виді обмеження волі або

позбавлення волі на певний строк, спільно із суб'єктами соціального патронажу, які надають цим особам допомогу щодо трудового й побутового влаштування за обраним ними місцем проживання.

Центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері виконання кримінальних покарань, разом із центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері освіти й науки, молоді та спорту, забезпечують надання особам, які відбувають покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк, з урахуванням потреб національної економіки можливості для здобуття освіти через систему навчальних закладів, у тому числі шляхом дистанційної форми навчання, з метою їх подальшої соціальної адаптації.

Центральні та місцеві органи виконавчої влади й органи місцевого самоврядування здійснюють соціальний патронаж звільнених осіб, зокрема утворюють спостережні комісії й піклувальні ради при спеціальних виховних установах та здійснюють контроль за діяльністю підпорядкованих їм суб'єктів соціального патронажу.

Загальну координацію соціального патронажу звільнених осіб віком до 35 років включно здійснює центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері освіти, науки, молоді та спорту, а після 35 років – центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сферах трудових відносин і соціального захисту населення.

Послуги надаються звільненим особам, які звернулися до суб'єктів соціального патронажу, в установленому законодавством порядку. Звільненим особам забезпечується надання медичної та медико-санітарної допомоги в установленому законодавством порядку. У разі відсутності у такої особи реєстрації місця проживання або перебування, надання їй медичної допомоги здійснюється за направленням суб'єктів соціального патронажу. Звільнені особи, які хворіють на особливо небезпечні інфекційні хвороби або є носіями збудників таких хвороб, підлягають медичному нагляду й лікуванню в порядку, передбаченому законом.

Особи, які на день звільнення потребують стаціонарної медичної допомоги, направляються до закладів охорони здоров'я.

До звільнення з установ виконання покарань за особами, які відбувають покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк, зберігається жила приміщення, яке вони займали на законних підставах до засудження. Звільнені особи, які потребують поліпшення житлових умов, мають право на отримання житлового приміщення.

Звільненим особам, які не мають жилої площі, після прибуття до обраного місця проживання на період до отримання такої площі місцевими органами виконавчої влади й органами місцевого самоврядування надається місце для тимчасового проживання в соціальних чи спеціальних гуртожитках, створених цими органами. Місце для проживання в зазначених гуртожитках надається також звільненим особам, жила площа яких тимчасово заселено, на період до її звільнення та звільненим особам, яким повернути колишнє жила приміщення немає можливості, – на період до поліпшення їх житлових умов.

Спеціалізованими установами для звільнених осіб є:

- 1) центр соціальної адаптації;
- 2) спеціальний будинок-інтернат.

Спеціалізовані установи для звільнених осіб утворюються відповідно до потреб регіону місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами та організаціями й об'єднаннями громадян.

Центр соціальної адаптації – соціальна установа, діяльність якої спрямовано на поступове повернення звільнених осіб до самостійного загальноприйнятого соціально-нормативного життя в суспільстві шляхом надання їм соціальних послуг і сприяння в отриманні іншої допомоги з урахуванням індивідуальних потреб.

Спеціальний будинок-інтернат – соціально-медична установа, призначена для постійного проживання звільнених осіб – громадян похилого віку й інвалідів I і II груп, які за станом здоров'я потребують стороннього догляду, побутового та медичного обслуговування.

До спеціального будинку-інтернату на безоплатній основі приймаються звільнені особи – громадяни похилого віку й інваліди I і II груп, що не мають працездатних дітей або інших родичів, які згідно із законом зобов'язані їх утримувати. До спеціального будинку-інтернату можуть прийматися на платній основі звільнені особи, що мають працездатних дітей або інших родичів, які згідно із законом зобов'язані їх утримувати.

У разі якщо звільнена особа є бездомною, надання їй послуг здійснюється відповідно до Закону України «Про основи соціального захисту бездомних осіб і безпритульних дітей». Громадяни похилого віку й інваліди I і II груп із звільнених осіб, які потребують постійного стороннього догляду, направляються місцевими державними адміністраціями до будинків-інтернатів та інших закладів соціальної підтримки (догляду).

До дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, звільнених з установ виконання покарань, органи опіки й піклування застосовують форми їх влаштування в установах законодавством порядку.

У здійсненні соціального патронажу звільнених осіб на добровільних засадах можуть брати участь підприємства, установи чи організації, які не перебувають у державній власності, об'єднання громадян та фізичні особи. Обсяг і форма участі таких підприємств, установ та організацій, а також об'єднань громадян у здійсненні соціального патронажу визначаються їх установчими документами.

Місцеві органи виконавчої влади й органи місцевого самоврядування можуть надавати на конкурсних засадах бюджетні кошти для здійснення підприємствами, установами та організаціями, які не перебувають у державній власності, та об'єднаннями громадян заходів соціального патронажу.

Перед звільненням засудженого представник адміністрації установи проводить із ним бесіду, під час якої додатково роз'яснює положення Закону України «Про зайнятість населення» щодо порядку отримання допомоги в працевлаштуванні в центрах зайнятості державної служби зайнятості, а також порядок реєстрації за обраним місцем проживання, та вручає йому під розписку відповідну пам'ятку. Копія пам'ятки долучається до особової справи засудженого.

У разі надходження з установи повідомлення про звільнення засудженого органом внутрішніх справ організовується перевірка прибуття звільненого до обраного місця проживання.

Протягом місяця після звільнення засудженого орган внутрішніх справ інформує адміністрацію установи про його прибуття, реєстрацію та працевлаштування.

У разі виявлення осіб, звільнених з місць позбавлення волі та не поставлених на облік, уповноваженими органами з питань пробації за участю міських і районних органів внутрішніх справ і центрів зайнятості населення вживаються термінові заходи щодо їх обліку та документування, а також надання допомоги у трудовому й побутовому влаштуванні.

Отже, допомога звільненим особам здійснюється шляхом реалізації комплексу правових, економічних, організаційних, психологічних, соціальних та інших заходів, зокрема надання послуг, спрямованих на їх соціальну адаптацію. Соціальний патронаж здійснюється стосовно звільнених осіб, які звернулися до суб'єктів соціального патронажу протягом 6 місяців після звільнення з установ виконання покарань.

3. Адміністративний нагляд за особами, звільненими від покарання

Відповідно до статті 158 КВК України адміністративний нагляд встановлюється щодо осіб, зазначених у статті 3 Закону України «Про адміністративний нагляд за особами, звільненими з місць позбавлення волі», за постановою суду.

Адміністрація колонії надсилає для виконання постанову судді органу внутрішніх справ за обраним піднаглядним місцем проживання в день його звільнення.

Постанова судді оголошується піднаглядному під розписку. При цьому особі, щодо якої встановлено адміністративний нагляд, роз'яснюються обов'язки піднаглядного, сповіщається про відповідальність за порушення правил адміністративного нагляду та про встановлені щодо неї обмеження.

Адміністративний нагляд – це система тимчасових примусових профілактичних заходів спостереження й контролю за поведінкою окремих осіб, звільнених з місць позбавлення волі, що здійснюються органами внутрішніх справ.

Підставами для встановлення адміністративного нагляду є такі:

- а) вирок суду, що набрав законної чинності;
- б) матеріали установ виконання покарань;
- в) матеріали органів внутрішніх справ.

Адміністративний нагляд установлюється:

- щодо осіб, засуджених до позбавлення волі за тяжкі, особливо тяжкі злочини або засуджених два і більше разів до позбавлення волі за умисні злочини, якщо під час відбування покарання їх поведінка свідчила, що вони вперто не бажають стати на шлях виправлення і залишаються небезпечними для суспільства; засуджених до позбавлення волі за тяжкі, особливо тяжкі злочини або засуджених два і більше разів до позбавлення волі за умисні злочини, якщо вони після відбування покарання або умовно-дострокового звільнення від відбування покарання, незважаючи на попередження органів внутрішніх справ, систематично порушують громадський порядок і права інших громадян, вчиняють інші правопорушення, – в судовому засіданні одноособово суддею районного, районного у місті, міського та міськрайонного суду за місцезнаходженням установи виконання покарань за поданням начальника установи виконання покарань;

- щодо осіб, засуджених до позбавлення волі за один із злочинів, пов'язаних з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, – у судовому засіданні одноособово суддею районного, районного у місті, міського та міськрайонного суду за місцем проживання особи, звільненої з місць позбавлення волі, за поданням начальника органу внутрішніх справ.

У поданні мають бути визначені обмеження, які пропонують установити, відповідно, начальник установи виконання покарань чи начальник органу внутрішніх справ щодо поведінки піднаглядного, й обґрунтування доцільності таких заходів.

Разом із поданням до суду матеріалами надсилаються копія вироку та матеріали, що свідчать про необхідність

установлення адміністративного нагляду за відповідною особою.

У судове засідання викликається особа, щодо якої внесено подання про встановлення адміністративного нагляду, а за її клопотанням – і захисник, а також представник органу, начальник якого вніс подання. Розгляд питання починається доповіддю про зміст подання та матеріалів, що надійшли разом з ним, після чого заслуховуються пояснення осіб, які з'явилися у судове засідання.

Після розгляду справи суддя виходить до нарадчої кімнати для ухвалення рішення, після чого повертається в зал засідань та оголошує про встановлення адміністративного нагляду й обмежень, які встановлюються щодо поведінки піднаглядного.

Рішення судді надсилається для виконання начальнику районного (міського) відділу (управління) внутрішніх справ за місцем проживання особи, щодо якої встановлено нагляд. Постанова судді надсилається для виконання в день звільнення засудженого.

Адміністративний нагляд установлюється терміном від 1 до 2 років і не може перевищувати термінів, передбачених законом для погашення або зняття судимості.

У разі, коли є підстава вважати, що особа, щодо якої встановлено адміністративний нагляд, залишається небезпечною для суспільства, адміністративний нагляд за поданням відповідного органу внутрішніх справ може бути продовжено щоразу ще на шість місяців, але не більше терміну, передбаченого законом для погашення або зняття судимості.

Термін адміністративного нагляду починається з дня оголошення особі постанови судді про встановлення адміністративного нагляду.

Адміністративний нагляд здійснюється поліцією. Осіб, щодо яких встановлено адміністративний нагляд, беруть на облік, фотографують, а у разі необхідності у них беруть відбитки пальців. Працівники поліції зобов'язані систематично контролювати поведінку цих осіб, запобігати порушенням ними громадського порядку та прав інших громадян і припиняти їх та проводити розшук осіб, які уникають адміністративного нагляду.

Адміністративний нагляд припиняється постановою судді за поданням начальника органу внутрішніх справ у таких випадках:

1) у разі погашення або зняття судимості з особи, яка перебуває під наглядом;

2) достроково, якщо піднаглядний перестав бути небезпечним для суспільства й позитивно характеризується за місцем роботи та проживання.

В інших випадках адміністративний нагляд автоматично припиняється:

1) після закінчення терміну, на який його встановлено, якщо органом внутрішніх справ не подано клопотання про продовження нагляду або суддя відмовив у продовженні нагляду;

2) у разі засудження піднаглядного до позбавлення волі й направлення його до місця відбування покарання;

3) у разі смерті піднаглядного.

Особи, щодо яких встановлено адміністративний нагляд, зобов'язані вести законослухняний спосіб життя, не порушувати громадський порядок і додержувати таких правил:

1) прибути у визначений установою виконання покарань термін в обране ними місце проживання та зареєструватися в органі внутрішніх справ;

2) з'являтися за викликом поліції у вказаний термін і давати усні та письмові пояснення з питань, пов'язаних з виконанням правил адміністративного нагляду;

3) повідомляти працівників поліції, які здійснюють адміністративний нагляд, про зміну місця роботи чи проживання, а також про виїзд за межі району (міста) у службових справах;

4) у разі від'їзду в особистих справах з дозволу поліції в інший населений пункт та перебування там більше доби зареєструватися в місцевому органі внутрішніх справ.

До осіб, щодо яких встановлено адміністративний нагляд, за рішенням суду можуть бути застосовані частково або у повному обсязі такі обмеження:

1) заборона виходу з будинку (квартири) у визначений час, який не може перевищувати 8 годин на добу;

2) заборона перебування у визначених місцях району (міста);

3) заборона виїзду чи обмеження часу виїзду в особистих справах за межі району (міста);

4) реєстрація в поліції від 1 до 4 разів на місяць.

Під час здійснення адміністративного нагляду суд за поданням начальника органу внутрішніх справ з урахуванням особи піднаглядного, його способу життя й поведінки може змінювати (зменшувати або збільшувати) обсяг обмежень.

Відповідальність за порушення законодавства про адміністративний нагляд. Порушення перелічених правил адміністративного нагляду тягне за собою відповідальність за статтею 187 КУпАП. Кримінальну відповідальність передбачено статтею 395 КК України за порушення правил адміністративного нагляду, під яким мається на увазі самовільне залишення піднаглядним місця проживання з метою ухилення від адміністративного нагляду, а також неприбуття без поважних причин у визначений строк до обраного місця проживання особи, щодо якої встановлено адміністративний нагляд.

Питання для самоконтролю

1. Підготовка до звільнення засуджених до позбавлення волі.

2. Допомога особам, звільненим від відбування покарання.

3. Адміністративний нагляд за особами, звільненими від відбування покарання.

4. Здійснення контролю за поведінкою осіб, звільнених від відбування покарання умовно-достроково.

5. Організація взаємодії адміністрації установ виконання покарань з територіальними органами внутрішніх справ, органів праці та соціального захисту населення й центрів зайнятості щодо надання допомоги засудженим, звільненим від відбування покарання, у трудовому та побутовому влаштуванні.

6. Зміст і заходи забезпечення соціальної адаптації та соціального патронажу засуджених, звільнених з установ виконання покарань.

Перелік рекомендованої літератури

1. Кримінально-виконавчий кодекс України. – Київ : Паливода А. В., 2017. – 124 с.

2. «Про затвердження Порядку взаємодії установ виконання покарань, уповноважених органів з питань пробації та суб'єктів соціального патронажу під час підготовки до звільнення осіб, які відбувають покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк»: затв. наказом Міністерства юстиції України від 03.04.2018 № 974/5/467/609/280, зареєстровано в Міністерстві юстиції України 05.04.2018 р. за № 408/31860 [Електронний ресурс] // БД «Законодавство України» / ВР України. – Режим доступу: <http://zakon.rada>

3. Правила внутрішнього розпорядку установ виконання покарань»: затв. наказом Міністерства юстиції України від 29.12.2014 № 2186/5[Електронний ресурс] // БД «Законодавство України» / ВР України. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show> (дата звернення: 15.11.2017).

4. Про застосування амністії в Україні : закон України : із змінами внесеними згідно із законом N 221-VII від 18.04.2013 [Електронний ресурс] // БД «Законодавство України» / ВР України. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show> (дата звернення: 15.11.2017).

5. Про соціальну адаптацію осіб, які відбувають чи відбули покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк : закон України : від 17. 03.2011 [Електронний ресурс] // БД «Законодавство України» / ВР України. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show> (дата звернення: 15.11.2017).

6. «Про зайнятість населення» Закон України : від 05.07.2012 [Електронний ресурс] // БД «Законодавство України» / ВР України. – Режим доступу:

<http://zakon.rada.gov.ua/laws/show> (дата звернення: 15.11.2017).

7. «Про затвердження Порядку та умов надання одноразової грошової допомоги особам, звільненим з місць відбування покарання»: затв. наказом Міністерства юстиції від 12.03.2012 № 394/5 [Електронний ресурс] // БД «Законодавство України» / ВР України. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show> (дата звернення: 15.11.2017).

8. Кримінально-виконавче право (схеми і таблиці): навч. посіб. / МВС України, ХНУВС; ред.: О. В. Лісіцков, О. М. Литвинов, Є. Ю. Бараш. – Харків: Тім Паблік Груп, 2012. – 210 с.

Навчальне видання

МУЗИКА А. А.,
КОНОПЕЛЬСЬКИЙ В. Я.,
ПИСЬМЕНСЬКИЙ Є. О.

КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО УКРАЇНИ

Підручник

ТОМ II

(у двох томах)

Відповідальний редактор Бараш Є. Ю.

Художнє оформлення обкладинки Кандиба Т. П.

Підписано до друку 23.08.2018. Формат 60×90/16.
Папір офсетний. Умовн. друк. арк. 39,13. Зам. № 00367
Наклад 500 прим.

Видавець і виготовлювач «ФОП Кандиба Т. П.»
Вул. Незалежності, 16, м. Бровари, 07400
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготівників і
розповсюджувачів видавничої продукції
ДК № 5263 від 20.12.2016.
E-mail: diz18@ukr.net
Тел.: 067 231-02-86
099 912-31-22
099 120-25-24